ان من الشعر لحکمة و ان من البیان لسحرا
شمع انجمن سنه ۱۲۹۳

میزان کل شعرا ۹۷۸

فہرست تذکرہ شمع انجمن

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
	حرف الالف	۳۲	الفتی	۵۲	ابوالحسن کاشانی
		″	اسدی	″	اختری
۲۱	انوری	″	اشرف	″	اسیری مشہدی
۲۳	ازرقی	۳۴	آفرین	″	اسیری طہرانی
″	آصفی	۳۵	آصف	۵۳	احمدی
۲۴	اصغر	۳۶	امید	″	ایما
″	اہلے	۳۷	افضلی	″	آگاہ
۲۵	انیسی	۳۸	آگاہ	۵۴	احسن
۲۶	اسیر	″	اہلی	۵۵	آشنا
۲۷	امانی	″	اقدس	۵۶	انسی
″	انصاف	۳۹	ایجاد	″	امتیاز
″	ایجاد	″	افتخار	″	اسحق خان
۲۸	استغنا	۴۰	امداد	۵۷	اسیری رازی
″	ادائے	۴۱	ادہم	″	امانی اصفہانی
″	اوجی	″	الہی	″	احمد قزوینی
۲۹	آذری	۴۲	اثر	″	آگہی یزدی
۳۰	امیدی	″	آرزو	″	امینی
۳۱	ادہم	۴۵	آزاد	۵۸	اشکی قمی
″	احمدی	۵۱	ابوالقاسم	″	ابتری بدخشی
″	ابوالحسن	″	احمد خان	۵۹	الفتی

صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر
۵۹	ارشاد	۶۶	ابوالعلا گنجوی	۷۸	بساطی
″	احسان	۶۷	اثیر	″	بنائی ہروی
″	ابوالفضل	″	اوحدی اصفہانی	۷۹	باقیا نائنی
۶۰	آقائے	″	آتی ہروی	″	بنا
″	انتخابے	″	اسد بیگ قزوینی	″	باقی سرخوسی
″	اعجاز	۶۸	امینی تربتی	۸۰	بقائے
۶۱	ابراہیم گیلانی	″	امینا نجفی	″	بسمل
″	ازل	″	الفت شوستری	″	باقر اصفہانی
۶۲	ابراہیم ہمدانے	″	ایما ہمدانے	″	بدیع
″	اشرف نواسہ میر باقر داماد	″	احمد بیگ	۸۱	بیضا
″	اشرف خان	″	ابوالفتح	″	باذل
″	ارسلان مشہدے	۶۹	انسی	″	بقائی
۶۳	آہی جغتائے	″	آصف قمی	″	بقائی تفرشی
″	آتش اکبرآبادی	″	احمد جام	۸۲	بیکسی
″	اختر	″	آگاہ نائنی	″	باقی
۶۴	ابن یمین	″	انشا	″	بیدل عظیم آبادی
″	ابویزید	۷۰	آزردہ	۸۳	بیدل بلخی
″	اقدسی	۷۳	امیر وزیر السلطان	″	بی بی بیدلی
۶۵	آفتابی	۷۴	اخگر	″	بنائی کمال
″	اصیلی قمی	۷۶	احمد	۸۷	باقر کاشی
″	آذر اصفہانی		حرف الباء	″	باسے
″	افضل الدین محمد کاشانے	۷۷	بذر	″	بدیع اردستانی
۶۶	ابوالفرج رونی	۷۸	باتر	″	بزمی شیرازی

صفحہ	تخلص شاعر
۸۸	بہرام
″	برقی
″	بازاری
″	بیخود
″	بیخبر بلگرامی
۹۲	بہمن

حرف بائے فارسی

صفحہ	تخلص شاعر
۹۳	پروانہ برہانپوری
″	پیدل
″	پیامی
″	پیروی
۹۴	پیری
″	پیام

حرف التاء

صفحہ	تخلص شاعر
۹۴	ترکی
۹۵	تراب
″	تشبیہی
″	تجلی اردکانی
۹۶	تجلی کاشانی
″	تجلی لاہیجانی
۹۷	ترجمان
″	تائب ہراتی
″	تجرید اصفہانی

صفحہ	تخلص شاعر
۹۸	تنہا
″	تاثیر
″	تقی اصفہانی
″	تقطائی
۹۹	تقی شیرازی
″	توفیق
″	تسلیم
″	تعظیم
″	تمنا شیرازی
۱۰۰	توسنی
″	تمنا مرادآبادی

حرف الثاء المثلثہ

صفحہ	تخلص شاعر
۱۰۲	ثنائی
″	ثاقب
″	ثابت
۱۰۴	ثبات
″	ثمین
″	ثانی

حرف الجیم

صفحہ	تخلص شاعر
۱۰۴	جامی رح
۱۰۵	جلال الدین اکبر
۱۰۶	جہانگیر
″	جمالی

صفحہ	تخلص شاعر
۱۰۷	جرأت
۱۰۸	جدائی
″	جنونی
″	جیانی
۱۰۹	جعفری
″	جاگری
″	جسمی
[illegible]	جعفر
۱۱۰	جاہی
″	جذبی
″	جذوی
۱۱۱	جعفر بیگ
″	جدائی ساوی
″	جعفر قزوینی
″	جودت مدراسی
۱۱۲	جودت بدخشانی
″	جامع

حرف الحاء المہملہ

صفحہ	تخلص شاعر
۱۱۲	حسن غزنوی
۱۱۳	حسن دہلوی
۱۱۴	حافظ شیرازی
۱۱۸	حیاتی بخاری
″	حسانی

صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر
۱۱۹	حسین اصفهانی	۱۲۸	حبیب	۱۴۳	خاکی
〃	حاصلے	〃	حالتی ترکمان	〃	خصمی
〃	حافظ	۱۲۹	حقیرے	〃	خیال
۱۲۰	حضورے قمی	۱۳۰	حسن فراہانی	〃	خضری قزوینی
〃	حیرتی تونی	〃	حیرتی	〃	خضری خوانساری
۱۲۱	حسنی اصفهانی	〃	حشمی	۱۴۴	خلقی طہرانی
〃	حیدری	〃	حیران	〃	خازن
۱۲۲	حسینی	〃	حزین اصفهانی	〃	خلاصی
〃	حسن قندهاری	۱۳۲	حسام	〃	خلقی شوشتری
۱۲۳	حسینی مشهدی	〃	حاکم	〃	خوشدل
〃	حزنی	۱۳۳	حشمت	۱۴۵	خوشنود
〃	حجت مشهدی	۱۳۴	حسرتی	〃	خاطری
۱۲۴	حیاتی گیلانی		حرف الخاء المعجمه	〃	خلیل
〃	حیاتی کاشی	۱۳۷	خاقانی	〃	خلیفه
۱۲۵	حشرے	〃	خسرو دہلوی	۱۴۶	خواجه علی
〃	حالتی	۱۳۹	خواجو	〃	خازن تبریزی
۱۲۶	حلوائی شوشتری	〃	خسروی	〃	خصالی
〃	حاتم	۱۴۰	خورشید	〃	خسرو جونپوری
〃	حدیثی اصفهانی	〃	خاکسار		حرف الدال المهمله
۱۲۷	حکمت قمی	۱۴۱	خالص	۱۴۶	دانش
〃	حسن بیگ	۱۴۲	خلیل	۱۴۸	درگاه قلیخان
〃	حقی	〃	خضری لاری	۱۴۹	دانا
〃	حاذق	۱۴۳	خوارے	〃	دوری

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
۲۲۷	شوقی ساوجی	۲۳۸	شرار ری	۲۵۵	صرفی کشمیری
۲۲۹	شاپور طہرانی	〃	شعلہ	۲۵۶	صبوری تبریزی
۲۳۰	شرمی قزوینی	〃	شمیم	〃	صادقی
〃	شیری	〃	شہود	〃	صفائی خراسانی
〃	شکوہی	۲۳۹	شہید طہرانی	〃	صادق شیرازی
۲۳۱	شہید لاہیجانی	〃	شوقی گوپاموی	۲۵۷	صحیفے
〃	شعیب	〃	شائق	〃	صیدی
〃	شہرت	۲۴۰	شجاع	۲۵۹	صالحی
۲۳۲	شادمان	〃	شریف کاشی	〃	صالح
〃	شاہ	〃	شاہی کالپوی	〃	صارم
〃	شاہی	〃	شریف شیرازی	۲۶۰	صانع سیالکوٹی
۲۳۳	شرف الدین اصفہانی	〃	شعوری	〃	صاحب
〃	شاعر	〃	شہانے	〃	صانع بلگرامی
〃	شاہدی	۲۴۱	شگونی	۲۶۲	صہبائی دہلوی
۲۳۴	شکستہ	〃	شفیع اللہ	۲۶۴	صوفی
〃	شہید	〃	شاہجہان [illegible]	〃	صابر
〃	شاعر بلگرامی	۲۴۴	شہید امیٹھوی	〃	صفیر
۲۳۵	شفیق	۲۴۹	شہیر	۲۶۵	صفی قمی
۲۳۶	شاہ		حرف الصاد المہملہ	〃	صفی رازی
۲۳۷	شرف بوعلی قلندر	۲۵۱	صائب	〃	صفی نیشاپوری
〃	شرف یحیی منیری	۲۵۵	صرفی ساوجی	〃	صالحی مشہدی
〃	شریف جرجانی	〃	صانعی	〃	صالحی ہروی
〃	شرف یزدی	〃	صبحی	۲۶۶	صابر اصفہانی

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
۲۶۶	صبا ابیوردی		حرف الطاء المہملہ	۲۸۰	طہماسپ
〃	صلائی	۲۷۳	طالب کاشی آملی	〃	طوفی
〃	صادق	۲۷۴	طبخی	۲۸۱	طبعی
〃	صبحی مازندرانی	〃	طالب گیلانی		حرف الظاء المعجمہ
〃	صامت اصفہانی	〃	طفیلے	۲۸۱	ظہیر فاریابی
۲۶۷	صابر زواری	۲۷۵	طالب جبردبادقانی		
〃	صادق سرکاتی	〃	طاوعی	۲۸۴	ظہوری ترشیزی
〃	صفیر جونپوری	〃	طاہر مشہدی	۲۸۶	ظریفی
〃	صفا شیرازی	〃	طالب تبریزی	۲۸۷	ظفر
〃	صافی اصفہانی	〃	طاہر نصیر آبادی	〃	ظاہر
۲۶۸	صہباقی	〃	طاہر بخاری	〃	ظہیرا
〃	صباحی	۲۷۶	طاہرے	۲۸۸	ظہوری تبریزی
〃	صوفی بنگالی	〃	طوسے		حرف العین المہملہ
	حرف الضاد المعجمہ	〃	طبیعت	۲۸۸	عباس مروی
۲۶۹	ضمیر	〃	طالع گیلانی	〃	عراقی ہمدانی
〃	ضمیر بلگرامی	〃	طاہر دکنی	۲۸۹	عمر خیام
۲۷۰	ضیا بلگرامی	۲۷۷	طوفان	۲۹۰	عبید
〃	ضیا برہانپوری	〃	طالب عظیم آبادی	〃	عنصری بلخی
۲۷۱	ضعیفی	۲۷۸	طبیقی	۲۹۱	عبہری
〃	ضمیر اصفہانی	〃 〃	طبقی طغرا مشہدی	〃	عاشقی
۲۷۲	ضیا دہلوی	۲۷۹	طاہر صفاہانی	〃	عبدالعلی
〃	ضیا	〃	طفیل احمد بلگرامی	〃	عیسی
〃	ضیا کاشانی	۲۸۰	طغرل	۲۹۲	عارضی

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
۲۹۲	علائے	۲۹۷	عرفی شیرازی	۳۲۰	علیخان
″	عشقی	۲۹۹	عبدالقادر بدایونی	″	علم الہدی
″	عتابی	″	عالمگیر	″	عادل
″	عنبر	″	عزت شیرازی	″	عنبر
۲۹۳	عابد	۳۰۱	عبداللہ خان اوزبک	۳۲۱	عنایت
″	عظیم	″	عالی بخاری	″	عارف شیرازی
″	عاشق اصفہانی	۳۰۲	عتابی	۳۲۲	عباس ثانی
۲۹۴	عاجز	″	عرشی یزدی	″	عشرتی قنوجی رح
″	عزت اللہ تتوی	۳۰۳	علی	۳۲۷	عطا
″	عاصی	۳۰۵	عالی شیرازی	۳۲۸	عظیم خیرآبادی
″	عشق جامی	۳۰۸	عصمتی	۳۲۹	عارف
۲۹۵	عذری	″	عشرت	۳۳۲	عزیز
″	عاشق نقوی	″	عالی تبریزی	۳۳۵	عاصم
″	عماد	۳۰۹	عاقل	″	عزیز
″	علی	۳۱۱	عارف بلگرامی	۳۳۶	علیم ۲۵
″	عنایت اللہ	۳۱۲	عزلت		حرف الغین المعجمہ
۲۹۶	عبدالغنی	″	عطیہ	۳۳۷	غضائری
″	عہدی	″	عشقی بلگرامی	″	غزالی مشہدی
″	عزیز	″	عروج	۳۳۹	غروری شیرازی
″	عصری	۳۱۳	عبدالجلیل بلگرامی	″	غروری کاشانی
″	علی قلی	۳۱۷	عجیب بلگرامی	″	غیاثا
۲۹۷	عذری	۳۱۸	عظیم الدین بلگرامی	″	غماز
″	عنوان	″	علوی	″	غباری

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
۳۳۹	غنی کشمیری	۳۵۹	فارغی	۳۶۹	فاطمہ
۳۴۰	غزنوی	″	فہمی کرمانی	″	فرخ لاہوری
۳۴۱	غریبی	″	فہمی کاشی	۳۷۰	فائض
″	غیرتی	″	فہمی طہرانی	″	فریقی
″	غباری	″	فہمی سمرقندی	″	فارسی
″	غزالی مشہدی	″	فائض	۳۷۱	فراری
″	غالب	۳۶۰	فروغی قزوینی	″	فضلی
۳۴۲	غالب الہ آبادی	″	فضل علیخان	″	فردی
″	غازی	۳۶۱	فسونی یزدی	″	فغفور
″	غازی قلندر	″	فسونی شیرازی	۳۷۲	فتحی
″	غلام نبی	″	فیضی اکبرآبادی	۳۷۳	فصیحی ہراتی
۳۴۳	غریب بلگرامی	۳۶۴	فغانی شیرازی	۳۷۴	فیض اللہ
۳۴۴	غلام مصطفی	۳۶۵	فکری مشہدی	″	فیاض
۳۴۶	غیور کرمانی	۳۶۶	فائق صفاہانی	۳۷۵	فطرت مشہدی
″	غضنفر قمی	″	فصیح اکبرآبادی	″	فرصت
۳۴۷	غضنفر بلگرامی	″	فصیحی تبریزی	″	فقیر بلگرامی
″	غالب دہلوی	″	فیضان	۳۷۶	فارغ تبریزی
۳۵۶	غنیمت پنجابی	″	فوجی	۳۷۷	فرصتی ہمدانی
	حرف الفاء	۳۶۷	فطرت	″	فائق
۳۵۷	فردوسی طوسی	۳۶۸	فرید	۳۷۸	فقیر لاہوری
۳۵۸	فرخی	۳۶۹	فریدون	۳۷۹	فرد بلگرامی
″	فطرتی کشمیری	″	فرخ	″	فیض
″	فروغ کشمیری	″	فراقی	۳۸۰	فقیر دہلوی

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
۳۸۱	فروغ مدراسی	۳۸۹	قدیمی	۳۹۸	کمال خجندی
	حرف القاف	〃	قیلان بیگ	〃	کمال اصفہانی
۳۸۲	قاسم خان جوینی	〃	قسمت مشہدی	۳۹۹	کمال
۳۸۳	قدسی مشہدی	〃	قوسی تبریزی	〃	کوکبی
۳۸۴	قراری گیلانی	〃	قاسم اردستانی	〃	کاکائی
۳۸۵	قاسم	۳۹۰	قاسم دکنی	〃	کافی اردبیلی
〃	قنبری	〃	قدسی	〃	کمال الدین حسین
〃	قنبر	〃	قسمی	۴۰۰	کاظم تبریزی
〃	قاسمے	〃	قتالی	〃	کاظم قسمی
〃	قاسمی	〃	قتیل	〃	کافی
〃	قوسے	۳۹۲	قدرت گوپاموی	〃	کوکبی گرجی
۳۸۶	قسمت	۳۹۳	قاسم مشہدی	〃	کاظم تونی
〃	قاصد	〃	قاسم طوسی	〃	کامل خلخالی
〃	قابل	۳۹۴	قیدی	۴۰۱	کریما
〃	قانع	〃	قبول	〃	کنجی
〃	قائم	〃	قابل بلگرامی	〃	کاسب
۳۸۷	قادر	۳۹۵	قمر الدین	〃	کاشفی
〃	قطب		حرف الکاف	〃	کم گو
۳۸۸	قادری	۳۹۵	کلامی	۴۰۲	کلیم ہمدانی
〃	قادری پانی پتی	〃	کاہی	۴۰۵	کشفی بدایونی
〃	قانونی	۳۹۶	کاشی	۴۰۶	کوکب
〃	قانعی	〃	کاہی کابلی		حرف کاف فارسی
۳۸۹	قدسے	〃	کرک	۴۰۶	گرامی

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
۴۰۷	گلشن دہلوی	۴۱۳	مشتاق اصفہانی	۴۲۴	میلی ہروی
〃	گلخن	〃	مصیب	۴۲۶	مظہری
〃	گرامی شاملو	〃	محفوظ	〃	محی الدین
۴۰۸	گلشنی	〃	مبتلا	〃	معین الدین
〃	گرامی خواقی	۴۱۴	مہربان	〃	مجد الدین
〃	گلشن علی جونپوری	〃	مہر	۴۲۷	محمد غزالی
۴۰۹	گوہر	۴۱۵	منت	〃	ملک مشہدی
	حرف اللام	〃	ماجد	〃	ملک اندجانی
۴۰۹	لطف اللہ نیشاپوری	〃	مختار	〃	مشفقی
〃	لطفی شیرازی	۴۱۶	مکین	〃	مانی شیرازی
〃	لذتی	〃	معجز	۴۲۸	منصف طہرانی
۴۱۰	لسانی	〃	مصحفی	〃	مسیب خان
〃	لامع	۴۱۷	معزی	〃	محمد بیگ
〃	لائق بلخی	〃	مجد الدین	〃	مفلسی
۴۱۱	لائق جونپوری	۴۱۸	میر حاج	〃	مسلمی
	حرف المیم	〃	محبی	۴۲۹	مشتری
۴۱۱	مسعود	〃	محمود	〃	مومن
〃	مجیر	〃	محتشم	〃	ملا محمد
〃	مراد قزوینی	۴۱۹	مائلی	〃	مجنون
۴۱۲	محوی	〃	مروی	〃	مجتبائی
〃	مفید	۴۲۰	ملک قمی	〃	مقیم
〃	معنی کشمیری	۴۲۱	مسیح رکنا کاشی	〃	مدہوش
〃	میرزا شیرازی	۴۲۲	ماہر اکبرآبادی	۴۳۰	ملہم

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
۴۳۰	مجملی	۴۳۶	مطیع	۴۵۱	نظام الدین استرآبادی
//	مسیم	۴۳۷	میر محسن	//	نصیبی گیلانی
//	مغنی	//	موجی بدخشی	۴۵۲	نجمی کشمیری
۴۳۱	محمد گیلانی	//	میر معصوم	//	نوعی خبوشانی
//	ماہر گیلانی	۴۳۸	مخلص کاشی	۴۵۳	نوعی اصفہانی
//	مختار	۴۳۹	مظفر خان	//	نظیری نیشاپوری
۴۳۲	مائلے	//	محمد مسیح	۴۵۵	نہانی
//	مقیمے	۴۴۰	موسوی خان	//	نظام الدین
//	محوے	۴۴۱	مظہر دہلوی	//	نقی
//	معروف	۴۴۳	محب بلگرامی	۴۵۷	نکہت
۴۳۳	معلوم	۴۴۴	محزون بلگرامی	//	نظام
//	موالی	//	میر مرادی	//	نظیر
//	مجد الدین	//	مخمور	//	نادم لاہیجانی
//	مسرور	۴۴۵	مشرقی مشہدی	۴۵۸	نادم عراقی
//	مخلص قمی	۴۴۶	مؤمن استرآبادی	//	نذرے
//	مشربی	۴۴۷	منیر لاہوری	//	نزاری
۴۳۴	مفید	۴۴۸	مؤمن دہلوی	۴۵۹	ناظم ہروی
//	مؤمن	۴۴۹	منشی برہانپوری	//	نسبتی
//	میرزا مقیمائی	//	مہری	۴۶۰	نجیب
//	مخلص	۴۵۰	مجذوب	//	ناجی
۴۳۵	متین		حرف النون	//	نسبت
//	میرزا معز الدین	۴۵۰	نظامی گنجوی	//	نظام
۴۳۶	مرشد	۴۵۱	نظامی سمرقندی	//	نویدی

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
۴۶۰	ناصح	۴۸۷	نساخ	۵۱۹	وفائی
۴۶۱	ناصر	۴۸۹	نادر	"	وصالی
۴۶۲	نظام	"	نکہت	"	وفا اصفہانی
۴۶۳	ندیم کشمیری	۴۹۰	ناجی	"	واصلی
"	نجیب کاشی	"	نوشش	۵۲۰	وفاقی
"	نصرت		حرف الواو	"	والا
۴۶۴	نور الحسین بلگرامی	۴۹۱	وجدان	"	واقف
"	ناسخ	"	والہ داغستانی	"	وقوعی تبریزی
۴۶۵	نجات	۵۰۸	واقف	۵۲۱	وہمی قندھاری
"	نثاری	۵۱۰	وحشی دولت آبادی	"	وفا ہروی
"	نسبتی	۵۱۱	ولی	"	واصف قندھاری
"	نافع	۵۱۲	والہی	"	واضح اصفہانی
۴۶۶	نرگسی	"	واعظ قزوینی	"	واصل لاہیجی
"	نامی ترمذی	۵۱۳	وحید قزوینی	"	والی
"	نامی خیرآبادی	۵۱۵	وحید	"	والی بخاری
"	نصیبی گیلانی	"	واضح	"	وصف مشہدی
۴۶۷	نسیمی حسینی	۵۱۶	واحد بلگرامی	۵۲۲	والہ صفاہانی
"	نورجہان بیگم	۵۱۷	والا بدخشی	"	وقاری یزدی
"	نطقی	"	وامق بلگرامی	"	واثق نیشاپوری
"	ناطق	۵۱۸	وفائے	"	وارد شاہجہان آبادی
۴۷۳	نصیر دہلوی	"	وقوعی نیشاپوری	"	وحشی کرمانی
۴۷۴	نواب دام اقبالہ	"	وحشت تھانیسری	"	وحشی کاشانی
۴۸۶	نور بارک اللہ فی عمرہ	۵۱۹	وحشت تھانیسری	۵۲۳	واسطی سندیلوی

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
۵۲۴	واصف کشمیری	۵۳۳	ہاشمی بخاری	۵۳۷	یکتا لاہوری
"	وحید متوطن کلکتہ	"	ہاشمی اصفہانی	۵۳۸	یقین
۵۲۶	واصف متوطن کلکتہ	"	ہجری	"	یتیم یزدجردی
"	وصفی امیٹھوی	"	ہجری قمی	"	یحییٰ سمنانی
۵۲۷	وفا جہانگیر نگری	"	ہاتفی قزوینی	"	یقینی خلخالی
"	وحشت	۵۳۴	ہاشمی کاشی	"	یحییٰ کاشی
۵۲۸	واصف فرخ آبادی	"	ہادی کاشانی	۵۳۹	یکتا خوشابی
	حرف ہاء ہوز ۲۳	"	ہمت سیستانی	۵۴۰	یاری شیرازی
۵۲۸	ہلالی استرآبادی	"	ہمایون ہمدانی	"	یزدی
۵۳۰	ہاشم قندہاری	"	ہدایت مشہدی	"	یعقوب کشانی
"	ہلالی ہمدانی	"	ہمت گورکھپوری	"	یوسف ترکمانی
"	ہمت	۵۳۵	ہادی مشہدی اصفہانی	۵۴۱	یوسف بلگرامی
"	ہمایون	"	ہجر جیوری	۵۴۲	یمینی شاہ آبادی
۵۳۱	ہمتی بلخی		حرف الیاء التحتیہ ۱۸	۵۴۳	یوسف گوپاموی
"	ہاشم ہمدانی	۵۳۷	یحییٰ لاہیجی	۵۵۰	خاتمہ شمع انجمن از
۵۳۲	ہمایون اسفراینی	"	یگانہ بلخی		مؤلف دام مجدہ
"	ہاتفی جامی	"	یحییٰ سبزواری	۵۵۲	خاتمۃ الطبع از سید
۵۳۳	ہاتف اصفہانی	"	یحییٰ الٰہ آبادی		ذوالفقار احمد سلمہ

صفحہ		صفحہ		صفحہ	
۵۵۴	خاتمہ از سید غلام مصطفیٰ الہ آبادی	۵۵۷	خاتمہ از تمنا مراد آبادی	۵۵۹	خاتمہ از شہیر رامپوری
۵۶۳	خاتمہ از اخگر فرخ آبادی	۵۶۵	خاتمہ از عظیم مراد آبادی	۵۶۸	خاتمہ از رفعت شروانی
۵۶۹	خاتمہ از احمد بھوپالی	۵۷۳	خاتمہ از نوش بھوپالی	۵۷۶	دو تاریخ تالیف از یوسف گوپاموی
۵۷۷	قطعہ تاریخ از علی حسین لکھنوی	"	قطعہ تاریخ از نوش بھوپالی	۵۷۸	قطعہ تاریخ از خاں محمد سہوانی

بسم الله الرحمن الرحیم

زلافِ حمد و نعت اولی ست بر خاکِ ادب خفتن سجودی میتوان کردن درودی میتوان گفتن

برخوش دماغان نشۀ سخن صورت این معنی جلوه گرست که در بزم کائنات ذوقی که رتبۀ ثبات دارد جز چاشنی مائدۀ سخن نیست و بر بهار آرایان گلشن معنی راز این سخن شگفته که در گلزار روزگار گلی که همیشه بهار بود غیر از حسن روز افزون حرف مستحسن نه تمیز اصحاب درین باب حرف سنجیده گفته و گوهر انصاف در رشتۀ بیان سفته

چراغ خلوت جان روشنائی سخن ست بهار زنده دلان آشنائی سخن ست

و علی سرهندی درین باره چه خوش معنی فرموده و جادۀ تحقیق حق پیموده

سخن از عرش بدل برون رندان آمد این میِ صافت زه شیشۀ افلاک چکید

و غنی کشمیری گفته

آب بود معنی روشن غنی خوب اگر بسته شود گوهرست

همچنین هر سخنور نامور و معنی شناس بلند نظر که این جنس گرانمایه را بمیزان اعتبار کشیده ست

بقدر ادراک و رسائی ذهن چالاک در وصف این گوهر نایاب درفشان گردیده فضولی
محض و مشکل پسندی صریح باشد که طبع قاصر من اوج پایهٔ رفیع سخن نشناخته با هنگ مدحش
پرداخته ولیکن چه توان کرد که دل آرزومندان از تقاضای حب صادق ناچارست و خاطر الفت
پیوندان از تاثیر شوق کامل بی اختیار ستوان دریافت که سخن پیش سخن مندان جان ست و
نزد معنی پرستان قوت روح و غذای روان ست

سخن گر نه جان ست بنگر بهوش | چرا آدم مرده ماند خموش

متاع روی دست تحفهٔ بازار امکان ست و نقد سرهٔ کیسهٔ انس و جان چه حمد خداوند سخن آفرین
بدستیاری او صورت بندد و نعت رسول رحمت باعانت او در عرصهٔ بیان خرامد آتش نفت
درونان گوی فراق را آب صبر بر روی دل زند و افسردگی مزاج دل مردگان برزن بیخبری
را آتش شوق در نهاد خاطر افگند در دلهای صاحبدلان چنان نشیند که بو در گل و باد در حباب
و طبائع مستمندان را چنان کشاید که غنچه را نسیم و خاطر را شراب آئینهٔ رونمای سیرت و موج دریای
ضمیرست و چشم بصیرت را مردم و سپهر حقیقت را بدر منیر اگر سخن نمی بود پیغام ایزدی سامعه افروز
تشنه کامان آب حیات هدایت نمی گردید و اگر این هیولای شگرف پرتو ظهور نمی بخشید گرسنه چشمان
وادی دریافت را نعمت کلام سرمدی کمتر میرسید حقائق رهنمای انبیا پیشین و لوا در وقائع
روی زمین پیشینیان روشن نمی گشت و فضائل و کمالات علمیه و عملیه سابقین بر لاحقین واضح
نمیشد آنجا گفته اند که سخن لطیفه ایست که معنی بصورتش جلوه گر گشته و معشوق مهربانی ست که
هر خدا خواه و دنیا جو را بدام دلبری خود آورده شبستان دل را روشن چراغ ست و نشه بخش
ایاغ دماغ نظارگیان جمال خود را بنظر بازان معنی جلوه میدهد و معنی شناسان صورت
خود را از نشیب مجاز بفراز حقیقت می برد رابطهٔ خوبی ست میان عاشق و معشوق و واسطهٔ
محبوبی ست میان خالق و مخلوق بدل عشاق گذری دارد و بخاطر معشوقان راهی پراثری
بستان هوشی میدهد و بهشیاران گوشی اهل عشق را بدستیاری او آه و فغان بر لب ست

واهل حسن را بمدد بیان او صد رونق و هزار طلب آئین همه شور و شغب عشق خانه بر انداز
بوساطت سخن بگوش اهل دل میخورد و این همه کمال حسن و جمال ملاحت بدولت بیان او در معرض
تجلی میدرد و آفتاب عالمتابی ست که تمام عرصهٔ انفس و آفاق بوجودش فیضیاب ست و بحر زخاری ست
که همه گهرهای او با آب و تاب بیرنگی ست که بهر رنگ بقدر کمالش رنگ آمیزی یافته نیرنگی ست
که برنگ هر آهنگ شتافته اگر بر برگ تا بار جلوهٔ آب دهد و اگر بر آبگینه افتد رنگ شراب کمال حسنش
از احاطهٔ ادراک بیرون ست و جمال کمالش از اندازهٔ فهم دانشوران افزون با همه بیگانگان نرد
آشنائی بازد و با جملهٔ آشنایان اسپ بیگانگی تازد آشنای او با بیگانگان بقدر استعداد و هر جوهر
و بیگانگی او از آشنایان بمقدار کمال گوهر خود معنی را بی سخن ظهور نیست و ظهور را بی معنی نور نه چون
جان و تن از ازل باهم دست و گریبان اند و چون بو و گل ساکن یک آشیان سخن نیست که
معنیش بجائی نرسد معنی نیست که بی سخن در بزم ظهور چهد بهار گلزار سخن تماشا کردنی ست که با چه
نیرنگ بجلوه گری پرداخته ست و از بوقلمونی حسن پردهٔ دیدهٔ ادراک را غیرت بال طاوس ساخته
فی الواقع سخن اگر از سخن آفرین ست بی سخن حبل متین ایمان و عروهٔ وثقای دین ست و اگر از
زبان حضرات انبیا و رسل ست بی حرف شمع راه هدایت و آب حیات ظلمات جهالت ست
و اگر از عارفان ست پرده کشای چهرهٔ عرفان و حلاوت بخش کام جان ست ناصر علی گفته

شش جهت آیینه دار جلوهٔ اظهار اوست / نیست جز مژگان حجابی را که برداریم ما

و اگر از اصحاب حکمت ست رهنمای کوچهٔ عافیت و خضر صحرای سلامت ست و اگر از عاشقان
لاابالی ست سراپا متضمن اذواق و مواجید لایزالی ست حافظ شیراز کشف این راز میکند و میفرماید

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق / ثبت ست بر جریدهٔ عالم دوام ما

و میرزا صائب می‌سراید

بیطاقتان هلاک نسیم بهانه اند / از ماهتاب سوخته گردد سپند ما

و اگر از زبان معشوقان دلرباست فریبنده تر با همگی ناز و اداست

آتشها از حسن خوبان نیست جز لطف کلام　　وای بر بلبل که از گل یک سخن نشنیده است

و سخن موزونی که از معدن طبع شعرا آید و از خاطر معنی یاب سخنوران زاید میتوان دید که
با چه لطافتها همدوش ست و با کدام خوبیها هم آغوش خصوصاً وقتیکه پیش جوهر شناس خویش
جلوه میکند چه لطافتهای تازه ست که موج می زند و کدام خوبیهای بی اندازه ست که حلاوتش
کام جان را شیرین نمیکند و کیف انجا که انصاف بدست سخن ست لب فرو بستن ستم بر جان
ایمان کردن ست و بی زبان گشتن خون انصاف ریختن حکما گفته اند که هر چند در بدن انسان
عجائب گوناگون و غرائب بوقلمون ست اما دو چیز در نهایت ندرت و غایت غربت واقع شده
که عقل از ادراکش عاجز و قاصر افتاده یکی جستن نبض که بی نطق خبر از اعتدال و انحراف و
اختلاف امزجه میدهد و اطبا از ان بر سقم و صحت ابدان و ارواح مطلع میگردند دوم شعر یعنی
کلام موزون که گوهری بر با دبیش نیست و مع ذلک بچه فصاحت و بلاغت و کدام لطافت و نزاکت
ترکیب می یابد و بصید دلهای انجمن آرایان حال و استقبال می پردازد و غرض که سخن در هر
آن و مکان پیش سخندان محبوب ست و بهر رنگی که جلوه گری فرماید در رنگ سخن خوبان و لنوانش
مطلوب و با این همه اگر حسب حال و مناسب مقام آید از هر وادی که باشد دل از دست
اختیار می رباید آری سخن بموقع حسن انگیز ست و حرف بجا لطافت خیز پس سخن شاهدی ست
نیرنگ پرداز که هر طبع را بحسن دگر مبتلای خود کرده و صیادی ست سحر ساز که هر دل را باندازِ
دگر در دام خود آورده و لهذا هر یکی را طوری از اطوار سخن مطبوع خاطر افتاده و هر کسی را حسنی
از ان منظور نظر واقع شده اما کسیکه ذات سخن را شناخته ست و شطری از فهم و ادراک
در سر کار و بارش در باخته وی در هر صورت سخن جلوه همان یک معنی را تماشا کرده و هیچ نقشی را
از نقوش سخن نو و کهن جدا نشمرده غالب دهلوی درین وادی گفته

عقل از اثبات وحدت خیره میگردد چرا　　آنچه جز هستی ست هیچ و آنچه جز حق باطل ست

نازم بر احوال بی ملال گروهی که نشهٔ سخن را در کیفیت شوق دو بالا دارند و صحبت یاران موافق

و دوستان صادق را چون فرصت وقت غنیمت بار ده می شمارند وسیلهٔ دخل من در بارگاه سخن
و واسطهٔ آشنائی من با بیت ابرو و غزل زلف و رخ و دهن حالات عشق و تقاضای معاملات
معشوق ست که از ازل در بند آمده ام و باسوختگی جان و بیتابی دل قوی پیوند در ایام جوانی
چنانکه افتد و دانی کاوش شوق درون هردم جنون خیز بود و کاهش درد دل هر نفس ملال انگیز
چه در وصل و مهجوری و چه در قرب و دوری دران هنگام که دل رنجیده دشمن کام صبر مرحوم و
جان شمیده خصم آرام تن مهموم بود در هر آن که بدردی تازه ابتلا دست بهم میداد هرگز تسلی نمیشدم
و در هر نفس تا زخم تازه نصیب دل نمی شد خود را کامیاب نمی دانستم شعری که بمضمون درد و شوق
و متضمن فراق محبوب و نشهٔ ذوق می شنیدم خیلی دوست میداشتم و بنا بر مناسبت حال و مقتضای
مقام غنیمت می شمردم ؎

عشق می ورزم و امید که این فن شریف — چون هنرهای دگر موجب حرمان نشود

باآنکه هیچگاه کوچهٔ فسق را پی سپر نکردم و بدامن عشق زائلی پیوند الفت نگرفتم ؎

خلیل کعبهٔ ملک یقینم — سقر لا احب الآفلینم

هان خاطر اندوه آرمیده که رفیق طریق جذبهٔ من ست با این اتقابلی ساخته عشق نپذیرفت و دل
رنجیده که همسایهٔ شورش من ست بی محابا ذوق محبت را دامنگیر شاپور درین معنی گوید ؎

فضل تو و این باده پرستی باهم — مانند بلندی ست و پستی باهم
حال تو بچشم ماه رویان ماند — کانجاست مدام نور و مستی باهم

و کیف که دولتمندان سخن را لذتی گوارا تر جز چاشنی تکلم با انیس همراز نیست و ارباب شوق را
لغتی گلوسوز تر بغیر ذوق همزبانی با مخاطب همدرد نه ؎

بما جز عشق بدخویان نیاموخت — خدا اجری دهد استاد ما را

خوشا زمانی که با حریفان دمساز نکته سنج اسرار شوق و محبت بودم و با غالب و آزرده و حسرتی
و اشباه ایشان در حلاوت سخن رانی هردم محو لذت بخلاف این دور پرشور که یکی از ان هنرپروران

هم آهنگ و یاران یک رنگ باقی نیست و آحدی درین انجمن از احباب هم ذوق و اصحاب
موافق سیاق نه حاصل آنکه راه ذوق سخن رانی برمن از هر طرف مسدود است و از یافتن موافقت صحبت مفقود

سخن هیچ و شعر از دل تا لب هم داستانی کو — حریف راز داری کو رفیق نکته دانی کو
نگشتم منظری چشم کرم دیری ست بل عمری — دل همه آشنائی کو نگاه مهربانی کو

هرچند بزم صحبتها رو سپید بود و گلهای مجالست بو سپید بود اما موافقت حال و مطابقت قال کو
واتحاد ذوق و اتفاق شوق کجاست

وصل هم گشته میسر ما را — دل نشد شاد چه می باید کرد

آری با این همه چنین بیچین دلی دارم انیسی سخن پسندی رفیقی دردمندی شفیقی ارجمندی که هم انصاف
سخن میدهد و هم داد شوق و هم غمگسار و دمساز است و هم موجد انواع چاشنی ذوق است

تعریف دل بحوصله فکر مشکل است — جز آنکه حاصل همه عمرم همین دل است
یارب چه طرفه دل همه آگاه و درد مند — گر خواهمش مصاحب هم رنگ قابل است

دیریست که دست خواهش از ته دل از اختلاط این و آن برداشته بموافقت دل پرداخته ام و از
توقع لذت در صحبت ابنای جنس رشته امید گسسته با ذوق خاموشی ساخته حالا هر معامله که هست
با دل است و هر ذوقی که تمناست از فیض فراموشی و برکت خاموشی حاصل و فی الواقع تا اینکس در
چنین برگزیده اهل کمال و خزان بهارستان جمال با دل دیوانه بسازد چه الصحبت بیگانه پردازد ع
یک آشنای با مزه یک عالم آشناست

انسان اکبرآبادی درین وادی سخنی دل آویز گفته و نفسی درد انگیز برآورده است

گه با صنم شفیق می باید زیست — گه تنهائی رفیق می باید زیست
انسان این بزم جای شکر و گله نیست — یک چند بهر طریق می باید زیست

ازینجاست که درین قحط سال مردم مجبوری ضروری سخن دردمندان را همه تن گوش است
و جلوه حرف مستمندان را سراپا چشم خاصه آنانکه مذاق طبع بلند و خاطر آسمان پیوند

شان با مذاق این سراپا درد و شوق موافق افتاده است از سلف باشند یا خلف با آنها دوستی جانی و اتحاد روحانی ست و از گفت و شنود شان اکتساب صد رنگ جمعیت خاطر و دفع هزار گونه پریشانی در خلوت با دواوین نمکین سخنان دمساز ست و در جلوت با سخنهای موزون طبعان هم راز نتایج طبع وقاد سوختگان و ثمرات خواطر اساتذهٔ زمان بخاطر شکستهٔ این بال گسسته چون نقش بر نگین و اشک بر زمین فرونشسته و زادهای خاطر پر ذوق خداوندان سخن پردهٔ غیرت بر روی تماشای اداهای بیگانه فرو هشته با این همه زبان همه‌دان اگر حرف نزند چه کار کند و با این بیان ذوق نشان اگر سخن نراند زندگی مستعار چه قسم بسر برد و درین شیوهٔ ستوده از هم زبانی شیوابیانان ناچار ست و درین حیات چندروزه از گفت و شنود هرگونه بی اختیار ست

گر قصهٔ شیخ و شاب باید گفتن   گر شکوهٔ نان و آب باید گفتن
انسان تا مرگ گفتگو لابد ست   افسانه برای خواب باید گفتن

درین نزدیکی که طبع اندوه آرمیده و خاطر درد گزیده نظر بر تذکره های شعراء فرس داشت و بگلگشت بهار سخنهای موزون خاطران می پرداخت و از هر وادی سخن بگوش می خورد و دامن دل بگلهای مضامین رنگین و اداهای شیرین شاهد سخن گلدسته می بست خواستم که ازین بستان سراهای فرحت افزا غم زدا گلدستهٔ چند بر چینم و سموم هموم این سپنجی سرا را که چون آب و باد ریگ صحرای بی پایان ست بنسیم مطالعهٔ بهار این گلزار بی خار و گلگشت این چمنستان همیشه بهار بزدایم تا اگر صاحبدلی دیگر را هم گذر و وقت بر سر این حدیقهٔ رعنا و روضهٔ غنا افتد و زمانی خاطر افسرده را بسیر خوبان سبزرنگ این گلزمین بشگفاند دور از حسن اتفاق نیست

ازخانه چون ملول شوی سیر باغ کن   در دل در آ تفرج گلهای داغ کن

چون حیات بی بقای این سراسر نقش بر آبی و نمایش سرابی بیش نیست و زندگی چندروزهٔ این خاکدان فنا نمود حبابی و آرایش خوابی بیش نه آنی که بخوشدلی گذرد روزگار بهشت ست و دمی که بی ذوق بسر آید سراپا زشت سلیم درین محل چه حرف برجسته گفته و گوهر آبداری از

بحرف طبع سلیم بدست آورده ؎

حریر شعلهٔ ما را بآب می بافند　　کتان بالشب ماهتاب می بافند

و هرگاه انسان خود این حالت بر دلالت دارد پیداست که آثارش چه قیام و نقوشش را چه ثبات داشته باشد الا اثر سخن و نقش حرف نو و کهن که از آسیب حوادث فنا چندی مصون ست و از دست برد تاراج قضا اندکی مامون بوجه آنکه روح سخن دو گونه قالب دارد یکی قالب لفظ دیگر پیکر مداد پس اگر قالبی برهم میگردد قالب دیگر مثل او بجایش می نشیند بلکه در هر زمان قالب های بسیار بلکه بیشمار می پذیرد

تا آنکه سخنور بمیرد و سخن نمیرد ؎

گمان مبر که تو چون بگذری جهان بگذشت　　هزار شمع بکشتند و انجمن باقی ست

باین رهگذر برا اوراق دواوین شعر چند نقطهٔ انتخاب زدم و رخسار شاهد سخن را بخال و خط اصلاح آراستم و چون سخن بی ترجمهٔ سخن طرازان خاطر نظارگیان را بتسلی نمی رساند و چشم تماشائیان را نور بصر وار زانی نمیدارد ولا جرم پیش از ایراد کلام موزون ترجمهٔ شاعران را بلفظ موجز و حرف دلکش رقم کردم و صورت ظاهر را با معنی باطن پیوند مناسب بخشیدم و طاوسان معانی را گلدام مبانی بند ساختم و باین بهانه شادی نشانه برای رفع وحشت خاطر یاران دلدادهٔ زلف سخن و معنی طرازان عشرتکدهٔ حرف نو و کهن رفیقی مرنج و مرنجان بهم رسانیدم پس این گلدستهٔ مبانی تازه برای افسردگی مزاج دل شدگان معجونی دلکشاست و این درج جواهر معانی بی اندازه برای پژمردگی طبع شوریدهٔ جانان مفرحی نشاط افزا هم مشرب سخنوران ست و هم مذهب صومعه داران مطلع دیوان شادی ست و مقطع ایوان آزادی مرهم دلهای ریش ست و یار غمگسار هر بیگانه و خویش سلسله جنبان فنون جنون ست و مجمره گردان شوق درون یک شهر سخن و یک عالم معانی ست و حاوی ارواح بسوی بلاد نکته دانی و هر چند حسن عالم آرای شاهد سخن غازهٔ دو گونهٔ جلوه گری بر چهرهٔ زیبای خود کشیده ست گاهی بحلیهٔ نثر رنگین و گاهی با دادهای نظم نمکین هوش ربای جهانیان گردیده لیکن چون حرف منثور را از حلیهٔ وزن عاری ست

گو بسلاست ربط و تناسب لفظ آراسته باشد بی میانجی نظم چاشنی بخش ارباب ذوق و مزه
گذار اصحاب شوق نمی تواند شد لهذا جمعی از موزون طبعان انجمن نکته دانی مثل رضی الدین
نیشابوری و ظهیر الدین فاریابی و بهاء الدین بیدق و خسرو دهلوی بترجیح نظم بر نثر پرداخته اند
و ادله نمایان و حجج شایان برین مدعا در معرض بیان جلوه گر ساخته این مختصر گنجایش ایراد آن مقالات
ندارد و ذکر آن دلالات را برنمی تابد بنا علیه درین جریده اقتصار بر سخن موزون رفت و از نثر یای
اهل سخن تعرض نشد و چون سخن رسا تر از نشئه شراب و صریح تر از پرتو آفتاب ست آرزوی این
بی آرزو از یاران بزم حال و نوواردان انجمن استقبال آنکه اگر احیانا ذوقی رو دهد و شوقی برخیزد
بدعای خیر پردازند و اگر سهوی و خطائی دریابند بشفاعت صواب محو و منسی سازند و کیف که
طبع نیرنگ خامه درین شیوه معذور ست و شیشه بوقلمون نامه در تلون مجبور امیدواری از جناب
باری جل اسمه آنست که بعد از تکمیل این نامه شغلی بهتر ازین چامه و چکامه کرامت فرماید و از ذوق
فانیه اینجا بلذات باقیه آنجا رساند

نعت

الله نام پاک سخن آفرین ست و سخن یکی از صفات اوست بلکه وی اول کسی ست که سخن کرد و لم یزل
و لا یزال سخنگوست همه نامهای آسمانی و صحیفه های ربانی مثل تورات و انجیل و فرقان سخن
اوست موسی علیه السلام را بسخن خود نوازش کرد و محمد صلعم را وحی متواتر فرستاد سخن هیچ آفریده
بسخن او نرسد و کیف که سخنش حجت و برهان ست و سخن دیگر اهل سخن رایگان و هر چند او را نه
ناظم و شاعر خوانند اما متکلم یعنی سخن گو و سخنور نامند و خودش ذات پاک خود را باین وصف قدیم
و نعت کریم یاد فرموده و لفظ و عبارت او را که در قرآن کریم ست جمهور مشایخ علم نظم گویند نه نثر
و لفظ زیرا که معنی نظم در لغت جمع لولو در سلک باشد و معنی نثر پریشان ساختن و معنی لفظ افگندن ست
و اگر چه اطلاق نظم در عرف بر شعر نیز می آید اما درینجا مقصود بدان عبارت سنجیده و الفاظ گزیده ست
نه سخن موزون مصطلح علماء عروض و لهذا اواخر آیات کریمه را فواصل نامند نه قوافی با آنکه

علما نظم قدیما و حدیثا جمل قرانی را بطرز نظم موزون یافته اقتباس ها کرده اند و بعض بلکه
اکثر آیات کتاب عزیز را بی ساخته بیت درست و مصراع راست یافته و بنا بر تفریق در نظم
قرآن و شعر و الحان در تعریف شعر قید قصد افزوده اند و گفته که شعر کلامی ست موزون و مقفی
قصداً تا آیات و احادیث از حد شعر بر آید زیرا که کلام الهی و حدیث ختمی پناهی از شعریت منزه ست
لکن عدم قصد الهی در آیات موزون محل تامل ست چه نفی علم الهی از موزونیت آیات گنجایش
ندارد و ازینجا توان دریافت که صدور کلام موزون نخست از متکلم قدیم ست تعالی شانه و لهذا
گفته اند الشعراء تلامذة الرحمن لکن چون اسمای الهی توقیفی ست اطلاق شاعر بر ذات متعالی
نتوان کرد سهر خوش چه حرف خوش گفته گواه صدق این دعوی مصرع برجسته بسم الله الرحمن الرحیم ست
که دیباجه طراز و عنوان آرای قرآن ست و بیت بلند ابرو را جای بالای چشمهای خوبرویان
و خوش نگاهان انتهی میرزا صائب میگوید ؎

سخن بلند چو افتد بوحی مقرون ست　　　اتاقهٔ سر مصحف کلام موزون ست

یعنی کلام موزون فوق کلام منثور باشد زیرا که فاتحهٔ قرآن مجید که بسمله باشد منظوم واقع شده لیکن
مصراع اول این بیت از تادیهٔ مدعا قاصر افتاده چه معنی وی آنست که هر سخن که بلند افتد بمرتبهٔ وحی
میرسد و این عام ست از انکه نظم باشد یا نثر چه تمام قرآن نثر ست و نظم خال خال واقع شده و لهذا
میر آزاد بلگرامی رح اصلاح مصراع مذکور چنین فرموده ع خوش ست نثر ولی شان نظم افزون ست*
جمعی از شعرا که بسمله را منظوم یافته اند برای او مصراعهای ثانی بهم رسانیده نظامی گفته ع
هست کلید در گنج حکیم * و عرفی گفته ع موج نخست ست ز بحر قدیم * و طاهر وحید گفته ع
هست نهالی ز ریاض قدیم * و آزاد گفته ع تیغ سیه تاب رسول کریم * و ناطق گفته ع
جمله جهان حادث و ذاتش قدیم * و نیز قید قصد در تعریف شعر اصطلاح جماعهٔ شعرا ست و نزد
فضلای علم منطق این قید ماخوذ نیست بلکه معتبر قبض یا بسط نفس ست که از تالیف چند مقدمه حاصل
شود و برین تقدیر اطلاق نظم بر عبارت قرآن و دیگر کلمات فرقان بی تکلف صحیح میشود و در لباس خفی

که میزان علم منطق ست گفته شعر قیاسی مولف از مقدمات ست که منبسط می شود ازان نفس یا منقبض
مثلاً اگر گویند که باده مصفی لون ومفرح دل ست خاطر سامع بشگفد و اگر گویند که شهد تلخ و قی آرنده و
دهن را بدبو کننده ست دل ازان منقبض گردد و سید شریف در تعریفات گفته شعر در لغت بمعنی
دانستن ست و در اصطلاح کلام مقفی موزون بر سبیل قصد و قید اخیر خارج میکند نحو قوله تعالی اَلَّذِیْۤ
اَنْقَضَ ظَهْرَكَ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ را از حد شعر زیرا که این کلام اگرچه مقفی موزون ست
لیکن شعر نیست چه موزون آوردنش بر سبیل قصد نیست بلکه بلا قصد موزون واقع شده و شعر در
اصطلاح منطقیین قیاسی مولف از مخیلات باشد و غرض ازان انفعال نفس ست بترغیب و تنفیر
مثل قول ایشان که خمر یاقوت سیال ست و عسل مرّ مهوّع انتهی غرض که از روی لغت و تعریف
منطق اطلاق شعر بر کلام مرغب یا منفر ست نظم باشد یا نثر و از روی اصطلاح اهل عروض اطلاق او
بر کلام مقفی موزون بقصد آید و گذشت که نفی علم الهی از موزونیت آیات محل تامل ست بلکه خود انواع
شعر و اصناف بحور نظم را مستعدان این علم از تطورات قرآن کریم استخراج کرده اند و ضوابط ردیف
و قافیه را از فرقان عظیم فرا گرفته و استنباط نموده و این غایت جمعیت سخن سخن آفرین ست که هر سخنور
ذی بصیرت استفاده فن خود ازان کرده و میکند و هر قادر بقدر استعداد و جوهر ادراک خود ازان
استفاضه گرفته و می گیرد و این ست معنی این قول کلام الملوک ملوک الکلام اما برعایت مقام ادب
عبارت او را شعر نگویند و لفظ نخوانند بلکه بتعبیر نظم می نمایند که شعر بحسن مبانی و لطف معانی و فصاحت
تامه و بلاغت عامه ست و امتیاز انسان از دیگر حیوانات نیز بقدر سخن آفرین همین سخن و حرف
شیرین و بیان رنگین باشد و لهذا شعر بسوی آنحضرت صلعم نسبت به بسیاری از کلام محبوب تر بود
چنانکه زمخشری بدان اشارت کرده و در حدیث آمده بعض شعر حکمت باشد و بعض بیان سحر و قول
فصل درین باب آنست که شعر سخنی موزون ست خوب او خوب و زشت او زشت و ذم شعر
و شعرا که در کتاب عزیز و سنت مطهره آمده همه راجع بسوی اقوال اهل بطالت ست و مومنان
ستوده کار ازان مستثنی اند چنانکه تفصیل این اجمال عنقریب می آید آدم ابو البشر علیه السلام

نزد ابن اثیر و جم غفیر از مورخین اول کسی ست که جواهر سخن تازی را در میزان نظم کشید و این
ره آورد گرانمایه را از خزانهٔ عامرهٔ غیب بقلمرو شهود رسانید میرزا صائب گفته

آنکه اول شعر گفت آدم صفی الله بود　　طبع موزون حجت فرزندی آدم بود

و خسرو دهلوی فرموده

ما همه در اصل شاعر زاده ایم　　دل باین محنت نه از خود داده ایم

و برین تقدیر شعری که از آدم آید آدم نوع اشعار باشد لیکن جمعی دیگر انکار این معنی نموده اند و گفته
که پیغمبران از گفتن شعر محفوظ اند زمخشری در تفسیر کشاف آورده گویند که آدم نزد کشتن قابیل
هابیل را مرثیه در شعر گفت و این کذب بحت ست و نسبت شعر بمنحول و ملحون و انبیا ازان معصوم اند
انتهی ابن عباس گفته آدم این رثا را باسلوب نثر ادا کرده بود و چون آن نثر بیعرب رسید از سریانی
بعربی ترجمه کرد و موزون ساخت قاسم بن سلام بغدادی گفته موجد شعر عربی یعرب بن قحطان ست
و وی اول کسی ست که سخن بزبان تازی موزون کرد والله اعلم و گروهی برآنست که اشعر بن سبا یمنی
را بیشتر کلام موزون بر زبان میگذشت چون نامش اشعر بود سخنهای موزونش را شعر گفتند و
هر که بران سیاق سخن می راند نام شاعر بروی اطلاق میکردند از ان باز این حرف رواج پذیرفته
و هنوز بر زبانها جاری ست تا آنکه رؤسای کشور این فن یعنی نظم سخن طرازی را بوالا پایهٔ رواج
و قبول رسانیدند و هنگامه بزرگی برای شعر و شاعری برپا ساختند و اشعار شعرای عرب و فرس را
تدوین نمودند تا آنکه دواوین عظیمه و دفاتر ضخیمه بهم رسید وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا و اما
بدایت شعر فارسی پس اکثر مورخین برانند که اول کسیکه شعر فارسی گفت بهرام گور ست و از وی مصراعی
نقل میکنند و بعضی وجود شعر فارسی پیش از زمان دولت اسلام هم نشان میدهند و چون شعر عربی
پیش از اسلام موجود بود اگر شعر فارسی هم موجود باشد عجب چیست زیرا که ملک فرس اقدم ممالک
روی زمین ست و سلطنت این قوم اول سلطنتهای عالم اما بعد از بهرام گور اول کسیکه در
اسلام شعر فارسی گفت و [illegible]ون بر زبان آورد عباس مروی ست که در مدح مامون خلیفه

قصیده پرداخت و صله جزیل یافت بدایت سلطنت مامون در سنه یکصد و نود و سه هجری ست
و نزد بعض ابتدای شعر فارسی از یعقوب بن لیث صفار ست که در سنه دو صد و پنجاه و یک بوده
و از وی بیتی می آرند و نزد بعض ابتدا او در اسلام از ابو حفص سغدی ست که در سنه سه صد بوده
بای حال تا حدود سنه سه صد هجری شعر گوئی اندک اندک و بی مزه بوده و کسی بتدوین آن نپرداخته
تا آنکه در عهد سلاطین سامانیه اوائل صد چهارم استاد رودکی ظاهر شد و دیوان شعر ترتیب داد
و پیش از وی اشعار مدون از هیچ قافیه سنج نشان نمیدهند که لیس وراء عبادان قریة و در زمان
رودکی که بدایت نشو و نمای شعر فارسی ست شعر عربی بکمال خود رسیده چه متنبی کوفی که عمده
موزونان عرب متاخرست آب شمشیر فنا چشید تا مهران فن میدانند که وی سخن تازی را بجا
رسانیده اگرچه محاوره او چنانکه باید شاید بر نهج عرب عربا کمتر اتفاق افتاده و سخن را بر دوش
مولدین گذارده چنانکه ابن خلدون در کتاب العبر و دیوان المبتدا و الخبر بدان صراحت کرده و در
عهد سلطان محمود غزنوی نشو و نمای شعر فارسی قوت گرفت و مثل فردوسی پهلوان پای تخت سخن
بمیدان در آمد و چون تکمیل صناعت بتلاحق افکار و تلاحق انظار ست از عهد سلطان محمود
تا زمان موجود رتبه شعر فارسی از کجا تا بکجا رسید و این نهال بلند اقبال از نشیب زمین تا بفراز
عرش برین سر بالا کشید و بمرور دهور و مضی اعوام و شهور پایه او رسید بجائیکه رسید و از قدرشناسی
ملوک و سلاطین و امرا و خواقین دید آنچه دید و بر انواع گوناگون از قصاید و غزلیات و قطعات
و مسمطات و مثنویات و مسدسات و مخمسات و رباعیات و مستزادات و مثلثات و ترجیع و تراکیب
معما و لغز و جز آن باوزان مختلفه غیر متجانسه منقسم گردید و علاوه آن صنایع و بدایع که در قدما از خسرو
دهلوی و در متاخرین از شیخ حبیب الله اکبرآبادی بر روی کار آمد در قالب گفت در نیاید موقوف
بر گلگشت مولفات و مجامیع ایشان ست و هرچه ظهورش حواله بر زمان مستقبل ست بر وقت خودش
صورت پذیر گردد زیرا که تا وجود ارض و سماست جلوه شاهد هستی بهمین رنگ تلون پذیر باشد

در بند آن مباش که مضمون نمانده ست   صد سال می توان سخن از زلف یار گفت

دیده باشی که موشگافان دقیقه سنج در هر زبان تکلفی دیگر و صنعتی نیکوتر بر روی کار می آرند و هوش
از سر تماشائیان کارآگاه می ربایند و حسن چهرهٔ شاهد مدعا آب و رنگ تازه و طرز نازک و اداهای
رنگین و حرکات شیرین و خیال بندی و معشوق تراشی صفای دیگری بخشند و باعلی مدارج دلفریبی
و اکمل معارج جان پروری میرسانند میر آزاد بلگرامی را شنیده باشی که در شعر عربی چه کار کرده و
کدام معانی رنگین و مضامین نمکین از زبان هندی و فارسی بسخن تازی برده و کدام جمال و ملاحت
و خال و صباحت بشاهدان عربی ارزانی داشته و آئین فن دلکش و صنعت جان بخش را بچه مرتبهٔ تکمیل
و اکمال رسانیده و در هر سه زبان کوس انا و لا غیری نواخته و درین تذکره که قطرهٔ از سحاب و ذرهٔ از آفتاب نسبت
ذکر جمعی از متقدمین شعرا و متاخرین نظما که غازهٔ اعتبار و اشتهار بر رو کشیده اند و زمرهٔ که بمدد طبع رسا
بر کاخ بلند آوازگی برآمده در دلهای سخن شناسان منزلی شایسته بهم رسانیده اند اختیار آمده ضبط
جملهٔ شعرای سابق و حال فرس و هند چه شمار ایشان بیش از انست که طائر بلند پرواز خامهٔ معجز نگار
در هوای احصای آن بال پرواز کشاید یا در فضای انحصار آن جماعهٔ والا تبار ببازوی همت بپرد
بلکه با یراد شمهٔ از نتائج طبع هر یک سخنور بمقدار فرصت وقت و اقتضای فرصت منت بر سامعه گذاشت
و بضیافت طبع شیفتگان شاهد رعنای سخن پرداخت بجهت آنکه کلام موزون و سخن ذو فنون هر چند
گواراتر از آبحیات و شیرین تر از جان باشد اما انهماک کلی و سر کار و بارش خوب نیست و صرف
تمام زمان دران نامرغوب چه انفاس عزیزه را که فقید البدل و عدیم المثل ست وقف فضول کاری
نمودن سرمهٔ چشم بگلو فرستادن ست و عمر گرامی را که کبریت احمر و اکسیر اعظم ست شایان لا طائل کردن
متاع بینائی بنقد کوری فروختن و نیز حرف درازی ملال انگیز خاطر ستین نازک مزاجان ست و طول
مقال وحشت خیز طبع آشفته حالان سخن همان خوشتر که در ته دل ناظر نشیند و حرف همان بهتر که منزل
در گوشهٔ خاطر سامع گزیند و بالجمله چنانکه در بعضا گفته در بعضی تذکرها از جماعهٔ شعرای هم وطن چند
شعر فقط ذکر کرده اند و احیاناً و کاهیا احوالی که مصداق لا یسمن و لا یغنی من جوع باشد نیز آورده
بواسطهٔ آنکه آن اشعار بغایت مرغوب و نهایت تازه اسلوب بود و نه طبع حریص رضا باهمال نداد

واسامی این طائفهٔ نفیسی که یافته شد مسطور افتاد و نیز بتتبع معلوم شد که در صحائف استادان شعر
یکی بنام دیگری ماخوذ است بغایتی که هیچ تذکره ازین حال خالی نیافته شد و درین عجاله اشعار از نسخها
اصل منقول است اگر آن تفاوت درین کتاب شاید در بعض مواضع بنظر متصفحان اولوالالباب آید
راجع بر اوی اصل خواهد بود و ناقل معذور است احمد نام نامی و اسم سامی محمد رسول الله صلی
الله علیه وآله وسلم است هرچند عالیجنابش شاعر نبود و شعر دون مراتب علماء امت مرحومهٔ اوست
تا بذات مقدس وی چه رسد و لهذا در تنزیل وارد شده که ما او را شعر نیاموختیم و شعرگوئی او را نمی زیبد
لیکن ارباب سیر اتفاق دارند که در محفل شریفش نسیم سخن موزون می وزید و غنچهٔ لعل مبارک با تبسم آشنا
میگردید و هرگاه خاطر ملکوت مناظر از استماع سخن میکشود مخاطب انخواندن شعر دیگر بهم اشاره
می فرمود و موزونان پای تخت رسالت را بهجو مشرکان مامور میساخت و طائفهٔ معنی طرازان را
بانعام صلات و اقسام عنایات می نواخت خطاب اهج الکفار فانها اشد علیهم من رشق
النبل و نصب منبر برای حسان بن ثابت و دعای اللهم ایده بروح القدس و حدیث
هجاهم حسان فشفی واستشفی و عطاء سیرین نام جاریه بحسان در وجه صلهٔ شعر و انعام برد
مبارک بکعب بن زهیر در جائزهٔ قصیدهٔ بانت سعاد مشهور است و در کتب تواریخ و سیر مسطور و چون
نابغهٔ جعدی شعر خود در حضور پرنور خواند فرمود اجدت لا یفضض الله فاک و بیهقی در دلائل
بابی مستقل عقد کرده و گفته باب اختیاره صلعم الشعر و حدیثی طویل ازجا بر آورده و در حدیث
شریف آمده ذکر عند رسول الله صلعم الشعر فقال هو کلام حسنه حسن وقبیحه
قبیح و ابن سیرین گفته هل الشعر الا کلام لا یخالف سائر الکلام الا فی القوافی مقصد آنکه
شعر فی نفسه مذموم نیست بلکه حسن و قبح او راجع می شود بمدلول و درین امر خود نظم و نثر مساوی است
و معنی قبیح آنست که مخالف شرع باشد مثل هجو و شتم مسلمانی یا کذب و بهتانی که موجب اضرار باشد
نه کذبی که محض برای تحسین کلام آرند چه قصیدهٔ بانت سعاد فراوان اغراقات دارد و متضمن تغزل
باسعاد و تشبیه رضاب بشراب است قفال و صیدلانی که از اکابر علماء دین اند گفته اند که کذب شعر

کذب نیست زیرا که قصد کاذب تحقیق قول خود می باشد یعنی دروغ را راست می نماید و قصد شاعر
تنها تحسین کلام است ازینجا ثابت شد که تخیلات موزونان برای تزیین اشعار و تحلیه بنات افکار جائز
باشد و آنحضرت صلعم گاهی تمثل بشعر موزون مصراعی میگفت راست ترین کلمه که شاعر گفت کلمه لبید است بیت
ع الا کل شیء ما خلا الله باطل ٭ و احیانا مثل می زد باین مصراع ع و یاتیک بالاخبار
من لم تزود ٭ و هر جا در کلام خدا و حدیث مصطفی ذم شعر و شعرا واقع شده باتفاق جمهور ائمه
دین در باره ناز غایان مشرکین است و نفی تعلیم شعر از جناب رسالت و تنزیل از برای آنست که اگر وی
صلعم و کی شعر شعار خود میساخت پست فطرتان گمان می بردند که تکلم بآیات بینات از جهت سلیقه
زبانی هست نه سفارت ربانی و این نکته دلیلی واضح بر براعت این صناعت است مع هذا احیانا از زبان

حضرت جامع کلام موزون سر بر میزد از انجمله است

انا النبي لا كذب — انا ابن عبد المطلب

و گاهی اصلاح شعر میفرمود سید محمد برزنجی در بعض رسائل خود آورده اند که کعب درین بیت

ان الرسول لنور يستضاء به — مهند من سيوف الله مسلول

سیوف الهند گفته بود حضرت سیوف الله ساخت وجه اصلاح آنکه لفظ هند بکار نیست چه مهند تیغی را
گویند که از آهن هند ساخته باشند چنانکه جوهری در صحاح گفته المهند السيف المطبوع من حديد الهند
و جمعی قلیل انکار این اصلاح و این شعر کنند و هو الراجح در بخاری آمده ان من الشعر لحكمة
میر آزاد رحمه الله تعالی در شرح این حدیث گفته مقصود ازین کلام بیان فضیلت شعر ست و حق
عبارت آنست که گفته شود بعض الشعر حكمة اما آنحضرت فرمود ان من الشعر لحكمة و تقدیم لفظی را
بر اصل خود گذاشت برای اهتمام شان شعر و افادهٔ حصر و اسلوب معنوی را قلب کرد و حکمت را
مخبر عنه ساخت بجهت مبالغه در مدح شعر یعنی ماهیت حکمت بعضی از شعر ست پس لازم آید که جمیع
افراد حکمت بعضی از شعر باشد و مندرج دران زیرا که اندراج ماهیت مستلزم اندراج جمیع افراد
اوست و نیز آنحضرت از افادهٔ حصر بتقدیم خبر و ایراد کلام باسلوب تاکید چه قدر مراتب مبالغه

افزوده و مدارج تفصیل شعر را تا کجا طی فرمود پس سخنی کلام شریف چنین باشد که هر آینه حکمت است
مگر بعضی از شعر و مبالغه لشعر مناسبت داشت این مناسبت شعری را در کلامیکه برای مدح شعر
آورد رعایت فرموده و دستاویزی برای جواز مبالغه وقتی که مصلحت شرعی باشد افاده نموده و همچنین نیز
حال ان من البیان لسحرا باید فهمید طیبی شارح مشکوة گفته خبر را درینجا مبتدا ساخت و اصل را
فرع و فرع را اصل گردانید بجهت مبالغه و ابن ماجه مرفوعا روایت کرده کلمة الحکمة ضالة
المومن حیثما وجدها فهو احق بها و قید حیثما برای آنست که می باید نظر این کس بقول باشد نه بقائل و این
کلام بطریق ارشاد و تعلیم واقع شده نه بطریق اخبار چه بسا مومن که اصلا طالب آن نبود یا بطریق اخبار وارد شده بحمل
مومن بر فرد کامل کذا فی کفایة الحاجة فی شرح سنن ابن ماجه و کلمه حکمت شامل نثر و نظم هر دو ست بجهت عموم الفاظ و طرفه
آنکه اطلاق کلمه بر قصیده هم آمده و در زمان قدیم شعر عرب همین قصیده بود و چون حدیث ان من
الشعر لحکمة را با قطع نظر از مبالغه با حدیث ثانی منضم سازند شکل اول باین طریق حاصل میشود که بعض شعر کلمه
حکمت است و کلمه حکمت ضالة مومن است پس بعض شعر ضالة المومن است و دلیل است برین مدعا آنچه نزد مسلم آمده
مرفوعا که گفت شرید صحابی ردیف شدم آنحضرت را روزی فرمود آیا هست نزد تو از شعر امیه
بن صلت چیزی گفتم هست فرمود بیار پس خواندم بیتی که خوش آمد آنحضرت را فرمود زیاده کن
تا آنکه صد بیت خواندم و از ینجا مستفاد شد طلب شعر محمود که نتیجه شکل اول است و استحباب طلب زیادت
و استحباب انشاد شعر و استحباب طلب از هر جا که باشد چه امیه کافر بود و آنحضرت صلعم فرمود امن
لسانه وکفر قلبه و در کتب سیر آمده که شعرا مدحت طراز آنحضرت صلعم صد و شصت و اند از رجال
و دوازده از زنان بودند و باستثناء کریمه الا الذین امنوا و عملوا الصالحات سر افتخار بآسمان
می سودند و همچنین بسیاری از کبرا امت و فصحاء ملت کنوز سربسته عرش را بمفاتیح زبانها کشوده اند
و نفائس معانی را باسلوب شعر آموده رحمهم الله تعالی انتهی حاصله و شک نیست که اشعار آبدار کبرا
دین از علما متقدمین و متاخرین سرشار باده حکمت است و سراپا افاضت و هدایت بلکه بیان حکمت
در کلام موزون تاثیری دیگر در دلها دارد که در کلام منثور نباشد و بناء حکمت بر اعتبار است اگر اعتبا

درمیان نبود حکمت باطل گردد و حمل الفاظ و عبارات اشعار بر معانی ظاهره کار صورت پرستان است
و اهل دل و اصحاب نظر مضمون اشعار را بر معانی دیگر فرود می آرند و از اسباب پی بمسبب می برند و
در ضمن آن حکم الهیه و حقائق کونیه ملاحظه میفرمایند و ایمان خود بسخن آفرین تازه می نمایند خصوصاً
اشعاری که مشتمل بر تمثیل و استعاره می باشد سراپا حکمت و دانش می بود ولیکن ع سخن شناس نهٔ
دلبرا خطا اینجاست ❊ و چون ماجرای سخن موزون مرقوم گردید اکنون توان دریافت که چنانکه قمریان
عرب و بلبلان فرس سامعه یاران را بخوشنوائی نواخته اند طوطیان هند هم ذائقه یاران را بشکرریزی خیالی
متلذذ ساخته کسیکه آشنای دقائق السنه ثلثه است بمغز این سخن میرسد اما طالع عرب بلند است که
خاتم نبوت درین قوم مبعوث شد و قرآن مجید که لفظ و معنی او معجز است بزبان عرب نازل شد سبحان الله
لطافتی که زبان عرب دارد هیچ زبان نداشته باشد و حروفیکه مخصوص زبان عرب است پر لطف
و مزه بخش واقع شده مثل ثا و حا و صاد و ضاد و طا و ظا و عین و قاف بخلاف حروف السنه دیگر مثل پا
و ژا در فارسی و ٹا و ڈال هندی که نزد ارباب ذوق مخارج اینها بلطافت مخارج حروف مخصوصه عرب نمی رسد و ادخال
الف و لام و تنوع آن در زبان عرب طرفه چیزی است و در زبان تازی صیغهٔ مذکر علیحده و صیغهٔ مونث
علیحده و در فارسی یکی است و نشانی که نثر زبان عربی دارد ظاهراً هیچ زبان نداشته باشد و تغزل شعرای
عربی با زنان است بخلاف شعرای فارسی که اینها بناء تغزل بر نی ایشان گذاشته اند و ظلم صریح و ستم
قبیح که عبارت از وضع شی در غیر موضع اوست اختیار نموده و حروف مخصوصه عرب اخاصیتی است
که در حروف زبان دیگر نیست یعنی این حروف در لغت هر کدام زبان که بیامیزند آن زبان را تسلطی
از فصاحت دست بهم میدهد بخلاف فارسی و هندی که اگر حرفی از حروف این زبانها در لغت عربی
آمیخته شود از وضع خود بیفتد و سخت ناخوش و بی مزه گردد بلکه از صحت تلفظ و اعراب ساقط شود و
بحور عربی و فارسی و هندی اکثر مختلف واقع شده و قلیلی متفق مثل تقارب و رکض الخیل و سریع
که در هر سه زبان است و در هندی صیغهٔ مذکر جدا و مونث جدا و خنثی جدا آمده و بعضی بحور هندی قافیه در وسط
مصراع آید و خوش آینده باشد و ظاهراً چنین قافیه در هیچ زبان نباشد بسبب تنوع ردیف شعر فارسی

از دائرهٔ انحصار بیرون ست و در شعر عربی ردیف نیست مگر بتبعیت فرس اما لطف تمهید
این گزارش پیرا اراده دارد که چنانکه درین نامه موسوم بشمع انجمن بانتخاب دواوین و تذکرهای
شعرای فرس پرداخته همچنان از اشعار عرب و تراجم علمای ادب مراتع الغزلان نام چراغانی ترتیب
داده چشم یاران تازی دوست را گرم تماشا سازد چه من هیچمدان با زبان عربی و فارسی و اردو
ریخته آشنایم و از هر سه میکده بقدر حوصله قدحی پیمایم در عربی و فارسی عمرها بمطالعهٔ دواوین
سخن کرده‌ام و نورسان معانی آشنا و بیگانه را در آغوش فکر پروردم اما سامعه را از نوای قمریان
عرب حظ وافر ست و ذایقه را از چاشنی شکرفروشان گلزمین فارسی نصیبی متکاثر سخن آفرینان
تازی و پارسی خون از رگ اندیشه چکانیده اند و شیوهٔ نازک خیالی را باعلی مراتب امکانی رسانیده
و افسون خوانان ریخته هم درین وادی پایی کمی ندارند بلکه درین زبان نوخیز قدم از سر سها
می گذارند کسی که فارسی و ریخته هر دو ورزیده و با سفیدی و سیاهی نیک آشنا گردیده بتصدیق تحقیقم
می پردازد و سجل دعوی مرا بمهر شهادت مزین می سازد موزونان این زبان در الواح دهلی و صوبهٔ
اوده فراوان جلوه نموده اند و دماغها را بروایح صندل تراشعار نو بنو شگفتگی افزوده اما اینکه گویند
مضمون نمانده ست مسلم نیست زیرا که فیض مبدء فیاض نامتناهی ست اگر مضامین تمام شود
نقصان این کس سهل ست نقصان افاضهٔ مبدء فیاض لازم می آید و چه خوش [illegible]

که چنین فیاض مطلق تهیدست شده از فیض رسانی باز ماند بلکه ه

هنوز آن ابر رحمت درفشان ست — می و میخانه با مهر و نشان ست

و کیفیت که سرمایهٔ میخانهٔ او خم خم بصرف می پرستان درآمد و تا انقراض دور عالم بصرف درآید و هنوز جرعه
ازان کم نشده باشد ه

در بند آن مباش که مضمون نمانده ست — صد سال میتوان سخن از زلف یار گفت

درین جریده که شرذمهٔ قلیل را از شعرای نامدار وقت خود عیان کرده ایم و جمعی را از پیشینیان ثبت
نموده وجه آنست که حیات فانی گرهی ست بر باد چشم بقا ازو نتوان داشت و پیکر جسمانی حبابی ست

برآب کار این دم نفس نگر نباید گذاشت

پرتو عمر چراغی ست که در بزم شهود   به نسیم مژه برهم زدنی خاموش ست

در خزانهٔ عامرهٔ خویش مضمون مناسب این مقام نوشته و گفته پیران پشت خمیده یعنی افلاک بعنایت زندگی جاوید ممتاز اند و کهن سالان جهان دیده یعنی کواکب بمرحمت این دولت عظمی سرفراز اما کم نصیبان عالم سفلی با آنکه نتایج آبا علوی اند اینها را از عمر مستعار حصه کمی رسیده و مایه تنگی که هیچ نیرزد تسلیم گردید لاسیما نوع انسان که با وصف حسن تقویم و استحقاق تکریم و مظهریت جمال الهی و جامعیت کمالات نامتناهی این طلسم اعظم بفرصت حبابی درهم می شکند و آن چراغ عالم بمهلت شراری چشم بهم میزند چه از آغاز نشو و نما تا هنگام بلوغ که اکثر آن پانزده سال ست بغفلت می گذراند و بنابر عدم حصول تمیز قدر عمر گرامی کمتر میداند و بعد انقضای اربعین وقت تحلیل قوی و تبدیل آب و هواست پس عمری که آنرا عمر توان گفت بشرطیکه از اجل فرصت و تندرستی و فراغ دستی هم نصیب شود همین بیست و پنج سال ست و اگر اوقات خواب که برادر مرگ ست برآید بمقدار مذکور هم نقصان می گراید الاقتصار سخن انتهی پس دل آرزومند خواهش کرد که در بیت سخن نیز بهمی چیند و جادهٔ این وادی راهم بپای خامه پی سپر کند لاجرم درین نگارین نامه الحال نقش مطلب اصلی را بر کرسی می نشاند و بخدمت موزون طبعان بر ترتیب هجاهی میپردازد و بالله التوفیق

حرف الالف

انوری شیخ اوحدالدین خاوری استاد فن و یکی از رسل ثلثهٔ قلمرو سخن ست مطلع خورشید سخنوری و خورشید سپهر بلاغت گستری بود از مداحان و وظیفه خواران سلطان سنجر سلجوقی بود و سلطان دو بار بخانهٔ او را بپرتو قدوم برافروخته در آخر عمر سری ببلخ کشید و از مردم آنجا بدسلوکی بسیار دید تا آنکه در سنه پنجصد و هشتاد و پنج بسکونت شهرستان عدم پرداخت دیوانش بمطالعه در آمد مرغوب طبائع مردم این زمانه غزل باشد و شعر قدما بیشتر قصائد ست و آن هم بیزه و در قصیده چهار موضع ست که بکمال زیبائی و رعنائی آراسته می باید یکی مطلع چه اول چیزیکه قرع آذان و مصافحهٔ اذهان می کند او ست اگر در نهایت حسن جلوه گر ست

طبیعت از آن در اهتزاز می آید و سامعه حظ بر داشته مشتاق سخن آینده می شود و اگر قضیه بر عکس ست
طبیعت رم و سامعه از ظهور خلاف متوقع بی حظ شده خلشی بهم میرساند گو باقی کلام در نهایت
زیبائی و غایت رعنائی باشد و تمهیدیکه در آغاز قصاید آرند مثل ذکر معشوق یا بهار یا خزان نامش
تشبیب ست بشین معجمه و آن را نسیب بسین مهمله هم گویند و اول مشتق از شباب ست بمعنی ذکر
ایام جوانی و دوم را معنی ذکر نساء ست و اصل تغزل عرب بر زنان ست اکنون اطلاق این هر دو لفظ
بر مطلق تمهید کنند خواه ذکر جوانی و زنان باشد یا غیر آن دوم تخلص و آن را گریز خوانند و این موضع
مشکلترین مواضع قصاید ست که دو مطلب نا آشنا را باهم ربط می دهند و دو وحشی را بایکدگر الفت
می بخشند و گریز جان قصاید بلکه ایمان اوست سوم حسن طلب که شاعر در استحصال مقصد از ممدوح
نوعی از سحر بیانی و افسون کاری بعمل آرد بروجهیکه بخیل را کریم و ممسک را سخی گرداند و بحسن مقال
و لطف مثال کار از پیش برد چهارم مقطع که آن را حسن خاتمه هم نامند و آن ختم سخن ست بر وجهی که
سامعه مستوعب حظ بوده آرام گیرد و تعلقی که با صغاء کلام داشت انتها پذیرد انوری در قصاید
خویش این مواضع اربعه را با حسن اسلوب مودی ساخته ایراد امثله آن درازی میخواهد درینجا دو سه شعر
از سخنش غازهٔ رخسار ورق نموده می شود

ای کرده خجل نسیم خلقت — در ساحت بوستان صبا را
گرد سپهت بحکم رد کرد — از خانهٔ دیده توتیا را
خاک قدمت بقهر بنشاند — در گوشهٔ فقر کیمیا را
چون نیک نگه کنم نزیبد — جز نام تو زیوری ثنا را

ابوالفضل این قطعهٔ انوری را از تمام دیوانش انتخاب نموده در مکاتبات خود ایراد کرده است

من و این عهد که با تحفهٔ رعنای جهان — چون حسان عشق نبازم نه بسهو و نه بعمد
قدرت دادن اگر نیست مرا باکی نیست — قوت ناستدن هست و لله الحمد

وله

درآ درآ که زتو کار من بجان آمد — عجب عجب که ترا یاد دوستان آمد

ولہ

آئی و بدست آمده بس زود برفتی — آتش زدی اندر من و چون دود برفتی

ولہ

مرا خدنگ تو مهمان خانهٔ بدن ست — کسیکه خانه بمهمان گذاشت جان من ست

رباعی

تا کی بغم رخ تو خون شوید دل — آزار جفای تو بجان جوید دل

بخشای که از آسمان نمی بارد جان — رحم آر که از زمین نمی روید دل

ازرقی جامع فضیلت و حکمت و شاعری بود و از شاگردان طغان شاه سلجوقی والی خراسان بسا نیلوفر که از چشمهٔ سار سخن بدست آورد لهذا ازرقی تخلص گرفت و باین گل آبی رنگ لالهٔ احمر اشکست سلطان وهان اورا بدینار پرساخته بود زیرا که سلطان وقتی با احمد بدیهی تختهٔ نردی باخت و در آخر بازی سلطان سه مهرهٔ در ششگاه داشت و احمد دو مهره در یک گاه و کعبتین در دست سلطان بود و آن را بینداخت تا ششش زند سه خالی آمد و سلطان بیدماغ شد وی این رباعی بعرض رسانید

گر شاه شش شش خواست سه یک نقش فتاد — تو ظن نبری که کعبتین داد نداد

ششش چون نگریست حشمت حضرت شاه — از هیبت شاه روی بر خاک نهاد

شاه پانصد دینار صله داد و از خشم بانبساط آمد

پیچیدن افعی بکمندت ماند — آتش لبسان دیو ببندت ماند

اندیشه برفتن سمندت ماند — خورشید بهمت بلندت ماند

الفیه و شلفیه نام کتابی در آداب صحبت زنان نگاشته که بملاحظه اش خواهش زوال پذیرفته پادشاه عود کرد

آصفی شیرازی سلیمان مملکت سخن طرازی و عنقای سپهر بلند پروازی ست شاگرد جامی بود و بلبل بوستان خوش کلامی وزیر سلطان ابوسعید ایلخانی ست کلیاتش قریب چهارده هزار بیت

بنظر رسیده این چند بیت از وی ست

دل که طومار وفا بود من محزون را — پاره کردند نبسته بتان مضمون را

قاتل من چشم می بندد و دم بسمل مرا — تا بماند حسرت دیدار او در دل مرا

تو هم در آینه حیران حسن خویشتنی — زمانه ایست که هر کس بخود گرفتار ست

چندان منش دهید که بیهوشی آورد — شاید که یاد ما بفراموشی آورد

من طور و تجلی چه کنم بر لب بام آی — کوی تو مرا طور و جمال تو تجلی ست

رنجیت کافر بچه خون مسلمانان را — یاد آن روز که من نیز مسلمان بودم

سبب چاک گریبان من خسته مپرس — که شب غم با اجل دست و گریبان بودم

آمدم مست بکوی تو و مجنون رفتم — خبرم نیست که چون آمدم و چون رفتم

عنبر دیده بسوزم که پری وار مباد — بوی مردم شنود یار و رمیدن گیرد

اصغر میرزا اصغر سخن سنج پر تمیز ست و فرزند میر غیاث الدین عزیز بسیار خوش ادا بود و صاحب

سلطان حسین میرزا این یک بیت از وست

بمیزان نظر حسن ترا با ماه سنجیدیم — میان این و آن فرق از زمین تا آسمان دیدیم

اهلی شیرازی فارس میدان سخن طرازی و مرکز دائرهٔ بلند پردازی ست بسیار خوش گو بود کلیاتش

دوازده هزار بیت بنظر رسیده این ابیات از وست

دمید صبح نیاسود چشم راحت ما — سپیده دم نمکی بود بر جراحت ما

امروز عیان شد که نداری سر اهلی — بیچاره غلط داشت بمهر تو گمانها

بیتو چو شمع کرده ام گریه و خنده کار خود — خنده به انجمن ست و گریه بروزگار خود

دروغ وعدهٔ من خلق در فغان دارد — که همچو غنچه دهانی و صد زبان دارد

فریاد که بر جان من این داغ نهانی — از دست کسی نیست که فریاد توان کرد

هر چند که از جور تو ام خون رود از دل — از دل چو برآئی همه بیرون رود از دل

بچه اندیشه ام از خاطر ما شاد روی — چه بخاطر گذرانم که تو از یاد روی

از دیده رفت وز دل پرخون نمی رود — در دل چنان نشسته که بیرون نمی رود

زاهد به ره کعبه رود کین ره دین است — خوش می رود اما ره مقصود نه این است

پرورده هوای گلستان این گلم — تاب نسیم خلد ندارد دماغ ما

خواهم غبار گردم واز کوی او برآیم — تا هر که بیند او را در چشم او در آیم

ای خو بجفا کرده بهم چه فریبی — دانم که فراموش نکنی عادت خود را

اهلی مگو که عقل و دل و دین ز دست رفت — فارغ نشین که برده ویران خراج نیست

در دیده چشم فرش آن منزل که سازی جلوه گاه آنجا — بهر جا پا نهی خواهم که باشم خاک راه آنجا

به فلک هر شب رسانم برق آه خویش را — تا بسوزم کوکب بخت سیاه خویش را

جفا و جور تو کم شد اگر شدی آگاه — که من بجور و جفا نیز خوشدلم از تو

چون لاله بجز داغ وفا هیچ نیابی — گر چاک کنی جامهٔ خونین کفنان را

عجب که شمع شبی در سرای من سوزد — من آن نیم که کسی از برای من سوزد

انیسی

انیسی علی قلی بیگ شاملو از ایران دیار بسیر هند خرامید و مدتها در سایهٔ قدردانی جهانخانان آسود نکته سنج یگانه وانیس معانی بیگانه است در برهان پور در سنه یکهزار و پانزده بگذشت ازوی می آید

همچو ماهیم تو هر نفس بخانهٔ خویش — چنانکه مرغ برد خس به آشیانهٔ خویش

خبر گل مرسانید بمرغان قفس — کس چرا مژدهٔ نوروز بزندان آرد

یادگار از ما درین عالم غم بسیار ماند — رفت اگر آتش نشان دود بر دیوار ماند

ما شیفتهٔ وفای خویشیم — ورنه ز که دل نمی توان کند

قصهٔ محمود و ایاز را نظم میکرد مرگ قطع سخن کرد و آن نقش نیمکاره و تصویر ناتمام ماند در وصف چشمه گوید

بجوی سرد که جیم فسرون — نیارد عکس در وی غوطه خوردن

طی می‌شود این ره به درخشیدن برقی　　　ما بی‌خبران منتظر شمع و چراغیم

اسیر میرزا جلال بن میرزا مؤمن شهرستانی تلمیذ فصیحی هروی و معتقد اندیشه میرزا صائب بود در شاعری ادا بند است و موجد اندازه‌های دلپسند از سادات صفاهان و داماد شاه عباس بوده پیوسته سرگرم صحبت اهل کمال بود و بعلو همت و سمو فطرت اتصاف داشت اما از فرط گردش جام شرب مدام در عین جوانی بر بستر ناتوانی افتاد و در سنه یکهزار و چهل و نه غبار هستی بر باد فنا داد نقدهای طبعش تازه کمتر طبع پیدا نموده دیوانش عشق و بیتی دارد مع هذا میرزا صائب سخن او را مکرر تضمین میکند و در مقطعی میگوید

خوشا کسی که چو صائب ز صاحبان سخن　　　تتبع سخن میرزا جلال کند

و ابوطالب کلیم گوید

میرزای ما جلال الدین بس است　　　از سخن سنجان طلبگار سخن
راستی طبعش استاد من است　　　کج نهم بر فرق دستار سخن

این چند رشحه چکیده خمستان طبع اوست

یا رب کسی نگذاشت بیداد دل ما را　　　خدا جزا دهد کشتن با قاتل ما را
پس از عمری بسویم گر نگاهی کرد جا دارد　　　شهید زخم شمشیر تغافل اجرها دارد
اگر چه آن قیمت ندارد دل که پامالت شود　　　صرف آتشبازی طفلان بسالت شود
حیرانی بطالع نظاره دیده‌ام　　　دل شیشه زدیده خبردار می‌شود
دل رمیده بصد آفتاب می‌سوزد　　　گهی بصبر گهی ز اضطراب می‌سوزد
بخوابم آمد و پنهان ز رو آتشی بدلم　　　چراغ بخت اسیران بخواب می‌سوزد
گداخت بر لب حسرت ترانه دل ما　　　تبسمی کن و بشکن بهانه دل ما
گشتم غبار و از سر کویت نمی‌روم　　　دیگر چه خاک بر سر طاقت کند کسی
کدام روز که صد شوق انتظارم نیست　　　کدام شب که سر گریه در کنارم نیست

خاطرم زیر فلک از جوش دل تنگی گرفت | دامن این خیمه کوتاه را بالا زنید

شکستی کز دل افتادگان خیزد خطر دارد | مبادا شیشه یارب ازین طاق بلند افتد

شش جهت نشتر رگی شد و پرواز گرفت | برق جولان که در خرمن خاک افتادست

فا ۱۱۲۰

امانی میرزا امان الله خان خلف مهابت خان خانخانان طبع رسا داشت دیوانی رنگین گذاشته از وست

گر نیم مائل رخسار تو حیرانی چیست | ور ندارم سر زلف تو پریشانی چیست

در رهِ عشق صلاح از من رسوا مطلب | کافر عشق چه داند که مسلمانی چیست

هستی جاوید دارم در لباس نیستی | زنده دل مانند اخگر در ته خاکسترم

جان بلب دارد امانی چون چراغ صبحدم | جنبش دامان آستین باید که کار آخر شود

ز پای تا بسرش هر کجا که مے نگرم | کرشمه دامن دل می کشد که جا اینجاست

فا ۱۱۳۵

انصاف محمد ابراهیم جوانی طالب علم بود و طبع سخنوری نیز درست داشت بخدمت موسوی خان شعر می گذرانید و معنی تازه فکر میکرد و در عین جوانی بقضای ربانی ودیعت زندگانی سپرده بعالم جاودانی شتافت از وست

نساز د غم به بیتاب محبت شادمانی هم | گران باشد برین بیمار چون زندگانی هم

سوی پستی ست در هر پایه رفعت نهان راهی | بود این کوه را هر تخته سنگی بر سر جاهی

بلای جان بود در دیده خاموشی ست و سازش | خدا صبری دهد بیمار چشم سرمه سایش را

بانداز زیارت میکند خاک شهیدان را | که پنداری گذر بر خاطر پر آرزو دارد

نگاه شرم از پرکاریش انداز میگردد | حیا از سوختن آیینه دار ناز میگردد

ز تنگی آن دهن ساز سخن را از صدا عریان | رسد تا بر لب لعلش تبسم راز میگردد

هوس در دل چو گردد جمع رنگ عشق میگیرد | طپیدن چون فراهم می شود پرواز میگردد

ایجاد میر محمد احسن از نجبای سادات سامانه ست و در خوش خیالی و نازک بندی یگانه زمانه صاحب فکر بلند بود و از علوم متداوله هم بهره مند غزلیات طرح را بقدرت و سامان تمام

میگفت و شعر را بطرز خاص خود خوش می‌نگاشت از وست

شب ناله دود رخ شد و هم گرهم اثر شد | خاکستر دل بال و پر افشاند سحر شد
طومار هوا یک قلم از شعلهٔ آهم | چون کاغذ آتش زده افشان شرر شد
حال سنگینی تجبران تو انشا کردم | سطر در صفحه فرو رفت چو تحنیس آب

استغنا میرزا عبدالرسول شعر بطرز قدیم میگفت این بیتها از وست

می‌توان آورد استغنا سفارش نامهٔ | چرخ کج رو را اگر دانیم از یاران کیست
آگاهی چیست سیر دنیا کردن | در مملکت وجود سودا کردن
چون مهر سفر کن که بود کار زنان | از سر بر سایه دیده بینا کردن

ادائی میر محمد مؤمن یزدی در دیار خود متهم بالحاد شده مجال اقامت ندیده رخت بوسعت آباد هند کشید کلامش اداهای خوب دارد و دواندازهای مرغوب در سنه یکهزار و هشتاد در الکهٔ دکن مرحلهٔ زندگی طی کرد سیارات نظمش از افق بیان چنین طلوع میکند

چاشنی گیر زهر کاسهٔ این خوان گشتم | خوش نمک تر ز سر انگشت پشیمانی نیست
این عمر بباد نوبهاران ماند | این عیش بسیل کوهساران ماند
زنهار چنان مزی که بعد از مردن | انگشت گزیدنی بیاران ماند

اوجی نطنزی با حسن خان شاملو حاکم هرات بسر می‌برد و در مدح او قصاید بسیار پرداخت فکر بلندش طرفه اوجی دارد و شعر آبدارش عجب موجی میرزا صائب سخن او را وحی سخن میرزا تضمین کرده و گفته

این جواب مصرع اوجی که وقتی گفته است | پادشاهی عالم طفلی ست با دل [illegible]

و اوجی نسبت بمیرزا میگوید

صائب نمود جوهر شعر مرا بمن | تیغ برهنه‌ام که بسنگ روا نشستم

این چند بیت بالتقاط از سفینهٔ سخن او است

گر شما منکر شیب دگر صبح شباب ست — پوشیدن چشم از دو جهان یکمژه خوابست

گر هم عشا نم همه شب دیدار کجاست — بوسه بی او هم کنج لب یار کجاست

کی بآرایش و پیرایه ما سر آید — آنکه در آئینه یک جلوه صد ناز کند

با آنکه قتل ما بتحمل حواله کرد — چندان امان نداد که خاکی بسر کنم

آذری این قطرهٔ خونی که اجل خواهد ریخت — صرفه آنست که در گردن دشمن باشد

کرم گلی ست که در باغ خودنمائی نیست — کرم ساخته بودن کم از گدائی نیست

سپاس دلی از آن می کند که می شکند — هزار شیشهٔ دل از شکستن رنگم

تعظیم بار خاطر یاران کشیدن ست — برخاستن برای کسی اعتبار نیست

صفای روی عرقناک یار را نازم — که صلح داد بهم آفتاب و شبنم را

آذری

آذری شیخ جلال ابن حمزه بن عبدالملک طوسی اسفراینی در آذرماه متولد شد آذری تخلص گرفت

اما آثار آذری بهشت از طبع او نمایان ست

فاضل ست شاعر درویش منش بود شاهرخ سلطان او را خطاب ملک الشعرا داد و حج براورده و سیر هندستان داشت و از دهلی بدکن آمد و احمد شاه بهمنی را مدح گرفت و قصائد پرداخت و صله یافت ذکر او در تاریخ فرشته مرقوم ست چون دار الاماره باتمام رسید آذری این دو بیت گفت

حبذا قصر مشیدی که ز فرط عظمت — آسمان پایهٔ از سدهٔ این درگاه ست

آسمان هم نتوان گفت که ترک ادب ست — قصر سلطان جهان احمد بهمن شاه ست

پادشاه چهل هزار سره روپیه داد وی گفت لا تحمل عطایا کم الا مطایا کم پس بیست هزار روپیه بران افزود و دستور اعظم را فرمان داد که سفینهٔ زر مذکور در ایران فرستاده رسید از خانه اش طلب داشته حوالهٔ آذری کند چنانچه دستور همچنان کرد بهمن نامه بطور شاهنامه در احوال ملوک بهمنیه تا زمان احمد شاه تالیف او ست چهل سال بر سجادهٔ عبادت و قناعت متکی بود و بفقر و فاقه گذرانید ملوک و امرا معتقد وی بودند از شعرای صوفیه ست آذر در آتشکده ترجمهٔ حافظ او نوشته انجا و بیتی

این چند گهر از خزانهٔ نخش چیده شد

که وا نتابا قلم چون رفت در رد و قبول ما ‌‌‌ ‌ همه از انتها ترسند و ما از ابتدا ترسیم

تشنه‌ایم چو پیش پیمان چشم آن داریم ‌ ‌ که جرم ما بجوانان پارسا بخشند

بآن گروه که از ساغر وفا مستند ‌ ‌ ز ما سلام رسانید هر کجا هستند

اگر چه پرسشِ جان امیدوار آئی ‌ ‌ من از میان بروم تا تو در کنار آئی

ز هول روز جزا آذری چه می‌ترسی ‌ ‌ تو کیستی که در آن روز در شمار آئی

اگرچه دولت وصلت بچون منی نرسد ‌ ‌ درین امید بمیرم که خوش تمنا ئیست

قیمت دولت وصل تو اگر جان بودی ‌ ‌ کار بر عاشق دل سوخته آسان بودی

گر رسیدی بنسیم طرهٔ او دست مرا ‌ ‌ کی چنین خاطر مجموع پریشان بودی

سوراخ می‌شود دل ما چون گل حسین ‌ ‌ هر جا که ذکر واقعهٔ کربلا رود

جانی که داشت کرد فدای تو آذری ‌ ‌ شرمنده از تو گشت که جانی دگر نداشت

غلام همت آن عاشقان باکرم ‌ ‌ که یک صواب ببینند و صد خطا بخشند

امیدی رازی شاگرد علامهٔ دوانی ست و جامع فضیلت و سخندانی چشم تایید از روح الامین داشت لهذا امیدی تخلص کرد در نزاع عقاری باشارهٔ قوام الدین کشته شد از شعرا عهد

شاه اسمعیل ماضی صفوی ست از وی می آید

مرا زنان جو خویش چهره کاهی به ‌ ‌ که از شراب حریفان سفله گلناری

اگر کنی ز برای جهود کناسی ‌ ‌ دگر کنی ز برای مجوس گلکاری

درین دو فعل شنیع آنقدر شناعت نیست ‌ ‌ درین دو کار که آن مثابه دشواری

که در سلام فرومایگان صدر نشین ‌ ‌ بروی سفله تهی دست و سر فرود آری

کاش گردون از سرم بیرون برد سودای تو ‌ ‌ یا مرا صبری دهد چندانکه استغنای تو

تو ترک نیم مستی من صید نیم بسمل ‌ ‌ کار تو از من آسان کار من از تو مشکل

امیدی

مستی و میروی پی آزار خلق آه | خود را دگر بر آتش آهی که میزنی
زلفت کمند افگن و چشمت کمین گشای | با لشکری چنین بسپاهی که میزنی

شب قصهٔ هجرانِ جگر سوز کنم | روز آرزوی وصلِ دل افروز کنم
القصه که دور از تو بصد خون جگر | روزی بشب آرم و شبی روز کنم

ادهم کاشی پیشتر در بغداد بسر می برد اگرچه از کاشان بود و بعد سیاحت بسیار پای اقامت در تبریز افشرد و همانجا در سنه ۱۰۶۹ طعمهٔ تیغ فنا گردید سخنش زنجیر پای وحشیان خیال ست و دام گرفتاری آهوان مقال این دو بیت از وی ست

تبسم لب او شهد راحت ست مرا | ملاحتش نمکی بر جراحت ست مرا
خیال اوست که گاهی ز هوش می برم | وگرنه کی خبر از خواب راحت ست مرا

احمدی خواجه احمد لکهنوی درویش فانی بود و صدرنشین ایوان سخندانی از کلبهٔ انزوا کمتر پا بیرون می نهاد صاحب دیوان ست از وی می آید

قطع مد نظر از سیر تماشا کردیم | دیده را گنده ز سر آبله پا کردیم
آن بهر ذکر خطبهٔ عشقش که کس نگفت | منبر ز عرش کن که بلند ست شان عشق
ز بس کشیده براه تو دیده تا نگاه | زمین بصفحهٔ مسطر کشیده می ماند

ابوالحسن فراهانی از فصحای عالیقدر و فضلای نامدار عصر بود علم شاعریش سر بثریا فرسوده و وی سر حلقهٔ شاعران زمان شاه عباس ماضی صفوی بوده این ابیات از وست

زندگانی داد عشق از تو دل افسرده را | آری آتش آب حیوان ست شمع مرده را
در حشر که از روی تو بوی بمن آید | برخیزم از آن پیش که جان سوی تن آید

رباعی

حال دل از آن بهانه جو می پرسم | بد حالی دل از آن نکو می پرسم
آشفتگیم ببین که دارم دل را | در دامن خویش و حال از و می پرسم

رباعی

شوخی که گسسته بود پیمان از من　　بنشست بهم کشیده دامان از من
چون بوی گلی که با صبا آمیزد　　هم با من بود و هم گریزان از من

الفتی

الفتی یزدی در هند آمده یکچند با همایون پادشاه گذرانید بعده با علیقلی خان بسر برده خان زمان در جائزه این مطلع هزار روپیه باو تسلیم کرده

مشت خاشاکیم و داریم آتشی همراه خویش　　دور نبود گر بسوزیم از شرار آه خویش

اسدی

اسدی طوسی گویند استاد فردوسی ست مناظرات او در شعرای عصر شهرت دارد و از انجمله یکی مناظره روز و شب است که شاه عبدالعزیز دهلوی بنا بر لطف سخن در تفسیر خود فتح العزیز بایراد آن پرداخته ادله

بشنو از حجت گفتار شب و روز بهم　　سرگذشتی که ز دل دور کند حجت غم
هر دو را خاست جدل از سبب بیشی فضل　　در میان رفت فراوان سخن از حجت و ذم

از منظومات اوست گرشاسپ نامه ده هزار بیت که حد بلاغتش از آن معلوم می شود این ابیات از آن کتاب است

دو دم پادشاهان امید است و بیم　　یکی با سموم و یکی با نسیم
مبین نرمی پشت شمشیر تیز　　کنارش نگر گاه زخم و ستیز
ز گرد سپه خنجر جنگیان　　همی تافت چون خنده زنگیان
بگفتار شیرین فریبنده مرد　　کند آنچه نتوان به شمشیر کرد
مردم چشم بپای قلم افتد هر بار　　که هر آن نقطه حرفی کنی با نامه فرست

اشرف

اشرف ملا محمد سعید پسر محمد صالح مازندرانی ست بعهد عالمگیر پادشاه بهند آمد و معلم زیب النسا مقرر شد در آخر عمر با شاهزاده عظیم الشان بن شاه عالم بن عالمگیر پادشاه بسر می برد بارادهٔ حج برآمده در مونگیر از توابع پتنه رسیده نزول بمنزل کرد و بعالم دیگر رسید فاضل صاحب جودت بود و شاعر والاقدرت طبع چالاکش معانی تازه بهم میرسانید و گلهای سخن رنگین در جیب و دامن سامعه می افشاند این چند گهر از بحر طبع اوست

اشکی که راز عشق بگوید فشاندنی ست　　طفلی که خوش محاوره افتد نماندنی ست

در ایران نیست جز هند آرزوئی روزگار ما تمام روز باشد حسرت شب روزه داران را

گشت مستغنی ز وصل اشرف بیاد عارضش همچو آن حافظ که مصحف را تمام از بر نوشت

کاهلان را جز لگدکوب حوادث چاره نیست میکند مالیدگی سستی اعضا را علاج

غافلان را چرک دنیائیست زینت در لباس جامهٔ تصویر از روغن مصفا تر شود

همچو درویشی که شیرینی بر منعم برد عاشقان پیش تو اول جانسپاری میکنند

جاهلان اهل جهان را تیر روی ترکش اند فرد چون گردید باطل جلد دفتر می شود

رباعی

از آخر کار عالم اندیشه کنید ای سور کنان ز ماتم اندیشه کنید

با تحفهٔ دنیا مکنید آمیزش از آتشک جهنم اندیشه کنید

نقره چون انگشتری گردید می پیچد بلعل می شود در وقت پیری حرص دنیا بیشتر

از غم افلاس اوقاتم به بیهوشی گذشت چون چراغ مفلسان عمرم بخاموشی گذشت

حیات از صحبت افسردگان نابود می گردد که چون فصل زمستان شد نفسها دود میگردد

مهر خود را از نوای بی مهری خواهم برید تا جدائی عاشقم چون پیر گردیدی مرید

بدنیا چون در آید آدمی بدبخت میگردد هوا چون در میان مشک آید سخت میگردد

جلوهٔ نازش رسائی داد بیداد مرا کوه تمکینش دو بالا کرد فریاد مرا

دیوان سرنوشتم چون نسخهای اصلی هر چند بد نوشتست اما غلط ندارد

تا سحر سیری مهتاب جمالش بودم جامهٔ صبر کتان بود نمیدانستم

قرب یک ماه بمیخانه اقامت کردم اتفاقاً رمضان بود نمیدانستم

چو آن آبی که شوید طفل از روی مشقی خود را هزاران حرف در هر قطرهٔ اشکی نهان دارم

کی شود آزاد از زلف گره گیرش کسی دانه زنجیر در دام است صیاد مرا

در نامهٔ زمانه بجز حرف جنگ نیست گویا که از سپاهی لشکر نوشته اند

در جوانی روش حالت پیری دارم — چون گل زرد بهارم بخزان می ماند

کار خود کن راست چون فواره بی امداد غیر — خود نهال خویش و خود آب روان خویش باش

چو برگ لاله نشینند گرد هم عشاق — بحصه کردن داغ تو در میانه خویش

طفل صاحب حسن را در خانه بودن بهتر است — اشک رنگینم نمایان گر نباشد گو مباش

درد سر بیمار را بسیار دادن خوب نیست — از نگاه ناتوان او بچشمک ساختم

همچو چشمی دردناکی کز فروغ آید بهم — کلبه ام تاریک گردد از چراغ دیگران

کام شیرین نکنم از قی زنبور عسل — سر بزرگی نتوان کرد ز شانه دگری

بوقت عرض مطلب قفل خاموشی بلب دارم — چو آن شخصی که در خمیازه گیرد بر دهان دستی

آفرین

آفرین لاهوری نامش فقیر الله است شاعریست معنی آفرین و شایسته صد هزار تحسین و آفرین در لاهور متولد شده اصلش از قبیله جوییه شعبه قوم گوجر است و هم در آنجا در ۱۱۵۴ وفات یافت میر آزاد گوید در ۱۱۴۷ در لاهور با او برخوردم بسیار خوش خلق متواضع بود در ان ایام قصه هیر رانجها نظم میکرد پیش فقیر داستان خواند این بیت از تتمه بیاد آمده

بعریان تنی تمنا نورد — که غیبه آمد و جامه گلگون نکرد

مثنوی ابتدای مهر قیت بخط خودش بطریق یادگار تسلیم فقیر نمود عنوانش این است

ای منی بوضوی تجدید — صبح شستم نماز توحید

صبح یعنی که طهورش همه جاست — شش جهت سجده چو خورشید رواست

دیوانش مشتمل بر قصاید و غزلیات و دیگر جنس شعر است این چند بیت از آنجا فرا گرفته شد

هنوز حسن تو تو مشق جلوه پیرایی است — هنوز از اول درس کتاب رعنایی است

هنوز چشمه نوش تو ابری شیر دهد — هنوز لعل لبت غافل از مسیحایی است

هنوز سرو قدت کوچه گرد آغوش است — هنوز لعل شکر خا در آستین خانی است

هنوز دامن حسنت ز صبح پاک تر است — هنوز ماه تو ایمن ز داغ رسوایی است

نهال مهر و وفا تا چه بار می بندد — بهار حسن ترا آفرین تماشائی ست

دیوانگی و مستی از بوی تو می خیزد — هر فتنه که می خیزد از کوی تو می خیزد

همه چون شمع درین بزم سرافراخته اند — تا کرا عشق بداغ تو سرافراز کند

ما را نه جنونی و نه سودای بهار ست — بوی بدماغ آمد و هوش از سر ما برد

بدامن گیریش تا چند گستاخ آفرین دستم — خدا سازد که گاهی نوبت بند قبا آید

خس بر امحیط تخت روان میدهد ز موج — این ست امتیاز بزرگان روزگار

هر تنگ ظرف کجا تاب جفای تو کجا — شیشه ما ست که دیوانه سنگ ست هنوز

نیست جز دامن تر شبنم باغ کرمش — تا ز بر رحمت او چون نکند عصیانم

تو البتش از وضوی آب کوثر باج میگیرد — تیمم گر بدست آید بخاک پای او کردن

همین آواز در گوش من از دولاب می آید — که باشد سر بلندیها بقدر سر فرو کردن

گهر بگوش تو می گویا از صدف بیزار — که بی وطن بتو بودن به از وطن بی تو

بود کافی ندامت قطع طومار معاصی را — که مقراض ست بر هم سودن دست پشیمانی

ستم بر زیر دستان هر دو سرکش را خطر دارد — فلک را شیوه عاجز کشی زیر و زبر دارد

شب سیاه تغافل پی صف آرائی ست — نصیب ناله جدائی و اشک حیرانی ست

بقدر تاب طاقت مگذر از تسکین محتاجان — نداری قوت دست کرم دست دعا باشی

حسن را در اضطراب آرد شکوه عجز عشق — شمع میلرزد بخود از شوخی پروانها

مرد حق محکوم نادان گر شود بیقدر نیست — عزت مصحف ز دست انداز طفلان کم نشد

تجرد حجت قاطع بود صاحب کمالی را — قبائی بیضه بر تن میدرد مرغی که کامل شد

حجاب عشقم نداد رخصت سوال بوس از لب تو یارا — ز تو نمی آید این مروت ز من نمی آید این تقاضا

خط را تراشش کم نخواهد گشتن — این سبزه ز آب تیغ می بالد بیش

آصف تخلص نواب آصف جاه جد مادری او سعد الله خان وزیر شاهجهان بود و جد پدری او

عابدخان از اکابر سمرقند از احفاد شیخ شهاب الدین سهروردی و نام او میر قمرالدین در سنه ۱۰۸۲
متولد شد و در سال اول جلوس محمد فرخ سیر مخاطب بنظام الملک بهادر فتح جنگ شد و منصب هفت هزاری
و صوبه داری دکن یافت و در سنه ۱۱۳۳ مخلع بخلعت وزارت گردید و در سنه ۱۱۳۶ مخاطب بآصفجاه گشت
نادرشاه در زمان او آمد در سنه ۱۱۶۱ وفات یافت و در روضه که قریب قلعه دولت آباد است مدفون شد
و هم درین سال محمد شاه پادشاه و وزیر او اعتماد الدوله قمر الدین خان آنجهانی شدند آثار بسیار مثل
حصار شهر برهانپور و شهرپناه حیدرآباد و نهر که در وسط اورنگ آباد می آید و آبادی نظام آباد و مسجد
و کاروانسرا و پل از وی باقی است رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا مطابق ۱۱۴۱ تاریخ احداث
این آبادی است سی سال بحکومت شش صوبه دکن که قلمرو چندین ملوک بود پرداخت و فقرا و علما
و صلحا و اهل استحقاق را از عرب و ما وراء النهر و خراسان و عراق و عجم و اطراف هند مشمول عواطف بیحد و عد
کرد ریاست حیدرآباد منحصر در دودمان او است سخن هم موزون می کرد دیوانی ضخیم دارد نتیجه طبع او چنین ابیات است

طرح کاشانه ما ریخته رنگ فناست — عرق آلوده رود سیل ز ویرانه ما
ز شور بحر گهر فهمید بخت حبابش را — بسامان فنای خود مهیا شو چو اسبابش را
در طلب بیدست و پا هم همتی ای درد دل — تا برد سیلاب اشک آنجا بآسانی مرا
سیر گلزار ندامت هم بهاری دیدنیست — می برد در عالم دیگر پشیمانی مرا
رفت آن عهد که نیکی رسد از کس بکسی — این زمان ترک ضرر هر که کند احسان است
پی دل بردن مردم تملق را سبب کردیم — بدشمن نیز چون شمع زبان گرمی که تب کردیم
قطره بودیم و دریا شده هم بود امید — عقده در کار من افتاد که گوهر گردیدم

امید قزلباش خان همدانی محمد رضا نام از همدان باصفهان آمد شاگرد میرزا طاهر وحید است و در
عهد عالمگیر بهندوستان رسید و رفته رفته بآصفجاه پیوست و خطاب از آن دربار آورد و چون آصفجاه
در سنه ۱۱۵۵ بدهلی رفت امید همراهش بود و در سفر ثانیه پالکی نیز همراه بود تا زنده بود با آصفجاه ملاقات داشت
خوش خلق رنگین صحبت بود وفاتش در دهلی در سنه ۱۱۵۹ هجری اتفاق افتاد این چند گل از

از گلستان طبع اوست

روشن شود به پیش تو چون شمع سوز من | یک شب اگر تو هم‌نشینی بروز من
خوش وقتی که می بالید از جانان بر دوشم | برنگ ماه نو هر شام پر گشت آغوشم
سرگشتگی ازل بالعجم هست | برگرد سرت چرا نگردم
خدا ناکرده اندوهت چرا از دوستان باشد | شنیدم کلفتی داری نصیب دشمنان باشد
ابا کشاد که در بستگی شود ظاهر | کلید روزی استاد قفل گر قفل ست
گذشت روزگاران زین آبادی ز ویرانه‌ام | چون کمان حلقه بیرون شده درون خانه‌ام
منم آن آهوی وحشت زده دشت جنون | که نیاورد بدام الفت صیاد مرا
برنگ سرمه که در چشم کور بیقدر ست | کسی بهیچ نگیرد درین دیار مرا
ز آب دیده زبس پای در گل ست مرا | سفر ز کوی تو بسیار مشکل ست مرا
پاس دلهای جگر خون شده چون خواهد داشت | چشم مخمور تو خود از همه بیمار تر ست

رباعی

بر درگه دوست هر گناهی بخشند | صد ساله گنه بیک آهی بخشند
عفو گنهم بنا توانی کردند | زینجاست که کوه را بکاهی بخشند

فاضل

افضلی تخلص شیخ محمد ناصر برادر شیخ محمد فاخر زائر اله آبادی ست در ریعان جوانی آن شجر سایه افگن از پا افتاد و این حادثه در سنه ۱۱۶۴ ۱۲ جمادی الاولی روز چهارشنبه بود او ذکا ذهن بدرجهٔ کمال داشت و شعر بسرعت تمام میگفت صاحب دیوان ست میگوید

صفای خاطر روشن دلان همین سخن ست | چو صبح صافی آئینه‌ام ز دم زدن ست
لب گزیدهٔ اغیار را چه بوسه زنم | عقیق کنده نامم دگر چه کار آید
زاهد از خلوت نشینی فکر صید عام کرد | چون نگین در حلقه خود را از برای نام کرد
مخمور چون بمیرد شعر او مشهور تر گردد | که صافی تر کند گردیدن آب گوهر را

خیال لعل لب او بچشم داغ من است | فتیله از رگ یاقوت در چراغ من است

آگاه

آگاه محمد کاظم سخن سنج نیکو دستگاه بود و شاعر پرشعور بوده و فیروزه کان نیشاپور این بیت ازوست

گیرد بغل تنگ ترا هر که بخواهد | از بسکه تو چون شیشهٔ می پنبه دهانی

اهلی

اهلی خراسانی دیوانش قریب بیست هزار بیت دیده شد ازوست

در کشور عشاق دل شاد نیابند | یک خانه ز تاراج غم آزاد نیابند

گره شد در دلم صد آرزو از شوق نخچیرش | که او از زخم پیکان هر دو من از حسرت تیرش

منکه چون لاله کفن غرقه بخون آمده‌ام | از دل چاک بعشق تو برون آمده‌ام

اقدس

اقدس میر رضی شوشتری در ۱۱۲۵ متولد شد پدرش منصب شیخ الاسلامی آن دیار داشت عراق عرب و عجم را بقدم سیاحت پیموده نطاق عزم گلگشت هندوستان بربست و در ۱۱۴۹ از بندر بصره به بندر سورت فرود آمد و براه دریا سیری بر بنگاله کشید و در سایهٔ عاطفت نواب شجاع الدوله ناظم بنگاله مدتی بمصاحبت گذرانید و بعد انتقالش همراه نواب مرشد قلیخان بدکن آمد و ملازم خدمت آصفجاه گردید و آخر الامر دست از مصاحبت او کشیده گوشهٔ انزوا گرفت سیر و زمان خود بی نظیر زمان بود و در طلاقت لسان و فنون فضائل ممتاز اقران

صریر کلک اقدس سامعه می افروزد

ظالم از عربده بار ستم خویش کشد | عقرب از کجروی به سر خود نیش کشد

نباشد خودنمائی هر دم افتاده از پا را | که نکهتی نباشد سایهٔ گلهای رعنا را

عمر بهیچ میرود در سر جفای یار گو | وصل سیاهغان چه شد هجر گران وفا کو

نرم شو گر سخت رویان کار صورت گیر نیست | خامهٔ فولاد هرگز لایق تصویر نیست

رفته رفته ظلم گردون بیشتر از عدل شد | این کمان از بسکه کج‌ها ماند آخر فنا ذکر شد

ریاضت در جهاد نفس باشد حربهٔ مردان | خوش آن پهلو که ترکش بند تیغ بوریا گردد

سخت‌رویان فارغ‌اند از کاوش اهل جهان | در زمین سخت سهم کندن بنیاد نیست
دولت بی‌رنجگان سرمایهٔ سنگین‌دلی‌ست | خاک چون یاقوت گردد سنگ خارا می‌شود
تا چند بار خاطر دلها توان شدن | یک چند سیر کشور نسیانم آرزوست

ایجاد

ایجاد میرزا علی‌نقی از قوم قاجار است پدرش از همدان بود از سرکار آصفجاه بخدمت دیوانی حیدرآباد امتیاز داشت جوهر قابلیت سرمایهٔ اوست و زیور تهذیب اخلاق پیرایهٔ او این چند بیت از دیوانش فراچیده شده

بدست یار سپردند اختیار مرا | توان ز رنگ حنا یافت رنگ کار مرا
دلم تو بردی و من انتظارها دارم | بیا به پهلوی من با تو کارها دارم
ای مصور از لباس یار به دامانش بکش | به رقیبم دست گر یابی گریبانش بکش
خطاست اینکه بگویم بجبهه چین داری | خدا نکرده مگر در گره همین داری
گفتهٔ دلشکنان به که فراموش کنی | این گهر ثمن ندارد که تو در گوش کنی
بروی مشهد پروانه شمع را دیدم | که چادری ز گل داغ می‌کشید امشب
بالیده بود پر بخود آخر خراب شد | چشم حباب کور شود این سزای اوست
دلم از تست بخواهی ببر من پیشکش کردم | بهر صورت ترا آیینه در کار است میدانم
اول ابروی تو دیدیم ز مجموعهٔ حسن | ما درین شهر مبارک شب مه آمده‌ایم
پرسند هرچه از تو بگفتن شتاب کن | خود را مثال آینه حاضر جواب کن
خط پشت لب حرف تو در دل کرد تأثیری | بقربانت روم ظالم چه تحریری چه تقریری
بی‌خورده دل لاله برد داغ ز گلشن | آرام متاعی‌ست که بی زر نتوان یافت
دارد همیشه در بر پیراهن معطر | ما را ز گل خوش آمد این وضع میرزائی
سرگشتگی و هوسهای جوانانه بجاست | صبح روشن شد و تاریکی این خانه بجاست

افتخار

افتخار عبدالوهاب بخاری سلسلهٔ نسبش از طرفین بمخدوم جهانیان منتهی می‌شود در احمدنگر

نظام شاهیه متوسل شده در دولت آباد طرح اقامت ریخت از معاصران میر آزاد بلگرامی ست
ازوی می آید ؎

چو سیر غنچه کردم اعتبار این چمن دیدم — زند بر هم نسیمی منصب صاحب کلاهی را
حیرت افزای بهارست گل رخسارت — شمع افروز تماشاست سر دیوارت
مست کنی جلوه بصد رنگ چو آئی بخرام — گردش خامهٔ نقاشش بود رفتارت
تا چشم باز کرد حسن از دیده دور — اول به بیند آئینه آئینه ساز را
سنگین دلست آن بت و من آبگینه دل — دل را بدل رهی ست الهی تو خیر کن
آبروی دیگران نرسد آبروی ترا — هر ماه نو مقدمهٔ عیش نیست
بد روی هم ترا بمن نظرها هست دیده ام — که چشم دوربین نزدیک بیند دوستان را
سینه را از غیر یزدان رفت و روبی کرده ایم — جای اهرمن نباشد در الله آباد ما
در پناه آهنین حصن ندامت می زیم — واعظ از برگشتن سنگ ملامت غافل ست
دل گرفتی و ز خود کرده بمن دادی باز — یافتم کاین همه احسان تو بی چیزی نیست
چشم حیران و دلی خالی از اندیشه گواه — خانهٔ بر یاد کسی بنشستم و در وا کرده ام

امداد

امداد شیخ غلام حسین هاشمی برهان پوری کسب اوائل درسی کتابی نموده و نفس او با مشق سخن
درست نشسته ازوی می آید ؎

از تو پنهان می کند آئینه روی خویش را — هر کسی منظور دارد آبروی خویش را
گل کند از باطن صاحبدلان بی تقصیر — در گره بستن نداند غنچه بوی خویش را
چون سر نیزه از کس سخن بیهوده کر شو — از حرف سبک نیست الم گوش گران را
حسن تو بی رنگ حتی گر سر درمان دارد — دیده هم گرد سر ما تمنا گردد
بداغ هجر تو ای وای سوختند مرا — به بیهده که نباید فروختند مرا
چسان کشم مژه را و البسوی روی بتان — نگه چو جوهر آئینه دوختند مرا

دل ز دستم رفت ومن هم رفتم ای قاتل بیا — گر برای من نمی آئی برای دل بیا

سیر کتاب عبرت ازین باغ می کنم — از داغ دل چو لاله ورق داغ می کنم

همچو آن طائر که بیخود پر زند در باد تند — باکمال اختیار خویش مجبوریم ما

ادهم میرزا ابراهیم بن میر رضی از سادات ارتیمان من توابع همدان ست او هم بیانی خوش دارد و زبانی دلکش میرزا صائب سخن او را تضمین میکند و میگوید ؎

این جواب آن غزل صائب که ادهم گفته ست — گر بمنش دامن نگیرم خون من خود مرده نیست

در عهد شاهجهانی قصد گلگشت هندوستان کرد و باریاب محفل خلافت گردید لکن از بسکه بی بندی و بیباکی مجبول بود و سودائی ساخته نیز در سر داشت با اعیان شوخیها کرد آخر تقریب خان او را بحبس فرستاد و در سنه ۱۰۶۰ شاهجهان آباد ز زندان هستی را پدرود نمود بهار سخنش چنین جوش میزند ؎

رسائی بین که چون برخیزد از جا قد رعنایش — فتد گیسوی او چون سایه شمشاد بر پایش

در سینه دلم گم شده تهمت بکه بندم — غیر از تو درین خانه کسی راه ندارد

چمن جو یای وصل کیست کز خود رفته یا بنشد — سراسر میرود چاک گریبان تا بدامانش

الهی میر عماد الدین محمود از سادات همدان ست در صفاهان بسیار بوده و با حکیم شفائی و آقا رضی همنشین مانده آخر بخیر بتکده هندشتافت و در سلک ملازمان جهانگیر پادشاه انتظام یافت و در سنه ۱۰۶۴ درگذشت کلامش لطافت و عذوبت دارد دیوانش پنجهزار بیت و بیده شد تیغ کلکش جوهر سخن باین خوبی عرض میکند ؎

زمانه بسکه مرا خاکسار عرم کرد — ز آب دیده من میتوان تیمم کرد

رباعی

از دو ریتای تازه گل باغ مراد — چون غنچه چیده خنده ام رفته زیاد

گریان چو پیاله ایم درکف مست — نالان چو سبوی خالیم در ره باد

دو عالم گرچه بر روئی نگاریما حجاب آید — ز بیدای جمالش در نظر پیش از نقاب آید

ز بهر انتقام آن کشتگان زمین که داشت — آسوده چند روز به پشت پدر مرا

ز بس طراوت رویش نمیتوان دانست — که شبنم است بگل یا گره به پیشانی

رباعی

رخسار تو آب در رخ گل نگذاشت — زلف تو شکن بجعد سنبل نگذاشت

تا همچو بهار از گلستان رفتی — گل نوبت فریاد به بلبل نگذاشت

دل خود بروزگار جوانی کباب بود — موی سفید شد نمکی بر کباب ما

عیب و هنر خویی آگهی ز کفر و دین — عاشق بحالت خود و عارف بدین خویش

اثر

اثر شفیعای شیرازی پدرش از موضع پشکفت از اعمال شیراز بود وی در شیراز متولد شد در خردسالی چشمش از آبله بی نور گشت اما چراغ بصیرتش روشنی کامل داشت بینندگانش میگویند بسیار کریه منظر بود اما هنگام نطق مجلسیان را شیفتهٔ حسن کلام خود میساخت بعد سنه ۱۱۰۰ بمرد این چند بیت منتخب از دیوان اوست

رشتهٔ طول امل تار جهان طنبورست — چه قدر بیسر این کاسهٔ خالی شورست

ز آب گلستان آموخت شوقم جانفشانی را — بپای نونهالان صرف کردم زندگانی را

خط کرد ظاهر آن دهن غنچه رنگ را — در کار بود حاشیه این متن تنگ را

دوستان را کسوت تجرید می پوشد خدا — شاه می بخشد بخاصان خلعت پوشیده را

ز خلوت خانهٔ خود گوشهٔ درویش محزون را — چنان باشد که گیرد پادشاهی ربع مسکون را

قنا ز حق شناسان را مقید زیور دنیا — ز انگشت شهادت دست کوتاهست خاتم را

اثر آخر بزلف پر فن او نقد جان دادم — امانت دار خود کردم ز نادانی پریشان را

آرزو

آرزو سراج الدین علیخان اکبرآبادی سراج شعرا و طراز فصحاست در تماشای خوبان معانی تمام آرزوست و در کسب لطائف مبانی سراپا جستجو پنجاه سال در گلستان سخن عندلیبی کرده عمری دراز بدستیاری ثعبان خامه بازار سحر سامریان شکسته در سنه ۱۱۰۱ متولد شد هنگامه سخنوری

گرم داشت صاحب فراوان تصانیف ست مثل رسالۂ موهبت عظمی در فن معانی و رسالۂ عطیۂ کبری
در فن بیان هر دو بزبان فارسی مثل مفتاح و تلخیص ست و فرهنگ سراج اللغة بطور برهان قاطع
و چراغ هدایت در بیان لغات و اصطلاحات شعراء جدید که در کتب سابقه نیست و نوادر الالفاظ
مشتمل بر لغات هندیه که فارسی و عربی آن در هند غیر مشهور ست و خیابان شرح گلستان وغیره و تذکرهٔ
مجمع النفائس تالیف اوست در جمع اشعار آبدار و انتخاب دواوین شعرا ز ناهدا را اهتمام عظیم بکار
برده گوئی فتاوای اشعار متقدمین و متاخرین ست موتمن الدوله اسحق خان شوستری و پسرش
نجم الدوله یکصد و پنجاه روپیه ماهوارش میداد بعده در سرکار اوده بدرماهه سه صد روپیه ملازم شجاع الدوله
گردید در سنه ۱۱۶۹ در بلدهٔ لکنؤ بجوار رحمت حق پیوست نعش او را بشاهجهان آباد برده دفن کردند
کلیاتش نظماً و نثراً قریب سی هزار بیت باشد این اشعار ملتقط از مجمع النفائس وغیره ست

کند از منت دام و قفس آزاد مرا — بال و پر بسته و به هر که بصیاد مرا

عقل مست سراسیمه تر از عاصی محشر — کز عشق تو ام شور قیامت بسر افتاد

عندلیب نوحه گر چون من کجاست — آشیان بر نخل ماتم بسته ام

ز تو چشم مهربانی دگرای فلک ندارم — شب هجر بود ممکن که سحر کنی نکردی

مگو که چارهٔ دل از سبو نمی آید — کدام کار که از دست او نمی آید

چند چشم دوستی زین ساده لوحان داشتن — چشم حفظ النفس از آیینه نتوان داشتن

محض معدومیم و در عالم هویدائیم ما — خوب اگر فهمد کسی تصویر عنقائیم ما

دفع غفلت زندگی افزای انسان میشود — عمر از شب زنده داریها و چندان میشود

دلبران باهم آشنا نشوید — مبتلائیم ما شما نشوید

عرض بیطاقتی خود بچه انداز دهم — بشکنم شیشهٔ دل تا بتو آواز دهم

اگر از نازبتان اذن تماشا گیرند — از کف آیینه گذارند و دل ما گیرند

گله خان تنگ دلم خاطر من شاد کنید — چون شود بند قبا باز مرا یاد کنید

بجوش خون دل من که خوش نمکی دارد	شراب میکده ام لذت گزک دارد
ندارد یاد ایام جدائی چشم مست او	حسابی نیست در پیش فرنگی سال هجری را
وحشت آموز غزالانم من	شهر اوستاد بیابانم من
شنیدم از ره دور آمد آن شوخ فریبنده	شود ای کاش شمع محفل من ماه آینده
گرفت آن مه هندی مه دگر در بر +	دگر مپرس حکایت که چند در چند ست
نیست خالی از تناسب عضو عضو آن پری	ساق سیمین دسته آئینه زانوی اوست
نمی فهمم زبان ترکی چشم سخنگویت	اشارتهای ابرو شاید اینجا ترجمان باشد
آرزو بیجاست سعیت در تمنائی وصال	عالمی گر جان دهد آن شوخ کی تن می دهد
کین دل ما آخر از ان شوخ کشیدی	ای آئینه ما قدر تو نشناخته بودیم
پامال کرد خون من تیره روز را	زانو سیه سمند سواری که دیده ام
نصیب اهل کمال ست از جهان تعذیب	که در شکنجه فتد چون شود کتاب تمام
ربود از دل عشاق صبوری را	غبار خط تو خاک شفاست پندار
زنار و قشقه مایل سبحه نباشد	چون شمع جمع کردیم رندی و پارسائی
شود چو بازوی من ناز بالش خوابت	تو خود بگو که مرا آن زمان چه باید کرد
شکسته پا بنشین آرزو بگوشه صبر	که شاه مملکت فقر چون تمر لنگ ست
هر که خود تربیت خود نکند حیوان ست	آدم آنست که او را پدر و مادر نیست
تغافل این همه رسم کجاست جان کسی	بخلف وعده دلم خون شد مسا تو نیست
گر صحیفه عذار تو افتد بدست من	ختم نمی شود بیک بوسه کردن ست
فریب خوش پسران خوردن آرزو هم ست	ز روی تجربه گفت این چنین پدر ما را
مید دانند آسمان را بهر کار خاکیان	از بزرگیها بود گر بی وقار هم کرده اند
دیده باشی گل شبنم آلود	گریه را هم دل خوش می باید

خطاست آنکه معانی ز فکر ما جان	زمین شعر کجا حق تفقد داشته ست
آن دو گیسوی سیه بر دو مه رخشان آرزو	شعر هندی بوده ست از میرزا روشن ضمیر

رباعی

زلفت که از و نظم جهان حسن ست — نازل شده سورهٔ لیشان حسن ست

خطت که بروشده ست خوبی بهم ختم — پیغمبر آخر الزمان حسن ست

آزاد میر غلام علی بن سید نوح بلگرامی رح از نسل زید شهید ست تولد او در سنه ۱۱۱۶ اتفاق افتاد و جامع فضیلت و سخندانی ست و فارس میدان مبانی و معانی سلطان اصحاب فصاحت و برهان ارباب بلاغت ست زادهٔ طبعش شور چه کلام دارد بلکه مرتبهٔ الهام با وجود بسیار گوئی بزنگی که او سخن را در قالب نفیس ریخته و عبارات بدیع و خیالات عجیب برانگیخته از دیگری معلوم نیست سخنان شورانگیزش نمک مجالس ارباب دانش ست و کلمات سحر آمیزش حیرت دیدهٔ اصحاب بینش طبع گهربارش ابر نیسان ست و سواد اشعارش آب حیوان معدن علوم بی نهایت و مخزن فنون لا نهایت صاحب تالیفات نفیسه و تصانیف کثیره ست دواوین عربی و فارسی دارد و عربی سه هزار بیت باشد و سخن تازی را بطرز خاص ادا می کند و بازار افسون خوانان بابل می شکند ملقب بحسان الهند ست زیرا که قصاید بی شمار در مدیح جناب نبوت صلعم پرداخته و مخالص غریبه برشتهٔ ابداع کشیده و طوطی هند ست با قمریان عرب و مساز نغمه سنج پوربست با خوش نوایان حجاز هم آواز معلوم نیست که در کشور هند از ابتدای فتح اسلام عندلیبی باین خوش نوائی برخاسته باشد و فاضلی باین جمعیت و دستگاه در نظم بلیغ و نثر فصیح در اقران و اقطار نام بشهرت و قبول برآورده دیوان عربی و قصاید ایشان نزد نامه نگار موجود ست و بدلربائی خوبان طبایع مشکل پسند مستعد ترجمهٔ حالات آزاد را در اتحاف النبلاء نوشته ایم و حالا سخن تازی و پارسی او را در میدان صفحه بجولان آورده برخی منظومات از دیوان او درینجا ثبت می افتد

برآر از مد بسم الله تیغ خوش مقالی را — مسخر کن سواد اعظم نازک خیالی را

نگاهی هست چشم یار را با چشم گریانم
که مستان دوست میدارند ابر برشگالی را

دل ویرانهٔ آزاد را آباد کن یارب
پری زادی کرم فرما این مینای خالی را

الهی نالهٔ گرمی دل دیوانهٔ ما را
کرامت کن نهال آتشینی دانهٔ ما را

مده در دست زنگ آه سوز آیینهٔ دل را
بحسن خویش کن آباد حیرت خانهٔ ما را

گریبان را نظر بر رشتهٔ جان نمی باشد
مبر از باغ بیرون سبزهٔ بیگانهٔ ما را

بی فنای خود میسر نیست دیدار شما
میفروشم خویش را اول خریدار شما

مسکنم باشم تا شوم در بزم والا باریاب
میکنم سر را فدای پای دیوار شما

آخر ترا کند اثر عشق رام ما
گیرا تر است از سر زلف تو دام ما

چندین هزار میکده را وقف میکنم
روزی که جام چشم تو گردد بکام ما

رها کن از گره دام عنبرین دل را
بعلم شانه شکن این طلسم مشکل را

چرا ز حلقهٔ احباب میروی بیرون
مکن برای خدا بی چراغ محفل را

می داد چشم یار دل زخم دیده را
داند که نافع است جراحت رسیده را

پیری رسید بر در طاعت مقیم شو
ضایع مساز حلقهٔ قد خمیده را

ای معالج دیده گر نرگس یار مرا
بر طبیعت هیچ او بگذار بیمار مرا

سوخت از پرتو خورشید جبینی دل ما
آتشی شیشه بود چشم تماشای ما

ای وای رنگ و بوی چمن کرد غارتت
کم فرصتی ز زندگی مستعار ما

آخر شود کمند غزال رمیده
آزاد رشتهٔ نگه انتظار ما

همان آغاز باشد انتهای سیر کامل را
تمنا می کند بازو گره خواهد ساحل را

وهانش جستم و آخر نشستم با زنخدانش
لب چاهی غنیمت می شود گم کرده منزل را

سر شوریدهٔ من طرفه اوجی داشت در طالع
که در وقت جدا کردن بپا افتاد قاتل را

بهار این چمن آزاد آخر رنگ می بازد
خوشم از جهان رنگ و بو بربند محمل را

ای نمک بر زخم دل از لعل خندان شما   صبح محشر داغ از شور نمکدان شما
تشنهٔ ما را بآسانی توان سیراب کرد   بوسهٔ کافی ست از چاه زنخدان شما
اگر بخاطر عاطر بود شهادت ما   ز دست و تیغ تو بردن نهی سعادت ما
بشهد خنده برآمیخت ترشیٔ دشنام   انار میخورش او بیش کرد رغبت ما
بر خاطر وحشت زده حقی ست الم را   صیاد شبانی کند آهوی حرم را
رفت ز وعدهٔ سالها چند کنم حساب را   وعدهٔ سال بیش نیست دورهٔ آفتاب را
حالت خویش گفتمش از سر ناز گفت بس   گو نه بهر او من بنده ام این جواب را
شد جا و بحضرت گل داد رس ما   آویخته صیاد ز گلبن قفس ما
آزاد نداریم سر شکوهٔ خاری   چون غنچهٔ گل پاک بر آید نفس ما
بیا که چون گهرم بیتو چشم تر باقی ست   تمام خشک شدم لیکن اینقدر باقی ست
جدا ز بزم تو هر چند کرد خاموشم   توان نواخت هر آه در جگر باقی ست
دل با علو همت خود از جهان گذشت   بر پشت این براق ز نه آسمان گذشت
با من نسیم صبح حدیث صحیح گفت   بیمار شد کسیکه برین گلستان گذشت
حرفی که آشنای سخن شد جهان گرفت   این طفل فی سواد زبان در زبان گرفت
روز بد حاجت اشراف بدونان افتد   تکیه گاه سر لبریز تفکر زانو ست
در دلم یاد تو از چار طرف می آید   راه آن خانه که افتاد ز پا از هر سوست
دلی که آینهٔ مهر احمد عربی ست   درون خانه چراغی و شیشهٔ حلبی ست
گر نداری نظر رحم بمن بر خود کن   مشکن ای جان دل آباد که این خانهٔ تست
من از تفرج این گلستان نظر بستم   کراد ماغ که ممنون باغبان باشد
عجب که باقدم خدمتی که دارم گفت   چه اینجا نشینه بزم من فلان باشد
مقیم دشت جنون پاسبان نمی خواهد   که آهوان حرم را حرم شبان باشد

وا رحم دلی که عشق تماشای او کند   آتش بجانب کرهٔ خویش رو کند

اگر چه طرف کلاه تو جز ستم نکند   خدا تسلط این سرفراز کم نکند

ترا ز پرتو رخسار خود گریبان سرخ   مرا ز دیدهٔ تر آستین و دامان سرخ

فتاده دست بزنجیر آتشین کارم   که زلف تا شده از چهرهٔ درخشان سرخ

ز روزیکه قضا فرصت عمر شررم داد   تا چشم کنم باز نوید سفرم داد

نقشی است عجب دائرهٔ هندسی خطش   کز سایهٔ خورشید چو آتش خبرم داد

والله که من قابل پرواز نبودم   دلگرمی آن شمع و فا بال و پرم داد

دوشش صد دست دعا در خم موی تو بود   لیلة القدر که دیدند گیسوی تو بود

شب ز پا آوازه پا در دیدنت سودی نداشت   نکهت گل نالش از خاک سر کوی تو بود

نقش حسن روز افزون ترا مانی کشید   ساعتی نگذشت تا دیدم پشیمانی کشید

خط بر رخ زیبا نه پسندید بجا کرد   این صفحهٔ شاداب بود سر اشتیب بجا کرد

دل در بر من چسپان ننشیند   او پهلوی دلستان نشیند

هر آزاد وضع پرتو خورشید خوش آید   سحر که بر زمینی می نشیند شام برخیزد

زمانه جلوه کند هر نفس بحال دگر   پیاله نوش و مکش انتظار سال دگر

قد تو نشو و نما کرد در دل خوبان   چو آن نهال که در دیده و رنسال دگر

بقدر پاشت روم پای تو بوسم هر جای دل   کرمی آنقدر شب لیلة المعراج گیسویش

زدم بر دست او گر بوسه گستاخ مشدم   مرا تعلیم شوخی میدهد تعویذ بازویش

چه می پرسی ز حال نسخهٔ دل چیست تحریرش   کتابی در بغل دارم که قرآن است تفسیرش

سعادتمند بیند زلف مشکین تو در رؤیا   که چون در خواب آید اژدها گنج است تعبیرش

هلاک حیرتم از شوخی ناز آفرین طفلی   که صد رنگ بازی زیر چرخ تصویرش

سرت گردم شنو از قاصد آزاد پیغامی   چه مضمونها که از طالع شنید و از طوطی تقریرش

آتشک بتنا بهم کند در دیده صبح و شام رقص
میکند این طفل نادان بر کنار بام رقص

گر به یادم کار من دیوانگی آشفتگی ست
میکنم یکدست از آغاز تا انجام رقص

کسی چگونه شود آشنای اشک تاک
غذای دوزخیان ست آب آتش ناک

کمر بکوشش دنیا مبند چون جاروب
که نیست حاصل روی زمین ترا جز خاک

روز قیامت هر کسی در دست گیرد نامه
من نیز حاضر میشوم تصویر جانان در بغل

از دست موج اولین بیطاقتیها می کنی
دارد حباب آسمان بسیار طوفان در بغل

رباعی

هر چند نه برگی نه نوائی دارم
در زاویهٔ خمول جائی دارم

اما ز محبت رسول الثقلین
در سینه بهشت دلکشائی دارم

کشیده اند ز رنگ نیاز تصویرم
خط شکسته از خویش نویس تقدیرم

دامان وحشتی ز جهان بر کمر زدم
چون بوی گل شکسته قفس بال و پر زدم

تا آمدم چو غنچهٔ نرگس درین چمن
چشمی گشادم و گل حیرت بسر زدم

بیاد چشم او در انجمن دیوانه گردیدم
ز جا بر خاستم گرد سر پیمانه گردیدم

به پیش غیر با من نامناسب دید آمیزش
ز انداز نگاهی یافتم بیگانه گردیدم

کجا در بزم من آن شمع بی پروا قد افرازد
خیالش در نظر آوردم و پروانه گردیدم

چو سایه در قدم سرو سرفراز توام
مرید سلسلهٔ گیسوی دراز توام

نگاه لطف تو آزاد بیش از دگران
غلام معتقد حسن امتیاز توام

شبی که گم شده آن آفتاب از نظرم
ز اشک ریزی مژگان ستاره می شمرم

ز من جدا شده دل رفت در پی خویش
ازین مسافر آواره هم نشد خبرم

تو آفتابی و من ماه بی نصیب محاق
بیا درین دو سه شب تیره داغ شد جگرم

یار را دیدن من در عرق شرم نشاند
از نگاه غلط خویش پشیمان گشتم

حقوق بندهٔ صاحب وفا رعایت کن   تصدق سر خود بوسهٔ عنایت کن
امیدوار گرفتاریم درین صحرا   ز دام جذبهٔ خود حلقهٔ کرامت کن
گره ز ابروی خود وا نکرد قاتل من   شهید این دو کمان مهره‌ست بسمل من
حباب خوش منشم میزیم بوضع صفا   ز آب صرف بنا کرده اند منزل من
چو شیشه که دران نرگس از هنر سازند   خیال چشم کسی جا گرفت در دل من
بحال مجلسیان طرفه گرم دلسوزیست   خدا دراز کند عمر شمع محفل من
رسید موسم گل راه گلستان سر کن   چو گل ز رنگ ترا هست صرف ساغر کن
غنیمت ست اگر قطرهٔ رسد از حق   برنگ برگ گل از شبنمی زبان تر کن
نگردد محو از لوح جهان حرف ثبات من   که باشد در دم تیغ قلم آب حیات من
تغییر گر شود آزاد این مطلب چه خوش باشد   دمی با گل نشستن در بروی باغبان بستن
دل هر شمع بر بیتابی پروانهٔ می سوزد   چه باشد گر برای ما تو هم آتش بجان باشی
دل که شد واقف اسرار میان من و تو   نیست وسواس که او هست از آن من و تو
کشته را گرد سر قاتل او گرداند   خلق حیرت زدهٔ رسم زبان من و تو
من هم آخر دردمند چشم بیمار توام   ای بقربانت روم فکر درمان کن
خاطر آزاد دارد سخت بی جمعیتی   خیر باشد والهٔ زلف پریشان کن
الهی تا زنم در هر خم گیسوی او دستی   کرامت کن مرا چون شاخ سنبل مو بمو دستی
نیستی در عالم ایجاد از طاؤس کم   گلستان یابی اگر خود را تماشا میکنی
بتو دلهای محبان چه خرابی دارد   شهرها می‌شود آباد اگر می آئی
آیینه وار نقشی گر آرزو کنی   دل را ز آب دیدهٔ خود شسته شو کنی
آزاد پیر میکده ارشاد می کند   دریا بخم اشتی و می در سبو کنی
تو از کشیدن گردن همیشه در خطری   چو تیغ داد شمع را زیاده سری

فرنگ هوش ربا طرفه کافرستان‌ست / قدم فشار بدار الامان بیخبری

نمود جلوهٔ اعجاز شمع مطلبی / نماند شوخی چشم شرار بولهبی

فدای خاصیت وادی عقیق شوم / که کرد ریگ روانش علاج تشنه‌لبی

زیارت تو کند آفتاب هر شب نذر / رود صباح جلوه‌ریز جانب غربی

زبسکه ذوق شکست تو داشت ساغر ماه / گرفت رنگ نزاکت ز شیشهٔ حلبی

خوش‌ست حسن تقاضا ز باغبان کریم / نصیب ذائقه‌ام کن حلاوت رطبی

بآفتاب نبوت رسانده‌ایم نسب / توان ز ذرهٔ ما دید نور خویش نسبی

بملک هند چو من نیست طوطی آزاد / که کرد تربیت من شکر لب عربی

ابو القاسم شیخ گازرونی فاضلی کامل سخن بود دیوانش قریب دوازده هزار بیت بنظر رسیده بر اقسام شعر محتوی‌ست ازانجمله است ہ

بر لوح دل چو تختهٔ تعلیم کودکان / هر حرف آرزو که نوشتم خراب شد

زبان شکوه ندارم وگرنه می‌گفتم / که دوستی تو ما را بکام دشمن کرد

ز معجزهای عشق‌ست اینکه یار بر سر کویش / نگاه بام و در را لذت دیدار می‌باشد

احمد خان پادشاه گیلان از اجلهٔ سادات حسینی بود در سنه [illegible] بلبل روحش بگلشن بقا پرواز کرد و در مراتب نظم طبع خوشی داشته اشعارش تخمیناً چهار صد بیت دیده شد از وست ہ

شام فراق کار من زار مشکل‌ست / صبح وصال گر نه دمد کار مشکل‌ست

جان دادنم به پیش تو آسان بود ولی / محروم ز دولت دیدار مشکل‌ست

ناصح بگو که قطع نظر چون کنم ازو / حسنش همان و عشق همان دل همان که بود

رباعی

اغیار بروزگار حیرانی ما / دل شاد شدند از پریشانی ما

سهل‌ست اگرچه ما پریشان باشیم / جمعی شاد اند از پریشانی ما

سوزان ز آتش دل انسان بمحشر آییم — که سوز دل گریزد روز قیامت از من

بدگمانی بین که با هر کس حکایت می کنم — او تصور میکند کز وی شکایت میکنم

ترا ای همنشین بر گریهٔ من خنده می آید — چو من کارت به بیرحمی نیفتادست پندار

مسافری نرسید از عدم کز و پرسم — که پیر چرخ کجا برد نو جوانی مرا

رباعی

ایام شباب رفت و خیل حشمش — تلخ ست می پیری و من می چشمش

خم گشته قدم ز پیری و من زعصا — زه کرده ام این کمان و خوش میکشمش

ابوالحسن | **ابوالحسن** کاشانی ولد ملا احمد فاضل سخندان بود و صاحب تصانیف عالیست از وست

سوزم چو بمن گرم در آئی که مبادا — این مهر و وفا با دگری داشته باشی

اختری | **اختری** یزدی هزار بیت از اشعارش دیده شد خوشگو و معنی جوست از وست

روز محشر گر بود دستی شهیدان ترا — کار خواهد بود مشکل طرف دامان ترا

نازم که چشیدم نمک خوان تمنا — هر چیز که خوردم مزهٔ خون جگر داشت

حکم عشق ست که در کوی تو افغان نکنم — تا ترا از ستم کرده پشیمان نکنم

از رشک برد مرا سیل سرشک آخر کار — اختری چون گله از دیدهٔ گریان نکنم

هلاکم میکند در عشقبازی رشک پروانه — که گاهی رخصت بر گرد سر گردیدنی دارد

ترسم که نامه ام نرساند صبا بیار — برگرد جان که همره باد صبا نرفت

اسیری | **اسیری** مشهدی از متفنیان عهده بوده از وی می آید

در عمر خویش مرحله پیمای عشق باش — چندان امان نمی دهد که غباری ز پا کشد

اسیری | **اسیری** طهرانی نامش امیر قاضی بوده خلف قاضی مسعود سیفی حسینی در وی بهند آمده و بخدمت اکبری انخراط یافت در آخر عمر متوجه دیار خود گرد دید و درویش در کوچه فنا منزل گزید از وی می آید

خوش آن مستی که از مینا نه در بازارم اندازد — یکی گیرد گریبان دیگری دستارم اندازد

از غیر کنم شکوه چو آن سیمتن آید　　شاید بهواداری او در سخن آید

احمدی سید لطف الله بلگرامی سیدی بود پاک نژاد دست بدامن صلاح و تقوی زده چاشنی گیر لذت فقر و فنا گشته میل برباعی داشت زیاده بر چهارصد رباعی گفته در ۱۱۶۱ انتقال فرمود ازوی می آید رباعی

آنکس که گنه نکرد پیدا نبود　　او خود خلف آدم و حوا نبود

حق ست اگر خطا ز انسان نشود　　عیب ست اگر عفو خدا را نبود

آزره ستی خدنگ تو آمد بجان نشست　　آری بر استی همه جا می توان نشست

ایجا بندگی سید محمد حسن بلگرامی گل سرسبد چمن استعداد بود و نهال سربلند قابلیت خداداد مشاطه ازل برای او حسن صورت را با حسن سیرت آمیخته و رنگ حیرت در دیدهٔ تماشائیان ریخته حافظ مصحف بود و جامع فنون عربی و فارسی و هندی شعله آوازش دل سنگ میگداخت و حسن الحان سامعه را تازه می ساخت در ۱۱۹۰ برحمت حق پیوست اِنَّمَآ اَشْكُوْ بَثِّيْ وَحُزْنِيْٓ اِلَى اللّٰهِ تاریخ رحلت اوست که میر عبد الجلیل بلگرامی یافته این چند بیت از ایجاست

کشاید کارم از جمعیت خاطر نمی آید　　نشد چون غنچه بی چاک گریبان فتح بابی

جمالش بسکه در بزم تخیل جلوه پیرا شد　　سویدای دلم چون مردمک محو تماشا شد

وصف او اگر بلب دریا گذر آرد　　از گوش صدف پنبهٔ گوهر بدر آرد

اگر در یاد ماه من ز بلبل ناله می خیزد　　که ز شاخ گلها در چمن چون ناله می خیزد

رسید قاصد و واشد گره ز غنچهٔ دل　　هوای بال کبوتر نسیم باغ من ست

ز تمکین نوای ظالم فغانم خوشی دارد　　سکوت گل زند ناخن دل مسکین بلبل را

نیاز و ناز را باید گره جوش جلوه می بخشد　　دراز یهای دست من از دامن کشیدنها

اگاه سید علی رضا فرزند میر عبد الواحد ذوقی هم عمر و یار دلپذیر میر آزاد بود بدقایق شعر خوب میرسید و خود هم فکر میکرد ازوی می آید

بامید آنکه آید یاری دستش چه سالم — نه پیوند دهم دیگر لب زخم کهن سالم

گر آرزوی جمال تو نیست در دل او — بپشت آینه سیماب و کین نگه کیست

غرض چو متحد آمد مخالفان جمع اند — برآشنائی ارباب دهر غره مباش

شکر احسان تو قاتل چون توانم شرح داد — شیخ کردی جامهٔ عریانی آگاه را

وا نشد آن فتنه چو پا از سر ابرو گره — باز نتواند نمود از شاخ خود آهو گره

آئینهٔ من هزار سان بشد — از سنگ جفا شکسته ندیدیم

احسن میرزا احسن الله مخاطب بظفر خان بن خواجه ابوالحسن تربتی در عهد اکبر پادشاه وارد هندوستان شد و بوزارت شاهزاده دانیال و دیوانی دکن اختصاص یافت چون جهانگیر پادشاه سریرآرا شد بتفویض وزارت اعلی و منصب پنجهزاری ممتاز ساخت و در سنه ۱۰۳۳ حکومت کابل ضمیمه وزارت گردید چون خواجه ودیعت حیات سپرد ظفر خان را صوبه کشمیر مفوض گردید و منصب سه هزاری و علم و نقاره مرحمت شد صاحب جوهر و جوهر شناس بود و سری بصحبت و تربیت ارباب کمال داشت افتخارش همین بس است که مثل میرزا صائب مداح آستان اوست ظفر خان چند جا در مقاطع غزل میرزا را یاد میکند از آنجمله این بیت

طرز یاران پیش احسن بعد ازین مقبول نیست — تازه گوئیهای او از فیض طبع صائب است

دیوان مختصری از ظفر خان بمطالعه افتاد این چند گوهر شاهوار از خزینهٔ طبع اوست

دلم بکوی تو امیدوار می آید — نگاه دار که روزی بکار می آید

در گوشهٔ میخانه همین گفت و شنید ست — یاران برسانید دماغی شب عید ست

شادم بدل شکستگی خود که پیش من — قدر دل شکسته چو زلفت شکسته است

گوشهٔ چشمی اگر ساقی بما دارد بجاست — عمرها در گوشهٔ میخانه خدمت کرده ایم

بتیغ بی نیازی ناتوانی قطع هستی کن — فلک تا افکند از پا ترا خود پیشدستی کن

بهر یک ذره هم بوصف دوستان گوییم — برای باده فروشی دکان سنگی باید

زبهر مستیم کی کار با جام و شراب افتد　　مرا از گفتگوئی باده سرخوش میتوان کردن

بسکه بر خاک درش ناصیه سودیم احسن　　آیهٔ سجده توان خواند ز پیشانی ما

آشنا میرزا محمد طاهر مخاطب بعنایت خان بن ظفر خان مذکور در عهد شاهجهانی منصب هزار و پنجصدی داشت بعد جلوس خلد مکان در کشمیر زاویهٔ عزلت گزید و در سنه ۱۰۸۱ رخت بنهانخانهٔ عدم کشید دیوانش محتوی بر انواع سخن ست در ساقی نامهٔ خود گفته ٭ **بیت**

حکیمانه ساقی بمجلس نشست　　چراغش مینا نگیرد بدست

این چند بیت زادهٔ طبع بلند اوست

الفت میانه دو ستمگر نمی شود　　دندان مار قبضهٔ خنجر نمیشود

بسکه در راه فنا با خاک یکسان شد تنم　　میتوان همچون غبار افشاند از پیراهنم

از حوادث گوهر مردانگی کمتر نشد　　تیغ اگر در آب و آتش رفت بی جوهر نشد

هر دم نوید لطف دگر میدهد مرا　　دل می برد ز دست و جگر میدهد مرا

گر چه ستم چو نافه کشد آسمان بجاست　　مو شد سفید و تیرگی دل همان بجاست

کدام چیز عزیزان ز یکدگر گیرند　　بغیر این که از احوال هم خبر گیرند

بیاد روی تو شبها کنم نظاره ماه　　ز رسفید بود از برای روز سیاه

تا بزندان غمت خو باشستن کرده ایم　　گاه گاهی ناله برخیزد از زنجیر ما

لقمهٔ چرب خوشامد نکند رام مرا　　دل من از سگ کوی تو وفادار ترست

از بسکه دست من ز تعلق بریده ست　　رنگ گرفته را بحنا باز میدهد

سامان دل ز قطع تعلق شود زیاد　　گل بیشتر دهد چه کنی شاخ را قلم

عقل ناچار کشد زحمت آلایش نفس　　دایه پرهیز کند طفل چو بیمار شود

تا درون پر بود از تفرقه دل وانشود　　چون پر آشوب بود شهر دکان نگشایند

چشم لیسان آینه در عیب خلق نیست　　پیوسته همچو عکس خودم در کمین خویش

نیست نازک طینتان را طاقت سیمای خویش | دیدهٔ نرگس ندارد تاب سیمای چراغ

چند چون رشتهٔ تسبیح شوی سرگردان | نتوان کرد سر رشته ز تقدیر برون

انسی

انسی محمد شاه قندهاری از ارباب زادهای قندهارست همراه بابر پادشاه در هند آمده و تنها واقعه نویس بوده بعده در عهد همایون پادشاه نیز بمناصب ارجمند سرفراز گشت و در لاهور در سنه [illegible] درگذشت از وی می آید ؎

سر شکم رفته رفته بی تو دریا شد تماشا کن | بیا در کشتی چشمم نشین و سیر دریا کن

خنجر بمیان تیغ بکف چین بجبین باش | خونریز جفا پیشه کن و بر سر کین باش

از اهل وفا بیخبری را چه کند کس | مائل بجفا ستمگری را چه کند کس

امتیاز

امتیاز زعفرانی اصفهانی زعفران فروختی و آزادگی فطری داشتی ابیات شگفته و بدیهه گو بود در شعر ماهر و صحبتش کیفیت خوشی داشت اشعار خود را به میرزا صائب خوانده و با آنکه سواد خط نداشت دیوانش بیست هزار بیت باشد هرگز در قوافی استعمال لفظ بموقع خود غلط نکردی آخر ترک شهر خود کرده ساکن مشهد شد از وست ؎

رنجیدهٔ من هست تا مهربان من | حرفی شنیدهٔ تو مگر از زبان من

خونم حلال باد بدشمن اگر کسی | یک بار در حضور تو نام از نشان من

چون سیاهی مرا ز داغ افتد | چشم پروانه بر چراغ افتد

آفتابی کند طلوع از ماه | عکس رویش چو در ایاغ افتد

اسحق خان

اسحق خان شوشتری مخاطب بمؤتمن الدوله میر صاحب جوهر بود پدرش از شوشتر بهند آمد و در شاهجهان آباد متوطن گردید اسحق خان در هند پیدا شده بکسب کمال پرداخت و از مستعدان عصر بر آمد خوش فهم و دقیقه سنج بود و در نثر و نظم عربی و فارسی دستی بالا داشت و در سلطنت با اعتبار زیست و در سنه [illegible] وفات یافت از وست ؎

زبسکه در دل تنگم خیال آن گل بود | قفس بخواب من امشب صفیر بلبل بود

اسیری صاحب فضائل وکمالات بود چند سال پیش حکیم الملک تلمذ کرد از خوش طبعان روزگار بوده آب وهوای هند باو سازوار نیامد بولایت رفته در بلده ری که وطن آباء او بود از محنت دنیا بیاسود این اشعار آثار فکر بلاغت شعار اوست ه

قاصد رقیب بوده و من غافل از فریب — بیهوده مدعای خود اندر میانه ساخت

دی که بر حال من دلشده خندیدن داشت — اضطراب من و خندیدن او دیدن داشت

دل خسته ام ز ناوک طفلی که روزگار — در دست او نداده ببازی کمان هنوز

امید وصل تو نگذاشت تا دهم جان را — وگرنه روز فراق تو مردن آسان بود

امانی میر شریف اصفهانی سلیقهٔ شعر دلاویز داشت بیست سال در هند اوقاتش بتجرد گذشت

این چند بیت ریختهٔ کلک معنی نگار اوست ه

دو بدیده سیل سرشکم بسوی خانهٔ او — که گرد غیر بشوید ز آستانهٔ او

لعلت که آب زندگی از وی نشان دهد — کو خضر تا ببیند و از ذوق جان دهد

تا بتیغت چو امانی سر خود در بازم — جان سپر ساخته و صف سپاه آمده ام

احمد قاضی احمد غفاری قزوینی فاضل و منشی و مورخ و خوش طبع بی بدل بود کتاب نگارستان و جهان آرا بسیار خوب نوشته در آخر حال دست از وزارت شاهزادگان عراق باز داشت و متوجه حرمین کریمین شد و آن سعادت را دریافته بهندوستان می آمد ناگاه دست قضا در رخت هستی آن بی بدل خلل انداخته در سنه ۹۷۵ بعالم بقا کشید این بیت ازوست ه

پس از عمری نشیند گرد می در چشم آن بدخو — طپید دل در برم ترسم که ناگه زود برخیزد

آگهی یزدی دیوانش چهار هزار بیت بنظر رسیده بیشتر در هزل یا مدح میر میران یزدی گفته است

عهد بستم که ازین پس غم عالم نخورم — توبه کردم که دگر باده خورم غم نخورم

نه من شیوه های دلبری را بد نمی دانم — ولی دلداری آن نوعی که می باید نمی داند

امینی یوسفی بیگ شاملو از شجاعان مشهور و سخن سرایان معروف است دیوانش تخمیناً هفت هزار

الفتی قلیچ خان بفضائل علمی و حکمی آراسته بود و منصب پنجهزاری داشت و بدانائی کامل ممتاز می زیست طبع نظم شعر هم داشت ازوست

کشتهٔ آن نرگس مستم که در عین خمار — عالمی را کشته و خود را بخواب انداخته
دو ترک مست تو آشوب عقل و دین من اند — کمان کشیده ز هر گوشه در کمین من اند
نیست در دل غنچهٔ پیکان آن قاتل مرا — بی لبش خونی که خوردم شد گره در دل مرا

ارشاد میر وریان علی بلگرامی سلیقهٔ نظم داشت و شعر مناسب میگفت ازوست

نمیدانم سر جنگ که دارد ترک چشم او — که باشد از نگاه خویشتن شمشیر بر دوشی
کدامی جنگجو تیغ نگه را تیز می سازد — که شد ز بیم نگاه آیینه از جوهر زره پوشی

احسان میر احسان علی بلگرامی شاعر خوشگو بود این بیت از ان اوست

شد رواست اضطراب نکردن قتیل را — آخر رسید فدیه ذبیح خلیل را

ابو الفضل برادر فیضی در سنه ۹۵۸ بوجود آمده در کمتر مدت بجودت طبع و رسائی فهم علوم جمله فن کسب فضائل نموده وحید عصر گردیده در مزاج اکبر پادشاه چون آب در گل سرایت کرده در انشا صاحب ید بیضا بود باتفاق فصحا روشی که او اختیار کرده عدیم المثال است با آنکه تکلفات منشیانه هیچ ندارد لیکن متانت کلام و سلاست سخن و استخوان بندی الفاظ و ترکیب عجیبه بوضعی افتاده که دیگری را تتبع آن دشوار است تا آنکه نصیر همدانی در بعض منشآت خود قسم خورده و گفته بساده نویسی ابو الفضل هندی با جمله قوت ناطقه او در اکبرنامه باید دید که جوهر قابلیتش تا چقدر در جوش است
آثار موزونی طبع ازو پیدا نیست مگر بعض مورخان این رباعی بنام او نوشته اند

رباعی

نفسی دارم که هر نفس بد گردد — گویم که ریاضتش دهم به گردد
هر چند بجهد لاغرش میدارم — از یک سخن فضول فربه گردد

در آخر عمر منصب پنجهزاری و نظم ممالک دکن مامور بود پادشاه او را جریده از دکن باگره طلب حضور

نمود چون بسرحد راجه پرسنگدیو بندیله رسید باشاره شاهزاده سلیم در سنه کشته شد چون از
دین اسلام انحراف داشت مورخی بتعمیه استقاط دو عدد چنین تاریخ یافت تیغ اعجاز نبی الله
سر باغی برید و این بدان ماند که تاریخ وفات برادرش فیضی فیاضی فصیح چنین گفته است

فیضی بیدین چو مرد سال وفاتش فصیح — گفت سگی از جهان رفت بحال قبیح

آقائی گویند زنی شاعره بود در ایام سلطان حسین در بلده هرات بسر می برد و نزد بعض دختر
مهتر قرائی خراسانی ست که از محمد خان ترکمان منصب عزت داشت والله اعلم این مطلع از وست

ز هشیاران عالم هر که را دیدم غمی دارد — دلا دیوانه شو دیوانگی هم عالمی دارد

انتخابی وردی بیگ منتخب روزگار بود و ساده پرکار اصلش از خراسان ست و در هند
نشو و نما یافته در عین جوانی بهار عمرش از صرصر اجل خزان گردید از وی می آید است

دود دل کرده غبار دل افلاک مرا — این چه گردیست که برخاسته از خاک مرا
میکند ساقی ما باده بجام از سر زلف — خون دل میدهد از شیشه رگ تاک مرا
عصمت آن روز که شد پرده نشین هست گرید — حسن را دامن پاک و نظر پاک مرا
تو کمندی حبیبه دام پیچ و تابم کرده است — تو خطی استاد شوق اضطرابم کرده است
داغم از دل بخشیی این مصرع صائب گفت — گرمی خوی آتشین روئی کبابم کرده است
شکایت نامه ما را به پروانه باید — که از دل کلک ما چون شمع آتش بر زبان دارد

اعجازی شیخ محمد سعید لاهوری مولدش آگره است بخدمت شیخ عبد العزیز عزت کسب علوم نموده و با میر عبد الجلیل
بلگرامی اخلاص و ارتباط تمام داشته در سرکار نواب کرم خان ناظم صوبه پتنه هیچ ربا ب حاجت بود و فنون کلامش
ما رکزیدهای فراق اسحر حلال قصیده کشائی طلسم سحر معانی ساختن فکر دقیقت اندیشان محال این چند بیت از ابیات ست

تماشا می ریزد از صبح طرب در جام اقبالم — بدست آسمان ساغر دهد از گردش حالم
چه آتش ریخت ذوق سوختن در سینه تنگم — چراغ کشته روشن میشود از جستن رنگم
چو بوی غنچه از لتنگی نفس را در گره دارد — شکست خاطرم از پرده بیرون نیست آهنگم

خموشی آیینه پروانه جوهر هوش ست ‌‌‌‌ ‌ چراغ انجمن دل زبان خاموش ست

بغیر نرگس دنباله دار یار که دید ‌ ز خود رسیده غزالی که دام بر دوش ست

هزار جام گل از شیشهای غنچه شکست ‌ شراب نالهٔ بلبل هنوز در جوش ست

خیال نامه‌ای من وفا بیاد ستش داد ‌ بجای شمع دل یار پر هزارم سوخت

کشیده‌ام ز جنون ساغری که هوش نماند ‌ دگر معامله با پیر می فروش نماند

به نگاه گرد باد آشفته ام در وحشت بیتابی ‌ بود سر گشتگی غیر از مشت غبار من

شب که بی روی تو گلشن غنچه دلتنگ بود ‌ شعلهٔ آواز بلبل آتشی در سنگ بود

ابراهیم بن عبد الزاهد گیلانی عم شیخ علی حزین ست تحصیل کرده بود در تذکره حسینی قوم ست

این ابیات بنام وی نوشته و ذکر تخلص نکرده

با چراغ مهر و خورشید چه کار ست مرا ‌ نفس سوخته شمع شب تار ست مرا

سرمهٔ تصویر چه گفت و شنود ‌ خاطر جمع شاد که در بزم تو بار ست مرا

اشکی که از دل تو نشوید غبار من ‌ خاکش به سر اگر چه جگر گوشهٔ دل ست

تا چند اضطراب کند دل به سینه‌ام ‌ این مرغ را از قفس آزاد می کنم

ازل شهابی جودت طبع و استقامت سلیقه‌اش بکمال بود و در شاعری قدوهٔ امثال بود از فرط علو همت و تقوی هرگز به شاغل دنیا آلوده نشد بوضع گوشه نشینان معاش می نمود در ۱۱۳۵

بالا را خیال اتصال ست این در ریز ازان و الا گهر ست

از هجر دلی که غم جاودان نشست ‌ یکدم برای خاطر ما می توان نشست

چون تیر پا بوادی آوارگی گذار ‌ در خانه تا بچند توان چون کمان نشست

گر خانه هم کنی ای عشق چنان کن باری ‌ که نباید دگرم منت تعمیر کشید

شب که در بزم حدیث گل رنگ تو بود ‌ میتوان گفت گلاب از گل تصویر کشید

دل ز چنگ مژهٔ آن خال سیه فام گرفت ‌ دانه را مور بزور از دهن مار کشید

هر نشاطی که دل از عشق جوانان اندوخت	انتقامش همه از من فلک پیر کشید
پیش تشریف رسائی کرم دوست ازل	خجالت از کوتهی قامت تقصیر کشید

ابراهیم

ابراهیم میرزا همدانی طبع موزون داشت شیخ علی حزین او را دیده است

چه گزندست بدل سردی افلاک مرا	نگه گرم تو بر داشته از خاک مرا
در آتشی که بیتو دل داغدار سوخت	میسوخت آنچنانکه دل روزگار سوخت
هر یک در آتشی من و پروانه سوختیم	او را وصال شمع مرا هجر یار سوخت

اشرف

اشرف میرزا ابن میرزا عبد الحبیب نواسه میر باقر داماد بوده صاحب استعداد [illegible] الفات بگفتن شعر میفرمود اشعار سنجیده دارد از انجمله این چند بیت ست که زیب این مجموعه میشود

هرگه نیست زندگانی دنیا ثبات	[illegible]
سوختن سهل ست این داغم که در روز جزا	بی تماشای تو مهر داغ محشر شود
پروانه وار میزند آتش بجان ز رشک	چون شمع هر که سوختن آنها می کند
چون شمع صبحدم نفسی مانده از حیات	وقتست اگر بیاد تو رنجور سر کنی
نیست مشکل گذر از وادی خونخوار جهان	گر ز خود ترک تعلق کنی آسان گذری

اشرف خان

اشرف خان مشهور به میر منشی نامش محمد اصغر بوده از سادات حسینی مشهد مقدس است در خوشنویسی انگشت نمای اهل قلم بوده مدتها بدرگاه اکبری بمناصب شایان و خطاب اشرف خانی سرفرازی داشته و هم در هند وفات یافته از وست

رباعی

یارب تو بآتش قهر مسوز	در خانهٔ دل چراغ امیدم افروز
این خلعت بندگی که شد پاره ز جرم	از راه کرم بسوزن عفو بدوز

ارسلان

ارسلان تخلص قاسم ارسلان مشهدی ست که در سلک ملازمان اکبری بوده در شعر [illegible] و خوشنویسی و خط شناسی و دیگر صفات حسنه مشار الیه [illegible]

گریان چو بسر منزل احباب گذشتیم ‌ ‌ ‌ صد مرتبه در هر قدم از آب گذشتیم

اهی از امرای الوس چغتائی و نخلبند بوستان سخن آرائی ست ندیم شاه غریب مرزا بود و مرد عشق پیشه اشعار او نیز برین مدعا دلالت دارد در سنه ۹۲۷ جادهٔ آخرت پی سپر کرده از وست

فسانه ام بتو معلوم چون شود که ترا ‌ ‌ ‌ هنوز حرفی از ان ناشنیده خواب گرفت

نیست شدم در طلب او و نمی پرسیدم ‌ ‌ ‌ خبری او ز کسی تا که نگوید دیدم

خسته بودم آمدی و ز لطف پرسیدی مرا ‌ ‌ ‌ گر نمیدیدی مرا دیگر نمیدیدی مرا

روز هجرت گفت بنمایم غم جانسوز را ‌ ‌ ‌ دارم امید که ننماید خدا آن روز را

سیل گریه چو شد خاک بکوی تو رقیب ‌ ‌ ‌ تا بسیل مژه ام از سر کوی تو رود

شدم سرشک فشان چون برخ نقاب گرفت ‌ ‌ ‌ شود ستاره نمایان چو آفتاب گرفت

آثم شیخ حفیظ الله اکبرآبادی حافظ قوانین سخن ایجادی ست از خویشان خان آرزو بوده در سنه ۱۱۵۶ چشم از تماشای عالم فانی دوخت از وست

صبح در پردهٔ شب طرفه تماشا دارد ‌ ‌ ‌ دیده ام از سر زلف تو بنا گوش ترا

کس ز دشنام لب لعل تو آزرده نشد ‌ ‌ ‌ در جهان هیچکس از آتش یاقوت نسوخت

اختر قاضی محمد صادق خان از قاضی زادگان هوگلی نواح کلکته ست در مستعدان زمانه معدود بود صبح صادق و نور الانشاء و محامد حیدریه و نقود الحکم و دیوان فارسی و اردوی ریخته تالیف اوست عمری در لکهنو زیر سایهٔ عنایت غازی الدین حیدر پادشاه بسر برد و بخطاب ملک الشعراء سربلند گشت از شعرای معاصرین ماست برادر مرحوم او را دیده بود و محرر سطور بر بعض تو الیفش آگاه شده سلیقهٔ انشا و فارسی و شعر اردو نیکو داشت در لکهنو بعد زمانهٔ غدر هندوستان سفر آخرت گزید از کلام اوست

بیابان فتاده است از یاد خود دامن جنون را ‌ ‌ ‌ جنون می خیزد امروز از گریبانی که من دارم

بسی از شعلهٔ خود را بپروانه نمی سازد ‌ ‌ ‌ ندارد هیچ محفل شمع تابانی که من دارم

شگفتن غنچهٔ دل را بود از شعلهٔ آهم | ز آتش آب می یابد گلستانی که من دارم
چو ماه بدر سرشار است اختر ساغر ز چشمم | تجلی شد محیط چشم حیرانی که من دارم
تماشای عرق افشانی او میکنم خسته | ندارد هیچکس سیر چراغانی که من دارم

ابن یمین

ابن یمین نامش امیر محمود خلف امیر الدین طغرائی ست از فضلای عصر بود صاحب اخلاق حمیده و اوصاف گزیده تحصیل معاش از دهقانی میکرد و تخم معانی در گلزمین بیانی میکاشت معاصر سربداران بود و این چند قطعات از دیوان اوست

دو قرص نان گر از گندم است یا از جو | دو تای جامه اگر کهنه است یا از نو
چهار گوشهٔ دیوار خود بخاطر جمع | که کس نگوید از اینجا بخیز و آنجا رو
هزار بار نکوتر بنزد ابن یمین | ز فر مملکت کیقباد و کیخسرو

رباعی

بنگر که دل ابن یمین پر خون شد | بنگر که ازین سرای فانی چون شد
مصحف بکف و چشم براه و روی بدوست | با پیک اجل خنده زنان بیرون شد
ستر دهای دیده هر دم اشک غماز مرا | تا فاش کند پیش مردمان راز مرا
عشق تا در دل آدم ندر آمد نبود | باده چو پرشور نشد تا کربستان نرسید

ابو یزید

ابو یزید پسر سلطان آل مظفر برادر شاه شجاع بود حالش زیاده ازین دریافت نشد از وست

رباعی

از واقعهٔ ترا خبر خواهم کرد | آن را بدو حرف مختصر خواهم کرد
با عشق تو در خاک نهان خواهم شد | با مهر تو سر ز خاک بر خواهم کرد

اقدسی

اقدسی گویند مرد خود پسند و ناسازگار بوده باین علت اکثر اوقات بیکس و بی یار بوده شاعر عالی ضمیر خوش تقریر است شاه عباس ماضی چند بیت او خوش کرده بدقت تمام میخواند تا او هم بعنایت شاهی رسید و بمرحمت شاهانه ممتاز گردید از وست

بپای ناقه خموشان دل شکسته کیست — که این صدا بصدای جرس نمی ماند

ز غمت جهان چنان شد که صبا نمی تواند — به تبسم نهانی لب غنچه باز کردن

سر قاتلی بنازم که ز کثرت ملایک — بجنازهٔ شهیدش نتوان نماز کردن

دل جدا از گلشن کویت گل پژمرده ایست — دیده بی نظارهٔ رویت چراغ مرده ایست

اقتداری از مردم ساوه است طبع نظمی داشت از وست بگفته بوده

بیماری من چون سبب پرسش او شد — می میرم ازین غم که چرا بهترم امروز

اصیلی میر محمد قمی از سادات بالوک جا است این دو شعر از و نوشته می شود

نیاز عاشقان معشوق را بر ناز می آرد — تو سر تا پا وفاداری ترا من بیوفا کردم

گویند دل بآن بت نامهربان مده — دل آن زمان بدو که نامهربان نبود

لطف علی بیگ اصفهانی در ۱۱۳۴ در اصفهان متولد شده و در اواخر مائهٔ ثانی عشر مرحلهٔ زندگانی طی نموده و صحبت جمعی از افاضل علما و اکابر شعرا کسب کمالات نموده شاگرد سید علی مشتاق است و صاحب تذکره موسوم بآتشکدهٔ عجم از اشعار خود درین تذکره ابیات مثنوی یوسف زلیخا بسیار نوشته خوشگو است ترکیب رنگین و معنی تازه کمتر دارد از وست

بستی بپا چون ز تغافل تیغ ستم را — نشناختی از صید دگر صید حرم را

مشکل نتوان یافت که بر صفحهٔ تقدیر — نام تو نوشتند و شکستند قلم را

قوت پرواز ای صیاد چون سوی تو نیست — آنقدر نالم که سوی آشیان آرم ترا

بس که در قفس افتاده ام نمیدانم — چگونه می گذرد ای هم آشیان تنها

نشد آشکار ز کم ظرفی حریفان راز — وگرنه پیر مغان هر چه گفت پنهان گفت

مترس ز آه شهیدان که ساکنان سپهر — گشاده دست تو درهای آسمان بستند

شب بگوشت چو رسد نالهٔ مرغان اسیر — نالهٔ بی اثر مرغ گرفتار من است

افضل الدین محمد کاشانی عنوان صحیفهٔ فضائل و دیباچهٔ مجموعهٔ افاضل بوده و نصیر طوسی

بفضل وی معروف بوده سلطان محمود غزنوی نزد عزلیت ایان او را مقرب خویش گردانیده
تالیفات نافعه دارد از اقسام نظم بانشاد رباعی بیشتر پرداخته از وست + ص

رباعی

باطبع لطیف از ره لطف در آ — باطبع کثیف از ره جور و جفا
در بیضه گل تامل کن که قضا — آنرا به تبر شگافت این را بصبا

رباعی

باز آ باز آ هر آنچه هستی باز آ — گر کافر و گبر و بت پرستی باز آ
این درگه ما درگه نومیدی نیست — صد بار اگر توبه شکستی باز آ

رباعی

این کبر و منی ز سر بدر باید کرد — آنگاه بکوی او گذر باید کرد
دنیا داری و عاقبت می طلبی — این ناز بخانهٔ پدر باید کرد

ابوالفرج

ابوالفرج بن مسعود رونی رون قصبه ایست از مضافات لاهور وی از زمرهٔ شعرای هند و نتایج
و بلبل خوش الحان این بوستان ست باتفاق اساتذه در متانت عبارت و لطافت اشارت درجهٔ
علیا و مرتبهٔ قصوی داشته مسعود سعد سلمان و انوری و فیضی مداح او بوده اند نزد سلطان
ابراهیم بن مسعود بن سلطان محمود منزلتی عظیم داشته در سنه ۴۹۲ از زندان دنیا بنزهتگاه باقی
شتافت دیوانش مشتهر است از وست +

رباعی

بادی که در آئی بتنم هیچ نفس — ناری که بسوزی دل عالم بهوس
آبی که بتو زنده توان بودن و بس — خاکی که بتست بازگشت همه کس

ابوالعلا

ابوالعلاء گنجوی همگنان استادی او را مقبول میداشتند و در خدمت سلاطین لقب ملک الشعرا
می نگاشتند دختر خود بخاقانی داد و چون سلوک خردانه از وی ندید با او ناخوش است ـ

عمری بچشم خویشتن از عین مردمی — جا کرد مش که باشد از اغیا نهان پدید
چون طفل اشک عاقبت آن شوخ بی وفا — از چشم ما برآمد و بر روی ما دوید

اثیر اخسیکتی از فصحای قدما بوده در آخر عمر از صحبت خلق دامن کشیده در موضع خلخال قدم فقر و طاعت و عبادت را زیور خود گردانیده در سنه رو در نقاب عدم کشید میان وی و خاقانی مناظرات و معارضات اتفاق افتاده که در کتب مبسوطه مذکورست منه

امشب منم و وصال آن سرو بلند — کز لعل لبش چاشنی یافته قند
ای شب اگرت هزار کارست مرو — ای صبح گرت هزار شادیست مخند

اوحدی اصفهانی عارف ربانی و مرید شیخ اوحد الدین کرمانی ست و از ینجا اوحدی تخلص کرده سخنانش در شیرینی نبات ست و نظم روانش در لطافت آب حیات مثنوی جام جم و دیوانش محتوی اقسام نظم دستور اصحاب توحید و منظور ارباب مواجید ست در سنه ۷۳۸ فوت شده از وست

بسکه بعد از تو خزانی و بهاری باشد — شام و صبح آید و لیلی و نهاری باشد
خاکساران جهان را بحقارت منگر — تو چه دانی که درین گرد سواری باشد
بیا در روی تو هر بامداد دیدن من — ستاره در قدمم آفتاب می ریزد
امروز چون بدست تو داده تیغ فتح — کاری بکن که پیش تو فردا اسیر شود
حیفم آید که ترا جای کنم در دل تنگ — یوسفی چون تو سزاوار چنین زندان نیست

رباعی

ای آمده گریان تو و خندان همه کس — وز آمدن تو گشته شادان همه کس
امروز چنان باش که فردا چو روی — خندان تو بیرون روی و گریان همه کس

آگهی هروی قریب شصت سال در کشمیر گذرانیده و خالی از جوهر قابلیت نبوده منه

عرق نشسته زبیندم برخ نکوی ترا — زمن مرنج که میخواهم آبروی ترا

اسد بیگ قزوینی بهند آمده سالها بدرگاه اکبر پادشاه و جهانگیر پادشاه بسر برده و در آخر

حالا بشیر خان خطاب یافته منه

در جهان هرچه که می باید هست | سخن است اینکه چنین بایستی
ور نهم پای فضولی به میان | همه عالم به ازین بایستی

اسیقی تربتی صاحب ذهن سلیم و طبع مستقیم بوده و با شانی و اهدی و نظیری مشهدی مشق سخن کرده این بیت از خوش کرده هاست

جان رفت و عمر باست که در انتظار تو | در دیده مانده ام به نفس های پسین خویش

اسیفا نجفی پدرش با محمود کلب دار در دشت علاوی بوده از وست ه

دوری ز درت نمی توانم | چون گرد مقیم آستانم
فریب نکهت گل خورده ام و ندانستم | که هر نفس شناسی کست هم آغوشی
فرصتم کی شد که گیرم دامن وصلی یکدست | از گریبان دست گر برداشتم بر سر زدم

رباعی

زاهد به هوای خلد سرگردان است | در دوزخ محک تجربه مردان است
گویند که در دوزخ نباشد بهشت | معلوم نشد که جای بی دردان است

الفت شوشتری نامش ملا داود است میگوید ه

بیا و جلوه اش چون گرد باد از بیقراری ها | طپیدنهای دل عشق البصرا می برد ما را

ایما همدانی نامش شاه میرست منه

چون جرس ناله کنان از پی محمل رفتم | تنگ بر سینه زنان از طپش دل رفتم

احمد بیگ طپش تبریزی تخلص و لاویست منه

شاهد غنچه به یاران چمن بود گذشت | بوی گل گرد سواران چمن بود گذشت

ابوالفتح از ملک زادگان سیستان بوده منه

جذبه توفیق میخواهم که از خویشم برد | آنقدر کز کاروان پس مانده ام پیشم برد

انسی حسن بیگ نام مردی خوش خلق بود و در شاعری قدرتی بر کمال داشت منه

من خفته و آه گرم بیدار	چون شمع که بر هزار سوزد

آصف قمی نامش محمد قلی بوده از اتراک ست در عهد شاهجهانی بهند آمده میگذرانید میگوید

عمر دو روزه قابل سوز و گداز نیست	این رشته را مسوز که چندان دراز نیست
می مالم از خجالت عصیان بخاک رو	مطلب مرا ز ناصیه سائی نماز نیست

احمد جام مست جام توحید و سرخوش بادهٔ تفرید بود در ۵۳۶ وفات کرده از کلمات طیبات اوست

تا یکسر موی در تو هستی باقی ست	آئین دکان خود پرستی باقی ست
گفتی بت پندار شکستم رفتم	آن بت که ز پندار شکستی باقی ست

آگاه مولوی محمد باقر نایطی مدراسی صدر دیوان سخن شناسی ست اصلش از بیجاپور بوده و در ویلور متولد گشته در خیابان کرناتک هیچ او نهالی سر بالا نکرده و از گلزمین مدراس مثل او گلی خوش رنگ ندمیده صاحب تصانیف گزیده و کمالات حمیده بود در ۱۲۲۰ وفات یافت طبع نظم داشت این ابیات از وست

غم فراق تو از بسکه کاست جان مرا	عصا ز آه بود جسم ناتوان مرا
بستم بطرهٔ تو دل زار خویش را	آخر فگنده ام بسرت بار خویش را
شیخ در میخانه با هر مست یاری میکند	ظاهرا با دختر رز خواستگاری میکند

انشاء میر انشاء الله خان در لکهنؤ با سعادت علیخان بسر می برد و در زبان فارسی و عربی دستگاه داشت دیوانش مرتب ست مغث و سمین بسیار دارد و هزل او بیشتر از جد بوده مذهب تشیع داشت این چند بیت از دیوان فارسیش برچیده شد

مشرب رندانه سیداریم و مسیح پشیم ما	با شمیم تندمی چون خم هم آغوشیم ما
وه چه خوش باشد اگر آن مست صهبای غرور	خود بگوید دیگر امشب باده هی نوشیم ما

تا صدای آید از بانگ سنگ کاروان | همچو گل از فرق تا پا جملگی گوش شدیم ما
غلط بیداست من بر دشمنان ضرور است | بر شکستهای لغزش مستانه ضرور است
از آن فروغ که شد نور آفتاب درست | شود چو پیر مغان لغزش شراب درست
زندگانی صبح و شامی بیش نیست | حاصل از عمر ما همی بیش نیست
هیچ کیفیت ندارد دور چرخ خلق | خوب دیدیم اندر جامی بیش نیست
نگه شوخ تو کجا در دل من کشان اگر | چه امین توان مهر بوی شراب چیست
حسن آن چنان که ضبط فنا نمی شود | این هم نمی شود زمن آن هم نمی شود
آن اختلاط گرمی صحبت کجا که او | اکنون بسوی من نگران هم نمی شود
ایمن نبود راه وادی ایمن | صد قافله را عشق درین راهگذر زد
افتاد نگاه تو چنان گرم کز آتش | پنداشت دل عاشق بر شاخ شجر زد
لباس اطلس و دیبا چه تحفگی دارد | که سالکان طریقت پلاس می پوشند
ببین بطارم افلاک انجم و مه و مهر | چه دیده اند درآنجا که جمله خاموش اند
بهار بی تو برنگ پریده می ماند | گل شگفته بچشم دریده می ماند
تو و خدای تو ای شیخ راست خواهی گفت | شمائل تو بهیچ آفریده می ماند
کج و واکج نشستنش نگرید | وضع شمشیر بستنش نگرید
پای کوبان بوجد رفت از شاد | اندرین حال جستنش نگرید
نگاهت رنگ مستی بر و ریحانه می ریزد | بانداز چو که صهبا از لب پیمانه می ریزد
صیاد یک نفس قفس اندر چمن گذار | با عندلیب زمزمه گاهی نکرده ایم
تعظیم ما اگر نکنی خاک بر سرت | خود سیدیم و عالم و هم راهی تعالیم

آزرده تخلص مفتی صدر الدین خان بهادر دهلوی ست استاد [illegible] بود و شاگرد شاه عبد العزیز و شاه رفیع الدین دهلوی و مولوی فضل امام والد مولوی فضل حق خیرآبادی

افضل فضلا، و اکرم علماست ذکر محامد ایشان درین جریده آوردن نمی شاید لیکن این نامه ا
بی نام نامی ایشان در نظر اهل بصیرت و خبرت قبول نیابد تودهٔ ایشان خاندان علم و اعتبار است
در دهلی مولد و منشا یافت و صدر الصدور آنجا از طرف حکام فرنگ مقرر شد خلق مجسم بود و لطف
مصور در فنون ادبیه ثانی اعشی و جریر است و در فنون حکمیه ثالث باقر و نصیر باین فضیلت شاعری
از ایران سر نکشیده و باین عظمت ساحری از بابل رسیده آزرده از معاصران و یاران غالب و مومن
و حسرتی بود در هر سه زبان تازی و فارسی و ریخته دستگاه بلند داشت و در سحر بیانی و سخن نگاری

پایهٔ ارجمند، این چند بیت از سفینهٔ طبع اوست ہ

آزرده ز من حال شب وصل چه پرسی — نی دل خبرم داشت نه از دل خبرم بود
تو خود انصاف کن ای آشنا دشمن روا باشد — مرا در دل تو در پهلو ترا بیگانه در پهلو
باین تقوی درون میکده آزرده را دیدم — صراحی در بغل ساغر بکف پیمانه در پهلو
گر عشق تا به پیشکش آریم گنج علم — آسان دهیم آنچه بمشکل گرفته ایم
زاهد بیا و موت شهیدان عشق بین — کین موت را نه زندگی جاودان رسد
طوبی لک از ملائک رحمت خورد بگوش — هر دم ندای ارجعی از آسمان رسد
عالمی کشته شد و چشم تو در ناز همان — صد قیامت شد و حسن تو در آغاز همان
آتش عشق فلک در دل و در جانم سوخت — زانکه از داغ دگر دید که نتوانم سوخت
روز هجران تو میسوخت مرا حسرت وصل — در شب وصل تو اندیشهٔ هجرانم سوخت
هیچ گه چرخ جفا پیشه نمیساخت بمن — شکر ایزد که ز آه شرر افشانم سوخت
زحمت از بهر عذابم مکش ای نار جحیم — که سراپای مرا حجلت عصیانم سوخت
شرر دوزخ جانتاب بسی بود بلند — چون مقابل شده با سینهٔ سوزانم سوخت
برگ جمعیت دیوان جزا بر هم خورد — جنت از حسن تو و دوزخ از افغانم سوخت
باز آن بستر خارست و همان بالش سنگ — سر شوریدهٔ من زانوی یارانم سوخت

بزم افروز شبستان نشدم آن شمعم | بخت خوابیده سر خاک شهیدانم سوخت
دل پرورده بخوناب جگر سوخت مرا | آنکه یک عمر بدو ساخته‌ام آنم سوخت
هرنگه کان بت ترسا بچه در کارم کرد | آتشی بود که در خرمن ایمانم سوخت
کو نسیمی که ز یثرب وزد و سبز کند | خاست از هند سمومی که گلستانم سوخت
گر ز آتش سخنی هیچ کمالم نفزود | لیکن آزرده ازو جان حسودانم سوخت
حسن کی راه زن کافر و دیندار نبود | آفت سبحه بلای بت و زنار نبود
یاد روزی که جز او هیچ پدیدار نبود | پردهٔ دیده مرا مانع دیدار نبود +
هر دری بر رخم از روضهٔ رضوان بود | خواهش بوی گل از رخنهٔ دیوار نبود
این شر و شور نه در صحبت رندان بوده | جامه بربست دمی حوصله پیدا نبود
رب ارنی ز لب مستی من سر میزد | لن ترانی ادب آموز طلبگار نبود
مست در گوشهٔ میخانهٔ وحدت بودیم | کار ما باده کشی بود و دگر کار نبود
عشق بی پرده تماشای جمالش میکرد | هیچ نحو و رمی وعدهٔ دیدار نبود +
بود سر رشتهٔ کارم بسر زلف سیاه | قصهٔ کشمکش سبحه و زنار نبود +
شکر لله چو بطوف حرمم آوردند | روی دل جز بطرب خانهٔ خمار نبود
دست تا بند نقابش برسانم مردم | سعی خوشم بود و لکن بخت مددگار نبود
صحبتی بود عجب دوشم میان من و یار | صد شکایت بلب و رخصت اظهار نبود
دل خون گشته مدد کرد وگرنه صد حیف | خرج یکروزهٔ این چشم بلا کار نبود
گرد غم جز دل ناشاد محلی نگزید | ورنه آیینهٔ ما قابل زنگار نبود
سهل و آسان شده امروز به پیری چنین | ورنه دشوارتر از ترک وفا کار نبود
از کسادی هنرست این که هیچم نخرند | جنس تا بود گران ناز خریدار نبود
لطف ساقی بنگر دور بمن آخر کرد | چون مرا حوصلهٔ ساغر سرشار نبود

در دلم آن مژه صد خنجر الماس شکست | زهر چشم تو بآن گریه مددگار نبود

از علاج دل بیمار چه او دست کشید | گر مسیحا تمنای تو بیمار نبود

خواهم دم دعا بدعا نا گریستن | شد بسکه بی اثر بدعا ها گریستن

دل قطره قطره خون شده از چشم چکید | تاراج داد مشغلهٔ ما گریستن

پیشش بضبط گریه بگو چشم زرشک گیر | بر رحم تا نیاورد او را گریستن

از اشک ریزئی مژه خالی نشد دلم | خواهم چو زخم از همه اجزا گریستن

بی عندلیب خوش نبود ناله در چمن | خواهم بر خزان همتا گریستن

واحسرتا اگر بیاد قدی گریه تا رواست | بازار چه رو است از پی طوبی گریستن

ای چشم وجله ریز ادب را نگاه دار | این سنت در مدینه و بطحا گریستن

رسوا شدن چو برق بود با تپیدنم | ای ابر با گریستن ما گریستن

دل را همیشه خندهٔ من خون کند چو گل | بشگافدم جگر قلم آسا گریستن

ای دل غمین مباش بالفت که شمع وار | با خنده همعنان بود اینجا گریستن

یارب نگاه بوالهوسم ده که شد مرا | در بزم او حجاب تماشا گریستن

امیر نواب سید محمد امیر علیخان بهادر وزیر سلطان معتمد گورنمنت رفیع الشان نزیل دار الاماره کلکته ابن سید الدین احمد معروف بشیخ احمد علی بن سید وارث علی اجداد امجاد ایشان از سادات کرام کرمان بوده اند نخستین کسیکه از انها از دار السلام بغداد برخاسته بگشت گاه هند خرامید قاضی سید نوح موسوی که با فرزند خود سید ابوبکر قدم بدهلی افشرد از حضور سلطان ملقب بشاه معنون بشیخ المشایخ و جمعا تعطای تیول رحبه بهار گشت که هنوز بعضی ازان اقطاع باقی ست ایشان نیز بحکم الولد الحر یقتدی بابائه الغر وارث کمالات علمی و عملی آباء کرام بوده اند و باوصاف مرا تنا به متصف و بلطف طبع و حسن صحبت و تهذیب مجلس و سعت خلق و جوهر مردم شناسی موصوف بمزید اعتبار در سرکار عالیه انگلشیه و شاه اوده واجد علی شاه لکهنوی متوطن مٹیا برج کلکته فقیر محرر سطور چون بتقریب شرکت دربار ... شاهزاده ولیعهد بهادر انگلستان بجاه

ذیقعده ۱۲۹۲ هجری نزول بمنزل کلکته کرده و رخت سفر بکوتهی عطیه گورنر جنرل بکشاده با جناب ایشان اولاً بر مکان لشفت صاحب بهادر لارد پادریان لقای یکدیگر دست بهم داده و خرمیها حاصل شد تنفیس برخورده دیگر بمسکن امارت مخزن لطافت موطن ایشان اتفاق افتاد لعده بر فرودگاه محرر سطور قدم رنجه کردند در صحبت و مجلس متن متین اخلاق را شرح بسیط نمودند قربانامل لطف بحل معانی الفاظ تهذیب پرداختند ترجمه حافظه ایشان در امیرنامه مولفه خودشان مرقوم است و بر دستگاه تام ایشان در انشاء فارسی و املاء نظم از قصاید و غزلیات و زیرنامه شاهد علوم این چند بیت مشتی نمونه از خروارست و گلی تازه از گلزار اشعار آبدار سه

نخل بن انتظار کام دل آورد بار — در چمن روزگار دم زده فصل بهار
فصل بهاری که داد برگ و بر دی بباد — خار بن از پا فتاد ملک خزان تار و مار
کهنه درخت امید سبز شد و قد کشید — گوش جهان را رسید مژده فصل بهار
زهره بکرسی نشست بربط شادی بدست — بوقلمون نقش بست نادره روزگار
زخم زبون را دهن تا نشود خنده زن — خشک کند خون بتن آهوی مشک تتار
برق نگه بر عدو پاک بسوزد چو مو — طرفه که در عهد او نور کند کار نار
بلای عشق را آسان مگیرید — اگر اندک وگر بسیار باشد
چه پرسی حال دور افتاده از یار — که با غم سازد و ناچار باشد
بود آسان ترا از جان درگذشتن — ز جانان درگذر دشوار باشد
ز هر فکر است امیرا هر وز آزاد — که صید دام زلف یار باشد

اخگر

اخگر حکیم اصغر حسین بن منشی غلام غوث فرخ آبادی سلمهم الله تعالی ولادت ایشان روز شنبه سیزدهم محرم ۱۲۳۳ هجری بوده کسب علوم متداوله و فنون رسمیه از هر نوع بخدمت مولوی سراج الدین و مولوی مردان علی و دیگر علما نواح کردند و در اندک فرصت وقت با ستعداد ذهن و قوت فکر پایه علم ایشان بلندی گرفت و در فن طبابت دستگاهی تام بهم رسید

مشق سخن بخدمت مولوی عبدالله خان علوی کرده اند درین حین بسلک ملازمان معزز نه ریاست بهوپال منتظم اند و بماهواری سه صد روپیه و تعلق محکمهٔ اپیل و مشوره ممتاز نثر و نظم ایشان بغایت شیرین و نهایت نمکین می باشد از احباب مکرم نامه نگار اند این چند ابیات ریختهٔ خامهٔ بلاغت جامهٔ ایشان ست شعر

بهاران ست پر کن ساقیا مینای خالی را — بود کیفیت دیگر هوای برشکالی را

مگر بوی ز مشکین طرهٔ او زد دیده می آید — نباشد این همه جان پروری باد شمالی را

پس از خون ریختن ظالم حنای پای خود کردی — بنازم سرفرازی را بنازم پایمالی را

نگاه التفاتی کن بفریاد و فغان من — که چشم سرمه سا داند دوای زار نالی را

خوش آسودیم زیر سایهٔ سرو سرافرازش — نگهدارد خدا بر فرق من این ظل عالی را

هوای وسمهٔ پیچیده از زلف پریشانی — صلای خیر مقدم ها ز من آشفته حالی را

کنیم انگار کرد در حساب داور محشر — که می پرسد دران هنگامه رند لاابالی را

ساقی پیاله کن بیخود مرا — در بیخودی بعالم دیگر برد مرا

جز نفس پروری نکنم روز و شب عمل — نازم بر همتش که چنین پرورد مرا

از دست برد ضعف بدستم نمانده ست — آن مایه قوتی که گریبان درد مرا

اخگر هوای دلبر یکتایم آرزوست — نقش دوئی ز صفحهٔ دل بسترد مرا

اشک گل کرد دشت و هامون را — آب دادیم خاک مجنون را

آنقدر شهره گشته ام در عشق — که نگیرند نام مجنون را

چه نویسیم بنامه های نیاز — یاد از دل ربود مضمون را

ساقیا ساغری که از کشش — خون بساغر کنیم گردون را

بین که سیل اشک تا بسر ما رسیده است — این شوخ دیده طفل بسی سر کشیده است

در پیش او بهای نگاهی چه آورم — کو عالمی به نیم نگاهی خریده است

چرا روییم زکویش بوادی مجنون — هنوز چون هوس سنگ کودکان باقیست
سراغ از دل دیوانه نیست در پهلو — تلاش او بکوی طرهٔ بتان باقیست
اگرچه آن سیه نوگشته مهربان بر من — ولی بدل خطر از کین آسمان باقیست
هزار سینه هدف کردی ای کمان ابرو — بیا بسوی من اکنون که این نشان باقیست
خوش ست سیر چمن موسم بهار ولی — بسینه خار ز اندیشهٔ خزان باقیست
مراکه حضرت نواب کام دل بخشد — جهان بکام دلش باد تا جهان باقیست

آنکه جانم بلب از دوری وی می آید — سر بالین من غمزده کی سے آید
بلبلان صحبت رنگین چمن مغتنم ست — فصل گل میرود و موسم دی می آید

گاه گاهی نگه ناگاهے ٭ — خوش نگاهان زشما می خواهم
اوج تاثیر بلند ست اخگر — نالهٔ زور رسا میخواهم
ای شمع رخان ز ما نگهیر — پروانهٔ محفل شمائیم
در دهر نمی خرند ما را — الله چه جنس بی بهائیم
آتشکی گرمی و آه سردی — حالی زاری و رنگ زردی
زین رنگ شناختم که در دل — از عشق مگر تو داری دردی

احمد منشی احمد علی ولد محمد اسمعیل متوطن سرونج که از بهوپال سمتی کرده جانب شمال واقع شده ست خودش در حیدرآباد دکن متولد شده الحال نزیل بهوپال ست اصلش از قوم بوهره بوده با محرر سطور رابطهٔ محبت مستحکم دارد جامع مروت و خلق و سخنوری ست خصوصاً در تاریخ گوئی ممتاز اقران ست تواریخ طبع و تالیف مصنفات این بی بضاعت بسیار نظم کرده و گوی سبقت از اقران برده چنانچه اکثری ازان در اواخر کتب مطبوعه زیب ارتسام یافته طبع موزونش بیشتر در نظم قصاید مدحیهٔ نواب شاهجهان بیگم صاحبه فرمانروائی ریاست بهوپال و این مسافر گذرگاه هستی صرف وقت میشود و نظم غزل کمتر اتفاق می افتد این دو سه بیت

بحسب ضابطه در هشت افتاده

نکشد رنج دست بر دختران ‏ ‏ سرو را راستی حمایت کرد

پیش از این دانش بسی آموختم ‏ ‏ کار آمد این زمان دیوانگی

هرچند لباس شرع دارم ‏ ‏ اوقات بکار قلندرانه

شیخ زین اعتکاف حاصل چیست ‏ ‏ خود بخلوت و انجمن در دل

من ندیدم یک بنای مرتفع چون قصر یار ‏ ‏ اتفاق رفتنم اندر بهشت افتاده است

نمی ترسم من از روز قیامت ‏ ‏ که میدانم شب ما را سحر نیست

روی پر نور ترا دیوانه ام ‏ ‏ من چراغ ماه را پروانه ام

تیر هر که ز شست او گشاید ‏ ‏ جز دل نخورد بجای دیگر

هزار حیله کشیدم ولی نشد زائل ‏ ‏ حرارتی که درین مشت استخوان باقیست

کس از نهاد خودش هیچگه نه برگردد ‏ ‏ خلاف حق نروم تا بجسم جان باقیست

شگفت نیست اگر ره برم بمنزل خویش ‏ ‏ برین زمین اثر پای خستگان باقیست

امیر ملک سلیمان شکوه والا جاه ‏ ‏ درین دیار ز آل نبی نشان باقیست

مدام بهر دلائلش هرا دلی ثابت ‏ ‏ همیشه بهر ثنایش مرا زبان باقیست

غنیمت است که احمد چراغ میسوزد ‏ ‏ بکار سوی سخن یک همین دکان باقیست

حرف الباء

بدر ساجری بدری ست طلوع یافته از کمال بلکه مهری است بر سپهر بدایع مقال مداح خواجه بهاء الدین بود و شاگرد حجه بیگ فارسی ست در اصفهان می ماند محسنات علم بدیع بسیار بر رشته نظم کشیده و قصیده عربی ابو الفتح بستی را ترجمه موزون مستعدانه کرده دولت شاه در تذکره خود این

غزل بنام او آورده

با شقیق لب و لعل بدخشان کم گیر ‏ ‏ با گل عارض او لاله نعمان کم گیر

سخن سرکشی سرو سهی پیشش مگوی ؛ قد یارم نگر و سرو خرامان کم گیر

با وجود لب لعل و خط مشک افشانش ؛ یاد ظلمت مکن و چشمهٔ حیوان کم گیر

وصل آن حور پری چهره گرت دست دهد ؛ نام جنت مبر و ملک سلیمان کم گیر

لیکن این غزل در دیوان خواجو کرمانی هم بنظر آمد خدا داند تخلص شعر شاعر بیگانه را با غزل خود پیوند کرده یا ابو الفضولی شعاع غیر را برابر ارزانی داشت یا توارد و خاطر بیک معنی صورت گرفته

بابر ظهیر الدین پادشاه جد اکبر اکبر شاه سلاطین هندیه بود از غایت شهرت محتاج تحریر نیست

واقع نظم داشت این بیت از وست

هلاک میکند م فرقت تو دانستم ؛ وگرنه رفتن از کوی تو میتوانستم

بساطی سمرقندی بساط شاعری بر صفهٔ بلندی گسترده و تلاش معانی تازه میکرد مولوی جامی فرموده که اشعارش خالی از لطافت نیست اما از فضائل نکته دانی عاری بوده بسلطان خلیل بن میران شاه گورگانی در خطهٔ سمرقند ظاهر گردیده بود یا ابت بود با کمال خجندی معارضه آغاز نهاد و

شیخ کمال او را آفرین کرده همانوقت ببرداز وی سے آید

از اشتیاق دل بکشم من اگر همه جان برد ؛ که بسی حق نمک بر جگر من دارد

چون نیست اجازت بخانه جائیم ؛ رخساره بر آستان بسائیم

نظر بغیر مکن چون نمیرم از غیرت ؛ که کشتهٔ تو شود دیگری و من زنده

خیل خیالش آمد و من در خیالشم ؛ کز جوش اشک خانهٔ چشمم چکیده است

گفتم نشین یک نفس ای عمر من آخر ؛ گفتا چگونه عمر گرامی بشتاب است

بسلسلهٔ زلفم بچشمه چشم و وفائی او ؛ در روزگار چشمم آفتاب نیست

دل شیشه و چشمان تو هر گوشه پرستش ؛ مستند مبادا که بیکبار شکنندش

سلطان خلیل برین بیت او را هزار دینار عطا داد

بنائی هروی معانی طبیعت او بنای سخن بلند ساخته و همه بر اندیشهٔ او طرح معنی لیلی پسندیدا خسته

مالای شعراو شاعر بالایان ست مداح علی شیر و سلطان احمد میرزا است در سنه ۹۲۸ بنای حیاتش
منهدم گردید طرح سخن چنین می اندازد ه

تراوه تکمه لعل ست بر لباس حریر — شده ست قطرهٔ خون منت گریبان گیر
سخنی سازم و در جانب گوشش فگنم — تا بتقریب سخن چشم بر رویش فگنم
در چمن گریه کنان بی گل رویت بودم — ماند در سینه چو گل ناخن خون آلودم

باقیا نائینی در عهد جهانگیری وارد هند شد و بنارس اقامت گاه ساخت و روزگاری
بتماشای پری طلعتان گذرانید و در موسیقی ساز بمهارت می نواخت در سنه ۱۰۴۶ بعهد شاهجهانی
بدهلی آمد و شعر بطبیعت روان داشت و سخن فارسیش از آمیزش لغات هندی تاثیر فراوان
در آخر عمر احرام حج بربست و از آنجا بایران دیار برگشت و همانجا تتمهٔ ایام حیات بانجام رسانید
نقش سخن چنین می بندد ه

کی توان در گل مصنوع بوی یزدان دید — معنی از لفظ توان یافت ولی نتوان دید
چون غنچه بسته ام دهن از گفتگوی تو — لیکن چو گل شگفته ام از رنگ و بوی تو
همه را نسبت خاصی ست بنیرنگ دوست — هیچکس نیست که خود را ز کسی کم داند

شاه صدر الدین رشتی از علمای نامور بود در بلدهٔ رشت از قید هستی برست عمرش بهشتاد
رسیده بود و از وست ه

بعهد وصل سحر را ز یاد رد داشتم — چشم بر راه تماشایت چو اختر داشتم
قطع پیوند ز زلفت بمحال ست مرا — عمرها شد که باین سلسله محشور شده ام
چراغ مهر او در سینه ها مردان شیدا اند — گل داغ جنون عشق پژمردان شیدا اند

باقی مرغوبی از مصاحبان همایون پادشاه بود و از وست ه

بردند دلم عشوه گری لب شکری چند — غنچه دهنی سرو قدی سیمبری چند
دیریست ز بیداد بتان دل بشکستم — باقی چه سراید ز حسد اختری چند

بقائی خوارزمی حزین ذکر او کرده از وست

نمیخواهم که دل در بند آن زلف دوتا افتد | چرا از پهلوی من دردمندی در بلا افتد

بسمل نامش میرزا محمد است از شعرای قم بوده منه

از خویش رفته‌اند و بهم گم الفت اند | کیفیتی بصحبت مستان نمی رسد

باقر میرزا اصفهانی عمدة العلما و زبدة الحکما بود در عشر سبعین بعد الف مراحل این جهان
فانی را بپدرود کرد از وست

بگذار بود محشر خموشی بدهانم | پیداست چو آئینه دل راز نهانم
آوارگیم منزل مقصود ندارد | چون تیر هوائی هدف نیست نشانم
نپسندد ز دیدار تو محروم بمانم | از دیده بیا تا بجهد اشک نگاهم
روشنش میکند و احوال دلم در پیش یار | هر که چون پروانه یکشب بشود همدم شمع
نبستم هیچگه از اختلاط دوستان طرفی | برنگ رشته گلدسته پامال عزیزانم
جان در تنم برقص روانست از نشاط | گویا تو یاد این دل مهجور میکنی
ز شوق آن روز لذت میتوان برد | که داغی را نمکدان کرده باشی

بارع خلف میرزا طاهر نصیرآبادی صاحب تذکره مشهور تربیت یافته پدر سرپرست پدر ترتیب
پسر در تذکره نوشت عاشق سخن بود و همی خود را از خدمت خوبان معانی معاف نمیداشت و مشق
تاریخ گوئی را بجائی رسانیده که محاسب اندیشه از احصار حدش عجز میکند ملک الشعرائی پایتخت
ایران رسید و از هفتاد سالگی گذشته در سنه ۱۱۳۰ ره عالم عقبی گرفت نقش سخن را چنین بکرسی می نشاند

دارم دلی که دارد هر ذره اش هوائی | چون خرقه گدایان هر پاره ز جائی
گشته ز هر تغافل تا ابد بی نشه نیست | چون گل تریاک تلخی در کفن داریم ما
میکند بیدار احسان دولت خوابیده را | عطسه میسازد سبک مغز گران گردیده را
خط مشکین نیست گرد عارض گلنار تو | هست رحل آبنوس مصحف رخسار تو

بینا میرزا ابوتراب همراه ذوالفقار خان خلف اسدخان وزیر اعظم خلدمکان بسر می‌برد
روزی امیر این مصراع نزد قهوه خوردن گفت ع عرق داغ لاله قهوهٔ ماست ٭ میرزا بدیهه
رسانید ع نور چشم پیالهٔ قهوهٔ ماست ٭ امیر هزار روپیه صله داد

باذل رفیع خان بن میرزا محمد مشهدی نسب او بخواجه حافظ صاحب دیوان می‌رسد
در دهلی متولد شد و بحکومت بانس بریلی سرفرازی داشت و در سنه ۱۱۲۳ بمرد خیلی قوت بیانی دارد
و باقتضای اخلاص چند فراوان گوهر آبدار بیان می‌نماید حملهٔ حیدری او قریب نود هزار بیت مشهور
عالم است نقشی از کلامش در نگین جوهری نشیند ه

امشب چو شمع ریخت ز هر تار موی ما | هر گریه که بود گره در گلوی ما
ما مست جام غیبیم و مینای گردنیم | بر دوش میکشند نکویان سبوی ما
چه نشاط باده بخشد بمن خراب بی تو | بدل کباب گشته ماند قدح شراب بی تو
تو چنان رمیدی از من که بخواب هم نیائی | بکدام امیدواری بروم بخواب بی تو
عشق را با هر دلی نسبت بقدر جوهر است | قطره بر گل شبنم و در قعر دریا گوهر است
بسکه شرح غم دل مضطرب احوال دهم | بکبوتر چو دهم نامه پر و بال دهم

بقائی از ولایت خود بدیار دکن کشید و با ملک قمی می‌بود و از آنجا در گجرات رسیده
با میرزا نظام الدین احمد بسر می‌برد شعرا و حالتی دارد و چون وضع او هموار است از وست ه

نه سر یاد که تا چشم زدم تیر خیالش | در دیده فرو رفت و سر از دل بدر آورد
بجای اشک از چشم دل افگار می‌بارد | همه خون جگر زین ابر آتشبار می‌بارد
مرغ دل با صید چشم او شکار انداز بود | هر سر مو بر سرم چون مرغ در پرواز بود

بقائی میرزا ابوالبقا نام از سادات تفرش است بزیور قابلیت و استعداد متحلی بوده تذکرهٔ نظم
آورده که در وی شعرای عهد شاه عباس ماضی را جمع ساخته منه

کاشانهٔ ما رونق شمعی ندارد | در خانه اگر بود چراغ دل ما بود

بیکسی غزنوی بوفور فضائل و صنوف کمالات اتصاف داشت بزیارت حرمین شریفین
رسیده بهند آمد علم حدیث خوانده بود بحیثیت کبر سن متوجه وطن شد در سنه در منزل اثنا در نداء
ارجعی از پیک اجل شنیده بجوار رحمت ایزدی پیوست از وی می آید ؎

در دیر و کعبه جز بتو مائل نبوده ام — هر جا که بوده ام ز تو غافل نبوده ام
فلک ار رسم بیمهری نه در دوران ما بوده — که دوران فلک تا بوده بی مهر و وفا بوده

باقی کولابی از شعرای عهد اکبر پادشاه بود طبع شعری داشت از وست ؎

ز فرقت تو گرفتار صد الم شده ام — تو شاد باش که من مبتلای غم شده ام
خوبان اگر نه دانند امروز قدر ما را — دانند قدر ما را فردا که ما نباشیم
بچشم گاه خون دل گهی خون جگر بسته — من غمدیده را بیروی او راه نظر بسته
نگردد همچو سرو آزاد در باغ جهان هرگز — چو نرگس هر کرا چشم طمع در سیم و زر بسته

بیدل میرزا عبدالقادر عظیم آبادی در پتنه از شبستان عدم بصبحکده هستی رسیده و در هند
نشو و نما یافت بیشتر در بنگاله بسر می برد در آغاز شباب نوکر شاهزاده محمد اعظم بود وی خواست
که بیدل بمدح او بپردازد و بدان ترک تعلق کرده بدهلی آمد و بقیه عمر در آنجا بپایان رسانید پیر میکده
سخندانی و افلاطون خم نشین یونان معانی ست کرا توانائی که بطرز تراشی او تواند رسید
و کرا یارا که کمان بازوی او تواند کشید عمده سخن طرازان و شهره سحر پردازان ست در اقسام
نظم پایه بلند و در اسالیب نثر رتبه ارجمند دارد و طبع دراکش چه قدر معانی تازه بهم رسانیده و
کدام ثمرهای نورس که از نهال قلم نیفشانده خلاصه کلامش شراب میخانه هوشیاران و طلای
دستمایه کامل عیاران ست از آغاز شعور تا دم آخر چشم بسیمای معنی دوخته و چراغ تجلی بر مزار
خود افروخته می فرماید ؎

مدعی درگذر از دعوی طرز بیدل — سحر مشکل که بکیفیت اعجاز رسد

میر آزاد گفته ؎

رسانند پایهٔ معنی بآسمان بهم   بلند طبع شناسد کلام بیدل را

نشئهٔ فقر و فنا جزو دماغش بود و فروغ روشن دلی نور چراغش اصلش از قوم برلاس ست سوم صفر سنه ۱۱۳۳ بعالم قدس خرامید میرزا معنی آفرین بی نظیرست اما انشا بطرز خود دارد و در زبان فارسی چیزهای غریب اختراع نموده که اهل محاوره سر بقبولش فرو دنمی آرند و اشعار او بطور تصوف نیز فراوان ست اگر صاحب استعدادی از کلیاتش آن اشعار را انتخاب کند نسخهٔ اعجاز دست بهم دهد و خط نسخ بر نسخهٔ سحر سامری کشد غزل و مثنوی و رباعی و قصیده همه دارد کلیاتش ما بین نود و صد هزار بیت خواهد بود میرزا را بحر کامل مرغوب تر افتاده درین بحر شنائی کرده خالی از عذوبتی نیست از مطالع او درین بحرست

من سنگدل چه اثر برم ز حضور ذکر دوام او   چو نگین نشد که فرو روم بجو از خجالت نام او

نه دماغ دیده کشودنی نه سر فسانه شنودنی   همه را ربوده غنودنی بکنار رحمت عام او

این چند گهر از محیط طبع روان اوست

مست عرفان انتراب دیگری درکار نیست   جز طواف خویش دور ساغری درکار نیست

عجز تقریر کوتاه لبان ز هذیان بهم دوزد مرا   خنده ها بسیار کردم گریه آموزد مرا

کافرم گر مخمل و سنجاب می باید مرا   سایهٔ بیدی برای خواب می باید مرا

بر روی ما چو صبح نه رنگی شکسته ست   گردی ز دامن تپش دل نشسته ست

ما لاف همت از بد و عجب میزنیم   پرواز ما چو رنگ بیال شکسته ست

ستم ست اگر هوست کشد که بسیر سرو و سمن در آ   تو ز غنچه کم ندمیده در دل گشا بچمن در آ

پی نافهای رمیده بو مپسند زحمت جستجو   بخیال حلقهٔ زلف او گره خورده و بختن در آ

غم انتظار تو برده ام بخیال تو مرده ام   قدمی بپرسش من کشا نفسی چو جان به بدن در آ

نه نوای اوج نه پستیت نه خروش هوش و نه مستیت   چو سحر چه حاصل هستیت نفسی شو و بسخن در آ

بکدام آئینه مایلی که ز فرصت این همه غافلی   تو نگاه دیدهٔ بسملی مژه وا کن و بکفن در آ

هرچند درین مرحله بیتاب و توانم چون آبله سر در قدم راهروانم

چون زخم صبح ندارم لب شکایت غیر همان تبسم خود میکند نمک سودم

شکوه اسباب تا کی زندگانی مفت نیست تا سری داریم باید درد سر برداشتن

گر شد دل از نشاط و لب از خنده بی نصیب یا رب ز چشم ما نشود کم گریستن

شیرازهٔ موافقت آخر گسستنی ست باید دو روز چون مژه با هم گریستن

گویند بهشت ست همان راحت جاوید جائی که دماغی نرسد دل چه مقام ست

مرده هم فکر قیامت دارد آرمیدن چقدر دشوارست

پیشکاران عجز در دهر یکسر غالب اند آنکه از مردان بدری باج میگیرد زن ست

خوارئی دیوان دهر عزت ما بیش کرد فرد چو باطل شود سر ورق دفتر ست

بی نگاه آب سیر رنگ این چمن کردم گل داغ نست بیدل آنکه بوئی از وفا دارد

یک عالم بیداری از بیداد چرخ خواب من آواز این دولاب برد

هیچ گرد هرزه از احتیاط خود مشو غافل سلامت سخت می لرزد بران سنگی که مینا شد

تو دل حقیقت [illegible] قبول پرسیدم بخنده گفت بیا یا برو که می پرسد

اگر مردی به تخفیف اسباب تعلق زن کز انگشت دگر انگشت زر یک بند کم دارد

کلید ادا یابد باب مطالب سر کن راستی بر دل این قوم نشان می باشد

دهر لبریز مکافات ست اما کو تمیز کم کسی اینجا بحال خود ترحم میکند

هرچند کار فردا ست امروز مفت خود گیر شاید دماغ طاقت وقت دگر نباشد

سایه از جلوهٔ خورشید چه اظهار کند رفتم از خویش ندانم بچه آئین آمد

ای ساغر تبخاله ازین تشنه سلامی خوش چشمه بران چشمهٔ کوثر زدهٔ باز

وضع فقیری ما ناساز هیچکس نیست ویرانه ایم اما بسیار خوش هوائیم

چندانکه ز خود میروم آن جلوه به پیش ست رنگی نشکستم که برنگی نرسیدم

نشئهٔ تحقیق ما را شعلهٔ جواله کرد — گرد خود گشتیم چندانیکه خود را سوختیم

بیدل همه تن خاک شدی لیک چه حاصل — در خاک نشستی و پران در نه نشستی

گویند بهشت جای خوبیست — آنجا هم اگر دماغ باشد

برون چو گرد ز دامان اعتبار نشین — سرت اگر بفلک سود خاکسار نشین

درین بساط گران خیز همچو سنگ مباش — سبک چو رنگ شو و بر رخ بهار نشین

تمام خانهٔ چشمی ست این تماشاگاه — بهر کجا که نشینی نگاه‌دار نشین

کم از غبار نه‌ای بخود رسد‌ی مشتاق — ز خود برآ بسر و چشم روزگار نشین

کم ظرفیم از غفلت خویش ست وگرنه — دریاست می ریخته از جام حبابم

در وصل ز محرومی دیدار مپرسید — آیینه نفهمید که من یا که دو چارم

طپیدم ناله کردم آب گشتم خاک گردیدم — تکلف بیش ازین نتوان بعرض مدعا کردن

چه پروازم بعرض مطلب دل سخت حیرانم — تو هم آخر زبان حیرت آیینه میدانی

رباعی

هر صبح که درهای فلک باز کنند — مردم قانون جستجو ساز کنند

قوال فلک بدست گیرد دف مهر — دنیاطلبیان پا زدن آغاز کنند

بیدل بلخی درست گو بوده از وست

می برد هر کس چه پیش یار از جان تحفه — ما تهیدستان بیدل شرمساری میبریم

بی‌بی بیدلی چنین ذکر او کرده خواهر شیخ عبدالله دیوانه بوده در هرات بسر میبرد این بیت از وست

روم بباغ و ز نرگس دو دیده وام کنم — که تا نظارهٔ آن سرو خوش خرام کنم

بنائی ملا کمال الدین نامش شیر علی بوده در فضل و هنر اعجوبهٔ وقت میر علی شیر از نکته گیرهای او اندیشه ناک می ماند و همچنین ملا جامی از دخلهای بیجائی او از وست

زان میخورم شراب که بیهوشی آورد — و ز هر چه غیر اوست فراموشی آورد

بعاشق گفتگوی او از ان نیست — که عاشق راز بان او بدو بان نیست

پیکان تیر آن مه کاغشته شد بخونم — شمعی ست گشته روشن از آتش درونم

باقر محمد باقر کاشی سخنور خوش گو راست گفتار بود از وست

روزیکه چرخ خاک وجودم دهد بباد — سرگشته گرد کوی تو گردد غبار من

کدام غم که نورزید با دلم عشقت — روم بسنا زکه مسعود روزگار منم

بانی بانی مبانی سخندانی ست جان جان معانی از معاصران حکیم شفائی بوده از وست

رباعی

عمریست که تیر فقر را آماجم — برتارک افلاس و فلاکت تاجم

یک شمه ز حال خویش ظاهر سازم — چندانکه خدا غنی ست من محتاجم

بدیع الزمان بن قاضی شمس الدین محمد اردستانی صفاهانی دیوانش قریب بده هزار بیت دیده شد و با وجود نهایت فضل و تقوی در صحبت محمد تقی پسر آقا ملک معروف اصفهانی عمر گذرانیده شعر بسیار رفته و سفته میگوید از وست

رباعی

هجران تو چشم عقل را میل کشد — وز جور تو چرخ جامه در نیل کشد

آن غمزه چو حکم جان سپردن فرمود — جان رخت ز کالبد بتعجیل کشد

ز تغافلت نرنجم که فریب غمزهٔ تو — دهدم چنان تسلی که ترا خبر نباشد

دوشم اندیشهٔ مرگ آمد و هشیار شدم — یاد آن خواب گران کردم و بیدار شدم

خلد را از کف بمینای شرابی سیدهم — گر بمانی وا دادم من بآبی میدهم

بزمی اصلش کرمی و در شیراز نشو و نما یافته حزین این ابیات بنام او آورده

ز تاب عشق تو ز نگلو ندوش تن میسوخت — که هر نفس ز تف سینه پیرهن میسوخت

شمیم عشق ترا شب بخواب میدیدم — که همچو شعلهٔ فانوس در کفن میسوخت

ز آه نیم شب و نالهٔ سحرگاهی — ستاره بر فلک و غنچه در چمن میسوخت
درون سینهٔ من در گرفت آتش عشق — که آه در جگر و ناله در دهن میسوخت

بهرام میرزا ابن خاقان سلیمان حزین این رباعی را بوی منسوب ساخته

رباعی

بهرام درین خرابهٔ پر شر و شور — تا کی بچنین حیات باشی مغرور
گر دست درین خرابه صیاد اجل — در هر چمنی هزار بهرام بگور

برقی خواجه غیاث الدین طبعی شوخ داشت باین وجه در استرآباد کشته شد این رباعی ازوست

بدگفته رباعی

جانا نه نیکخواهی باید داشت — فکر دل بیگناهی باید داشت
دل از کف عاشقان بردن آسان — سهل است ولی نگاهی باید داشت

بازاری خواجه علی حالش ازین تخلص توان دریافت این رباعی ازوست

رباعی

با دل گفتم که ای دل احوال تو چیست — دل دیده پر آب کرد و بسیار گریست
گفتا که چگونه باشد احوال کسی — کو را بمراد دیگری باید زیست

بیجو ملا بیجو نامدار خان جامی صاحب طبع و دیوان بوده در تاریخ یابی کارهای درست میکرد

ازوست رباعی

هر کس که دل از دار دنیا بر داشت — عبرت ز شمار کار دنیا بر داشت
گویند زمین بر سر گاو است بلی — گاو است کسیکه بار دنیا بر داشت

بیخبر میر عظمت الله بن سید لطف الله احمدی معروف بشاه لدها بلگرامی از شعرای صوفیه بود فقیه و بندکشائی نقاب حقائق و معارف واقفیه کافیه طرز کلامش بنگینی ادای خوبان را ماند بیانش بدلنشینی عشوهٔ محبوبان نکهت خلقش سرمایهٔ غنچهها و رنگینی حرفش ساز و برگ چمنها بیخبر تخلص میکرد

زیراکه باخبر بیخبر بود تذکره دارد مسمی بسفینهٔ بیخبر دران مجلس خود را با میرزا بیدل ذکر کرده کلیاتش قریب هفت هزار بیت است میر آزاد در سفری رفیق او بود سخنش نامه نگار را بسیار خوش می آید واز چاشنی درد و مشرب شوق و مذهب فقر و فنا لذت خاص لطف می کند در شاهجهان آباد در سنه ۱۱۴۲ بسر بستان قدس خرامید ساغر عرفان چنین میگرداند ✿ ✿ ✿

سخت نادانی ست هستی ای زخود غافل بر آ   میشوی پا بند آخر بیشتر زین گل بر آ

ما غریبان از بر خاک هم نگذاشتند   صبح محشر میکند فریاد کز منزل بر آ

تا توان لیلی شدن حیف ست آهنگ جنون   این چنین کز خویش بر می آئی از محمل بر آ

تا کی نهی برای صبوحی بسالغ پا   چشم کسی ببین و بزن بر ایاغ پا

صد کاروان بره شبنم براه می روند   در تیرگی ست گرچه مرا چون چراغ پا

آنرا که زیر خاک کند چرخ مرده نیست   چندی دراز کرد بکنج فراغ پا

عشرت درین زمانه همین غفلت ست و بس   می نیست گر بکام تو بشنو فسانه را

هیچ دیدیم ز سر هستی خود میگذرد   یاد هم آید که بخاطر سفری بود مرا

تا کی داری چنین حیران و سرگردان مرا   یکدم ای ظالم بگیر و خویشتن گردان مرا

کی بود بازیچهٔ شادی و غم آئین ما   گردش احوال قربان هست بر تمکین ما

صحبت یاران موزون سرو و گل از یاد برد   غیرت گلزار باشد مجلس رنگین ما

تا کجا بر چیده بندی زلف را از روی خویش   در چمن بگذار تا رقصند این طاؤس ها

زیاران لباسی کی نماز عاشقان آید   وضو بسیار دشوار ست این تنگ آستینان را

کوی رضا گزین ز غم خیر و شر بر آ   تسلیم کن سر خود و از درد سر بر آ

تا کی اسیر هستی موهوم بودنت   دستی بجو و فشانده چو آه از جگر بر آ

نمیگویم بلندی برگزین یا سیر پستی کن   بلند و پست عالم دیده هموار کن خود را

اینقدر هرزه چه پی راست دویدن عبث ست   چاک کن سینهٔ خود را سر راهی دریاب

باده گل رنگ و چمن سبز و هوا دریا بار — لذت این همه زاهد بگناهی دریاب
بیخبر بهر چه از خانه برون می آیی — باش فرش در خود و مسند جلسه دریاب
این جهان و آن جهان تبدیل جائی بیش نیست — آنچه پنداری بقا آخر بتغییری فناست
گرچه شب در خواب و در زهم در قدح نوشی گذشت — اینقدر شادم که عمر من به بیهوشی گذشت
خواهش ملک سلیمان ابلهی ست — دولت پاینده در دست تهی ست
قد خمیدهٔ پیران بعجز میگوید — که عمر بار گران گشت و بر سر افتادست
هرگز بسیه خانهٔ لیلی نکند میل — در سایهٔ دیوار خود آنکس که غنودست
طفلی که بر احوال شهیدان نظرش نیست — مردیم که از شوخی خود هم خبرش نیست
هرگز فروتنی نگزیدست پیکرت — خاک رهِ کسی نشدی خاک بر سرت
همچو آن شامی که روشن گردد از رنگ شفق — کاکلت از تاب رخسار تو زنجیر طلاست
کس نشان دل گم گشتهٔ من هیچ نداد — آه در زلف شکن در شکنش چیزی هست
ستم رسیدهٔ غمهای دهر می داند — که ماه نو بکف چرخ تیغ عریان ست
این سروها که سر بگلستان کشیده اند — شمشیربازی قد او را ندیده اند
هر چند حسن از پس صد پرده رو نمود — ناموس پرده ایست که رندان دریده اند
جمعی که طوف کعبه گزیدند بیخبر — بیت المقدس دل خود را ندیده اند
کیست تا از دست برد حسن صورت بگذرد — معنی بیگانه باید کز عبارت بگذرد
هر قدم مژگان گیرائی ست خار این طریق — مردمی باید کزین میدان سلامت بگذرد
بیخبر زین حلقهٔ احباب می باید رسید — بگذرد عمر عزیز و در اطاعت بگذرد
قیامتی ست زجائی بلند افتادن — زبیم روز بدی حب جاه نتوان کرد
ز داغ جبههٔ زاهد گرفته ام عبرت — که در نماز ریا روسیاه نتوان کرد
کنون که پیر شدی از خود ای فلان بگذر — ز قد خم شده چون تیر از کمان بگذر

کسی ز هر دو جهان چون کسی ز خویش رود — نمیروی تو اگر اینچنین چنان نکند

کار دنیا در گرفتاری بود همرنگ زلف — وا کنی گر عقده بندد دگر پیدا کند

خوشا جهان تهیدستی و غریبانش — زوال نیست در اقبال بی نصیبانش

فلک تمام شفق پوش شد چه شام ست این — پرید رنگ مگر از رخ غریبانش

دماغ نازک تقریر ملامت بر نمی تابد — همان وا کرده دستار را برای دردسر بستیم

گرد ملال کز دل صد چاک بیختیم — بر دامن نسیم بر سر مقصود ریختیم

بودیم پای سعی ولی از نهیب خار — چون سایه در حمایت دامن گریختیم

تا آمده ست فرد حقیقت بدست ما — سر رشتهٔ حساب دو عالم گسیختیم

نه‌ ابد از چشم بتان روغن بادام طلب — سر خشک ما تو سفالی ست که من میدانم

بارها از سخن خویش بوجد آمده ام — قال را رتبهٔ حالی ست که من میدانم

در دلم زین ره و رسمی که جهان میدارد — بیخبر سخت ملالی ست که من میدانم

آخر ز راه و رسم جهان بیخبر شدم — رنگ زمانه دیده برنگ دگر شدم

فیض سخن ست این که بهر بزم رسیده ام — از بال و پر مصرع برجسته پریده ام

بهر تحقیق خود از پیش خدا می آییم — فکر بسیار بلندم ز کجا می آییم

دوشش تا رتبهٔ منصور زمن میدادند — بسر و بر دل کم حوصله خم میکردم

نیم شبنم که در باغ و گر در راغ بنشینم — تو گل هر کجا رخصت دهد چون داغ بنشینم

مرا بر مسند جم می نشانند — الهی بر سر آن کو نشینم

ز بس صحرای امکان وحشت انگیز ست در چشمم — در اول دیدنی هیچ نگاه واپسین جستم

ز بسکه تنگ شدم درمیان هر دو جهان — رهی نماند که در خود دگر گریختم رفتم

بی نیازی همتی دارد کریمان واقف اند — ما هم از دست ره خود چیزها بخشیده ایم

کجا تاب رخ خورشید دارد دیده شبنم — تو در بزم آمدی من خویش را سنجیدم و رفتم

عاقبت دل زین جهان پرخطر برداشتیم | دیدیم افتاده است در خاک این گهر برداشتیم

از خجالت دیده نزد که آهی نکشیدیم | امروز عرق کردیم و چون اشک چکیدیم

از صف مژگان خونریزش نگاه آید برون | چون سواری یکه تازی کز سپاه آید برون

رند سید اند که بیرون آمدن از خویش چیست | زاهد ار جرات کند از خانقاه آید برون

عالمی از بسکه غمگین رفت در زیر زمین | وقت آن آمد که جای سبزه آه آید برون

از دو چشم او نگه مستانه می آید برون | همچو مدهوشی که از میخانه می آید برون

کی شود یارب که در بزم وصال آن پری | من ز خود آیم برون او از نقاب آید برون

شبنمی اما توانی سیل صحرائی شوی | قطرهٔ خود را بجوش آور که دریائی شوی

عقل را در بارگاه حسن هرگز دخل نیست | انتظارت می کشد دلبر که شیدائی شوی

تا توانی بیخبر تنها نشین و شاد باش | نیست غیر از درد سر گر محفل آرائی شوی

لغزشی در همت والای من خواهد رقیب | آن بود کز قامت دلبر کمر جوید کسی

دلت پر می طپد بر اختلاط صحبت دنیا | مبادا بیخبر پیدا کنی زین شعبه سوزاکی

برهمن

برهمن چندر بهان زنار دار ساکن اگره خالی از وارستگی نبود در سرکار دارا شکوه عنوان منشی گری داشت بعد قتل وی ترک نوکری نموده بشهر بنارس رفته و در آنجا براه و رسم خویش مشغول بوده تا آنکه در سنه در آتشکدهٔ فنا خاکستر گردید شیر خان در مراة الخیال این غزل از تمام دیوانش انتخاب زده

کنم ز ساده دلی بند دیده مژگان را | بمشت خس نتوان بست راه طوفان را

همیشه زلف ترا اضطراب در کار است | چگونه جمع کند خاطر پریشان را

شبی خیال تو آمد بخواب و آسودیم | دگر ز هم نگشادیم چشم گریان را

برهمن از تو سخن بی دلیل میخواهم | که اعتبار نباشد دلیل و برهان را

هرگز کسی نکرد نگاهی به دردی ما | کس گرم تر ز اشک نیامد بروی ما

چشم تا بر هم زدم انجام شد آغاز عمر — طی شد این ره آنچنان کاو از پای برنخاست

آتشکدهٔ سینهٔ ما بر سر جوش ست — خونین مژه بر دیدهٔ ما شعله فروش ست

از مرهم راحت نشنیدست نداعی — عمریست که داغ دل ما پنبه بگوش ست

خیال روی کسی جلوه کرد چون خورشید — غرور ظلمت شبهای انتظار شکست

حرف با فارسی

پروانه شاه ضیاء الدین برهانپوری از وست

دل سنگین او را نرم کرد آهی چنین باشد — تکلف بر طرف دل را بدل راهی چنین باشد

بیدل میرزا محمد تقی اند جانی جوان خوش چهره شگفته پیشانی بود بنا بر کمال دلاوری بیدل تخلص میکرد تلاش تازه گوئی بسیار دارد از وی می آید

با خیال سر زلف تو بغلگیر شدیم — سوختیم آنقدر از شوق که اکسیر شدیم

ای بسا سنگ که خوردیم چو مجنون بسر — رائگان نیست که شایستهٔ زنجیر شدیم

قصر تن راست چو ویران شد آخر ز ثبات — بیدلا بهر چه وابستهٔ تعمیر شدیم

بی نشئهٔ دیوانگی او نتوان خواند — مضمون جنون از ورق سادهٔ صحرا

مجنون چو سفر کرد مرا داد خلافت — یعنی که توئی صاحب سجادهٔ صحرا

بیابی شیخ عبد السلام از ولایت خود بسیر هند شتافت و بخدمت نظام شاه درجهٔ امارت یافت در بعض معارک جرعهٔ شهادت چشید این بیت از وست

بزمی که در روی سخن جانب ما نیست — ای دل گمی از ماست که بسیار نشستیم

پیروی پیر خواجه آصفی ست در تصویر کشی دستی چابک داشت و از راه صورت پرستی بروده رسالهٔ صورت معنی نوشته از وی می آید

بیدردرا شراب محبت کجا دهند — کیفیتی ست عشق بتان تا کرا دهند

دزدیده چون نگاه بآن نازنین کنم — چون بنگرد ز شرم نگه بر زمین کنم

طفل اشکم بره یار سرِ خویش نهاد — خوش بیتیمانه درین ره قدمی پیش نهاد
نازپرورده چو تابِ ستمِ عشق نداشت — یار را نام جفا پیشه و بدکیش نهاد

پیری درویش علی نام داشت چون سِنّی صد سال رسید باین لقب اظهار یافت طبابت و تصوف هردو میکرد از وست

منما بغیر من رخ ای سیم ذقن — کز غایت غیرتم رود جان از تن
خواهم که شوم مردمک دیدهٔ خلق — تا روی تو هیچکس نه بیند جز من

پیام شرف الدین علی نام اصلش از اکبرآباد است در فنون شعر مهارت شایسته و در نغزگوئی لیاقت بایسته داشت شاگرد خان آرزوست دیوان هفت هزار بیت فراهم کرده در عشرهٔ اوسط خامس بعد مأئه و الف پیام اجلش در رسید و رهگرای عالم بقا شد از وست

چه آن نسیم که با غنچه میشود گستاخ — بزور بوسه کشائیم دهان تنگ ترا
نالهٔ سیر قصد مگر گوشش بفریاد من است — می طپد دل شاید آن بیرحم در یاد من است
چمن از جلوهٔ رنگین تو انداز آموخت — نکهت گل ز خرامت سبق ناز آموخت
آتشک گرمم که رهش دوش بمژگان افتاد — آتشی بوده که ناگه بنیستان افتاد
هر آنچه از غم هردم بدل گرانی بود — که خصم جانم اگر بود زندگانی بود
ایام زندگی همه با این و آن گذشت — عمر عزیز ما چه قدر رایگان گذشت

حرف التاء

ترابی ملا بلخی خاک پای نازنینان معانی بود و تراب اقدام نوآئینان خوش بیانی قصیدهٔ وی که بوسیلهٔ آن بنزرکشیده شد و عدد ابیاتش چهل و نه باشد مطلعش این است

گزیدم عمرها چون برهمن کنج کلیسا — دگر آن به که سازم در حریم کعبه ماوای

از وی می آید

بسنگ رخنه شد از بس گریستم بی تو — ز سنگ سخت ترم من که زیستم بی تو

تراب میرزا ابو تراب بن میرزا محمد طاهر التفات خان ست و آرزو گفته پسر میرزا محمد علی ست و این راجح ست زیرا که آرزو باوی بسیار مربوط و هم صحبت بود و در معرکهٔ مبارز الملک در سنه ۱۱۴۳ جرعهٔ شهادت چشید پیشتر غبار تخلص میکرد چنانکه در جواب رباعی هجو جعفر میگوید ؎

رباعی

گویند که هجو کرد مارا جعفر ... شیرین و لطیف همچو شیر و شکر
صد شکر که آنچه عیب ما بود غبار ... امروز برای دیگری گشته هنر

این چند شعر از وی آمده ؎

طفل بدخوئی سر شاک من نمی گیرد قرار ... خواب آسایش مگر در دامن محشر کند
نکهت گل رساند پیامی ... بید باغی نداد هیچ جواب

تشبیهی کاشی پدرش گازری میکرد و او دو سه مرتبه بهندوستان آمده و رفته دعوت الحاد می نمود در لاهور سر و پا برهنه اوقات بسر می برد و اشعار بسیار دارد چنانچه سه دیوان و مثنوی ذره و خورشید از وی دیده شد این دو سه بیت از وست ؎

یکی بر خود ببالا ای خاک گورستان ز شادیها ... که چون من کشته زان دست و خنجر در دلی دارد
تو هر رنگی که خواهی جامه می پوش ... که من آن جلوهٔ قد می شناسم
مستست آنچنان خوش ست که گوید بروز حشر ... من کیستم شما چه کسانید این چه جاست
شد از شهر عراق آواره تشبیهی خدا داند ... سیاهان دکن کشتند یا سبزان کشمیرش
کف پا بهر زمینی که رسد تو نازنین را ... بلب خیال بوسم همه عمر آن زمین را
ز بس حرارت دل خون م از دماغ چکد ... بسان روغن پر شعله کز چراغ چکد

تجلی ملا علی رضا اردکانی بعد تحصیل علوم رسمیه بهند آمده معلم فرزند امیر الامرا علی مردان خان گردید باز هوای وطن اصلی او را در حرکت آورد و باصفاهان معاودت نمود و از شاه عباس ثانی قریه از مضافات اردکان و سیورغال عنایت شد بعده در سنه ۱۰۸۳ مصاحب شاه سلیمان

صفوی گردید و بحضور مجلس او مختص شد و بر جادهٔ ذکر علم و تالیف در صفاهان مقیم ماند تا آنکه
بمنزل خاموشان شتافت شاعر خوش خیال معنی یاب و بطالع شهرت کامیاب ست دیوان غزل
و قصاید دارد و مثنوی معراج الخیال او مشهور ست این چند بیت از وی بتحریر رسید

خیالش چون شود خمیازه فرمائی بر و دوشم　　لبالب میشود چون هاله از مهتاب آغوشم
گل شگفته ببانگ بلند میگوید　　که ناخن گرهٔ دل لب خموشش آه
در رهِ محمل نشینانِ وفا واپس مباش　　تا توانی بوی گل گرد و بخار و خس مباش
هر چه آید در نظر آیینه دار ناز اوست　　کفر و ایمان چون دو چشم از یک ادا در گردش ست
نفس بد اگر رسد فیض نی نصیب دیگر ست　　آنچه با نیشکر می ماند همین نیش ست و بس
رفت ست ز بیداد تو جور فلک از یاد　　مرهم شده داغ نو تو داغ کهن را
گر در سر کوی تو سالم حجبی نیست　　در جائی خطرناک به بندند جرس را
تو کشتی باده و تجلّی آه　　آتش انجا بلند و دود اینجا
تسکین دهم به وعده بسی اضطراب را　　مانند تشنه که به بیند سراب را
چنان بکن که هم آغوش لب کنم گله را　　براه باد گذارم چراغ حوصله را
چه شد که پیچ نمودی و دین و دل بردی　　بروی بسته حریفان زنند قافله را
تحیر چنانست یکروزه چه یکسال یکی ست　　نقطه و دایره و شعلهٔ جواله یکی ست

تجلی کاشانی از پروردگان و تربیت یافتگان ملا نظیری نیشابوری ست در اوایل شباب جلت نموده نظیری
از فرط محبت اشعار او را که قریب یکهزار بیت ست بعد نظر تدوین نموده و در یک مجلد قرار داده از وست

دوده از نهاد گوش برآرد فغان ما　　اخگر بجای نغمه برین تار بسته ام
بر مزار ما شهیدان بی چراغی بی گلی　　هر طرف پروانه در طوف و هر سو بلبلی

تجلی لاهیجی در هند نشو و نما یافته و در آخر حال بجانب ایران شتافته

دل زنده ترا ز پیر خرابات کسی نیست　　جز شیشهٔ می خضر مسیحا نفسی نیست

یک خاطر آسوده در آفاق ندیدم ٭ دیگر تر از گنبد گردون قفسی نیست

تا ندا زگریهٔ بسیار در دل آنقدر خونم ٭ که گر خواهم بهم داد خواهان جبین مالم

ترکمان

ترکمان میرزا نجم قلی شیرازی الاصل در هندوستان متولد شده جوانی خوش رو و خوش خو بود و در نظم و نثر خوشگو و اواخر مائهٔ حادی عشر آنجهانی شد این ابیات ازوست

دل غم گرفتهٔ ما ز نشاط کی گشاید ٭ نه هوای باغ سازد نه فضای کشت ما را

گفته بنویس نامهٔ من بدل ٭ این سخن در دل نهان خواهم نوشت

گوهر و لعلی که چشم و لب تو ریخت ٭ حاصل دریا و کان خواهم نوشت

باده نوش از جام وصل یار می باید شدن ٭ مست از کیفیت دیدار می باید شدن

هرچه هست از خویش می باید بجام باده داد ٭ چند در بند سر و دستار می باید شدن

گر دلت نگشوده است از خانقاه و مدرسه ٭ بعد ازین خاک در خمار می باید شدن

ترکمان گفتی جواب آنکه صائب گفته است ٭ صبح چون روشن شود بیدار می باید شدن

نمی گنجد بظرف جذبهٔ دل اضطراب من ٭ برون از شیشه باشد موج زن جوش شراب من

نگارین شاهد هستی در آغوش طلب باشد ٭ اگر از جلوهٔ برق فنا سوزد حجاب من

گشته ام صید نگاه دلربای تازه ٭ فتنه انگیزی خرد سوزی بلای تازه

کرده با عشق آشنا و از خرد بیگانه ام ٭ شوخ الفت دشمنی رم آشنائی تازه

بسته ام دل را بزلف سنگدل عاشق کشی ٭ دلبستهٔ زود آشنای بیوفای تازه

دل تا نیافت لذت عشق تو وا نشد ٭ نشگفت غنچه تا به نسیم آشنا نشد

ثابت

ثابت اصلش از هرات است اما در بخارا نشو و نما یافته ازوست

داد زین غفلت بپیری آه که هر موی سفید ٭ بر کتان عمر من کار صد مهتاب کرد

فارغ

محمد سعید اصفهانی باشش شهرت دارد شعرش اینست

از بس شکست گردش گیتی بگوهرم ٭ مانند سایه در ته دیوار مانده ام ٭

تنها میرزا عبد اللطیف خان شاعر دلپذیر بود و خواهرزادهٔ میرزا جلال اسیر دیوانی صوبهٔ پنجاب داشت در اواخر مائه حادی عشر راه آخرت پیمود از وی می آید

میتوان از ضعف تن فهمید احوال مرا   میکشد این خامهٔ مو صورت حال مرا
یارم بکنج غمکده تنها نشاند و رفت   گفتم که من غبار تو دامن فشاند و رفت
خشکی زاهد شود از گریه سوا بیشتر   میشود از بارش دی جوش سرما بیشتر
آنیس همدم و با ناله گفتگو دارم   نگاه حسرتم و گریه در گلو دارم
هرگه بزم آن بت بکیش میروم   از خود همیشه یکدو قدم پیش میروم

تاثیر محمد محسن بمنصب وزارت حاکم اصفهان سرفراز بود از هر نوع شعر بسیار گفته فکرش بدقائق سخن رسا و بلفظ و معنی آشناست این ابیات از وی خوشش آمد

مهربانانه بمن آن بت محبوب گذشت   للّه الحمد که این ماه بمن خوب گذشت
گرچه از نیکان نیم خود را به نیکان بسته ام   در ریاض آفرینش رشتهٔ گلدسته ام
بشکست چو دل چارهٔ و تدبیر ندارد   چون خشت شود آیینه تعمیر ندارد
با بخت تیره پرسش دل یار کی کند   در شب کسی عیادت بیمار کی کند
از بسکه گرم میگذرد کاروان عمر   هر جا نشسته بر سر آتش نشسته ایم
از بس گداخت عشق تن ناتوان مرا   شد صرف طفل اشک چو شیر استخوان مرا
در بهر فطاره مطلب عاشق ز دل ندانشت   هر عضو او ز عضو دگر دلربا تر است

تقی اصفهانی شاعر صاف گو معنی جوهر کند داشت و بیکو بیانی بود از وست

گه خوشهٔ چین زلفم گه دانه دزد خال   چون مور قحط دیده بخرمن فتاده ام
مستانه تنی و سر خانه خرابی داری   از سر کوچهٔ ما میگذری خوش باشد

لطافی قی از تلامذهٔ میرزا صائب بود و بسیر هند قدم فرسود و در اواخر صدی یازدهم جادهٔ آخرت پیموده از وی می آید

توسنی تخلص رای منوهر ولد لونکرن را بهٔ سانبهر ست صاحب حسن غریب و ذهن عجیب بود
هندو نژادی ست که چون آب حیوان ظاهرش لباس ظلمت پوشیده و باطنش بهوای مشرب
ایمان جوشیده اکبر پادشاه او را خطاب میرزا منوهر داد همیشه با شعرای اسلام مختلط بوده
و طبع نظم داشته اشعارش مدون ست

رباعی

شمع آمد و گفت جان من می برند ‌ ‌ ‌ ‌ و ز من همه دوستان من می برند
ناگفتنی نگفته ام در همه عمر ‌ ‌ ‌ ‌ پس از چه سبب زبان من می برند

تمنّا مولوی محمد حسین مرادآبادی سلمه الله تعالی سعنی یاب سخن آفرین و گلدستهٔ بند افکار
رنگین ست جواهر آبدار سخنش در نهایت تابانی و کواکب منظوماتش در غایت درخشانی از
شرفای بلدهٔ مرادآباد ست و صاحب ذهن و فکر خداداد از عمری دراز زلف سخن را شانه میکشد
و رخ زیبای عرائس مبانی و معانی را غازهٔ تازه می مالد شاگرد شیخ مهدی علی زکی ست که در
اواخر عهد شاه اوده مشغل او شاعری بر نخاسته و نیز زانوی استفاده بخدمت میرزا اسدالله خان
غالب دهلوی ته کرده میرزا لیسین شعرای نامدار هند ست و استاد بهادر شاه پادشاه دهلی چند
سال گذشت که از وطن مالوف بسوی دیار دکن خرامیده و بحیدرآباد رخت اقامت کشید چون
زمانه دشمن هنرمندان ست و اهل زمانه حسد چندان صحبت اهالی و سوالی آن الکه گیر انبقا و حسب
دلخواه تعلقی بآن ریاست دست بهم نداد ناچار مراجعت بوطن کرده در بلدهٔ بهوپال که سرحد
مالوه و دکن ست گذر فرمود نگارندهٔ سطور در الوقت نزیل این بلده و متوسل این ریاست بود
ملاقات مکرر دست داد چاشنی درد و مذاق شکستگی به وجه اتم دارد و سراپایش بحسن اخلاق
و جلائل اوصاف و مکارم خصال آراسته و پیراسته الحال در مرادآباد بدار الامن انزوا
بسر می برد و با مردم دنیا کم اختلاط می باشد در حین تحریر این جریده خطی بطلب بعض نتائج
فکرش فرستادم این چند گل از گلستان طبع خود ارمغان محفل تحریر فرمود

غمخوار کجا در طلبش آبله پا را — آتش کشد آن گرمی تمنا حنا را
گر بست چنین سینهٔ من جوهر طپیدن — وحشی نگهان وام کنند آئینه ها را
نشنیم که دو تا دوش بهای پی استانش را — هر جا در دامن باشد سایهٔ زلف کمانش را
هر کجا سودای حسن او لطافت گستر است — می‌توان در شیشه کردن چون پری دیوانه را
بقدر یاد او فتادم قطع شد صحرا از دیدن — بکار آه جستم در رمیدن آرمیدن را
گردش چشمش نماید سر بسر تسخیر ما — اندرین صحرا هم آهو بود نخجیر ما
ذره ذره جنون بر سر کار است اینجا — صد پری شیشه بهر مشت غبار است اینجا
موجهٔ رنگ روان نیست بخاک عشاق — جوش خمیازهٔ آغوش و کنار است اینجا
چو برق شوخیش دیوانگان را مجلس افروزد — پری رقصان بگرد شمع چون پروانه برخیزد
نگردد محرم تحریر نقش شوخی نازش — طلسم حیرت مانی بود بیرنگ پردازش
چه گوئی حالت زاهد که بی‌هوشانه می‌آید — پری هم از سر کوی کسی دیوانه می‌آید
سویدای دل عاشق اگر باشد سپید آنجا — که دود خونچکان از محفل جانانه می‌آید
سوزنهٔ غم هر نفس طوفان فریادم کند — ماتمی دارم که هر گه ناگهان شادم کند
در جهان خود دیده است هیچکس معموره‌ام — خانهٔ عشقم خرابی غم آبادم کند
کند راه گلو از بیخودی گم بسکه آوازم — نهان در پرده‌های ساز ماند نغمهٔ رازم
ز موج دود آهم گرد باد سر و می‌خیزد — بیاد شوخی چشمی بصحرا اشک می‌تازم
نباشد دور گر دل بردهٔ ضبط فغان من — ز جوش نغمه نزدیک است کز هم بشکند سازم
شور یار بهای من نشست در بزم صنم — از خود اغافل نیم هر چند در بتخانه ام
تختهٔ مشق جور طفل بخت نادانی شدم — جمع شد مضمون غم چندانکه دیوانی شدم
جفا کن جور کن ظلم و ستم کن کج ادائی کن — بخاطر هر چه داری کن نه ترک آشنائی کن
تعلق از من دیوانهٔ خود یکقلم مگسل — وفا گر نیست جانان بیا و بیوفائی کن

متین صفاهانی معروفست وی در پایان عمر آستین استغنا بر زخارف دنیا افشانده منقطعاً بسر می‌برد تا آنکه دامن از غبار هستی برچیده در سنه ۱۱۵۰ بمرد این ابیات از منتخب دیوان چنیده شد

کشد چو صبح وصال تو شمع جان مرا ‌ ‌ ‌ ‌ ببر بشهد پروانه استخوان مرا

نسیم زلف تو از داغ دل برآورده ‌ ‌ ‌ ‌ چو بوی نافهٔ چین سوختگان فغان مرا

طفل بیرحمی که می‌بندد پر پروانه را ‌ ‌ ‌ ‌ گرم صحبت کی کند با خود دامن دیوانه را

دشنه حاجت نیست خونریز دل بیتاب را ‌ ‌ ‌ ‌ کار با خنجر نباشد کشتن سیماب را

شد محشر صد چشم تمنا جگر ما ‌ ‌ ‌ ‌ شمشیر تو آورد قیامت بسر ما

شفا از لعل جان‌بخش تو خواهد چشم بیمارت ‌ ‌ ‌ ‌ فرنگی لائق کار خدائی دیدهٔ عیسی را

تا حنا بر پنجه بستی ریخت خون دیده‌ام ‌ ‌ ‌ ‌ در فشار دل ید بیضاست این گلدسته را

دل بسته معنی نشود عاشق صورت ‌ ‌ ‌ ‌ از خامه بسی سلسله بر پای سخن نیست

دور از تو زبس دیدهٔ ما خاک بسر کرد ‌ ‌ ‌ ‌ مژگان نگه با الف خط غبار است

هر دم حلقهٔ زنجیر جنون شیون کرد ‌ ‌ ‌ ‌ شور عشقم اثری در جگر آهن کرد

انار باغ بهشت است روی خندانش ‌ ‌ ‌ ‌ کسیکه کرد قناعت بآب و دانهٔ خویش

مرد هر دم قطع اسباب معیشت میکند ‌ ‌ ‌ ‌ هر چه می‌افتد بدست تیغ قسمت میکند

قسم بمصحف گل عندلیب باغ توام ‌ ‌ ‌ ‌ بمرگ شمع که پروانهٔ چراغ توام

صد بار گر توانی از نقش جستن ‌ ‌ ‌ ‌ صورت نمی‌پذیرد از دست خلق رستن

بکاشانه نشستم بغیر خانهٔ خویش ‌ ‌ ‌ ‌ شدم برنگ نگین سنگ آستانهٔ خویش

شمعی چو آتش سوزان همیشه چون حمام ‌ ‌ ‌ ‌ عذاب میکشد از پهلوی خزانهٔ خویش

شمع افروخته را کس نظر و شد تا صبح ‌ ‌ ‌ ‌ داغم و کسی با زار ندارم چه کنم

خواب دیدیم که آئینه بدیدار تو شد ‌ ‌ ‌ ‌ میکشد صورت این واقعه حیران ما را

چشم بیمار ترا حاجت تدبیری نیست ‌ ‌ ‌ ‌ میکنی ناخن شمشیر صف مژگانت

نیست چون سبحه بهم ربط عزیزان جهان | نه یکی ماند ازین سلسله بر جا نه صدی
همچو گردی که بلند از اثر قافله شد | داد بر باد فشاندن یاران ما را

ثابت سید محمد عظیم خلف محمد افضل ثابت با شیوهٔ سخن سنجی سخن فهمی را آشنا داصل او ثابت وفرع سخنوری او در سما در عین جوانی از جهان فانی درگذشت دیوان خود را که قریب چهار هزار بیت باشد برای اصلاح پیش آرزو فرستاده بود لیکن بهم درهجوم اثبات آن بعد ما تقدم نکرد پاره از اشعار او درینجا نوشته می آید

چون شمع تا فتاد بدست گذر مرا | در اشک و آه زندگی آید بسر مرا
چون دانهٔ عنب که بپیچد به برگ تاک | از کف نمیدهم من بیباک شیشه را
با آنکه همه عمر نرفتم ز در او | پرسد ز من انداز ترا خانه کدام ست
دیگر چگونه خاطر من وا شود که یار | چون بیندم زده گره بر جبین زند
جز محفل تصویر درین باغ ندیدم | بزمی که کسی را بکسی کار نباشد
میکشد خمیازه مانند کمان بی اختیار | یاد می آرد چو زخمم لذت تیر ترا

ثمین شیخ غلام حسین بلگرامی جوان خوش طبیعت بود گاهی فکر شعر میکرد از وست

از بسکه سوده ام از سر افسوس کف بهم | دستم رسانده آبلها چون صدف بهم
ز سنگهای جفا مشکن ای پری پیکر | ترحمی که مرا منزل ست شیشهٔ دل

ثانی ابو الحسن پسر ثانی نیز شاعر خوشگو بود بهند آمده و درعین بابعین جوانی در شکنهٔ گرفتار با دم اللذات گردید از وی می آید

چو آدمی بجهان نیست دل بهر که نهم | کسی ز صفحهٔ خالی چه انتخاب نماید
شاهدی نمکین که شراب ش نام ست | گر می صحبت او کرد کبابم چکنم

حرف الجیم

جامی مولانا عبد الرحمن اصلش از اصفهان ست و مولدش قریهٔ جام نسبش با امام محمد شیبانی

شاگرد امام ابوحنیفهٔ کوفی میر سید در ۸۱۶ه متولد شد عالمی از کیفِ کلامش مدهوش و جهانی
غاشیهٔ اعتقادش بر دوش استاذ اساتذهٔ این فن و امام ائمهٔ سخن است سلطان حسین و میر علی
شیر از معتقدان وی بودند تصانیفش در عربی و فارسی مثل شرح کافیه و سلسلة الذهب و سبحة الابرار
و یوسف زلیخا متداول است گویند مجموع تعداد تالیفاتش به پنجاه و چهار کتاب میرسد شهرت
اسم و رسم وی از بیان حالش مغنی ست نام او درین جریده تبرکاً و تیمناً بر زبان خامه آورده شد
کاشفِ سرّ آله تاریخ وفات ست پیش ازین کلیات وی نزد محرر سطور موجود بود قدرت الله خان
گوپاموی در نتایج الافکار اشعار بسیار بر نام وی نوشته این چند بیت حسب ضابطه نوشته می آید

جامی آن به که درین مرحله آن پیشه کنی — که ز مرگِ دگران مرگ خود اندیشه کنی
بندهٔ عشق شدی ترک نسب کن جامی — که درین راه فلان ابن فلان چیزی نیست
جان تنِ فرسوده را با غم هجران گذاشت — طاقتِ مهمان نداشت خانه بمهمان گذاشت
آه ازان شوخ که بر هر سر راهی که روم — بهر محرومی من از رهِ دیگر گذرد
بر تن از جور تو هر چند که بیداد رود — چون رخ خوب تو بینم همه از یاد رود
شب دل سوخته آهی ز سر درد کشید — صبح بشنید و همان دم نفسِ سرد کشید
مرا بگوئی تو خواهم که خانه باشد — برای آمدن آنجا بهانه باشد
هر چه اسباب کمال ست رخِ خوب ترا — همه بر وجه کمال ست کمالات خفی
گهی بوسم بستی پای خم گه دست پیمانه — کنم دریوزهٔ فیض از بزرگ و خرد میخانه
دل بآن غمزهٔ خونریز کشد جامی را — صید را چون اجل آید سوی صیاد رود
مریض عشق بگوئی تو تا غبار نشد — ز ضعف تن نتوانست کز زمین خیزد

اکبرشاه

جلال الدین اکبر پادشاه بن همایون درگاهش مجمع مستعدان هفت اقلیم بود و در الحاد و کفر
گوی سبقت از اهل جاهلیت بر بود ترجمهٔ او در منتخب التواریخ بدایونی دیدنی ست و عبرت
گرفتنی طبع نظم هم داشت این ابیات ازوست.

شبنم مگو که بر ورق گل فتاده ست	کان قطرها ز دیدهٔ بلبل فتاده ست
دوشینه بکوی می فروشان	پیمانهٔ می بزر خریدم +
اکنون ز خمار سر گرانم	زر دادم و دردسر خریدم
من بنگ نمیخورم می آرید	من چنگ نمیزنم نی آرید

جهانگیر

جهانگیر نور الدین بن اکبر پادشاه از غایت شهرت محتاج ترجمه نیست میل بسوی نظم سخن داشت این رباعی از و آمده ست

رباعی

ای آنکه غم زمانه پاکت خورده	اندوه دل و وسوسه تاکت خورده
مانندهٔ قطرهای شبنم بزمین	جا گرم نکرده که خاکت خورده

رباعی

هر کس بضمیر خود صفا خواهد داد	آیینهٔ خویش را جلا خواهد داد
هر جا که شکسته بود دستش گیر	بشنو که همین کاسه صدا خواهد داد
دل بد مکن که عمر نماند بهیچ کس +	این یک نفس که خوش گذرد و بس غنیمت ست
تا نامه ببرگ گل نوشتیم	شاید که صبا باو رساند
جام می را بسیر گلزار می باید کشید	ابر بسیار ست می بسیار می باید کشید

جمالی

جمالی دهلوی جمال باکمال و زبان خوش مقال دارد نامش شیخ فضل الله یا جمال خان ست و اصلش از قوم کنبوه جمالی در عهد سلطان حسین میرزا بخراسان رفت و جامی و دوانی و اکابر دیگر را دریافت و بهند مراجعت نمود و بزیارت حرمین شریفین سعادت اندوخت و در سنه ۹۴۲ متوجه ملک بقا گشت قصاید او بهتر از غزل و مثنوی ست در نعت گفته

موسی ز هوش رفت بیک پرتو صفات	تو عین ذات می نگری در تبسمی

زمین سخن را چنین طی میکند

یاد لبِ تو در دلِ غمگین بود مرا — جان کندن از فراقِ تو شیرین بود مرا

آن جفاکار دل آزار جگرخوار جهان — گرچه کافر نتوان گفت مسلمان هم نیست

میکنم فکری که آن زلفِ دراز آید بدست — دستِ کوته دارم اما میکنم فکری دراز

زلفِ نگار و تو به ما و سرِ رقیب — این هر سه را که نام شنیدی شکسته به

هر کس که بیند آن لب مانند قند او — چون نیشکر شکسته شود بند بند او

گویند زنده میشود اندر نماز دل — محراب ابروی تو مرا از نماز کشت

بگفتمش که بعشاقِ رحم کن نه جفا — بخنده گفت لکو دینکم ولی دینا

عشق را طرفه لسانی ست که صد ساله سخن — دوست با دوست بیک چشم زدن میگوید

چون غنچه کند پیش دهانِ تو تبسم — خاکش ز کفِ باد صبا در دهن افتد

جرأت میر محمد هاشم مخاطب بموسوی خان بن میر محمد شفیع در رکاب امیر الامرا سید حسین علیخان بسیر هند شتافت و صحبت اصحاب کمال مثل میرزا بیدل و میر عبد الجلیل بلگرامی دریافت از سرکار آصفجاه بمنصب دو هزار و پنجصدی و خدمت دار الانشا سرفرازی داشت بعده بخطاب معز الدوله و منصب چار هزاری بلند گردید میر آزاد درج اوراد دریافته و با هم مجالس ستوفی اتفاق افتاده نسیم سخنش گره کشای غنچهٔ دلهاست و گلریزی حرفش رنگ افروز چهرهٔ مدعا این چند بیت از دیوانش فرا گرفته شده

پاس دل گر میتوانی داشت سلطان میشوی — این نگین را گر بدست آری سلیمان میشوی

نه بهرِ آنکه منزل دور و پا لنگ ست می نالم — دلم را چون جرس جای تپش تنگ ست می نالم

در دیده ام خیالِ رخِ خوبِ یار ماند — این نقش بر جریدهٔ لیل و نهار ماند

فارغ از هر دو جهان بندهٔ احسانِ توام — سرو آزادم و پابندِ گلستانِ توام

بسملم کردی و پر می تپم آزرده مشو — میکنم رقص که در ذیلِ شهیدانِ توام

بی بهارِ خلق شهرت با هنر دمساز نیست — نکهتِ گل بی شگفتن قابلِ پرواز نیست

منتهائی کار عاشق از بدایت روشن ست
شمع را آئینهٔ انجام جز آغاز نیست

شد صرف سود عشق بیانی که یافتیم
مانند شمع سوخت زبانی که یافتیم

منظور از نظارهٔ حسنت شهادت ست
از قتل بد تربیت امانی که یافتیم

راز جانان نیز معشوق ست باید پاس داشت
بهر این لیلی نباشد بهتر از دل محملی

ناتوانی همعنان بوی گل دارد مرا
از نسیم صبح میجویم سراغ خویش را

از جلوه ات آباد شود کشور دلها
از بهر خدا جانب ما هم گذری کن

لذت همه در سیتمهاست
از شیر دل شکر کشا ید

هوس با نخم مهتاب تجلی دارم
کاشش عریانی من رنگ کتانی میداشت

توان خدنگ نگاه بسوی ما افگند
هنوز با تن مجروح نیم جانی هست

آمد اندیشهٔ دنیا بطلبگاری دل
گفتم آن شیفتهٔ بی سر و پا حاضر نیست

بخاک میکده رندان مست محترم اند
سبوی می چو مراد ید دست بر سر شد

تا رفته اند از پی روزی بسیگ گر
صف بسته اهل حرص چو دندان نشسته اند

جدائی

جدائی میر سید علی ترمذی عمدهٔ مصوران همایون بود و در عهد اکبر پادشاه سعادت اندوز زیارت بیت الله گشته این مطلع از وست

حسن بتان کعبه ست عشق بیابان او
سرزنش ناکسان خار مغیلان او

جنونی

جنونی قندهاری شیفته شاهد گهر نثاریست بعراق عجم رفته و معاودت بوطن کرده پای سفر شکسته این یک شعر از وست

حلقهٔ ماتم و هنگامهٔ شیون صد بار
به ز بزمی که در و انجمن آرای دل نیست

جانی

جانی مقلد بخاری جسم جان سخن سرائی ست و استاد معنی پیرائی از ولایت خود بسند آمد و وطن گزید نغمهٔ سخن چنین سرایده

چون گردباد جائی سر گذر نکردم
کز دست فرقت تو خاکی بسر نکردم

جعفری ماوجی ذوالفقار خان نام دارد شاعر خوشگو معنی‌جوست این ابیات از وی است

دل رفته و جانم هدف ناوک نازست | اینها همه از شوخی اظهار نیازست
گر دل بی‌تحملم پیش تو پرده‌در شود | شکوهٔ بی‌نهایتم باعث دردسر شود
غمزه دوباره باید و طاقت بی‌نهایتی | تا دل دور مانده را یکشب غم سحر شود
حسرت دشمن مشنو تیغ مکش دوست مکش | ظلم از حد مبر امروز که فردایی هست

چاکری شیرازی بدلالی مشغول بود شعر بسیار دارد گاهی ابیات عالی از طبعش سر میزند از وست

هر تیر کز آن شوخ بود در دل چاکم | سروی شود و سایه کند بر سر خاکم
تو می‌بینی مه عید و من ابروی تو می‌بینم | هلال عید را ای ماه در روی تو می‌بینم

جسمی همدانی دیوانش قریب سی هزار بیت بنظر رسیده از وست

بگریه زادم و با گریه از جهان رفتم | درین دیار چنان کآمدم چنان رفتم
مرا گذاشته زلفت مناز بر سر غیر | اگر مراد تو جان است نیم جانی هست
جاوید زنده‌اند شهیدان غمزه‌ات | تیغ تو جای عیسی مریم گرفته است
تا درستم نیستی لاف محبت مزن | منصب بطینتی رخت بدریا مکش
کوشش تدبیر با مانع تقدیر نیست | چون شدنی میشود زحمت بیجا مکش

جعفر مشهدی در عهد شاه عباس باصفهان تحصیل بسیاری کرده از افاضل دوران گردید هر دو
صاحب سخن بود با میرزا محمد وزیر بسر می‌برد از وی است

من از وصال تو هیچ ندیدم بغیر رشک | بیهوده هجر در حسد و انتقام شد
اگر بروز قیامت کشید وصل چه شد | وصال یار به این انتظار می‌ارزد
عجب نبود اگر عاشق ز چشم یار می‌افتد | طبیب مهربان از دیدهٔ بیمار می‌افتد
دلت گر با منت هم آشنا نبود عجب نبود | بهم بیگانگان را گاه گاهی کار می‌افتد
چون من کسی بدوری جانان نزیسته | با مرگ خویش دست و گریبان نزیسته

معذورم از فراق تو باید نمرده ام　　خو کرده وصال تو هجران بلاییست

سوزنده تر از عادت دوزخ شده ام من　　این شعله مگر عادت خوی تو گرفتست

جاهی

جاهی ابو الفتح ابراهیم میرزا بن بهرام بن شاه اسمعیل صفوی در بصیرت و هوشمندی و فطانت و جامعیت علم و هنر یگانه روزگار بود و هیچ علمی و هنری و صنعتی نبود که وی را در آن مهارتی تام نباشد شعر را در لطافت و پختگی بدرجه کمال رسانیده دیوانش از هزار بیت افزون است در عهد اسمعیل میرزا در اواخر ماه عاشورا بشهادت فائز گردید از وی می آید

ای ترا غمزه بخونریز نهانی مشتاق　　دل بوصل تو بصد دل نگرانی مشتاق

مریض عشق دوائی بجز صبر نداشت　　ولی کشنده تر از درد بود درمانش

آن حسن دلرباست که هنگام دیدنش　　بیدست و پا شود دل و بی اختیار چشم

بعد از هزار شب که بوصلش رسیده　　جاهی غنیمت است از و برمدار چشم

در کنج هجر تا کی هر شب ز آتش دل　　بی یاد عارض تو سوزم چو شمع محفل

دور از نهال قدش هر شب چو نا امیدان　　از غصه دست بر سر و ز گریه پای در گل

حاجی رود بکعبه جاهی بکوی جانان　　هر کس کند ز جائی مقصود خویش حاصل

تا آنکه دولت بدشمنی تیغ افراخت　　دل دامن دوستیت از کف نگذاشت

این دوستی دگر که هر دشمن را　　از بهر دل تو دوست می باید داشت

شنیده ام که چشم تو وارد گزندی　　همانا که افتاد بر دردمندی *

گفتی که چرا جاهی مسکین شده خاموش　　زو پرس که شاید سخنی داشته باشد

جنونی

جنونی خلف شاه قلیخان اصلش از اکراد حوالی بغداد است در هندوستان آمده شهرت بشجاعت یافته طبع خوشی داشته از وی می آید

من آن نیم که بقاصد دهم نشانه خویش　　که سازدش ز پی مدعا بهانه خویش

جذوی

جذوی اصلش از الوس چغتائی است در اصفهان نشو و نما یافته و همانجا در سنه درگذشت

ازوست ه

عاشق و بدنام اگر گشتم دلم باری خوش است   عاشقی بدنامئی دارد ولی کاری خوش است

جعفر بیگ از اکابر اوبماق بیگدلی برادر مومن خان وزیر اعلی بود و جد مادری لطف علی

آذرست ازوست ه

هر نگاهت خرابهٔ دهنی ست   که بمعمورهٔ جهان خندد

جدائی از مردم ساوه ست در آتشکده این ابیات برنام او نوشته ه

گیرم که توبه از می گلگون کند کسی   با آن دو لعل توبه شکن چون کند کسی

به پیش شمع گر پروانه سوزد نیست دشوارش   چه باک از سوختن او را که بر بالین بود یارش

جعفر میرزا آصف خان خلف میرزا بدیع الزمان قزوینی ست در زمان اکبر پادشاه بهند رسیده مورد عنایات فراوان گشت و در اواخر عهدش بدرجهٔ علیای وزارت ترقی گرفت و در زمان جهانگیر پادشاه بمهم دکن مامور گردیده همانجا در سنه ۱۰۲۱ رخت بدار البقا کشید ازوست ه

جعفر ره کوی یار دانست   مشکل که دگر ز پا نشیند

بنگاهی همه احوال نهان می داند   چشم بد دور ز چشمی که زبان میداند

آماده گشته ام دگر امشب نظاره را   پیوند کرده ام جگر پاره پاره را

بترس از تیر آه من که چون شد گرم تابیدن   دل دیوانهٔ من دوست از دشمن نمیداند

ز بدگمانی او یافتم که عاشق را   ز جور تا نکشد ترک امتحان نکند

با باد صبا بوی کسی هست که یعقوب   چشمی که ندارد و بره قافله دارد

بلبلی وقت سحر گشت هم آواز بمن   ناله کرد که نگذاشت مرا باز بمن

جودت غلام حسین بن محمد یارخان از مردم مدراس ست جودت طبع و ذکاء ذهن داشت در سنه ۱۲۱۲ درگذشت ازوست ه

بسکه از نازک مزاجی بیدماغم کرده اند   می برد از خویش موج چین پیشانی مرا

از پی درمان نشد منت کش ناز طبیب — هر نفس ممنون استغنای آزار خودم
ناله ام فاختهٔ سرو قبا پوشش کسی — داغ دل آئینهٔ حسرت آغوشش کسی
ناله‌ای اثر و رسم بدلها کمست — چه رسد آه بفریاد کسی گوش کسی
جودت از شوخی تقریر خجالت دارم — نکته یافته ام از لب خاموش کسی

جودت

جودت میرزا محمد ایوب بدخشانی بعد کسب حیثیات در ریعان شباب بسمت دکن شتافته و در سلک منصبداران عالمگیر پادشاه داخل گردیده در ۱۱۲۳ ندای ارجعی شنیده شاعر خوش طبیعت پاکیزه روش بوده از وست

بود حلاوت تن پروران ز طول امل — ثبات هستی شان پای بند این تار است
ز رجعت بیشتر باشد صلابت خاکساری را — ز بالا سوی پستی هر که می بیند هراس آید

جامع

جامع خواجه مسعود کشمیری شاگرد عبدالغنی قبول است منه

سخن سازی نه آسان است عمری باید و جهدی — چو شد موی سیه سفید اشعار رنگینم بیاضی شد

حرف الحاء

حسن

حسن غزنوی حسن الاخلاق و نخبهٔ الانفس و آفاق بود مسامع روحانیان را بلآلی ناطقه می آمود و وعظ دلگیر میگفت قصیدهٔ افتخاریهٔ او مشهور است که سخن سنجان بسیار بجواب آن پرداخته اند و تا زمان حال سلسلهٔ جواب برپاست اوله

دانند جهان که قرة العین پیمبرم — شایسته میوهٔ دل زهرا و حیدرم

وفاتش در ۵۶۵ بوده دیوانش مشهور است اما در بحث انتخاب نگراییده این دو رباعی از وی نوشته شد رباعی

هر شب که بیخ سپهر گلشن گردد — عالم تاریک چون دل من گردد
صد آه برآورم ز آئینهٔ دل — کائینهٔ دل ز آه روشن گردد

رباعی

در خدمت کس گر نه بهم پشت بخم — شاید که زمین روی نگرداند هم

چون من سر خود فنداهم از بیخبری — پای دگری چه گیرم از بهر درم

گفتم رسد بگوش تو پیغام چو گوشوار — آری رسیده است ولی حلقهٔ در است

حسن دهلوی معاصر امیر خسرو است گویا هر دو در سخنوری توامان اند و مصداق ان هذان لساحران در مکارم اخلاق و استقامت عقل و روش صوفیه و تجرید و تفرید و خوش گذرانیدن بی اسباب دنیاوی مثل او کمتر دیده و شنیده شد مرید شیخ نظام الدین اولیاست در سنه [illegible] وفاتش اتفاق افتاد قبرش در دولت آباد دکن است چند شعر از وی درینجا صورت ارتسام می پذیرد

کاری که بود با تو مرا بیشتر برفت — سر رفت در هوای تو این درد سر نرفت

مرا از زلف او موئی بسند است — فضولی میکنم بوئی بسند است

چه لشکر میکشی بر قلب عشاق — صف مغلوب را موئی بسند است

گشتم ز فرق تا بقدم حلقه چون رکاب — آن شهسوار من قدم از من دریغ داشت

رسوا روند از سر کوی تو زاهدان — بر سر سبوی باده بجای عصا

تو آفتابی و من صبح میتوان دانست — که بی تو من نتوانم نفس بر آوردن

از خویش برون رو و در دوست درون آی — تا گم نشوی گم شدهٔ خویش نیابی

نیست چو روی تو بگلستان دگر — روی دگر باشد و بستان دگر

یار چه سخت است دل کافرت — سخت دگر باشد و سندان دگر

از تف عشقت جگرم پخته شد — پخته دگر باشد و بریان دگر

غمزهٔ خونخوار تو خونم بریخت — غمزه دگر باشد و پیکان دگر

گفت اگر عاشق مائی بمیر — عشق دگر باشد و قربان دگر

چشم حسن بین و در و موج خون — موج دگر باشد و طوفان دگر

من بودم و کنجی و حریفی و سرودی — غم را که نشان داد و بلا را که خبر کرد

بشکل سرو کاری ست که بر وعدهٔ معشوق | صبا بر نتوان بود و تقاضا نتوان کرد
حسن دعای تو گر مستجاب نیست مرنج | ترا زبان دگر و دل دگر دعا چکند
یکسر موی لت سفید نشد | گرچه موی بتن سیاه نماند
ای حسن توبه انگهی کردی | که ترا طاقت گناه نماند

حافظ

حافظ شیرازی از خواص سکاری ست و بر خال هندولیش بخشندهٔ سمرقند و بخارا در سی از میخانهٔ عرفان کشاده و صلای ادر کاسا و ناولها داده در عهد سلطان محمود شاه بهمنی عزم سفر دکن شد و تا هرمز رسیده برگشت شاه ماجرا دریافته هزار تنکه طلا را مستعمهٔ هنا خریده برای خواجه بشیراز فرستاد و چون غزل وی

شکر شکن شوند همه طوطیان هند | زین قند پارسی که به بنگاله میرود

بسلطان غیاث الدین والی بنگاله رسید خدمت شایسته بتقدیم رسانید در ۷۹۲ در شیراز بخاک مصلی مدفون شد و خلف خواجه شاه نعمان بهند آمد و در برهانپور وفات یافت قبرش نزدیک قلعهٔ آسیر ست اشعار خواجه ورد مناجاتیان و زمزمهٔ خراباتیان ست و تمام دیوانش گویا انتخاب ست حاجت چیدن ندارد تیمناً این چند بیت حوالهٔ زبان خامه میشود

الا یا ایها الساقی ادر کاساً و ناولها | که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها
شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هائل | کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها
مرا در منزل جانان چه امن عیش چون هردم | جرس فریاد میدارد که بربندید محملها
آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف ست | با دوستان تلطف با دشمنان مدارا
در کوی نیکنامی ما را گذر ندادند | گر تو نمی پسندی تغییر کن قضا را
ما در پیاله عکس رخ یار دیده ایم | ای بیخبر ز لذت شرب مدام ما
هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق | ثبت ست بر جریدهٔ عالم دوام ما
چه نسبت ست برندی صلاح و تقوی را | سماع وعظ کجا نغمهٔ رباب کجا

دلم ز صومعه بگرفت و خرقهٔ سالوس — کجاست دیر مغان و شراب ناب کجا

ز روی دوست دل دشمنان چه دریابد — چراغ مرده کجا شمع آفتاب کجا

ز عشق ناتمام ما جمال یار مستغنی ست — بآب و رنگ و خال و خط چه حاجت روی زیبا را

بدم گفتی و خرسندم عفاک الله نکو گفتی — جواب تلخ می‌زیبد لب لعل شکرخا را

رها ز درون پرده ز رندان مست پرس — کین حال نیست صوفی عالی مقام را

عنقا شکار کس نشود دام باز چین ❊ — کانجا همیشه باد بدست ست دام را

ترسم آن قوم که بر دردکشان میخندند — در سر کار خرابات کنند ایمان را

ملک آزادگی و کنج قناعت گنجی ست — که بشمشیر میسر نشود سلطان را ❊

بحسن خلق توان کرد صید اهل نظر — ببند و دام نگیرند مرغ دانا را ❊

ندانم از چه سبب رنگ آشنائی نیست — سهی قدان سیه چشم ماه سیما را

جز این قدر نتوان گفت در جمال تو عیب — که خال مهر و وفا نیست روی زیبا را

دردمندیم و خبر نیست ہدا از سوز درون — دهن خشک و لب تشنه و چشم تر ما

لبست گر همه عالم بسرم بخروشند — نتوان برد هوای تو برون از سر ما

گمان مبر که بدور تو عاشقان مستند — خبر نداری ز احوال زاهدان خراب

بر شمع نرفت از گذر آتش دل دوش — آن دود که از سوز جگر بر سر ما رفت

ای دوست بپرسیدن حافظ قدمی نه — زان پیش که گویند که از دار فنا رفت

باغ مرا چه حاجت سرو و صنوبرست — شمشاد سایه پرور من از که کمترست

از آستان پیر مغان سر چرا کشم — دولت درین سرا و گشایش درین درست

یک قصه بیش نیست غم عشق وین عجب — از هر کسی که می‌شنوم نامکررست ❊

فرق ست زآب خضر که ظلمات جای اوست — تا آب ما که منبعش الله اکبرست

در راه عشق مرحلهٔ قرب و بعد نیست — می‌بینمت عیان و دعا میفرستمت

در روی خود تفرج صنع خدای کن — کآیینهٔ خدای نما میفرستمت

خونم بریز و ز غم هجران خلاص کن — منت پذیر غمزهٔ خنجر گذارمست

حافظ شراب و شاهد و رندی نه وضع تست — فی الجمله میکنی و فرو میگذارمست

ملامتم بخرابی مکن که مرشد عشق — حوالتم بخرابات کرد روز نخست

سرشک من که ز طوفان نوح دست ببرد — ز لوح سینه نیارست نقش مهر تو شست

معنی آب زندگی و روضهٔ ارم — جز طرف جویبار و می خوشگوار چیست

پیوند عمر بسته بموئیست هوشدار — غمخوار خویش باش غم روزگار چیست

سهو و خطای بنده چو گیرند اعتبار — معنی عفو و رحمت پروردگار چیست

زاهد شراب کوثر و حافظ پیاله خواست — تا در میانه خواستهٔ کردگار چیست

ناگشوده گل نقاب آهنگ رحلت ساز کرد — ناله کن بلبل که گلبانگ دل افگاران خوش است

از زبان سوسن آزاده‌ام آمد بگوش — کاندرین دیر کهن کار سبکباران خوش است

خواب این نرگس فتان تو بی چیزی نیست — تاب این زلف پریشان تو بی چیزی نیست

دوش باد از سر کویت بگلستان بگذشت — ای گل این چاک گریبان تو بی چیزی نیست

دانی که چنگ و عود چه تقریر میکنند — پنهان خورید باده که تکفیر میکنند

گویند رمز عشق مگوئید و مشنوید — مشکل حکایتیست که تقریر میکنند

می خور که شیخ و حافظ و مفتی و محتسب — چون نیک بنگری همه تزویر میکنند

دوش دیدم که ملایک در میخانه زدند — گل آدم بسرشتند و به پیمانه زدند

ما بصد خرمن پندار ز ره چون نرویم — چون ره آدم خاکی بیکی دانه زدند

جنگ هفتاد و دو ملت همه را عذر بنه — چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

ایمن مشو ز عشوهٔ دنیا که این عجوزه — مکاره می‌نشیند و محتاله میرود

گریه آبی برخ سوختگان باز آورد — ناله فریادرس عاشق مسکین آمد

یا وفا یا خبر وصل تو یا مرگ رقیب — بازی چرخ ازین یک دو سه کاری بکند

غلام نرگس مست تو تاجدارانند — خراب بادهٔ لعل تو هوشیارانند

بیا بمیکده و چهره ارغوانی کن — مرو بصومعه کانجا سیاه کارانند

حسن بی پایان او چندانکه عاشق میکشد — زمرهٔ دیگر بعشق از غیب سر بر میکنند

دهان یار که درمان درد حافظ داشت — فغان که وقت مروت چه تنگ حوصله بود

شراب لعل کش و روی مه جبینان بین — خلاف مذهب آنان جمال اینان بین

بزیر دلق مرقع کمندها دارند + — دراز دستی این کوته آستینان بین

بخرمن دو جهان سر فرو نمی آرند — دماغ کبر گدایان خوشه چینان بین +

اسیر عشق شدن چارهٔ خلاص منست — ضمیر عاقبت اندیش پیش بینان بین

غبار خاطر حافظ ببرد صیقل عشق + — صفای نیت پاکان و پاک دینان بین

زان پیشتر که عالم فانی شود خراب — ما را ز جام بادهٔ گلگون خراب کن +

با بخت خویش و خوی ترا آزموده ایم — با دشمنان قدح کش و با ما عتاب کن

ای پیر خانقه بخرابات شو و می — غسلی بر آر و توبه ز تقوا و سال کن +

به پیر میکده گفتم که چیست راه نجات — بخواست جام می و گفت باده نوشیدن

عنان بمیکده خواهیم تافت زین مجلس — که وعظ بی عملان واجبست نشنیدن

بفکن بر صف رندان نظری بهتر ازین — بدر میکده میکن گذری بهتر ازین

ناصحم گفت که جز غم چه هنر دارد عشق — گفتم ای خواجهٔ عاقل هنری بهتر ازین

گر بگویم که قدح گیر و لب ساغر بوس — بشنو ای جان که نگوید دگری بهتر ازین

باده خور غم مخور و پند مقلد مشنو — اعتبار سخن عام چه خواهد بودن +

مطبوع تر ز روی تو صورت نبست هیچ — طغرا نویس ابروی مشکین مثال تو

خوشتر فرش بوریا و گدائی و خواب امن — کاین عیش نیست درخور اورنگ خسروی

دهقان سالخورده چه خوش گفت با پسر | کای نور چشم من بجز از کشته ندروی
دو یار زیرک و از باده کهن دومنی | فراغتی و کتابی و گوشه چمنی
من این مقام بدنیا و آخرت ندهم | اگرچه در پیم افتند خلق انجمنی
بیا که رونق این کارخانه کم نشود | ز زهد همچو تویی یا ز فسق همچو منی
بگوشه‌ای بنشین سرخوش و تماشا کن | ز حادثات زمانی رخ مشکر دهی
حق صبوح و شکرخواب صبحدم تا چند | بعذر نیمشبی کوش و ناله سحری
ببوی زلف و رخت می‌روند و می‌آیند | صبا بغالیه سایی و گل بجلوه‌گری
ز هجر و وصل تو در حیرتم چه چاره کنم | نه در برابر چشمی نه غایب از نظری
هزار جان گرامی بسوخت زین غیرت | که هر صباح و مسا شمع محفل دگری
این حدیثم چه خوش آمد که سحرگه میگفت | بر در میکده با دف و نی ترسایی
گر مسلمانی همین است که حافظ دارد | وای گر در پی امروز بود فردایی

حیاتی بخاری از جمله حیاتی تخلصان که از توران و هرات و خجند بوده‌اند اشعر است دیوانش
سه چهار هزار بیت بنظر رسیده از وست

ای تیر محبت ترا دل عشاق نشانه | خلقی بتو مشغول و تو غایب ز میانه
هر کس بزبانی صفت حمد تو گوید | عاشق بسرود و خوش و مطرب بترانه
حاجی بره کعبه و من طالب دیدار | او خانه همی جوید و من صاحب خانه
گیسو برید و شد فزون عمرش من گمراه را | کم کرد و دراز اندر پی قد شب کوتاه را
خاک رهت اشکم اگر با خون بیامیزد مژه | گویم بچشم خود انشستن تا پاک سازد راه را
هنوزم دست بر سر باشد از شوق خط لعلت | اگر بعد از اجل دوران ز خاک من سبو سازد

حسابی میرزا سلیمان از مستعدان اصفهان و ارباب کمال و عرفان بوده خاصه در فن
موسیقی که نادر الدهر بوده شعر در نهایت خوبی میگفته و در دیگر فنون هم دخل داشت اما

حیاتی

حسابی

بتکمیل هیچ فن چنانکه باید نپرداخته ظرفا را او را دکان پس کوچه میگفتند خود را بقزوین رسانید
و روزگار خود را بعشق گلرخان می گذرانید دیوانش قریب چهار هزار بیت بنظر رسیده از وست

زین بزم برون رفت و نکو رفت حسابی	کازرده دل آزرده کند انجمنی را

امشب کسی بحال من ناتوان نبود	زاحوال دل مپرس ولی در میان نبود

شبهای هجر را گذرانیدیم و زنده ایم	ما را بسخت جانی خود این گمان نبود

ز فریب وعده امشب نزدیم چشم بر هم	که شب امیدواری در خانه باز باشد

حسابی یار می آید بآیینه که میداند	ترا و یار ارزانی که من از خویشتن رفتم

بر من شبی نمیگذرد کز هجوم رشک	صد جنگ و آشتی بخیالت نمیکنم

این امتیاز از دگران بس که وقت خشم	بر من بود قصاص گناه نبوده را

بیتابیست ای دل همه بهر نگهی بود	اکنون که نگه کرد چرا تاب نداری

من ای همدم دل شمشیر غیرت خورده دارم	مکن با من حکایت خاطر افسرده دارم

شب او بوده مست و غیر و صحبتهای خلوت خاص	من این تحقیق حال از پی الصحبت برده دارم

اگر ویرانه برش بر خاتم معذور داریدم	که پای عشق بر بنیاد جان افسرده دارم

حسابی رفت و با خود برد این حسرت که او گوید	بحسرت رفته در خاک حسرت مرده دارم

بخانه اش بودم و این گفتم بهانه خویش	که مست بودم و کردم خیال خانهٔ خویش

حسین صراف اصفهانی محک طلای تازه بیانیست عیار سخن چنین میگیرد

قاتل خون هر اریخت که در روز جزا	نظر از ناز بهنگامهٔ محشر نکند

آلوده گردی ز پی صید که گشتی	غرق عرقی از دل گرمم که گذشتی

حاصلی تبریزی نیز مساخت شعر خوب میگفت این مطلع و مرثیه از وست

سوسن ماتم زده لاله خونین کفن	سرخ و سیه گشته اند بهر حسین و حسن

حافظ حافظ علی شاعر خوشگو مستی جوست این رباعی از وی می آید

رباعی

هنگام سحر که نرگس و لاله شگفت
مرغ سحری بناله و آه بگفت

می نوش که بی نشه بسی خواهی بود
برخیز که در خاک بسی خواهی خفت

حضوری

حضوری قمی عزیز الله نام دارد و از استادان سخن و مورخان کهن بود و بشرف حضوری شاه طهماسپ صفوی بهره مند گردیده و در اواخر سنه در نجف بمرد دیوانش قریب بیست هزار بیت دیده شد این ابیات از وی ست

براهِ عشق بتان شاه بینوا ئے ما
دل شکسته بود کاسۂ گدائے ما

بی یار زنده بودن غیرت نمیگذارد
بر مرگ دل نهادن حسرت نمیگذارد

چو شب در فکر آن لبهای میگون افگنم خود را
ز حسرت آنقدر گریم که در خون افگنم خود را

با تو در خواب دلم عرض تمنا می کرد
در گلو گریه گره بود چو بیدار شدم

حضوری میرود با چشم گریان از سر کویت
بغیر از نا امیدی حسرت بسیار هم دارد

تمنائی که دارد دل امیدوار من
تکلف نیست می ارزد بدرد انتظار من

سر حضوری و فتراک خون چکان ببیند
هوائی دیدن چابک سوار من نکشید

بامید یکه شاید غیر هم برخیزد از مجلس
پس از عمری که در بزمش نشینم زود برخیزم

بجرم آنکه نمردم ز ذوق روز وصال
فراق انچه بمن میکند سزائی من ست

حیرتی

حیرتی تونی حیرت افزای دیده وران ست و مهر برلب گذار زبان آوران و بذله سنج حاضر جواب هزال معرکه آرا بود شعر بسیار در کمال روانی دارد و بعضی گفته اند از کاشان ست و نزد بعضی از ماورا النهر مذهب تشیع داشت حزین گفته الحق تعصب او در تشیع نهایتی نداشت شب و روز در تجرع باده بود تا آنکه در گذشت از وی می آید

پرسید کسی بتو ز من قصۂ یعقوب
گفتم پدری بود فراق پسری داشت

بخاک رفتم و از هر چه بود در دلِ من
بغیر حسرت آن خاکِ آستانه نماند

میان خلق ستم بیش ازین آشکار مکن — بالطف خود همه کس را امیدوار مکن

چو سرنوشت مرا کاتب کردگار نوشت — خط غلامی خوبان روزگار نوشت

گل به هر حرف جهان به که نیندازد گوش — ورنه دردِ دلِ مرغان چمن بسیار است

نظر مکن سوی من در میان خلق مباد — که من ز هوش روم دیگران نظاره کنند

ماند در زلف تو دل وای بر آن صید آید — که بدام افتد و از خاطر صیاد رود

چه شبهائی دراز هجر دیدم — باین ده روزه عمر کوته خویش

چار ده ساله مهی گر بکف افتد عمری ست — ورنه از بودن صد ساله بقا فائده نیست

جز من که رند و عاشق از سر گذشته ام — آن ترک مست را که تواند عنان گرفت

محنت روز قیامت که عذابی ست الیم — کافرم گر چو بلای غم هجران باشد

حیرتی ناله در دِ دلِ خود چندان کرد — که دل یار بدرد آمد و اغیار گریست

حرفی

حرفی اصفهانی نشو و نما در مشهد یافته حرف موزون میگفت و لآلی آبدار می سفت در عروض و قافیه و خط و انشا دستگاه داشت گیلانیان بنا بر طعن در مذهب زیدیه زبان او را قطع کردند با وجود آن چون قلم طاقت لسانش همچنان بحال بود در سنه ۹ در مشهد فوت کرد زبان آوری

این مقطوع اللسان باید دید

بهر طرف ز تو آزرده یی فریاد است — هزار داد ز دست تو این چه بیداد است

آنکه منعم میکنی از عشق رخسارش ببین — ایکه میگوئی مرو از راه رفتارش ببین

دوشینه که رفتی ز برم یار که بودی — می با که زدی شمع شب تار که بودی

یار بافراخته قامت رسید — فتنه گر ارباب سلامت رسید

بسر آن شوخ شهیدان عشق — مژده شما را که قیامت رسید

نشسته بر سر هم کز غم خاطر شود شادش — اجل بشتاب تا یار از سر من شاد برخیزد

حیدری

حیدری تبریزی شاعر خوب و مادح جائزه رو بست شرف زیارت حرمین شریفین

دریافت و دو بار سیر هند کرده بولایت خود برگشت مدح اکبر پادشاه و امرای اکبری کرده
و صلها گرفته شیخ عبدالقادر بدایونی گوید دیوانش مشتمل چهارده هزار بیت بنظر آمده اما قماش
نیک دران بغایت اندک دیده شد شاعر گوشه سخن چنین میگرداند ؂

چو ریزم اشک از دل آه درد آلود میخیزد | بلی چون آب بر آتش بریزد دود میخیزد
منم که تیر جفائی ترا نشان شده ام | جدا ازان سگ کوشت استخوان شده ام
در آتش ست ز غیرت تن بلاکش من | با آب تیغ تو خواهم نشیند آتش من
گر هجو مرا بدشمنی گفت کسی ؂ | من مرثیه اش بدوستی خواهم گفت

میان حیدری و وحشی یزدی مهاجات رنگیکه بوقوع آمده او را بسبب سرمایهٔ جمعیتی که از هند
بهم رسانده رفته بود بر وحشی مزیتی می داد حالانکه حیدری در اوائل تاج دوزی میکرد
حیدری در اشعار خود مذمت هند کرده سیر آزاد در ین مقام میفرماید اهل ولایت ایران و
توران قاطبةً با آنکه بهند آمده از حالت گدائی بمرتبهٔ امیری میرسند و از نکبت قلندری برآمده
بدولت سکندری فائز میشوند پاس حقوق اصلا بخاطر نمیگذارند و زبان خود را که عمرها نمک از خوان
الوان هند خورده بانواع مذمت می آلایند اگر هند مطابق اعتقاد ایشان بدست چرا از خود
بی طلب کسی بتصدیع میکشند و خود را بشیوهٔ حق ناشناسی و عیب جوئی انگشت نما میسازند طرفه
آنکه ولائتیان هم هندی الاصل اند زیرا که آدم از بهشت در هند نازل شده چنانکه از اخبار و
آثار صحیحه ثابت گردیده چون اولاد او بحد کثرت رسیده از هند منتشر شده رفته رفته اقالیم سبعه را
آباد ساختند پس وطن اصلی جمیع بنی آدم هند ست انتهی

حسینی میرزا سلطان حسین مالک ملک معانی ست و ناظم کشور شیوا بیانی جماعهٔ عظیم از علما
و شعرا مثل جامی مدح و تربیت کرده خود هم طبع نظم داشت این مطلع ازوست ؂

از غم عشقت هرانی تن نه جانی مانده ست | این خیالی گشته و آن یک گمانی مانده ست

حسن قندهاری شاعر مصور بود و تصویر سخن چنین میکشد ؂

چون ننالم که درین سینهٔ دل زاری هست راحتی نیست در ان خانه که بیماری هست

حسینی مشهدی سخندان بلند دستگاه بود و نوکر شاهجهان پادشاه این مطلع از وست

هیچ دل نیست که سرگرم دل افروزی نیست رنگ خاکستری فاخته بی سوزی نیست

حزنی تقی الدین محمد اصفهانی شمع شبستان روشن بیانی ست و انجمن افروز کاشانهٔ سخندانی از ولایت خود بعهد اکبر پادشاه بگلگشت گلزمین هند خرامید در اثنای راه بخطهٔ لاهور حرف فنا از صفحهٔ عالم برخواند از وی می آید

ز گرمی جگرم دوش چشم تر می سوخت چراغ دیده براه تو تا سحر می سوخت

نماند روغن بادام چشم سپید هم که پارهٔ دل و پرکالهٔ جگر می سوخت

حزنی ساده دل امروز دگر چون هر روز بسخنهای دروغ تو تسلی شد و رفت

گرد دل گردم و بینم که در و جائی هست غم معاذ الله اگر نیست تمنائی هست

در چمن بود زلیخا و بحسرت میگفت یاد زندان که در و انجمن آرائی هست

ناامیدم ز تو اما محبت چه کنم که میان من و او رسم تقاضائی هست

مدعی حاضر و این روز جزا یان ای دل میتوانی بکسی گفت که دعوائی هست

آسوده ز درد دل فرسوده نگشتم تا خون نگر فتم بغم آسوده نگشتم

این پاکدلی بین که ز هجران تو صد بار در خون جگر گشتم و آلوده نگشتم

بنشین نگهم دار که دل بر سر نازست گنجشک مرا رشتهٔ پرواز دراز ست

نیست یکدم که نه سر حد شهیدان فراق بسر کوی تو صد قافلهٔ جان نرسد

دوش در بزم تو آزردهٔ و ناشاد که بود من نبودم هدف ناوک بیداد که بود

مرا بر ساده لوحیهای حزنی خنده می آید که عاشق گشت و چشم مرحمت از یار میدارد

تجلت میرزا مهدی مشهدی سخنور نامی و صاحب دیوان گرامی ست میگوید

دولتی بهتر ازین نیست که از پهلوی او غنچه چون گره از بند قبا برخیزد

حیاتی

حیاتی گیلانی نفس روح پرورش همه حیاتست و نوای اهتزاز آوریش مفرّح ذات با موزونان
کاشان جادهٔ شاعری می‌پیمود وقتی در گیلان میلی شاعر در حالت مستی شمشیری بر دست آتش
زد چون آن حرکت مستانه بود با وجود قدرت از قصاص در گذشت و انتقام نگرفت و از آنجا
بکاشان رفته بدار النعیم هند رو آورد و نزد اکبر پادشاه اعتباری بهم رسانیده سرمایهٔ جمعیت اندوخت
و در پایان عمر دامن دولت خانخانان گرفت شیخ معروف بکری در ذخیرة الخوانین گفته خانخانان
ملا حیاتی را در خزانه برده هر قدر زر اشرفی که توانست بر داشت وفاتش در ۱۰۱۵ واقع شد آب حیات
سخن از ظلمات دوات چنین می برآرد

بهر سخن که کنی خویش را نگهبان باش ز گفتنی که دلی نشگفد پشیمان باش
چو بال مرغ که گر شغل روزگار این ست ز شست هم قدمی وا مکن گریزان باش
تا کی بغیر یار و بمن سرگران بود با دوست این چنین و بدشمن چنان بود
ای دل اگر ندید بسویت مرنج از او شاید که یار در صدد امتحان بود
چو رسد رقیب خندان کشم طپیدن دل که مباد دیده باشد نظر عنایتی ز تو
بعد مردن بتو معلوم شود رنج حیات رهرو آن لحظه بنالد که بمنزل برسد
آید از خاک مزارم بعد مردن بوی درد بسکه در هجران او گلهای غم بو کرده‌ام
ترا هرگز گریبانی نشد چاک چه دانی لذت دیوانگی را
از بسکه رفو زدیم و شد چاک این سینه همه بدوختن رفت
در میان کافران هم بوده‌ام یک میان شایستهٔ زنار نیست

حیاتی

حیاتی کاشی شاعر شیرین ابیاتست و سیراب چشمهٔ آب حیات در آغاز حال سقائی تخلص میکرد
و نقد هوش در عشق صراف پسری باخته همراه او از کاشان بقزوین رفت و در علم نقطه مرکز دائرهٔ
نقطویان بود آخر نقطه را از لوح خاطر شسته سر بخط دین نبوی گذاشت و بدکن آمده در
احمدنگر بسر می برد و جهانگیر پادشاه بتکمیل صحبت مفقود تغلق نامه خسرو دهلوی او را بنظم

وسیپهای تجید آرزو را در مجمع النفائس در حیاتی گیلانی و حیاتی کاشی غلط افتاده آیین چند بیت از انفاس روح پرور حیاتی ست

فغان که رنجش جانان بآن مقام رسید | که هر که کرد گله از من انتقام کشید
در دل من درد افزودی و مگوئی منال | آتشی در جانم افگندی و مگوئی مسوز
خاک کوئی تو زسیل مژه بر هم کردیم | تا غباری بتو از رهگذر ما نرسد
سینه‌ها هم شاد خود را گرچه می‌میرم زجور | تا نیاید رحم در خاطر چه سفا کار مرا
بهر شوخی که نداند دوستی در اصل چیست | خلق را با خود حیاتی از چه دشمن کرده
بی لعل تو گر خون رود از چشم تر من | شادم که نیاید دگری در نظر من
ترسم که شود یار غمین غیر شود شاد | ای باد مکن جانب آن کو خبر من

رباعی

بر صفحه آرزو خط نسیان کش | نی وصل طلب محنت هجران کش
خواهی که کسی انگشت بحرفت ننهد | بنشین و چو نقطه پای در دامان کش

خسروی تبریزی در عهد عباس آباد اصفهان ساکن بود و مبلغی از سرکار وظیفه داشت چون منقطع شد رباعی بمیرزا حبیب الله صدر فرستاد و باو بسرمی برد سی تومان در جائزه وظیفه او مقرر گردید رباعی این ست

رباعی

از قطع وظیفه گر کنم شکوه خطاست | آنکس که دهد وظیفه رزق خداست
جان سند گرو روزی و رازق ضامن | دارم گرو و ضامن من پا برجاست

حالتی نام او یادگار ست از طائفه چغته بود در سلک ملازمان اکبری انتظام داشت صاحب دیوان ست و به ست

نماند آنقدر از گریه آب در جگرم | که مرغ تیر تو منقار تر تواند کرد

بجای رشته پیراهنت ای کاش من باشم — باین تقریب شاید با تو دریک پیرهن باشم
در نالهٔ رعنائی آن گل شده ام باز — گل دیده ام امروز که بلبل شده ام باز
صبحی عجبی سرزد از آن چاک گریبان — بیدار شو ای گوشه نشین وقت نماز ست
گر زدر و دل نریزد آب چشم دور نیست — زانکه دود خانهٔ ویران سوی روزن نرفت

حلوائی
حلوائی ملا صادق سمرقندی رتبهٔ او از ان عالی ترست که در شمار شعرا در آورده شود به هند آمده بحج رفت و وشته بوطن برگشت در شعر سلیقهٔ خوب و فطرت عالی داشت صاحب دیوان ست

این بیت از وست

دل گم شده و نمیدهم کس نشان از و — در خنده ست لعل تو دارم گمان از و

حاتم
حاتم کاشی از مشاهیر شعراء کاشان ست پدرش معمار بود او نیز در اوائل بهمین شغل اکتساب معیشت میکرد بسیار سبز چهره و سیاه لون بوده ظرفا او را هندو میگفتند دیوانش قریب هفت هزار بیت بنظر رسیده از وست

پیکان تر آب خور از چشم تر ماست — آرایش تیغ تو زخون جگر ماست
برگردن خورشید نهد تاج لطافت — این دست که امروز طراز کمر ماست
بخاک گشتهٔ خود رخش اگر برانگیزی — چو گرد خیزد و چون باد در عنان بدود
برگریه های مستی این شب سبوی من — خندید آنقدر که شکم بر زمین بخفاد

حدیثی
حدیثی اصفهانی علی حزین گفته کم سخن پاکیزه گوست از وست

رباعی

شوخی که زجور چشم مستش ... — هر گوشه چو من هزار کشته هستش
ترسم که بحشر نیز دادم ندهند — هر چند که فریاد کنم از دستش
دی آمدی کرشمه کنان همره رقیب — دستی بسر نهادم و دستی بدیده هم

رباعی

حکمت قمی از شعرای خریطهٔ جواهر میرزا جانجانان ست ازوست ؎

رم میکند از بسکه ز تمثال خود آن شوخ || از عکس رخش تا برخش راه دو ماه ست

حسن بیگ شیدا علی مقیمی دیوانش بخط او تخمیناً یکهزار بیت دیده شد و بتدریج رفته پیش خانمانان

عبد الرحیم فوت شد ازوست ؎

بر سر کوی تو جمعیت اغیارم سوخت || چه شد آیا فلک تفرقه انداز کجاست

گره بگشا ز زلف از قید جان آزاد کن ما را || علم کن تیغ کین یا خاطر غم شاد کن ما را

قرار مرگ با خود داده رفتم از سر کویت || بحسرت مرده هر جا که بینی یاد کن ما را

حقی خوانساری عارف دانشمند و شاعر ارجمند بود در شعر اوستاد است ازوست ؎

امشب دل را ز هجر نالان دیدم || جان را باجل دست و گریبان دیدم

قربان سرت دمی بکه همره بودی || کامشب همه شب خواب پریشان دیدم

حاذق حکیم حاذق بن حکیم همام گیلانی واقف فن ست و نبض شناس سخن میرزا صائب گوید ؎

جواب آن غزل حاذق ست این صائب || بهار دیدم و گل دیدم و خزان دیدم

مولد حاذق فتح پور سیکری ست شاهجهان بادشاه او را بسفارت نزد امام قلیخان والی توران بخدمت
نمود و بعد مراجعت بمنصب سه هزاری و خدمت عرض مکرر امتیاز بخشید در پایان عمر گوشه
انزوا گرفت و وظیفهٔ سالیانه او چهل هزار رسید در سنه ۱۰۶۷ شربت فنا چشید لوح خامه ما باین روش

جولان میدهد ؎

ز گردش فلک اسرار مهر و مه شد فاش || بیک کلاه دو سر مشکل ست پوشیدن

نشد دشمن من کمال بسیار || چون برخ خوب خال بسیار

ناقدر جوانی چه شناسیم کز اول || نقشه بر کشان قامت ما پیر کشیدند

بقول من نرسیده ست فعل من هرگز || خوشا کسی که ره راست از زبان و دلش

نمود فاش بد انسان که گوشها نشنید || سکوت من سخن ناشنیده بر لب را

حبیب اصفهانی در عقلیات مشهور زمان بود و نتایج افکار حکما را با معارف اصحاب شهود تطبیق می نمود در عباس آباد اصفهان بجوار رحمت الهی آسود از وست ه

درآور بزم رندان تا ببینی عالمی دیگر   بهشتی دیگر و ابلیس دیگر آدمی دیگر

مسجد خراب کردم و میخانه ساختم   تسبیح را شکستم و پیمانه ساختم

بدل زخمی نمایان از تو دارم   چه پنهانها که بر جان از تو دارم

حالتی ترکمان قاسم بیگ نام از مشاهیر قزلباش ست در بلدهٔ طهران نشو و نما یافته در عهد شاه طهماسپ در قزوین بکمال مشهور شد طبع سلیمی در شعر داشته دیوانش قریب به ده هزار بیت دیده شده

از وست ه

آمد خبر وصل و ز خود بیخبرم ساخت   فریاد که تکذیب تو مشتاق ترم ساخت

آه در شهر یکی فتنهٔ خوابیده نماند   که سر از زده مژگان تو بیدار نکرد

هر جا حدیث جور و جفای بتان گذشت   بی اختیار نام تو ام بر زبان گذشت

خط بر دمید و لعل لبت جانفزا هنوز   جان میتوان بجور تو کردن فدا هنوز

رفت آنکه غصه بر دل تنگم گذر نداشت   عاشق نبودم و دلم از خود خبر نداشت

نی صبر کرد و ستم عشق و نی سفر   این درد غیر مرگ علاجی دگر نداشت

روزی بشب رساند عجب بیتو حالتی   هرگز گمان صبر بخود اینقدر نداشت

آواره که بهر تو از خانمان گذشت   از غیر بهر خاطر او میتوان گذشت

از دشمنان مپرس که در دوستی رواست   آنها که از جفای تو بر دوستان گذشت

صبر از من و وفا ز تو این بود و خود بگو   عهدی که روز عهد و وفا در میان گذشت

پی گم شده ز راه روان طریق عشق   با آنکه کاروان ز پی کاروان گذشت

غم تو میکشم و برقیب تهمت نه   که بهر کشتن او هم بهانهٔ باید

افتادگان چو تکیه بدست دعا کنند   صد درد را بقطرهٔ اشکی دوا کنند

در آتشم ز شرم گنه وای بر دلم | گر در عذاب من همین اکتفا کند

ز الطاف نهان او شدم اکنون بدین راضی | که گر لطفی کند با دیگران از من نهان دارد

پس از هزار جفا یک دروغ عذر آمیز | بس است از تو برای امیدواری ما

نهانم میکشی تا هر که بیخواهی نهی منت | وگرنه من که باشم آشکارم میتوان کشتن

بقاصد جان ندادم حالتی از مژده وصلش | بجرم این ز دور و انتظارم میتوان کشتن

در عاشقی ز هجر بنالم که بر دلم | هجران نکرد آنچه امید وصال کرد

از تو وفای وعده بتا شد هوس مرا | شادی وعده‌های وفای تو بس مرا

حالتی سوخت دل خلق دگر ناله مکن | یا چنین کن که کسی نشنود آواز ترا

تو کی بوعده وفا کرده‌ئی ولی چه کند | بخویش اگر ندهد دل قرار آمدنت

قاصدا وقت سخن گفتن بسیار کجاست | تا کجا همره یار آمده‌ئی یار کجاست

بمن روز جدائی وعده‌ها کردی و میترسم | که آنرا برده باشد استداد هجر از یادت

اگر می یک سخن گر با من آن نامهربان گوید | نشنید با رقیبان عذرها از بهر آن گوید

حقیری اگرچه خود را بشیوه صلاح و فروتنی و تواضع حقیری نمود لیکن بپایه شاعری و سلیقه نظم درست عزیز جهان بود و طریق عاشقی را براستی و درستی می پیمود از وست

دوش در مجلس حدیث آن لب میگون گذشت | من ز خود رفتم ندانستم که آخر چون گذشت

تا گرفتارم بدرد عشق وقت من خوش است | وقت آنکس خوش که بنیاد گرفتاری نهاد

کسی که از تو ستمگر ستم هوس نکند | بخویشتن ستمی میکند که کس نکند

صد نگه جائی که او باشد بهر سو میکنم | تا بتقریبی نگاهی جانب او میکنم

نوید وصل فرستاد زمان زمان و نیاید | که تا بحسرت بسیار ز انتظار بمیرم

آورم پیش تو هر لحظه بیا هم دگران | گو بیت تا سخن خویش بنام دگران

باوجود بی وفائیهای او | سوخت جانم ز آشنائیهای او

حسن میرزا ابو الحسن اصلش از فراهان است و لیکن نشوش بالا خطهٔ تخمیناً دو هزار بیت باشد
اکثر غزلیات تخلص ذکر نمیکند این اشعار از وست

خوشم بسنگدلیهای او که در و صرا | دل ار ز سنگ بود طاقت شنیدن نیست
نمیخواهم کسی جز من بیار من سخن گوید | اگرچه قاصد من باشد و پیغام من گوید
نا امیدم گرچه دارد گوش بر فریاد من | زانکه میدانم نمیداند که فریاد من ست
تو مرا سوزی و من سوزم ازین غم که مباد | باد بیرون برد از کوی تو خاکستر من

حیرانی در اصل قمی ست و در همدان کتخدا شده چندی در کاشان قول نوائی داده بود قاضی آنجا حکم باخراجش داده صاحب مثنویات و قصاید است وفاتش در سنه ۹۶۱ اتفاق افتاده از وست

دوش آتشی که بر سر کویت بلند بود | آتش نبود آه من مستمند بود
بجرم عشق خواهم روز محشر دست خود بسته | که ترسم غافل از من دامن آن نازنین گیرد
صباح عید گر من دست آن نازک بدن بوسم | ز شادی تا بشب آتر و ز دست خویشتن بوسم

حشمتی میر حشمتی با شیدا صحبت داشته دیوانی بطرز قدیم دارد یک بیت او اندک بامزه است

موی سر کردم سفید و هیچ کارم سر نشد | دست و پائی میزنم اکنون که آب از سر گذشت

حیران شیخ محمود در تحریر خط نستعلیق و ثلث دستی عالی داشته و در تعلیم خطوط معلم زیب النسا بیگم بوده سرخوش گوید میخواست که تقلید ناصر علی راه رود و راه اصلی خود را هم گم کرد و حیران است

آهو شنیده ایم ندیدیم جز رمی | نقش جهان بگردش چشم که بسته اند
به نیرنگی دل صد داغ من گردیده پامالش | که رقص صد چمن طاؤس نقش پا بدنبالش
آن نهال شعله پرورم که ذوق سوختن | چون رگ یاقوت در آتش دوانده ریشه ام

حزین شیخ محمد علی اصفهانی سلسلهٔ نسبش بشیخ زاهد گیلانی می پیوندد در هنگامهٔ نادر شاه از اصفهان رخت بدیار هند کشید و از راه بکر و ملتان بدهلی رسید و چهارده سال در انجا منزوی ماند بعده از انجا بر آمده چندی در آگره وقفه نمود و از آگره بشهر بنارس شتافت

در علوم عقلی و نقلی پایه بلند داشت و در شاعری و سخنوری مرتبهٔ ارجمند زبان او از غایت
صفا آب زلال را ماند و کلام او از نهایت آبداری نسب بسلک لآلی میرساند شاگرد محمد مسیح
فسائی ست در سنه ۱۱۴۸ الهجریه بهند رفت محمد شاه پادشاه برای او وظیفه عالی مقرر کرد و پس بآن باده
توکل فارغ البال آسوده حال میگذرانید میر آزاد بلگرامی او را دیده ست میگوید بنارس را دل نهاده
وطن ساخت انتقال در آنجا عافیت خانه ترتیب داده چشم براه داعی حق ست آرزو بر سخن
وی اعتراضها کرده انتهی میر آزاد در آن کتاب فرموده و هم حسین دوست در تذکرهٔ خود
ذکر بعض اعتراضات مع سند آورده و قول فیصل درین باب از مولوی امام بخش صهبائی
دهلوی ست دیوان حزین مشتمل بر اقسام سخن ست قریب بیست هزار بیت اشعار عربیه هم دارد
اما به شعر فارسی نیست بلکه عربیت او محل نظر ست در سنه ۱۱۸۰ ه از منزل غدار جهان رحلت
و در گوری که در بنارس برای خود مهیا ساخته بود بخواب راحت بر گشید برخی را از نتایج طبع او
درین انجمن تکلیف حضور داده میشود

گر جلوهٔ گل جانب گلزار برد مرا — نی پر زدن مرغ گرفتار برد مرا
افسون چه دمم کشمکش قفس او — نگذاشت بدل حسرت بی بال و پری را
کوتاهی پرواز بود لازم هستی — پیچیده ببال و پر ما تار نفسها
در دل تنگست بود جلوهٔ جانان ما را — یوسفی هست درین گوشهٔ زندان ما را
هلاک گوشهٔ دامان بی نیازی تو — بشمع کشتهٔ من منت صبا نگذاشت
نبود لایق حسن این همه بی پروائی — داد دل گر نتوان داد مدارائی هست
به پستان آمدن خون جگر آشامیان را زد — جوان را گریه هم اندر غم پیری میرساند
شمع سان شعله مسلسل ز دل آید بیرون — آه دل سوختگان متصل آید بیرون
زلف مشکین تو هر جا که شود غالیه سا — نکهت از نافهٔ چین منفعل آید بیرون
نیم بهجر تو تنها و همنشین دارم — دل شکسته‌ای بی‌تاب بیقراری

رباعی

ساقی قدحی که دور گلزار گذشت | مطرب غزلی که وقت گلنار گذشت
ای همنفس از بهر دل زار بگو | افسانهٔ آن شبی که با یار گذشت

آه تو فاش میکند عشق نهفته را حزین | دود دلیل میشود آتش ناپدید را
تو خود به پیش من لعل نیاز افزا بکشا | که قفل خامشی عشق بر زبان منست
مژه بر هم نزدم آینه‌سان در همه عمر | بسکه در دیدهٔ من ذوق تماشای تو بود
باشد بچمن هر رگ گل دام هوسها | رشک است بآزادی مرغان قفسها
ای وای بر اسیری کز یاد رفته باشد | در دام مانده باشد صیاد رفته باشد
شادم که از رقیبان دامن کشان گذشتی | گو مشت خاک ما هم بر باد رفته باشد
دلم ز وعده بر آتش فگندی و رفتی | بیا که سوختن این کباب نزدیک است
ز جوش اشک رنگین خامهٔ تصویر را مانم | که هر مو بر تنم مژگان خونبار است پنداری
ادب مغلوب مستی بود آن ساعت که میگفتم | شمیم گل غبار کوچهٔ یار است پنداری
ز غیرت می تپد دل در برم شیون کنان امشب | سپندی را بآتش پاره کار است پنداری

رباعی

لبی ضامن رهن جام می باید نیست | عنقا ما را بدام می باید نیست
دندان که معطل است در کام هست | تا نیکه صباح و شام می باید نیست

حسام محمد اصلش از قصبهٔ خواف من اعمال قهستان است مقیم جادهٔ قناعت بود و طبع موزون و خاطر سخن فهم داشت در ششه انتقال کرد و از وست

ای عزه بدین مسکن دو روزه خاکی | بگذار که پیش از تو مقام دگری بود
از هر که خبر جستم ازین راز نهانی | فریاد که او نیز چو من بیخبری بود

حاکم حکیم بیگ خان لاهوری پدرش شادمان خان منصب هفتصدی از قلعه‌بندگان داشت

و از جهت داری سپاه و نوبت و نقاره و علم رایت امتیاز افراخته و آخر دامن دولت فقر
آویخت حکیم بیگخان کشمیر و دهلی را سیر کرده احرام حرمین شریفین بربست و بانور العینین اقتفت
... دکن کرده وارد اورنگ آباد وقت آمده و شد با میر آزاد برخورد و تحفة المجالس نام تذکره
از روی سخنورانی را که دیده و در آن درج کرده آزاد نامش هر دم دیده نهاد و پسند کرده
همین نام مقرر کرده و چون بلباس فقر درآمد بشاه عبدالحکیم ملقب گشت حاکم شاگرد شاه آفرین
لاهوری ست آرزو در مجمع النفائس حاکم را و حاکم آرزو را هر دم دیده بخوبی یاد کرده

این چند بیت ملتقط از دیوان اوست

حال دلم نه پرسد و زلف خوابش گاهی | زان رو که شب نپرسد احوال خستگان را
گر شوم پیر همه عیش شباب ست مرا | چون شود چشم قدح جام شراب ست مرا
بس بود سفرهٔ رزق زین بحر ما را چون حباب | آرزوی دولت بسیار کم داریم ما
فلک باین تن کاهیده اشکبارم ساخت | هزار شکر که تسبیح ذکر یارم ساخت
حاکم برنگ غنچه بگلزار روزگار | تنگی ز دل بخنده برون کرده ایم ما
حیرت زده ام غیر خموشی سخنم نیست | یعنی که چو تصویر زبان در دهنم نیست
ز ابلهی مکن اشعار را وسیلهٔ رزق | همین زمین سخن قابل زراعت نیست
کی بسر گوشی زلفت برسد | نافهٔ چین دهن بودار ست
کسی بعجز من زار بر زمین ننشست | نشست نقش قدم لیکه این چنین ننشست
حشمت وزدی دل ار آگه نشدم آخر | شهر گرامی نگردم نام ترا میگیرد

حشمت میرزا امام قلی مخاطب بعماد الدین خان از امرای محمد شاه پادشاه بود گاهی سخن موزون
میکرد از وست

ما چو رکشان نام نگیریم دوا را | پرورده درد یم تقراهیم دوا را
ازان در پهلوی خود میکشم دل را نگهداری | که برگرد سر آن کاکل مشکین بگردانم

۱۵

حسرتی نواب مصطفی خان ابن عظیم الدوله سرفراز الملک نواب مرتضی خان بهادر مظفر جنگ
رئیس جهانگیرآباد من توابع دهلی از اوان صبا باین شغل منوط بوده اکثر عمر در مشق فن سخن بسر برده
و در مراتب نظم و نثر ادای خاص داشت و بپارسی و ریخته طبع او چنان مناسب افتاده که بهر دو شیوه
سخن خوش و حرف دلکش میگذارد اگر مجموعه منثور و منظوم او به بینی این معنی را مسلم داری شاگرد
مومن خان دهلوی ست و در ریخته شیفته تخلص میکند و محرر سطور در زمانه قیام شاهجهان آباد که
که قریب دو سال خواهد بود بتقریب طلب علم در دولتکده ایشان پای اقامت افشرده و تا قضیه
حیات بود بخط و کتابت یاد و شاد میفرمود و ترغیب السالک الی احسن المسالک و تذکره گلشن بیخار
و دیوان شعر فارسی از تالیفات ایشان باقی ست مصنف مذکور در سنه ۱۲۸۴ از دهلی هدیه نزد کاتب
حروف فرستاده در سنه ۱۲۷۴ بزمانه برگشتگی افواج هند هرگاه بتهمت غدر مبتلا شده بحبس افتاد
محرر سطور بواسطه بعض حکام سعی موفور در اخلاص بکار برد و حق تعالی او را از آن عقبه کود نجات
بخشید خطی بمحرر سطور تحریر کرد که عبارتش بلفظه این ست خط سامی که در زمان مبتلا بودن مخلص حقیقی
بلا بنام صدر الصدور صاحب بهادر رسیده بود بر طبق آن صاحب ممدوح آنچنان مساعی جمیله و
کوششهای نبیله فرمودند که صورت نجات مخلص بظهور رسید آری مقتضای محبت های سامی همین
بود و این احسان فراموش شدنی نیست اکنون نجات صوری رو داد لیکن نجات معنوی باقی ست
یعنی جاندار و غیره وجوه معاش هنوز معلق و واگذاشت نشده این مقدمه هم باجلاس صدر الصدور
موصوف رسید لهذا ضرورت افتاد که بآنجناب اطلاع کنم تا بنام شان خط سفارش چنانکه سابق
نوشته اند ترقیم فرمایند و نتیجه شفقت بظهور آید این امر شکرگزار سامی خواهم شد فضول ست که میان
ما و شما گنجایش هیچ اسلوب نیست که یاد از نگاهگاهی امید و ظاهر ست که بار این منت بس عظیم خواهد بود
مورخه یکم شعبان سنه ۱۲۷۶ هجری انتهی چون این خط آخر خطی دیگر بنام مومن علیخان صدر الصدور
ساکن سندیله نوشته شد وظیفه معاش بعد کوشش بسیار واگذاشت شد و بالجمله توفی
رحمه الله تعالی فی سنه ست و ثمانین و مائتین و الف الهجریه در حقیقت از اشعار او چیزی
بیت

دست بهم نداد این چند ابیات که در خزانهٔ خیال افتاده بود با قطعه نامه فارسی موسومه مفتی محمد صدر الدین خان بهادر صدر الصدور دهلی که وقت مراجعت از حرمین شریفین تحریرش اتفاق افتاد در ینجا نوشته شد

ای از نفس خامهٔ مشکین رقم تو — نسرین کده در جیب و بغل باد صبا را
بوئی تو به نفخهٔ گل عندلیب را — گوئی تو خوشتر از وطن خود غریب را
باشنش این جنون که تو بینی تحمل ست — ناصح ملامتی مکن این ناشکیب را
بر حال خستگان تو جائی ترحم ست — بیمار میکن [illegible] طبیب را
این مایه کین بمدعیانم نداده اند — هرگز عد [illegible] پیش نخواهم رقیب را
لطفش به بزم دلکش او حسرتی کشید — چون بو [illegible] بر د عندلیب را
خنده چه خوش شیوه ست از پس خشم و عتاب — لذت دیگر بود زخم نمک سود را
بر طرهٔ پرشکن چه نازی — آخر ز دلم شکسته تر نیست
آغاز محبت ست ای چشم — هنگام تراوش جگر نیست
فزون ز زلف کشد خط سبز تو دل را — بدیده بیش خط سبزه که نو خیز ست
جائی رحم ست بران بسمل مسکین که هنوز — نیم جانی بتنش باشد و قاتل برود
بسان تو هوسناک فرستد پیغام — بکمند تو سلام از دل آزاد رسد
آنکه تلخ از سخن تلخ تو شد عیش مرا — میتوانی که تلافی بشکرخند کنی
حسرتی مرد اگر فائده است چیست جز این — که دل غیر باین واقعه خرسند کنی
دم جان پرور تو هر چه که دارد دانیم — از ادب گرچه نگوئیم که اعجازی هست
خواجه را شوق نظربازئی و من می ترسم — که درین جمع حریفی قدر اندازی هست
ظلمت شب برقرار و صبح ناپیدا هنوز — حسرتی بیجا سر از خواب عدم برداشتم
مرا بخشید و گاهی جز بدی نیکی ندید از تن — نمیدانم که این جرم ایزد هرگز بداند من

نامه

ای فرض احترام تو از کعبه سوی هند ۔۔۔ دانی که باز گشت چرا کرده ایم ما ✤

زان مشرق لوامع قدس از چه روی باز ۔۔۔ اندیشه صرف تیره سرا کرده ایم ما

بهر طواف کوی تو ای مهر اوج فضل ۔۔۔ رو جانب زمین ز سما کرده ایم ما

ای حج و عمره را ز تو دانیم رکن و شرط ۔۔۔ زین راه طی مرحلها کرده ایم ما ✤

ای آنکه از تفنن الفت چه دور اگر ✤ ۔۔۔ از قبله رو بقبله نما کرده ایم ما

شیخ الرئیس را بتو همسر نوشته ایم ۔۔۔ پس اگر صواب خطا کرده ایم ما

پور قباد را بتو همسایه گفته ایم ۔۔۔ انصاف میدهیم جفا کرده ایم ما

آن مظهر شیون صفائی که اکتساب ۔۔۔ از شیوهٔ تو رسم وفا کرده ایم ما

آنی که دل بشیوهٔ شیرین ربوده ۔۔۔ آسان که جان بذوق فدا کرده ایم ما

مرآة دل بهجر چو زنگ الم گرفت ✤ ۔۔۔ از یاد عارض تو جلا کرده ایم ما

جان از فشار درد جدائی چو تنگ شد ۔۔۔ از وعدهٔ وصال دوا کرده ایم ما

زان پاره آتشی که ولش هجر آمده ۔۔۔ آتش غبار و آب هوا کرده ایم ما

بر ما مگیر نامه اگر کم نوشته ایم ✤ ۔۔۔ دانسته که اعتنا و صبا کرده ایم ما

در نامه نانوشتن تو از تو پیش خود ۔۔۔ صد گونه عذرها بسزا کرده ایم ما

وین نامه گرچه بعد دو سالی نوشته ایم ۔۔۔ اما هزار ناز بجا کرده ایم ما

هم در طواف کعبه ترا یاد کرده ایم ۔۔۔ هم آرزوی تو بمنا کرده ایم ما

در کعبه داستان مدیح تو خوانده ایم ۔۔۔ وندر مدینه بر تو ثنا کرده ایم ما

هم بهر تو بمروه تمنا نموده ایم ۔۔۔ هم بر صفا دعا بصفا کرده ایم ما

هر جای کان محل اجابت شمرده اند ۔۔۔ حق وفا و مهر ادا کرده ایم ما

در ختم نامه عرض دعا گر نکرده ایم ۔۔۔ ای حسرتی عذر ز ریا کرده ایم ما

وانگه دعا بوضع دگر چه حاجت است ۔۔۔ چون بارها بکعبه دعا کرده ایم ما

حرف الخاء المعجمة

خاقانی

خاقانی حکیم افضل الدین شروانی حسان عجم و افتخار لوح و قلم ست ثناگستر شروان شاه بوده بهر قصیدهٔ مدحیه هزار دینار صله یافتی جامی او را در سلک اولیا منتظم ساخته گویند در ۵۹۲ هجری مرده و از حبیب السیر معلوم میشود که تا ۵۸۹ هجری زنده بوده در عربیت نیز قادر بوده و هشت قصیده عربی بمدح شروان شاه گفته صاحب ید بیضا در ترجمهٔ وی اطالت بسیار کرده و حاج بودن او نوشته از وی می آید

نقش امید چون تو انبست	قلبی کز دلم شکسته تر است
تا چشم تو ریخت خون عشاق	زلف تو گرفت رنگ ماتم
پند و میگون لب پسته دهنت	بنده بوسی خوش فندق شکنت
بحر پرتن و دیبای رخت	به ترنج بر و سیب ذقنت
افروغ رخ زهره صفتت	بفریب دل هاروت فنت
به نیاز دل من در طلبت	بگذار تن من در حزنت
که مرا تا دل و جان است بجای	جائی باشد بدل و جان منت
تو بمان و برکه خاقانی را	دل نماند است زدیدار ذقنت
از بسکه شنید یاربم چرخ	از یارب من بیارب آمد
همسایه شنید ناله ام گفت	خاقانی را دگر شب آمد

امیر خسرو

امیر خسرو دهلوی خسرو قلمرو معانی ست و صاحبقران سواد اعظم سخندانی نمک کلامش شورافگن انجمنها و شعلهٔ سلیقه او آتش زن خرمنها پدرش از امرای ملوک غلامان و از کرام و اعزا قوم الاچین بود و دست ارادت بدامن شیخ نظام الدین دهلوی زده هفت پادشاه را خدمت کرده در زبان عرب و عجم و هند سخن گفته و اشعارش به پنج لک شعر رسید سخن آفرینی باین قدرت و سرمایگی در ایران و توران کم برخاسته در ۷۲۵ هجری بسرای سرور خرامید مزارش پایان قبر شیخ

اوست ترجمه حافظ او در بدیعیاست این چند که هر یکی بها از خزانهٔ عامرهٔ خسروست

که ره نمود ندانم قبای تنگ ترا — که میکشد ببر آن سرو لاله رنگ ترا

زکشته پر شده شهر و کشنده پیدا نیست — دهان تنگ تو پنهان شدست چیزی هست

گفتم آنجا مرو ای دل که گرفتار شوی — عاقبت رفت و همان گفتهٔ من پیش آمد

نیست آن دولت که بوسم پای والایت ولی — پای آن بوسم که در کوی تو گاهی بگذرد

مست آن ذوقم که شب در کوی خویشم دید و گفت — کیست این گفتند مسکینی گدائی میکند +

بیچاره خسرو خسته را خون ریختن فرمود و بست — خلقی ببست یکطرف آن شوخ تنها یکطرف

نی مجال آنکه او را از دل خود بر کشم — نی دلی خالی که در وی دلبر دیگر کشم

بمحشر گر ترا پرسند خسرو را چرا کشتی — سرت گردم چه خواهی گفت تا من هم همان گویم

ذوق جفای ناز تو بر من حرام باد — گر من بجز دعای تو کار دگر کنم

تنگ نبات چون بود لب بگشا که همچنین — آب حیات چون رود خیز و بیا که همچنین

من کجا خسپم که از فریاد من ÷ — شب نمی خسپد کسی در کوی تو

ملالتی بجز این نیست آشنایان را — که آشنائی و بیگانه وار میگذری

کشتی که عشق دارد نگذاردت بدینسان — بجنازه گر نیائی بمزار خواهی آمد

تو شبینه مینمائی ببر که بودی امشب — که هنوز چشم مستت اثر خمار دارد

دل بستمت بزلف و ندانستم اینقدر — کز وی چنین دراز شود گفتگوی دل

زین غم که بکس نمیتوان گفت — شبهاست که غمگسار خویشم

خسرو غریب است و گدا افتاده در شهر شما — باشد که از بهر خدا سوی غریبان بنگری

رباعی

آن روز که روح پاک آدم ببدن — گفتند در آ نمی شد از ترس بتن ÷

خواندند ملائکان بلحن داود ÷ — در تن در تن درآ درآ در تن در تن

از مخالص امیر خسرو ست که بعد تمهید ابر و بهار میگوید ؎

برآمد ابر و بخشش آگر زان پایه در غلطد   نگیرد هیچکس دستش مگر شاه جهان گیرد

ایضا بعد ذکر محبوب ؎

ندارد روی آن نازک زگرما هیچ آسیبی   مگر در سایهٔ رایات شاه کامگار آمد

خواجو کرمانی نخلبند اهل شعراست و سربلند فحول فصحا و در رسم ختان علی سهل بن شاه ابو اسحق شیرازی قصیده گفته طبقی پر زر باو بخشید خواجو بمجرد مشاهدهٔ آن شادی مرگ شد مضجع او در تل الله اکبر شیراز ست فوت او در سنه ۷۵۳ بوده اول کسیکه خمسهٔ نظامی را جواب گفت امیر خسرو و خواجو ست کلیاتش قریب بست هزار بیت باشد و مثنوی همای همایون بسیار بصفا قابل مرحبا گفته نخل سخن چنین می بندد ؎

آنکه یک لحظه فراموش نگشت از یادم   غلط است آنکه هرگز نکند یاد مرا ؎

آن دو هندوی سیه کار کمند انداز را   همچو دزدان بسته و در آفتاب انداختند

بدین صفت تکمر ز دوستان بگذر   اگرچه عمر عزیزی و عمر در گذرست

سرشک من که بلوح زمین نوشت خطی   محقق ست که او ابن مقلهٔ ثانیست

کی برکنم دل از رخ جانان که همره او   با شیر در دل آمد و با جان بدر شود

بقصد مرغ دل خستگان مفگن دام   که طائران هوایت کبوتر حرم اند

چشم تو نمی شکیبد از خواب ؎   بیمار همیشه خواب خواهد

چون خاک درت مقام خواجوست   دوری ز تو از چه باب خواهد

از آن مرا ز دهان تو هیچ قسمت نیست   که نیست نقطهٔ موهوم قابل تقسیم

تو مرا عمر عزیزی و یقین میدانم   که چو رفتی نتوانی که دگر باز آئی

خواهد که کند منزل بر خاک درت خواجو   لیکن نبود جنت ماوای گنهگاران ؎

خسرو که خواهرزاده میرزا قاسم جنابدی ست از سفر حجاز بهندوستان رسیده ملازم شاهزاده

بزرگ شد بچیزی نبود نتیجهٔ طبع اوست

ز نور عشق باشد خسروی را دل چنان روشن ‖ که شمع هر قدر او سلیمان کرد استخوانش را

نیالایند شیران حرم سرپنجه از خونم ‖ سگان دیر را ای همنشین زین طعمه مهمان کن

خورشید میر خورشید علی بلگرامی شاعر معنی یاب ست و در زمرهٔ سخنوران انتخاب سلیقهٔ شعر نیکو داشت و صیاد خیال را الصید معانی بزمی گماشت صحبت شیخ علی حزین دریافته از وست

طفل ست در عشق نفهمد هیچ طرز ‖ ای وای ما ز دل بچه چون کنیم عرض

بس کینه جو ست ترک ستمگر بعاشقان ‖ آن به که حال خویش دگرگون کنیم عرض

دل من مائل طفلی ست که خواند ‖ درس دیوانگی استاد ازو

آگه ز بدمعاملگی تو بوده ام ‖ روزیکه دل بدست تو دادم گریستم

چون نکهت گل زین چمن آهسته گذشتیم ‖ آگاه نگردید کسی از اثر ما

خاکسار نواب شکر الله خان ایالت را با فضیلت جمع داشت و جواهر زواهر حقائق انفس و آفاق در رشتهٔ نثر و نظم می سفت این چند بیت از وی ست

آن چشم خون فشان را تیغ کشیده گفتم ‖ و ز زخم آن بهر دل مرهم رسیده گفتم

از حال دل چه پرسی چون زلف ابتر او ‖ صد بار حال شان را [illegible] گفتم

در وادی محبت هر خار غم که آمد ‖ در پای طالع من آن را [illegible] گفتم

تلافی همه بیرحمی جفا های شما ‖ بیک نگاه ادا شد زهی ادای شما

جزای خیر دهد پیر عشق را کز صدق ‖ دلم سپرد بزلفت گره گشای شما

گر پا نهی بدیدهٔ خونبار ما ز لطف ‖ رنگین کنیم پای ترا از حنای اشک ما

تیغ تغافلت همه خون سرشک ریخت ‖ برگردن تغافل تو خون بهای اشک ما

اشکم نماند بسکه براه تو ریختم ‖ آید بجای اشک دلم در قفای اشک ما

شبی از خیال زلف چون زنجیر پیچیدیم ‖ دماغ آشفته ام بوا ز گل [illegible]

خورشید

خاکسار

زبس مضمون عالی بود در آیات حسن او — هر دم پی معنی از خطش تفسیر میجویم

خالص سید حسین مخاطب با امتیاز خان صفاهانی حاجی حرم و زائر مدینه بود و بدیوانی صوبهٔ عظیم آباد از طرف خلد مکان مامور و بعهد شاه عالم عازم دیار ایران شد و اموال لک کی از نقد و جواهر و اقمشه با خود می برد خدایار خان مرزبان سند چشم طمع بر مال او انداخت و کسان خود را فرستاد تا شبی کار او تمام کردند این حادثه در سنه ۱۱۲۲ واقع شد میر عبد الجلیل آه آه امتیاز خان تاریخ یافته دیوانش بمطالعه افتاده صفا گوست تلاشها هم دارد این چند بیت از وی بزبان خامه ودیعت میشود ؎

بسائل انچه برآید ترا ز دست بده — نگاه دار زبان را و هر چه هست بده

رسید فصل بهار و زمانه گلچین ست — سپند آتش می شو چه جای تمکین ست

تیره روزی مانع عرض کمالات دل ست — روز شب چون میشود آیینه فرد باطل ست

تو تا از دیده رفتی با نمی بینیم خود را هم — جدائی از تو چون آیینه تنها میکند یارا

تا نخواهند مشو سبز بهار انجمنی — که نباشند چمن قسمت گل خود رو را

بکویش قاصدی با میرفت بیدردان نیاوردند — همه مکتوب ما را دادند من دادم دل خود را

ای کاشش همچو رشتهٔ تسبیح تار عمر — در کربلا گسسته شود گر گسستنی ست

که بشهر آمده کز دیدهٔ حیران امروز — هر طرف می نگرم آیینه بازاری هست

رقیبا من نمیگویم گل و باغ و بهار از من — بهار از تو گل از تو هر دو عالم از تو یار از من

با خستی که لازم ارباب دولت ست — دشنام میدهند بسائل غنیمت ست

نیست بی لطفی جواب نامه گر ننوشت دوست — از زبان خامه ما را یاد نتوانست کرد

دیوانه براهی رود و طفل براهی — یاران مگر این شهر شما سنگ ندارد

همت هر کس بقدر وسعت احوال اوست — آب چندین چشمه از یک چشمهٔ دل میرود

لطف حق را گر دهد با ظلمت عصیان شکست — آب دریا را شب تاریک آتش میکند

خالص

ساقی بیا که فصل خزان زود میرسد — ای می تو هم برس که سفر میکند بهار

جناغی را که با خیال من بخواهی می‌بندی — اگر منظور دل بردن بود من هم دلی دارم

خلیل

خلیل میرزا محمد خلیل همدانی رشید آبادی زلال فکرش آتش نمرود منشان دار الملک حسد را گلزار ابراهیم سازد و موج طبع فیاضش درماندگان بحار غفلت را از بین السطور بکوچه سلامت برد معانی بیگانه را با خواطر جهان آشنائی میدهد، هرکه ابر نیسان قطره را با صدف و مصراع را با بیت آنچنان پیوستگی می بخشد که دست مشاطهٔ قدرت بیت ابروی خوبان را با جبین پر شرف در گنجینه بخدمت عمده سرکار پادشاهی قیام داشت از نتایج طبع اوست ❊ ه

چشم از گلشن دیدار کسی گلچین است — که زتهٔ جرعهٔ جامش می گل رنگین است

گر کند شور جنون رنگ انباری عشق — بارور دو چشم یاقوت لبان سنگین است

بوی زلف تو کند تازه کهن زخم مرا — رشتهٔ دوختن چاک دلم مشکین است

گل گلزار محبت جگر صد لخت است — غنچهٔ نورس این باغ دل خونین است

بدام افتادنی در طالع من هست پنداری — تپیدنهای دل را دیده ام پر خود شگون دارم

رسیدن تا شهنشاه نگاه او ز من نمی آید — که پیش ره ز سیل اشک صد دریای خون دارم

خضری

خضری لاری از شعرای پایهٔ تخت امام قلیخان والی فارس بود در ۱۰۴۲ راه فنا پیمود از وست

تا زند بغارت می پیر صبر دل ناشاد را — یا دست عمارت میکند جان خراب آباد را

بختم آمد ولبم خون جگر تا در دوست — مژه بر هم مزن ای دیده که خواهم نگرد

بنده ام آن می پرستی را که در باغ وجود — شد چو نرگس سبز ترک جام نتوانست کرد

تابوت من آهسته از ان کو گذرانید — چون نیست امیدی که بیایم دگر آنجا

میترسم از هجر تو نخواهم که بمن رام شوی — ترسم از عشق من سوخته بدنام شوی

امشب که جا در انجمن یار داشتم — از شرم گریه روی بدیوار داشتم

در بزم او کسی به بدی هم نبرد نامم — هر چند گوش در پس دیوار داشتم

خواری

خواری تبریزی از شعرای مشهور عهد شاه طهماسپ ست شاگرد لسانی شیرازی بوده هم
در آنجا در سنه [illegible] هجری وفات یافت اشعارش متفرق بنظر رسیده ازوست ؎

حسرت دیدار جانان میکشد آخر مرا	آه ازین حسرت که هجران میکشد آخر مرا
بخت آنم کو که خواب آلوده برخیزی شبی	ناله ام نشناسی و گوشی بفریادم نهی
من که انگشت نما بودم ازان کو رفتم	تا دگر تیر بلا را که نشان خواهد بود
از گریه بهر جا که گذشتیم چمن شد	وز ضعف بهر جا که نشستیم وطن شد

خاکی

خاکی ناظم خوش ادا بوده معاصر سلطان حسین میرزا این بیت از ویست ؎

آتش عشق پس از مرگ نگردد خاموش	این چراغی ست کزین خانه بآن خانه برند

خصمی

خصمی اصفهانی مالک معموره معانی ست و عامر بلاد مبانی وضع درویشانه داشت بسیر هند
شتافت و بوطن برگشت این مطلع ازوست ؎

ساقی بده آن باده که از هوش خود افتم	من بار خودم یکنفس از دوش خود افتم

خیال

خیال میرزا غیاث الدین اصفهانی در تقوی و حسن اخلاق یگانه زمان بود بموزونی طبع از
بدایت عمر بشعر و شاعری رغبت نموده غزل و رباعی سنجیده و این چند بیت ازان نازک
خیال ست ؎

هر که زیبائی جهان ست ز زیبائی تست	حسن هر جا که رود در پی تماشائی تست
شمع میداند بشبها صحبت پروانه را	قدر عاشق را کسی داند که داغش بر دل ست

خضری

خضری قزوینی از مشاهیر اهل سخن ست طبعی خوش داشته ازوست ؎

سر کوی یار خضری بحریم کعبه ماند	که بهر طرف کنی رو بتوان نماز کردن
نامد ز من گناهی و شرمنده ام ز تو	پیوسته جنگ داری و هیچت بهانه نیست

خضری

خضری خوانساری پسر ملا تاجر بود میگوید ؎

برهم نزنم اگر [illegible]	چشمی که در انتظار یارست

تاکی ز بیم خوی تو آب گرده دهم   با تش عنان بتابم و سر در جگر دهم

خالقی محمد یوسف طهرانی صاف گو بود از وست

بصد نیاز بروی تو جان برافشانم   چو زلف را تو بصد تاب در براندازی

خازن قاسم نام داد و این بیت از وی بگوش خورده

نگاهم را بدام افتاده عکس شعله پردازی   خموش ای همنفس یکدم که در صید پریزادم

خلاصی از مصاحبان ملا محتشم بود دیوانش تخمیناً هزار بیت بنظر آمد از وست

بمحشر چون خلاصی سر برآرد از کفن گوید   خدایا شام هجران دیده‌ام دیگر مسوزانم

خلقی ششتری ترانهٔ سخن چنین می سراید

گر کنج لبت بی بوسه دهی نکنم   ور خار دهی حدیث نسرین نکنم
ور جیب طلب کنی ز پا ننشینم   تا دست بخون وصل رنگین نکنم

خوشدل مولوی مصطفی علیخان گوپاموی نسبش بعمر بن خطاب رضی الله عنه میرسد اصلش بلدهٔ قنوج ست که وطن بحر سطو باشد از احفاد قاضی مبارک شارح سلّم منطق ست بعد کسب علوم و جمع حیثیات بعهد نواب والاجاه که از بنی اعمام او بود بجهد رای آن عهد و مدرس مدرسه گردید بعده بقضاء دار الریاست چینا پتن مامور شد پس قاضی القضاة حکومت مدراس گشت وفاتش در [illegible] بود و خوشدل مرحوم تاریخ انتقال ست ترجمهٔ حالاتش در نتائج الافکار مرقوم ست

این ابیات از دیوان اوست

بوسم من بی برگ و نوا برگ حنا را   تا بوسه به پیغام دهم آن کف پا را
چون نیشکر از رستی خویشش نگذریم   خوبان جدا کنند اگر بند بند ما
چگونه روز حساب از تو داد بستانم   خدنگهای تو در سینه بحساب شکست
دمی نشین بسر من که خواب نزدیک ست   شکستن نفسم چون حباب نزدیک ست
قضا چو خواست پریشان کند مرا خوشدل   فسون عشق بگوشم دمید و هیچ نگفت

من کشتهٔ آنم که قضا را نشناسد — زان بت بفغانم که خدا را نشناسد

گرفته خاصیت سرمه جوهر تیغت — که کشتگان تو از آه و ناله خاموش اند

کاشش از حال دل غمزدهٔ من پرسی — پیشش از آن روز که پرسیدی زبانی نبود

ز گریه ام همه آفاق عالم آب ست — یکی بیا بتماشای اشکباریٔ دل

فلک آسوده بکنج لحدم هم نگذاشت — آسمان زیر زمین بود ندیدانستم

عمر بوحشت گذراندم تمام — منفعل از نسبت انسانیم

لیل و نهارم گذرد در سفر — دانهٔ تسبیح سلیمانیم

خوشنود محمد ارتضا علیخان خلف خوشدل مرحوم ست کتب درسیه خوانده و دستگاه علمی بهم رسانیده و در ۱۲۳۰ نوکر نواب عظیم الدوله بهادر شده خدمت افتای محکمهٔ عالیه داشت بعده قاضی بحضور شد بعده بجای پدر قاضی القضاة حکومت مدراس گردید طبع نظم داشت صاف گو ست این رباعی از وی خوش کردم ؃

رباعی

برخیز ز خواب میرود عمر ز دست — برگیر حساب میرود عمر ز دست

خوشنود دمی بسوگواری بنشین — با چشم پر آب میرود عمر ز دست

خاطری کاشانی در هند بسر می برد و همین جا بملک فنا شتافته منه ؃ ۵

باگریه زان خوشیم که آواره میکند — از آشیان دیدهٔ ما مرغ خواب را

خلیل کاشی نامش محمد باقر ست شاعر ماهر بوده دیوانی قریب چهارده هزار بیت فراهم آورده منه

یک ناله جستجو کرده ام از روی اشتیاق — از شش جهت هنوز صدا استوان شنید

گلزار دهر وسعت آرام ماند اشت — بنیاد آشیان بپریدن گذاشتیم

خلیفه سلطان نبیرهٔ اسدالله خلیفه ست وزیر شاه عباس ماضی بود و بعز مصاهرت شاه اختصاص داشته و بعد شاه صفی از منصب وزارت معزول گشته رباعی بشیر میگفت منه

رباعی

افسوس که عمر گشت بیهوده تلف | دنیا بلعب گذشت و دین رفت ز کف
نه خدا و خلق راضی نشدند | ضائع کردیم پارهٔ آب و علف

خواجه علی برادرزادهٔ حاجی محمد خان قدسی ست در مشهد پیش نماز بوده و دران باب گفته

این پیش نمازیم نه از روی ریاست | حق میداند که از ریا مستغنی ست
اینک خود را چشم اقتدا کرده وقت نماز | پشتم بخلائق ست و رویم بخداست

خازن نامش محمد امین ست از سخن سنجان تبریز و گنجینه دار معانی دل آویز ست منه

بود زتنگی دل غنچه سان دل جمعم | چو گل شگفتگیم باعث پریشانی ست
نگهت بفردوس اگر خواهی مرنجان خلق را | سد راهی چون غبار خاطر احباب نیست

خصالی هروی نامش حیدر ست بهند آمده آخر حال خود را در سلک ملازمان شاهجهان پادشاه منخرط گردانید و بخدمت دیوانی صوبهٔ کشمیر سعادت پذیر گردید منه

چنانکه کاه ربا برگ کاه را برچید | برهنه پای من خار راه را برچید
دل تسلی ز وصال تو نگردد بخیال | عکس گل بوی ز آیینه نبخشد بمشام

خسرو از شعرای جونپور ست اشعار بسیار دارد از وست

دیوانهٔ عشق ترا هر رنج راحت میشود | سنگی که آید بر سرش سنگ جراحت میشود

حرف الدال المهمله

دانش میر رضی مشهدی پسر میر ابوتراب شاعر عالیجناب ست و معنی تازه یاب زلال فکرش در کمال صفا و شیرینی مقال بیانش در نهایت نازکی و دلنشینی در زمرهٔ سخنوران عمده اشتهار است و صاحب طرز خاص ... نتایج افکارش ... قرأت وان یکاد احرام خانهٔ خدا بست و مناسک زیارت تقدیم رسانید و در عهد شاهجهان پادشاه با والد خود بهند آمده در اشتیاق گفته

راه دو رهند پابست وطن وار دمرا　　چون حنا شب در میان رفتن بهندستان خوش است

قصیدهٔ مدح بعرض پایهٔ خلافت رسانید دو هزار روپیه جائزه یافت بیتی ازان قصیده اینست

بخوان بلند که تفسیر آیت کرم ست　　خطی که از کف دست مبارکش پیداست

وچندی با داراشکوه بسر برده بالطاف خاص نوازش یافت شاهزاده را این بیت او بسیار

خوش آمده یک لک روپیه بهای آن مرحمت نمود بیت این ست

تاک را سرسبز کن ای ابر نیسان در بهار　　قطره تا می میتواند شد چرا گوهر شود

بعده دانش در دکن آمده نزد قطب شاه اعتبار تمام بهم رسانید این رباعی در فراق پدر خود گفته

که بر لوح مزارش نقش ست

رباعی

دانش مکن اعتماد بر عمر دراز　　کاید بزبان کم بسر عمر دراز

گیرم که چو عیسی بفلک بر شده　　آید بچه کار بی پدر عمر دراز

ودر سنه [۱۰۷۲] بمشهد رفت و دوازده تومان تبریزی بطور سالیانه از سرکار با و میرسید در سنه [۱۰۷۶]

در زاویهٔ خاک آرمید از وی می آید

نشد که بوسه بپائی بدف چو تیر دهم　　گذشت عمر بخمیازهٔ کمان ما را

بوی گل شد فیض بخش ای هوش وقت بیخودی　　یکنفس بگذار در سیر چمن تنها مرا

گر ز ابرو چین کشاید در دم بسمل بس ست　　خون بهای کشته با خندهٔ قاتل بس ست

مردم رنجه مرا روز وصل　　گریهٔ شادی عرق صحت ست

هر که خندهٔ گل سر بدر و سے آرد　　در باغ گریهٔ بلبل درین بهار کجاست

آبروی رودمان تاک هم بر باد رفت　　دختر رز را عسس صد بار بستان گرفت

ما و بلبل بعرض چاک سینه میکردیم دوش　　ناز پرورد گلستان زخم خاری هم نداشت

چه سان از قید این صیاد آزادی هوس باشد　　که پرواز بلندم تا لب بام قفس باشد

چگونه بار بمنزل برد مسافر اشک / که رهزنی بکمین همچو آستین باشد

نمیدانم چه صیادی که زیر تیغت ابرو را / چو چشم دلبران در زیر ابرو خواب می‌آید

هر دو دانا بهنر بدهٔ اقران گردد ⁂ / میوه رنگین چو شد از برگ نمایان گردد

دگر زلف سیاهش در پی تاراج ایمان شد / بفکر رهزنی افتد سپاهی چون پریشان شد

گر آه ندارم بجگر شکر که از من / بر دامن آیینه غباری ننشیند

پس از وفات که یاد کند بجز غم خویش / چو خون مرده سیه پوش شو بماتم خویش

صبحدم شبنمی بر برگ گل غلطان بناز / یادم آمد طفلی و دامان مادر سوختنم

غم و شادی مساوی دان و با گردون مدارا کن / نه کم از قدح عادت بدرد و صاف مینا کن

درین رنگین چمن چون لاله زرد ⁂ / غریبم در میان همنشینان ⁂

نمک شناس اسیران گر از قفس رستند / بنخل خانهٔ صیاد آشیان بستند

روی ماه نو بروی بادهٔ گلگون ببین / آب عمر افزا بنوش و حسن روزافزون ببین

در بزم کنم سیر که جای دگرم نیست / از حلقه برون چون قدح می سفرم نیست

بنارسا ز درین بزم نسبتی داریم / خوشیم اند اهل نشاط از ضعیف نالیها

پر حذر از آفت همصحبت دیرینه باش / کاش از اول نبودی شیشه با سنگ آشنا

صفحهٔ دشت با مداد رفیقان طی کن ⁂ / چون قلم بی دو سه یاری بسفر نتوان رفت

شتاب رخ نفسی تا بجای خود باشیم / چو عکس آیینه باز ند و از نگاه تو ایم ⁂

بگذار تا بعکس تو عکس آشنا کنیم ⁂ / گلگشت باغ آیینه تنها چه میکنی ⁂

شب عید است و بی خم قدح در دست رنگینش / شبستان حنا امشب چراغ روشنی دارد

درگاه قلیخان ترکمانی از سرکار آصفجاه اول بخطاب موتمن الدوله و منصب شش هزاری سربلند شد سپس بخطاب موتمن الملک و منصب هفت هزاری و ماهی و مراتب ممتاز گردید در شعر و انشا و تاریخ دانی حیثیات دیگر ممتاز بود و در لطیفه گوئی و مجلس افروزی بی انباز میر آزاد را

با او ملاقاتها دست بهم داده میگوید چشم بد دور اکثر بمجالست و موانست یکدیگر اوقات
خوش میگذرد و بگلگشت بساتین و تماشای ریاحین دماغ شگفتگی آسوده می باشد در سنه ۱۱
بمرض سرسام ودیعت حیات سپرد قبر او در اورنگ آباد است این چند شعر از او دیده شد

فصاحت جامهٔ اوست

شرک محض است گمان من و تو   من و تو نیست میان من و تو

معاشرانه سوالی ز دوستان داریم   برای بادشما این هوا چه میخواهد

دانا میرزا محمد علی بن ملا محمد سعید مازندرانی هروی فاضل و شاعر بود در مرشدآباد فوت کرد
چند ورق اشعار بخط خودش بنظر در آمد از آنجا فرا گرفته شد

تا سینهٔ ما نیست رسا ناوک نازت   کوته نظری حیف ز مژگان درازت

دل ز من رم کرده در ابروی جانان مانده است   یاد من کی میکند در طاق نسیان مانده است

زان دل از کشمکش هند پریشان مانده است   که نه بر سیر ده ما شه بیا خوابانده است

حسرت چه بلا شود با دلم چه خواهد کرد   هلال یک شبه ابرویت تمام سوخت

دوری نامش سلطان بایزید بود و بخطاب کاتب الملک مخاطب خط نستعلیق را در هندوستان
شاید کسی بهتر از او نوشته باشد سلیقهٔ شعر او در نهایت مناسبت افتاده آخر عمر توفیق زیارت

حج اسلام یافت از اوست

گه درون جانی گه درون دل حزینی   از شوخی که داری یکجا نمی نشینی

تا از نظر آن یار پسندیده برفت   خون دلم از دیدهٔ غمدیده برفت

رفت از نظر و ز دل نرفت این غلط است   کز دل برود هر آنچه از دیده برفت

دوائی حکیم عین الملک از طرف مادر از نسل جلال دوانی است بلطف خصائل و حسن شمائل
مخصوص و مشار بود طبع نظم داشت و در کمالی کار مسیحا میکرد از اوست

در شب زلف سیاهش خواب هرگه در ربود   بوالعجب خوابی پریشانی که تعبیری نداشت

در کنارم ننشیند هرگز — طفل اشکم که دویدن فن است
نکند میل روائی به بهشت — چون گل از باغ تو چیدن دانست

دردی

دردی از جماعت افشارست زیاده برین حالش معلوم نشد ازوست

توئی و قوت یکتائی و گرد دوی — نعوذ بالله اگر در دلش اثر نکند

درد

درد دهلوی خواجه میر محمدی بن خواجه محمد ناصر از احفاد خواجه سید بهاء الدین نقشبند بود شناور دریای حقیقت و توحید و شاه کشور تفرید و تجرید است در تصوف رسائل بسیار بزبان حقیقت دارد مثل نالهٔ درد و آه سرد و درد دل و شمع محفل در فارسی و اردو و ریخته صاحب دیوان است در اواخر مائه ثانی عشر هنگامهٔ فیض رسانی گرم داشت گوشه گزین صاحب فقر و قناعت و صبر و تسلیم و تمکین بود در ۱۱۹۹ العمر شصت و شش سال انتقال فرمود وصل خواجه میر درد تاریخ است این چند ابیات ازوست

لازم نبود دوست زبان و نهفتت — آئینه دار باب صفا بوده ایم ما
ز خود رفتن بها یطرفه دارد تماشا کن — که مثل شمع باشد هر نفس رنگ دگر اینجا
از گردش زمانه نیاسوده ام که هست — مثل فلک مدام سفر در وطن مرا
آمد خبر ز آمد او — من لیک خبر نماند ما را
زندگانی بود از بس باعث آزار ما — در نظرها گشته آسان مردن دشوار ما

رباعی

کردیم تماشا چه جهان من و ما — گشتیم درین بادیه مانند صبا
بر هر که نهادیم دل بعرفان گیتی — پر بود چو نقاره ز شور دعوی
یادی ز نالهٔ دل گم گشته میدهد — هر جا رسد بگوش صدائی جرس مرا
هر کس دوچار شد بخ خود نظر کشاد — گاهی ندید آئینه سان هیچکس مرا
بر سر کوئی تو اهم یکبارگی باید گریست — ابر تا داند که این مقدار می باید گریست
نی دوائی راست می آید جان هم میرود — درد بر حال من بیمار می باید گریست

ای دل آزار و دل گرفتار ستت   قصه کوتاه ماجرا این ست بس
چنان جان و دل شد در حق خود در دیا قسمت   نه بهر جان دلی سوز و نه جان بهر تن افشاند
اینجا گل زیست چیده باشم شاید   رباعی   بوئیش نفسی شنیده باشم شاید
گویند عمرا تو خواب دنیا دیدی   از یادم رفت دیده باشم شاید

رباعی

این اهل زمانه درد ناکم کردند   بی هیچ عبث عبث هلاکم کردند
از چار طرف غبار دلها چندان   برخاست که زنده زیر خاکم کردند
امروز اگر اشک تو شوید کاغذ   رباعی   فردا از تو هیچکس نجوید کاغذ
خود گو با خود حقیقت نامهٔ خویش   زان پیشتر ای درد که گوید کاغذ

رباعی

در دل باید همیشه داری اخلاص   پیوسته میان سینه کاری اخلاص
از شرک و نفاق سخت پرهیز نما   مخلص نشوی تا که نیاری اخلاص

رباعی

سر سبز نگشت هیچگه دانهٔ حرص   آباد نگردید گهی خانهٔ حرص
چون ظرف شکسته باز خالی گردد   هر چند که پر کنند پیمانهٔ حرص

رباعی

کردی تو شب و روز کامرانی بالفرض   دیدی همه خیر این جهانی بالفرض
مرگ و پیری دو چار گردد آخر   صد سال اگر زنده بمانی بالفرض

یاد ایامی که با بلبل به تنهایی داشتیم   با رخ و زلف کسی خوش کاروباری داشتیم
این همه از خویش رفتی در پی کار کسی   ای دل گم گشته ما هم با تو کاری داشتیم
اتفاقاً آمدی امروز و ما از مدتی   گوش بر آواز و چشم انتظاری داشتیم

گویند رحمت است طلبگار بخششی — خود را باین امید گنهگار ساختیم

درد آخر زندگی هم چند روزی کردنیست — دل نمی باید ز دنیا اینقدر برداشتن

بیک تغافل از آشفته خاطری رم کن — مژه بهم زن و این بزم جمله برهم کن

سیاه عذر شود بدتر از گناه ترا + — خطا چه پیش ز حد ست عذر آن کم کن

بهیچ کار کتب خوانیت نمی آید — ز جمع خاطر خود نسخهٔ فراهم کن

اگر نریخته اشک ندامت از چشمت — بشرم غرق شو و از عرق جبین نم کن

جراحتی بدلت گر رسیده است ای درد — تو از گداختن خویش فکر مرهم کن

نیستم ای باغبان مشتاق گلگشت چمن — در بغل از داغهای دل بود گلدسته ام

بر شادی دو روزهٔ گل خنده می زند — داغ جگر خراش و غم جاودان ما

سیر چمن بکلبهٔ احزان خود کنیم — گل ز دل بر زد داغ بهار خزان ما

از داغ الفت است دل و سینه گلفروش — غیر از متاع درد ندارد دکان ما +

رستم کجا بزور ضعیفی ما رسد + — کوه غم است کاه تن ناتوان ما +

ماییم و کنج وحدت و آسودگی دل — ای درد گوشه گیر بدار الامان ما

ز دست گردش افلاک درد از پا فتم — مقابل کی شود پیر فلک بخت جوانم را

برو بمجلس غم پیشگان و شادی کن — ز چاک سینه پر آسودگی بخند اینجا

اسیر سلسلهٔ زلف آنکسم که بود + — فتاده چرخ بیک حلقهٔ کمند اینجا

بتیغ عشق توسل گرفتن آسان نیست — که میکنند جدا بند را ز بند اینجا

حیف است نظر باین و آن بکشودن — شعله زن آتش هوسها بودن

ای شمع درین بزم ز خود چشم بپوش — تا کی کف افسوس ز مژگان سودن

رباعی

بر هستی خود نه اعتمادی میکن — نی بهر کسی قصد فسادی میکن

چندی اگرت زمانه ایجاد ارد — خاکی شو و انتظار بادی میکن

رباعی

گر گل نشدی ز داغ دل لاله بشو — ور ماه نه برای خود هاله بشو
ای قطره در یجا گر بی سخت مپسند — گر در نتوان گشت بروژاله بشو

رباعی

کو عقل و کجا فهم و کرا نیش هوش — کوران و کران بهم نمایند خروش
چون شمع درین بزم عبث میسوزی — ای روشنی طبع تو هم شو خاموش

داعی غواص محیط حقیقت و مجاز بود و از سخنوران نکته سنج شیراز معاصر و مستفیض خدمت شاه
نعمت الله ولی ست این ابیات از وست

می بنوش که رنگ نگار ما دارد — گلی ببوی که بوی ز یار ما دارد
چو باد خاک تو خواهد بهر طرف بردن — مهل که از تو نشیند بخاطری گردی
صدره گرم چو شمع سر از تن جدا کنے — از ذوق خنجرت سر دیگر بر آورم
بجای دوستی چندانکه کردی دشمنی با من — چو بید روان بخاطره نداد من ناامیدی را

دهکی محمد درویش نه سخن را محک بود و ساکن محله دهک که در قزوین ست جولاهگی میکرد و گاه
خشت می پخت و دیوان خود را بمیان بسته میداشت و نزد اشکال در محاوره با اصطلاح

از دیوان خود سند پیش می نمود تا در لپود سخن شیرین می با فد

بستی چاک کردی پیرهن در بزم میخواران — دری بگشودی از فردوس بر روی گنهکاران
دهن بخنده کشود و میان ز لطف گشاد — بناز گفت مرا هیچ از تو پنهان نیست
بر مثال صورت دیوار حیران مانده ام — پشت بر دیوار رو سوی تو حیران مانده ام
دل نگردد خوش مرا از دوستان دیگران — چون تو انی زنده بودن کس بجان دیگران
هر روز اختیار جهان پیش دیگری ست — دولت بگردد است که هر روز در دیگری ست

دوست دوست سخن بود و آشنای معنی لود کهن معاصر سلطان حسین میرزا است
و شاعر رنگین خوش ادا این بیت از وست

بلاست از تو بدل هر زمان جفای دگر　　جفا که بر دگری میکنی بلاے دگر

درکی قمی از قم برخاسته باصفهان رفت و از انجا برگشته بقم نشست بست هزار بیت
دارد آن از وست ٥

چون توان جستن که زلفش گشته دامنگیر ما　　پاسبان در زیر سر دارد سر زنجیر ما
تار ابصر بانی صنیا و الفتی ست　　ورنه بیضم تا قفس میتوان شکست
جنون نه روز ازل بود قسمتم لیکن　　با آنکه دیر رسیدم بقصب مجنون شد
زنده در عالم تصویر همین نقاش ست　　همه را خواب عدم برده و بیدار یکی ست

دیری محمد ابراهیم حسین از مردم کابل بود و شاعر قابل و رشسنه مرحله حیات طی نمود این
بیت از وست ٥

پیشه همیشه مصحف رو را ز چشم مست　　ز انسان که رو نما بر زبان کتاب را
همیشه نعمت شاهان جشید دام شور　　نمک بقاعده در شورباهی درویشی ست

داؤد میرزا داؤد بن میرزا عبد الله مستوفی منصب تولیت روضه رضویه داشت ببلاهر
دودمان صفویه ممتاز بود در شاعری و شنگاری و سیخ و ترتبه بلیغ حاصل داره در سنه الف و اثنا عشر
انتقال کرد این ابیات از جمله اشعار لطافت شعار اوست + ٥

روشنی از خویش می باشد دل پر نور را　　شعله شمع از رگ سنگ ست کوه طور را
جام گل کاسه دریوزه بلبل گردد　　نچمن آید اگر باد صبا بوی ترا
جزو لا یتجزی کند حکیم اثبات　　به بینید از تکلم دهان تنگ ترا
قرعه زند بر تیغه صرفی انداخته مرا　　بسکه این راه گران بود و سبک ساخته مرا
اگر صاحب سخن کامل شود خاموش میگردد　　گره چون از زبان غنچه واشد گوش میگردد

ز خط پیدا شتم حسنت ز اول بیش میگردد — چه دانستم که این جدوار آخر نیش میگردد

داعی

داعی همدانی در اقسام شعر ماهر بود دیوانش قریب بده هزار بیت بنظر رسیده از وست

عمر ابد نتیجهٔ وصل نگار ماست — آب حیات جام می خوشگوار ماست

پیکان جور تا بد بیتوان کشید — زین پارهٔ جگر که کنون در کنار ماست

داعی

داعی لپسر ضمیری اصفهانی ست و بزم آرای سخندانی این بیت از وست

آمدی رفت ز دل صبر و قرارم بنشین — بنشین تا بخود آید دل زارم بنشین

دانا

دانا ملا دانا در معنی یابی تلاش بسیار داشت بعنوان منشی گری در سرکار امیر خان عالمگیری منسلک بود و نظم هندی بسیار خوب موزون می نمود از وی می آید

در عشق ابای ست تقلید گفتگو — این راه را چو سایه بپائی کسان مپو

بربند سنگ بر شکم از فاقه چون گهر — مفروش خویش را و گهدار آبروی

درویش

درویش کاهن تبریزی بوسعت مشرب موصوف بوده و سلیقهٔ شعر بالایم داشته

رباعی

ای دل اگرت بود شعور و ادراک — چشمی بگشا چو مهر بر عالم خاک

هر لاله نشان ساغری بر لب جوست — هر سایه سیاه مستی افتاده بخاک

دانش

دانش مازندرانی نامش ملا علی بود در اوائل جا و بد تخلص میکرد از وست

به پیش ما چه زنی لاف زور بازو را — که میکشد همه کس این کمان ابرو را

ما بذوق گریهٔ مستی باین بزم آمدیم — می بده ساقی بقدر آنکه چشمی تر شود

گذشتن از لب میگون بوقت سبزهٔ خط — چنان بود که کسی در بهار توبه کند

دوستاق

دوستاق گرجی نامش بهزاد بیگ ست از جملهٔ منقسبان آستانهٔ شاه عباس ماضی بوده و سلیقهٔ انشا بشعر ملایمت تمام داشته از وست

برآر گردش دوران اگر گرد این چنین از من — بانذک روزگاری آسمان گردد زمین از من

بی تکلف چون چراغ رهزند بزم جهان | گیرم از هجرت فردم کود باغ زندگی

دستور میرزا حسن علی نام داشته شاعری مشهور بوده و در شیرین گوئی دستور منه

ز جنون انچه آید در وجود از ما نمی آید | دویدن شیوهٔ سیل ست از دریا نمی آید

دولت هوائی مردم بمغز می کند | آخر کلاه بحر نصیب حباب شد

تو ئی که گوش بجرم فسانه نمی کنی درد دل | زکوه با همه تمکین جواب می شنوم

دستور نامش میر رفیع بوده اصلش از ولایت ایران ست در علم حکمت دستگاهی داشته

از دیار خود بهند آمده میگذرانید با میر عظمت الله بیخبر ملاقی شده طبعش بنظم رباعی میل تمام

داشته از وست

درگلشن عشق کز گلش ننگ بود | صوت همه مرغان بیک آهنگ بود

در سوختگی تفاوتی نتوان یافت | خاکستر هر چیز بیک رنگ بود

دیده نواب اعز خان ترکمانی در عهد عالمگیری بمنصب چهار هزاری افتخار اندوخته و در زمان

محمد شاه بمنصب پنجهزاری و خطاب ترک جنگ سر عزت افراخت و چندی بنظامت صوبهٔ

کشمیر هم پرداخت متین کشمیری تذکرهٔ حیات الشعرا بنام وی نگاشته در اواسط سنه ۱۱۴۰ دیده

بتماشای آخرت کشاد این ابیات از وی دیده شد

شیشهٔ دل از اثر ناله شکست | از نسیمی ورق لاله شکست

گر تو ساقی شوی ای عهد شکن | میتوان توبهٔ صد ساله شکست

فریاد من از چشم سیاهت بفلک رفت | این طرفه که از سرمه شد آواز رسا تر

تا چشم تو زره کرد کمانی نکشیدی | یک صید نیاسود ز ناوک بر سینه

در د مند از توابع محمد آباد سید بود بدهلی آمده میرزا مظهر او را در سایهٔ شفقت خود گرفته

و بهمین عنایت و تربیت ایشان مجموعهٔ کمالات شده و در فن سخن رتبهٔ شایسته بهم رسانید

میرزا در حق او میفرماید

مطرب بباش نغمه‌ای با ناخوان در دسند / لعلی ست ای که دیگر در روزگار نیست

از وی می‌آید

بر جسم خویش از آن کوه کن همی گریست / که شور خندهٔ شیرین بکام پرویز است

در کوی میفروشش نمی‌آید آبرو مرا / لب تشنگی فروخت بدست سبو مرا

جان بیکسانه دادم و شادم که عمرها / بوده ست بر مراد تو مرگ آرزو مرا

رباعی

یکچند عتاب و ناز ظاهر کردی / وین عمر دو روزه با خاطر کردی

بعد از مردن رسید بحالم افتاد / اول بایست آنچه آخر کردی

حرف الذال

ذوالفقار شروانی سید صحیح النسب و شمشیر جوهر دار است فضیلت را با شاعری جمع داشت و دبیر فلک را طفل ابجد خوان می‌پنداشت قصیدهٔ رائیه در مدح وزیر شروان گفته و هفت خروار ابریشم در وجه صله یافته شعر او در رنگ جوهر ذوالفقار عزیز روزگار است

چندی از آن در اینجا اثبات نموده شد

زهی جناب شریفت خلاصهٔ ایجاد / ز بندگی تو گیرد سعادت استعداد

شکفته روی جلالت ز دیدهٔ اوهام / گذشته پایهٔ نوالت ز منزل اعداد

ز لطف و عنف تو گیرد وجود نفع و ضرر / ز مهر و کین تو باشد اساس کون و فساد

خرد که عارف اسرار کلی و جزئی ست / هم از قبول تو دارد قبول استعداد

دلت ز پرتو معنی نفوس قدسی را / بسوی عالم تحقیق میکند ارشاد

نهاد روز نگردد و نهان نظر شب / اگر ز رای تو یابد ستاره استمداد

ظهور شیر گلگون آن خورشید روی مشرقین / در فضای نیم روز آورده شکسا زنگین

ار ز من دو دست شمس نزدیک نیم مهر و شها / دیدهٔ معنی از این بهتر نباشد در دو بین

نکهتِ گیسوی عنبر بیز مشک افشان اوست — شمهٔ از خاک پائی شهریار آستین

ذوقی سمرقندی ذوق سخن فراوان داشت و شوق وصال خوبان معانی بی پایان در ایام قل احمد خان ترقی بسیار کرد و بملک الشعرائی سر برآورد کتاب ناز و نیاز را بنام پادشاه مسجل کرد و انعام وافی یافت جمعی او باش بطمع آن نقود او را شهید کردند وی پیش از قتل غزلی گفته بود از آن است

ما از ازل بشیوهٔ منصور بوده ایم — قاتل بیا که لب به انا الحق کشوده ایم

ما مرهم جراحت هر دشمنیم و دوست — اما بزخم خویشتن الماس سوده ایم

مکن تغافل ازین بیشتر که می ترسم — گمان برند که این بنده بی خداوندست

آخر مهر و محبت نه همین سوختن ست — تا چها بر سر خاکستر پروانه رود

بی تو شب تنهائی زین ذوق که می آئی — تا کی من سودائی برخیزم و بنشینم

ذهنی ملا حیدر اصفهانی قلعه کشای خیبر سخندانی ست و یکه تاز میدان بیان و معانی از نوازش یافته های عادلشاه والی بیجاپور بود و شاعر صاحب مقدور از وی ست

بجرم عشق توام میکشند و غوغائی ست — تو نیز بر سر بام آ که خوش تماشائی ست

غمم چو شد سایه فگن سایه نشین من بودم — هر کجا پای ستم رفت زمین من بودم

بعد از وفات بر قلم استخوان ما — سر بسته نامه ایست بنام مهربان ما

ذوقی محمد امین اصلش از ترکمان ست اما در کاشان بسر می برد در مراتب علمی شاگرد میرزا جان شیرازی ست چندی در خراسان و فارس و عراق سیاحت کرد آخر در قصبهٔ لاهیجان بعالم بقا شتافته خوش سخن ست و شمع افروز انجمن میگوید

همنشینم بخیال تو و آسوده دلم — کین وصال ست که در پی غم هجرانش نیست

آه از تو نیفکر جدائی من مضطر شده ام — چکنم در نظرت سخت مکرر شده ام

تا کی عالم بسر هم که ز تو شوم گردان — گرچه با خاک سیاه از تو برابر شده ام

چه آفتی تو ندانم که در جهان امروز | محبت تو دو کس با هم آشنا نگذاشت
بیاد ایامی که بهر خاطر من با رقیب | بود او را سر گرانیها که اکنون با من است
آنچنان تشنه به بزم از جام حسرت نیستم | کان تغافلهای پی در پی خبر دارم کند
بطور دیگر امروزم نصیحت میکند ناصح | همانا دل ز دستش برده باشد دلستان من
پس از عمری که بهر پرسش من یار می آید | غم دل با که گویم همره اغیار می آید
گناهم را غنائی با بیا از دوزخ فزون ترسم | که سوزندم بداغ هجر فردای قیامت هم

ذوقی اردستانی — ذوقی اردستانی شاعر مشهور از معاصران حکیم شفائی ست در بدایت عمر کشتی گری می‌کرد آخر ترک آن پیشه نمود اشعار نمکین دارد و سخن شیرین دیوانش پانزده هزار بیت ست از کلام اوست

انگشت مزن بر لب پر حوصلهٔ ما | بگذار که سربسته بماند گلهٔ ما
هر دو بر هم زن هنگامهٔ عیش و طرب اند | که شب جمعه بمرگ رمضان بنشینند
چو خواهم از سر کوی بتان کناره کنم | بدانه‌های سرشک خود استخاره کنم
نه شگوفه ام نه برگم نه ثمر نه سایه دارم | همه حیرتم که دهقان بچه کار کشت ما را
تا داغ تو در کیسهٔ جانم درمی کرد | عمری بهمین مایه دلم محتشمی کرد
چندان بالم خوی گرفتیم که آخر | با حوصلهٔ طاقت ما درد کمی کرد
هرگز نظرت بر من غمناک نیفتد | تیری ست نگاه تو که بر خاک نیفتد
رسید ترک من و خنجر از نیام کشید | امیدوارم از حسرت انتقام کشید

ذهنی تبریزی — ذهنی تبریزی در تبریز حلیم پزی میکرد و شعر خوب میگفت از وست

شب روم به بام آن مه گوش بر روزن نهم | پنبه بردارم ز بالینش بدیده روشن نهم

ذره — ذره محمد شفیع اکبرآبادی مدتی در لکهنو ملازم شجاع الدوله بهادر بود شاگرد شمس الدین فقیر است در علم طب دستگاه داشت آخر عمر به کربلا رفته متوطن شد و همانجا در اوائل سنه ۱۲[illegible]ه در گذشت

این رباعی از وست رباعی

گر ما بگذشت واین دل نه از ہما | سر ما بگذشت واین دل زار ہمان
القصه هزار گرم و سرد عالم | بر ما بگذشت واین دل زار ہمان

ذوقی میر عبد الواحد بلگرامی سخن شیرینش بگلو سوزی نبات ست و شعر آبدارش بگوارائی آب حیات از یاران میر عظمت الله بیخبر بود و او را نسخه ایست مسمی بشکرستان خیال مشتمل بر نظم و نثر در وصف حلویات درین نسخه بمناسبت شیرینی ذوقی تخلص میکند ورنه تخلص اصلی او واحد است چنانکه در حرف واو بیایدآ زوی می آید

آنانکه پرده از رخ لوزینه وا کنند | آیا بود تواضع صحنی بما کنند
نان از تنور بهر مربا جدا شده ست | لازم بود که حق غریبی ادا کنند
در کار خیر حاجت هیچ استخاره نیست | اهمال در تناول فرنی چرا کنند
انجیر را ز شاخ درخت ار جدا کنید | پنهان ز چشم بد بلبش آشنا کنید
هنگام آن شده که اسیران انبه را | بر کام دل ز محنت زندان رها کنید
آورده ام برای شما شربت انار | نوشش کنید و مخلص خود را دعا کنید
ببین بسوی چپاتی بدیدهٔ انصاف | که بی وصال شکر حالت نزاران چیست
غرض ز موسم برسات اوله و بوندیست | وگرنه این همه تمهید برق و باران چیست
در تمنای ملاقات شکر ای ذوقی | آب گردید دل شیره بالفت سوگند
بوندی و گشته قنوج بیادم آمد | شب بچرخ انجم و مه را چو تماشا کردم

ذکا میر اولاد محمد بن میر غلام امام برادر اعیانی میر غلام علی آزاد بلگرامی ست میر خیز انه عاهر را بخواهش او از سراپردهٔ قوت بجلوه گاه فعل آورد مشق سخن بر عم نامدار خود کرد و سلیقهٔ مناسب دارد و تنها فکر معنی جوست

کشید آخر مرا هم جذبهٔ گل جانب گلشن | صبا این مژده بخواه سوی عندلیبان بر
تا بسوز دشتهٔ خود را بداغ تازه | بمزار عنبر افروزد چراغ تازه

گر رسی تیغ بکف از سر جان برخیزم — پیش پای تو نشینم ز جهان برخیزم

تا نبینی که بریزد گرد بر بالای خود لیلی — سیه بست جنون با خاک رهش سر کند بازی

چو قفل بسته کز نوک سوزن باز میگردد — گشاد کار دل از نشتر فصاد میخواهم

حریف وحشتم چون گرد باد دامن صحرا — غبار هستی موهوم را بر باد میخواهم

برگرفت دل من رعشه گرفت ست ترا — طفلی و کوزهٔ بدست خدا خیر کند

خواست از شیوهٔ بیداد و بهر یاد مرا — خبر قتل کسی گفته فرستاد مرا

سری ست که از بست و گشاد مژهٔ خود — در چشم زدن صبح جهان شام توان کرد

ذو الفقار

ذو الفقار سید ذو الفقار علی بن سید فرزند علی از قاضی زادگان قصبهٔ نیوتنی ست در بانگرمو متولد شده و در بلگرام سکونت دارد صاحب ذهن رسا و طبع ذکی و ذکاست در مدح نامه نگار و رئیسهٔ عالیه بهوپال نواب شاهجهان بیگم قصائد متعدده پرداخته دیوان مختصری غیر مرتب دارد عمرش در حین تحریر این جریده قریب بشصت سال رسیده این چند بیت از وست

هر جگر را تیغ ابروی شما پهلو شگافت — در سینه هر دل خلیده تیر مژگان شما

ز حسن خویش تا آراستی بازار عالم را — گران کردی متاع درد و هم سرمایهٔ غم را

تامل میکنم بسیار در نظارهٔ رویت — مگر در مصحف روی تو یابم اسم اعظم را

ای گل بتو این رنگ دل افروز که داده ست — بلبل بتو این نالهٔ جانسوز که داده ست

جانان بتو شمشیر که داده ست ز ابرو — وز موی مژه ناوک دلدوز که داده ست

این خال سیه صفحهٔ عارض که نوشته ست — این نقطه بخورشید نگه سوز که داده ست

چو مجنون هر سحر خورشید در صحرا گذر دارد — مگر از خال رخسار صنم سودا بسر دارد

بیا در پردهٔ چشمم من ای نور نظر بارے — که مژگان من از بهر تو در دامن گهر دارد

دل من شوق روی او دارد — ذره خورشید آرزو دارد

ای اجل چند روز امانم ده — کشت من خوشه در گلو دارد

برآید از قفس تن چو طائر روحم | بشوق می‌کند آشیان لب بام تا که
در تر شروی چو ایجان در تکلم آمدی | میوهٔ بستان حسن خویش شیرین کرده
گر در چمن گذر فتد آن گلعذار را | حسن دگر دهد به تماشا بهار را
دوش در کوچهٔ جانانه شدم | من ندانم که شدم یا نشدم
بر در کعبه نشستم یکدم | سالها معتکف بتخانه شدم

حرف الراء المهمله

رودکی سمرقندی کاروان سالار شعراست و مقدمة الجیش عساکر فصحا اول کسیکه بتدوین سخن فارسی پرداخت و گلهای بوقلمون را گلدسته ساخت اوست احوالش تذکره نویسان مفصل بضبط آورده اند و در ید بیضا ترجمهٔ حافلهٔ او نوشته این رباعی در مرثیهٔ ابوالحسن مرادی شاعر بخارا گفته و گوهر بیها سفته

مرد مرادی نه همانا که مرد | مرگ چنان خواجه نه کاریست خرد
جان گرامی به پدر باز داد | کالبد تیره بمادر سپرد

رباعی

چون کار دلم ز زلف او ماند گره | بر هر رگ جان ز آرزو ماند گره
امید ز گریه بود افسوس افسوس | کانهم شب وصل در گلو ماند گره

رباعی

رو دیست دریای حسن و لعلت مرجان | زلفت عنبر صدفت دهن گوهر دندان
ابرو کشتی و چین پیشانی موج | گرداب بلا غبغب و چشمت طوفان

رشیدی سمرقندی شاعر صاحب شعر عظیم و طبع مستقیم بوده از سلطان خضر خان خاقان سید الشعراء خطاب داشت در ید بیضا ترجمهٔ حافلهٔ وی نوشته [illegible] او آورده اشعار غزل ایراد نکرده این قطعه از وی است

تو وزیری و من ترا مداح — دست من بی عطا روا بینی
تو وزارت بمن سپار و مرا — مدحتی گوی تا عطا بینی

رفیعی میر حیدر معمائی کاشی در شعر بی بدل بوده و در معما و تاریخ ضرب المثل از شعراء دولت اکبری است برای تفسیر مهمل فیضی سورهٔ اخلاص بی بسم الله تاریخ بر آورده و در اواخر مائه حادی عشر بدار آخرت شتافت این چند شعر رفیع پایه و بیت گرانمایه از وی است

عزم سفر کرد یار ما ز میان رسیده‌ایم — او اگر از شهر رفت ما ز جهان میرویم
این صید زبون کیست رفیعی که درین دام — نزدیک بمردن شد و صیاد نیامد
مسخر ساز ای دل ملک عشق و پادشاهی کن — برو بر تخت رسوائی نشین و هرچه خواهی کن
صف محشر خورد بر هم که آیا کیست این قاتل — که میخواهد شهید تیغ او عذر گناه او
دی وعده داد و نامد و وعده آمد امروز — هم سوخت ز انتظارم هم ساخت شرمسارم
چون شنیدی کز سر کویت رفیعی شد بخاک — هیچ رفتی گریه کردی عزائی داشتی
مبادا مست من در خانهٔ بیگانه افتی — همان در خانهٔ من به اگر در خانه افتی
من بتابوت رفیعی رشکها بردم که تو — همرهش گریان تر از اهل عزائی آمدی
نازک دلم ای شوخ علاجم چه توان کرد — من عاشق معشوق مزاجم چه توان کرد
غم ز هر جا که رسد سر زده آید بدلم — چکنم خانهٔ من بر سر ره افتاده است

رفیع میرزا حسن بیگ قزوینی شاعر رفیع الدرجات و منشی خوش عبارات و ناظم رفیع القدر و ناثر کامل الاعتبار است منازل علوم رسمی طی کرده و دستمایهٔ فنون بهم رسانده در سنه ۱۰۵۵ بهند آمد و بمنصب چهارصدی چهرهٔ اعتبار برافروخت و صلهای گران در بدل مدح شاهجهان پادشاه بیندوخت و در عصر عالمگیر بعد از کبرسن از نوکری استعفا خواست و در دهلی گوشهٔ انزوا گرفت و از سرکار پادشاهی وظیفه تعین یافت تا آنکه از وظیفهٔ حیات مستعفی شد پریزادان معانی تازه تسخیر میکند و لآلی معانی را در رشتهٔ غزل منظوم میسازد آرزو در تذکرهٔ مجمع النفایس

انتخاب غزلیات او ستوفی کرده این چند بیت سوای آن از دیوانش برچیده شد

ای فلک دیگر برآر از تنگ عریانی مرا — عیب دانا نیستم تا کی بپوشانی مرا

چون نگین با خویش نام خانه داریم و بس — هیچکس فیضی نبرد از سایه دیوار ما

در موسم گل گر بگلستان برسیدیم — از دست ندادیم تماشای خزان را

لرزید دل و داد نشان زان خم ابرو — سهمی ست طپیدن نفسی قبله‌نما را

افتادگیم ساخته از حادثه ایمن — هرگز نبود تاب کسی پنجه ما را

قد خم گشته ما را بنظر کی آرد — چشم مستت که ندارد خبر از ابروها

چو خار بر سر دیوار گلستان منشین — که آتشی نشود از تو بهره‌مند آنجا

با قوت پرواز نداریم وگرنه — عمریست که صیاد شکسته‌ست قفس را

پروانه را چراغ و مرا داغ شد پسند — هرکس بقدر طبع کند انتخاب را

زینتی دارد اگر دنیا نصیب دیگریست — میفروشد باغبان گلهای باغ خویش را

هنوز در کفنم از عمر رشته تاری هست — بدستم از سر زلف تو یادگاری هست

مرا که جیب گلشن شراب خون دلست — چه سود ازین که چو نرگس پیاله داری هست

دست ارباب طلب را نیش زد — دامن ارباب دولت خار داشت

بی همتی نگر که باین رتبه آفتاب — تا شد بلند در پی تاراج شبنم است

نمی کنم سخن از هیچکس چو مردم چشم — مرا چه باک که عالم پر از سخن چین است

نه همچو سرو و گلم ذوق گلشن آرائیست — چو نخل بادیه کارم همیشه تنهائیست

داغ حرمان تو هرگز نرود از دل ما — این وطن سوخته را حب وطن پیداست

خانهٔ پرشیشه را ماند جهان بیدار — جمله یکجا هست و دلها را بدلها راه نیست

باغبان از سیر باغت منتی بر من منه — گل بدست آید مرا اما دماغ از دست رفت

دیگری آرد مرا بیرون مگر از بزم یار — ورنه در پا همچو شمعم قوت رفتار نیست

بر من از قهقهه شیشه ز می ظاهر شد — کز پی خنده کم گریه بسیاری هست

خواستم سبزه صفت در قدم گل باشم — باغبان آمد و خار سر دیوارم کرد

تو گر روی ز چمن بلبلان تمام روند — گمان مبر که یکی از هزار می ماند

با من اگر سپهر بود سرگران چه باک — چون بر گشت یار بر پیشوان کشید

من کفیل از طرف بلبل گلزارم که او — گر در آید بقفس یاد گلستان نکند

دل آسمان شود خون ز حسد اگر ببیند — که چو برگ لاله یکجا دو سه آشنا نشسته

آنها که خواب راحت بر خود حرام کردند — چون شمع کار خود را یک شب تمام کردند

دل بسته بر الفت دشمن که تا گرم ست آب — گر چه هیچو شد با آتش لیک با او دشمن ست

خار را آتش توان زد تا نگیرد دامنی — من نمیدانم علاج خاک دامنگیر چیست

نیم بسمل شده مرغی بکفت آرم که مرا — در خور حالت خود نامه بری در کار ست

بدام زلف تو عالم تمام در بند ست — کسی که باز بود دیده تماشائی ست

قفای آینه را به ز روی آینه دان — که رو بره نشود با کسی که خودبین ست

راضی

راضی شیرازی شیفته شاهد حقیقی و مجازی ست سام میرزا این ابیات بنام او نگاشته

نشان خون شهیدان عشق میجویند — حذر کن ای سر و حنای دست رنگین را

خوش آنکه شب کشی و روز بر سرش آئی — که آه این چه کسست و که کشته ست این را

رشکی

رشکی همدانی غواص لجه معانی ست معاصر شاه طهماسپ بود و شعر دلجو دارد و خوش ادا ست میگوید

تو ای غافل ز آهم خانه رشکی چه می پرسی — ببین از دور تا دود از کدامین خانه میخیزد

پدر چو طالع من دید بر سرم زد و گفت — سرت مباد که رسوای خاندان منی

رفتم از کوی تو ای خو بجفا کرده بگو — صرف اوقات با آزار که خواهی کردن

رفتم و اندوه هجران ترا بردم بخاک — تا به بینم بیتو حال خفتگان خاک چیست

چه حالت ست که شبها ترا بخواب کنند فغان من که کسی را بخواب نگذارد

شاید بدعای تو گویم حکایتی یکبار عرض حال مرا میتوان شنید

رونق یونانی آب و رنگ گلستان روشن بیانی ست نامش میر رونق بود اول یمنی تخلص میکرد آخر همان نام خود را تخلص قرار داد ازوست

نمیگویم که چون گل سینه بر باد صبا بکشا نزاکت سوخت در پیراهنت بند قبا بکشا

رسا میرزا ایزد بخش اکبرآبادی شاعر عالی فکرت بود و شاگرد شیخ عبدالعزیز عزت در اثبات خلافت خلفای راشدین رساله بسیار خوب مدلل براهین نوشته و مخالفین را زبان گویائی بسته ازوی می آید

ژاله ام از تاب منت میگدازد پیکرم آب میگردم اگر از خاک برداری مرا

رضی سمرقندی از ولایت خود بسیر هند خرامید و دهلی را برای سکونت برگزید در شعر طرز خوب دارد و سخن مرغوب ازوست

جان را بسوی دوست خیال عزیمت ست این ناله که میشنوی کوس رحلت ست

مردمان گویند فردا میکشی دامان دوست حال من اینست تا فردا کجا خواهم کشید

ستاره ایست در گوش آن هلال ابرو ز روی حسن به خورشید میزند پهلو

هجرت ز وصل غیر خبر میدهد مرا مرگی نوید مرگ دگر میدهد مرا

کافر چنین مباد ندانم رخ ترا دو دو دل کدام مسلمان گرفته ست

راقم میرزا سعدالدین محمد مشهدی راقم نقوش غریبه بود و ناظم جواهر عجیبه رقوم خامه اش نسخه ارژنگ ست و اشکال ذهنی او تصاویر فرنگ سری بهند کشید و باز از ینجا خود را باصفاهان رسانید و از شاه سلیمان صفوی بوزارت هرات مامور شد بعده بوزارت مجموع ملک خراسان بلند پایه گشت سخن آفرین و قدردان سخنوران بود و مستعدان خراسان و عراق در ظل عاطفتش میر معصوم اردی بهشت می نمودند مثل احسان مشهدی و عظیمای نیشاپوری

وشوکت بخاری بیشتر اشعار او غزلیات ست اگرچه قصیده و رباعی هم دارد و کمند اندیشه بصید مضامین تازه چنین می اندازد ؎

سر کوی تو بازیگاه طفلان ست پنداری — که تا مژگان گشودم طفل اشک من دوید آنجا

مرا بیتابی شوق تو دارد در بیابانی — که یکدم زندگی راهست اجر صد شهید آنجا

لب خموشش در اظهار مدعا کافی ست — سوال بالش گوش ست اهل همت را

قبا درید گل و سوخت داغ لاله تو هم — درین بهار غنیمت شمار فرصت را

جلوهٔ شاهد دنیا نبرد دل ز کفم — یوسفی در نظر از حسن تأمل ست مرا

نمیکند وعدهٔ دیدار بفردا امروز — یار دانسته که امروز مرا فردا نیست

شهید ناز توام خونبها بس ست مرا — همین قدر که ز قتلم دلت پشیمان نیست

حرف سفر مگو که من از کار میروم — نقل مکان دور تو از دیده تا دل ست

از تو بدخو واکشیدن یک نگاه آشنا — کافری را در فرنگستان مسلمان کردن ست

ز شهر پا نگذارم برون نماند مرا — دماغ لاله صحرا نشین که سودائی ست

شکوه از تشنه لبی نیست شهیدان ترا — آب باریک دم تیغ تو دریا خیز ست

همیشه لبست و کشاد من از هنر باشد — کلید و قفل صدف هردو از گهر باشد

نیست ارباب ستم را بهره از رزق حلال — تیغ دایم آب جو دارد و خون میخورد

بر ما مگر تو رحم کنی ورنه آفتاب — شبهای هجر را نتواند سحر کند

ز رسم تهنیت جاه دوستان مگذر — که هر مریض امید عیادتی دارد

شدم دور از عزیزان بگر از حالم چه می پرسی — ندارد زندگی عضوی که از اعضا جدا گردد

نکند چاره لب تشنگی حسرت من — آب تیغ تو مرا گرچه ز سر می گذرد

در پرده بود قطره زدنهای اشک من — افسوس رفته رفته شد این ماجرا بلند

بدستی شیشه در دست دگر پیمانه می باشد — تهیدستی نداند هر که در میخانه می باشد

ایمن چون باشم ز صیاد که شوخیهای او　　دار بوم امروز در گلزار و فردا در قفس

تنها مرا چو خامه نگردد زبان بحرف　　آیم مگر بهمرسی دوستان بحرف

می‌بود کاشکی دلم از سنگ در بغل　　تا میگرفت نقش ترا تنگ در بغل

از سفر منع تو کردن نتوانم اما　　باش چندان که وداع دل بیتاب کنم

نمیدانم که دیگر از که باید بود ممنونم　　کی در مصر بانیهای او بسیار می بینم

بیشش ازین پاس دل بدخویی آید ز من　　گرچه با این دشمن پهلونشین خو کرده ام

نمی باشد لباسش گشائی غیر عریانی　　گره از خاطرم نگشود تا بند قبا بستم

نیم من در شمار بلبلان اما باین شادم　　که من هم در گلستان قفس مشت پری دارم

نامم وطن نمانده بیاد هم که عمرها　　بی آشیان چو طائر رنگ پریده ام

نشاطم نیست منظور از بساط دولت دنیا　　بقدر سوختن چون شمع دل بر انجمن بستم

شادم که ز فیض ناتوانی　　از خاطر دوستان نرفتم

اگر این ست کدورت چمن صحبت را　　فیض باران بهار ست ز هم پاشیدن

قد خم گشته ام کی طاقت بار عصا دارد　　ز پیری ها مرا مشکل بود زه بر کمان بستن

کردی بمن ز گوشهٔ ابرو اشاره　　آخر بزور عشق کشیدم کمان تو

بس ست عشرت بلبل گمان نداشت کسی　　که نغمه سنجی گلشن رسد بمشت پری

تو بیجا پای محکم کرده با آنکه میدانی　　بقدر سوختن چون شمع جا در انجمن داری

مپرس از عیش ناشوریدگان گاهی درین صحرا　　ز داغ لاله می آید بیادم چشم آهویی

نمیخواهد بظاهر بزم عیشم نغمه پردازی　　مرا در پردهٔ گوش ست پنهان حسن آوازی

رباعی

ظالم که کلاه گوشه بر میشکند　　درویش و غنی بیکدگر میشکند

غافل که دل نازک مظلومان ست　　آن شیشه که کوه را کمر میشکند

چند بجا رنگ عشرتهای الوان ریختن | نیست پرافشانی اینجا غیر دندان ریختن

گره ز ناخن تدبیر کی گشاده شود | که از کلید غلط بستگی زیاده شود

بس بود در سفر کعبهٔ مقصد ما را | توشهٔ ره قدمی چند که برداشته ایم

رشدی

رشدی ظاهر الاهجی بوده سخنش خالی از لطافت نیست منه

تا قیامت مژه برهم نزنم گردانم | که امید نگهی روز جزا خواهد بود

رباعی

رشدی بنشین بت هوا را بشکن | درمان مطلب دل دوا را بشکن

از خانه برون سنگ حوادث بارد | تا سر نشود شکسته پا را بشکن

روشن

روشن میر محمد هادی بنگالی مشید اساس صاحب کمالیست طبع سلیم و ذهن مستقیم داشت و در عربی و فارسی و هندی درس میگفت و در صحبتش طلبهٔ علم را در یکهفته سواد روشن می شد صاحب دیوانست از وی می آید

آن رنگ جلوه دوست که محبوس غنچه بود | بیرون چو نور شمع ز فانوس غنچه بود

بر سر دریای هستی نقش آبم کرده اند | یکطرف تعمیر و یکجانب خرابم کرده اند

رضا

رضا ملا رضا اصفهانی پیشهٔ جولاهی داشت بغایت ظریف و لطیف الطبع نکته سنج بود شعرش در کمال ملاحت و همواریست و ذهنش در نهایت رسائی و همواری غزلها دارد

این مطلع از وست

ناله پنداشت که در سینهٔ ما جا تنگ ست | رفت و برگشت سراسیمه که دنیا تنگ ست

خط سیاه بکیفیت لبت افزوده | شراب کهنه چو شد نشه بیشتر دارد

راجح

راجح میر محمد علی سیالکوٹی نقود افکار بیمن التفات او رایج و نجوم اشعار بنسیم توجه او مائج مردی آزاده مشرب خوش خلق خوش صحبت بود با میرزا بیدل و شاه آفرین هم طرح بوده و در وطن خود دامن عزلت و قناعت گرفته قلندرانه بسر می برد و هنگامهٔ سخنوری گرم داشت

قریب صد سال بزیست و درسنه ۱۰۱۵ بجوار رحمت الهی پیوست بسیار شوخ طبع خوش محاوره انجمن افروز بود و در شعر خواندن طرز عجبی داشت عطر زلف سخن چنین می افشاند

شد فزون در آخر حسن تو بلی آرامیم — گرد خط بر آتش روی کباب شامیم

ز طرز آن نگاهم طاقت آخر نا توانی شد — سراچشم سیاه یار افسون جوانی شد

بزیر سایهٔ گمگشتگی سعادتهاست — درین زمانه همای بغیر عنقا نیست

نه عزو رست که سر پیش تو افراخته ام — گردنی راست پی تیغ تو بخت ساخته ام

خوشتر از کنج عدم نیست سلامتگاهی — چند کس پی سپر فوج صد و سال شود

روز وصل از بیم هجران تو ام گریان گذشت — آه عید آمد پس از عمری و در باران گذشت

چسان آموخت پیر چمانه برفتراک سر بستن — ز طفلی آن شکار افگن نمیداند کمر بستن

اگر با حق نیازی هست حاجت نیست تعمیر — ستون و سقف در ویشان همین گرد و دعا باشد

اگر این ست آشوب خرام فتنه انگیزت — خروشان در گیتی از تو چون خلخال خواهد شد

روغنی استرابادی روغنگرست مسخره بحیائی پیشه بود که هزل او بیشتر از جد ست بسیاری از شعرای معاصرین خود را هجو کرده و از ایشان هجو خود شنیده و انصاف تحسین داده سالها در سلک ملازمان اکبرشاهی منخرط ماند و همراه موکب شاهی در سفر گجرات بپای قلعهٔ مالو گده من توابع سرونج روز جمعه بست و سوم جمادی الاخره سنه سفر آخرت گزید و همانجا مدفون شد دیوانی دارد قریب بسه هزار بیت او راست

حیات جاودان دارد شهید تیغ بیدادش — مگر در آبگیر آب حیوان داده استادش

از جفائی او نمی نالم که می ترسم رقیب — یا بدانداثیر فریادم که از بیداد کیست

زبانی گوئی قاصد شرح حالم را که در نامه — ز دست بیخودی حرف از قلم بسیار افتاده

قاصد از آمدنش میکند آگاه مرا — تا کشد چند بشوقش بسر راه مرا

بود در دست پائی او دل گرم چو آن اخگر — که بدارد به بازی طفل و از دست افگند زودش

چنان وقار تو بر کوه پای حلم افشرد — که شد ز هر رگ او چشمهائی آب روان

رازی نواب عاقل خان اسم شریفش میر عسکری ست از سادات خواف و از عمده خوانین عالمگیر پادشاه بود در ایام شاهزادگی عالمگیر یکی از پرستاران خاص بقضای آسمانی رحلت کرده بود و مفارقتش بر خاطر شاه دشوار میگذشت روز دیگر بشکار برآمد نواب در خلوت بعرض رسانید که با اینهمه ملال خاطر بشکار چه حکمت خواهد بود و شاه اشارت باین بیت کرد

نالهای خانگی دل را تسلی بخش نیست — در بیابان می توان فریاد خاطر خواه کرد

عاقل خان این بیت خود خواند ؎

عشق چه آسان نمود آه چه دشوار بود — هجر چه دشوار بود یار چه آسان گرفت

شاه بی اختیار رقت کرد و بکرات و مرات سماع کرده یاد گرفت و پرسید این از کیست گفت از شخصی ست که میخواهد بحضور حضرت بنام شاعری موسوم گردد تبسم فرمود و نظر تربیت بحال وی بیش از بیش برگماشت تا آنکه بمنصب چهار هزاری رسانید و در هنگام توجه دکن بصوبه داری شاهجهان آباد مامور شد دیوانش عالمی ست پر از یوسف طلعتان معانی دلنشین و سواد اعظمی ست از سیه فامان حروف مشکین نمکین در رستهٔ بازار سطورش متاع درد انبار انبار و بر تختهٔ دکان صفحاتش گلهای مضامین رنگین گلزار گلزار هر شعرش زلف معشوقی سراپا نازست و هر نقطهٔ حرفش داغ دل عاشقی خانه برانداز وصافت رنگینی کلامش را خامه از قلم نرگس و سیاهی از دوات لاله باید و شنگرف از رنگ گل و صریر از آواز بلبل شاید از رشک نسخهٔ مهر و ماهش ماه و مهر در رو ساختن و از نظارهٔ نزاکت سخنش گل و بلبل در رنگ باختن این چند بیت از نغمات قانون عشق اوست ؎

خشک کنم ز سوز دل دیدهٔ اشکبار را — چند در آب افکنم آینهٔ نگار را

قبله پرست میکند خانهٔ میفروش را — آنکه بکعبه می برد سالک هوشیار را

چند غم جهان خوری دل چه نهی برین چمن — باد خزان در پی ست جلوهٔ این بهار را

بست گره ز خون دل نافهٔ آهوی یمن — تا بگشاد آن غزال طرهٔ مشکبار را

سرمست جام نیست دل جرعه نوش ما — مستی ماست از نگه می فروش ما

سر چو کشیدم ز جیب عشق گریبان گرفت — پا چو کشادم ز بند راه بیابان گرفت

هر که بکف جام دید دولت جمشید یافت — هر که ز دنیا گذشت ملک سلیمان گرفت

سالها شد که دلم معتکف روی تو بود — روی چون قبله نما از همه سو سوی تو بود

در جهان هیچ دل از وسوسه آزاد نماند — مگر آن دل که اسیر خم گیسوی تو بود

هر گل تازه که بشگفت سحر رنگ تو داشت — غنچهٔ نافه چو بشگفت پر از بوی تو بود

ساحری نیست که جان در تن گوساله دهد — ساحری چیست همه فتنهٔ جادوی تو بود

کشتهٔ غمزهٔ تو نیست همین رازی و بس — بس مسلمان بستم کشتهٔ هندوی تو بود

ای حسن ترا هر دم صد جلوه نقاب اندر — صد موج زند دریا هر لحظه حباب اندر

در دوری تو مرا در سر چون روح بود در تن — سوز تو در اشک من چون بوی گلاب اندر

تا زلف ترا دیدم در دست صبا پیچان — می پیچم و می کاهم چون رشته بتاب اندر

احوال دل رازی گفتند درین مصرع — در کارم و بیکارم چون مد بحساب اندر

عشق از معموره میخواند بویرانی مرا — عاشق ویرانه کرد این گنج پنهانی مرا

من همی سازم بتو هر چند میسوزی دلم — دل نمیرنجد ز تو هر چند رنجانی مرا

از نظر پنهانی و درد تو در دل آشکار — آشکارا می کند این درد پنهانی مرا

رافع

رافع از شعرای کشمیر و سخنوران دلپذیر است شاگرد ملا ابو الحق ساطع کشمیری با نواب عاقل خان بسر می برد ازوی می آید

کفم چو کاسهٔ گرداب همچنان خالی ست — بآن محیط کرم گرچه آشنا شده ام

نواب هزار روپیه صله بخشید نواب هم طبع رنگینی داشت این مطلع ازوست

سحر خورشید لرزان بر سر کوی تو می آید — دل آئینه را نازم که بر روی تو می آید

راهب

راهب میرزا سید جعفر اصفهانی فیض مسیحا داره لهذا راهب تخلص میکند در شیوهٔ

شاعری گوی بیشی از اقران می ربود و زندگانی در کمال صفا و ضیا بسر می برد مجموع
اشعارش پنجاه هزار بیت خواهد بود در سنه ۱۱۶۶ وفات کرد نقش فرنگ چنین می بندد

در چمن چون لب لعل تو گهر بار شود — غنچهٔ گل گره خاطر گلزار شود
شب ز بیتابی اشک است دلم بی آرام — دایه در رنج بود طفل چو بیمار شود

رباعی

جان بی تو ز لذت خور و خواب گذشت — از ساغر لعل و بادهٔ ناب گذشت
از تیغ تو دل نمیکند قطع امید — لب تشنه نمی تواند از آب گذشت

مدتی شد که درین میکده خمیازه کشم — تا سر دور یمین دختر رز پیر شده است
راهب از میکده گر پا نکشم معذورم — خط پیمانه مرا حلقهٔ زنجیر شده است
گر پیش نهال قد او جلوه طراز است — عذر گنه سرو چمن بس که دراز است
جدا افگند چون نقش قدم زان نازنین ما را — زد آخر آسمان بی مروت بر زمین ما را
صد لاله شگفت از گل ما — داغ تو نرفت از دل ما
ز شوق وصل تو بر لب رسیده جانی هست — وصیتی است بیا تا مرا زبانی هست
بده بقیمت دل هر چه میدهی که مرا — نه فکر سود نه اندیشهٔ زیانی هست
خوشا فراغت مرغی که آشیان دارد — بگلشنی که نه گلچین نه باغبان دارد
آسوده خاطران چمن را چه آگهی — از ناله که مرغ گرفتار میکند

راسخ میر محمد زمان سرهندی سید والا نژاد بود و راسخ القدم جادهٔ استعداد و معانی
تازه می یابد و خوبان خیال را در لباس رنگین جلوه میدهد از جملهٔ ملازمان شاهزاده محمد اعظم
بود و بمنصب هفتصدی سرافرازی داشت وفاتش در سنه ۱۱۰۷ واقع شد راسخ بمرد تاریخ است
طوطی ناطقه آهنگ کلامش چنین سر میکند

یاد از شام غم بزم خموشان کردیم — شمعی از سر بگرفتیم و پریشان کردیم
جامهٔ صبر ببالای جنون تنگ آمد — آنچه از دست برآمد بگریبان کردیم

گلی شگفت که من جام باده نازم | دلی طپید که من نیم بسمل رازم
می بجلوه در آمد که عافیت سوزم | شکست شیشه که قربان شوخی نازم
خروش ریخته بر دل که نغمهٔ شوقم | بسینه تاخته ناخن که زخمهٔ سازم
ز پا فتاد تمنا که ز آشیان دورم | طپید دست تاسف که بال پروازم

کرامی ناله شد افسانه خواب پای لطفت را | چو شبنم سوخت چشم انتظار ای نامه بر رحمی
ز بوی مرهمم کافور داغم رنگ می بازد | چراغم نازپرورد است ای باد سحر رحمی

رهی سلطان علی بیگ از خواتین سلاطین صفویه بوده و در وادی شعر رتبهٔ اعلی داشته

این ابیات از وست

آزادیم از دام تو شد فتنهٔ تاراج | مرغان به تبرک همه کندند پر ما
از خرابی میکده گشتم منزلم آمد بیاد | دست و پا گم کرده را دیدم دلم آمد بیاد
پر بهم آورده دیدم برگهای غنچه را | اجتماع دوستان بیدلم آمد بیاد

روحی سید جعفر زنجیرپوری قصبه ایست پانزده کروهی لکهنؤ بر وزن زنجیر سیدی پاکیزه نهاد صوفی مشرب بود در توحید مذاقی عالی داشت در عهد شاه عالم بدهلی تشریف برد با صاحب طبعان آنجا مثل میرزا بیدل صحبت داشت در آخر عمر سالها در بلدهٔ لکهنؤ پا بگوشهٔ انزوا و توکل کشیده عرض عمر را بطول مشق فنا خوش گذرانید از دوستان میر آزاد بود سید جعفر در [illegible] انس گرفت دیوان مختصری دارد عرایس افکارش مشتی ورق چنین جلوه مینماید

سیر نزول ذات بانسان رسیده ماند | چون وحی آسمان که بقرآن رسیده ماند
گشت چشم تو ولی فتنهٔ قامت باقیست | نیست آرام بمردن که قیامت باقیست
از عدم بیداری دل هست ره آورد ما | آب چشم خفتگان چون صبح باشد گرد ما
چو ماه نو کمند جذبهٔ حسن است هر مویم | بسر خورشید غلطان آید از تحریک ابرویم
ز فیض مفلسی قیمت فزاید اهل جوهر را | لباسی غیر عریانی نزیبد لعل و گوهر را

شگفته جبهه کدام آفتاب می آید　　　که خنده چون سحر از گرد کاروان پیداست

رحیم عبدالرحیم خانخانان سپه سالار پسر بیرم خان یار وفادار اکبر پادشاه بود و در عصر خود در شجاعت و سخاوت منفرد می زیست و در زبان فارسی و ترکی و هندی کوس یکتائی می نواخت در نتائج الافکار ترجمهٔ او بسیط تمام نوشته و سال وفاتش ١٠٣٥ بعمر هفتاد و دو سالگی نشان داده والحق صاحب دولتی ست مشهور جهان و عالی همتی ست معروف زمان نسیم ذکر جمیلش باقطار عالم رسیده و شمیم خلق عمیمش در دماغ جهانیان پیچیده در صفت شجاعت بی نظیر و در شیمه سخاوت ابر مطیر در فنون فضائل و قابلیت بی همتا و در ترویج طائفه اهل فضل و کمال انگشت نما فتح گجرات و دکن و سند بر دست وی شده و کارهای بسیار دست بسته از و بر روی کار آمده مقبرهٔ او در دهلی ست طبع نظم داشت از وی ست

شمار شوق ندانسته ام که تا چندست　　　جزین قدر که دلم سخت آرزومندست

بکیش صدق و صفا حرف عهد بیکارست　　　نگاه اهل محبت تمام سوگندست

مرا فروخت محبت ولی ندانستم　　　که مشتری چه کس ست و بهای من چندست

روای حق محبت عنایتی ست ز دوست　　　وگرنه خاطر عاشق بهیچ خورسندست

ازان خوشم بسخنهای دلکش تو رحیم　　　که اندکی بادای عشق مانندست

غمت مباد چه می پرسی از حکایت من　　　دل ملول طاقت این گفتگو ندارد

رباعی

ایدوست نه دشمنی دل آزاری چیست　　　خوی تو نه دهر ست ستمگاری چیست

چشم تو نه بخت ماست در خواب چرا　　　بخت تو نه چشم ماست بیداری چیست

رباعی

سرمایهٔ غم ز دست آسان ندهم　　　دل برنکنم ز دوست تا جان ندهم

از دوست بیادگار دارم دردی　　　ای درد بصد هزار درمان ندهم

رباعی

سرمایهٔ عمر جاودانی غم تو — بهتر ز هزار شادمانی غم تو
گفتی که چنین واله و شیدات که کرد — دانی غم تو و گر ندانی غم تو

بهای خون من و خون بهای صد چو منست — که من بخون تو تهم و قاتلم نظاره کنند
نشان یافتن صد هزار مضمونست — نخوانده نامه ما را چو دوست پاره کنند

تهم فضول که جویم وصال همچو توئے — بس است همچو منی را خیال همچو توئے

رسای محمد ارشد در سواد پنجاب سکونت داشت مردی درویش وضع فانی مشرب بود اما طبع رسا داشت و علم شاعری چنین می افراخت

با مخالف مشربان یکجا نشستن خوب نیست — این غلط مجموعه را شیرازه بستن خوب نیست

رباعی

در موسم دی هر که هستم درویش — فکر نمد گرم ندارد دل ریش
در تابش خورشید نشینم دلخوش — افگنده بپا گلیمی از سایهٔ خویش

رسا میرزا خان همدانی مولدش حیدرآباد است نشو و نما در لشکر نواب آصفجاه یافته و از مجلسیان خاص نواب بود و بخدمت انشا قیام داشت در رکاب نواب بدهلی رفت و صحبت صاحب کمالان آنجا دریافت بسیار خوش خلق رنگین صحبت بود و جامهٔ میرزائیت بر قامت او دوخته میرزا او را با وی یکجهتی فراوان صورت بسته بود این چند بیت از بیاضش در سواد نقش می بندد

خود را ز تنگی قفس آزاد میکنم — این مشت پر تواضع صیاد می کنم
ز صد ایپردهٔ دلها هر نفس آوازی هست — که درین خانه نهان خانه براندازی هست
ز حسن اگر نپرسش نه بجو هم نارسائے — بخیال آستانش من وحشی جبهه سائی
[illegible] سیاهم [illegible] نگاهان — رهی نموده آهم و دست مصرعه هوائی
[illegible] باغبان گلدسته [illegible] — مجمع یاران رنگین یاد هم آید مرا

بگلشن دل چو داغ سیر یاد دارم | تماشاگران چمن انتظار من مبرید *
نمیتوان بفلک طرح اختلاط انداخت | مرا ز صحبت این سفله ننگ می آید *
خو بغربت کرده از بیکسی هم عالمی ست | بلبل ما در قفس کم میکند یاد وطن *

راغب جعفر خان پانی پتی نبیرهٔ نواب لطف الله خان و نبیسهٔ نواب شیر افگن خان شاگرد مکین ست و شاعر با تمکین در اواخر سنه ۱۲ ببلدهٔ عظیم آباد جان بحق تسلیم نمود از وست

وی دود روان بود ز خاکستر راغب | امروز چنان سوخت کزان هم اثری نیست
کدام رنج نهان بر سر دل افتادست | که دم زدن ز غم خویش مشکل افتادست

رهائی نامش قاضی عبد الله ست از نبائر قاضی محمد رازی در عهد جهانگیری و شاهجهانی در هند بسر برده منه

دیدیم اثرهای ترا وقت اجابت | ای ناله ازین بیش مده درد سر ما

روزبه ملا شیرازی از وطن بهند افتاده و همین جا رو بوادی عدم نهاده منه

بملک حسن بخوبی سر آمدست آن زلف | که در نسب ز دو جانب بآفتاب رسد

رسا تخلص منشی احمد علی لکهنوی جامع علوم و اخلاق گزیده بود و در نظم و نثر فارسی فکرش رسا و سنجیده مثنوی نشتر غم و چهار دیوان فارسی ازوی یادگار و ید طولاش در خوش نویسی بسر آمد روزگار مشق سخن در ابتدا از طالب علیخان عیشی و محمد حیات بیتاب نموده و مدتی در صحبت آغا نصیبی و ملا علی اکبر شیرازی مستفید بوده و برای تکمیل این فن در عظیم آباد بخدمت ملا ابو القاسم سمنانی رسیده و با ملا عبد الباقی مینائی و قاضی محمد صادق خان اختر همطرح گردیده پیش حکام فرنگ بعزت سرفراز و بعهدهٔ تحصیلداری ممتاز قبل ایام غدر هندوستان از ملازمت سرکار انگریزی دل برکند و بوظیفهٔ اعتزالیهٔ آن سرکار قانع شده در وطن طرح اقامت افگند بقیهٔ عمر بطاعت و عبادت مشغول ماند و در صحبت ارباب ذوق و وجد گذرانید بتاریخ بستم ماه شوال سنه یکهزار و دو صد و نود و دو از هجرت در شهر لکهنو بروضهٔ رضوان شتافت تلمیذ رشیدش

مولوی عبدالعلی مدراسی متخلص بفروغ تاریخ وفاتش چنین یافت ؎

احمد علی رسا که بدار البقا رسید | او ستاد غمگسار من پر ملال بود
تاریخ او نوشت فروغ از سر الم | احمد علی چه صاحب فضل و کمال بود ۱۲۹۲

این تذکره که می بینی بکتابت منشی احمد حسین دخترزادهٔ رسائی مرحوم ست که درین حین بزمرهٔ خوش نویسان ملازم این ریاست بوده ست سلمه الله تعالی

از اشعار غم رسا ؎

مرحبا ساقی میخانهٔ ما | کام بخش لب مستانهٔ ما
مرحبا مرشد ما هادی ما | رهبر مسلک آزادی ما
مستی و شور خرابات از تو | سیکده قبلهٔ حاجات از تو
شیشه از عکس تو یک بزم پری | جام از لطف تو در جلوه گری

بهار آمد نویسم نامهٔ پرشوق بلبل را | توان عطر گریبان کرد چندی نکهت گل را

جز نیستی بدهر نباشد نشان ما | باشد بزیر سایهٔ عنقا مکان ما

نهفت زلف سیاه تو روی تابان را | بجز و دان پی تعظیم کرد قرآن را

مشو چون گل پریشان تنگدستی گر شود پیدا | چو غنچه خاطر خود جمع کن تا زر شود پیدا

نگار کشور دیگر نمی فهمد زبان ما | زحال زار ما یارب که باشد ترجمان ما
با وج نظم ما کی میرسد فهم سخندانی | زمین شعر باشد از بلندی آسمان ما

خاطرش تنهائی سوز و ز آه سرد ما | رنگ رویش سرخ میگردد ز رنگ زرد ما
نهست بیمار شاقی آید چو از حد بگذرد | نالهٔ ما هم تر آمد از دل پر درد ما

اشک خونین تا بسر داریم ما | آبرو از چشم تر داریم ما

تا قیامت عشق عاشق را بگردد هم نوا | از شگفتنهای گل آید صدائی عندلیب
گو گنهگارم و لی فردوس باشد منزلم | زانکه باشد فطرت بستان برائی عندلیب

میکشد جذب محبت سوی دوست — می برد دل نکهت گیسوی دوست
فتنهٔ دوران چه میسازد بمن — زانکه دارم تکیه بر زانوی دوست
فرصتی ای چشم گریان رسا — تا نویسم نامهٔ غم سوی دوست
بهار خسته دلان زخم خونچکان من ست — کجاست قیس که هم درد داستان منست
لب خموش من او را بگفتگو آورد — که بی زبانی من سربسر زبان منست
نی همین شمشیر آن سفاک از بازو گذشت — تیر ظالم تا لب معشوق از پهلو گذشت
در کشید پنهان تیغ اندرون بازو چرا — جان این مشتاق مرگ از جنبش ابرو گذشت
دل فدای خال مشکین لب دلدار شد — آه یک مسلم ز جان در عشق یک هندو گذشت
رمزی که جای حرف نباشد دهان تست — چیزی که غیر نام ندارد میان تست
چشم دیوانهٔ آهوی کسی ست — عاشق نرگس جادوی کسی ست
اینکه گوییم سخنان شیرین — سخن لعل سخنگوی کسی ست
رهین منت آن قاصد جگر سوزم — که بر تو بدلقا خط آشنا آورد
در قلب تو جز خدا نگنجد — در چشم تو ما سوا نگنجد
ما را چه گذر به دیدهٔ تو — در چشم تو توتیا نگنجد
بهر دلی که توی غم درو نمیگنجد — چه جای غم که درو نام او نمیگنجد
کسی چه وصف کند لعل شکرین ترا — حلاوتی ست که در گفتگو نمیگنجد
راستی های کج ابروی مرا دیوانه کرد — خوش بیانیهای بدخوی مرا دیوانه کرد
صرف با من کرد چشمش طرفه انسانیتی — آدمیتهای آهوی مرا دیوانه کرد
گر مسلمان با مسلمان انس دارد دور نیست — دلنوازیهای هندوی مرا دیوانه کرد
غم گر نه بجان ما نشیند — بیچاره کدام جا نشیند
شهید ناز چه حاجت بآب جو دارد — که آب تیغ کفایت بغسل او دارد

گل روی ترا چمن مشتاق — مشک زلف ترا ختن مشتاق

خلق پروانهٔ شمع روی ترا — بلقای تو انجمن مشتاق

عشق در پرده نهان بود ندانستم — نیشتر در رگ جان بود ندانستم

زکوه برتر افتم بلکه از اوج سما افتم — مباد آن ساعت بدکز نگاه آشنا افتم

اگر توفیق یاری می نماید زود تر من هم — رسا از سر قدم کرده بپای مصطفی افتم

گر دل دیوانه را سر به تپیدن دهم — هوشش ترا ای پری بال پریدن دهم

بدل خیال نگاری که داشتم دارم — هوای وصلت یاری که داشتم دارم

جان مناسب نبود نذر بجانان بردن — شرمم می آیدم از زیره بکرمان بردن

ای دل طریق آشتی از اهل کین مجو — از زهر تلخ فائدهٔ انگبین مجو

ای دیده در دچشمهٔ سوزن مخواه آب — زنهار شگفتگی ز چین جبین مجو

دلم افتاد در چاه زنخ ای عقل تدبیری — ندارد ناله در گوشش گذر ای آه تاثیری

بوقت نزع بربالینم آمد خانه آبادش — بجان مشتاق نطق دلبرم ای مرگ تاخیری

رضائی شاه رضا خلف بهاء الدوله از مردم طهران از اولاد شاه قاسم نوربخش بوده این

بیت از وست

بروز وصل از آن خاطر حزین دارم — که دشمن چو فراق تو در کمین دارم

رضائی از سادات رضوی است مردی نیک طینت درویش سیرت بود اوقات عزیز در

تحصیل علم بسر می برد این دو بیت از وست

کار من دور از مه روی تو غیر از آه نیست — بسکه دارم ضعف آهم گاه هست و گاه نیست

دلم نیامد از آن زلف پر شکن بیرون — باختیار نیاید کسی از وطن بیرون

رائق حکیم باقر حسن خان مولف تذکرهٔ گلدستهٔ کرناتک از اعیان قوم نائطه بوده و در

قصبهٔ او دگیر مضافات مدراس ظاهر گردیده و شاگرد محمد باقر آگاه است فکر بلند و نشست طبع ارجمند

بمصاحبت نواب اعظم جاه بهادر شهرت اندوز گشته جمعیت خاطر بهم رسانید و در ۱۲۸۴ھ به عالم آخرت خرامید از وست

بزاری عرض مطلب کن اجابت گر هوس داری   اثرها در گره باشد دعائی وقت یاران را
همین ادائی تو تنها نه آفت جان ست   به پردهٔ چشم تو فتنه هائی پنهان ست
از تماشای جمالت چه بلا جوشد اشک   حشر طفلان شود انجا که تماشا باشد
گردیده هوش مرا گردش چشم سیهش   من ازین ساغر سرشار سیه مست شدم

نجم

راقم محمد حسین قادری ابن نجم الدین حسن خوش نویس ولادتش در ۱۲۳۲ھ بوده فیض سخن از خدمت شائق و مولوی محی الدین واقف ربوده و تحصیل علوم عربیه بخدمت مفتی بدر الدوله بهادر نموده و هم مشق سخن پیش ابو طیب خان والا کرده این ابیات از وست

گداخت شعلهٔ رویت دماغ آئینه را   شکست مستی چشمت ایاغ آئینه را
ز جور چرخ نرستند خوبرویان هم   نگاه کن کلف ماه و داغ آئینه را
لبان خط شعاعی ز تاب مهر رخت   نگه بدیدهٔ من رعشه دار میگردد

رفعت

رفعت محمد عباس بن شیخ احمد شروانی مؤلف نفحة الیمن و حدیقة الافراح نزیل بهوپال و متوطن این دار الاقبال امامی المذهب شاعر خوشگو ست در حین تحریر این نامه بمنشی محکمهٔ ترتیب و تعمیل ریاست و قرین هرگونه رفعت عارف فن تاریخ و دیگر فنون و منشی معامله نویس فرخ شیون ست این چند بیت از شهرستان طبع اوست

حال من آشفته بجانان که کند عرض   در بزم من رنجور بدرمان که کند عرض
روداد دل خسته و سوز دل وحشی   جز خامهٔ عباس سخندان که کند عرض
بی نیازم کرد از کون و مکان تاثیر عشق   سیم شد از زر من تا یافتم اکسیر عشق
قطب شاه وقت بودم آه گشتم خسته دل   حیدر آباد دلم شد جائی عالمگیر عشق
من چگویم حال من چون نیست از مهر بتان   دردمندان نیک میدانند دارو گیر عشق

هست در روی زلف آن پری نور   شام و صبح حیرت و تماشا بود

چشم جادو زای او از یک نگاه موج وش   دفتر سحر و فسون بابل به یکبار شست

امشب از شمع رخ جانانه بزمم روشن است   بر بساطم از پر پروانه خرمن خرمن است

مژده ای یاران ز مرگ حاسدان کان ماه رو   با کمال حسن و لطف امشب در آغوش من است

سوز من از گریه هرگز کم نگردد مثل شمع   آب اشکم بهر آتش مثال روغن است

یافت بازار محبت رونقی از داغ من   دودمان عشق از نور چراغم روشن است

تا چشم تو آموخت فن فتنه گری را   در فتنه گری داد سبق چشم پری را

در چارهٔ من به شدنی نیست مسیحا   بیهوده بخود راه مده دربدری را

مهر و مه و انجم همه گرم گرافشانند   وقتست که آغاز کنی جلوه گری را

رشید مولوی محمد عبدالرشید بن محمد شاه کشمیری جوان نیکو خوشگوست بمراتب علمی آراسته و بفضائل کسبی پیراسته بوجه تعلق نیابت محکمهٔ افتای ریاست بهوپال با محرر سطور آشناست طبع نظم دارد بتقریب تسوید این جریده شعری چند از طبع ارجمندش در اینجا ثبت افتاده

پیوسته به پیش یار دل هست   گویی که ضمیر متصل هست

بر دل یار نشد حال دل ما روشن   عکس آیینه در آیینه نمایان نشود

صبح از دل نتوان برد غم شام فراق   زنگ آیینه ز آیینهٔ رخشان نشود

چه می پرسی ز حال من که در سودای آن کاکل   ز سر افتاده ام در پیچ و تابم پا به زنجیرم

طرفه دیدم پری رخی امشب   زلف دامی و چشم بادامی

حرف الزاء المعجمة

زلالی خوانساری زلال طبیعتش در مثنوی طوفان میکند و نیستان کلکش درین بحر لآلی شاهوار می افگند سبعهٔ سیاره او زمین سخن را ترصیع کاری آسمان بخشیده و قصب بندان خیال را در دائرهٔ حیرت کشیده از عمدهٔ مثنویات او محمود و ایاز ست اما ترتیب نداده و ورق حیات

گردانند فوتش در سنه ۱۰۳۱ واقع شد در ید بیضا ذکر او بطرز شایسته کرده و از مثنویاتش ابیات چند آورده از وی می آید

می کند وی خنده بی برگ گردد ٭ غم از یک جرعه شادی مرگ گردد
جنون یک قطره از لای خم او ٭ سر بیهوشی و پای خم او

میرزا ابراهیم او هم از مثنوی مذکور این بیت انتخاب زده

کواکب مینمودی در زمانه ٭ چو چشم گربه در تاریک خانه

در مثنوی ذره و خورشید گوید

ای ز تو ذره کند خورشیدی ٭ ناامیدی همه دم امیدی
اشک را چهره بخون غلطانی ٭ صبح را از لب خود خندانی
دم زنامش چو زنم گل رقصد ٭ ناله در سینهٔ بلبل رقصد

زمانی یزدی مذهب تناسخ داشت و خود را شیخ نظامی گنجوی پنداشت و باین رهگذر زمانی تخلص کرد و این خام خیال را در عالم قال آورد و گفت

در گنجه فرو شدم پی دید ٭ از یزد بر آمدم چو خورشید

دیوان لسان الغیب را غزل بغزل جواب گفت فو دم هم صفیری بلبل شیراز زد و دیوان خود را نزد شاه عباس ماضی برده عرض کرد که دیوان خواجه را جواب گفته ام شاه فرمود خدا را چه جواب خواهی گفت کلیات او ده هزار بیت است وفاتش در سنه ۱۱۱۵ یا در سنه ۱۱۲۱ واقع شد غنچهٔ نالش باین رنگ میشگفد

حکایت از قد آن یار دلنواز کنید ٭ باین فسانه مگر عمر ما دراز کنید
هلاک شیشهٔ در خون نشستهٔ خویشم ٭ که آخرین نفسش عذرخواهی شکست
زبان حال خموشان کسی نمید اند ٭ وگرنه سوسن آزاد در فسانه نشست
یار در کلبهٔ ما دوش ندانسته گذشت ٭ لیک دانسته نپرسید که ویرانه کیست

زمانی

خاکستر وجود مرا گر دهی بباد — از اشتیاق رو بره کربلا کند

زکی

زکی همدانی زکی الخلق و ذکی الطبع بود و ذهن عالی داشت و گوی غزل گوئی از اقران می ربود و قوت مدرکه اش خیلی بلند بود و با ملا شکوهی در خدمت میرزا ابراهیم همدانی درس میخواندند وفاتش در سنه ۱۰۳۰ یا در سنه ۱۰۳۵ واقع شد ساز سخن باین قانون می نوازد

ستم کشان محبت دم از فغان بستند — گره ز جبهه گشادند و بر زبان بستند
ترا به نکهت پیراهنی مضایقه نیست — ولی بطالع ما راه کاروان بستند
نیایدم بنظر دیگری که چشم مرا — بروی دوست گشادند و از جهان بستند
گر دل از غرض تمنا بمرادی نرسید — اینقدر شد که ترا بر سر ناز آوردم
لب تو کرد چنان رسم عام احیا را — که میدهد با جل منصب مسیحا را
نه نکهتی ز گلی نه پیامی از خاری — درین چمن بچه دل خوش کند گرفتاری
غرض الم بود از زخم ورنه فرقی نیست — میان چاک دلی و شگاف دیواری
اگر حریف بلائی هلاک خویش مخواه — چرا که آرزوی مرگ عافیت طلبی ست
غباری مضطرب برگرد کویش دیدم و مردم — ازین غیرت که گویا بیقراری گشته خاک آنجا
عشق گل را نیست فیضی عندلیبا غنچه باش — خاک آن در شو که بر روی کسی نگشوده است
دلم بحسرت آن مرغ ناتوان میسوزد — که در قفس بتمنای گلستان میرد
چه دید بیکسی از بزم ناتوانی را — که چون ز بزم برانی بر آستان میرد

فرزانه

زمانه در سخن یابی یگانهٔ زمانه بود و در سخنوری فرزانه از وست

در سر کیفیت پیمانه فرزانگی ست — نشئه آسودگی در بادهٔ دیوانگی ست
ای تغافل از تو هم بینم نه روی دل بجو — گر چنین ست آشنائی صرفه در بیگانگی ست
آنچه بی روی تو منظور نظر داشته ام — آتشین ست که بر دیدهٔ تر داشته ام
اشک در راه طلب تخت روان ست مرا — رخصت گام ازین بادیه بر داشته ام

زینتی

زینتی سید حسن از شعرا عصر شاه عباس بود از موقوفات اصفهان وظیفه داشته خوشگوست میگوید

از فغان منع دل ما چو جرس نتوان کرد نالهٔ مرغ قفس را بقفس نتوان کرد
راست کن کار خود امروز که فردا چون تیر گرم رفتن چو شدی روی به پس نتوان کرد

زائری

زائری ایرانی ماہر مستعد بود طبع نظم داشت سخن دلپسند میگفت آز وست

خوردن خون دل از چشم تر آموخته ام خون دل خورده ام واین هنر آموخته ام
ناصحا چند کنی منع من از عشق بتان من ز استاد قضا اینقدر آموخته ام
زائری بهر طواف حرم کوی کسے صبح خیزی ز نسیم سحر آموخته ام

زیبائی

زیبائی از اساتذهٔ گرامی و معاصر مولوی جامی ست این بیت از وست

قامت شیوهٔ رفتار چو بنیاد کند سرو را بندهٔ خود سازد و آزاد کند

زلالی

زلالی خوارزمی محیط موج شیرین مقالی ست تحصیل علوم در هرات کرده و شعر نیکو گفته آز وست

تنها نصیب من غم و درد حبیب نیست از هیچ درد و غم دل ما بی نصیب نیست
نخواهی کرد یاور خار خار سینهٔ چاکم مگر روزی که گیرد دامنت خار سر خاکم

زاہر

زاہر شیخ محمد فاخر بن شیخ محمد یحیی معروف بشاه خوب الله الٰہ آبادی دختر زاده شیخ محمد افضل الٰہ آبادی ست زائر بمصداق فعززنا بثالث زیب سجادهٔ ابوین و فرع آسمان سای اصلین طیبین ست صاحب صفات رضیه و مناقب سنیه آساس محکم مدارج علیا قیاس منتج ولایت کبری میزان عدل نقلیات برہان نقد عقلیات آنچه از احوالش تعلق بمرتبه فضیلت و منصب ولایت دارد شرح آن در کتاب اتحاف النبلا نوشته ایم شاعری دون رتبهٔ اوست لیکن چون وی صاحب دیوان ست باین رہگذر این صحیفه را بذکر او برکت تازه بخشیده شد تاریخ ولادتش خورشید ست و تاریخ انتقال زوال خورشید و عمر چهل و چار سالگی

در برهانپور بمرض سرسام و اصل جوار رحمت الهی شد بعزم بیت‌الله برآمده بود جان عزیز را در راه خدا فدا ساخت میر آزاد مدح او بسیار کرده و همه بجا نوشته میرزا مظهر میفرمود که بسی ارباب کمال را برخوردم آنقدر که نزد شیخ محمد فاخر ارزان شدم هیچ جا اتفاق نیفتاد یعنی میرزا بر خلاف وضع خود بملاقات شیخ اکثر می رسید این چند لآلی متلالی از عمان طبع گوهر فشان اوست ؎

بباغ عاشقی از میوه و گل نیست سامانی
کنم بادام و نرگس را فدای چشم گریانی

آئینه با صفای رخت رو گرفته ست
گل پیش آن دهن دهن بو گرفته ست

وارم دلی که بر دم تیغ ست راه او
مژگان چشم یار بود سیرگاه او

بر میان برزده دامان ز کجا می آئی
مرحبا گر بشکار دل ما می آئی

حب دنیا میفزاید خاطر افسرده را
گوشمالی میدهد روباه شیر مرده را

مور را در غم زلف تو به بیند مارسی
عینک داغ دلم از چه کلان بین شده ست

مرا از آمد و رفت نفس روشن شد این معنی
که اقبال جهان در دم زدن او بار میگردد

دنیا عزیز کرده دنیا طلب بود
از التفات شوهر شود قدر زن بلند

کنند گور پرستان زیارت زاهد
که زیر گنبد دستار زنده در گور ست

بعد مردن نیز بارم نیست بر دوش کسی
همچو رنگ گل عدم پیمایم از پرواز خویش

در گلستانی که از رنگ تماشا رفته‌ایم
آسمان یک بال بر هم خورده طاؤس بود

رباعی

تا پیر و چار یار اختیار نه
از چار اصول دین خبردار نه
در طبع تو این چهار عنصر باهم
تا هست باعتدال بیمار نه

رباعی

گر تن ببلاهای قضا نتوان داد
از کف سر رشته رضا نتوان داد

سپهر چه شد گر چنین پا بستی — تعلیم خدائی بخدا نتوان داد

بیهقانی گرید یا رب من بمن — کاش می افتاد کار من بمن

زین العابدین

زین العابدین میرزا از شاهزاده های صفوی بوده و در شعر سلیقهٔ مستقیم داشته منه

اسیر بند غم خانمان نمیدانم — مجاور قفسم آشیان نمیدانم

تو سرکشی و خیال تو زنده می سازد — تفاوتی بجز این در میان نمیدانم

زائر

زائر اصفهانی نامش اسمعیل ست نغمهٔ سخن چنین میسراید

ز لیلی لیلی من دلربائی بیشتر دارد — ز مجنون اندکی دیوانه تر میخواستم خود را

زمانا

زمانا زرکش اصفهانی در وطن خود بشیوهٔ زرکشی اشتغال داشته و بهند آمده و مراجعت نموده از وست

انچه از جامهٔ رسوائی ما ماند بجا — آستینی ست که بر چشم تر خود داریم

خوش رسیده قافلهٔ عمر ما گذشت — گردی نشد ز رفتن این کاروان بلند

زیب النسا بیگم

زیب النسا بیگم بنت عالمگیر پادشاه ست تولدش دهم شوال سنه ۱۰۴۸ از بطن دختر شاهنواز خان صفوی بوده حافظ کلام مجید بود و از علوم عربی و فارسی بهرهٔ تمام داشته و از انواع خطوط نستعلیق و نسخ و شکسته نصیبی کامل ربوده و همت بتربیت حال ارباب فضل و کمال مصروف داشته جماعهٔ کثیر از علما و شعرا و منشیان و خوشنویسان بسایهٔ قدر دانیش آسوده بودند و کتب و رسائل بسیار بنام او تالیف پذیرفته و در سنه ۱۱۱۳ در قباب رحمت الهی متواری گشته او مخفی تخلص مینماید و تاریخ وفاتش او ست گویند دیوانی از کمال بیدماغی و عار همسری بترویج نگراشتند ولی الحال دیوانش بملاحظه درآمد فرصت انتخاب دست بهم نداد سرسری این چند بیت قلم گزشته شد

خیز کرشمه ریز کن نرگس نیم مست را — از ته جام جرعه ده ساقی می پرست را

سهو شمار ده جهان یک نگه از تو بس بود — گرم غضب چه میکنی غمزهٔ تیز دست را

تاب مده بطره ات بر دلِ موگره هزن
بدعتِ تازه منه قاعدهٔ شکست را

علاج تشنگیم کی شود ز آتش عشق
بود برابر یک قطره رود نیل مرا

کجاست جذبهٔ عشقی که از دیار خرد
کشد برون بیک ایما هزار میل مرا

بنگر به تهیدستیٔ ما کز سر همت
بر سفرهٔ حاتم ننشیند مگسِ ما

از دیده شب هجر ز بس خون جگر ریخت
شد رشک گلستان ارم مشت خسِ ما

نرست سبزهٔ شوقی ز خاک هستیٔ ما
نداد نشئهٔ ذوقی شراب مستیٔ ما

بهار عمر گرامی بجستجو بگذشت
ندید دامن وصلی دراز دستیٔ ما

قطع جفا نمیکند دلبرِ شوخِ مست ما
ترک وفا نمیدهد این دلِ خود پرست ما

ما بخلاف آرزو شیشهٔ دل شکسته ایم
رنج عبث برد فلک این همه در شکستِ ما

چند دلا آرزو دیدن گلزار را
صحن قفس گلشن است مرغِ گرفتار را

دل که گرو شد بعشق از غم هجران چه باک
وعدهٔ قیامت بود طالبِ دیدار را

کم ز برهمن مشو در روشِ عاشقی
کز رگِ جان میکند رشتهٔ زنار را

مخفی اگر نیست ره سوی گلستان چه غم
کس نشناسد ز من سایهٔ دیوار را

گرفتم آنکه از رحمت گناهِ عاصیان بخشد
بمحشر بس بود داغ خجالت روسیاهان را

میدهم آب از سرشکِ دیده باغِ خویش را
تازه میدارم ببوی گل دماغ خویش را

گرفتم من که مرغِ دل گرفتارِ قفس گردد
چه خواهی کرد آخر شعلهٔ آهِ نهانش را

چو بندد پاسبانش در برویم ره نگردانم
کشم جاروب از مژگان فضای آستانش را

ساقی نفسی بخش دلِ مردهٔ ما را
از می بده آبی گلِ پژمردهٔ ما را

عمریست که بلبل بچمن نغمه سرا نیست
ره نیست درین باغ مگر باد صبا را

درس عشقت را بیانی دیگرست
این مدرس را زبانی دیگرست

تا یکی سرگرم کارِ این جهان
این جهان را هم جهانی دیگرست

از شراب عشق می سوزد جگر
نقل این می از دکان دیگرست

باز امشب ناله زارم پریشان میرود
سیل اشکم دست در آغوش طوفان میرود

جذب عشق ست آنکه محمل از میان کاروان
بر سر مجنون مجرد در بیابان میرود

تو و بوستان حسنی که نسیم ره نیابد
من و نالهای زاری که بلب گذر ندارد

چنانکه در حرم خاص کس نمیگنجد
درون سینه تنگم نفس نمیگنجد

بهر دیار که فریاد عشق برخیزد
دگر نشستن فریادرس نمیگنجد

پنهان ز اهل قافله در سینه جرس
دارم هزار ناله گره در گلوی خویش

گشتم چنان ضعیف که من بعد بایدم
مخفی بزیر جامه کنم جستجوی خویش

ای ناله بیا همنفس آه جگر باش
رونق ده خونابه دل دیده تر باش

زد طبل رحیل سفرت قافله عمر
مخفی منشین غافل و در فکر سفر باش

چشم گریانم بیاد می از بهار آورده ام
نافه ام بوی خوشی از زلف یار آورده ام

دوشش بر خاک درت پهلو به بستر داشتم
در طواف کعبه بودم حج اکبر داشتم

تا کی بگرفتاری دام هوس افتم
تا چند چو مرغان چمن در قفس افتم

تنگ ست زبس بر دل من عرصه ایام
خواهم که شوم شعله و در مشت خس افتم

بر کندن بنیاد من ای چرخ چه کارست
من کاه ضعیفم که ز باد نفس افتم

ز حد بگذشت ای مخفی بسی شبهای بدمستی
خمار آلوده ام یک صبح هی هی میتوان کرد

پروانه نیستم که بیکدم عدم شوم
شمعم که جان گدازم و دودی نیاورم

در کعبه همین رسم طواف حرمی هست
نازم بخرابات که آنجا صنمی هست

سراپا سوز عشقم پای تا سر چشم گریانم
گلم داغم بهار شبنمم ابرم گلستانم

بهارستان سودا جلوها دارد تماشا کن
جنونم وحشتم بیتابیم ضبطم موج طوفانم

حرف السین المهمله

سعدی شیرازی فرد کامل از افراد اولیا و ثالث رسل ثلاثهٔ شعرا و فصحا ست سخنان نمکینش شور در عالم انداخته و رشحات قلم مشکینش دماغ شش جهت را معطر ساخته اول کسیکه زمزمهٔ غزل سنجیده و دماغ عشاق را رسائی تازه بخشیده اوست اگرچه پیش از وی هم قدما کم قانون غزل نواخته اند اما بی نمک و بی مزه شیخ شور غزل بطرز تازه برانگیخت و نمک بر جراحت دردمندان ریخت و لهذا دیوان او را نمکدان شعرا میگویند شیخ در حیات بود که امیر خسرو و امیر حسن در هندوستان غلغلهٔ غزل انداختند و بسوز سینهٔ داغدار انجمنها گرم ساختند سلطان محمد قاآن ناظم ملتان دو مرتبه التماس قدوم شیخ از شیراز کرد شیخ برهگذر استیلای ضعف پیری و کبر سن نتوانست رسید و اشعار خسرو را تحسین بلیغ کرد بعد زمان این فصحا تا شد باب غزل مفتوح شد و در هر عصر جمعی طریق اجتهاد پیمودند و حسن غزل را با نواع آرایش افزودند شیخ قصاید و اشعار متفرقه و غزل وارد و در فارسی و عربی هر دو قانون سحر کاری می نوازد و در کتب پیشینیان احوال شیخ بر وجه تفصیل مرقوم ست لهذا خامه تحصیل حاصل نگرائید و کلیات شیخ نظماً و نثراً شهرت و تیسر تمام دارد و در هر دیار و قطر موجود ست تا آنکه ترجمهٔ گلستان او درین نزدیکی جبرئیل نام شخصی از او با مصر بتازی کرده و داد فصاحت و بلاغت داده نثر را به نثر و نظم را بنظم ادا نموده وفات شیخ در سنه شش صد و نود و یک اتفاق افتاده لفظ خاص تاریخ انتقال ست صد و دو سال عمر یافته و در مدرسهٔ نظامیهٔ بغداد از محدث کامل ابن جوزی علم آموخته و اقصای عالم را پی سپر سیاحت کرده و بارها حج پیاده برآورده و بصحبت بسیاری از خاصان حق رسیده و با شیخ شهاب الدین سهروردی در یک کشتی سفر دریا کرده و مدت سی سال بطاعت و عبادت گذرانیده و در آخر ایام زندگانی بشیراز مراجعت نموده این پارهٔ نمک از نمکدان اوست

کمان سخت که داد آن لطیف بازو را ٭ که تیر غمزهٔ قاتل بس ست آهو را
حالتی دیدهٔ گریان بطبیبی گفتم ٭ گفت یکبار ببوس آن دهن خندان را

خبر من برسانید بمرغان چمن ✦ که هم آواز شما در قفسی افتادست

غیرتم نگذارد که بگویم که مرا کشت تا خلق ندانند که معشوق کدام ست

مجال خواب نمی باشدم ز دست خیال در سرای نشاید بر آشنایان بست

خواهی که دگر حیات یابم ✦ یکبار بگو که کشتهٔ ماست

ساربان آهسته رو کآرام جان در محمل ست اشتران را بار بر پشت ست و ما را بر دل ست

بخشم رفتهٔ ما را که می برد پیغام بیا که ما سپر انداختیم گر جنگ ست

گر بتیغم بزنی با تو مرا خصمی نیست خصم آنم که میان من و تیغت سپر ست

شب عاشقان بیدل چه شبی دراز باشد تو بیا کز اول شب در صبح باز باشد

مرا زمانه ز یاران بمنزلی انداخت که راضیم بنسیمی کزان دیار آید ✦

پدر که چون تو جگر گوشه از خدا میخواست خبر نداشت که از تو چه فتنها زاید

نفس آرزو کند که تو لب بر لبش نهی بعد از هزار سال که خاکش سبو شود

ماجرای دل نمیگویم بکس آب چشمم ترجمانی میکند ✦

قاضی شهر عاشقان باید ✦ که بیک شاهد اقتصار کند

خون صاحب نظران ریختی ای کعبهٔ حسن خون اینان که روا داشت که صید حرم اند

تا چه خواهد کرد با من دور گیتی زین دو کار دست او در گردنم یا خون من بر گردنش

از دشمنان برند شکایت بدوستان چون دوست دشمن ست شکایت کجا بریم

جان بزیر قدمت خاک توان کرد ولی گرد بر گوشهٔ نعلین تو نتوان دیدن

بر کفی جام شریعت بر کفی سندان عشق هر هوسناکی نداند جام و سندان باختن

مبارزان جهان قلب دشمنان شکنند ترا چه شد که همه قلب دوستان شکنی

گفتی بر هم منشین یا از سر جان برخیز بر گرد سرت گردم بنشینم و برخیزم

شیر خان در مرآة الخیال و قدرت الله خان در نتائج الافکار این غزل را بنام سعدی نوشته اند اگرچه در دیوانش یافته نشد

بربود دلم در چمنی سرو روانی — زرین کمری سیمبری موی میانی
خورشید وشی ماه رخی زهره جبینی — یاقوت لبی سنگدلی تنگ دهانی
عیسی نفسی خضر رهی یوسف عهدی — جمشید مرتبۀ تاج وری شاه شهانی
تنگ شکرینی چو شکر در دل خلقی — شوخی نمکینی چو شکر شور جهانی
جادو نگهی عشوه گری فتنه پرستی — آسیب دلی رنج تنی آفت جانی
بیدادگری جنگلی عربده جویی — لشکر شکنی تیر قدی سخت کمانی
در چشم اجل معجزۀ آب حیاتی — در باب سخن نادرۀ سحر بیانی
بی زلف و رخ و لعل لب او شده سعدی — آهی و سرشکی و غباری و دخانی
ز من مپرس که در دست او دلم چون است — ازو بپرس که انگشتهاش در خون است
حدیث از دهان دوست شنیدن چه خوش بود — یا از زبان آنکه شنید از دهان دوست
دی زمانی بتکلف بر سعدی بنشست — فتنه بنشست چو برخاست قیامت برخاست
گر تو خواهی که بجویی دلم امروز بجوی — ورنه بسیار بجویی و نیابی بازم
من آن نیم که حلال از حرام نشناسم — شراب با تو حلال است و آب بی تو حرام
ز ضعف قوت آهم نماند می‌ترسم — گمان برند که سعدی ز دوست خرسند است
دمی با همدمی خرم ز جانم بر نمی آید — دمم تا جان بر آید من چو یک همدم نمی بینم
هزاران بیت اندر دل بخون دیده پرورده — ولیکن با که گویم راز چون محرم نمی بینم
قناعت میکنم با درد چون درمان نمی یابم — تحمل میکنم با زخم چون مرهم نمی بینم
نم چشم آبروی من ببرد از بسکه میگریم — چرا گریم کزان حاصل برون از نم نمی بینم
ای صورتت ز گوهر معنی خزینه — ما را ز داغ عشق تو در دل دفینه
دانی که آه سوختگان را اثر بود + — مگذار تا که بر آید ز سینه +

سلمان ساوجی سرآمد زمرۀ شعراست و سرخیل طائفۀ نظماء تا آنکه استادان سخن

قائل اندکه سلمان منا اہل البیت و نقاد ان فن سخن معترف اند که شاہد کلامش مبراست
از وصمت کیت و ذیت تا چهل سال به شاگردی امیر حسن نویان و دلشاد خاتون او و سلطان
اویس پرداخت و تمام اینها را تا بقای ابعاد ثلثه بپرتو انفاس خود روشن ساخت آخر الامر
بنابر کبر سن و استیلا امراض از ملازمت استعفا خواست و در آخر عمر از بصارت معزول شد
با خواجهٔ حافظ شیرازی سلام و پیام داشت و مسودات اشعار خود میفرستاد و وفاتش در سنه
ثمان و سبعین و سبعمائه واقع شد این چند بیت منتخب دیوان اوست ؎

یارب بآب این مژهٔ اشکبار ما — آن سرو ناز را به نشان در کنار ما
شب فراق چو زلفت اگرچه تاریکست — امید وارم ازان رو که صبح نزدیکست
دارم هوس کشتنم اینک سر و خنجر — تقصیر اگر میرود از جانب ما نیست
گفته باد سحری با تو بگوید خبرم — این خبر پیش کسی گو که شبش را سحرست
جان چو بشنید که آن جان جهان باز آمد — از سر راه عدم رقص کنان باز آمد
خانه در کوی مغان میطلبیدم گفتند — رو که در کوچهٔ ما خانه برانداز زنند
آب حیات را لب لعلت روان دهد — باد سحرگهی بهوای تو جان دهد
سنبلت را تا صبا بر گل مشوش میکند — هر خم زلفت مرا نعلی در آتش میکند
مدتی گردش این دائره ما را از هم — هیچو پرگار جدا کرد و بهم باز آورد
افتاد دوش دل بخم زلف شاهدی — شب بود و ره دراز همانجا فرو کشید
غنچه را پیش دهان تو صبا خندان یافت — آنچنان بر دهنش زد که دهن پر خون شد
میکشم خود را ولیکن دل بسویش میکشد — موکشان زلفش مرا در خاک کویش میکشد
بیمار و بر افتاده نفس دوش سحرگاه — پیغام تو آورد صبا سلمه الله

سعد

سعد خواجه سعد گل از مریدان حافظ شیرازی ست و استاد سخن طرازی متصل مرقد ایلچی در
مصلای شیراز آسوده ست گل سخنش چنین بو میدهد ؎

برگ گل نیست که افتاده بطرف چمن ست　　پنبهٔ داغ دل بلبل خونین جگر ست
تنم از ضعف چنان شد که اجل جست و نیافت　　ناله هر چند نشان داد که در پیرهن ست

سیفی از امرای تیموریه بود این ابیات از وست

گر میکشی مرا بکشا رخ نقاب چیست　　گر قصد جان ماست ترا این حجاب چیست
آمدی ای شمع مجلس را چو گلشن ساختی　　پای بر چشمم نهادی خانه روشن ساختی

سوائی ملاحسن ساکن ساوه سخنش خالی از لطف و حلاوة نیست این بیت از وست

همچو موی ست تن من ز غم مهروئی　　دل سودازده ام چون گهری در موئی

سائقی نصیر الدین قزوینی موشگاف معانی ست و استخوان بند مبانی وفاتش در سنه ۹ بوده

از وی می آید

سخن کنم بهمه جا ز بیوفائی تو　　که تا کسی نکند میل آشنائی تو

ستار محمد صالح تبریزی ابر نیسان اوج گهر ریزی ست در عهد شاهجهانی بهند آمده با منعم خان قنوچی صوبهٔ بنگاله بسر می برد از وست

اگر اسیر سیه چردهٔ شدیم بجاست　　دل شکستهٔ ما مومیائی میخواست
کجا بهم میکند در کمی پستی همت مینا　　که گر یک ساغرش کمتر دهی زنار می بندد

سیادت میرزا جلال الدین شاعر مفید و سخنور مجید ست در سنه ۱۱ بلاهور سکونت داشت

از وی می آید

مجو رفعت اگر چون مور میخواهی سر خود را　　مکن مقراض عمر خویشتن بال و پر خود را
چو آفتاب لب بام آخر وصلت　　رسید بر سر ما شب جدائی حسرت ها
کدام ماه جبین دوش مجلس آرا بود　　که شمع از نزاکت حسن تماشا بود
همین نه دل بقفایش رود ز کوچه آه　　چو عنکبوت دود دیده هم بتار نگاه
بالذت حیات ز غفلت نیافتیم　　چون نشئه شراب که در خواب بگذرد

ما را جدائی تو پس از مرگ هم بلاست — گریان رود چو ابر زکویت غبار ما
فلک از اهل دنیا داده خود باز پس گیرد — برات سیل آخر سوی دریا باز میگردد
بشاهراه فنا رهنمای خویشتنم — بسان شمع درین ره عصای خویشتنم

رباعی

گردد امید کامل از موی سفید — بسیار شود حرص دل از موی سفید
چون رشته که از پنبه برون آید پیچ — طول امل است حاصل از موی سفید

سنجر

سنجر میرزا بن نعمت الله دختر زاده شاه اسمعیل بن شاه طهماسپ بوده شعر بسیاری گفته از و ست

گر گشت غمزه تو مرا بی سبب نبود — اظهار داد پیش تو شرط ادب نبود
چو می پرسم از و حال دل خویش — بمن زلف پریشان سے نماید

سپهری

سپهری از بلده آواره ست از فضلاء عالیشان زمان شاه طهماسپ بوده و در نجوم و ریاضیات دستی داشته دیوانش از ده هزار بیت زیاده دیده شد اشعارش ته بسپهر وارد از وست

ز بزم وصل تو شب بر نمیتوانم خاست — که بیم هجر تو سر در کنار من دارد
بتان بمن منمائید آتشین رخسار — نه می که کهن گبر و نو مسلمانم
خالت خلیل و چهره گلستان آتش ست — خطت سیاهی که بدامان آتش ست
آسان نگشت ره زنی دل کعبه وصال — طی کرده هزار بیابان آتش ست

سیری

سیری از مشهد مقدس بوده ست و با شعر و سخن مناسبتی داشته از وست

ز وصال یار روزی نرسیده ام بکامی — که شب فراق از من نکشید انتقامی

سنجر

سنجر پسر میر حیدر معمائی کاشانی ست و پدر میرزایان خوش سیمائی معانی سخنش هموار ست و گهرش آبدار در سلک ملازمان اکبر شاه انتظام داشت و بتنگ گستری او و دیگر شاهزادها می پرداخت آخر نزد ابراهیم عادل شاه والی بیجاپور رفت و بی شکسته حالی او را بموسیائی لطف و احسان مداوا فرمود در اشعار خود شکایت بسیار از دست روزگار دارد و فرمان شاه عباس ماضی

با خلعت فاخره بنام او صادر شد اما پیش از وصول در سنه ۱۰۲۱ منشور اجل نامزد او گردید دیوانش
بنظر امعان در آمد غزل و قصیده و مثنوی یک رتبه دارد این ابیات از غزلیاتش فرا گرفته شد

شهر حسن ست بهر جانب بازار ترا ... تو نخواهی دگری هست خریدار ترا
نه تاب دیدنش نی طاقت شکیبائیست ... تو چون نقاب کشی رحم بر تماشائیست
محققان که ز دریای علم در جوشند ... چو کوه تا نکنی شان سوال خاموش اند
آتش خرمن منی شبنم کشت دگران ... دوزخ من چرا شدی ای تو بهشت دگران
ناخوانده گرچه آمده ام نزد [illegible] ... تصدیع ترا زیاده نکردم نشستم
الماس بدل پاشم و نشد کشتم از خود ... من لذت این زخم بسوزن نشستم
اگر ز دامن محمل کشیدم دست بیتابی ... بپای ناقه افتادم بگرد ساربان گشتم
ناچیز دشمنیم حریفان زبون طلب ... ای خون ما بگردن طبع غیور ما
ای غم هجر بیش ازین جای تو نیست در دلم ... یا بگذر ازین سرا یا بنما قباله را
امشب ای همسایه او مهمان من از خود رفته ام ... گر کسی احوال من پرسد بگو در خانه نیست
مهر آمد بتماشای تو با تیغ و ترنج ... گوئیا گر هوس دست بریدن دارد
هر که سینه زمین نمک فروشان ست ... داغ سوزی مرهم بداغ من غلط ست
نیست او را سر آزادی این مرغ اسیر ... ورنه صد مرتبه گرداند بگرد سر خویش
این زمان بی نسبتم سنجر وگرنه پیش ازین ... دست من در زلف او گستاخ تر از شانه بود
تو خود ناخوانده ای شوق اشتم بردی ببزم او ... نمیدانم که خواهد خواست فردا عذر تقصیر مرا
برگ سبزی هم نیاوردی زهی بیطالعی ... از گلستانی که هر کس گل بدامن میکند
شرم باد از اهل مجلس سنجر بیقدر را ... تا یکی ناخوانده آید بی رخصت رود
جمعی که از تقرب او گفتگو کنند ... ترسم خجل شوند اگر رو برو کنند
ما هم ز آرزو بشهادت رسیده ایم ... خوبان صواب نیست که فکر دیت کنند

هیگدا ز دگر نگاه گرم در کارش کنم ... سخت محجوب ست میخواهم که میخوارش کنم

بی تخت جگر از مژه برگشت سرشکم ... شرمنده تر از قاصد گم کرده کتابت

وقت ست که چون صبح ببالین من آئی ... شمع سحرم یکدو نفس بیش ندارم

ناخن زده ست بوی گلی بر مشام ما ... هان ای طبیب هست علاج زکام ما

یکشب چراغ خلوت ما می توان شدن ... تا کی چو صبح خنده توان زد بشام ما

داغم بنمک خشک شد و زخم بالماس ... آگه کن ازین تجربه مرهم طلبان را

حاجت روا انگشت مرا حاصل دو کون ... صرف چراغ مسجد و شمع مزار شد

سعیدا

سعیدا گیلانی مخاطب به بی بدل خان خوش فکر بود و در صنایع لاسیما حکاکی و خوشنویسی ممتاز عصر می زیست و از عهد جهانگیری تا زمان شاهجهانی بداروغگی زرگرخانه طلائی اعتبار ش عیار کامل داشت از وست در مدح شاهجهان ست

رباعی

آنی که سریرت آسمان پایه بود ... بر ملک جهان عدل تو پیرایه بود

تا هست خدا تو نیز خواهی بودن ... زیرا که همیشه ذات با سایه بود

سحابی

سحابی استرآبادی سحاب گوهر پاش اسرار است و آفتاب سرگرم افاضهٔ انوار و ارشاد حقائق و معارف بی نظیر افتاده و ارواح معانی را در چار عنصر رباعی بر وجه خوب جلوه داده در نجف منزوی بود و از حطام دنیا بحصیری و ابریقی قانع در سنه عشر و الف فنای صوری را با فنای معنوی هم آغوش ساخت هفتاد هزار رباعی گفته از انفاس او ست

رباعی

با ذات بهر صفت گرایند خوش ست ... نغمه بهر آهنگ سرایند خوش ست

از بهر خدا هیچ عمل ضائع نیست ... در خلد نه هر در که در آیند خوش ست

رباعی

برخود در مدح و ذم نمی باید زد — بیرون از حد قدم نمی باید زد
عالم همه آیینهٔ حسن ازلی ست — می باید دید و دم نمی باید زد

رباعی

آنانکه باصل کار نیکو بینند — کار این سو برای آن سو بینند
زانگونه که روی جامه را خیاطان — این رو دوزند و حسن آن رو بینند

سعیدا نقشبند یزدی نقشبند کارگاه خوش تلاشی ست و صورت آفرین هیولای خوش قماشی
میرزا صائب او را بزبان ادب یاد میکند و میگوید

این خوش غزل ز فیض سعیدای نقشبند — صائب ز بحر دل بتامل رسیده ست

سعید اد صفاهان اقامت داشت و نزد اکابر وقت معزز و محترم میزیست نقش خیال در بند
عبارت چنین می باقد

کس نیست که خارم ز دل ریش برآرد — این خار مگر آتشی از خویش برآرد

سعیدا محمد سعید قریشی از معمورهٔ ملتان بود لقب خانی داشت در عنفوان شباب ملازم سلطان
مرادبخش گردیده باحمدآباد گجرات رفت از وی می آید

مشکل بود بکوی تو دیگر نشست ما — آشفته ست زلف تو بهر شکست ما
چون سبزه در ره تو بجز پا فتادگی — ای سرو من بگو که چه خیزد ز دست ما
فارغ ز دین و کفر شده بعد ازین سعید — ما و سر نیاز و بت خود پرست ما

شیرخان قصیدهٔ سینیهٔ او را که در منقبت امام علی موسی گفته و بسیار خوب ست در مرآة الجمال
آورده مطلعش این ست

ز هشت جنت اگر نیستی دلا مایوس — باین سرای سپنجی چه گشته مانوس

سامی میرزا سام بن شاه اسمعیل صفوی در عهد برادر خویش شاه طهماسپ در نهایت عظمت
و جلال بسر می برد تذکرة الشعرائی نوشته موسوم به تحفة السامی و در تربیت مستعدان دقیقه

سعیدا
سعیدا
سامی

فرو نگذاشت آخر محبوس گردیده بقیهٔ حیات در حبس بپایان رسانید هنگام رفتن و قید
این وصیت نموده بود که این کریمه را بر لوح تربت من نقش کنند انّ الله یغفر الذّنوب
جمیعاً و این رباعی را هم نگاشت رباعی

سامی ز غم زمانه بیغم می باش — با محنت و درد عشق همدم می باش
چون موجب شادی حقیقی مرگ است — گر مرگ رسد تو شاد و خرّم می باش
ز بی صبری مرا از هیچ یاری بر نمی آید — ز دست صبر هم دیدیم کاری بر نمی آید
ای همچو پری از من دیوانه رمیده — نی با تو سخن گفته و نی از تو شنیده
ای وای بر آن عاشق مهجور که هرگز — صد بار ترا دیده و گویا که ندیده
آزرده شد از چشم من امشب کف پایت — درد آکه کف پای ترا چشم رسیده
مرغ دل سامی بهوای سر کویت — در دام بلا مانده و یکدانه نچیده

سالم محمود بیگ از احفاد جهان شاه ترکمان است و استاد عرصهٔ سخنوری دیوانش تخمیناً
هشت هزار بیت مشحون باقسام سخن در نظر است اشعار عالی دلنشین دارد یوسف زلیخا را
بغایت خوب گفته و شاهنامه شاه طهماسپ قدری که گفته امتیاز دارد در خدمت آن پادشاه
بسر می برد تا برحمت حق پیوست سه

نمیگردید کوته رشتهٔ مطلب رها کردم — حکایت بود بی پایان بخاموشی ادا کردم
بسر زلف مرادی نشدم پنجه گشا — این چه دستی ست که کوتاه تر از شانه بود
قفس بستم ولی از رنگ پرواز می آید — فغان زین پرده کز وی نغمهٔ آواز می آید
چو بخت دل دگر بر بال مژگان نامه می بندم — که از شوق رخ او نامه در پرواز می آید
ای خوش آن کز ستم عشق تو چون خون گریم — سبب گریهٔ من پرسی و افزون گریم
ببازی چون کشد خنجر بقتلم نی ز جان ترسم — بود طفل و چو بیند کشته ام ترسد از آن ترسم

سروری کابلی نامش عالم بیگ است نکات رنگینش گلدستهٔ سرور است و خیالات دلنشینش

سرمایهٔ حضور درآرد وی جهانگیری بسر می برد و در زمرهٔ خوش خیالان میز یست نهال فکرش باین رعنائی می بالد

لطف و دشنام تو تسکین دل بیهوش ست ... آتش از آب چه گرم و چه خنک خاموش ست

در رقص دست و پا نزدن اختراع ماست ... چون نبض زیر پوست طپیدن سماع ماست

چوگان صفت بمطلب خود پشت پا زدیم ... پیوند ما بمطلب ما انقطاع ماست

عذر دست تهی ست خلق کریم ... میوهٔ بید سایهٔ بید ست

سلیم میرزا محمد قلی طرشی طهرانی از طبقهٔ اتراک و زمرهٔ نکته سنجان بلند ادراک ست صاحب طبع سلیم و ذهن مستقیم در سلاست عبارات ممتاز و در نزاکت خیالات بی انباز در عهد شاهجهانی سری بهند کشید و ندیم میر عبد السلام مشهدی مخاطب باسلام خان شد و هر دو در یک سال یعنی سنه ۱۰۵۷ یکی در دکن و دیگر در کشمیر رخت سفر بربستند دیوانش هشت هزار بیت باشد حسین دوست پانصد بیت ازان انتخاب کرده درینجا این چند بیت از دیوان سلیم بر ارباب ذوق سلیم عرض میشود

نگذار زدستم که گل باغ وفایم ... بر دست تو شایسته تر از رنگ حنایم

تا چند دیر و کعبه مخوان این فسانه را ... همچون کمان حلقه یکی کن دو خانه را

بدست آینه از عکس رخش گلدسته را ماند ... ز شانه زلف او هندوی ترکش بسته را ماند

در قفس رفت چو قمری چمن از یاد مرا ... بهتر از سرو بود سایهٔ صیاد مرا

تا سحر امشب شراب ناب می باید گرفت ... خونبهای شمع از مهتاب می باید گرفت

نارسائی بهتر و همه جا همراه ست ... جامهٔ سرو ز موزونی او کوتاه ست

جدل از خصم هنر باشد و از من عیب ست ... چون رگ لعل ز دانا رگ گردن عیب ست

امشب که زنخم بسوی بزم تو راه ست ... چون شمع سراپای تنم وقف نگاه ست

حریر شعله ما را بآب می بافند ... کتان ما بشب ماهتاب می بافند

بعشق خواب طلب میکنی بروای دل   بکارخانهٔ مخمل که خواب می بافند
صید یار را از خدنگش در دل و جان آتش است   ناوک او را اگر چون شمع پیکان آتش است
ساقی گلفام صحن باغ را میخانه ساخت   از طرب چون صبح صوفی سبحه را پیمانه ساخت
نیم بلبل که بفصل گل بگلشن آشیان گیرم   دهم صد گل که همچون شمع یک برگ خزان گیرم
چو بلبل باعث شوریده گفتاری نمیدانم   چو گل تقریب این آشفته دستاری نمیدانم
نتوان نمود نقش ترا آنچنان که هست   آئینه پیش روی تو چون صبح کاذب است
سلیم از مه نو حال آسمان پیدا است   نشان مرکب طفلان رکاب کوتاه است
سلیم راهبری نام پیش او قاصد   بگو کسی بتو بسیار آرزومند است
چشم تو ز بیماری خود بر سر ناز است   مژگان تو همچون شب بیمار دراز است
در تلاش سوختن چون کاغذ آتش زده   داغهای سینه ام با هم بجنگ افتاده است
بت پرستان ز کمالی که تو داری در حسن   چون به بینند ترا نام خدا میگویند
نشد درست بهندوستان شکستهٔ ما   نماز بود درو کار دست بستهٔ ما
رشکم ز گفتگوی تو خاموش میکند   نامت نمی برم که دلم گوش میکند
رنجیده میروی ز سر کوی او سلیم   چون میشود نیاید اگر از قفا کسی
بکن بحلقهٔ آن زلف آبدار انگشت   که هیچکس نکند در دهان مار انگشت
گره کشائی کار مرا هنوز کم است   بسان شانه اگر باشدم هزار انگشت
بمعنی سخنم نارسیده نیست عجب   نهد بحرف من ار خصم بی وقار انگشت
بفقر رست که از بهر امتحان اول   نهند بر دم شمشیر آبدار انگشت
میکنم چندانکه فکر از آشنایان وطن   نیست در یادم کسی کو را توانم یاد کرد
دماغ آشفته بسیارست در کنعان شوق ما   نسیم پیرهن میگردد و یعقوب میخواهد
چون تذروی کاشیان تبدیل سازد میشود   قالب مجنون تهی لیلی چو در محمل نشست

بزم ما باده مروست نی سفینهٔ غزلی
سفینهٔ بطلب تا توان در آب نشست

جهان بخانه ودید چو ماند عزیز نیست
کوتاهست زمانه ز عمری دراز ماست

گر سرو بو و بجلکه و بیزده دامنی
شمعش نتوان کرد از نیها که جوان ست

هیچکس حال سیر ما را نمیداند که چیست
عالمی را چشم ما همچون صبح بر دستار ماست

دل درون سینه ام میرقصد از حرف وطن
هیچ سازی ماهیان را چون صدای آب نیست

از بار مصلحت نیست آهنگ شکوه کردن
چون دف بحلقهٔ ما دیوار گوش دارد

سلیم گفت که دارم بطراوت سخنی
بخنده گفت که هندو زبان چه میداند

هیچکس پروردهٔ خود را نمیخواهد زبون
آب و آتش را خصومت بر سر خاشاک شد

اعتباری دولت جمشید را پیدا نشد
تاک تا از دودمان خود باد دختر نداد

نیست در ایران زمین سامان تحصیل کمال
تا نیامد سوی هندوستان حنا رنگین نشد

باخبر باش از زبان خود که دانایان راز
از خموشی حلقه در گوش سخن چین کرده اند

جهان سفله اگر داد جرعهٔ آبی
جهان نفس چو می آنرا بره نمی آورد

شانه می آید بکار زلف در آشفتگی
آشنایان را در ایام پریشانی بپرس

چو تند باد حوادث شود غبار انگیز
پناه مردم بیدست و پا چو مژگان باش

سفر اول شوق ست بکویت ما را
صید ما زود توان کرد که نو پروازیم

چنان قناعت فقر ست ساز کار مرا
که چون حباب شوم فربه از هوا خوردن

عهد کردم که گر این بار بکوی تو رسم
سرمهٔ دیده کنم سایهٔ دیوار ترا

در سرو آزاد نوشته در تتبع فقیر اول کسیکه تضمین چسپان در مقطع غزل طرح انداخت

سلیم ست میگوید ه

سلیم امشب بیاد تربت حافظ قدح نوش
الا یا ایها الساقی ادر کاساً و ناولها

گفت حافظ دید چون کلک بیانم را سلیم
بلبلی برگ گلی خوش رنگ در منقار داشت

زبان زد خلق است که او معانی بیگانه را با خود آشنا میساخت چنانچه ملا واسته گوید

دست خلی که نکردی بکلام الله دست ٭ بیتی که نبردهٔ تو بیت الله ست

طرفه آنکه سلیم از دست دیگران می نالد و میگوید

دیوان خود بدست حریفان مده سلیم — غافل مشو که غارت باغ تو میکنند

و نیز میگوید

دیوان کیست از سخنانم تهی سلیم ٭ تنها نه بر من این ستم از دست صائب است

نام میرزا صائب را تصریح کرده اما بالغ نظران میدانند که صائب خیلی صاحب قدرت سیر نصاب حاشا که باخذ و جر پردازد و متاع بیگانه را دستمایه خود سازد انتهی بعده مضامینی که از صائب و سلیم همسایه یکدیگر واقع شده ثبت کرده و گفته بمقتضای حسن ظن آنکه اشتراک مضامین را حمل بر توارد کنند و تا محل حسنی داشته باشد چرا در پی محمل دیگر روند تفتازانی در مطول گفته حکم سرقه وقتی کرده میشود که اخذ ثانی از اول یقینی باشد والا احکام سرقه مترتب نمیتواند شد و از قبیل توارد خواهد بود و در صورتی که اخذ ثانی از اول معلوم نباشد باید گفت که فلان شاعر چنین گفته ست و دیگری بسبقت برده چنین یافته و باین حسن تعبیر فضیلت صدق را یافته و خود را از دعوی علم غیب و نسبت نقص بغیر محفوظ دارد انتهی و اگر کسی بنظر تفتیش ملاحظه کند کم شاعری را از توارد و مضامین خالی یابد چه احاطه جمیع معلومات خاصه حضرت علم الهی ست تعالی شانه خامه معنی نگار تیری بتاریکی می افگند چه داند که صید وابسته است یا بال و پر است ابو طالب کلیم چه خوب گفته و گوهر انصاف سفته است

منم کلیم بطور بلندی همت — که استفاده معنی جز از خدا نکنم
بخوان فیض الهی چو دسترس دارم — نظر بکاسه دریوزه گدا نکنم
ولی علاج توارد نمیتوانم کرد ٭ — مگر زبان بسخن گفتن آشنا نکنم

سیر آزاد رح جزوی از اشعار توارد فراهم آورده ذکرش درینجا ضرورت نیست گرفتیم که

شاعری جمیع دواوین زبانی را احاطه کرده دواوین زبان دیگر را چه علاج میتواند کرد و جامع
السنهٔ مختلفه بودن خود بسیار نادرست در سرو آزاد امثلهٔ این نوع شاهد هم آورده و نوشته
علما گفته اند که اگر ثانی از اول در بلاغت افزون باشد محمود ست و اگر دون او باشد مذموم
و اگر مساوی باشد فضیلت اول راست و ثانی بعید از ذم بشرطیکه آثار سرقه هویدا نباشد
جامی در بهارستان در ترجمهٔ سلمان ساوجی گفته وی در سلاست عبارت و دقت اشارت
بی نظیر افتاده و در جواب استادان قصاید دارد و بعضی از اصل خوبتر و بعضی فروتر و بعضی برابر
وی را معانی خاصه بسیارست و اکثری از معانی استادان بتخصیص کمال اسمعیل در اشعار خود آورده
چون ثانی در صورت خوبتر و اسلوب مرغوبتر واقع شده محل طعن نیست آزاد گوید

شاهد معنی که باشد جامهٔ لفظش کهن — نکته دانی گر به پیرایهٔ تازه پوشاند خوشنماست

سالک محمد ابراهیم قزوینی سالک مسالک خوش بیانی و مخترع عجائب و غرائب معانی ست
دو بار بهندوستان آمد و برگشت و در وطن بگذشت عهد سخنش چنین بوسید بدست

مهر و کین شوخی چشمان ترا آیین ست — این دو بادام یکی تلخ و دگر شیرین ست
چه ذوق چاشنی درد عافیت جو را — که شیر هم شکر آب ست طفل بدخو را
عرق سعی محال ست بجائی نرسد — ابر را آبلهٔ دست گهر نگردد
فرصت به پشیمانی قاتل نداده ایم — گلگون دوانده بر دم شمشیر خون ما
استخوان من و مجنون بتفاوت بردار — ای هما چاشنی درد فراموش مکن
بی برگی من فکر سر انجام ندارد — چون شمع تمام ست بیک ترک کلاهم
چین بر جبین ز جنبش هر خس نمی زنند — دریا دلان چو موج گهر آرمیده اند

سوزی میر جمیل سوز سخنش آتش زن دلهای افسرده ست و آتش فکرش فتیلهٔ چراغ جانهای
پژمرده اصلش از معمورهٔ بخارا بود و مولد و منشاش هندوستان ست نقش سخنش چنین میسوزد

بی تامل معنی رنگین سخن آید بدست — غنچه هرگز گل نشد تا سر بزانو نکرد

میکشد فولاد را از جذب دل آهن ربا | دلربائیها کسی از قوت بازو نکرد
گر سلامت خواهی خویشی در شکست دل مکوش | شیشه چون بشکست کار تیغ و خنجر میکند

سیفی

سیفی قوام الدین قزوینی شعر عربی و فارسی نهایت سنجیده میگفت حزین در تذکرهٔ خود

این ابیات بر نام او ایراد کرده ؎

تا چند بسیلی بتوان روی خود افروخت | شمعی که فروغی ندهد چند توان سوخت
هیچکس از کلفت ایام فارغ بال نیست | هیچ روزی نیست کورا شام در دنبال نیست
در دلم صد حرف تقریرش نمیدانم که چیست | دیده ام خوابی و تعبیرش نمیدانم که چیست
گر بتیرش میزنی گه از تغافل میکشی | عاشق بیچاره تقصیرش نمیدانم که چیست

ساقی

ساقی لطف علی بیگ والدش اسمعیل نام داشت اصلش از طائفهٔ چرکس است و در سلک ملازمان آستان صفویه منسلک بود خاطر معنی ذخائرش درج لآلی شاهوار و خامهٔ حقیقت مآثرش مشاطهٔ عرایس افکار اقتداری تمام بر گفتن تاریخ داشت و تواریخ شایسته بسیار دارد در ترکی هم غزلهای خوب گفته منظوماتش تخمینا چهار هزار بیت باشد و در سنه [illegible] در اصفهان

رحلت نمود از وست ؎

بسکه با سرو قدت ذوق و بالاست مرا | دل جدا دیده جدا بر سر سودست مرا
در ره عشق تو از بسکه قدم فرسودم | جوش تبخاله لب آبلهٔ پاست مرا
سعادت سرمه سازد در نظر گرد کدورت را | بود از دود مشعل دیده روشن اهل دولت را
بجد و انش خود در زمانه دانستم | که استراحت دنیا بقدر نادانیست
دل و دین گشت ویران از نگاه خانه پردازش | دو عالم را بهم زد جنبش مژگان چشم غمازش

سخا

سخا میرزا زاهد علی لاری سالها ضابط بنادر فارس بود آخر بهند افتاده در دهلی بقید حیات

از کلمات او از وست ؎

در شب هجر تو شرمندهٔ احسانم کرد | دیده از بس گهر اشک بدامانم کرد

سرگذشت شب هجران تو گفتم با شمع | آنقدر سوخت که از گفته پشیمانم کرد
شمهٔ از گل روی تو به بلبل گفتم | آن تنک حوصله رسوائی گلستانم کرد
خار خار بدل از لاله و گل بود مرا | دل من چون شده فارغ ز گلستانم کرد
زلف او بود سخا حاصل سرمایهٔ عمر | شانهٔ آخر ز کفم برد و پریشانم کرد
گردش چشم تو می در قدح هوش کند | یاد اندام تو جان در تن آغوش کند

سالک یزدی ره نورد فکر و خوش مقالی ست و تیز رو جادهٔ نازک خیالی و شیراز شانه رنگ میکرد آخر بکسوت درویشان بر آمده سری باصفاهان کشید و از انجا بولایت دکن افتاد و در خدمت قطب شاه والی حیدرآباد میگذرانید چون ولایت مذکور را از انجا بر اورد بدهلی آمد و بملازمت شاهجهانی رسیده در سلک مدحت گزاران منتظم شد سهیل طبعش عقیق سخن را چنین رنگ میدهد

در هوای عشق پرور دم دل دیوانه را | چون سپند از بهر آتش سبز کردم دانه را
آشنائی کهنه چون گردید بی لذت شود | کوزهٔ نو میکند در روز سرد ساز آب را
نوای ناله‌ئی میرسد بغارت هوش | تو برق تازهٔ این نی سوار را دریاب
در خور خرج بود دخل ز دیوان قضا | نرود تا نفسی سر نفسی می آید
زبان هرزه درایان تو از نبرمی بست | که بنیه سرمهٔ خاموشی جرس باشد

سرخوش محمد افضل از مردم سرکار رشید الله خان زخمی شاهجهانی بود سیفروش مصطبهٔ معانی و قدح گردان انجمن سخندانی عمرها در کوچهٔ شاعری شتافت و صحبت بعضی از صاحب طبعان عصر خود دریافت چنانچه از کلمات الشعرا که تالیف اوست ثمت و صریح می یابد شعر با مزه میگوید و مضامین تازه می بندد و شاگرد محمد علی ماهر و موسیجان فطرت ست و از یاران شیخ ناصر علی آخر عمر در شاهجهان آباد دیا در گوشهٔ قناعت نشست و بترویج و تا اهل پرداخت و لادت وی شنه واقع شد عمرش هم از یافته و در عشرهٔ ثالث بعد مائه والف بخلوتکدهٔ خموشان

شتافت جام کلامش بگردش می آید و گریهٔ مستانه کلک سرخوش چنین رومی نماید ؎

بجوش آورد پیری بیشتر در عشق خونِ ما — قد خم کار ناخن کرد بر داغ جنون ما

بتاریکی کسے گم گشته خود را نمی یابد — عبث در سایهٔ بال هما جوئی سعادت را

زمین و آسمان در سرکشی فرمانبرت گردد — سرت چون گرد داز مستی جهان گرد سرت گردد

نظری بر گل شبنم زده افتاد مرا — آمد از زخم نمک سود جگر یاد مرا

کار چون با ناقص افتد دست بردار از کمال — همزبانِ لال را ناچار باید گشت لال

تعزیر هم بقدر بزرگے مقررست — از اسپ تازیانهٔ انسان کلان ترست

ز دست و پا زدنِ بسملِ تو دانستم — که بعد کشته شدن هم تلاشها باقیست

در عدم هم ز عشق شوری هست — گل گریبان دریده سے آید

از خوشهٔ انگور عیان شد که درین باغ — شیرازهٔ جمعیتِ دلها رگ تاکست

همواره کس نه بیند آزار — نتوان کفِ دست خود گزیدن

رباعی

باشی بسرِ حساب اگر ای همدم — وحدت نخورد ز جوش کثرت بر هم

در هندسه نُه را چو مضاعف سازی — هر چند که بشمری نُه آید بر قسم

بحاله نیست در شب هجران ز تب مرا — کز فرقتِ تو خیمه زده جان بلب مرا

هوشیاری را حجاب یار میدانیم ما — بیخودی را بزم بی اغیار میدانیم ما

تیز سیاز و بقتلِ عاشقِ خود تیغ را — اینقدر هم رحم از و بسیار میدانیم ما

سخنور شیخ محمد صدیق بن قاضی احسان الله عثمانی بلگرامی در صغر سن کلام الله را از بر کرد و این نور قدسی را بچشم دل اقتباس نمود و بعد ورود در هنگامهٔ سن شعور در شوق شعر افتاد و چندی این قلمرو را طی کرد و بگلگشت شاهجهان آباد شتافت و با صاحبان طبع آنجا بر خورد سیما آرزو را دریافت و از وی اصلاح سخن بر گرفت همواره بفکر شعر می پرداخت و گوهر

اندیشه را بمیزان سخن می سنجید از وی ست

تا بگلگشت چمن آن سرو قامت میرود | بر سر قمری چه آشوب قیامت میرود
میشود سرمایهٔ تاراج آن سیاهی پیشه را | آنچه از جنس نیاز من بغارت میرود
بید ماغان جنون از فکر صحرا فارغ اند | از خراب آباد دل طرح بیابان ریختند
در چمن آید اگر آن غنچه لب بلبل ز شرم | زیر بال خود کند چون بیضه پنهان غنچه را

سعد قندی زنی بود از سمرقند سخن شیرین و ادای نمکین داشت این مطلع از وست

شدیم خاک درت گر بدر روی بازے | چنان رویم که دیگر بگرد ما نرسے

سرمد حکیم سعید فرنگی ارمنی بود بجهت طبع دراک تحصیل فنون شتّی نموده بکسب تجارت پرداخت در اثنای سیاحت در شهر ٹٹه افتاد و بعشق هندو پسری مبتلا شد تا آنکه ستر عورت بر خود بگذاشت ازان باز همواره برهنه زیستی چون خاطر داراشکوه بجانب مجانین میل داشت صحبت با وی در گرفت تا آنکه روزگار طرح دیگر انداخت و در سنه ۱۰۶۹ اورنگ خلافت بوجود عالمگیر پادشاه مزین گردید و آوازهٔ خداپرستی جهان را فرو گرفت رسوم اکبری و جهانگیری برافتاد و بدعتهای مرادبخشی و داراشکوهی یکسو شد از هیبت دُرّهٔ عدل او خال کافرکیش خوبان در محراب ابرو مستعد نماز گردید و از نهیب محکمهٔ قضا غمزهٔ خون ریز بتان در حجرهٔ چشم چله نشین و عریانان بلباس فاخر رسیدند و مردم لباسی از لباس مستعار عریان گردیدند بهر دین مبین را رونقی تازه و هر ساعت ملت بیضا را جلای بی اندازه دست بهم داد سرمد را تکلیف لباس کردند و از فرط مالیخولیا تن برضا در ندادند اولهذا در سنه ... بر تیغ امر شریعت غرا مقتول گردید و مردانه سر بزیر تیغ نهاد و جان داد و سوئی جلاد دیده تبسم کرد و این بیت فرو خواند

شوری شد و از خواب عدم چشم گشودیم | دیدیم که باقیست شب فتنه غنودیم

رباعی

سرمد غم عشق بوالهوس را ندهند | سوز دل پروانه مگس را ندهند

عمری باید که یار آید بکنار | این دولت سرمد همه کس را ندهند

رباعی

سرمد گله اختصار می باید کرد | یک کار ازین دو کار می باید کرد
یا تن برضای دوست می باید داد | یا قطع نظر زیار می باید کرد

رباعی

سرمد که ز جام عشق مستش کردند | بالا بردند و باز پستش کردند
میخواست خدا پرستی و هشیاری | مستش کردند و بت پرستش کردند

و عمده در کشتن سرمد این رباعی بود که ازان شائبهٔ انکار معراج لازم می آمد

آنکو که سر حقیقتش باور شد | رباعی | خود پهن تراز سپهر پهناور شد
ملا گوید که بر شد احمد بفلک | سرمد گوید فلک باحمد در شد

گویند چند روز پیش از قتل خود این شعر میخواندہ

عمریست که آن جلوهٔ منصور کهن شد | من از سر نو جلوه دهم دار و رسن را

رباعی

بالای خوشی کرد چنین پست مرا | چشمی بد و جام برد از دست مرا
او در بغل من است و من در طلبش | دزدی عجبی برهنه کرده ست مرا

رباعی

سرمد اگرش وفاست خود می آید | ور آمدنش رواست خود می آید
بیهوده چرا در پی او میگردی | بنشین اگر او خداست خود می آید

سلطان علی قلیخان از امرای اکبر پادشاه بود در ستگوست از وست

رباعی

جانا نبود وصل تو جانانهٔ دیگر | مانند من از شده دیوانهٔ دیگر

یکبار اگر گوش کنی قصهٔ سلطان ❊ هرگز نکنی گوش بافسانهٔ دیگر

علیمی نفسی که زار و حیرانم کرد رباعی چون طرهٔ خویشتن پریشانم کرد

از کفر سر زلف خودم کافر ساخت در مصحف روی خود مسلمانم کرد

سهیلی میر نظام الدین احمد از الوس جغتائی ست ابا عن جد رایت حکومت افراشته و
خود را وقف صحبت اهل کمال داشته در ترکی و فارسی صاحب دیوان ست و این تخلص
شیخ آذری یافته در شهر سهیل عمرش اوج هستی بحضیض نیستی در آمد از وست

دل چو شکسته شد مران عاشق خسته حال را ❊ سنگ جفا چه میزنی مرغ شکسته بال را

بغربت کس ز حال من نمی پرسد کجا رفت آن ❊ که می پرسیدم از حال غریبان در دیار خود

گویند روز حشر بپایان نمیرسد ❊ صد روز آن بیک شب هجران نمیرسد

طرفه حالیست که خلق از من دیوانه بتنگ ❊ من دیوانه بتنگ از دل دیوانهٔ خویش

سائر در زمان شاه اسمعیل صفوی از مشهد مقدس باصفهان آمده در تکیه چار باغ بسر می برد

این ابیات از وست

گرفتمش سر راهی رسید و هیچ نگفت ❊ عنان کشید و شکایت شنید و هیچ نگفت

بر طبیب حدیثی ز درد دل گفتم ❊ گرفت نبضم و آهی کشید و هیچ نگفت

رسید قاصدم از پیش یار و میگوید ❊ گرفت نامه و از هم درید و هیچ نگفت

بهر که خواست دلت باده خورده ای سائر ❊ لب پیاله بحسرت مکید و هیچ نگفت

پرتو عمر چراغی ست که در بزم وجود ❊ بنسیم مژه بر هم زدنی خاموش ست

چون گرفتاری من دید محبت فرمود ❊ که دگر دام نسازند قفس میفروشند

تنها نه از گروش چشمت خراب شد ❊ خم گرد باد دیده اضطراب شد

سائل رازی مشهور بهمدانی شاعر شیرین زبان ست و ناظم شیوا بیان اکثر اهل استعداد
مائل صحبت او بودند و خالی از حالی نبوده و دائم در وجد می زیست سیاحت عراق و آذربیجان

کرده و فضا همه و مشاعره نموده هر کس که بکلام او دخل کردی اگر چه بجا می‌بود می‌رنجید و از ان
منزل بیرفت و در سنه در یزد و جرد داغ بر سر خود نهاد و جان داد از وست

منم از هجر بتی خونین دل — دور از و ساخته در خون منزل
در غمش دست فرو شسته بجون — در رهش پای فرو رفته بگل
نه شکیبی که نشینم خاموش — نه انیسی که بگویم غم دل
یار بد مهر و رقیبان بدخو — عمر کوتاه و اجل مستعجل
از من افغان و تظلم دشوار — از تو اظهار ترحم مشکل
هر که بینم بدرت گر همه سائل باشد — رشکم آید که مبادا بتو مایل باشد

سوزی

سوزی حسن علی نام دارد اصلش از ساوه ست مدتی در اصفهان بسر برده در مدرسهٔ آنجا
کتابت میکرد تا آنکه در سنه همانجا وفات یافت از وست

بزم غیر آخر آمدم با آنکه میگفتم — نخواهم آمدن جائی که خواهد بود او آنجا
کنم نگاه بحسرت بران گریبانی — که از جفائی تو زین پیش کرده‌ام چاکش
طفل نادانی و هر لحظه خیالی داری — دل بدست تو سپارم نسپارم چکنم
سوزی چه مرگ میطلبی از خدا که نیست — آسودگی نصیب تو در زیر خاک هم
دم آخر ست همدم چو روی بجستجویش — بگذار تا بماند بدل من آرزویش

سائلی

سائلی سعد الملک از سادات حسینی ست امام مسجد جامع شهر خود بود از مردم قزوین است از وست
شد فاش راز عشق من و کار از ان گذشت — کز بیم غیر بر سر آن کو توان گذشت

سپاهی

سپاهی فاضل بیگ سپاهی خوش فکر بود همراه ایلچی هند با یران رفته با صائب و غیره شعرا
صحبت داشته و در سنه درگذشت از وست

رسید یار من از گرد راه مخمور — کمر گشاده و خنجر بمن حواله کند
شد سفید از گریه چشمم بسته شد راه نظر — رشته کی از غنچهٔ نمناک می آید برون

ازان میان که تو داری گذشتن آسان نیست — زدجله گر گذری آب تا کمر باشد

رباعی

افسوس که وقت گل بزودی بگذشت — فریاد که تا چشم گشودی برگشت
بی چشم و خط بنفشه و نرگس را — ایام بکوری و کبودی بگذشت

سید میر سید علی مشهدی در ولایت با میر معز همطرح بود و مشق او را نیز کم از مشق میر نتوان گفت در اواخر سنه ۱۱… در گذشت از فکرهای اوست

در بحر وجودش جهان نقش بر آبست — با هستی او هستی ما موج سرابست
معماری اقلیم دل ما نتوان کرد — چندان که درو دیده کنی کار خرابست
خوش آن ساعت که بینم در کنار خویش جانش را — چو گل وا کرده باشم غنچه بند قبایش را
نسیم غافل کند گر جلوه بر خاکم پس از مردن — جواب از دل طپیدن میدهم آواز پایش را
نگارین کی شود سید دل در یاد ازان هرگز — حنای پنجه مژگان ز خون خویش باشد

سیدی ملا سیدی در عهد جهانگیر پادشاه بهند آمد و خوش طبع بود و فکر شعر میکرد دیوان و نظم … نواب قلیچ خان دخل کرد نواب برآشفته لب بدشنام کشاده وی سر فرو افگنده … شنیده برجسته عرض کرد که نواب صاحب شعر شما به از نظم شماست از وست

مژگان من از گریه بسیار فرو ریخت — آخر شد آن نخل که نزدیک آب است

سیف الدین اسفرنگی شاعری بود سلیم الفطرة عظیم الفکرة صد سال عمر یافته و در سنه ۶۵۲ سیف اجل رشته عمرش منقطع ساخته دیوانش قریب دوازده هزار بیت است

رباعی

دردا که ز عمر آنچه خوش بود گذشت — دوری که ز دل درد بیاسود گذشت
ایام جوانی که بهار خوش بود — چون خنده برق و عهد گل زود گذشت

سلطان پسر شهاب الدین قمی معانی ست نامش سلطان محمد این رباعی از کلام اوست

رباعی

آن دل که بعیش سرفرازی میکرد — چون غنچه بطره ترکتازی میکرد

دی در خم آن دو زلف پرپیچ و خمش — دیدم که بخون خویش بازی میکرد

سالم حاجی محمد اسلم کشمیری از شاعران معتبر و در اسخ و شهرت بوده و حج گذارده و در سایهٔ عاطفت شاهزاده محمد اعظم شاه بسر می برد و در کشمیر سنه ۱۱۱۹ ان اقتضا در داد از وست

رنگ لعلت نیست گر لعلت بتمکین آشنا گردد — سخن گر در لبت صد بار گردد نا صدا گردد

سالم چو فتد قطره بدریا نتوان یافت — ما گمشدگانیم که یابد خبر ما

از سیاهی میکند نقش نگین پهلو تهی — بر نتابد سایهٔ مرهم دل صد چاک را

سرآمد کشمیری در لاهور نشو و نما یافته و در فن شاگرد آفرین است اواسط مائه ثانی عشر جهان فانی را بدرود کرد از وست

ز عاشق کی دماغت نالهٔ مهتاب بر دارد — شکستنهای رنگ گل ترا از خواب بردارد

سودا میرزا رفیع دهلوی در سرکار شجاع الدوله صوبهٔ اوده میگذرانید در شعر اردو و نظم شهرت می افراخت هجو بسیار میگفت طبع رسا داشت در سنه ۱۱۹۵ هجری بکنج عدم خزید منه

بستانم از که زین دو صد خون بهای دل — دل جرم چشم گوید و چشم گناه دل

یکشب اگر بیزم خودم جا دهی چو شمع — روشن شود بجان تو روز سیاه دل

سازم بچنین مرگ عوض عمر ابد را — سر را چو دم نزع بزانوی تو بینم

سحابی کرمانی سحاب گوهر پاش معانی و گنجینه دار جواهر سخندانی ست اصلش از اتراک بوده از وست

پرده داران دل از بیم ملاقات هوا — راه در پردهٔ راز تو نفس را ندهست

سروشی نامش مرتضی قلی بیگ ست از موالی شاه سلیمان صفوی بوده منه

بخیه در هر نفس از جامهٔ هستی بگسیخت — در بر بازندگی حکم قبای تنگ داشت

حرف الشین المعجمة

شهیدی قمی ملک الشعراء سلطان یعقوب والی تبریز بود و زمین سخنش بلکه کلامش کنعان یوسف خیز کلاه گوشهٔ موزونی اشعری می‌شکست و هیچ سخن سنج را در میزان اعتبار نمی‌سنجید ناچار بعد فوت سلطان بجای اقامت دیده هجرت بدیار هند برگزید و قریب صد سال عمر یافت و مقرب اسمعیل عادل شاه گردید ملا قاطعی در تذکرهٔ خود نوشته وی در سرگنج گجرات مدفون گردید محمد عارف بقائی در تذکرهٔ خود نوشته که وفاتش در سنه ۹۳۵ و از تاریخ فرشته سنه ۹۳۶ معلوم میشود تیغ زبانش خون از رگ اندیشه چنین می‌چکاند ؎

خوش آن سوار که در دشت بلند پستی ما — بتازیانه افشاند گرد هستی ما

از رشتهٔ جان جامهٔ جانان نتوان دوخت — کز دل گره سخت برین تار فتاده ست

زمانه بر سر آزار است خوی تو دارد — همین سزاست کسی را که آرزوی تو دارد

چه شد یارب که امشب درد من تسکین نمی‌یابد — ز بیتابی سرم میگردد و بالین نمی‌یابد

از سر کویش شهیدی را مران خونش مریز — دوست را مگذار تا شرمنده دشمن شود

هر شبی تا روز در محراب می‌باشم ولی — در درون خرقه پنهان ست زنارم چو شمع

چو ابر من بهوای تو از جهان رفتم — گلی نچیده‌ام و گریان ز گلستان رفتم

مرا گوئی دل گم گشته‌ات پیدا کن از خوبان — چه تعجیل ست پیدا می‌شود جائی گمان دارم

تا کی بسر راه تو بنشینم و گریم — بر خاک نشان قدمت بینم و گریم

طفل ست و بر مراد دلم کام بخش نیست — کم بر دهد نهال که آن دو سه سال نیست

تو برانی که نکو خواه منی ای ناصح — من برانم که مرا هیچ تو بدخواهی نیست

از دل گم گشته‌ام بسیار می‌پرسی خبر — گر نه پیش است این پرسیدن بسیار چیست

خنجر کین بدل من زدن و از سر ناز — دیدن اندر دگری خنجر دیگر زدن ست

ساغری می‌که ز دست دگری می‌نوشی — خوردن خون شهیدی ست نه ساغر زدن ست

ز دو دیده خون فشاندم که نظر کنی نکردی | بره تو خاک گشتم که گذر کنی نکردی
چو نکرد یار رحمی ز تو ای فغان چه حاصل | ز تو بود امید آنم که اثر کنی نکردی
ز شکست کردم ای دل بتو شرح غمزهٔ او | خبرت ز فتنه دادم که حذر کنی نکردی

شائق میرزا یوسف بیگ بآرایش ظاهر و باطن و پیرایش سر و علن کمال جد و جهد بکار برده و از بدو حال فقر اختیاری داشت و زیست پاکیزه میکرد در اوائل ایام شیخوخت فصد کرده و نشتر فصاد نیش زنبور قضا بود و از شریان درگذشت بنعیم جاودانی واصل گشت وفاتش در سنه ۱۰۹۸ اتفاق افتاد از وی می آید

زهی پیچیده در زنجیر زلفت عنبرین شبها | هویدا در شکرخند لب لعل تو کوکبها
کنون تا چند حرف آرزو از لوح دل شوییم | بسان تختهٔ مشق خط طفلان مکتبها
تکلم از دهانت دارد وی درد دل شائق | تبسم از لب لعلت کلید قفل مطلبها
بلاگردان آن وحشی نگاهم کز تماشایش | بیابان حلقه‌های دام از چشم غزالان شد
کدامین سرو یارب در گلستان جلوه‌گر آمد | که سرمشق تحیر دیدهٔ نازک نگاهان شد
ز خوبیهای حسن سبز آن سرو قباپوشم | بگلگشت چمن ابر بهاری را تماشا کن
سرت گردم گرت شوق جمال خویشتن باشد | بچشم آفتاب آیینه‌داری را تماشا کن
دران گلشن که باشد جلوه فرما سرو موزونم | خجالتهای سرو جویباری را تماشا کن

شکیب محمد علی سکاکی شیرازی تدریس دار العلم شیراز در آخرها مفوض بود از سخن دلپذیرش فیض سحرگاهی هویدا و از صبح ضمیرش دم جان بخش مسیحائی پیدا در سنه ۱۱۳۵ در استیلای افغانان کشته شد از وست

برافشانی چو کاکل سنبل از جیب صبا افتد | بگردانی چو نرگس فتنه در سیحانها افتد
چه نور و سایه میخواهد دلم تا متصل باشد | سر من در کنار او سر او در کنار من
ز عالم گرچه با صد داغ حسرت رفته‌ام شادم | که چون طاوس کردم ز آشیان پرواز رنگینی

شکیبی تبریزی شکیبش بمشاهده حسینان کلام بود و تسلی او بمعاینه نمکینان آرقام وفاتش
در ۱۰۱۹ رو نمود و در سرخاب مدفون گردید آه دردانگیز چنین میکشد

بقدر حسن خود عذر اشناسد قدر وانق را | تو قدر خود نمیدانی چه دانی قدر عاشق را
با خیال روئی او آسوده ام امشب بخواب | دم مزن از روئی مهر ای صبح بیدارم مکن
گل شده پیراهنم از در رحی پالودگی | گلهای رسوائی شگفت آخر ازین آلودگی

شکیبی محمد رضا ابن خواجه عبد الله اصفهانی ور دیده سخن ریخته و شور بهجی در انجمن عشاق برانگیخته
در ۹۶۴ متولد شد چون آگهی چهره برافروخت برخی علوم در شیراز و لختی در اصفهان کسب نمود
هوائی سیر هندوستان شور در سرش انداخت و بهر طریقی خود را بخدمت خانخانان رسانید
وی برای او سیلو رغالی و صدارت دهلی از درگاه جهانگیری بر گرفت و رخصت آرام گزینی
داد و باین تقریب در دهلی برفاه و جمعیت میگذرانید تا آنکه در ۱۰۲۳ بسیر وادی خاموشان پرداخت
صدر دهلی رفت تاریخ ست میر الهی همدانی گفته

روزیکه کشید کلک تقدیر آله | برخاک شکیبی رقم طاسب شراه
گفت از پی تاریخ الهی ناگاه | وا ویلا وا مصیبتا وا شوقاه

شکیبی سراید

هر کس که سود می طلبد در زیان خویش | سودا کند براهزن کاروان خویش
در دست ساغرم نه طرب نه نشاط چه پرسی | دانم که تو نستانی و من هم نفروشم
تو غنچهٔ سحر و من چراغ صبحدمم | تو خنده بر لب و من جان در آستین دارم
لائق مجلس نیم لیکن از برای چشم زخم | شاخ خشکی نیز در کار ست بستان ترا

رباعی

آنانکه ز راه طبع دور اندهم | گر نور نظر شوند کور اندهم
مانند دو شیخ که رنگشان همچو کست | پیچیده بهم ولی نفور اندهم

آی خدا جنس هر از غیب بازاری بده	صبر و چشم و دل بدیداری خریداری بده
شکسته دل نشویم ار ترا سر جنگ ست	که آبگینهٔ ما هم طبیعت سنگ ست
پروانه نیک رفت که در پیش شمع سوخت	آگه نشد که سوختن غائبانه چیست

رباعی

نردی ست جهان که بردنش باختن ست
نرادی او بشش درکم ساختن ست
دنیا بمثال کعبتین نرد ست
برداشتنش برای انداختن ست
شبهای هجر را گذرانیدیم و زنده ایم
ما را بسخت جانی خود این گمان نبود

رباعی

من کیستم از خویش به تنگ آمده
دیوانهٔ با خرد بجنگ آمده
دوشینه بکوی یار از شکم گشت
نالیدن پای دل بسنگ آمده

شائی

شائی تکلو در سخنوری شانی بلند دارد و در شیوا بیانی پایهٔ ارجمند از شاگردان شاه عباس ماضی بوده شاه او را در قزوین در صلهٔ این بیت که

اگر دشمن کشد ساغر و گر دوست ‌ ‌ بطاق ابروی مستانهٔ اوست

بزر کشید و مبلغ هم سنگ عنایت کرد فقط

بزر کشیدن شائی محل شگفت نیست چه سلاطین دیگر هم شعرا را اینچنین صلات داده اند سلطان قطب الدین والی دهلی امیر خسرو را زر هم ترازوی فیل بخشید و جهانگیر پادشاه حیاتی کاشی را بزر سنجید و شاهجهان هم بسیاری را موزون ساخت مثل کلیم و قدسی و باقیا و سعیدا و هر کدام را بصیغهٔ شاعری بانعامها بر کرده مولوی عبد الحکیم سیالکوتی را دو بار بصیغهٔ فضیلت و میزان عنایت سنجید و مبلغ همسنگش شش هزار روپیه داد و قاضی محمد اسلم پدر میرزا زاهد صاحب حواشی مشهوره را شش هزار و پانصد روپیه و شیخ عبد الحمید لاهوری مؤلف شاهجهان نامه را پنجهزار روپیه همسنگش و همچنین رنگ خان خواننده و جگناتهه و مهرچند و عارف خدمتگار روپاهون پیش

هموزن هر یک مبالغ بخشید بالجمله شانی در آخر ایام زندگانی در مشهد گوشهٔ انزوا گرفت و از
سرکار شاهی بوظیفهٔ بست تومان موظف گردید و در سنه ۱۰۲۳ منزوی زاویهٔ خاک گشت پادشاه سخن

تاریخ ست شانی شهد سخن باین شیرینی میریزد ه

چه خوش ست با دو زلفت سر شکوه باز کردن — گله های روز هجران بشب دراز کردن

دگری را در گرفتاری شریک ما مکن — مدعا گر شهرت حسن ست یک رسوا بس ست

شانی دلت بکجکلاهان مائل ست باز — این لاله را بطرف کلاه که میزنی

لذت آزار اگر این ست پیکان ترا — هیچ اجری نیست در محشر شهیدان ترا

هر قاصد آهی که بسوی تو فرستم — همچون نفس باز پسین باز نیاید

چون مرغ گرفتار بامید رهائی — هر چند که پرواز کنم در قفس افتم

نیست ممکن که گریزم ز غزالان خیال — ورنه مجنون تو تنها تر ازین می بایست

هر ذرهٔ خاکستر من در کف راهیست — چون سرمه که در رهگذر باد فروشند

شیدا دیوانهٔ گرفتار زنجیر سخن و شیفتهٔ رنگ و بوی این چمن ست حکیم رکنا کاشی که معاصر
اوست یادش باخلاص کرده شیدا از طائفهٔ تکلو بود پدرش از مشهد بهند افتاد و مولد و منشاء
شیدا فتح پور از توابع آگره ست ابتدای حال در سلک احدیان جهانگیر پادشاه بود و بمدح خانخانان
پرداخته صلها گرفته و در عهد شاهجهان در ذیل ملازمان شاهی در آمد و آخر مستعفی شده در کشمیر
گوشه گیر شد و بماوجبی موظف گردید و در عشرهٔ ثامن بعد الف همانجا شربت ممات چشید شیدا
صاحب ذهن رسا و فکر آسمان پیماست شعر را بسرعت تمام میگفت و بچشم زدن جواهر فراوان
می سفت طبعش در مسلک سخن طرازی اگرچه راست سیر فت اما از جادهٔ حسن خلق انحراف
داشت طالب آملی و میر الهی و دیگر مردم را هجو کرد و چون شیوهٔ هجا شعار خود ساخته بود خود
نیز هدف ناوک حریفان میشد مناظرهٔ شیخ فیروز با شیدا مشهور ست چون این مطلع او بسمع همایون
شاهجهان پادشاه رسید ہ

چیست دانی بادهٔ گلگون صفا چهری — حسن را پروردگاری عشق را پیغمبری

در غضب آمد بجهت آنکه ام الخبائث را در لباسی که نباید وصف کرد حکم شد که او را از ممالک
محروسه اخراج نمایند میر آزاد گفته الحق در عهد اکبر پادشاه و جهانگیر پادشاه وهنی در بنیاد اسلام
راه یافته بود و صاحبقران ثانی از سر نو مؤسس قوانین شریعت شد و سلطان اورنگ زیب عالمگیر
متمم و این هر دو پادشاه حق عظیمی بر اسلامیان هند ثابت کرده اند صاحب تاریخ صبح صادق
گفته اشعار شیدا بصد هزار رسیده اما خدا داند که دیوان مرتب کردهٔ او کجا باشد و در قصاید
زمینهای مشکل بیهوده و باوصف قصاید را بسر حد اطناب رسانیده و در غزلیات هم راه شیوا گذار
پی سپر میکند اما نزد هم اختیار زمین سخت هیچ چیز نیست زیرا که در سنگلاخ معانی تازه کمتر می روید
و هر چند در تنگنای الفاظ معنی را بزور فکر گنجانیدن هنری ست اما در زمین شگفته ایجاد مضامین تازه
و رنگین کردن عالم دیگر دارد شیدا سکهٔ سخن باین خوش عیاری رواج میدهد

درین چمن نه گل و لاله شبنم اندود ست — که خندهٔ گل این باغ گریه آلود ست
بیک دل کی توان اندیشهٔ دنیا و دین کردن — که نتوان هر دو دست خویش را در آستین کردن
گرفتن دعا ز لعل تو تحصیل حاصل ست — با خضر کس نگفت که عمرت دراز باد
فسون گردان آن خاکی که از وی بوی ما آید — شناسم بوی زلفت را اگر در نافهٔ چینی
هوایست در سرم گنجی که در زیر دم تیغ ست — چو شمع از جیب خود هر دم سر دیگر برون آرد
شهید حسرت آغوشت ای نازک بدن گشتم — بجای موی سر در ماتمم بستند [illegible]
بی تو روزی سوی گلشن گر گذر باشد مرا — سبزه و گل تیغ و نشتر در نظر باشد مرا
تازه سازم هر سحر چون صبح داغ خویش را — تا قیامت زنده میدارم چراغ خویش را
لاله در گلشن سینه است و نرگس برخار — تا بکی از بی تمیزی بشکنم ایاغ خویش را
گر ترا تکلیف می خوردن کنم عیبم مکن — باغبان از آب دارد تازه باغ خویش را
مگر ترا یاد ایام نزاد سے چه شدی — اگه دل در غم شیرین پرسی نیست ترا

هیچو می هر چند تلخ و آتشین خوئیم ما ٭ از صفا مشاطهٔ هر روی نیکوئیم ما

کدام مرغ اسیر از قفس صفیر کشید ٭ که بلبلان همه منقار از نوا بستند

مکان بسایهٔ دیوار بود دولت را ٭ چه تهمت ست که بر بازوی هما بستند

صد چاک دلش گشت ز اندوه چو شانه ٭ هر دست که محتاج بدست دگری بود

جان من دست من از زلف تو کوتاه بود ٭ چکند آه اگر سوی گریبان نرود

سیر دو سر زده اشکم ز در خانهٔ چشم ٭ ذوق آزادی اطفال ز مکتب نگرید

یک بوسه بمن بخش که گویم بحلاوت ٭ این میوهٔ تر نخل برومند که دارد

شب سیاه دمد همچو ناخن از انگشت ٭ کسیکه در خم گیسوی یار پنجه زند

آگه نشد کسی ز بهار و خزان ما ٭ مانند گلبنی که بویرانه گل کند

مرد آزاده بعجز راستی از دست نداد ٭ سرو هر چند که شد پیر قد او نخمید

زلف اگر زنجیر عدل آمد چرا ٭ نیست جز بیداد در دیوان حسن

شوکت

شوکت محمد اسحق بخاری صیرفی دار العیار فصاحت و طلای جید فروش معدن بلاغت سبیکهٔ سخن دست افشارش و نقود معانی متاع روی دست بازارش پدرش صرافی بود از بخارا همانجا نشو و نما یافت و بنقادی نظر خداداد نقد سره در سوق نکته سنجی رائج ساخت سالها در هرات و مشهد بسر برد روزی میرزا سعد الدین کسی را در طلب شوکت فرستاد دران وقت بید ماغ بود جواب داد میرزا آزرده شد و گفت یاران ببینید که با شوکت ما چه بد کردم این حرف بشوکت رسید متاثر شد و این بیت فرو خواند

منت اکسیر ما را زنده زیر خاک کرد ٭ از طلا گشتن پشیمانیم ما را مس کنید

و همه ساعت همه را پشت پا زد و تجرد درویشی در بر کرد و سری بصوب اصفهان کشید و بقیهٔ عمر در دار الامن انزوا بسر آورد و چاشنی درد و مذاق شکستگی بمرتبهٔ اتم داشت میر عبد الباقی صفاهانی نقل کرد که من در اصفهان بودم که شوکت بخاری تشریف باصفهان آورد و اکثر بخدمت

او می رسیدیم گاهی اتفاق ملاقات نیفتاد که او را بی گریه دیده باشیم و اعزه که با او زمد تنها یار بودند میگفتند که تا او را دیده ایم همچنان دیده ایم در خزانهٔ عامره گفته اول با ارباب کمال وخوبان عصر بسر میبرد آخر در اختلاط خلق بر روی خود بسته بسیار کم حرف می زد و در دو سه روز یکبار بلب نانی افطار می نمود لهذا هزال جثهٔ او از حد گذشته بود و تمدی که از خراسان پوشیده آمده تا نفس بازپسین تبدیل نیافت و بعد رحلت همان را کفن ساختند شیخ علی حزین در تذکرهٔ خود سال وفات او سنه الف نوشته و صاحب مرآة الصفا سنه الف گفته شوکت اکثر مضامین ادعائی می بندد و معانی وقوعی کم دارد چنانچه بر ناقدان عیار سخن مبرهن ست گلگشت دیوانش اتفاق افتاد قدری طلا از دکان این صیرفی داخل این خزانهٔ عامره نموده می شود

شعر

دراز بیگانگی شوخی بروی آشنا بندد — که از وحشت لبشانم دیدهٔ آهو حنا بندد

در شام غم خویش مرا صبح امید ست — گر نقش نگین تیره بود نام سفید ست

از برای سرخروئی سعی بیش از بیش کن — چون گل رعنا خزان را از ید دست خویش کن

خون من صد بار میریزی و می بندی حنا — نیست دلگیری و می از کشتن و بستن ترا

یکمشت استخوان شدم از بس گرفته ست — چون کعبتین داغ تو از شش جهت مرا

وقت آن شد که سبک رو چشم از دست برد — چون حنائی سر ناخن شده ام پا برکاب

دید و واو بدیده و ما بسر گردانی — گردش عید مرا سنگ فلاخن کرده ست

ماتم و سور جهان دست بهم داده اند — خندهٔ مینای می گریهٔ مستانه ست

هیچ مرگی نبود سخت تر از خود بینی — پیش صاحب نظران آینه خشت لحد ست

میتوان دادن از آن گنج دهن کام مرا — آرزو هم گرچه بسیارست از کم بیش نیست

غنیمت ست جوانی که مو سفید شدن — بقدر فرصت یک شیر گیر کردن نیست

هستی جاوید باشد ماتم خود داشتن — خضر پیراهن بمرگ خویش تا آبی نکند

خود آرا شوخ زاهد مشربی افگنده از پایم — که دستش بیچه از خشم گل رنگ حنا دارد

قیمت گوهرم افزون ز رنگه میگردد | گردشِ چشم خریدار کند غلطانم
طمع در مذهب آزاده مردان کفر می باشد | چرا گیرم ز تاج بید آخر همتی دارم
بمردن هم نیفتد از بلندی رتبهٔ نامم | برنگِ مردهٔ فیروزه تابوت از نگین دارم

رباعی

در دهر کسی که ارجمندی دارد | عیبش مکن ار چه خود پسندی دارد
از بس کروی فتاده ایجاد زمین | هر کس بمقام خود بلندی دارد

دل از نظارهٔ گلشن حزین بود ما را | که گلزمین قفس دلنشین بود ما را
چسپیده اند چون گلِ رعنا بیکدگر | از شهد خندهٔ تو بهار و خزان ما
قلم ز شکنهٔ نامش ز دست می افتد | بجای نامه برد هوش ما کبوتر ما
ترا بی حسن باطن زینتِ ظاهر چه کار آید | چرا تصویر یوسف میکشی دیوار زندان را
هر که دارد جلوهٔ رنگین دلِ ما می برد | بلبل ما را گلِ تصویر از جا می برد
تعلقها بمن قوت گرفت از ضعف پیریها | قدِ خم گشتهٔ من حلقهٔ زنجیر من باشد
می نظارهٔ تنها میکشی هم بزم خویشم کن | ترا در خانهٔ آیینه می ترسم که خواب آید
مرا امی باغبان تا کی کنی آب از نگاهِ خود | گلی بو کرده ام دیگر نمی رانم گناهِ خود
چسان باشد بدامِ حلقهٔ آغوش آرامش | که می آرد بموجِ آب نگین را شوخی نامش
محیط شعله خطرناک من ز ساده دلی | ز نخل موم تراشیده ام سفینهٔ خویش
عهدِ شباب رفت میِ سال دیده کش | ساغر بطاق ابروی پشتِ خمیده کش
از لب من کی فغان دلخواه می آید برون | ناله ام از ناتوانی آه می آید برون
بر آمد آفتاب از جیب زلفِ عنبرین او | بود صبح قیامت خانه زادِ آستین او
زلالِ گوهر از فوارهٔ یاقوت میجوشد | کند از آستین بیرون چو آن گلگون قبا دستی

شرف قزوینی راتق و فاتق مهمات شاه طهماسب صفوی بود در کربلا با جرای نهر اثری

شرف قزوینی

بزرگ گذاشته و در سنه ۱۰۶۲ در گذشت چنانکه سعدی شیرازی موجد طرز غزل ست و میر خسرو دهلوی
بانی واقع گوئی همچنان میرزا اشرف مدون اوست چون نوبت سخن سنجی بوی رسید این طرز را
بحد کثرت رسانید و دیوانش قریب بده هزار بیت ست شاهد سخنش چنین جلوه میکند

نهان ازو برخش داشتم تماشائی ‌‌ ‌ ‌ نظر بجانب من کرد و شرمسار شدم
دیوانه وشش دوم ز برش خلق را برم ‌ ‌ ‌ ‌ وز راه دیگر آیم و تنهاش بنگرم
چو من پیغام خود با قاصد دلدار میگویم ‌ ‌ ‌ ‌ ز بیم آنکه از یادش رود صد بار میگویم
خوشا آن ساعت که پنهانی بروی یار میدیدم ‌ ‌ ‌ ‌ چو میکرد او نظر سویم سوی اغیار میدیدم
یار برخاست چو رفتم من بیدل بنشست ‌ ‌ ‌ ‌ غرض آن بود که از بزم کند بیرونم
پس از عمری که احوال من بیمار می‌پرسد ‌ ‌ ‌ ‌ نمی‌پرسد ز من بیرحم و از اغیار می‌پرسد
شرف سوخته دریافتم هجر از غیرت ‌ ‌ ‌ ‌ آنچنان بی خبر افتاد که شیون دارند
از بسکه بهجران تو دشوار دهم جان ‌ ‌ ‌ ‌ صد بار عزا بر من بیمار گرفتند
میخواستم نظارهٔ آن دلربا کنم ‌ ‌ ‌ ‌ فرصت نداد گریه که تا چشم وا کنم
هر چند که جان زار و دل از هجر غمین ست ‌ ‌ ‌ ‌ غم نیست اگر مصلحت یار همین ست
ترحمی که مرا جمله خصم جان شده اند ‌ ‌ ‌ ‌ همه بکشتنم ای شمع یکزبان شده اند
کسان که هیچ نفهمیده اند در همه عمر ‌ ‌ ‌ ‌ بعیب جوئی من جمله نکته دان شده اند
بمن تغافل او بود بهر مصلحتی ‌ ‌ ‌ ‌ گمان خشم ازان برده شادمان شده اند
شبی برسم گدائی بکوی یار شدم ‌ ‌ ‌ ‌ مرا شناخت ز آواز و شرمسار شدم
در سخن بود باغیار و براهش دیدم ‌ ‌ ‌ ‌ گفت چون دید مرا حال تو می‌پرسیدم
زدم هر گه بنزدم یار تا خوشنود برخیزم ‌ ‌ ‌ ‌ نگوید با من بیدل سخن تا زود برخیزم
شدم نزدیک مرگ از دوری یاری که من دارم ‌ ‌ ‌ ‌ هنوز این اندک ست از خوی بسیاری که من دارم
گفتند که از عشق تو بگذشت شرف گفت ‌ ‌ ‌ ‌ دارد گذر از جان و نگذارد گذر از من

شفائی

شفائی اصفهانی شرف الدین حسین بن حکیم ملا طبیبی حاذق بود مراحل کسب علوم بسعت
نوردید و حکمت نظری را بیشتر ورزید میرزا صائب گوید

در اصفهان که بدرد سخن رسد صائب ... کنون که نبض شناس سخن شفائی نیست

حکیم نزد شاه عباس ماضی با فزونی قرب و منزلت امتیاز داشت بحدیکه روزی در عرض راه
شاه را برخورد و شاه خواست که از اسپ فرود آید حکیم مانع آمد اما امرا همه پیاده شدند تا حکیم
بگذشت هجو بر مزاجش غالب آمد میر باقر داماد میگفت شاعری فضیلت شفائی را پوشید
و هجا شعر او را بیهمان ساخت لیکن در پایان عمر ازین امر نا ملائم بتوبه موفق شد فوتش در رمضان
۱۰۳۷ه اتفاق افتاد و زادهٔ طبعش دیوان جد و هزل و چند مثنوی ست مثل دیده بیدار
و نمکدان حقیقت و مهر و محبت این ابیات از دیوانش ماخوذ شد ، گوید

در دل در آتش‌فرج گلهای داغ کن ... از خانه چون ملول شوی سیر باغ کن
خویش را بر قلب غم آخر دل بیتاب زد ... این کتان پاره کوس خصمی مهتاب زد
حاکمی کو که بر درگاه او دادی کنیم ... مشت خونی بر جبین مالیم و فریادی کنیم
از زبان خنجر کین پرسش دلها مکن ... عالمی را طعمهٔ شمشیر استغنا مکن
دگر که خانه‌نشین کرده ست ماه مرا ... که شمع محفل افلاک کرده آه مرا
دیدی که خون ناحق پروانه شمع را ... چندان امان نداد که شب را سحر کند
پرستاری ندارم بر سر بالین بیماری ... مگر آهم ازین پهلو بآن پهلو بگرداند
اگر سینهٔ من شعله بدوزخ نفروشد ... تا محشر اگر جوش زند خام برآید
بدوستی تو خصمند عالمی با من ... هزار دشمن و یک دوست مشکل افتاده ست
بحشرم وعدهٔ دیدار اگر دادی نمی‌رنجم ... وصال چون توئی را صبر این مقدار می‌باید
مرغی چو همای دل من گشته اسیرت ... شکرانهٔ این صید تهی کن قفسی چند
تا قفل زبس شد بهم زکویش دم وداع ... دل را ز اضطراب همانجا گذاشتیم

آزرده قبول دگرانش چه تفاوت	آن بنده که در چشم خریدار در آید
گفتی که چه شد قاعدهٔ مهر و محبت	رسمی کهنی بود بعهد تو بر افتاد
شفائی را تمامی عمر در راه تو می بینم	بکویت میرود یا از سر کوئی تو می آید
با غم و حسرتی که علاجش نمیکنند	صد روز وصل از شب هجران درازتر
خاطرم از تو تسلی بنگاهی نشود	چشم لطف از تو باندازهٔ حسرت دارم
آن شیخ که از خانه ببازار نمیرفت	مست است بحدیکه ره خانه نداند
غم عالم پریشانم نمیکرد	سر زلف پریشان آفریدند
نمی ترسید از دوزخ شفائی	غم جانسوز هجران آفریدند
ای در آغوش ملک پرورده بدخوئی مکن	شکرستان زیر لب داری ترش روئی مکن
بخود غمم تو نگویم که بیم رسوائیست	نهان کنم ز خیالت که یار هر جائیست
با انتقام ابد آشتی میسر نیست	زبسکه خوئی تو بر یک گناه می پیچد
نوبهاری که دلی نشگفد از پهلوی او	جای آنست که پهلوی خزان بنشیند
دامن دیده نگهدار که در مذهب ما	دل چو شد کشته دیت از مژهٔ تر گیرند
یک لحظه نپرداخت مرا داور محشر	این شکوهٔ جانسوز بمحشر دگر افتاد
خدا عشق مرا از ننگ رسوائی نگهدارد	که بیتابی پیرامن این راز میگردد
گر نقد جان بهای وصالت نمی شود	از قاصد تو ذوق خبر میتوان گرفت
آن دل که نامزد بوفای تو کرده ام	کاری مکن که عربده جوی دگر شود
تب غمدیده را دلسوزئی شکر زبان دارد	تبسم را مکن شیرین که [illegible]
مرا قیمت به پنهان دیدنی کردی و خرسندم	که بوئی رغبتی می آید از ارزان بها کردن

شوقی میر محمد حسین از سادات ساوه است و طرح سخن با خلاوه میرزا صائب کلام اورا تتبع میکند و میگوید ه

جواب آن غزل ست اینکه میر شوقی گفت — چو شیر از دو طرف میکشند زنجیرم
از ولایت خود بکشور هند آمد و مشمول عواطف اعتماد الدوله طهرانی جهانگیری گردید و بعد چندی
سده جهانگیر بادشاه لازم گرفت و مدتی با قاسم خان جوینی بسر برد و آخر بولایت ایران معاودت
نمود و همانجا درگذشت طلای سخن باین چاشنی از معدن طبع بیرون می آرد

در عشق هر کجا که بلندی ست پست ماست | فیروزهٔ حباب گردون بدست ماست
اسیر عشق و گرفتار قید تقدیرم | چو شیر از دو طرف میکشند زنجیرم
با خیال زلف و رویش میروم با صد شتاب | یک قدم بر سایه دارم یک قدم بر آفتاب
با رقیبان سخن از کشتن من میگوید | کشتن این ست که با غیر سخن میگوید

رباعی

دردا که فراق ناتوان ساخت مرا | بر بستر ناتوانی انداخت مرا
از ضعف چنان شدم که بر بالینم | صد بار اجل آمد و نشناخت مرا

رباعی

شوقی غم عشق دلستانی داری | گر پیر شدی عشق جوانی داری
شمشیر کشیده قصد جانها دارد | خود را برسان تو نیز جانی داری

رباعی

خوبان که بلای عقل و دین اند همه | با اهل وفا بر سر کین اند همه
با ما نه چنان اند که می باید بود | اما چه توان کرد چنین اند همه

رباعی

ترسم که ز حسرت جمالت میرم | محروم ز دولت وصالت میرم
هر چند که باشم بخیالت زنده | می ترسم از آن که در خیالت میرم
نتوان عربده با چشم تو کردن آری | بتواضع گذرانند ز خود مستان را

محرر سطور ترجمهٔ این بیت بنظم عربی کرده و گفته

وطرفك لا يسطاع حرب بهائه — يدافع سكران بحسن التواضع

شاپور طهرانی پدرش خواجگی برادر حقیقی میرزا محمد شریف هجری پدر اعتماد الدوله جهانگیری ست شاپور فریبی هم تخلص میکرد وقصاید دلفریب دارد وغزلهای دیوان زیب میرزا صائب کلام او را تضمین میکند و میگوید

صائب این تازه غزل آن غزل شاپور است — که گران سیر و آنکس که توکل دارد

کلیات شاپور بنظر در آمد قصیده نسبت بدیگر اقسام شعر خوبتر میگوید و داد و دقت و نزاکت میدهد دیوانش حاضر است این چند بیت از غزلیاتش جدا نموده آمد

بشوخی تو سواری بصد رزین ننشست — تو تا سوار شدی فتنه بر زمین ننشست

گرچه در حاشیهٔ بزم تو داخل باشم — رو خراشیده تر از صفحهٔ باطل باشم

نه گل چیدم ازین بستان نه نامم یاسمن بردم — دلی پر درد از غوغای مرغان چمن بردم

نازک دلم چو کاسهٔ چینی صدای را — انگشت بر لبم نزنی کز فغان پر است

قدر من پست از بلند بهای استغنای اوست — ورنه دیوار من از دیوار کس کوتاه نیست

تا دنگاه دور که رندان پاکباز — بر سینه می زنند سنگی را که بو کشند

سینه بر خنجر او زن که شهادت اینجا — ناقص است ار بدو کشته بقاتل نرسد

چو آیینه ام از پی رفع کدورت گر همی آید — اگر بر خاطر باد صبا بینم غبار خود

میرود رقص کنان بر دم تیغی شاپور — دامنش را بگذارید که کاری دارد

امشب ای همنفسان دور نخوابید از من — با دل خستهٔ خود وعدهٔ افغان دارم

گو بیا بهر تلافی بسر کشتهٔ خود — به که این صلح برنجیدن پائی نکشد

هر تیر که چون نیشکر از دست تو خوردم — تا آهن پیکان همگی چشیدن شد

عیب پوش خود نباشم عیب جوئی کس نیم — در و خندم ور شکست در دمندان بینم

نعم البدل وعدهٔ صدساله وصال ست — آن بوسه که نقد از لب پیغام گرفتیم
کهنه غبارم و عریانی ست کسوت من — نیم عبیر که خود را به پیرهن مالم
روشن نشد ز آتش ما چشم خانهٔ — همچون چراغ گور بویرانه سوختیم
فرصت عرض تمنا کو که در ایام وصل — یار مستغنی و من مستغرق نظاره ام
زین سرکه فروشان نتوان باده خریدن — صفرای می از بادهٔ خوناب شکستیم
در رقیب هستیم از هم بدرانید که من — دیده ام آنقدر اصلاح که باطل شده ام
در بدن تا نائب جان ناوک مژگان اوست — عیب ناکست از تنم جائی که بی پیکان اوست
از جنون شاپور پوشیده ست صد آلودگی — جیب صد چاک گریبان پردهٔ دامان اوست

شرمی قزوینی جامه زیب نزاکت بود و سوزن قامت مقراض طبیعت بخیاطی شاه عباس بسر می برد قامت بسیار کوتاه داشت جامهٔ سخن چنین میدوزد ؎

تازه میسازم بناخن باز داغ خویش را — آب و رنگی میدهم گلهای باغ خویش را
بجستجوی تو شرمندهٔ جهان شده ام — ز بسکه سر زده رفتم بخانهٔ همه کس
در وصل دمی میرم ازین رشک که آیا — دست هوس کیست در آغوش خیالش
بیمار ترا کار رسیده ست بجائی — کز مردن او هیچکس آزرده نباشد

شیری لاهوری از ثناگستران اعظم خان کوکلتاش بود و با راجهٔ بیربر در محاربهٔ افاغنه در سنه ۹۹۴ جادهٔ نشیب عدم پیمود ؎

هر اشک که از چشم من غمزده ریزد — طفلی ست که از صحبت مردم بگریزد
چرا ای اشک در چشم از وداع یار میگری — کجا بودی که اکنون مانع دیدار میگردی

شکوهی همدانی صاحب طبع سلیم بود و شاگرد میرزا ابراهیم طراز سخن چنین می بندد ؎

با بیدلان بباغ جهان همچو برگ گل — پهلوی یکدگر همه در خون نشسته ایم
گوهر چون لب لعل تو نیارد بیرون — تیغ خورشید اگر خون بدخشان ریزد

شهید الاهیجانی در سخنوری مسلم بود و بترک و تجرید بسر می برد او راست

شد فشار قبر بر من تنگ چشمی های خلق — آنچه در مرگ ست من در زندگانی یافتم

شعیب میرزا جوشقانی از محرران سرکار شاه عباس ماضی بود و بعده مدتی با مر وزارت قیام داشت از وست

لبت ز خنده نمک بر جراحت جان ریخت — نمک ز تنگی جا از لب نمکدان ریخت

زمانه دفتر اوصاف حسن یوسف را — ز شرم روی تو بر دو بچاه کنعان ریخت

چو شب گیرم خیالت را بآغوش — سحر از بسترم بوی گل آید

شهرت شیخ حسین شیرازی اصلش عرب بود در ایران نشو و نما یافته آخر سری بهند کشید در سرکار محمد اعظم شاه بعنوان طبابت نوکر شد و در عهد شاه عالم باعزاز و احترام بسر می برد و در زمان محمد فرخ سیر بخطاب حکیم الملک سربلندی یافت و در عصر محمد شاه احرام بیت الله بست و بعد معاودت بمنصب چهار هزاری سر افتخار بر فلک چهارم رسانید در سنه ۱۱۴۹ در شاهجهان آباد بمرد شهرت مرد تاریخ انتقال ست از میر آزاد وی از شعرا راست اندیشه و اطبا حذاقت پیشه بود این چند گل از گلزار طبع اوست

کی برای مطلبی دل را منور ساختیم — بالوجه الله این آیینه را پرداختیم

نه من شهرت تمنا دارم و نی نام میخواهم — فلک گر واگذارد یک نفس آرام میخواهم

ای گل سر کوی تو جدا از وطنم کرد — من خار تو بودم که برون از چمنم کرد

صبح شو تا در فروغت روز عالم بگذرد — یکنفس دم را غنیمت دان که این هم بگذرد

مرا از لفت ز دام آزاد خواهد کرد میدانم — ولی بعد از رهائی یاد خواهد کرد میدانم

مفلسی می آورد از بادهٔ دستی عالمی — هر کجا دیدیم آخر کرد بیساری کسی

خواب گران مردم بیدار کرد ما را — بدمستی عزیزان هشیار کرد ما را

در خرابیهای دل هرگز ندارم حیلتی — در شکست نقد قلب خود ندارم فرصتی

پس از عمری که کردم همچو قمری خدمت سروی — براتی دارم و بر عالم بالاست تنخواهش

غیر در بزم شکستم نکنند پا قایم — زانکه من خاصیت ریزهٔ مینا دارم

بیکید گر دیا دستی از بسکه میکشند — این قوم نیستند زابن زیاد کم

بقاتل هم توان بخشید خون خویش گر فردا — نه کم از حنا ظالم کسی را دستگیری کن

نیند از بسکه پیش از من بعیب کار من — دوست میدارم از خود دشمنان خویش را

اهل دولت غلط است اینکه همه بید روانند — هر کرا دیدم ازین طایفه آزاری داشت

آنکه میگوئی که از صحبت گریزانی چرا — در بساط عمر ضایع کردنی کم مانده ست

بغیر ظلم توقع مدار از ظالم — که نخل شعله اگر بار میدهد شرر است

کدام واسطه پروانه را بشمع رساند — برای مردم گم گشته خضر راه که دید

شادمان

شادمان از سلطان زادهای قوم گکهر ست ملک ایشان درمیان ولایت و هندوستان بر مثال برزخی افتاده سلطان شادمان باوجود لکنت زبان طبعی بغایت چالاک داشت و شاهجهان پادشاه با فکرش همواره سر خوش بوده همیشه مورد انعامات فاخره میگردانید

در مدح عالمگیر هم قصاید پرداخت این ابیات ازوست

روشن دلان که حفظ خط جام کرده اند — تکرار ساغر همی کلفام کرده اند

آنانکه دل بگردش چشم تو بسته اند — قطع نظر ز گردش ایام کرده اند

دیگر مرو بناز سوی کشتگان خویش — جان داده اند و یکنفس آرام کرده اند

چون شادمان بچاشنی شربتش چکار — آنرا که از نخست می آشام کرده اند

شاه غریب

شاه غریب میرزا از سلاطین موزون طبیعت بود خوشخیال نازک ادا است میگوید

بازم بلای جان غم آن ماه پاره شد — ای وای آن مریض که رنجش دوباره شد

شاهی

شاهی سبزواری طوطی شکرستان خوش کلامی ست و در فن شعر استاد مولوی جامی ازوست

هرکس که شبی نشست با او — بسیار بروز با نشسته
بدور چشم تو بیمار شد چنان نرگس — که تکیه زد بزمین اگر از زمین برخاست

شرف الدین اصفهانی سخنور بیعدیل بود و از خویشان شیخ کمال الدین اسمعیل میگوید

نزهت باغ چه سود است مرا ای دوست — که تن اینجا و دل سوخته جای دگر است
بیکشب چه صحبت توان داشت با تو — تماشا کنم سیر یا راز گویم

شاعر از مردم سرکار محمد شاه پادشاه بعنایت شاهی ممتاز بود و بخطاب معنی یاب خان سرفراز نسبت تلمذ بمیرزا بیدل درست کرده و در تلامذهٔ میرزا فائق برآمده گلدستهٔ خیالات رنگین

چنین می بندد

بگلشن چشم شهلا چین چو می آشام میگردد — دکان حسن خوبان تخته چون بادام میگردد
اگرچه داخل بزمم و لیکن نیم داخل — جدا از صحبت هم همچو شاخ پیوندم

شاهدی میر عبدالواحد حسینی واسطی بلگرامی از شعرای صوفیهٔ صافیه بود عمری در راه مسند ارشاد را بجلوس میمنت مانوس زینت بخشید و سالکان مناهج حق پرستی را بسر ابستان کبریا نیاز میفرمود و در فن غزل شاگرد خواجه حافظ و در نفائس المآثر گفته بسیار سلیقهٔ شعر خوب داشت و از وست

هر چه بجنگ چو اول بصلح آید ز — و بی بانداف نشستن تا ز خویشم برخیزم
نم هر دیده برای غم جانان نبود — ای بسا چشم که جز با غم دوران نبود
راه مردان نبود سرسری ای دل هشدار — رفتن از خویش و بخویش آمدن آسان نبود

شیخ عبدالقادر بداونی در منتخب التواریخ گفته میر طبع نظم بلند دارد و در شطحیات بعالم قدس امید

از وی می آید

زگریه خانهٔ مردم خراب خواهم کرد — خیال غیر تو نقشی بر آب خواهم کرد
کوته چکنم قصهٔ زلف تو دراز است — بو را نتوان بست درین نافه که باز است
دانی که خوشنویسی با ز برای چیست — ما ئیم و واسطی و قلم نیز واسطه است

شکسته ملا محمد صالح کابلی فاضل مستعد صاحب حال بود و در سلسلهٔ علیهٔ نقشبندیه تلقین داشت نوکری سپاهگری میکرد این چند بیت از واردات حالیهٔ اوست ؎

باسنگدلان چو کار افتاد   از شیشه‌گی حصار کردیم
در وحدت دوست کثرتی هست   بسیار شمرد و شمار کردیم
سررشتهٔ عمر بود کوتاه   پیوند بزلف یار کردیم
آئینه غبار بر نتابد   از هستی خود کنار کردیم

هوای صبحگاهی ساغر سرشار میخواهد   سواد سرمهٔ شب دیدهٔ بیدار میخواهد
بامیدیکه در کویت بسان سایه ره یابم   تنم بسیار میکاهد دلم بسیار میخواهد
شکستی شیشهٔ دل را نمیدانم چسان سازم   ترا آئینه می باید دلم دیدار میخواهد

شهید میر غازی از مردم حوالی لاهور بود سر دفتر معرکهٔ سخن طرازی است و بهر سپاهی بلند پروازی در ید بیضا برای او ترجمهٔ دراز نگاشته وی در سنه ۱۱۳۰ درگذشت از وست ؎

اشک خون گر نه گل دامن قاتل گردد   بچه امید دل سوخته بسمل گردد
همچو آن مهره که فرزین شود از فیض سفر   هر سرشکی که در آن کوی رسد دل گردد

شاعر میر سید محمد بن میر عبد الجلیل بلگرامی در سنه ۱۱۸۵ بشهرستان امکان رسید نسخهٔ جامع صنایع علوم بود و مهارت فضائل و کمالات والد مرحوم خصوص عربیت و لغت و محاضرات کرده درین فنون رایت یکتائی می افراخت و گوی سبقت از اقران می ربود طبعی وقاد و ذهنی نقاد داشت و کیف چراغی که از چراغ در گیرد مثل اول جلوه مینماید و عکسی که از صورت شخص پذیرد مانند اصل بظهور می آید میر آزاد بلگرامی تلمیذ و خواهرزادهٔ اوست و در مدح وی قصاید پرداخته است

این چند بیت از دیوانش صورت تسطیر پذیرفت ؎

فروغ بال بخش ای ماه سیاه خانهٔ ما را   ز نور جلوهٔ خود رنگ کن کاشانهٔ ما را
خبر برید ز من یار غمگسار مرا   سموم هجر خزان کرد نوبهار مرا

اگرچه از مه نو چرخ ناخنی دارد — ولی گره نتواند گشود کار مرا

نیست در عالم بدون غیر بوس کار لب — هست این طول امل رشته زنار لب

محو گشتم چون حباب و عین دریا یافتم — چشم پوشیدم ازین عالم تماشا یافتم

چشم دل چون نیست بینا دیده ظاهر چه سود — همچو نرگس در میان باغ بیدار چشم

نبود زاهد مسکین وظیفه گنج الفرش — بمن رسید ز پیر مغان دعای فتوح

شبی که در بزم وصالش صحبت مستانه بود — دست من در زلف مشکینش بجای شانه بود

پریزادی که زلف او مرا آشفته تر دارد — هزاران نکته باریک در موی کمر دارد

بجز اشک ندامت نیست حاصل اهل دولت را — صدف از گوهر خود مایه صد چشم تر دارد

شور بر همه عالم ز نمکدان تو باشد — دل نیز کبابی ست که در خوان تو باشد

کی نشینی در پناه چرخ گر عاقل شدی — رخنها دارد تمام این گنبد نا استوار

خط نیست رونما در آیینه عذارش — عکسی ست جلوه پیرا از زلف عنبرینش

عیسی ز فیض عشق مقام بلند یافت — همواره سیر چرخ کند شهسوار عشق

در باغ دل با چقدر ریشه دوانید — آن قامت دلجو که نهالی ست مبارک

در داغ عشق از می یکساله گر بوئی رسد — زاهد صد ساله از مسجد خراب آید برون

مگر از چشمه آیینه آب خنجرش باشد — که از حیرت طپیدن شد فراموش بسمل یار را

رشته آرزوی گسستم ببلی — بر کمر زنار بستم ببلی

در رخ او دیده ام حسن ازل — آیینه آمد بدستم ببلی

شفیق

شفیق منشی لچهمی نراین اورنگ آبادی شاگرد میر آزاد مرحوم بود دو تذکره تصنیف دارد یکی نامش گل رعناست و دیگر شام غریبان صاف گو خوش بندش سخن گستری بود اصلش از لاهور است جدش بهوائی وطن همراه عسکر عالمگیری وارد دکن گشته در اورنگ آباد سکونت گزید شفیق در سلک ملازمان عالیجاه خلف ارشد نواب نظام علیخان بهادر منتظم

گروید در اوائل مأتهٔ ثالث عشر رخت حیاتش بآتشکدهٔ فنا سوخت از وی می آید

مریضم بوسه از لبهای شیرین تو میخواهم
توان دادن مرا این شربت و دیگر را

اگر نگاه تو بیجا و جا فتاد بجا
که راه طی نشود از سیاه مست درست

عاشقان خدمت معشوق سعادت دانند
بال بلبل بچمن هر وجه جنبان گل ست

عکس خود را دید چون در چشم من غمگین نشست
گفت ای بی دلبر دیگر بچشم این نشست

خون شود آن دل که با جانانه الفت نکرد
رفته به جائی که قربان دل آزار می شد

رباعی

اخلاص من و تو بیش از حد باشد
با یکدگر اتحاد بی حد باشد
مائیم بظاهر و باطن یکتا
این نسخه واحد و مجلد باشد

گرچه ای دوست ندیدم چمن روی ترا
دایم از باد صبا میشنوم بوی ترا

هرکه آنجا برود باز نگردد هرگز
هست خاصیت گلزار ارم کوی ترا

خواهد از گوشهٔ چشمت نگه لطف شفیق
آرزوئی به ازین نیست دعاگوی ترا

دل من سوختهٔ آتش سودائی هست
لالهٔ دامن صحرای تمنائی هست

با سر زلف تو زنهار تقاضا نکنم
اینقدر بسکه دل رفته من جائی هست

من سپند تو ام ای شعلهٔ جوالهٔ حسن
گر تو سرگرم رهی رقص کنان برخیزم

شاه نامش رکن الدین محمود سنجانی ست سالک مسالک خدادانی و جامع تصوف و سخندانی بود در ۹۷ سنه آنجهانی شد منه

رباعی

مردان خدا میل بهستی نکنند
خودبینی و خویشتن پرستی نکنند
آنجا که مجردان حق می نوشند
خمخانه تهی کنند و مستی نکنند

رباعی

شاه

در راه چنان رو که سلامت نکنند | با خلق چنان زی که قیامت نکنند
در مسجد اگر روی چنان رو که ترا | در پیش نخوانند و امامت نکنند

شرف بوعلی قلندر اصلش از عراق ست در پانی پت مضاف دهلی سکونت داشت از مشاهیر اولیاء هند ست در [illegible] بریاض رضوان شتافت این رباعی از وست

رباعی

آوازهٔ عشق یا بهر خانه رسید | دردِ دل با خویش و بیگانه رسید
از درد و غم عشق بهر جا که رسیم | گویند ز ره دور که دیوانه رسید

شرف یحیی منیری صوفی صافی بود و صاحب کمال کانی مستفیض شیخ نجیب الدین فردوسی و مرید شیخ نظام الدین مکتوباتش دستور العمل عارفان و کارنامهٔ اصحاب ایقان ست وفاتش بعهد دولت فیروز شاه در [illegible] بوده این رباعی از وست

رباعی

چون عود نبود چوب بید آوردم | روی سیه و موی سفید آوردم
چون خود گفتی که ناامیدی کفرست | فرمان تو بردم و امید آوردم

شریف میر سید شریف جرجانی علامهٔ زمانه و فاضل یگانه بود از کمال شهرت محتاج تعریف نیست دست ارادت بدست خواجه علاء الدین عطار داده صاحب تصانیف بسیار در علوم معقول و منقول ست وفاتش بعمر هفتاد و شش سالگی در [illegible] اتفاق افتاد این رباعی از وست

رباعی

ای حسن ترا بهر مقامی نامی | وی از تو بهر دل شده پیغامی
کس نیست که نیست بهره‌مند از تو ولی | اندر خور خود چشیده هر جا جامی

شرف نامش علی یزدی ست سرخیل فضلاء ایران و سرآمد علماء زمان بود خصوصاً در علم معما یکتای روزگار میرسیست ظفرنامه در احوال امیر تیمور تالیف اوست در او سط [illegible]

بارتقبی متوجه گشت ازوست

صبحدم شاهد گلچهره کشائی میکرد — نفس باد صبا غالیه سائی میکرد
بلبل شیفته در بزم چمن شب همه شب — شکوه از محنت ایام جدائی میکرد

شیرازی عبدی بیگ خواهرزاده هلالی همدانیست بعهد اکبر پادشاه بهند آمده مشمول عواطف خسروی گشت و در آخر مایهٔ عاشره درگذشت این بیت ازوست

آن ناله که پیچیده‌تر از زلف نسیم است — دیریست که در غمکده سینه مقیم است
غمگین نشود طبع گل از نالهٔ بلبل — فریاد گدا رونق بازار کریم است

شعله میر سید محمد اصفهانی طبیب ماهر و شاعر ساحر بود و ید بیضا گفته درین ایام در اصفهان بحکم وراثت بطبابت اشتغال دارد و بزعم خود ابوعلی سینا را طفل نوآموز دبستان خویش می‌پندارد انتهی گویم در ۱۱۶۰ المریض موت شده فوت گشت میرزا جیدان سخن و نبض شناس قایل بود میگوید

زاهد و باهم توبه که مستی نکنم — با دختر رز دور از دوستی نکنم
حقا که بزیر تیغ گر بنشینم — چون چشم تو ترک می‌پرستی نکنم

شمیم میرزا محمد حسین اصلش از گلزار شیراز است و گل وجودش در گلزمین اصفهان دمید در زمان نادرشاه بقضای لشکر منصوب بود در ۱۱۵۹ بحکم شاه کشته شد منه

ز سوز عشق تو آنرا که نیم جانی هست — چو شمع تا نفسی هست آتشین زبانی هست

شهود لاله بال مکند اصلش از پانکپور مضافات صوبهٔ الهآباد است در اواسط ۱۱۲۲ مائه بگذشت
طبع نکته سنجی و نظم گوئی داشت منه

مکن اشک مرا بیقدر ای مژگان ترحمی — بدین طفل غذا پرورده خون جگر رحمی
چو شمع کی بود از سوختن فراغ مرا — فروخت عشق نکویان به بستان داغ مرا
به دل پیران قیامت میکند یاد شباب — طاق نسیان جوانی کن فقیه گشته را

شهید مولوی محمد باقر طهرانی از قوم ترک بوده تولدش در احمدآباد گجرات اتفاق افتاد
تحصیل علوم کرده حج گزارده خوشنویس شده و در سنه ۱۱۶۰ با شیخ علی حزین برخورده و در
اورنگ آباد پا بدامن انزوا کشید بیشتر از خانه بر نمی آمد در سنه ۱۱۷۰ انتقال بجوار رحمت
الهی فرمود از وست ؎

فرصت نیافت جان که برآید پی نثار | شد منفعل نفس ز غمش در گلو مرا
کجا غبار ره یار میتوان گشتن | هنوز بر سر خود خاک ریختن باقیست
چون آینه ز حیرت خود میدهم خبر | یکبار گر کنند باو روبرو مرا
هزاران فتنه برپا میشود در طرفة العینی | کند گر آشنا با سرمه چشم نیمخوابش را
با دل سرد گرم میسوزم | شمع کافور کرده اند مرا

شوقی مولوی غلام غوث گوپاموی از احفاد قاضی مبارک شارح سلم العلوم ست استعداد
کتب متداوله فارسی نیکو داشت در علوم آلیه و ادب و عربیت شاگرد خوشنویست و از
یاران صاحب تذکرهٔ نتائج الافکار سیر کلکته وغیره کرده بعد ازاں برگشت و مفتی ضلع گنتور
گردید در آخر عمر چون مرض ازدیاد گرفت قصد حیدرآباد دکن کرد تا آنجا چارهٔ بیماری جوید
اما بفاصلهٔ چهار کروهی حیدرآباد رسیده در سنه ۱۲۳۲ دوحهٔ وجودش به تندباد اجل از پا درافتاد
تابوتش را بشهر رسانیده در تکیهٔ بودلی بخاک سپردند قدرت اسدخان مؤلف تذکرهٔ نتائج الافکار
قصیده در مرثیه اش گفته که در تذکرهٔ مذکور مسطور است از ابیات شوقی ست ؎

سر در بر من آر که نازی به ازین نیست | گویم سخن بوسه که رازی به ازین نیست
کارم آخر شده از درد و نگشتی آگه | شیشه بشکست و بگوشش صدائی نرسید

شائق محی الدین علیخان از اولاد دختری سید محمد گیسو دراز ست در اودگیر متولد شده بعد ازا
رنگ توطن بخشت شاگرد مولوی محمد باقر آگاه بود در عهد نواب عظیم جاه بهادر خطاب خانی یافت
در سنه ۱۲۴۹ درگذشت از نتائج افکار اوست ؎

زسودا چون ببازارش دل پرداغ خود بردم | بگفتا کس نمیگیرد متاع دود غدار انجبا
درحجاب زلف کن نظاره روی یار را | صبح امید از سواد این شب یلدا طلب
نمیدانم کدامی شعله رو در سینه جا دارد | که هیچ شد شرر از چشم گریانی که من دارم

شجاع از شعرا کاشان ست بنابر هجوی که حاکم کاشان را کرده بود دیگر بخت آخر کسان حاکم در اصفهان او را در ۱۰۰۹ بقتل رسانیدند منه

ترا تا رخش میدان تغافل زیر ران باشد | سمند آرزو را پای رفتن ناتوان باشد

شریف کاشی شاعری صاحب قدرت بود شعر باین نوع میگفت

خزان مباش که برگ و بر چمن ریزے | بهار باش که شاخ گلی ببار آرے
بقفل کعبه فروم بعشق دیر نشین | چراغ هر دو زیکقطره خون من سوزد

شاهی از سادات کابل ست خوش طبع و خوشگو و از تصوف بهره داشته مرید شیخ سلیم چشتی بود چندگاه در ملازمت اکبر پادشاه گذرانید و در اواخر با قلیج خان ناظم کابل بسر می برد

از وست

استغفر الله از دل بی چاشنی درد | پیکان بسینه به که دل مرده در بغل

شریف خواجگی شیرازی در نظم و نثر قوت کمال داشته و بدرگاه اکبری بسر برده منه

تاریک باد کلبهٔ شخصی که هر نفس | بر آفتاب خنده ندارد چراغ او
فنا نهایت کردار حق پرستان ست | ولی بعشق تو این شیوه ابتدای قدم ست

شوری از شعرای عالی شعور مشهد مقدس ست منه

افگنم سر پیش هر که در مقابل بینمش | تا ز چاک سینه در آیینهٔ دل بینمش
بی تو چو خون فشان کنم روز وداع دیده را | شربت او بسین دهم جان بلب رسیده را

شهابی اسمش میرزا خان ست برادر میرزا حسن واهب بوده و بوزارت کاشان قیام داشته منه

زهر که بشنوم در جواب خاموشم | درین معامله استاد لب بود گوشم

شگوفی از سخن سنجان جرباذقان بوده و از عمدهٔ شعرای زمان آزوست ؎

زحرفِ آمدنت خونِ شوق در جوش ست — بیا که دل بعجب لذتی هم آغوش ست
در سوادِ عنبرین آن دو زلفِ تیتاب — رسته بازاری ست کانجا میفروشند آفتاب
چندانکه پائمال شدم بر سر آمدم — این ماجرا معاملهٔ آب در روغن ست

شفیع الله از خوشگویان اصفهان ست و تن معنی را جان منست ؎

روزیکه ز عصیان قد ما خم گردد — خوش باش که لطف حق مقدم گردد
واسے کہ چرا جزا بقدر افتاد — چون فاصله شو و غضب کم گردد

شاهجهان تخلص نواب شاهجهان بیگم صاحبه رئیس دلاور اعظم طبقهٔ اعلای ستارهٔ هند والیهٔ حوزهٔ محروسهٔ ملک ریاست بهوپال ست ولادت باسعادتش بقلعهٔ اسلام نگر سه کروهی بلدهٔ بهوپال در سنه ۱۲۵۴ هجری اتفاق افتاد پانزدهم محرم سنه ۱۲۶۳ بعد وفات پدر بعمر نُه سالگی بحکم گورمنٹ عالیه بجانی والد خود خلعت ریاست یافت و در کنار مادر مهربان نواب سکندر بیگم صاحبه مرحومه تربیت هرگونه گرفت و فنون فارسی و خط و کتابت و سلیقهٔ سیاست مدن و نظم و نسق ملک اکتساب نمود و ششم شوال سنه ۱۲۷۶ هجری بعمر بست و دو سالگی زمام اختیار ریاست و اقتدار دولت بدست مادر گذاشت و خودش اکتفا بولایت عهد و متول خاص خویش نمود و در سنه ۱۲۸۵ هجری غرهٔ ماه شعبان باستحقاق کامل از طرف الوین صدر نشین کاشانهٔ ریاست و اورنگ زیبا ایوان مکنت و دولت گردید و در سنه ۱۲۸۸ هجری بعد طلاع و استرضای گورمنٹ بعهد لارڈ میو گورنر جنرل متوفی موفق بتادیهٔ سنت نکاح ثانوی با محرر سطور رشد کرمیه و اُخری نحبیح بها بتعبیه بکید و تاریخ این تقریب ست و در سنه ۱۲۸۹ هجری بماه مبارک رمضان بدربار عظیم الشان لارڈ نارتهه بروک گورنر جنرل هندوستان بمقام ممبئی خطاب درجهٔ اول نیچی و تمغهٔ اشٹار و نشان شاهی و سند عمدهٔ گرینڈ کمنڈر اشٹار آف انڈیا بدستخط وزیر اعظم انگلستان و مهر ملکهٔ ذی شان حاصل گردید و بمزید اعزاز و فراوان

امتیاز مختص شد و بماه ذیقعده اواخر سنه ۱۲۹۲ هجری بدار الاماره کلکته بتقریب ورود شاهزاده
پرنس آف ویلز نزول عزت و اجلال کرد و بحصول تحفه جدید و تحفت نادره اقلیم فرنگ
ممتاز شد و از جانب ویسرای و گورنر جنرل مذکور و شاهزاده مسطور مورد عنایات بیغایات
گشت نامه نگار نیز درین آمد و شد باهمراه بود و در هر بزم و انجمن رفیق بلا اشتباه حال این
ریاست علیا در کتاب مجمع الکرامه فی آثار القیامه تالیف نگارنده این نامه بر وجه اجمال جمیل
مسطور ست و در کتاب تاج الاقبال تاریخ بهوپال علی وجه البسط و التفصیل مذکور تعرض بذکر آن
درین جریده ضرور نیست مدعا اشارت بذکر جمیلش درین نامه ست که بدولتش این جامه هنگامه
دلپذیر نگردد و کیفیت که بیان محاسن صوری و معنوی و شرح اوصاف حسنه دینی و دنیاویش
تحصیل حاصل ست و محامد انتظام مالی و ملکی و صیانت ضوابط سیاست مدنی و قوت تدابیر
شخصی و نوعی و اصابت رای و تفاوت طبع درین پیرایه معلوم هر عالم و جاهل زبان زد
گویا عروس دهرست و عصر حکومتش بدین خیر و برکت درین الکه هند جز وی زیب النسا بیگم دختر
عالمگیر پادشاه کسی بتربیت اهل علم و فضل و اصحاب هنر و کمال باچنین همت خداداد نپرداخته
و پیر فلک را باچنین زیست دراز و عمر عریض نظیرش درین ادوار بگوش نخورده عرب و عجم
بثنای حال و قالش یکزبان ست و اسود و احمر بدعای عمر و دولتش عذب البیان مجموعه
لطیف از قصاید شعرا فرس و تازی و هندی در مدحش فراهم آمده صیت کرم و جودش
غلغله باقطار عالم انداخته طبع وقاد و ذهن خدادادش برخلاف طبایع زنان این زمان
مناسبتی با سخن دارد و با وجود هزار اشتغال مملکت و انعدام فرصت از امور دولت باقتضا
موزونیت خاطر گاه بیگاه بی اختیار حرفی موزون و سخنی پر مضمون سر بر میزند و این بدان ماند
که در زمان باستان و عهد قدیم اسلام زنان عرب عرباء شاعر طبع می بودند و جواهر معانی را
برشته مبانی میکشیدند چنانکه اشارتی باین مدعا در دیباچه این نامه رفته ورنه معلوم ست
که درین هنگام که الفتن و المحن گیتی ست که کساد بازار فضل و هنر و بساط علم و فن از نزد مرد

مردان سطری گشته و گرمی هنگامهٔ اہل کمال سرد شده تا بزنان که پای دل بگوشهٔ حیا شکسته اند و از اکتساب فضائل علمیه محروم گردیده چه رسد اتفاق بحث و بحث محض قرآت حرفیست که در هیچ روزگار چنین کس از طبقهٔ زنان و زمرهٔ نسوان برخیزد و این ابیات بطور یادگار از کلامش بنا بر ضابطه درینجا حوالهٔ زبان خامهٔ مدعا گزار میشود سلمها الله تعالی

شور بخت من و گفتار رقیب و حسنش — بر سر زخم شکستیم نمکدانی چند

سخن سحر نوایان صفاهان حالیست — طوطی ناطقه دارد شکرستانی چند

چون بال و پر افشاند چون دام ببرد — صید یکه ز صیاد بریدن نتواند

مشکل غرض است این که بفریاد رسیده است — آنکس که بفریاد رسیدن نتواند

چون ز عهد او بپرسم چه بلا جواب گوید — که هزار جا ببستم بهزار جا شکستم

بی قدر ناشناسی که براگان نگیرد — دل بی بهائی خود را عبث بها شکستم

رباعی

در یافت عطائی کبریائی ما را — در حضرت اوست جبهه سائی ما را

چون عاجزی از پادشهان مقبول است — نازم که کشد بپادشاهی ما را

ای شاه جهان دراز شد عمر گناه — شد نامهٔ اعمال تو چون قیر سیاه

نومید مشو که داد گر هست رحیم — کوه گنهت شود بوزن پر کاه

رباعی

این عمر دراز صرف عصیان بوده — یکبار ترا نه چشم گریان بوده

با اینهمه اوج حاج بخشش خواهی — گر نیست عمل بیا پشیمان بوده

رباعی

گو بهر گناه وقف فرصت باشم — در طاعت حق کمینه همت باشم

نومید نیم که نا امیدی کفر است — هر لحظه امیدوار رحمت باشم

وقتی بتقریب انشاد غزل شیخ سعدی شیرازی علیه الرحمة که در ترجمهٔ ایشان گذشت بحسب فرمایش ایشان انشاء غزلی در همان ردیف اتفاق افتاد چون خالی از لطف عبارت و حسن اشارت نیست درینجا ثبت می افتد

دل برد ز من تاجوری شاه شهانی — لشکرشکنی تیغ کشی آفت جانی

خورشید وشی سیمبری ماه لقائی — جادو نگهی کج کلهی حورنشانی

کج جبهٔ نازوری فتنه پرستی — پیمان شکنی جورگری شور جهانی

در مملکت حسن شه صدرنشینی — در زمرهٔ خوبان جهان باج ستانی

هاروت فنی ماه رخی یوسف عهدی — عیسی نفسی خضررهی سحربیانی

غلمان روشی خلدوشی مست حیائی — کوثر صفتی آب بقا رطل گرانی

بیدادگری عربده جو جور پسندی — خاطرشکنی تیرقدی سخت کمانی

از حالت دل با تو چه افسانه سراید — شوریده سری جورکشی خوار جهانی

مجنون صفتی کوه کنی خانه بدوشی — بیتاب دلی ریش تنی سوخته جانی

نواب نخواهد که بهجر تو بمیرد — ای جان جهان وعدهٔ وصلی و امانی

شهید مولوی غلام امام شهید بن شاه غلام محمد مرحوم از بزرگان قصبهٔ امیتهی نواح لکهنو و مشاهیر شعرای هندوستان است مداح جناب مصطفی و حاجی بیت الله و ملقب بعاشق رسول الله صلعم آبا و اجدادش همه گوشه نشین قناعت گزین بوده اند کسب علوم متداوله بخدمت مولوی حیدر علی صاحب منتهی الکلام کرده و در زبان فرس بهرهٔ وافی و کافی اندوخته اگرچه اصلاح سخن در اوائل تحصیل از مصحفی و شیخ غلام مینا ساحر گرفته اما تعلیم تام از آقا سید اسمعیل مازندرانی یافته و با آقا سید محمد اصفهانی و میرزا ناطق مکرانی همطرح بوده و در هر مشاعره گوی سبقت از سخنوران ربوده از یاران قاضی محمد صادق خان اختر است چهل سال میگذرد که در الهآباد بدائرهٔ محمد حسن محشی شرح چغمینی و شمس بازغه و مواقف وغیره که نیز از بزرگانش بوده اند مقیم آستانهٔ توکل است بیست سال

شهید

در محکمهٔ صدر نظامت بر عهدهٔ پیشکاری مامور و از پیشگاه حکام وقت با متیاز و اعتبار مقرون ماند محی الدوله از حیدرآباد هزار روپیه زاد راه فرستاده بدکن طلبید و از سرکار نظام چهار صد و سی روپیه بلاشرط خدمت مقرر شد که هنوز جاری ست از دکن بحرمین شریفین شتافت و از طرف راجه گردهاری پرشاد متخلص بباقی بزاد راحله ممتاز شد و نواب مختار الملک بهادر بیکنیم هزار روپیه اعانت فرمود تا بمنزل مقصود رسید مجالس میلاد شریف بکرات و مرات در مکه و مدینه حرسهما الله تعالی و بدیار هند از وی یادگار ست اگرچه علما محققین را در انعقادش با کیت و ذمیت سخنها و عذرها ست مریدانش در قصبات لکهنو و آگره و مرادآباد و رامپور و الهٰ آباد و حیدرآباد زیاده بر شش صد کس از مرد و زن بوده اند سالار جنگ بهادر و کلب علیخان بهادر رئیس رامپور و سعید عالم خان بهادر رئیس سورت و دیگر امرا او را بانواع تعظیم و توقیرش می پرداختند و همچنان می باید اکنون عمر شریفش جاده سپر مرحلهٔ هفتاد و پنجم ست سلمه الله تعالی با همه و بهمه یکمال وارستگی انفاس حیات را خوش میگذراند توجه او بسوی تدوین سخن و کلام خویش نیست معهذا رسائل میلاد شریف و قصاید و غزلیات مدیح نبوت ریختهٔ طبع وقادش شهرهٔ آفاق و عالمگیر ست بارها بقالب طبع در آمده و دلربای اهل ذوق و شوق گشته علی بهادر رئیس باند و غیره دیوانش برده پریشان ساختند و در حین طبع این نامه فرخنده آغاز خجسته انجام بواسطهٔ ابوالحامد مولوی محمد یوسف علی لکهنوی چون طلب ترجمه و اشعار از ایشان رفت بابلاغ بعض ابیات بلاغت نصاب فصاحت آیات خوشوقت فرمودند و در نامه بنام شان نوشتند که بی شائبه تکلف تحریر عبارت تذکره بغایت خوبی و انتخاب بنهایت خوش اسلوبی ست حال تبحر علمی حضور ممدوح از پیشتر معلوم ست که در اثنای تحصیل علوم هر قصیدهٔ عربیه که میفرمودند مولانا صدرالدین صاحب آزرده تحسین آن می نمودند و بمعاینهٔ کلام فارسی میرزا غالب و مولوی امام بخش صهبائی احسنت و آفرین میکردند و در حضور ت با رسال کلام بی معنی خود پیش چنین عالم بی بدل و محقق عدیم المثل از نهایت تشویر چون قلم سر از زانوی ادب بر نمیدارم لیکن بفحوای الامر

شوق فیالاوب بجا آوری احکام وجب انگاشته بفرستادن بعض منظومات جسارت بکار بردم
آن برادر از طرف من دست‌بسته عرضه دهند که اگر شعری ازان پسند خاطر عاطر افتد زهی
نوازش و مقام نازش ست والا بآتش ستن بلکه در آتش سوختن باید و بعد انطباع تذکره خود را
مستحق عطیهٔ یک نسخه می پندارم انتهی حق این ست که اگرچه محرر سطور را تا حال اتفاق لقا یکدیگر
درین عالم صورت با وجود قرب وجوار موطن نیفتاده اما همیشه باستماع فضائل و کمالات لاتحصا
جناب شهید اطال الله بقاه الفت در و نی باسخنهای ایشان بسیارست و همواره نظم سراپا جرم
ایشانرا مقدم بر شعرای معاصرین می پندارد و بانشادش حظها بر میدارد و بنا بر ضابطه ابیات
چند نتیجهٔ طبع ارجمند ایشان درینجا ثبت می افتد ورنه همه سخنش منتخب سفائن بلاغت و صفوهٔ زبان
فصاحت است حرفش بیان و معانی را جان و کلامش برای مرده دلان پریشان خاطر آب حیوان

منه سلمه الله تعالی

بخشد شکر بکام معانی بیان ما | گویا زبان توبود اندر دهان ما
بسکه از نقش دوئی گشته تهی سینهٔ ما | عکس ما نیز نگنجید در آئینهٔ ما
چون بوی گل بدوش کسی نیست بار ما | بر دامن صبا ننشیند غبار ما
نباشد از نزاکت تاب احسان طبع عالی را | حباب از آب دریا پر نسازد جام خالی را
در آغوش تصور میکشم ساقی ترا هردم | فروزان میکنم زین شمع فانوس خیالی را
مکان جانفزا خالی ز اغیارست در بکشا | تو در خلوت سرای دل بیا بنشین کمر بکشا
بکنج این قفس سختی تپیدن آرزو دارم | بفریادم برس این عقده را چون شهپر بکشا
بیک نظاره می باید سراپا آب گردیدن | دلا همچون حباب از خویش بگذر چشم تر بکشا
خرامان آمده تا بهر هزاران سرپا سر | که چشم از خواب غفلت ای شهید بی خبر بکشا
بگیسو شانه کن از خواب چشم سرمه سا بکشا | پی صید غزالان حرم دام بلا بکشا
بخورشید آتش افگن قفل صبح دلگشا بکشا | نقاب از چهرهٔ تابان بکش بند قبا بکشا

بحشر نامهٔ اعمال خواهند از سیه‌کاران
بیا بهر خدا بر چهره زلف مشک‌سا بگشا

اسیران قفس را رخصت سیر گلستان ده
گره از کاکل پیچان خود ای مه‌لقا بگشا

سراپا عقدهٔ مشکل شدم چون شبنم غلطان
تو ای خورشید طلعت بر سر بالین بیا بگشا

غیرت عاشقی ببین رشک نگر خدائی را
سایه نیافریده اند آن قد دلربائی را

خسته دلان ز هر طرف منتظر اند طلعتت
رخصت یک نظاره ده نرگس سرمه‌سائی را

از چپ و راست انبیا پیش تو گرم التجا
جانب ما عنان فگن توسن بادپائی را

تشنگی مراد دل بر لب زمزم آورد
زمزمه‌خوان مدح تو خضر برهنه‌پائی را

هر نفسم موج سلسبیل سلسلهٔ صبا شود
گر به بهشت واکنی سنبل حلقه‌زائی را

روز جزا شهید تو دست زند بدامنت
پادشها قبول کن عذر من گدائی را

آن شوخ ستمکار بما هست و بما نیست
چون عکس که از آینه جدا هست و جدا نیست

گه زنده کند گاه کشد خسته دلان را
طرز نگهش حاکم قضا هست و قضا نیست

خون جگرم زیب کف پای تو گردید
داند همه عالم که حنا هست و حنا نیست

دل را همه جا جذب محبت برد از خویش
دیوانه چه داند که کجا هست و کجا نیست

دم نیستی ما زند از هستی جاوید
مردن بنگاه تو فنا هست و فنا نیست

بشوق وصل تو هر دم آرزو باقیست
قدم بخاک سپردیم و جستجو باقیست

نمانده است نشانی ز دل بجز زخمی
عجب که کاسهٔ چینی شکست و مو باقیست

وسے نماند که سفت از دکان عشق خرد
وگرنه درد و ارزان بچارسو باقیست

شدیم پیر و جوانی نرفت از سر ما
پدید از گل پژمرده رنگ و بو باقیست

زبان خامه برآورد سعی نعت کمر
هنوز از آن دهن تنگ گفتگو باقیست

دل را بیک کرشمهٔ دلکش گرفت و رفت
سرگرم شوخ آمد و آتش گرفت و رفت

این آمدن بدیدن زخمم نبود دوست
تیر تو تنگ بود ز ترکش گرفت و رفت

گفتم چه کار سوختگان در جهان کنند — گفتا همیشه دعوت لب تشنگان کنند

گفتم خوش است حال کسان خدا پرست — گفتا اگر نظارهٔ حسن بتان کنند

گفتم که از شراب چه حاصل شود به پیر — گفتا بجرعه‌ئی تابش جوان کنند

گفتم که خرقه رهن مئی ارغوان کنم — گفتا بکن که هرچه بگوئی همان کنند

گفتم حصول طاعت مقبول کی شود — گفت آن زمان که خدمت پیرمغان کنند

گفتم که تلخکامی عاشق که می برد — گفتا بوسهٔ شکرش در دهان کنند

شمیم زلف تو در آستین صبا وزدید — تبسم دهنت غنچه در قبا وزدید

چو نافه بود نهان بوی زلف تو بدلم — نسیم صبح ندیدانم از کجا وزدید

نصیب خضر کجا شد ز چشمهٔ حیوان — ز جوی تیغ تو آبی که زخم ما وزدید

مسیح گرد تو گردد ندانمت چه کسی — که معجز لب تو قدرت خدا وزدید

حنا بران کف پا بسته بخون جگر — شهید دست تو مضمون پیش پا وزدید

مرا بگوشهٔ ابرو سلام کرد و نکرد — وزان دو چشم سخنگو کلام کرد و نکرد

مرا بگوشهٔ چشمی ز ناز دید و ندید — به نیم جرعه مستیست جام کرد و نکرد

پامال شد و همچو حنا رنگ برآورد — آخر دل خون گشتهٔ ما رنگ برآورد

از پرده برون آ که ز صد پردهٔ نیرنگ — ناز تو گل افشاند و وا رنگ برآورد

از بسکه ترا تنگ در آغوش کشیدست — چون برگ گل تازه قبا رنگ برآورد

چون رشتهٔ گلدسته بنظارهٔ رویت — تار نگه اهل صفا رنگ برآورد

بر درش دیدم دل خود را بسوی من ندید — بسکه مصروفش بشغل بوسه چیدن یافتم

وقت پیری شد لقای آن بت سرکش نصیب — چون کمان پابوسی تیر از خمیدن یافتم

جان وقف سر راه کسی کردم و رفتم — همپائی بانگ جرس کردم و رفتم

هم رفت سحر قافلهٔ بوی بهاران — من نیز چو شبنم هوسی کردم و رفتم

گلبانگ زدم بر قدم جان چو سپندی　　خوش‌خوش همرهی همنفسی کردم و رفتم
صد شکر که صید ملک‌الموت نگشتم　　جان را هدف تیر کسی کردم و رفتم
هر جا که ازان لعل شکرخا سخنی رفت　　پرواز به بال مگسی کردم و رفتم

شهیر حافظ خان محمد خان بن مولوی غلام محمد خان بن حافظ غلام حسین خان رامپوری است سلمه الله تعالی شاگرد رشید میرزا اسدالله خان غالب دهلوی است نثر و نظم بر شیوهٔ استاد می‌نگارد و بازار سحر سامری میشکند و با وجود شغل ملازمت ریاست بهوپال بخواهش فطرت مشق فن سخن نمیگذارد و در فصاحت مبانی و بلاغت معانی پا و پیشینیان از خاطر میرباید اکثر قصائدش در مدح نواب شاهجهان بیگم رئیسهٔ عالیهٔ بهوپال و این هیچمیرز است و شطری ازان در اواخر تالیفات محرر سطور مطبوع گشته اعادهٔ آن درین جریدهٔ مختصر ضرورت ندارد و مطلقاً
ضابطه بیتی چند زادهٔ طبع بلندش درینجا ثبت افتاد

ای فلک این نه تلافی ست شب هجران را　　رنگ در باخته امشب بنه بر دستی ما
ای شهیر آه ز معراج وصال افتادیم　　آسمان اوج فرودشی ست سر پستی ما
بر روی خاک عجب اوفتاده هستم　　که تا زمانه در انگشت بر نداشت مرا
جفای چرخ حریف دل شهیر نشد　　قضا به دست ستم‌پیشگان گذاشت مرا
دیدنی جلوهٔ سراپاش بود برق شتاب　　هان و هان چشم سیه‌بخت پریشان نظری
دوش گلچین گلستان بهارش بودم　　گه به گلشن نگهی گاه به دامان نظری
آیینه را در آتش غیرت بسوختم　　کش جلوه خریدم و حیرت فروختم
آنکه سراغ من بری در ته پاش بنگری　　چون من خاک پای را نقش کجا مزار کو
طبعم ازین جنون به جنون دگر کشد　　را هم ز خار ره به سوی نشتر کشد
تمکین فروشی یار و چو دیوانگان مرا　　این اضطراب دل به سوی رهگذر کشد
ای مصلحت من برای من عمر خضر طلب　　تا ماند شهیر ز در به جگر کشد

تشبیه از کمر نه و نبود کمر زیاره ✽ بیطاقتی مرا بهوائی کمر کشید ✽

بان و بان لیلی مراعات دل نالان قیس کش برائی تو جرس کردند و محمل ساختند

شهیر لاغرت از رستی سهی لافد که اندکی ز جفائی تو در گمان برداشت

چه نادر باغبان صنع نقش این چمن بندد که وصف او بود بلبل چو منقار سخن بندد

یکی را سرو سان آرد بخلوتگاه آزادی دگر چون رشته بر گلدستهائی انجمن بندد

آنکه چشم تماشای سراپائی تو شد حسن تو وسوسه فرمائی تمنائی تو شد

چمن ترا ز دل داغدار هجران کشت فغان که عشق مرا کشت و در بهاران کشت

ز دست دامن خود پاکدامنی بکمر ✽ چراغ عمر جگر تفتگان بدامان کشت

قتیل خنجر بیداد جاهلان نشدم شهیر قطع نگاه سخن شناسان کشت

نه گل نه غنچه نه گلزار رانشان باقیست ز بلبلان خس و خاشاک آشیان باقیست

جدا ز طاقت و صبر و قرار جان باقیست چو رهرو یکه ز شبگیر کاروان باقیست

بنفخ صور فلک ریختن عجب حرفست هزار ناله کشیدیم و آسمان باقیست

تو باش و شکوهٔ بی مهری گل ای بلبل ✽ بهار باغ اگر بگذرد خزان باقیست

گمان مبر ز من ای سوز غم که ناداردم بیا که مغز اگر سوخت استخوان باقیست

گذشت غالب و رفت از جهان بهادر شاه شهیر باد که نواب قدردان باقیست

[illegible]

بیطاقتی و ما و دل مستمند ما ای پر غرور یا بت ما خود پسند ما

سیری برآسمان و زمین ست ناله را پست از بلندی نشناسد سمند ما

هنگام وصل یار چه باکی ز چشم زخم در آتش فراق بسوزد سپند ما

رفعت در او فتادن استادگان بود پستی چرخ اوج فزود بلند ما

آشفته دو زلف محمد شدم شهیر ما را بپام عرش رساند کمند ما

نبود بهر دو عالم به ازین دو کار کردن ز من اضطراب دیدن ز تو بیقرار کردن

همه عمر خویش عیشی که بخواستم ندادند	من وزین پس آرزوی ستم روزگار کردن
زکجا که سرمه سازد پی چشم یار ما را	که فلک نخواست خاک سر رهگذار کردن
چو صفا دریغ باشد بکدورتست قانع	که توان شهیر ما را بدلی غبار کردن

حرف الصاد المهملة

صائب میرزا محمد علی تبریزی اصفهانی امام غزل طرازان و علامهٔ سخن پردازان ابلغ الامرا کلام و رافع رایات عالیهٔ اقلام امام ائمهٔ معانی و مجتهد علمای سخندانی ست در خزانهٔ عامره گفته اگر او را رابع رسل ثلاثهٔ شعرا گویند بجاست و در سرو آزاد نوشته از ان صبحی که آفتاب سخن در عالم شهود پرتو افشانده معنی آفرینی باین اقتدار سپهر دوار بهم نرسانده و خود میگوید

ز صد هزار سخنور که در جهان آید	یکی چو صائب شوریده حال برخیزد

حامل لوای فصاحت منشا اعلای کلمهٔ بلاغت نور نجابت از ناصیهٔ کلامش پیدا و لمعهٔ شرافت از سیمای بیانش هویدا فوج فوج مضامین برجسته منقاد جنابش خیل خیل معانی بیگانه بنده حاضر جوابش ذوق سلیم در حدیقهٔ اشعارش بخوبر کردن مسرور و ذهن صحیح در خزینهٔ افکارش بدولت تازه و اندوختن مغرور فکر بیرنگش موجد عبارات رنگین جعل بسیطش مخترع تراکیب دلنشین زلال نهر بیتش در کمال روانی لآلی بحریش در نهایت غلطانی پایهٔ دقت خیال باوج کمال رسانیده مع هذا اصلا اثر تکلف گرد کلامش نگردیده و این کیفیت در کلام فصحاء دیگر کمتر توان یافت قصیده و مثنوی هم دارد اما مشاطهٔ فکرش بتزئین عروس غزل بیشتر پرداخته و آیین غزال رعنا را بطرز تازه و انداز خاص جلوه افروز ساخته و از جملهٔ شرائف اوصاف او یکی آنست که با این جلالت شان و رفعت مکان از شعرای هم عصر و قدما هر کرا در اشعار خود یاد کرده بخوبی یاد کرده و تیغ زبان را بزخم هیچکس آشنا نساخته پدرش از کدخدایان معتبر تبریز عباس آباد اصفهان ست میرزا در اصفهان نشو و نما یافت و بعد وصول سن تمیز احرام حرمین محترمین بربست و شرف زیارات علیا اندوخت و باآنکه سنی المذهب بود و در میان ایرانیان بکمال احتیاط عقاید دین و حفظ اسرار

علم و یقین مقبول خاص و عام گردیده چنانکه باید و شاید زندگانی فرموده در حین عود از حرمین مکرمین قصیدهٔ در منقبت شاه خراسان انشا نموده بیتی از ان اینست

للّه الحمد که بعد از سفر حج صائب
عهد خود تازه بسلطان خراسان کردم

و در عین شباب آخر عهد جهانگیری متوجه هندوستان گردید ظفرخان ناظم کابل بکمند حسن خلق صید کرده لوازم قدرشناسی نوعی که باید بتقدیم رسانید باز میرزا با ظفرخان در رکاب موکب سلطانی سری بدیار دکن کشید و از پیشگاه خلافت بمنصب شایسته و خطاب مستعدخان عزّ امتیاز یافت در ایام اقامت برهانپور پدر میرزا خود را از ایران دیار هندوستان رسانیده تا او را بوطن مالوف برد میرزا پس از گلگشت کشمیر جنت نظیر عازم ایران دیار گشت و تا آخر ایام حیات نزد سلاطین صفویه بکرم و معزز زیست و در مدائح ایشان قصاید غرا پرداخت تا آنکه بزندان جهان گذشتنی را بگذاشت و در اصفهان مدفون گشت دیوان میرزا قریب هشتاد هزار بیت بخط ولایت بنظر رسیده و میرزا شتی و سه غزل متفرق بخط خاص بر حواشی آن نسخهٔ قلمی فرموده اشعارش عالمگیرست و مستغنی از ضبط تحریر و ربط تقریر چند بیت بنابر التزام پیرایهٔ این مقام می شود

ه

زبان لاف رسوا میکند ناقص کمالان را
که رو بر خاک مالد پرفشانی بسته بالان را

نه از روی بصیرت سایهٔ بال هما افتد
سیه مستست دولت تا کجا خیزد کجا افتد

از تماشای پریشان جهان دلگیر باش
واله یک نقش چون آیینهٔ تصویر باش

هیچ همدردی نمی یابم سزای خویشتن
می نهم چون بید مجنون سر بپای خویشتن

رنگین تر از حناست بهار و خزان ما
بر دست خویش بوسه زند باغبان ما

جلوهٔ برق ست در میخانه هشیاری مرا
از پی تعمیر بالین مست بیداری مرا

دلم بپای دامان غنچه میلرزد
که بلبلان همه مستند و باغبان تنها

ای برق بی مروت یار افسرده بگذار
هر خار این بیابان رزق برهنه پایی ست

جائی نمیرود کز دل بدگمان ما — تا بازگشتن تو بصد جا نمیرود

مرا ز یاد تو بردو ترا ز دیدهٔ من — ستم زمانه ازین بیشتر چه خواهد کرد

یکبار سر برآر ز جیب قبای ناز — دست مرا ببین بگریبان چه میکند

خود را شگفته دار بهر حال که هست — خوئی که بیخودی بدل روزگار کن

بحوالی دو چشمت حشم بلا نشسته — چو قبیله گرد لیلی همه جا بجا نشسته

دلربا یانه دگر بر سر ناز آمده — از دل ما چه بجا ماند که باز آمده

می خورد با دیگران مستانه بر ما بگذرد — در فرنگ این ظلم و این بیداد هاشا بگذرد

دور دستان را باحسان یاد کردن همت است — ورنه هر نخلی بپای خود ثمر می افکند

آنکه فکر چارهٔ بیمار دل میکند — نسبت خود را بچشم یار باطل میکند

عشق سازد ز هوس پاک دل عالم را — دزد چون شحنه شود امن کند عالم را

سخت میخواهم که در آغوش تنگ آرم ترا — هر قدر افسرده دل را بفشارم ترا

از جوانی داغها در سینهٔ ما مانده است — نقش پائی چند زین طاوس برجا مانده است

ز پیری حرص دنیا نفس طامع را دوبالا شد — گدارا کاسهٔ دریوزه از کوزی مثنی شد

که حال دردمندان پیش چشم یار میگوید — که حرف مرگ بر بالین این بیمار میگوید

اهل کمال را لب اظهار خامشی ست — منت پذیر ماه تمام از هلال نیست

شب که صحبت بحدیث سر زلف تو گذشت — هر که برخاست ز جا سلسله بر پا برخاست

یاد از نگاه گیر طریق سلوک را — در عین آشنائی مردم رمیده باش

قد نهال خم از بار منت ثمر است — ثمر قبول مکن سرو این گلستان باش

تا رخ از بادهٔ گلرنگ برافروخته — جگر لاله عذاران چمن سوخته

من کجا هجر کجا ای فلک نا انصاف — بهمین داغ بسوزی که مرا سوخته

گر میان جای عشاق از شوق فنا باشد — الف در سینهٔ گندم ز ذوق آسیا باشد

بساغر احتیاجی نیست چشم نیم مستش را — که می جوشد می از پیمانهٔ چشم می پرستش را

درین دو هفته که جهان این چمن شده — بخنده لب مگشا روزگار گلچین ست

ای خوبی امید باین دستگاه حسن — این یک دو بوسه گر نشماری چه می شود

رهزنی ست ز پاس ادب عشق که مرغان — شب نوبت پرواز به پروانه گذارند

نقش پای رفتگان هموار سازد راه را — مرگ را داغ عزیزان بر من آسان کرده ست

مکن اعانت ظالم ز ساده لوحیها — که تیغ سنگ فسان را سیاه میسازد

در طلب با هم زبانان امت پروانه ایم — سوختن از عرض مطلب پیش ما آسانتر ست

ز صدق و کذب سخن سنج را گزیری نیست — چه صبح تیغ جهانگیر با دو دم دارد

با حجاب آلودگان را جرأت پروانه نیست — گرد سر گردیدن با گرد دل گردیدن ست

صفای سینه مرا در حرم کند قندیل — چه شد برون ز فرنگ آمده ست شیشهٔ ما

نیرنگ چرخ چون گل رعنا درین چمن — خون دل از پیالهٔ زر میدهد مرا

صائب ز لاف مطلب رتبهٔ انسان — آیینهٔ بی پشت چه دیدار نماید

نیست از منصور گر پروانه میگوید سخن — از زبان شمع این پروانه میگوید سخن

جان مشتاقان غبار جسم را صرصر بود — زود تر آخر شود شمعی که رخشنده تر بود

از سعی کار عشق شود خام بیشتر — پیچیده مرغ بال فشان دام بیشتر

نه آن جنسم که از قحط خریدار از بها افتم — چنان خورشید تابانم اگر در زیر پا افتم

بهر حالت که باشد گرد گلشن چون صبا گردم — نیم نکهت که از گل در پریشانی جدا گردم

گناه ماست شب وصل گر بود کوتاه — کند بوسه حج کعبه جمع دامن را

شعار حسن تمکین شیوهٔ عشق ست بیتابی — بپایان تا رسد یک شمع صد پروانه میسوزد

دلم هر لحظه از داغی بداغ دیگر آمیزد — چه بیماری که گرداند ز تاب درد بالین را

تا نظر وا کرده ام چون شمع در بزم وجود — گریه از هر سر مویم براه افتاده ست

در خور پروانه ام بزم جهان شمعی نداشت / سوختم از گرمی پرواز بال خویش را

روشن شود چراغ دلِ ما ز یکدگر / چون رشته‌های شمع بهم زنده‌ایم ما

پیش ازین هر گرد سر گشتن چنین رسوا نبود / این بنای خام را پروانه در محفل گذاشت

نتوان بکوه غصه دل ما را شکست داد / از فیل مست کعبه محابا نمیکند

در فکر زن مپیچ که این رخنهٔ فساد / در خون گرم غوطه دهد جاے مرد را

سپندی را بتعظیم دلِ ما نامزد فرما / که آداب نشست و خاست در محفل نمیدانم

دامن کشیدن از کفِ عشاق سهل نیست / یوسف ازین گناه بزندان نشسته است

صرفی صلاح الدین ساوجی چندگاهی در گجرات بود و بعده در لاهور آمده بوضع درویشان
بسر میبرد و در سنه ۹۹۹ همراه فیضی بدکن شتافت و از آنجا سفر آخرت اختیار نمود و صاحب دیوان است

از وست

گلفروش من که خواهد گل ببازار آورد / باید اول تاب غوغای خریدار آورد

ز راه کعبه ممنوعم وگرنه میفرستادم / کف پائی بزحمت چیدن خار مغیلانش

با تو رشکم کشد و بی تو جدائی چکنم / سوختم اینهمه از دیدن و نادیدن تو

صالحی از معاصران جامی است این مطلع از وست

آتش دل شعله زد جان عزم رفتن میکند / شمع در هنگام رفتن خانه روشن میکند

صبحی صبح روز سخن است و شمع انجمن ارباب این فن در عهد جامی بود و این مطلع از وست

ماه من امشب بنور خویش این کاشانه را / ساز روشن ورنه آتش میزنم این خانه را

صرفی شیخ یعقوب کشمیری یوسف کنعان خوبش حرفی است عالم کامل و صوفی مشرب بود
اکثر مشایخ عرب و عجم را دریافته و بزیارت حرمین شریفین سعادت اندوخته سند حدیث
از شیخ ابن حجر مکی مفتی مکه حاصل کرده و بدرگاه اکبری مقبول و محترم زیسته و در سنه [illegible] بجانب کشمیر
رفته و همانجا مرحلهٔ آخرت پیموده در آخر عمر تالیف تفسیری شروع کرده لیکن اتمامش ننموده

شاعری دون رتبهٔ اوست آنرو می آید

بر سر دار بر آورده چمن نرگس را / کز عروسان چمن نقد و زر روز دیده ست

برای عاشق زاری که در کوی بتان افتد / بلائی گر نباشد بر زمین از آسمان افتد

صبوری
صبوری تبریزی ولد قادر بیگ معیشت بزرگری و جوهر فروشی میکرد طبع خوشی داشت و سخن سرسری میگفت از وست ؎

بسکه در هر طرفی جلوه نمائی دگر ست / دل بجائی دگر و دیده بجائی دگر ست

ز جسم ست بتو سیدی آنکس که بمحشر / در نامهٔ او حرف وفائی تو نباشد

بقدر رنجش یک روزهٔ تو مارا هم / شکیب هست و لے روزگار میگذرد

طرفه حالیست که عاشق شب هجران دارد / خواب ناکردن و صد خواب پریشان دیدن

صادقی
صادقی صادق بیگ از جماعهٔ افشارست در فن نقاشی ید طولی و در شاعری سلیقهٔ علیا داشته و تذکره در احوال معاصرین خود نوشته آخر بکتابداری شاه عباس مامور شده بسبب تنگ حوصلگی و دیگر اوضاع ناپسندیده از بساط قرب دور افتاد از وست

ز غیر با دل پر شکوه پیش یار شدم / گرفت جانب اغیار شرمسار شدم

نگر کرده این و خواسته آنست روز حشر / از من سلام روضهٔ دار السلام را

از جفا هر کس نصیحت میکند یار مرا / میرود بر من گمان شکوه دلدار مرا

گشت دستم شاخ گل از بسکه دارد داغها / یادگار داغ محرومیست بر سر میزنم

صفائی
صفائی خراسانی گلگونهٔ عارض نازک ادائی ست بعهد سلطان حسین میرزا بود و سخن بطرز خوش ادا می نمود ؎

بسکه در سر هوس روی تو دارد دیده / پشت سوی من و رو سوی تو دارد دیده

صادق
صادق شیرازی شاعر فائق و شعرش رائق ابن عم میرزا نظام دست غیب ست مردی وارسته بود و از چاشنی فقر بهره داشته روز وفات خود غزلی گفته بود دیهان غزل

پیش جنازه‌اش می‌خواندند و دستان او را عجب حالتی و شورشی طاری بود احوالش در تاریخ
فرشته مذکورست و غزل اینست غزل

هر که آمد گل ز باغ زندگانی چید و رفت | آمد و بر مستی عهد جهان خندید و رفت
کس ازین ویرانه ده یکدانه حاصل بر نداشت | هر که آمد پارهٔ تخم هوس پاشید و رفت
سیر معراج فنا را فوقی در کار نیست | چون شرر می باید اندک هستی ورزید و رفت
بسکه چون گل گلعذاران بر سر هم خفته‌اند | همچو شبنم میتوان بر روی گل غلطید و رفت
از ازل صادق بدنیا میل آمیزش نداشت | چند روزی آمد و یاران خود را دید و رفت

صحیفی شیرازی صحاف مجموعهٔ سخن ست و شیرازه بند حرف نو و کهن تاریخگوی و کتابه نویس
و در هنر صحافی دستی عالی داشته عمرش از هشتاد سالگی تجاوز کرده این بیت از وست

دلم پرست ز غم بر لبم مزن انگشت | که همچو شیشهٔ می گریه در گلو دارم

صیدی طهرانی صید بند وحشیان خیال ست و دام نه فراوان غزال فرع شجرهٔ سیادت
و نخبة النخبهٔ سعادت از صفاهان بهند خرامید و در ۱۰۶۵ بملازمت صاحبقران مباهی گشت
آرزو در مجمع النفائس و سرخوش در تذکرهٔ خود گفته‌اند که روزی جهان آرا بیگم بنت شاهجهان
بسیر باغ میرفت میر صیدی این مطلع خود برخواند

برقع برخ افگنده برد ناز بباغش | تا نکهت گل بیخته آید بدماغش

بیگم پنجهزار روپیه در صله عنایت کرد و قصاید در مدح شاهجهان دارد و مثنوی در تعریف کشمیر
موجزے از غزلیات او بدست آمد این ابیات از آن التقاط پذیرفت

در رنجگاه او دل خستهٔ ما نمیخرند | آیینهٔ شکسته پسند حبیب ما
آتشم با من کسی را خصم بودن صرفه نیست | فرصت صلحی نباشد در قفا جنگ مرا
شتاب آلوده از بزم که می آئی باین گرمی | که از آب عرق پر کرده چاه زنخدان را
از تو هجر است گرچه بلای بتر وصلی | بدتر ز هجر از غم هجران مردن است

در پلهٔ خود باش چو مثقال ترازو
تا خلق برابر بزر و سیم کشندت

بشناس تو خود عیب خود ایخواجه که امروز
مردم همه آئینهٔ تمثال مزاج اند

انصاف تو ای محنت هجران بکجا رفت
هر چند که جان سختی ما با تو وفا کرد

زین گلستان که خس و خار بهم می شگفند
قسمت غنچهٔ ما نیست که خندیده رود

بهاری را چه بندی دل که ده روز دگر پیشش
بروی بستر رنگ خزان بیمار می افتد

ز چشمش دیده ام از کشتن دل لطفها بیحد
چو آن نوازش که از خون بگذرد در خونبها افتد

رسیده ام بگلستان وصل و نومیدم
که گل بشاخ بلندست و باغبان نزدیک

توان بهمت مردان دو صد سپاه شکست
بزور خود نتوان گوشهٔ کلاه شکست

در عشق هر که هست مهیای جنگ ماست
بر روی ما کسیکه نه استاد رنگ ماست

ما که باشیم که در بزم تو داخل باشیم
دولت ماست که حسرت کش محفل باشیم

هر که خواهد نظر بجمال تو کند
آنقدر عمر نیابد که خیال تو کند

تشنه گشته بی تو زبانم بکام بند
چون رنگ گل شده ست شرابم بجام بند

ما را ببرگ سبز کجا یاد میکنند
آن گل که منع بوئی خود از باد میکنند

صیاد ما بنای ستم تازه کرده ست
مرغی که پر شکسته شد آزاد میکند

غم ز بیمهری او نیست که چیند نهال
سایهٔ مرحمت خویش پریشان دارد

کمتر از برگی نباید بود در تسخیر دل
میکند از خود نهالی را که پیوندش کنند

میان آشتی و جنگ هم مقام خوش ست
تغافل نگه آشنا صد ادا دارد

خود را بچشم آینه دیدیم و سوختیم
با آنکه اضطراب مرا عذرخواه شد

صورت دیوار هم در عالم خود زنده ست
هر کسی را جامهٔ هستی برنگی داده اند

مرد بی برگ و نوا را سبک از جای مگیر
کوزه بشکسته چو بینی بدو دستش بردار

چو غنچهٔ که بگلشن شگفته باشد فرد
نگارخانه بتو دارد نظر بهار امروز

نقص عشق ست که از نوا رسا نالد بلبل — نسبت هر چه بگلزار رسد گل باشد

هر چه میگویم ازان نام تو باشد مطلب — که مرا تندی خوی تو معمائی کرد

در چمن سوختم از رشک که دیدم گل را — بهمین رنگ قبائی تو که در بر داری

شاخ گلست بهر طرفی میل کرده ست — ترسم دراز دستی بیجا کند کسی

صباحی خراسانی شاعر رنگین و ساحر معنی آفرین ست بشیوه گلکاری بسری برد حاکم حصار کتاب خانه خود لیوی سپرد از وی می آید

در دو دل گفتیم تغافل کرد خواری را ببین — گریه کردم خنده زد بی اعتباری را ببین

صبر کردم سر کشید و بیخودی کردم رمید — شکوه کردم رنجه شد تاثیر زاری را ببین

بزم خواهم ازان یک نگاه لطف آمیز — که غیر بیند و سنی اختیار برخیزد

بسکه شبها بخیال تو نشستم مردم — داشت بیداری من خواب گرانی ازلی

مرا در بیخودیها دل بود ناصح که می میرم — ازین غیرت که پندارم باو راه سخن دارد

صالح امیر محمد صالح اصلش چغتائی ست از احفاد شاه ملک از امراء تیمور بود کسب کمالات از مولوی جامی کرده و در ۹۴۱ در بلاد بخارا فوت شد از وست

روز وصل ست بزن تیغ و بکش زار مرا — بشب هجر مکن باز گرفتار مرا

هر شب از محنت هجران تو می میرم زار — میکند باد سحر زنده ببوی تو مرا

صارم نواب میر عبد الحی خان بن صمصام الدوله اورنگ آبادی امیری بی نظیر جامع فنون کمالات بود و در شعر فهمی دم یکتائی میزد با میر آزاد اخلاص خاص داشت در ۱۱۷۳ آب حیات از سر چشمه شهادت نوشیده و در سلک احیاء عند ربهم منتظم گردید در ۱۱۴۲ وارد انجمن وجود شد بدیوانی دکن و سرکار آصفجاه بلند پایگی داشت و بعزت و آبرو اوقات عزیز بسر می برد اول وقار تخلص میکرد ثانیا صارم قرار داد جوهر تیغ اشعار آبدار خود بمبصران سخن چنین عرض میکند

نگاشتنی که تو ست منشا طرب باشی | چه لازم ست که چون غنچه بسته لب باشی
برای درد سر عاشقی تو پی صندل | بحق ما چه سلوک ست اینکه تب باشی
بانتظار تو آراسته‌ایم خانهٔ چشم ❊ | چه میشود اگر آئی و چند شب باشی
صد شکر جز تو نیست کسی همنشین دل | ما کنده‌ایم نام ترا در نگین دل ❊
بر خاطر تو راز دو عالم شود عیان | پیش نگاه تست اگر دوربین دل
ز گرانباری بود رخت که حمال از دکان | می برد بار سبک بر دست و سنگین با بدوش
مپیچ با سخن هرزه گرانجانان ❊ | که منتفع نشود از جواب کوه کسی
تا بغفلت بر دل من ناوک اندازی کند | بار گشتنهای مژگان ترا فهمیده ام

صانع

صانع میر دوست محمد از زمرهٔ سخن سنجان زمان بود پدر رانج سیالکوتی ست از وی می آید

بپائی برق هم نتوان رسیدن در حریم او | ره دور و دراز ست ای کبوتر بال و پر مشکن

صاحب

صاحب حکیم کاظم حسین از ملازمان عالمگیر پادشاه بود در شاعری حالت متوسط داشت بغایت ستوده خصال و خوش صحبت بوده شعر بسیار گفته و منشآت نفیسه فراهم آورده

از وست

پیوند الفت تو چو تار نظاره ست | تا چشم میزنی بهم این رشته پاره ست
دل بهر چه در محفل او داشته باشیم | در کعبه چرا قبله نما داشته باشیم
غافل آمد در برم آنشوخ و بی پروا نشست | می طپد در سینه دل ترسم خبردارش کند
بلبل بگل نشان دهد از رنگ و بوی تو | پروانه با چراغ کند جستجوی تو
تا باشدم بهانه کز بهر باز گشت | دل را بجا گذاشته رفتم بکوی تو

صانع

صانع نظام الدین احمد بلگرامی و همین نام تاریخ تولد اوست که ۱۱۳۹ باشد جوانی از عشیرهٔ قضاة عثمانی بود مهذب و مؤدب در حداثت سن کلام الله را یاد گرفت و مشق سخن از خدمت میر نوازش علی کرد طبع سلیم و ذهن مستقیم داشت اول کسیکه از قبیلهٔ مذکوره شعر درست

انشا کرده والای ولپسند بغواصی فکر برآورده است در اوائل مائهٔ ثالث عشر حکاک اجل نقش حیاتش از صفحهٔ عالم محو گردانده می آید سـ ٥

نقش روی یار را مانی بپرکاری کشید — چون نظر بر چشم او افگند بیماری کشید

بحرفی کشتگان را زنده سازد کافر چشمت — مگر دادند اعجاز مسیحا این فرنگی را

داغ احسان بر نتابد همت والای ما — از حنا رنگی نگیرد دست استغنای ما

هرگز از دور فلک عشرت نصیب ما نشد — سرکه شد از شور بختی باده در مینای ما

در جهان امروز از بس قدر اهل زر بود — میزند پهلو بعیسی هر که صاحب خر بود

گرد کین از جانب ما بسکه در دلها نشست — در میان ما و یاران سد اسکندر بود

رباعی

ضعف پیری ز بسکه بگداخت مرا — هرکس که نظر فگند نشناخت مرا

از صحبت من کنون بتان را ننگ است — این موی سفید روسیه ساخت مرا

باغبان از چمن آواره مکن بلبل را — رحم کن رحم که وابستهٔ دامان گل است

آه ازان مرغ گرفتار که در کنج قفس — عمر بگذشت و ندانست که گلزاری هست

کسیکه مهر و وفا از زمانه می طلبد — چنان بود که ز مفلس خزانه می طلبد

مپوش چشم خود از روی نوخطان زاهد — کسیکه منکر مصحف بود مسلمان نیست

هیچ بی برگ و نوا نیست ز فیضش محروم — گر ز نی نغمه گرفتند شکر بخشیدند

شادمانی میکنند از مرگ خود روشن دلان — شد مرا این نکته روشن از لب خندان برق

اهل همت را چه باک از دشمنی بدگوهران — سنگ نتواند کسی بر شیشهٔ گردون زدن

بمستی داد جانان وعدهٔ یک بوسه‌ام صبح — چه سازم گر خدا ناکرده از اقرار برگردد

از هجوم داغ ناپیداست دل در سینه‌ام — در سواد خویشتن این شهر پنهان گشته است

چرا ز عشق خود آگاه کردمش صانع — اگر حجاب نماید ز من سزای من است

صہبائی

صہبائی مولوی امام بخش دہلوی ساغرکش مصطبۂ سخندانی و پیر مغان میکدۂ معانی ست در فنون و علوم رسمی پایۂ بلند داشت و در فارسی دانی و مهارت درس کتب این زبان منصب ارجمند در وقت خودش در دہلی بی نظیر زمان میزیست و نزد اکابر و امرا دار الخلافه بعزت و اکرام بسر می برد شروح و فواتح و خواتم کتب متعلقۂ درسیۂ زبان فرس ازوی یادگارست خصوصاً رسالۂ قول فیصل که بطریق محاکمه درمیان حزین و آرزو نوشته دران داد تحقیق و انصاف داده نامه نگار در ایام اقامت دہلی مکرر او را در مجلس مولانا صدر الدین خان آزرده دیده در ہنگامۂ برگشتگی افواج انگلشیه در خانۂ خودش رحیق شہادت از دست ستمگران نوشیده نسبش از طرف پدر بحضرت عمر فاروق اکبر رضی الله عنه میرسد و از طرف مادر بسید عبد القادر جیلانی رح در تحقیق لغت فرس و مصطلحات زبان دری و تکمیل عروض و قافیه و استکمال فن معما فرد روزگار بود دیوان مختصرش درینوقت حاضرست این چند قطرہ چکیده ساغر طبع اوست

مپسند غرّه بر رخ خود ماہتاب را — یک شب بیا ز چہره برافگن نقاب را
شد جلوۂ تو مانع سیل سرشک من — این برق بست گریۂ چشم سحاب را
لی پرده ست روی تو امروز در چمن — نتوان گرفت منت آتش گلاب را
فتنه وقف شکوہای غمزۂ بیباک اوست — کرده با شوخی بدل عذر گناہ خویش را
از شرر افشانی آه خودم ممنون که من — روز چراغان کرده ام روز سیاه خویش را
کاہیده ام ز بسکه من از درد انتظار — برگشتن نگاه تو از جا برد مرا
جوشش جنون بجذبۂ آغوش خار دشت — ہر دم بدوش آبلۂ پا برد مرا
من مرده لب تو و ہر کس که وا رسد — از سادگی به پیش مسیحا برد مرا
کردم ره دراز فنا طی چو نقش پا — افتادگی بشہپر عنقا برد مرا
خاکم بذوق سایۂ قد بلند تو — پستی باوج عالم بالا برد مرا

ز وصلت کی توانم بهره بردارم که از دورها / باین قربت بود خمیازهٔ در آغوش ساحل را

آزادها ز طبعِ جهان شد ز درد ما / خیزد خزانِ عالمی از رنگِ زرد ما

شوقِ جنون نکرده بوادی قدم فزون / ای گرد باد باد دلِ صحرا نورد ما

چون صبح بار خاطر عالم نبوده‌ایم / تمکین نداشت جز نفسی رنگ گرد ما

چه گل که در کف پا نشگفد ز خار مرا / جنون بفصل خزان میکند بهار مرا

بعمرِ رفته تلاشِ رسیدنی داریم / بجستجوی تو دل گشت بیقرار مرا

قبولِ خاطرِ کونین را نمی ارزم / ز بیکسی لحد آورده در کنار مرا

فلک بماتم یاران رفته صهبائی / سپرد داغ دل و چشم اشکبار مرا

هستیِ اهلِ فنا وقف شتابِ دگر است / رفتنِ رنگ بود شمع بکاشانهٔ ما

کن آشنای لب ز دو سه حرفِ عتاب را / از بهر باده و آتشه ساز این شراب را

رنگِ رخم چو گل پر پروانه می زند / دارم خزان رسیده بهارِ شباب را

امروز تا کرشمهٔ لطفش چه میکند / رحمت فگنده است بفردِ حساب را

فروغِ دیده حسنش نصیب دیدهٔ کیست / نگاه گرم که دارد می رسیدهٔ کیست

نگاه منتظر و دل بجستجو نالان / جهان خراب هوی جلوهٔ ندیدهٔ کیست

تغافل از دو جهان رنگ ناز با دارد / غبارِ وحشتِ دل دامن کشیدهٔ کیست

در کنارِ من و از دیده نهان این چه بلاست / عشوهٔ حسن از این گریهٔ پنهانم سوخت

می بخاکی زد و از جام خودم کام نداد / صرفهٔ شرم مرا بوسه به پیغام نداد

تبخاله مرا چو برلب آید / از سوزِ تبِ منش تب آید

دارم ضعفی که ناله از دل / عمری باید که تا لب آید

صهبائی اگر بمیرم امروز / زان به که مرا دگر شب آید

بحیرتم که چو از من بمرگ راضی نیست / بزندگانی دشمن چگونه خرسند است

هر فتنه کان گسست عنان از نگاه اوست — در عهد دوست شکوهٔ گردون نکرد کس

دارم دل دیوانه صد داغ هجران در بغل — چشمی و چندین نسخهٔ خواب پریشان در بغل

روز مرا صد ظلمت شبهای غم در آستین — صبح مرا صد کلفت شام غریبان در بغل

دیدم سحر صهبائی آشفته در میخانه — ساغر بکف شعری بلب اوراق دیوان در بغل

سحر کز شوق بویش چون نسیم از خویشتن رفتم — دل خون گشته را جائی کشودم در چمن رفتم

صوفی — صوفی اصلش از جغتائی ست مدتی سر و پا برهنه در عالم سیاحت کرد و تحصیل کمال نمود

از وست

عاشق نشدی محنت هجران نکشیدی — کس پیش تو غمنامهٔ هجران چه کشاید

صابر — صابر محمد علی مشهدی بمراتب علمی مربوط بود و در سخنوری بذروهٔ خوشگوئی منوط از وست

هنگام شکر او بزبان شکوه گذشت — بی طالعی نگر که جهان را شنید و رفت

صبری — صبری نامش روزبهان ست پدرش از صنادید سادات اردستان بود وی در عهد شاه طهماسپ در مسجد جامع اصفهان بافاده مشغول بوده در موسیقی و شطرنج مهارت داشت و در اوائل حال فارسی تخلص میکرد آخر صبری مقرر نمود صاحب دیوان ست شعر نیکو گفته اهل عراق او را شاهی ثانی میگفتند اگرچه دیوانش در میان نیست اما آنچه ازان باقی مانده ترجیحش بر شاهی میکند از وی می آید

صنم ودلی که داریم بدو دست دارم او را — اگرش نگاه داری بتو می سپارم او را

هجوم بوالهوس چندانکه عاشق از میان گم شد — مگر از ترکش نازت خدنگ امتحان گم شد

یارب دل شکستهٔ من از که بشنفید — بوی محبتی که در آب و گل تو نیست

این بس جزای کشتن صبری که روز حشر — حسرت همی کشد که چرا بسمل تو نیست

از ما مپرس حال دل ما که یک زمان — خود را بحیله پیش تو خاموش کرده ایم

در آغاز محبت گر پشیمانی بگو با من — که من هم دل ز مهرت بر کنم تا فرصتی دارم

بریده باد زبان کسیکه دست مرا | ز دامن تو به تیغ زبان جدا کرده

صفیر نامش شمشاد و ست از مردم قم بود عندلیبی ست خوش صفیر و زمزمهٔ کلامش دلپذیر

این اشعار ازوی پسند افتاده

دلم را باز ده پیش تو بیکار ست میدانم | ترا زین جنس هم مقدار بسیار ست میدانم

دور نه که تا کنم شکوه ز درد دوریت | آه که میکشد مرا هیبت تو در حضور تو

اشکم ز نارواگی مطلب نگشته سرخ | خونی ست کز بریدن امید می چکد

تا سر شکم نشود پرده در راز کسی | میشود آبله و از کف پا مے ریزد

وقت رفتنها ست انگشت شهادت کن علم | شهسوار جان روان شد رایت ایمان برآ

صفی نبیرهٔ سید محمد نوربخش رازی ست از اکثر فنون بهره مند بود زی درویشانه داشت بزیارت بیت الله مستسعد گشته و در کبر سن پیاده بطواف روضهٔ رضویه رفته در اثنای راه درگذشت منه

رباعی

چون نامهٔ جرم ما بهم پیچیدند | بردند و بمیزان عمل سنجیدند

بیش از همه کس گناه ما بود ولی | ما را بمحبت نبی بخشیدند

صفی از سادات نیشاپور ست در باغ شمشاد تبریز متوطن بوده و بعض اوقات در کرمان بامر احتساب اشتغال داشته منه

آنانکه دل بزلف نگاری نه بسته اند | آیا چه کرده اند بعمر دراز خویش

صالحی مشهدی محمد میرک نام از مستعدان زمان بود گوهر نظم باین طور می سُفت

اندیشهٔ خال رخ آن سیمبرم سوخت | خوش آتشی افروخت که از یک شررم سوخت

صالحی هروی منشی و خوشنویس بود به درگاه اکبری منصب انشا داشته بعد مدتی بوطن خود مراجعت نمود از وست

عاشقی مایۂ داد ست چہ ہجران چہ وصال　　خسرو از عشق جدا نالد و فرہاد جدا

صابر اصفہانی از اقربای میرزا سلیمان وزیر سلطان محمد صفوی بودہ و بجودت طبع اتصاف داشتہ منہ

نہ از ناز ست گر حرفش بلب با آشنا گردد　　سخن را خوش نمی آید کزان لبہا جدا گردد

صیدی ابیوردی نامش عبدالرحیم ست در عہد جہانگیر پادشاہ بہند آمدہ با بعضی از امرا بسر می بردہ در شعر و خط صاحب ید ست بودہ از وست

پیچش زلف تو در دام کشد عنقا را　　مژۂ تیز تو بر سیخ زند و لطارا

وحشیانش ہمہ از چشمۂ دل آب خورند　　جگر شیر بود آہوی این صحرا را

صلائی امیر جلال الدین حسن از اعیان سادات شہرستان ست بدرگاہ شاہ عباس ماضی منصب صدارت داشتہ و در سنہ ۱۰۴۲ از منصب حیات معزول گشت منہ

خدا شکیب دہد این دل پریشان را　　کہ بر شکستہ دلان رحم نیست خوبان را

صادق پسر میرزا صالح ست در بندر سورت در سنہ ۱۰۱۸ متولد شدہ و از علماء بلاد ہند علم آموختہ و در سلک ملازمان جہانگیر و شاہجہان انتظام داشتہ تاریخ صبح صادق در چہار مجلد تالیف اوست از وست

سوی صحرا نہ بتائید جنون خواہم رفت　　باز از عالم اسباب برون خواہم رفت

صد ابر باد و ہیچ از اشک ندید ست کسی　　آہ خواہم شد و از اشک فزون خواہم رفت

صبحی از سادات مازندران و علماء زمان بودہ و در لباس فقر و درویشی زیستہ از وست

خواب عدم کجاست کہ آسودہ دل شویم　　فارغ ز پاسبانی این مشت گل شویم

صداقت اصفہانی اسمش حاجی صادق ست در عہد عالمگیر پادشاہ برسم تجارت بہند آمدہ و بدیار خود مراجعت نمودہ در اواخر مائۃ حادی عشر درگذشت شاعری خوش فکر صاحب دیوان ست منہ

ورکشتنم گر آن قرد پیشه می کند / خنجر بسنگ میزند چرا تیز میکند
شگفتن غنچه‌ئی رنگ و بو را میکند رسوا / همان بهتر که دست بی کرم در آستین باشد
بسکه بر خود دامن افشاندیم مانند هلال / از قبای هستی من یک گریبان وا نماند

صابر از سادات زواره است در عهد عالمگیر پادشاه بهند آمده و در سلک ربابیه منتظم گشته رباعی بیشتر میگفت از وست

رباعی

رندان بشما سپیدنی میخواهم / زین تنگ قفس پریدنی میخواهم
از کشور هند تا بمیدان عراق / توفیق بسر دویدنی میخواهم

صادق ملا تولی سرکاتی بهند آمده و با دانشمند خان بسر برده منه

چرخ مینا عشرتی بنیاد نتوانست کرد / آینه گردید و یکدل شاد نتوانست کرد
رحم می آید مرا بر بلبل این بوستان / کز تنگ آلتهای گل فریاد نتوانست کرد

صغیر جونپوری نامش محمد عیسی است نغمه سخن چنین می سراید

ز عشق زاده ام و عشق زار کشت دریغ / خبر نداد بدستم کسیکه سهرابم

صفا محمد ابراهیم شیرازی فکر رسا دارد و طبع با صفا از سادات دشتکی است در سنه ۱۱.. بساط حیات در نوردید از وست در خطاب محبوب

ای پری چهره نگاری که ز اورنگ سپهر / ماه را میکشد افسون نگاه تو بزیر
این چه ظلم است که ریزی بلب ساغر زهر / که هنوز از ره طفلی بود آلوده شیر
این چه رحم است که گرید ز غمت آنکه هنوز / چشم نازش ز شکر خواب نگردیده سیر
تو نیاز است ندارد دل او طاقت ناز / سیلی در دشخوره است بران سخت مگیر
بنده از بند تو چون نی کنم از ناله جدا / سازم از آه دلت را بدف ناوک تیر

صافی میرزا محمد جعفر اصفهانی طبع ملایم نظم داشت و در اواسط سنه ۱۲.. رو بدار آخرت نهاد

از افکار اوست

بوی گل خود بچمن راهنمون شد نخست ... ورنه بلبل چه خبر داشت که گلزار کجاست

صہبا

صہبا آقا محمد تقی قمی بعد عروج نشئه رشد و تمییز تا سی سال در وطن بسر خوشی بسر برد پس از مصطبهٔ اصفهان بزم اقامت آراست و سرشار صہبای نظم گستری ماند وفاتش در اواسط مائهٔ ثانی عشر دست بهم داده از وست

شادم بپاسبری که بجز کنج قفس نیست ... جائی که توان برد سری زیر پر انجا

ببین محرومی عاشق که گل بر شاخ در گلشن ... نمی ماند بقدر آنکه بلبل آشیان گیرد

صباحی

صباحی ملا سلیمان کاشانی در ریعان شباب موفق بزیارت حرمین شریفین شد استعداد نظم شایسته داشته و باقسام سخن مهارت بایسته بهم رسانیده جوانی سنجیده و مردی فهمیده بود در اواسط مائهٔ ثانی عشر صباح حیاتش بشام ممات مبدل گردید از وست

مردن بقفس بهتر از آن ست که در باغ ... از طعنهٔ مرغان گرفتار بمیریم

بباغ حسن تو آن گلبنے که از گل تو ... تهی ست دامن گلچین و باغبان هر دو

صوفی

صوفی تخلص مولوی فتح علی بنگالی ست مولدش علاقهٔ چاٹگام و از بدو شعور شهر کلکته محل تحصیل وجوه معاش و فنون انتعاش او و مقام قیام محلی بفضائل ست و مخلی از رذائل و در مناظره و کلام طلق اللسان و در نظم نعوت سرور انبیا صلعم شیوا بیان از نتائج موزونی اوست

بر لبت آب زندگانیها ... بر لبم جان ز تشنه جانیها

وصف سرو بست پیش نخل قدت ... کرده ام گو بلند خوانیها

بگذار بہ بتخانه قدم از سر اعجاز ... کافتند بسر جمله بتان بوسه زنی را

تا چند زنی آتش غم در دل صوفی ... باری بنگه شاد کن آن سوختنی را

یوسف با احمد کی رسد عاقل ازینجا پی برد ... آنرا زلیخا میخرد این را خدا شد مشتری

حرف الضاد المعجمة

ضمیر تخلص میرزا روشن ضمیر است همی با سمی بود و بپرتو ذهن وقاد شبستان سخن را فروغ آگین می نمود یکی از اجدادش از ایران بهند آمد تولد میرزا در هند واقع شد در عهد شاهجهان خدمت بخشیگری و وقائع نگاری و در عهد عالمگیر بدیوانی و امینی بندر سورت مامور بود این رباعی در جنگ عالمگیر با شجاع در کچوه گفته است

ای حرز تو سورهٔ تبارک بادا رباعی پیوسته ترا تاج تبارک بادا
جستم ز پی شگون فتحت تاریخ دل گفت شگون فتح مبارک بادا

ماهی دل ز طپیدن بقرار آمد باز موج یم او ز تلاطم بکنار آمد باز

ضمیری نامش شیخ نظام وطنش بلگرام است از قدما این مقام و نکته سنجان شیرین کلام بود مشق سخن پیش گرفته و درین فن رشد بهم رسانیده نقوش صنائع و بدائع را بیشتر بکرسی نشانده در قصبهٔ صفیدون مضاف دهلی بگلگشت نزهتکدهٔ آخرت خرامید و این سانحه در سنه [illegible] واقع شد دیوانش از قصیده و غزل و رباعی و صنائع شعری قریب پانزده هزار بیت است کلامش بطور آن عصر واقع شده لهذا درین جریده کمتر گرفته شد از وی می آید

جز آینه در روی تو دیدن که تواند جز شانه بزلف تو رسیدن که تواند
بس مدعیان گوش بر آواز نشستند در نغمه کدهٔ عشق طپیدن که تواند
انجا که صبا را نبود بار ز تنگی جان بخش کلام تو شنیدن که تواند
هر گل که بگلزار جمال تو بخندد ای وای بجز دست تو چیدن که تواند
صد تیغ کشیدند ز هر سو بضمیری پیوند هوای تو بریدن که تواند
آن ترک شوخ دیده خود از دودمان کیست یارب چنین خراب کن خانمان کیست
از ناله و فغان من آمد جهان بجان آن سنگدل نگفت که آیا فغان کیست
این سرو سرفراز که خوش می خرامد یارب چنین کشیده سر از بوستان کیست

در آن زمان که بحشر قیام خواهم کرد ترا بیاد دهی یک سلام خواهم کرد

ضعیفی همدانی در آورد میدان سخنوری بود و رستم عرصهٔ معنی پروری این بیت از ویست

بمیرم پیش آن مژگان اگر در وقت جان کندن اجل را دست و پا لرزد دلا از اضطراب افتد

ضمیری اصفهانی رمال ضمیر یاب بود و لهذا شاه عباس ماضی او را باین تخلص نامزد کرد شاعریست بلند فطرت عالی ضمیر در بدیهه گوئی و قدرت نظم بی نظیر از فضیلت نصیبهٔ کامل داشته و در کبر سن تلمذ میر غیاث الدین منصور علم آموخته اکثر دواوین خلف و سلف را جواب گفته منظوماتش صد هزار بیت است او را گفتند شاعری در همدان ضمیری تخلص میکند گفت تنزل کرده آنچه نیک گوید بنام من و آنچه بد گوید بنام وی شهرت یابد از وست

گر نه فریب وعدهٔ روز جزا بود ز تو سوی بدن که آورد جان گریز پای را

خوشحال آنکه دید ترا و سپرد جان آگه نشد که هجر کدام و وصال چیست

ای خوش آن منتظر وعدهٔ دیدار که تو بر سرش آئی و از شوق ترا نشناسد

فریاد از آن لحظه که درد دلم آن شوخ پرسد ز من و قوت گفتار نباشد

مشکل شده کارم ز تو درد دلم اینست آگه نه از درد دلم مشکلم اینست

چه حیاست اینکه گاهی اگرم ز حال پرسی بهزار رنگ گردی ز ره انفعال پرسی

زخم کاریست مرا وقت شهیدی خوش باد که تواند دو سه گام از پی قاتل برود

در تماشای جمال او سراپا دیده ام یکسر مو بر تنم بی لذت دیدار نیست

زبان ببند ز حاجت به پیش او شرط ادب باشد که خاموشی گدای عشق را حسن طلب باشد

عاشق کجا و خواب اگر دیده بسته ام او در دل است دیده برو باز کرده ام

سر در جهان نهاد ضمیری ز رشک تو ترسم ز جور یار بعالم خبر برد

چو می بینم کسی از کوی او دلشاد می آید فریبی کاول از وی خورده بودم یاد می آید

ضیا دهلوی مهر ضمیر وز مشرق سخن و ماه نیم ماه افق این فن بسیار دری می آید ؎

نشسته در طلب دلربای خویشتنم ۔ چو چشم می پرم اما بجای خویشتنم

بدور حسن تو هر کس که بود مجنون شد ۔ ستم تو کردی و بدنام دور گردون شد

ضیا میرزا یوسف مدنی وزیر حاکم گیلان و مازندران بود آخر الامر از کاتبان دفتر خانه

سلاطین صفویه شد این شعر ازوست ؎

فغان که مردم یاری درین دیار نیست ۔ نشان پای کسی بر سر مزارم نیست

ضیا ملا ضیاء الدین کاشانی مرد دانشمند بود بسعادت حج و زیارت عتبات عالیات توفیق

یافته و پیوسته بافاده و تدریس مشتغل بوده شوخی و شوری داشت در وقت رفتن بصفاهان

این رباعی گفته رباعی

از خلق زمانه پا کشیدن بهتر ۔ در گوشهٔ عزلت آرمیدن بهتر

زنهار ضیا علاج چشمت نکنی ۔ اوضاع زمانه را ندیدن بهتر

قلقل می راحت فزای تن ست ۔ قلیانی یا حمیرائی من ست

حرف الطاء المهملة

طالب برادر خاله زاده حکیم رکنا کاشی بود بلبل آمل و شاعر خوش تخیل جویای معانی بلند

و غواص بحر لآلی دلپسند ست سخن را بمرحمت والامی نوازد و پایه او را تا سدرة المنتهی میرساند

شعلهٔ ادراکش شمع محفل سخن ست و لمعهٔ خیالش آرایش هر انجمن در ریعان شباب آغاز ناصیهٔ

جوانی از ولایت خود بر آمده بنزهتکدهٔ هند خرامید و سری بگلگشت این گلزمین کشید و چندی

نزد میرزا غازی ناظم قندهار از طرف جهانگیر پادشاه بسر برد و بفراوان نوازش اختصاص

یافت و بعد رحلت او کرت ثانی رخت بدیار هند کشید و ایامی با عبد الله خان بهادر ناظم

گجرات بسر برد آخر باعتصام ذیل جهانگیری قوی پایه شد و در ۱۰۲۸ بخطاب ملک الشعرائی

بلندنامی اندوخت تاریخ بداونی و دیگر کتب معتبره ناطق اند که اکبر پادشاه از پایهٔ رفیع

دین اسلام افتاده بود تا بجائیکه ریش تراشید و دین الٰهی که آنرا دین الاهی توان گفت نام گذاشت و بعضی رسوم هندوان پسندیده جزو دین خود ساخت مثل آفتاب پرستی و ریش تراشی جهانگیر هم بر طریقهٔ پدر ریش می تراشید وقتی طالب را حکم ریش تراشیدن شد طالب قطعه گفته بعرض سانید و ریش خود را محفوظ داشت قطعه اینست قطعه

سفر میکنم صاحبا ورنه من ٭ چه سر بلکه گردن تراشیدمی
بناخن نه با تیغ از روی خود ٭ من این پشت سوزن تراشیدمی
سر و ریش و ابرو بروت و مژه ٭ برسم برهمن تراشیدمی
از و این گیاه خدا کشته را ٭ شد الله هر خرمن تراشیدمی
که سنبل چو آرایش دامن ست ٭ پی زیب دامن تراشیدمی
چو من را هم خارج از رسم تو ٭ که هر وقت رفتن تراشیدمی
و گرنه بپایان ابروی تو ٭ سر از صفحهٔ تن تراشیدمی

طالب در عین جوانی از زیبا خلعت زندگانی بر آمد و در عین شباب [illegible] آستین قضا چراغ حیاتش را خاموش کرد طالب در صفت قلم قصیده گفته و بسبقت این خادم کامل عیار بجا آورده تمام این قصیده در خزانهٔ عامره ایراد کرده مطلعش اینست

هان ای نگین آبروی مشکین خطاطی ٭ از نرگس مستانهٔ کی غالیه سائی

دیوانش وقت تحریر این جریده بدست آمد فرصت وفا نکرد که بانتخاب پرداخته شود گلی چند از گلستانش حوالهٔ دست قلم میشود

گر من بجای جوهر آیینه بودمی ٭ [illegible]
ای خاک قناعت که چو گل بر سر مائی ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ گویا تو هم از سلسلهٔ اختر مائی

جانی مگرای می که بجانیست قرابت	گر بر لب ما گه بلب ساغر مائی
تن ابو پاکند گاهے تصویر نهالی را	بیا بیدار سازد خفتگان نقش قالی را
عشق را بر سر بالین من آرند بجبر	کین طبیبی ست که مشهور زمین قدم ست
باعثِ راندنم از بزم بجز عار نبود	ورنه کس را بمن و بودن من کار نبود
آنهم یکی امی شرم بنزد یکی آنکو	شاید بغلط یار ز من دست بشوید
امی کاش گوش زینتم احول شدی چو چشم	تا هر چه گفتی از تو مکرر شنیدمی
بسوی خویشتن از لطف گستاخانه کش و ستم	که من بسیار محجوبم هم آغوشی نمیدانم
سن کیم گر شرم قتل من سر اندازد به پیش	هیکل خونم گرانی میکند بر گردنش
ملایمت کن و فارغ شو از ملامت خلق	که نخل موم ز آسیب تیشه آزادست
دشنام خلق راند هم جز دعا جواب	ابرم که تلخ گیرم و شیرین عوض دهم
سبک چنین که بگلگون می سوار شدم	امید هست که رنگ پریده را گیرم
خانه شرع خراب ست که ارباب صلاح	در عمارتگری گنبد دستار خود اند
مژه در جهان سخنی بینم	دهر گوئی دهان بیمارست

طبخی قزوینی مردی طباخ بوده و شعرای مفلس را که بدکانش میرسید ند از دست رنج طباخی خود بهره میرسانید منہ

نه بیم غیر نتوانم که گرد محفلش گردم	خیالی گشته ام شاید که روزی در دلش گردم

طالب یحیی خان گیلانی در عهد احمد خان صدارت گیلان داشته و در ۹۶۰ برسم سفارت پیش شاه طهماسپ بیمار شد اگرچه طبیب بود اما بمقتضای رای العلیل علیل در معالجه خود خطا کرده از دست خویش جرعه ممات چشید منہ

خوش آنکه پیر مغان وقت تنگدستی ما	بلای باده ستاند متاع هستی ما

طفیلی لاهجی وی از اطبا حذاقت پناه زمان خود بوده و در شعر انشا سلیقه ملایم داشته منہ

طره وار همدل سبب تا چند در هم شکنی — ای راست جان و دل من عهد و پیمان شکنی

طالب محمد علی از صاحب طبعان جرباد قانی ست قانون سخن چنین می نوازد

زبان و دل موافق ساز هنگام دعا کردن — بیک انگشت نتوان عقده از رشته وا کردن

طلوعی محمد ابراهیم شاعر خورشید ضمیر خطه کشمیر ست در عصر جهانگیر پادشاه بوده صنه

رباعی

ما پای نیاز و آز را پی کردیم — قطع نظر از تموز و از دی کردیم

در راه طلب چو پا نهادیم بشوق — کونین بگام اولین طی کردیم

طاهر عطار مشهدی در جوانی این دکان فانی را وداع نموده غالیه سخن را چنین مرتب میسازد

از فریب باغبان ایمن مباش ای عندلیب — پیش ازین ما هم درین باغ آشیانی داشتیم

زدیده ام همه عالم پر آب و من لب خشک — فرات عالم و کربلای خویشتنم

طالب تبریزی حکیمی بود در نهایت حذاقت و مهارت از ملازمان شاه عباس ماضی شاه اورا بسفارت روم فرستاد او با والی انجا در ساخته از آستانه ولی نعمت روگردان گردیده به تبریز آمده مقرب جعفر پاشا شد چون تبریز تسخیر شاهی در آمد او را گرفته بپادشاه رسانیدند از وست

در فرقت تو زنده نه از سخت جانیم — جان از کمال ضعف نیاید بلب مرا

یار با غیر و غم عشق در آغوشم بود — مرگ صد بار به از زندگی دوشم بود

طالب نداشت تاب نگاه تو روز مرگ — پوشید چشم و دادن جان را بهانه ساخت

طاهر نصیرآبادی از ارباب استعداد بوده و در شعر و انشا مرتبه قصوی داشته و تذکره شعرای معاصرین خود جمع نموده از وست

تا نسیم عطر زلفت بر صبا پیچیده است — عطسه در مغز غزالان خطا پیچیده است

طاهر بخاری مردی زاهد پارسا بود در عهد بابر پادشاه بهرات آمده با شعرای فضلای تخت اختلاط کرد این ابیات از وی ست

تا آرزوی آن لب میگون کند کسی | بسیار غنچه وار جگر خون کند کسی
منعم مکن که هیچ بجائی نمی رسد | سعی که در نصیحت مجنون کند کسی
خلقی ملامتم کنند و من برین که آه | از دل چگونه حسرت تو بیرون کند کسی
گفتی که طاهر از پی خوبان دگر مرو | دیوانه را علاج بافسون کند کسی

طاهری نامی سوخته عشق بتان طاهری بود و یکی از غلامان شاه عباس تعشق داشت روزی او را بحجره برد و شاه آگاه شد فرمود تا لب و دندان و دیگر اعضایش بسوختند وی دران حال این مطلع گفت

آنکه دایم هوس سوختن ما میکرد | کاش می آمد و از دور تماشا میکرد
خون شد دلم ز غصه که آن غنچه امید | با دیگران شگفته و با من گرفته است

طوسی خراسانی شاعر نیکو دستگاه و معاصر بابر پادشاه بود از وی می آید

ای ز زلف و رخ تو فتنه و آشوب بدهر | ماه بگریخته از شرم رخت شهر بشهر
هر دم آزاری مفرما نرگس عیار را | کاذ فرمودن نشاید هر دم بیمار را

طبیعت شیخ سیف الدین محمد متخلص به پنیفت بود و قصیده الورا [illegible] از توابع آگره بسر می برد شاگرد میر عبدالجلیل بلگرامی ست و صاحب تذکره شعرا ازوست

چو تاک از سبز پوشیهاست و برگ دغل دارم | لباس صالحان و شیشه می در بغل دارم

طالع محمد حسن گیلانی در اصفهان مسکن گزیده بقدر تحصیلی که کرده بود بموزونی طبع بشاعری علم شد ابیات لطیفه دارد از معاصران علی حزین بوده است از وست

صاف از سینه خدنگت بگذشت | سخت پیکان تو دل گیرم بود
دل افسرده را آسان بود آگاهی و غفلت | ندارد دیده تصویر بیداری و خواب از هم
قرین صاف دلان شو که بی صفا نشود | هزار سال اگر آب در گهر ماند

طالب معروف بدکنی از اولاد ملوک علیه بود در فنون و فضائل کمال حاصل کرده

اول بدرگاه شاه اسمعیل صفوی اوج گرائی تقرب گشت بعده بوجه مذهب اسمعیلیه مجال اقامت
ندیده بدار الامان هندوستان آمده با برهان نظام شاه پیوست و راتق و فاتق مهمات سلطنت گشت
پسر شاه بیمار افتاده و کار از معالجه درگذشت شاه طاهر گفت اگر نیت کنید که بعد شفا مذهب
اثنا عشری اختیار کنیم هرآینه صحت یابد اتفاقاً شاهزاده شفا یافت و آن مذهب بر سلطان
و سائر دکنیان غالب گردید شاه طاهر صاحب مؤلفات عدیده است مثل حاشیه تفسیر بیضاوی
و شرح تهذیب و حاشیه بر الهیات شفا و رساله معاد و غیر ذلک در وادی نظم خصوصاً قصیده
قدرت عالی او مشهور وفاتش در سنه ۹۵۲ اتفاق افتاده

بیرون مشو که شهره ایام میشوی | باشد که میشوی و لیکن بدنام میشوی
جلوه زلف شاهدی برد دل رمیده را | پی بکجا برد کسی مرغ بشب پریده را
ده چه شود اگر شبی بر لب من نهی لبی | تا بلب تو بسپرم جان بلب رسیده را
در غم او لذت عیش از دل ما تنها رفت | خو بغم کردیم چندانکه عیش از یاد رفت

طوفان میرزا طیب اصلش از هزار جریب من اعمال مازندران است جوانی با وقار و شاعر
خوش گفتار بود این اشعار آبدار از جویبار طبع اوست

زرحم نیست که از خاکم آسمان برداشت | مرا فتاده براه تو دید از آن برداشت
شد از نالیدن دل غمزه اش غارتگر جانها | که از بانگ جرس رهزن بفکر کاروان افتد
عقده مشکل من نیست بغیر از دل من | تا دلم خون نشود حل نشود مشکل من

طالب مولوی شاه وجیه الله عظیم آبادی پدرش حبیب الله از عمائد تجار بود وی تحصیل علوم
درسیه کرده دست ارادت بشاه منعم دهلوی داده مکرر حج برآورده و در آخر عمر بمدراس
می بود تا آنکه در سنه ۱۲۲۶ رحلت کرده

تلخی درد فراقت رود از دل بیرون | گر دهی بوسه از آن لعل شکر ریز مرا
بی اختیار میکشدم دل بسوی تو | در عشق تو کجاست بکف اختیار من

طریقی ساوجی خوش طبع وتیز زبان بوده ومدت پانزده سال در سلک مادحان اکبری انخراط داشته آخر متوجه بیت الله گشته و همدران بقعهٔ مبارکه طریق آخرت پیموده از وست

نمیتوان نفسی بیتو درجهان بودن   چرا که جانی و بیجان نمیتوان بودن

طبعی قزوینی شاگرد حکیم شفائی بوده و در وادی سخن فطرت سلیم داشته از وست می آید

لذت تنگدلی باد بران غنچه حرام   که بامداد صبا میل شگفتن دارد

تنها بدیده نتوان داد گریه داد   چون ابر باید از همه اجزا گریستن

شمع ما را تاب بال افشانی پروانه نیست   جان فشانیها برون انجمن خواهیم کرد

طغرا مشهدی طغرای منشور استعداد است و فروغ پیشانی قابلیت خداداد طرح نثر بطور نو انداخته و لآلی عبارات را بجلای تازه نظر فریب جوهریان ساخته از ولایت خود بسواد اعظم هند خرامید و یکچند در ظل عنایت شاهزادهٔ مرادبخش بن شاهجهان پادشاه بمراد دل کامیاب گردید و در رکاب او بسیر ممالک دکن پرداخت آخر در کشمیر گوشهٔ انزوا گرفت و بهانجا بمقر اصلی شتافت و در نزدیکی قبر ابوطالب کلیم مدفون گردید منشآتش که کارنامهٔ رنگین و نگارخانهٔ چین است بغایت شهرت دارد و طغرای کلامش باین خوش نقشی صورت می بندد

دلا چو شمع رگ گردنی ملایم کن   ز مهر دار سراپای خویش قایم کن

رنج نیابد کام دل بی اتفاق رهستان   تا بتیر باخت شود با تیر سیبا زد کمان

اگر چو آینه سر تا قدم شوی یک چشم   بسوی دوست نگر سوی خود نگاه مکن

تنگ حوصلان را بسوی مجلس نتوان برد بی ساغر   با او زوعت ولی دختر رز را بمینا کن

باید چو برق خنده زنان از جهان گذشت   نتوان چو ابر بر سر دنیا گریستن

سوی سر کافتد ز سر به گر نمکگر سفید   عیش غربت کی کند پیری تصرف در جوان

سایه ئی افتاد از طغرا در ایام شباب   پیر چون شد میخورد از سایهٔ طغرا برزمین

سینا بپای ساغر چون سر نهد بسجده   چیزی دگر نخواهد غیر از دعای یاران

بخشید و گجرات و کشمیر و مکانهای دیگر را سیر کرده هفتاد سال بر مسند تدریس باحیاء علوم پرداخت و عالم عالم طلبه را از فیض تلمذ باوج اوستادی رسانید در بلگرام در سنه ۱۰۱۵ رخت بعالم بقا برد و این رباعی از وی ست رباعی

گر بوالهوسی نیاز ظاهر آموخت | کی آتش سوز دل تواند افروخت
چون صورت پروانهٔ فانوس خیال | گرد شمع گشت و یک ذره نسوخت

طغرل

طغرل آخر سلاطین سلاجقه و خسرو تمام عراق بود از بی اعتباری زمانه امور مملکت را بکفایت دیگری گذاشته منزوی شد تا باشد که دمی باستراحت بزید اما این سبب گسستن رشتهٔ سلطنتش شد قزل ارسلان که بنده زادهٔ وی بود خروج کرده وی را بگرفت و سلطنت سلاجقه سپری شد این رباعی از وست

رباعی

دیروز چنان وصال جان افروزی | امروز چنان فراق عالم سوزی
فریاد که در دفتر عمرم ایام | آنرا روزی نویسد این را روزی

طهماسپ

طهماسپ شاه طهماسپ صفوی صیت عدلش لرزه بزنجیر نوشیروان افگنده سیادت نسب باسعادت حسب یکجا داشت و بمراتب سخنوری و سخن شناسی مربوط بود این رباعی از وست

رباعی

یکچند پی زمرد سوده شدیم | یکچند بیاقوت تر آلوده شدیم
آلودگی بود بهر رنگ که بود | شستیم بآب توبه آسوده شدیم

طوفی

طوفی تبریزی حلی بند و لبش نکته انگیز است شغل زرگری داشت و تمام بضاعت خود در هوس کیمیاگری در باخت و کاری نساخت گویا از تاثیر هوای گیلان درین فکر نارسا افتاد ورنه شعرای با سلیقه را این خیالات بیجا که از قبیل صید عنقاست کجا گرفتار تواند کرد تذکره و دیوان دارد قریب بیست هزار بیت در شعر از سخنوران نامی عصر خود بود این چند بیت

از دیوانش درین تذکره ثبت افتاده

آنکه جان تعبیه در صورت دیوار کند — جلوهٔ کرد که چون صورت دیوارم کرد
دوری نه برست سخت بود سوختگان را — سخت ست جدائی بهم آموختگان را
کس با خبر ز حال دل غافل تو نیست — تو در همه دلی و کسی در دل تو نیست
با آنکه هست خلوت وصل تو با رقیب — شرم تو با هزار نگهبان برابرست
ننشستی بر سر خاک شهیدان آه ازان ساعت — که برخیزی و چندین کشته همراه تو برخیزند
جدائی تو بناکام برد او اهل عشق — چنان بود که بحسرت کسی جوان میرد
بمحشر پایهٔ رشک دگر باشد رقیبان را — که خواهند از تو ایشان داد و من خاموش بنشینم
تا کس نداند آمدن من بسوی تو — هر بار از ره دگر آیم بکوی تو
بتو عالمیست عاشق شده ام باین تسلی — که کسی محبت از من بتو بیشتر ندارد
چون فلک خواهد غمی از جان ناشادم برد — آورد پیش غمی را کان غم از یادم برد

طبعی میر کمال الدین حسین از اکابرزادگان سیستان ست بعراق عجم رفته میگذرانید این شعر از وست

زود از برم چنین گله آلود بر مخیز — باقی نماند جز نفسی زود بر مخیز
از سوز درون من به برون هم اثری هست — گر راه فغان بسته شود چشم تری هست
چندین به پریشانی آن زلف چه نازی — در زلف تو از زلف تو آشفته تری هست
هر خشت ز سر منزل امید بجا نیست — از بسکه زمین دل با زلزله دارد

حرف الظاء المعجمه

ظهیر فاریابی سلالهٔ فصحای متقدمین و [illegible] آفرین ست نظم دیوانش در سلاست ماء معین و جواهر بیانش نمونهٔ عقد پروین حسن تحریرش کاشف انشراح خاطر و جواهر تحریرش ضامن جلاء بصائر سواد بیانش [illegible] دیوانش قابل ورزدی.

طبعی

ظهیر

دراهم القری مادح قزل ارسلان بود سال وفاتش بروایت دولت شاه ۵۵۸ه وبقول صاحب هفت اقلیم ۵۶۳ه بوده دیوانش آئینهٔ صفا و جلوه گاه پریزادان خوش سیاست کسیکه بمطالعهٔ قصاید وی میکند میشناسد که قوت ناطقهٔ او بچه مرتبه ست و مخالص خوبی دارد و درمیان اکابر شعرا اختلاف ست درآنکه سخن ظهیر نازکتر ست یا سخن انوری باطراوت تر مجد الدین همگر سخن ثانی را افضل گفته و میرزا بیدل در حق انوری فرموده ع بر معنیش بشاش و بر الفاظ او بری و میر آزاد سخن اول را ترجیح داده و برخی از تشابیب او بقلم آورده از انجمله این ست ؎

سپیده دم چو زند ابر خیمه در گلزار　　گل از سراچهٔ خلوت رود بصفهٔ بار
زاعتدال هوا مستحکم جانور گیرد　　اگر بنوک قلم صورتی کنند نگار
عروس باغ مگر جلوه میکند امروز　　که باد غالیه سای ست و ابر لولوبار
کلیم وار ز شاخ درخت بلبل را　　فروغ آتش گل کرده عاشق دیدار
هنوز ناشده سوسن ز بند عهد آزاد　　دراز کرد زبان چون مسیح در گفتار
نهاد نرگس رعنا بخواب مستی سر　　هنوز ناشده در چشم او نشان خمار
جهان باین صفت از خرمی و مجلس شاه　　درو چنانکه در اثنای سال فصل بهار
زخاک مجلس او بوی خلد می آید　　چنانکه نکهت عنبر ز طبلهٔ عطار

و از مخالص اوست ؎

زآتش محنت من گل بدمد گر خواهد　　تاج دین مفخر احرار جهان ابراهیم
دگر مکن مدد زلف کافرت که قویست　　بعهد شاهجهان بازوی مسلمانی
رسید نالهٔ من در فراق ماهرخی　　بر آسمان و شنیدند مهر و کیوانش
اگر بحضرت خسرو نمیرسد زان ست　　که از سپهر برین برترست ایوانش

رباعی
تاکی ز غم تو رخ بخون شوید دل　　آزار فراق تو بجان جوید دل
جسم ار گذر آسمان نمی یارد جان　　بخشای که از زمین نمی روید دل

ظهیر

ظهیر در علم حکمت و هیئت بسیار فائق بود چنانچه او را صدر الحکما همی گفتند در مبادی حال به نیشابور آمده و از طغان شاه بن مؤید نوازش یافته پس با زندران شتافت و ملوک آن دیار را مدح گفت و از انجا حرکت بسوی اذربیجان نمود و جهان پهلوان مقدم او را گرامی داشته و همت به تربیت او گماشته بعد فوتش بپایهٔ قزل ارسلان قرار گرفت و آخر از ورنجیده با اتابک ابوبکر بن جهان پهلوان رجوع آورد و بلوازم اکرام اختصاص یافت شبی در مجلس اتابک این رباعی گفته

رباعی

ای ورد ملائکه دعای سر تو … سرنیست زمانه را بجای سر تو
با دشمن تو نیام شمشیر تو گفت … سر دل من باد فدای سر تو

اتابک فرمود تا هزار دینار سرخ پر و نثار ساختند ظهیر در آخر عمر دامن از ملازمت کشیده در تبریز گوشه نشین طاعت و عبادت گشت و در سنه ۵۹۸ درگذشت و بپهلوی خاقانی مدفون گردید

منه

عروس ملک کسی در کنار گیرد چست … که بوسه بر لب شمشیر آبدار دهد
باد آمد و گل بر سر میخواران ریخت … یار آمد و مل در قدح یاران ریخت
از سنبل تر رونق عطاران برد … وز نرگس مست خون هشیاران ریخت

وله من قصیده

شرح غم تو لذت شادی بجان دهد … ذکر لب تو طعم شکر در دهان دهد
طاوس جان بجلوه در آید ز خرمی … گر طوطی لبت بحدیثی زبان دهد
جز زلف و چهرهٔ تو ندانم که هیچکس … خورشید را ز ظلمت شب سایبان دهد
آن طاقت از کجا که صدای زدر دل … در بارگاه خسرو صاحبقران دهد
نه کرسی فلک نهد اندیشه زیر پای … تا بوسه بر رکاب قزل ارسلان دهد
تیغش زکله سر همیخرد دشمنان … نسرین چرخ را چو هما استخوان دهد

ظهوری

در به گیر تو عمر عهد و صبر صبر اجل   نوروز را طبیعت فصل خزان دهد

ظهوری ترشیزی ساقی خمخانهٔ فصاحت و هنگامه ساز انجمن بلاغت ست رشحهٔ قلمش خونابهٔ رگ تاک و مداد رقمش ته جرعهٔ میخانهٔ ادراک ظهور دولت سخن در عهد او بمعارج علیا رسیده و نهال کلام موزون از زمین تربیت او سر بطارم اخضر کشیده میرزا صائب او را باد ب یاد میکند و میگوید

صائب نداشتیم سر و برگ این غزل   این فیض از کلام ظهوری بما رسید

ظهوری درین زمین دو غزل دارد بیتی از آن وقت مرا خوش کرد

با خنجر کشیده تغافل رسانده بود   خود را به پیش من که نگاه از قفا رسید

حق این ست که ظهور او عالم سخن را نواخت و نور او سواد معنی را روشن ساخت خوش بیانی از و ذخیره اندوز افتخار ها شیوه زبانی از و چهره افروز اعتبار ها ساقی نامهٔ ظهوری عجب صفائی و نمکی دارد و بنازکادائیها دل از دست می رباید مثنوی را بکرسی عجبی نشانده و نثر را از جوا هر زواهر گذرانده نثر ملا اگرچه طرز خاص دارد اما غزلش باین رتبه نیست بعد سیاحت عراق و فارس عازم گلگشت دکن شد و در دار السرور بیجاپور رتوطن گزید و از خوان احسان ابراهیم عادل شاه الوان نعمتها اندوخت و کام و زبان را بمداحی او شیرین ساخت شاه در صلهٔ ساقی نامه چند زنجیر فیل پر از نقد و جنس داد ملا ملک قمی او را بزیور کمالات محلی دیده طرح الفت ریخت و دختر خود را در عقد از دواجش کشید و این هر دو سخن آفرین بلاغ اتحاد فوقی بهم رسانیدند و تا ایشان بمشارکت فکر تحریر در آوردند میان ظهوری و عرفی مراسلات و مراسلات بود ظهوری شالی برای عرفی هدیه فرستاد چون قابل هدیه نبود عرفی این رباعی نوشت

رباعی

این شال که چشمش بمدد نظر نیست   آیات رعونت همه را تفسیر ست
تا مستِ نگهِ تماشش کشمیر گزد   صد رخنه بکار هر دو م کشمیر ست

وفات ظهوری در سنه ۱۰۲۵ واقع شد شاهد سخن را مشاطگی فکر چنین جلوه ظهوری بخشد ؎

شب ز مژگان تر رفتم غبار آستانش را — پشیمانم که کاری یاد دادم پاسبانش را

تغافل پیشهٔ صید افگن این سرزمین باشد — که دایم بهر تقریب نگاهی در کمین باشد

نیفتادم چنان کز کوشش افلاک برخیزم — مگر گرد تو گردد گرد من کز خاک برخیزم

همچنان طفل مزاجیم اگر پیر شدیم — کوچه گردی ست بجا گرچه زمین گیر شدیم

ازین چه باک که رسم وفا نمیدانی — بلاست این که طریق جفا نمیدانی

مدار خویش همه جمله بر نمیدانم — گذشت کار ز طفلی چرا نمیدانی

سعادت ست بعشق تو هر نفس مردن — وگرنه خضر منم عمر جاودان بلاست

نیازموده که زور غرور تا چند ست — اگر حریف ضرور ست عجز ما اینجاست

تو ادا فهم نهٔ ورنه تغافل نگه ست — تو سخن سنج نهٔ ورنه خموشی سخن ست

چراغ عاریتی تیرگی زیاده کند — بروشنائی شبهای تار سوگند ست

که دیدست اینچنین حیا و قدرت آن مروت این — که زخم فربه از نخچیر لاغر برنگرداند

خصم گو صبر مرا عجز تصور میکن — شیشهٔ مرد عداوت بمحبت سوگند

بکاری چون نگاه تیز پیمان قاصدی خواهم — نشستن بر سر راه صبا از من نمی آید

بتمکین گاه عرض حال کوه آهنی بودم — چه دانستم حیا در ریشه‌ام سیماب اندازد

خموشی نغمه‌ها دارد سخن پرداز میداند — نخستین نالهٔ ساکت هیچگه ملزم نمیگردد

اگرچه یاد مرا رخصت نشستن نیست — همین بس ست که بر خاطرش گذر دارد

ز صدر داشت چشم اشکبارم قرعهٔ طالانی — نمیدانم شکیبم از سفر کی باز می آید

ز ذوقی ست پادشاهی اقلیم دوستی — خواهم که یک دو روز تو باشی بجای من

تیغ تو نمیداشت اگر آب مروت — خون چو منی را که رساندی به بهائی

فلک گویا تلاش منصب مشاطگی دارد — وگرنه چیست از خورشید و مه آئینه گردانی

کدام جور تو از لطف دلنشین‌تر نیست | چه احتیاج که تشویش انتخاب کنی
ز فربهی بغل در نیاید آسایش | بدر ز خویش هم آغوش کردهٔ ما را
نیست در کیش مروت جائز | رغبت خنده بلب دزدیدن
هر دم هوس نهد سخنی در زبان ما | مهری ببوسه کاش زنی بر دهان ما
پروانهٔ افسرده‌ام امید که شمعی | با شعله کند دست و بغل بال و پرم را
چه بیکسانه نهادم سری ببالش خشت | بغیر داغ جنون کس نماند بر سر ما
نه تنها نقش نامت بر نگین دل هوس دارم | ازین حسرت عقیقی کرده‌ام هر قطرهٔ خون را
خود را بآب گریه دهیم یا بباد آه | گر هستیم غبار ضمیر منیرتست ❊
نی کحل گشت چشم و نی معطر شد دماغ | شکوهٔ بیرحمی باد صبا خواهم نوشت
هر در چند گردی لنگ می باش | بمن بنما کسی را که شل نیست
هنوز جسم هوس خوردهٔ تو رسوا نیست | برآر تیغ که فردا گناه از ما نیست
بر باد دهیم خاک خود را | بر خاطر او ز ما غبار است
ظهوری شکوه‌ات از یار بیجاست | تو بی طالع فتادی جرم او چیست
چشم را پردهٔ خود کرده بدیدن رفتم | پنبه در گوش نهادن بشنیدن رفتم
سجدهٔ دائی بود تمنای جبین | کرده پیری مدد اینک بخمیدن رفتم
مرگ چو منی اگرچه سهل است | گنجایش لب گزیدنی داشت
ز رشک غیر ظهوری بمرگ نزدیکی | بمیر زود که قربان غیرتت شده‌ام

رباعی

بر تابه هجر جز طپیدن چکنم | رم کرده چو صبرم آرمیدن چکنم
عیبی ست عظیم زندگانی بی تو | دارد خجلم امید دیدن چکنم

ظریفی ساوجی پیر فاسق مسخره بود و بزور بیحیائی اکثری را از شعرا بدرگاه اکبر پادشاه

میگشید آخر بزیارت حج مشرف گردید وهمانجا درگذشت آزوست

دیدیم برفتن قدآن سرو روان را هرچند ندیدست کسی رفتن جان را

درد عشق افزود وهمدردی درین عالم نماند دردمندی بود مجنون درجهان اوهم نماند

نمیتوان نفسی بی تو درجهان بودن چرا که جانی وبیجان نمیتوان بودن

ظفر شیخ محمد برهان اورنگ آبادی کتب درسی علی الترتیب تحصیل کرده واستعداد لائق بهمرسانیده وباکتساب عروض عرفی بخدمت میر آزاد بلگرامی پرداخته دراواخر مائة ثانی عشر جان بجان آفرین سپرد ازوی می آید

بنبزم آتشین رویان دل دیوانه گم کردم سپندی داشتم امادرآتش خانه گم کردم

مبادا هیچکس یارب چو من آواره مجنونی کز آبادی جدا افتادم وویرانه گم کردم

نبود شکوه ز صیاد دل آزار مرا گرده هر موسم گل رخصت گلزار مرا

شمع درحالت افروختگی گریه کند مایهٔ سوز بود عشرت بسیار مرا

رباعی

ازعهد شعوری پرستم کردند دیدند زاهل هوش مستم کردند

درگلشن امتیاز مثل نرگس چشمم شده وا جام بدستم کردند

ظاهر محمد کاظم معنی یاب بعدیل بود وساکن خطه اردبیل بکسب زرگری معاش میکرد وگوهر سخن نیکو می سفت ازوست

صفای جوهر خوبی ز بادهٔ ناب ست لبی که نیست می آلوده لعل بی آب ست

ظهیر خباز سبزی از لاهیجان بوده ازوست

جمال دوست بدیدن نمی شود آخر گل بهشت بچیدن نمی شود آخر

نیافتم که سر رشته درکجا پیداست که آه من بکشیدن نمی شود آخر

ظهیرا ازسادات نهاوند وشعرا بهر هندست منه

گه بمسجد دل ما گاه بمیخانه رود ✤ چون گدائی که ازین خانه بآن خانه رود

در حیرتم فروغ تجلی نمود رخ — خلوت سرای جلوهٔ معشوق بیخودیست

ظهوری — ظهوری تبریزی از مستعدان وقت خود بود و این بیت ازوست ✤ شعر

چه رشک می بری ای دل بکشتگان غمش — تو هم بمقصد خود میرسی شتاب مکن

حرف العین المهمله

عباس — عباس مروی عم رسول ثلاثه شعرا بلکه ابو الآبا فصحا است و اول کسی ست که در عهد اسلام طرح شعر فارسی انداخت و بنات النعش سخن را پروین ساخت چون الویه مامون عباسی بخطهٔ مرو خرامید عباس قصیدهٔ مدحیه فارسی بنظر خلیفه گذرانید این ابیات ازوست شعر

ای رسانیده بدولت فرق خود تا فرقدین — گسترانیده بجود و فضل در عالم یدین

مر خلافت را تو شایسته چو مردم دیده را — دین یزدان را تو بایسته چو رخ را هر دو عین

کس برین منوال پیش از من چنین شعری نگفت — مر زبان پارسی را هست تا این نوع بین

لیک زان گفتم من این مدحت ترا تا این طرق — گیرد از مدح و ثنای حضرت تو زیب و زین

عراقی — عراقی شیخ فخر الدین ابراهیم بن شهریار همدانی محقق سالک و فاضل ارجمند و مرید و خواهرزادهٔ شیخ شهاب الدین سهروردی بود در همدان مدرسه عالی و خوضی صافی داشت طلبهٔ علم را درس گفتی و بر فقرا ایثار کردی این ابیات ازوست شعر

نخستین باده کاندر جام کردند — ز چشم مست ساقی وام کردند

چو خود کردند راز خویشتن فاش — عراقی را چرا بدنام کردند

در آخر عمر بعهد سلطان خدابنده بشهر دمشق رسید و در ۶۸۸ رخت هستی بدار البقا کشید و در پهلوی شیخ محی الدین بن العربی مدفون گردید در وقت نزع جان این رباعی بر زبان داشت رباعی

در سابقه چون قرار عالم دادند — مانا که نه بر مراد آدم دادند ✤

هر قاعده و قرار کان روز افتاد — نی بیش بکس ز وعده نی کم دادند

آمید بلبل بیدل ز گل وفا داری ست   دلی وفا نکند شاهدی که بازاری ست
صنا ره قلندر سزد اربمن نمائی   که دراز و دور دیدم ره و رسم پارسائی
بطواف کعبه رفتم بحرم رهم ندادند   که برون درچه کردی که درون خانه آئی

رباعی

عالم ز لباس شادیم عریان یافت   با دیده پرخون و دل بریان یافت
هر شام که بگذشت مرا غمگین دید   هر صبح که خندید مرا گریان یافت

رباعی

افسوس که ایام جوانی بگذشت   سرمایهٔ عیش جاودانی بگذشت
تشنه بکنار جوی چندان خفتم   کز جوی من آب زندگانی بگذشت
رفت دل و نمیرود آرزوی تو از دلم   عمر شد و نمیشود نقش تو از خیال من
عراقی از دل و جان آن زمان امید برید   که چشم مست تو از خواب سرگران برخاست
او را چه خبر از من و از حال دل من   کو دیدهٔ پرخون و دل ریش ندارد

عمر خیام اصلش از نیشاپور ست در حکمت و ریاضی و نجوم مستعد بود شاگرد امام غزالی ست
رباعیاتش شهرت دارد در ۵۱۷ه درگذشت از وست

آن خواجه که خویش را اکو میگفت   وز کبر سخن بچشم و ابرو میگفت
بر کنگرهٔ سرای او فاخته   دیدم که نشسته بود و کوکو میگفت

رباعی

گر گوهر طاعتت نسفتم هرگز   ور گرد گنه ز رخ نرفتم هرگز
نومید نیم ز بارگاه کرمت   زیرا که یکی را دو نگفتم هرگز
آن تن چو رود روان پاک من و تو   رباعی   خشتی دو نهند در مغاک من و تو
وانگاه برای خشت گور دگران   در کالبدی کشند خاک من و تو

رباعی

برگیر ز خود حساب اگر با خبری	کاول تو چه آوردی و آخر چه بری
گوئی نخورم باده که می باید مرد	میبایدمرد اگر خوری ورنه خوری

عبید زاکانی فاضل خوش طبع بود و در اکثر علوم مهارت داشت اما هزل بر مزاجش غالب بود این ابیات از وست رباعی

ای خواجه مکن تا بتوانی طلب علم	کاندر طلب راتبه هر روز بمانی
رو مسخرگی پیشه کن و مطربی آموز	تا داد خود از کهتر و مهتر بستانی
رب بهشتی رویت جمال مه بکمال	برد ز نکهت بویت صبا خبر بشمال
زند به تیر نظر غمزه ات نشانه مهر	کشد بگوشه چشم ابروت کمان هلال
توئی که آب حیات از لبت بود سائل	خوشا کسی که کند با لبت جواب و سوال
حرام گشته بغیر از عبید در عشقت	بشاعران تخیل نمای سحر حلال
عبید پیش کسانیکه عشق می ورزند	شب وصال کم از روز پادشاهی نیست

عنصری بلخی مالک رقاب سخن طرازیست و ملک الشعرای پایه تخت سلطان محمود غازی وفاتش در سنه ۴۳۱ بوده این رباعی از وست رباعی

گر عیب سر زلف بت از کاستن است	چه جای بغم نشستن و خاستن است
وقت طرب و نشاط و می خواستن است	کاراستن سرو ز پیراستن است
عمید دولت ابوالقاسم بن خواجه حسن	که هست طاعت او بهر زمانه فسار
سیاست و کرم خواجه گردش فلک است	کزو سوار پیاده شود پیاده سوار
ز خواجه جود پدید آید و ز گردون بخل	ز آب ابر پدید آید و ز خاک غبار
بایستند بزرگان چو پیش او برسند	چو وا رسند بدر بایستند انحصار
بنقش سیرت او حصر کرده شد معنی	بنام مدحت او داغ کرده شد اشعار

عجزی تبریزی حسن بیگ طبع نظم داشت و شعر خوش میگفت و در مجالس کمال اعتبار داشته و دیوان بابا فغانی را جواب گفته از نظر شاه صفوی جبلی گذرانیده شاه برای او وظیفهٔ سالانه تعیین فرمود از وست

شادم ز طعن خلق که مرغان باغ عشق — شاخی که سنگ میرسدش آشیان کنند

مکن در صیدگاه عشق پای جستجو رنجه — که صید این زمین خود بر سر صیاد می آید

بی تو مستان ترا باده گلوگیر شدست — آب در حلق اسیران تو زنجیر شدست

عاشقی مرد خوش طبع مجلس افروز بود و اصلش از سیستان بود و این شعر از وست

بچیزی گر شب هجران دل خود شاد میکردم — جفاهایی که بر من کرده بودی یاد میکردم

زینسان که خاک در شب هجران بسر کنم — مشکل که روز حشر سر از خاک بر کنم

عبد العلی در مشهد مقدس ماند و بود و سیر میکرد و در سلک خوش صحبتان عهد منتظم بود و این رباعی از وست بد نگفته

ای کاسهٔ تو سیاه و دیگ تو سفید — از آتش و آب هر دو بیچاره امید

آن شسته نمی شود مگر در باران — وین گرم نمیشود مگر از خورشید

عیسی قاضی مسیح الدین ساوجی فاضل جلیل و عالم نبیل بود و بتعلیم شاهزاده سلطان یعقوب اشتغال داشت از سلطان چندان نوازش یافت که از حیز تحریر بیرون است بعد وفات سلطان باغوای حاسدان در سنه ۸۹۶ بقتل رسید دیوان هزار بیت دارد مشتمل بر غزلیات وغیره از وست

آرزوی دل مشتاق بسوی تو مرا — میکشد هر دم و ره نیست بکوی تو مرا

را هم درون باغ تو دربان نمیدهد — گلگشت را بهانه کن و پیش در بیا

فرست سوی من خبر خویش کامدم — من میروم ز خویش تو پیش از خبر بیا

هرگز نبود از تو گمان جفا مرا — دیگر بکس نماند امید وفا مرا

رباعی

برگیر زخود حساب اگر با خبری — کاول تو چه آوردی و آخر چه بری
گوئی نخورم باده که می باید مرد — می باید مرد اگر خوری ور نه خوری

عبید زاکانی فاضل خوش طبع بود و در اکثر علوم مهارت داشت اما هزل بر مزاجش غالب بود این ابیات از وست رباعی

ای خواجه مکن تا بتوانی طلب علم — کاندر طلب راتبه هر روز بمانی
رو مسخرگی پیشه کن و مطربی آموز — تا داد خود از کهتر و مهتر بستانی

رسد به پیش رویت جمال مه بکمال — برد ز نکهت بویت صبا خبر بشمال
زند به تیر نظر غمزه ات نشانه مهر — کشد بگوشه چشم ابروت کمان هلال
توئی که آب حیات از لبت بود سائل — خوشا کسی که کند با لبت جواب سوال
حرام گشته بغیر از عبید در عشقت — بشاعران تخیل نهای سحر حلال
عبید پیش کسانیکه عشق می ورزند — شب وصال کم از روز پادشاهی نیست

عنصری بلخی مالک رقاب سخن طرازی ست و ملک الشعرای پایه تخت سلطان محمود غازی بوده وفاتش در سنه ۴۳۱ بوده این رباعی از وست رباعی

گر عیب سر زلف بت از کاستن ست — چه جای بغم نشستن و خاستن ست
وقت طرب و نشاط و می خواستن ست — کارستن سرو ز پیراستن ست

عمید دولت ابوالقاسم بن خواجه حسن — که هست طاعت او بر سر زمانه فسار
سیاست و کرم خواجه گردش فلک ست — کزو سوار پیاده شود پیاده سوار
ز خواجه جود پدید آید و ز گردون بخل — ز آب ابر پدید آید و ز خاک غبار
بایستند بزرگان چو پیش او برسند — چو وا رسند بدر بایستند انحصار
بنقش سیرت او مهر کرده شد معنی — بنام مدحت او داغ کرده شد اشعار

عجزی تبریزی حسن بیگ طبع نظم داشت و شعر خوشی میگفت و در مجالس اکابر اعتبار تمام داشته و دیوان بابا فغانی را جواب گفته از نظر شاه صفوی چلپی گذرانید شاه برای او وظیفه سالانه تعیین فرمود از وست

شادم ز طعن خلق که مرغان باغ عشق — شاخی که سنگ میرسدش آشیان کنند
مکن در صیدگاه عشق پای جستجو رنجه — که صید این زمین خود بر سر صیاد می آید
بی تو ستان شرابا ده گلوگیر شده است — آب در حلق اسیران تو زنجیر شده است

عاشقی مرد خوش طبع مجلس افروز بود اصلش از سیستان بوده این شعر از وست

بهجری گر شب هجران دل خود شاد میکردم — جفاهایی که بر من کرده بودی یاد میکردم
زینسان که خاک در شب هجران بسر کنم — مشکل که روز حشر سر از خاک بر کنم

عبد العلی در مشهد مقدس ماند و بود میکرد و در سلک خوش صحبتان عهد منتظم بود این رباعی از وست بد نگفته است

ای کاسه تو سیاه و دیگ تو سفید — از آتش و آب هر دو ببریده امید
آن شسته نمی شود مگر در باران — وین گرم نمیشود مگر از خورشید

عیسی قاضی مسیح الدین ساوجی فاضل جلیل و عالم نبیل بود بتعلیم شاهزاده سلطان یعقوب اشتغال داشت از سلطان چندان نوازش یافت که از حیز تحریر بیرون است بعد وفات سلطان باغوای حاسدان در سنه ۹۰۶ بقتل رسید دیوان هزار بیت دارد مشتمل بر غزلیات و غیره از وست

آرزوی دل مشتاق بسوی تو مرا — میکشد هر دم و ره نیست بکوی تو مرا
راهم درون باغ تو دربان نمیدهد — گلگشت را بهانه کن و پیش در بیا
مفرست سوی من خبر خویش کامدم — من میروم ز خویش تو پیش از خبر بیا
هرگز نبود از تو گمان جفا مرا — دیگر بکس نمانده امید وفا مرا

شبی که آن مه مهجبین همنشین من است | ستاره دار لبی دیده در کمین من است
سویش خبر برید که عیسی هلاک شد | کو را بمهربانی من آزمون کنید

عارضی قمی جز آنکه از اهل آن دیار است دیگر از حالش چیزی معلوم نشد از وست

روز وصلی طلبم همچو شب هجر دراز | تا کنم شرح ستمها که تو با من کردی

علائی آشتیانی مردی فضیلتمند بود از قم و نزد بعضی از اهل یزد جرد بوده از وست

مقامش در دل و در دیده ام رازان نشد | که با دل در میان ننهاده ام راز نهانش را
شادند عالمی که مرا هر زمان غمیست | دارم غمی که باعث شادی عالم است
دیروز پریشانی خود را بتو گفتم | امروز پریشان ترازانم که توان گفت
نه صبر بیش ازین بیشتر توان کردن | نه غیر صبر علاجی دگر توان کردن

عشقی از افاضل عرفا و صوفیه فضلا است مرید شیخ احمد اصفهانی شرح قصیده تائیه
ابن فارض نوشته این رباعی از وست

رباعی

دل گفت مرا علم لدنی هوس است | تعلیم کن اگر ترا دسترس است
گفتم که الف گفت دگر هیچ مگوی | در خانه اگر کس است یک حرف بس است

عتابی حسن بیگ تکلو از ایران دو بار بهند آمده مردی بود اغور عدیم الحیا با وجود
عدم صلاح در حق خود اعتقاد درجه قطبیت داشته اما طبعش در مرتبه سخنوری درست بود
در ۱۰۲۱ در اجمیر بقتل رسید منه

شهید جلوه یارم بس این سعادت من | که چشم حسرت صد زنده در قفای من است
اینجا دل پاره ئی ستانند | اخلاص بچاک پیرهن نیست
مرا بدلق مرقع بسیمبر خوار مدار | که باده نشه دهد گرچه در سفال بود

عزت شیخ عبد العزیز اکبرآبادی در سلک ملازمان عالمگیری انتظام داشت نظر بحالات

ذاتی و صفاتی او شاه دین پناه عروج رتبه‌اش بجواست الاحیات وفا نکرد و در سنه ۱۰۶۹ ازین جهانی شد از وست

مگو که بسمل تیغ تو از رسیدن رفت — که راه صد رم وحشت بیک طپیدن رفت

سامان صد چمن نه بدامانم آرزوست — آن دست همچو گل بگریبانم آرزوست

شعلهٔ آهی که کوه بی‌ستون را آب ساخت — در دل سنگین شیرین هیچ تاثیری نکرد

صدائی بر نخیزد گر که بسمل شد ز نخچیرش — مگر زد آن شکار افکن بسنگ سر شمشیرش

عابد عبد الرحیم تورانی بیشتر در شاهجهان آباد بسر می برد سخنش خالی از نزاکت نیست شوق وافر و ذوق تکاثر داشت منه

بخون دیدهٔ عاشق کجا آلوده میسازد — کف پای که از رنگ حنا دارد گرانیها

عظیم نامش شیخ علی عظیم است فرزند دلبند شیخ ناصر علی سهرندی است سخنش سرمایهٔ سوز و گداز و بهارت سخنوری دمساز در عهد محمد شاه پادشاه بفراغ خاطر بسر می برد در اواسط سنه ۱۲۰۰ مرحلهٔ حیات طی کرد از وست

بغارت رفت یا خون گشت یا محو تماشا شد — خدا داند چه پیش آمد دل دیوانهٔ ما را

چو هم شوخ نیرنگ خود آرائی دل — پر طاوس بود چشم تماشائی دل

برون از شهر وحشت گوشهٔ ویرانه دارم — چو مژگان در سواد چشم آهو خانه دارم

عاشق آقا محمد اصفهانی سخنش دلاویز است و حرفش درد انگیز در اواسط سنه ۱۲۰۰ رخت بدار البقا کشید از وست

شرح حق گو که کنم فکر پرستاری دل — آخر عمر من و اول بیماری دل

تحمل چون توان کردن که بر روی تماشائی — در گلزار سر بنهاد گلچین و چمن باشد

رباعی

ای ساقی گلچهرهٔ زیبائی همه — وی سرو سهی قامت رعنائی همه

پرکن قدحی که زود خواهی دیدن — خالی بکنار این چمن جائی هم

عاجز

عاجز عارف الدین خان اورنگ آبادی جملش از بلخ است پدرش بعهد عالمگیری وارد هند گشته بمنصبی مفتخر گردید وی از سرکار آصفجاه منصب و جاگیر و خطاب خانی یافت و در ۱۱۸۶ دست از زندگانی شست عارف الدین خان عاجز تاریخ مرگ اوست که خود گفته

از وست ه

بزهد خشک نتوان یافت فیض عارفان هرگز — کجا کار شراب از نشهٔ تریاک می آید
نرگس فگنده سر بخیال نگاه کیست — استاده سرو منتظر گرد راه کیست
برق حسنت افگند در دل شرار آئینه را — سایهٔ خال تو سازد داغدار آئینه را

عزت

عزت شیخ فقیه الدین ساکن امیتهی مضاف صوبهٔ اوده بود بر جادهٔ قناعت قیام داشت اواخر مائه ثانی عشر دار فانی را بگذاشت از وست ه

نکهت روضهٔ رضوان و پیامِ تو یکیست — دم جان بخش مسیحا و کلامِ تو یکیست
تا ز رفتار تو نزدیک بمن گم سازد — رفتنِ عمر من و طرز خرامِ تو یکیست
بنشین کز سر ما شور قیامت برخاست — فتنه برپا شدن حشر و قیامِ تو یکیست
کی ز دستِ تو برد جان بسلامت عزت — دست بردن بسر تیغ و سلامِ تو یکیست

عاصی

عاصی نور الدین محمد خان از ملازمان نواب والاجاه بود تلاش نیکو داشت و بموزونی طبع مضامین رنگین می بست اواخر سنه ۱۲ درگذشت منه

تا بمیخانه نشسته ست من لشت — دور پیمانه بدست من و تست
جلوهٔ تست در آئینهٔ دل — مشکن دل که شکستِ من و تست

عشقی

عشق زین الدین جامی در عمر هفت سالگی وارد هند گشته تربیت از شاه محمد پناه قابل یافته طبع موزون داشت در اوائل سنه ۱۲ پا بدامن عدم کشید از وست ه

دی میگذشت یار و رقیب از عقب رسید — گفتم که عمر میرود و مرگ در قفاست

عذری اسحق بیگ برادر کهتر مؤلف آتشکده ست مرد عشق پیشه بود و سخن طرازی خوش اندیشه

قبای هستی را در اوایل ۱۱۳۰ چاک کرد منه

نشد گر کارگر زخم تو ای بیداد گر ما را | مخور غم میکشد خود حسرت زخم دگر ما را

شاد و سازید پس از مرگ دل زار مرا | بر سر تربتم آرید دل آزار مرا

عاشق مولوی سید محمد عبد الودود نقوی اصلش از کتره مضافات صوبهٔ الهآباد است جدادش

بتقریب جاگیر در بردوان رخت اقامت انداختند پدرش عهدهٔ تدریس مدرسهٔ عالیهٔ کلکته داشت او

هم زانوی ادب بخدمت مولوی امین الله مدرس ته کرده استعداد شایسته در علوم عقلیه و نقلیه

بهم رسانید و در مدرسه آمده بتدریج بافتای صدر رسید این ابیات از دیوان اوست

ازین چینها که دارم بر جبین وقت کهن سالی | بصد لب میکنم تفسیر پیچ ضعف پیری را

خجالت زده ام زانکه نمی دهم زفراقش | به دعوی ما شاهد ما چهرهٔ زرد ست

نکند صبر این دل نادان | کار با سخت جاهل افتاده ست

داغ دل از سینهٔ صد چاک عاشق خوش ببین | رخنهٔ دیوار بهر دیدن گلزار به

عماد فقیر از اکابر کرمان و شعرای پاکیزه بیان بوده وفاتش در ۷۷۳ اتفاق افتاده دیوانش

متداول ست منه

تو سپندار که هر گوشه نشین دیندار ست | ای بسا خرقه که هر رشتهٔ او زنار ست

طاعت ناقص من موجب غفران نشود | راضیم گر مدد علت عصیان نشود

علمی لاری شمس الدین محمد در بدایت حال قاضی طرشت بوده بعد ج عنان بسمت دکن تافته

و در ۹۷۸ وفات یافته از وست منه

قبای سبز در بر سرو نازش میتوان گفتن | سخن کوته کنم عمر درازش میتوان گفتن

عنایت الله شیرازی خط نستعلیق بسیار خوب می نوشت و بدرگاه اکبری بمنصب بادشاهی

کتابخانه مامور بوده از وست منه

خود گرفتم که نیم دوست ولیکن اغیار / حرفی از دشمن خود نیز شنیدن دارد

عبدالغنی

عبدالغنی همدانی در عهد اکبری بهند رسیده و گاهی برسم تجارت و گاهی برسم ملازمت میگذرانید

از وست

بگذشته و آینده دریغ و هوس ست / عمری که شنیده‌ایم همین یکنفس ست
میدان ازل تست مرکبی جولان ده / زان پیش که گویند فرود آی بس ست

عهدی

عهدی محمد رحیم نام دارد بعهد اکبری بفوجداری سهرند سربلند بوده و آخر رخت خود بسوی کابل کشیده در شاعری طبعی داشته گویند از خواندن اشعار دیگران بنام خود مضایقه نمیکرد

منه

صد آرزو بدل گره از تار موی تست / دل نیست در برم گره آرزوی تست
وهم آخرست بنشین که رخ تو سیر بینم / که امید صد تماشا بهمین نگاه دارم
خرم زمانی از کوی آن ماه / تابوت ما را با ناله و آه
یاران و همدم آرند و گویند / الحکم لله الحکم لله

عزیزی

عزیزی شیخ عبدالعزیز جونپوری در تصوف دستی تمام داشته احیاناً شعر میگفت از وست

پی تسلی دل کلک مانی فکرم / اگر بصفحه کشد نقش روی نیکویش
هنوز چهره باتمام نارسیده بجان / خدنگ غمزه رسد از کمان ابرویش

عصری

عصری اصلش از تبریز ست در اصفهان بکسب زرگری اشتغال داشته از وی می آید

آمد گل و خزان شد و نوروز هم گذشت / گردی سرت نگشتم و امروز هم گذشت

علی

علی قلی از یاران حکیم رکنا بوده و در شعر سلیقهٔ خوشی داشته منه

ز چشم بلبلان انداخت خسارت گلستان را / لبت بگذاشت در جهل مرکب آب حیوان را
تهی گردید بزم عالم از شور وفاداری / سر انگشتی تواند کرد خالی این نمکدان را
نشد که از سر ما فتنه دست بردارد / بهر زمین که رسیدیم آسمان پیدا ست

نام عزتی

عزتی فیروزآبادی در طالب العلمی صاحب حیثیات بود و شعر هموار انشا میکرد از وست

شوخیکه مباح داندم خون کردن ‖ آمد چو لبش از پی عذر آوردن

بنشست زمانی و دلم با خود برد ‖ گویا آمد برای آتش بردن

نام عنوان

عنوان محمد رضا از شعرای سحر انگیز خطهٔ تبریز بوده کلامش عنوان صحیفهٔ فصاحت و طغرای سجل بلاغت است منه

قد تو دیدم و سرو چمن ز یادم رفت ‖ ز بیت مصرع برجسته بر زبان ماند

ز چشم مست اینکه گاهی میکشایم بی جمال او ‖ نگاه از حسرت رویش گریبان پاره میسازد

بیا که بی تو ز سرمایهٔ حیات مرا ‖ بدیده ماند نگاهی و بر زبان سخنی

نام عرفی

عرفی شیرازی شیخ جمال الدین نام سلیم الشیوه است و بچاه افگن سحر هاروت و ماروت عمدهٔ شعرای سحر آفرین است و نخبهٔ بلغا و فصاحت آئین شاعر گرانمایه است و ماهر بلند پایه اول که از ولایت بفتحپور رسید بشیخ فیضی آشنا شد آخر در میانها شکر آبها افتاد و بخانخانان مرتبط شد و شعر و اعتبار او روز افزون گردید تا آنکه بعمر سی و شش سالگی در لاهور سنه ٩٩٩ در آغوش زمین خوابید عرفی در قصیده گوئی صاحب ید بیضاست اما مخلص او چندان خوب نیفتاده و غزل و مثنوی او رتبهٔ مساوات دارد و باعتقاد حکیم حاذق پایهٔ مثنوی او کم است در ید بیضا برای وی ترجمهٔ دراز نوشته و در نتائج الافکار گفته مذهب تشیع داشت و آله در ریاض الشعرا و آرزو در مجمع النفائس و قدرت در نتائج الافکار اشعار بسیار از غزلیات او آورده اند از وست

تاثیر کرده لب ستانگاه را چو ‖ صد منت است بر سر عاشق گناه را

چون انجمن نکنی چشم اشکبار مرا ‖ که آرزوی دل آورده در کنار مرا

جنس دین را چو کساد آمده عرفی در پیش ‖ که بجز مرده ز ما قطعا نخرد قرآن را

گر مشکل وفا بر نظر چشم تری هست ‖ تا ریشه در آب است امید ثمری هست

دانم که شفیق اند طبیبان همه لیکن ‖ مرهم که ز معشوق نهد دشمن ریش است

نازم بتوسن ستم او که هیچگاه
آگه نشد که چاشنی تازیانه چیست

تا کی کشم بکجاد ولت و دیار کعب
اینقدر هست که در سایهٔ دیوار نیستم

همین بس است ولیلی بقا ز عالم عشق
که یکشب غم او در هزار سال گذشت

عشق میگویم و میگریم زار
طفل نادانم و اول سبق است

بشوق دوست چه سازم که در شریعت عشق
نگاه بی ادبی و خیال رسوائی ست

هم چشم بنگاهی و جانانه چنین باید
یک جرعه خرابم کرد و پیمانه چنین باید

نادیده جمال او مهرش زد لم سر زد
ناکاشته می روید این دانه چنین باید

بلبلان چمن بعد ازین کی گوش کنند
که عندلیب قفس دیده بباغ آمد

دل را چه صیدی که بدار الشفا بریم
این کشته را ز سایهٔ تیغت کجا بریم

چون زخم تازه دوخته از خون لبالبیم
ای وای گر بشکوه شود آشنا لبم

گر کام دل بگریه میسر شود ز دوست
صد سال میتوان بتمنا گریستن

آیک رسید وعده کشاد نقاب کو
رفتیم تا دریچهٔ صبح آفتاب کو

ز چشم من مجوش ای گریه هنگام وصال او
که محجوب است و میبازد دلا کم انفعال او

رباعی

عرفی همه فریاد و فغان آمده ام
پرشور ببازار جهان آمده ام
ناکام و سیاه بخت و دلریش و خراب
آنطور که بایست چنان آمده ام

رباعی

عرفی دم نزع است و همان سستی تو
آخر چه بپایه بار بربستی تو
فردا است که دوست نقد فردوس بکف
جویای متاع است و تهیدستی تو

زبسکه مانده شود آسمان ز آزارم
هزار سال پس از من جهان بیاساید

غیرت برم بشادی عالم که هیچگاه
از خلوت وصال تو بیرون نمیرود

طغیان نازبین که چسبگر گوشهٔ خلیل — آمد بزیر تیغ و شهید ستش نمیکنند
دلم بروشنی آفتاب خنده زند — که از زیارت شبهاے تارجی آید

عبدالقادر بدایونی جامع فنون فضائل بود و در تاریخ نویسی سلیقهٔ شگرف داشت کسب کمالات نزد شیخ مبارک پدر فیضی و ابوالفضل کرد و اکثر مشایخ و علماء عصر را دریافت وصحبت داشت پیش امام اکبر پادشاه بود و چهل سال باهر دو برادر مذکور مصاحب ماند اما در منتخب التواریخ از حال این هردو خبر صحیح گرفت صاحب ثمرات القدس شاگرد شیخ عبدالقادر سال وفات او سنه اربع والف نوشته طبع نظم هم داشت این دو بیت از خود بقلم آورده

سر چشمهٔ خضر ست دهانی که تو داری — ماهی ست دران چشمه زبانی که تو داری
بصد امید قاصد سفر ستم سوی آن بدخو — معاذ الله ازان ساعت کز و نومید بر گردد

عالمگیر بن شاهجهان بن جهانگیر سلطان کشور دین پروری و مهر سپهر عدل گستری بود آفتاب عالمتاب تاریخ ولادت اوست و آفتاب عالمتاب تاریخ جلوس این رباعی از کلام بلاغت نظام اوست رباعی

دیروز بی گلاب میگردیدم — پژمرده گلی بر سر آتش دیدم
گفتم که چه کردهٔ که میسوزندت — گفتا که درین باغ دمی خندیدم

گویم در سلاطین تیموریه که دلی در از کوس فرمانروائی در اقلیم هندوستان نواختند بادشاهی باین عدل و حق پرستی پیدا نخاست چنانچه تواریخ نگاران عهد او احوال او را مفصل نوشته اند رسوم کفر را از خاندان دولت برانداخت و در اشاعت احکام شرع دقیقه فرو نگذاشت فتاوای هندی در فقه و مساجد کثیره بجای بتخانها در هندی کی از آثار حسنه اوست و کلمات طیبات که مشهور به رقعات عالمگیری ست عجب عبارت ملیح و اشارت متین دارد

عزت خواجه باقر شیرازی در سخن طرازان عزتی دارد و در نکته پردازان حرمتی تا بشیه بود از ولایت بهندوستان تردد میکرد دیوان او بخط خودش قریب پنجهزار بیت حاضر

و بر انواع سخن شامل این چند بیت از آن گرفته شده

ز ادای رانا له رستانه زهر قاتل ست — نعره بشکست تکبیر فنا زو باده را

دگر حسن گلو سوز که امشب مجلس آرا شد — که مقراض از پر پروانه دارد شمع محفلها

چه همرهی که بگردست باغبان مراد — نشاند شاخ گلی چون تو در کنار مرا

بگو بساقی مجلس بکوری ناصح — که پنبه سر مینا نهد بگوش مرا

ز نسبتی که بگل کرده اندر روی ترا — توان ز نالهٔ بلبل شنید بوی ترا

عزت بکیمیا ندهی آبروی خویش — آب گهر بخاک فروشد کسی چرا

من که پیوسته سر از بال همای پیچم — دولتی خوشترم از سایهٔ دیوار تو نیست

تو نداری سر سودای عزیزان ورنه — یوسفی نیست که سرگشتهٔ بازار تو نیست

تا نشد گم راه کنعانی بمقصد پی نبرد — وادی گم گشتگی دامان منزل بوده است

گوهر انصاف از درج لبی ظاهر نشد — هر زبان خلق حرف حسبة للّه نیست

حرف ناسنجیده در کیش خردمندان خطاست — تیر روی ترکش دانش تامل بوده است

تا نباشد غنچه در اول گل آخر نشکفد — کلفت امروز بهر عشرت فردا خوش است

گر ویده برق خرمن و لطف خبر دهید — کاینها ترک شعله خو خلعت دودمان نیست

حسود را نتوان کرد از جدل خاموش — مگر به تیغ تغافل زبان بریده شود

آنکه دل داد بسودای دو عالم عزت — مفلسی بود که یک خانه دو جا مرهون کرد

هیچ اسپند هوس پیروی عشق نشد — چشمه هر چند زند قطره بدریا نرسد

تا جبهه نبود چهره زنی لاله گون سخن — حسن پیوسته آتش سوزان چه سپند

دلم احرام رفتن از سر کویت نمی بندد — حریم کعبه ام صید را دار الامان باشد

تکیه بر کوکب اقبال نمی باید کرد — ماه نقصانی و خورشید زوالی دارد

سینهٔ صافانی که خاکستر نشین گردیده اند — در فن آئینه سازی هر کدام اسکندرند

گل زخم شهادت باغ جان را تازه میسازد — چرا عزت شهید خنجر قاتل نمیگردد

بحال خسته دلان تا ترا نظر باشد — دعا کنم که مرادت دو بیشتر باشد

آنقدر بهر پی از تیر دعا میخواهم — که مرا هیچو کمان با تو هم آغوش کند

خدا ز چشم تو اسلام را نگه دارد — فرنگ زاده نگاه تو قصد ایمان کرد

ای بهشتی صفتان چند در آتش باشم — دارم از دوری این قوم عذابی که مپرس

در بیع گاه عشق خریدم فنای خویش — کردم نثار قاتل خود خون بهای خویش

ای مدعی بحال تو چون شاخ گل کز من — یک گل نچیدم از چمن مدعای خویش

از بس زمانه در پی غمازی من است — گشتم چو غنچه قفل در گفتگوی خویش

نشان زخم کسی نیست بر عقیق دلم — ز اسم اعظم او نقش در نگین دارم

رجحان بر آب خضر دهم آب دیده را — دلهای مرده را کند احیا گریستن

دست کسی بدامن خطش نمی رسد — امروز آفتاب بود تکیه گاه او

حاضر ترا ز تو هیچکسی را ندیده ام — ای غائب از دو دیده مقابل نشسته

گیرم که احولانه کنم سیر قامتش — عندیه را ز علتش دو بالا چه فائده

تا سر خود را بخصم بمروت داده ایم — همت اهل کرم مشتاق سائل بوده است

گر بکار معصیت می آمد آنهم بد نبود — نامه اعمال عزت فرد باطل بوده است

عبدالله خان اوزبک پادشاه توران بود معاصر شاه سلیمان صفوی و امیر سخندان

این بیتها ازوی است

قسم بآه جهان سوز خود که سوزم — بآتشی که مشعله حراست دوزخ نیست

بسنگ رخنه شد از بس گریستم بی تو — ز سنگ سخت ترم من که زیستم بی تو

مبارکباد عید آن دردمند بیکس و کور را — که بی کس مبارکباد گوید بی کسی او را

عالمی بخاری مدرس مدرسه معنی شعاری ست از منتسبان امام قلیخان بود این بیت

عبدالله خان

عالمی

از وست ؎

این نه تمام سوبو و بر تن پر گز شد ما — سوختیم و سیر دود و زبند بند ما

غنابی

غنابی مصاحب عادل شاه پادشاه بود از یاران حضوری تمی هفت سال در قلعهٔ گوالیار محبوس مانده آز وست ؎

نمروشیوهٔ دینی نمرو دنیائی — بهیچ چیز نمانے عجب تماشائی

رباعی

ای شاه ستاره خیل خورشید اقبال — وی از پی سجدهٔ تو گردون چو هلال

ایام تو عید ست وران روزه حرام — بزم تو بهشت ست دران باده حلال

عرشی

عرشی یزدی طهماسپ قلی بیگ اول عهدی تخلص میکرد و بعد از طی عهد جوانی نظر به بلندی طبع عرشی تخلص گرفت و در خدمت شاه طهماسپ صفوی بسر می برد دوازده هزار بیت از قصاید وغیره انشا نمود از وست ؎

هر کس بزیر تیغ بروئیت نظاره کرد — زان پیشتر که کشته شود خونبها گرفت

با من چرا مضائقه در جور میکنی — چیزی نخواستم که در آب و گل تو نیست

هر لحظه ای صبا زچه گردی کنار من — دانسته مگر که بجا میفرستمت

هر چند غیر لاف محبت زند برت — ما را امید ها بدل بدگمان تست

خوش آن کسیکه اگر نایدش ز یار پیام — دهد قرار که بر قاصد اعتماد نکرد

گر زنده ایم بتو بجا ای ملحن نیست — بوی ترا ز باد صبا میتوان شنید

با تو دیده از نظرهٔ حسن پوش کرده ایم — تا رفته ای نظاره فراموش کرده ایم

گویند عرشی بسری کرده منظور داشت ظریفی او را دیده گفت مولانا این شعر را جهت مخدوم زاده گفته ؎

تخم دیگر بکف آریم و بکاریم زنو — کانچه کشتیم زخجلت نتوان کرد درو

ناصر

علی شیر نیستان سخنوری ست و مرد میدان معنی گستری ذوالفقار کلکش بتسخیر قلمرو بیان
پرداخته و تصرف طبعش آفتاب سخن را از افق غربی راجع ساخته کوثر سخن و اختیار را وست
و سلمان غاشیه بردار او مجدد طرز الفاظ و معانی ست و مستفید سلسله مجدد الف ثانی گل
وارستگی بر سر داشت و جام استغنا در دست چاشنی گیر مشرب بلند بود و متمسک طریقه علیه نقشبند
استفاده از شیخ محمد معصوم خلف مجدد نموده و در مثنوی زبان بمدح وی کشوده موطن و منشای
او سهرند ست ابتدای حال با میرزا فقیر الله مخاطب بسیف خان بدخشی چون جوهر با شمشیر ملازم بود
در رفاقتش باله آباد خرامید و چندی بسیر مجمع البحرین و باغ را تازه کرد و بعد فوت سیف خان
به بیجاپور رفت و با ذوالفقار خان بن اسد خان وزیر اعظم خلد مکان موافق شد بلی علی بود
ذوالفقاری بدست آورد و آخر الامر از دکن بهندوستان عطف عنان نمود و در دهلی بی نیازانه
میگذرانید و همین جا در ۱۱۰۸ه بجنة الماوی خرامید و در جوار مزار شیخ نظام الدین اولیا مدفون
گردید عمرش قریب شصت سال بود اگرچه غزل را باسلوب تازه جلوه داده اما در مثنوی ید بیضا
می نماید هر چند برخی مثنوی گویان براه او رفتند اما هیچکس باو نرسید و خط عجز بجبین قلم کشید کلام
ناصر علی در شش جهت عالم سائر و دائر ست و دیوانش از قالب طبع بر آمده این چند بیت بنابر
التزام نقشش بیاض ایام می شود و بنا بر قانون کتاب بسواد تحریر می رسد

باندازِ نگاهی برد دستی پر دل ما را — بیوی ساغری لبست ساقی محمل ما را
نیست غیر از عشق دلسوزی من افسرده را — شعله جنبش میدهد نبض چراغ مرده را
بر نیاید از دل جفاییت رنگهای آرزویم را — چو ماهی در تنم خون شد سفید از زخم نشترها
عمر از کف رفته ما قامت آن بیوفاست — میشناسد هر که صیاد ست صیاد جسته را
از آبلهای دل فریاد پرستان — یک آبله در کام و زبان ست جرس را
همچو آن عکسی که از آئینه بیرون میرود — دام راه ما سبکروحان نشد زنجیرها
لبریز شد ز تنگی دل بسکه سینه ام — چون رشتهای شمع یکی گشت نالها

تو چون در جلوه آئی مغز جان سیماب میگردد | تجلی میکند برقی که آتش آب میگردد
ندارد حیرت دل تاب حسن بیحجابش را | که باشد صافی آئینه شبنم آفتابش را
نظرها غافل و عالم پر از کیفیت حسنش | بود حکم پری در شیشه‌ها رنگ شرابش را
بشوخی پای او بوسیدن و قالب تهی کردن | گدا این بی ادب تعلیم فرما شد رکابش را
درین صحرا کدامی تشنه لب جان داد حیرانم | که از صد جا گریبان پاره شد موج سرابش را
بمحشر حرف بی صوت ست فریاد شهیدانش | نمیدانم که داد این سرمه چشم نیم خوابش را
ندانم دل شهید کیست لیکن اینقدر دانم | که از شمشیر او رنگی ست موج اضطرابش را
محبت جاده دارد نهان در خلوت دلها | چو تار سبحه گم گردید این ره زیر منزلها
تو چون ساقی شوی در تنگ ظرفی نمی ماند | بقدر بحر باشد وسعت آغوش ساحلها
تو ره از کثرت اسباب بر خود تنگ میسازی | سبکروحان چو بوی گل فرو بستند محملها
اهل همت را نباشد تکیه بر بازوی کس | خیمهٔ افلاک بی چوب و طناب استاده است
آن دو سمه ابروان ترا تاب داده اند | این تیغ را ز بهر ستم آب داده اند
ناز اینقدر بنعمت دنیا ز بهر چیست | این تحفه را بدست تو در خواب داده اند
پیش از همه شاهان غیور آمده | هر چند که آخر بظهور آمده
ای ختم رسل قرب تو معلوم شد | دیر آمده ز راه دور آمده

عالی میرزا محمد نعمتخان شیرازی جامع فنون کمال ست و اعجوبهٔ عدیم المثال خامهٔ معجز نقش شمشیر خون ریز ست بلکه صور قیامت انگیز پدرش حکیم فتح الدین عم حکیم محسن [illegible] ست که در هند باشاه عالم مصاحبتی بهم رساند میرزا در هند متولد شد و در صغر سن همراه پدر بشیراز رفت و کسب کمال نمود و برگشت و بخدمت شفیعای یزدی تلمذ نمود و در سلک نوکران خلد مکان امتیاز یافت و در سنه [illegible] بخطاب نعمتخان و داروغگی باورچی خانه نعمت فراوان اندوخت و شکر نعمت واجب واجب تاریخ یافت بعده مخاطب بمقرب خان و داروغگی جواهر خانه [illegible]

دولت بدست آورد و بعد خلد مکان ملازم محمد اعظم شاه شد و بعد کشته شدنش از شاه عالم بخطاب دانشمند خان سرمایهٔ مباهات اندوخت میرزا محمد در نظم و نثر قدرت عالی و در رقص طبع عالی دارد خصوص در وادی نثر طلسم حیرت شاهی بند [illegible] نثرش معمی بسخن عالی بنظر در آمد این چند بیت ازان ملتقط گردید

نخواهد کرد ترک بت پرستیها دل زارم | که چون سنگ سلیمانی ست مادرزاد زنارم

کار با طرفه جفا پیشه افتاده مرا | که نه یادم کند و نی رود از یاد مرا

موج آبی چو رسد دانه ثمر ساز شود | ناخن اینجا شگند تا گرهی باز شود

میکند باز این دل شوریده آزار خودش | من چه پرسش کنم او داند و کار خودش

رشتهٔ جمعیتم را همچو رشتهٔ تسبیح | صد گره بکار افتاد تا بیار پیوستم

نقش پای او بهر گامی کند جان در تنم | خاک راه دوست گشتن آب حیوان من ست

یاد او در گرفتن کی فراموشم شود | کی رود از یاد کس چیزی که اثر میکند

دین و دلی که داشتم از دست من کشید | در من نماند جز نفس آن هم کشیدنی ست

سیر باغی که بود بی تو کم از ماتم نیست | میکند سایهٔ هر نخل سیه پوش مرا

کشت امید چرا نشو و نما معکوس شد | رو به پایین میکشد قد همچو باران دانه ام

بجرم وصل او کاش اینقدر هم میشدم محرم | که چون آیینه حرفی از پس دیوار میگفتم

کوکب سوخته میکرد اگر اندک مددی | همچو آتش بدل سنگ تو جا میکردم

بجای نامه شمع روشنی دادیم قاصد را | که طوماری ست شمع سوز و پیغام زبانی هم

از عصای خویش طفلی را جنیبت میکنم | از رکابش دور وقت شهسواری نیستم

کاملان را همه گستاخی از دست خودست | حاجت گردش پرکار نشد مانی را

رنگ پریده از رخ گل گر براه کیست | پنهان میان دیدهٔ نرگس نگاه کیست

گیرد نگه چشم تو شاید بکمند مشکین | رم کرده تر از آهوی صحراست دل من

بیاض گردنت از بوسه هر جا نقطه میخواهد　　بدستم ساعتی بسپار و سیر انتخابم کن

هر که پرسد این سخن عمر دوباره چون شود　　از بر ما و می برو باز بیا که همچنین

خاک ملیح هند نمکسار عالم ست　　تخمی که سبز گشته در و تخم آدم ست

خود ناتوان ولی هنرآموز مردم اند　　پیران قد خمیده کمان کبادهٔ اند

فکر زلف خوبروی زار میسازد مرا　　آخر آن هندو پسر زنار میسازد مرا

خوش نمی آید دل آسوده محبوب مرا　　بدشود با هر که گوید پیش او خوب مرا

کجا بر آب بهم خورده صورت بست تمثالی　　صلیبی نیست نقش مدعا طبع مشوش را

چو یار محرم بزم شراب کرد مرا　　نگاه گرم رقیبان کباب کرد مرا

ز عیش رفت بباد آنچه بود در گرهم　　چو گل شگفتگی دل خراب کرد مرا

ببین بر آینه سیماب تا شود روشن　　که میکشد غم دیدار بیقراران را

ذره ام امیدوار پرتوی از آفتاب　　ای سحاب بیمروت میشوی حائل چرا

میکند فرزند آخر دعوی مال پدر　　میوه از خورشید گیرد رنگ از گل برده را

هر که یکباره بجانانه رساند خود را　　این محال ست که تا خانه رساند خود را

در نشاط آرد وصال دوستان مشتاق را　　حلقهٔ صحبت نمی باشد کم از جام شراب

نیشکر بر بند بند خویش خنجر بسته ست　　تا بدانی هیچ نوشی در جهان بی نیش نیست

دم شمشیر چو بر سنگ رسد برگردد　　سخن تند با سنگدلان نادانی ست

در غمت بخت سیاهی دارم و چشم تری　　از سواد هند تا سرحد جیحون از من ست

مصیبتی ست ملاقات مردم عالم　　ببین که دست ز دنیا بسر سلام شده ست

ترسم آن سیمین بدن باشد در آغوش رقیب　　دیده ام تقویم را امشب قمر در عقرب ست

کاهلی در کار خود مجنون چرا کرد اینقدر　　مردن عاشق بآهی یا نگاهی بیش نیست

فیض را افتادهٔ کوی قناعت یافته ست　　سایهٔ بال هما نور سواد تخت یافته ست

اهل غفلت را بدنیا نیک و بد معلوم نیست — خواب شب تعبیر خواهد یافت چون فردا شود

سود مسیح و خضر ز ادراک عهد الست — ورنه کدام نفع بعمر دراز بود

اهل سعادت از پی ایذا نمی شوند — بر تیر هیچکس پر و بال هما ندید

چون دل از کار شد از کام شدم شیرین کام — آخر این شیشه شکستند و نباتم دادند

بیخودی فرصت تصویر نقابش نداد — جان کشید از تن و جانان نکشیدست هنوز

تحفهٔ عشق گدائی چند باشد نان غیر — می شوم شرمنده پیش هر که مهمان میشوم

بیمروت یکنفس نگذاشت دل را پیش من — اینقدر هم لایق بی اعتباری نیستم

بیتو هرگاه تماشای گلستان کردم — همچو گل دامن خود پر ز گریبان کردم

یابی ز رنگ زرد نشاط نهان من — چون زعفران یکیست بهار و خزان من

از جور عشق شکوه کجا بشنود کسی — رنگی که بشکند چه صدا بشنود کسی

عصمتی

عصمتی از طایفهٔ زنان بود و طبع نظم داشت از وی می آید

از پاشکستگان طلب کعبه مشکل ست — آن کعبهٔ که دست دهد کعبهٔ دل ست

عشرتی

عشرتی حکیم محمد رضا یزدجردی در بلدهٔ خرم آباد از کهنه شاعران بود عمرش از هفتاد سال درگذشته در طبابت ید بیضا داشت از وست

جلوه در دل از آن قامت رعنا دارم — خبری تازه از آن عالم بالا دارم

رگ جان در تنم چون رشتهٔ بر تاب می پیچد — نفس در سینه ام چون حلقهٔ گرداب می پیچد

بهر کس دولت دنیا بآیینی اثر بخشد — بهر برجی رود خورشید تاثیری دگر بخشد

فروغ بخت و طالع تا چه باشد طبع کامل را — که یک پرتو بود شمع مزار و شمع محفل را

عالی

عالی میرزا محمدی تبریزی در اصفهان نشو و نما یافته قدری از اوقات را بتحصیل صرف نموده ذکاء و شعوری قوی داشت در هیئت و نجوم خاصهٔ مهارت بهم رسانیده و از خدمت افاضل استفاده کرده هر رطب و یابس که بخیالش میرسید حقائق و معارف پنداشته

و از بوالهوسی و خود رائی در هر فن دخل نموده مستقلانه سخنان بی سر و بن در هم می بافت قدم در هیچ مقام استوار نداشت گاهی خویش را بحکما بستی و گاهی بصوفیه تشبیه جستی و گاه از متکلمان گفتی و در سلک هیچ فرقه در شمار نیامدی آخر بتباهی عقاید شهرت یافت هوشمندان از حالش نفرت کردند او نیز از دانشوران و اذکیا کناره گرفته با ساده دلان و بیخبران الیف بود و آنها را مذمت و اینان را ستایش می نمود مصداق حال این قسم اشخاص ست انچه عارفی گفته جمعی افسار تقلید از سر بیرون انداخته فطرت اصلی را سرنگون ساخته اند بظواهر نبوت و توابع آن قانع نباشند و از خود سخنی چند بیهوده تراشند طبع شان گذارد که با سر تقلید روند و نه توفیق شان باشد که بوی تحقیق شنوند مُذَبْذَبِیْنَ بَیْنَ ذٰلِکَ لَاۤ اِلٰی هٰۤؤُلَاۤءِ وَلَاۤ اِلٰی هٰۤؤُلَاۤءِ بالجمله عالی مذکور بشعر مربوط بود و ابیات شایسته دارد این چند بیت از وست

بمشکین طره پیوند کردم رشته جان را ... ز لوح سینه از بستم نسخهٔ خواب پریشان را

بیاد تو ز بس چون غنچه سر در جیب پیچیدم ... چو گل لبریز نکهت ساختم چاک گریبان را

سخت می ترسم بحیرت انتظارم بگذرد ... رفته باشم از خود آن ساعت که یارم بگذرد

ایکه عالم را بباد از جلوهٔ خود داده ... آنقدر بنشین که از هستی غبارم بگذرد

بر سر راهم الهی کیست پسندی ز غیر ... کشتهٔ تیغ تغافل ہے زند نظاره

عاقل هنرور خان شاهجهان آبادی عقل کل یاور اوست و تسبیب فیاض سایه گستر او مضامین تازه دارد و خوبان خوش غازه داروغهٔ فراش خانهٔ نواب نظام الملک آصفجاه و مداح او بود در آخر عمر خزانچی شد بعده رخصت گرفته در شاهجهان آباد رفت و قرین آسودگی بسر می برد در او سط سنه ۱۲ دوازده صد هجری در دهلی بساط هستی بر چید این دو بیت از وست

بسکه میدارد حیا در پرده محجوب مرا ... دیدهٔ بیگانه داند محضر مکتوب مرا

ندارد حاصلی غیر از ندامت حرف سازیها ... زبان شمع آخر خاک لیسد از درازیها

عاقل

چراغ خانهٔ آیینه روشن شد ز خاکستر ‌‌ ‌ تو هم ای بیخبر یکبار آتش زن بسامانها

بی تحصیل روزی هرزه سیتازی نمیدانی ‌ ‌ که گندم را سفید از انتظارت گشت مژگانها

کلید و قفل چون دیدم ز یک آهن یقینم شد ‌ ‌ که اسباب کشایش در گره دارند مشکلها

سینهٔ صافان را نمی باشد غبار کینه‌ها ‌ ‌ دیده باشی صحبت خاکستر و آیینه‌ها

ندارد چهره‌ام رنگی ز جوش ناتوانیها ‌ ‌ چو گل تاراج چیدن رفته‌ام در نوجوانیها

روز و شب غافل ز شرم نالهای بی‌اثر ‌ ‌ سر بچاک سینه مانند جرس داریم ما

ساقی پیاله گیر که بی نشه شراب ‌ ‌ شرمندگی ز روی هوا میکشیم ما

راضیم بر سر گشتن ای فلک کو ساغری ‌ ‌ همچو مژگان گرد چشم یار گردانی مرا

هر کرا زین سبحه گردانان تماشا کرده‌ایم ‌ ‌ چون سلیمانی ولی در حلقهٔ زنار داشت

از خوشامد میفزاید در تنک ظرفان غرور ‌ ‌ شیشه‌ها را بی نفس سامان بالیدن کجاست

پروانه را بشمع دلالت که میکند ‌ ‌ در کاروان شوق همان شوق رهبرست

بر دوش یکدم این همه بار امل مبند ‌ ‌ ای نخل سیر برگ ترا ریشه نازکست

دانهٔ سرسبز را با آسیا سخت ست کار ‌ ‌ بیغمان را گردش اختر بلای دیگرست

کدام تشنه جگر گرم جانفشانی بود ‌ ‌ که آب جدول شمشیر در روانی بود

بپیش آیینهٔ بی غبار شمشیرش ‌ ‌ نفس شماری عاشق چه زندگانی بود

بی قامت بلند تو از برگ برگ سرو ‌ ‌ در جامه خواب فاخته سوزن شکسته‌ست

عبث در آرزوی نوجوانان پیر میگردد ‌ ‌ کجا در شیشهٔ عینک پری تسخیر میگردد

بی رنج محال ست بفردوس رسیدن ‌ ‌ همواری ره گلشن کشمیر ندارد

یکقلم در آرزوی لعل و مرجان سوختند ‌ ‌ دوزخ دنیاپرستان آتش خاموش بود

ز زنجیر تعلق هر زمان آواز می آید ‌ ‌ که گر از خود برای خانهٔ ما هم دری دارد

ز بس جام طرب در بزم امکان دیر میگردد ‌ ‌ رسد تا نشهٔ صهبا و ما غم پیر میگردد

فیض آب دیده نتوان یافت در آب وضو — کاشکی زاهد بجای ریش مژگان تر کند

امتیاز گوهر با در وطن مستور بود — باده آبی بود تا در شیشهٔ انگور بود

میتوان از زود سیر پهای انجم یافتن — آسمان هم یک چراغان لب بام است و بس

سالها از بهر دنیا حلقه بر در زدم — پشت پا جائیکه باید زد ز غفلت سر زدم

بیاد قامتش چون عشق پیچان در چمن عاقل — بپای سرو افتادم بشاخ نخل پیچیدم

در شکنج محنت از کسب هنر افتاده ام — چون کمان حلقه خم گردیده ز زور خودم

از دل بکوی یار سراغی گرفته ایم — دیوانه را بکوچهٔ باغی گرفته ایم

بید باغی سیر دیگر بر نمی تابد مگر — بادهٔ آتش زنم گلگشت نیلوفر کنم

مغز ما را نشئهٔ عبرت فزود از دیگران — رفتگان پیمانه پر کردند و ما صهبا زدیم

خون بط شراب کم از خون خوک نیست — ای بیخبر چند ز شکار پلید کن

تا کی ز سیر گلشن دامن کشیده رفتن — فریاد نکهت گل باید شنیده رفتن

راه کدام فطرت رسم کدام هوش است — صد در دسر خریدن از منصب هزاری

عارف محمد عارف بلگرامی از عنفوان شعور بگلگشت کوچهٔ سخن خرامید و در فن فارسی و هندی کمالی بهم رسانید این چند بیت ثمرات فکرت اوست

نیست معلومم که چشم زخم من چون می برد — شاید از مژگان او آمد پیام بوسه

ولہ

مشو برای کباب بی آتشی محتاج — چو سنگ از جگر خویشتن شرار طلب

ولہ

چون صریر خامه بود نالهام را آشفتی — سرمه می سازد بلند آواز فریاد مرا

رباعی

ختم آمده منشور ولایت بر تو — انجام صحیفهٔ هدایت بر تو

عارف

تعقیب خلافت تو بر جا باشد — چون هست مدار بر نهایت بر تو

عزلت

عزلت میر عبدالولی بن سید سعد الله سلونی سورتی از مستعدان وقت بود و در معقولات حقیقتی خوب بهم رسانده میرزا را دیده این چند بیت از دیوان مختصر اوست

نشود مرد کسی کو گهر از جا برداشت — رستم است آنکه دل از دست ز دنیا برداشت

نگاه چشمی یاران عصر تکیه مکن — که چون معانقهٔ عید اعتمادی نیست

دلم افسرده خواهد ماند یا داهی شود روزی — فدا نام غنچه ام در دست گلچین یا صبا افتد

سر بر نداشت نکهت گلشن ز شرم او — بوی گلی نبود که پا در حنا نداشت

خدا نا کرده گر صیاد از دامم رها سازد — اسیر حلقه بر گرد سر گردیدنش گردم

عظیما

عظیما از عظمای شعرای نیشاپور بود پیر پلاصیدی صاحب دیوان غزل و قصاید و مثنوی مسمی بفوز عظیم است وفاتش در سنه ۱۱۰۰ بوده غزل مسلسلش در نهایت خوبی ست و شهرت دارد مطلعش اینست

قاصد آمد گفتمش آن ماه سیمین بر چه گفت — گفت با هجرم بساز گفتمش دیگر چه گفت

عشقی

عشقی سید برکت الله بن سید اویس بلگرامی ملقب بصاحب البرکات در مارهره زیاده توطن ریخت و همواره چراغ ارشادی افروخت و احیاناً لباس فارسی و هندی بر قامت معنی موزون میدوخت ریاض عشق نام دیوانی مختصر دارد و منظور نظرش ضبط حقائق بود ازوی می آید

بپیر مغان باش و می پرستی کن — ز لعل ساقی ما جرعه گیر و مستی کن

چشم حیرت پیشه را خار و گل رعنا یکی ست — دل خرابی دیده را آبادی و صحرا یکی ست

چشم دل داریم دیگر از نگاه ما مپرس — گرد کوی خویش میگردیم راه ما مپرس

خانهٔ دیده شود رشک پریخانهٔ چین — گر قدم رنجه کند یار بسر منزل ما

عروجی

عروجی تخلص سلطان فیروز شاه بهمنی ست بشوکت و عظمت از دیگر شاهان بهمنیه امتیاز

داشت و آشنا ندان با و بلند آوازه گشت در سنه ۹۲۵ درگذشت این ابیات از وی ست

کرشمه جنبش آموزست مژگان درازش را | ستم کرده ست واجب هر زمان تعلیم نازش را
محبت چاک بر دل میزند هرگه که در بزمی | بخود مخصوص می بینم تغافلهای نازش را
صبا و آسیب نقصان یابد از سوز دم تاری | بدل چون ره دهم اندیشهٔ زلف درازش را

رباعی

در آتش هرزه فکر زائل نکنی | اندیشه بهر خیال باطل نکنی
این نقد خزینهٔ دماغست بگوش | تا صرف بحثهای باطل نکنی

فاضل عبدالجلیل

عبدالجلیل حسینی واسطی بلگرامی نسخهٔ جامع اصناف علوم و لوح محفوظ اسرار منطوق و مفهوم جام جهان نمای جلائل صفات و فلک مجد و عالم الکمالات برهان ساطع ربانی حجت اشرف نوع انسانی ست تقوی آب گوهرش و عرفان بادهٔ ساغرش تلمیذ شیخ غلام نقشبند لکهنوی و سید مبارک بلگرامی شاگرد شیخ نورالحق بن عبدالحق دهلوی بود در فقه و لغت و تاریخ و موسیقی شانی بلند داشت قاموس از اول تا آخر بر نوک زبان او بود از عمدهٔ بلغا زمان محمد شاه پادشاه ست امرای عظام مثل نواب امین الدوله بهادر انصاری سنبهلی و نواب صمصام الدوله میر بخشی محمد شاه وغیره در تعظیم و اجلال وی بسیار میکوشیدند سید علی معصوم صاحب سلافة العصر را دیده و وفاتش در دهلی سنه ۱۱۳۸ واقع شد جد مادری میر آزاد بلگرامی ست حضرت آزاد رحمه داستانهائی دراز و افسانهای دلنواز از احوالش در خزانهٔ عامره و سرو آزاد نوشته اند و حق خدمت چنانکه باید و شاید گذارده و در مدح وی قصاید غرا پرداخته و قصاید و رباعیات و مقطعات و تواریخ و مثنویات او را جسته جسته ذکر کرده حکایت آن همه درین جریده درازی میخواهد ناچار بر چند اشعار از کلام بلاغت فرجام او اکتفا میرود

فرخ سیر آن شهنشه با برکات | چرخ از او بنا و شده شیرین حرکات
در مسند زمین عهد عشرت مهدش | بارید سحاب ریزهٔ قند و نبات

غمزه مشو که ابلق ایام رام تست — روز سوار شب کند اسپ چراغ پا

بجز مژگان ندارد چشم بیمار تو غمخواری — بلاگردانی برگشته مژگانت تماشا کن

با انتظار نوای سرو لاله در گلشن — ستاده قهوه بکف در پیاله یاقوت

شام غم را در سواد نامه پنهان کرده ایم — صبح محشر میدمد از صفحهٔ مکتوب ما

با حسن تو امشعل انوار بدست ست — مه را همه شب کاسه گداوار بدست ست

از سینهٔ پرسوز من احوال چه پرسی — هر آه من سوخته طومار بدست ست

هر آبله کز جور دو چشم تو بدل بود — مژگان تو در کاوش آن خار بدست ست

تا از می پرستیده بدهوش زبس ما — چشم سیهش ساغر سرشار بدست ست

بیهوش کند غمزه‌ات از جنبش ابرو — زاهد که کلید در خمار بدست ست

تا هوش مرا فرق شکافد بدو نیمه — ابروی ترا قبضهٔ منشار بدست ست

یکدور بکام دل عاشق نزند چرخ — ساقی فلک جام نگونسار بدست ست

زان میر جلیل این غزلی همچو گهر سفت — گوهر که از ابر گهربار بدست ست

در قصیده بذکر نیکو سیر میگوید

بود در حصن اگره محبوس — همچو مفهوم ممتنع بعدم

داشت جشنی در کنج عافیتی — خاطر آسوده تر ز صید حرم

زر لب باغ شهره او باش — اکبرآباد و قلعهٔ محکم

چونکه بشد این شهر ولی بود — شعله ز خشم داور عالم

خسرو دین پناه شاه جهان — آب و رنگ بهار فضل و کرم

بخشش الملک اجازت داد — تا کشد لشکر ظفر پرچم

آن امیر جامع امرا — چون حسین علی نکو شیم

قرة العین حیدر کرار — نخبهٔ نسخهٔ بنی آدم

جود او شهرهٔ دیار عرب / تیغ او ضابط بلاد عجم
ناز دارد نسبتش سمو نسب / بالد از همتش علو همم
میکند با جماعهٔ دلریش / لطف او آنچه میکند مرهم
غوطه در جود او زند دریا / لطمه از دست او خورد ضیغم
هست مقیاس جود او سحاب / همچو مقیاس فرسخی بود رم
تیغ او شد بفرق اعدا غرق / همچو حرفی که میشود مدغم
در دل خصم او درآید رمح / چون درآید بر اهل خود محرم
با کمندش سر معاند او / همچو دلو است با رسن منضم
ظفر از فوج او شود پیدا / فتح با تیغ او بود توام
آمد و قلعه را محاصره کرد / همچو انگشت و حلقهٔ خاتم
زان طرف هم مخالف سرکش / کوششی داشت در ثبات قدم
دست و پا زد درون قلعه بسی / چون جنینی که وا جهد بشکم
کار بر اهل حصن شد دشوار / مرگ مقطوع زندگی مبهم
قلعه شد بر جماعهٔ اعدا / از مصیبت چو حلقهٔ ماتم
شد برون آمدن چنان دشوار / که سخن از زبان اهل بکم
از برون هم ره رسد شد بند / چون نفوذ صدا بگوش اصم

و در قصیدهٔ مدحیهٔ آصفجاه گفته ست

شنا به کف او بحر چون تواند شد / که نقص جزر بود مد بحر را بقفا
حباب نیست که بحر از تشبه کف او / کلاه فخر بینداخت از خوشی بهوا
رسن ز موج زده بر میان بکف کشتی / گرد سوال کند چون قلندری دریا
ز بیم کثرت جودش محیط نالکند / گواه اوست برین بیم رعشهٔ اعضا

گرفت خنصر یمنی خرد ز دانشش او　　چنانکه خلق ز جودش اصابع یسری

چو او ندیده امیری مهذب الاخلاق　　بعینه مه و مهر این سپهر پشت دوتا

مثال روح مصور بود بپاکی ذات　　نشان عقل مجسم بود بفهم و ذکا

صفای آینهٔ رای او بود چندان　　که می نماید از و آنچه رو دهد فردا

کرم ز دست گهربار او بود ممنون　　ظفر به تیغ چمن کار او بود شیدا

گره گره نبود نیزهٔ عدو شکنش　　که بند گشته درو جا بجا دل اعدا

و در مرثیهٔ شهادت امیر الامرا سید حسین علیخان گفته

آثار کربلاست عیان از جبین هند　　زد جوش خون آل نبی از زمین هند

شد تا شهید حسین علی تازه در جهان　　سادات گشته اند مصیبت نشین هند

نیلی ست زین معامله پیراهن عرب　　وز خون گریه سرخ شده ست آستین هند

گیتی چرا سیاه نگردد ز دود غم　　خاموش شد چراغ نشاط آفرین هند

هندا چنین مصیبت عظمی ندیده ست　　دیدیم داستان شهور و سنین هند

از داغ دل ز دود چراغان اشک جوش　　این ست نوبهار گل آتشین هند

ماهی در آب می طپد و مرغ در هوا　　از شیون عظیم امیر مهین هند

فرزند مصطفی خلف الصدق مرتضی　　کز روی فخر بود بد انگشتش نگین هند

رستم نشان حسین علیخان شهید شد　　از خنجری که بود نهان در کمین هند

آن صفدری که از قلم تیغ بارها　　تحریر کرد نسخهٔ فتح مبین هند

تیغش بروز معرکه خصم تیره بخت　　چون برق می شکافت صف آهنین هند

دریا دلی که بود ز ابر عنایتش　　شادابی بهار بهشت برین هند

از بهر مهر فلک ذره عالیجناب او　　درهم شکست از حادثه حصن حصین هند

منقاد او شدند از آن سرکشان دهر　　کز داغ ضبط کرد نشان بر جبین هند

هند از شهادتش تن بی روح گشته است | یعنی که بود او نفس واپسین هند
عالم چو قیر در نظر خلق شد سیاه | افتاد تا ز خاتم دهر آن نگین هند
دل چاک چاک گشته جگر داغ داغ شد | زین غم که گشت زهر همه انگبین هند
گردون ز اختران همه تن اشک گشته است | در اقتدا و ماتم رکن رکین هند
استرجع الملائک و استعبر الافلاک | فی هذه المصیبة سمت الدین هند
از دست ابن ملجم ثانی شهید شد | گوئی ز کوفه دست گل آتشین هند
تا کربلا و تا نجف و تا مدینه رفت | سیلاب خون دیده و آه و انین هند
ای دوستان آل و محبان اهل بیت | غمگین شوید بهر حسین حزین هند
تا حق اهلبیت رسالت ادا شود | بر غم این جماعه منصوبه بین هند
از کلک من بمرثیه سید شهید | این چند بیت ریخت چو در ثمین هند
رضوان حق چو سبزه قرین ضریح او | تا هست حسن سبزه گیتی قرین هند
سال شهادتش قلم واسطی نوشت | قتل حسین کرد یزید لعین هند

بنعت خواجه کونین کرد میر جلیل — رباعی — ز شعر حافظ تضمین بمصرع زیبا
شگافت بحر کلیم از عصا و تو مه را انگشت | ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا

عجیب سید قریش بلگرامی برادر خالزاد حقیقی میر عبد الجلیل مذکور است خوش خلق و ظریف طبع بود سلیقه نظم داشت او اخر ایام زندگانی همراه نواب مبارز الملک سربلند خان تونی جانب گجرات رفت و در [illegible] با اسپ غائب گردید ولوحی توسن را جلو ریز ساخت که گردی از هیچ جا برنخاست عمرش قریب بشصت سال بود در مدح سیدی میگوید

گل همان به که زگلزار پیمبر باشد | [illegible] همان به که ز [illegible] گوهر باشد
گوهر آن نیست که از نطفه نیسان زاید | گوهر آنست که از معدن حیدر باشد
ای خوشا تازه نهالی که ببستان شرف | دست پرورده زهرا و مطهر باشد

آنکه از جبههٔ او نور سیادت پیداست | عالم افروز تر از نیر اکبر باشد
در زمینی که بخندد گل حسن خلقش | هر کف خاک بخاصیت عنبر باشد
چشم بد دور ز سیمای حسینی نسبی | چمن آرائی جهان این گل احمر باشد
مدح او را نتوان در قلم آورد عجیب | زانکه از حوصلهٔ خامه فزون تر باشد

عظیم

عظیم الدین ابن سید نجابت بلگرامی از آغاز سن وقوف به تتبع شعر پرداخت و قماش نظم و نثر را خوب شناخت و بنا بر مناسبت فطری گاهی خود هم سخن موزون می نمود و در فکر بر روی خود اسکشود و در کوچهٔ تصوف رایت بلندی افراشته ۱۱۸۹ هـ فوز عظیم تاریخ وفات است این دو سه شعر نمونهٔ فکر اوست

داغ بر دل دارم و چون لاله سیرابم هنوز | آتشم اما چو صهبا عالم آبم هنوز
عالمی پروانه شد آن شمع قامت زین | در دل شب جلوهٔ صبح قیامت زین
خواب بیداری چشم تو عجب سحر فنی ست | بهم آمیخته از مستی و هشیار بیا
شادم بقتل خویش که از کوثر لبت | یک جرعه خونبهائی شهیدان نوشته اند

علوی

علوی مولوی عبدالله خان در اصل باشندهٔ موقایم گنج ضلع فرخ آباد بود و صاحب فضیلت و سخنوری خدادا مدتی دراز بشاهجهان آباد بسر برد و کسب علوم و فنون فرمود شاگرد مولوی محمد اسمعیل شهید دهلوی رحمت و بیعت جهاد با سید احمد بریلوی مرحوم بجا آورد و در نثر و نظم شانی بلند و مکانتی ارجمند داشت و در فن طبابت دم عیسی می نمود امام بخش صهبائی دهلوی شاگرد اوست بعد مراجعت از دهلی بملازمت نواب سید محمد علیخان بهادر شمس آبادی داماد وزیر صوبهٔ اوده گزید و در سلک متوسلانش منخرط گردید وفات او هم در انجا در ۱۲۶۲ هـ بعارضهٔ تپ محرق اتفاق افتاد تاریخش بنیاد سخن فتاد است نقش سخن چنین می بند

شب هجرت چه دانی با دل مضطر که چون کردم | فشردم آنقدر در سینهٔ تنگش که خون کردم
چون سایه تا تو از سر ما در گذشته | از سر گذشته ایم همین سرگذشت ماست
دل گر همه شمع ست نمی باید م این شمع | من باشم و این سینه و این داغ تو باشد
هر جا ز محبتی سخن است | داگویه بیدل تو باشد

رقصی باصول بردم تیغ — اندازهٔ بسمل تو باشد

باز هوی نامهات هوش از سر دیوانه برد — راست گوید خلق هوی بس بود دیوانه را

آمی قضا این شادی و آرام از بهر که بود — گر چنین سرگشته و ناشاد میکردی مرا

گر غرض عشق حوادث بود از ایجاد من — بد نبود از سنگ گر ایجاد میکردی مرا

بر کشید نهائی دوران اوج داری بنشست — همچو نرگس بر سر این دار خوابیدن چرا

عروج نشهٔ فقرم بجام جم نمیگنجم — بخود بالیده ام یعنی بظرف کم نمیگنجم

من و گل چینی آتشکدهٔ داغ کسے — تماشای گل و لاله چکار ست مرا

آن دل نمانده ست مرا ای ستمگران — کز بهر غمزهای شما واگذارمش

دل میرود بسوی تو جان هم روان کنم — کی شرط دوستی ست که تنها گذارمش

آنکه جان داد بلب صورت بیجانی را — کاش میداد دلی بیدل حیرانی را

همچو گل آتش افسردهٔ ما شعله نداد — تا نجنباند صبا گوشهٔ دامانی را

علومی آن گریه که در روز وصالش کردی — تا چه در کیسه نهادی شب هجرانی را

خود پسندی می چقدر برد ز راهت ای طفل — که شدی چهره با آئینه و آبش کردی

سنبل از حال پریشانی دل با تو نوشت — فرصتت باد سر زلف جوابش کردی

چشم مستت بقبول دل ما صرفه نداد — ورنه زین قصه چه حاصل که کبابش کردی

علومی خیر طلب قابل بیداد نبود — آنکه آباد تو میخواست خرابش کردی

نخواست غارت دست زمانه باغ مرا — درون سینه نهان داشت عشق داغ مرا

وفا پرست سر کاکل توام مگذار — که بوی مشک پریشان کند دماغ مرا

اسیر تلخی نزع ست جان بسمل ما — گر از بهر چشم بتان می تراود از دل ما

گذشت عمر در آمد شد وجود و عدم — تفنا بگردش چشمیم که بست محمل ما

نصیب جا حاصل ما نیست گر همین جز برق — نصیب برق شود کاش جمله حاصل ما

دلم شکست ستمهای زلف او یا رب | شکسته تر شود آنکس که بشکند دل ما
اشکم برود از دیده و مقدار نداند | این نو قدم اندازهٔ رفتار نداند
گر جیب نمانده ست بز نجیر در آویز | آن کن که کسی بیند و بیکار نداند
جان می طلبد در بدل نیم نگاهی | نقصان خود و سود خریدار نداند

علیخان

علیخان میرزا در شعر و انشا بغایت دقیقه سنج و نکته یاب بود در وطن خود بلده کلبا لکان انتقال نمود این ابیات از وست

لبریز ز نظارهٔ من گشت دو عالم | از بس تماشائی تو بالید نگاهم
شب هجر تو در فانوس تن چون شمع کافوری | فروزان استخوانم شد ز تاب گرمی شبها

علم الهدی

علم الهدی سید مرتضی عالی برادر رضی شارح شافیه صرف و کافیه نحو در عربیت از افاضل زمان بود و طبع نظم هم داشت از و

اوقات صرف دوستی عیب جو مکن | باز شست روی آینه را روبرو مکن
پیراهن دریده چو گل زینت تن ست | زنهار چاک سینهٔ خود را رفو مکن
بخیه بر جیب قباهای ز هستی خود میزدم | گر دماغ بستن بند قبا سیداشتم

عادل

عادل شاه اسمعیل ثانی از اولاد شاه طهماسپ صفوی بود سلاطین اطراف از بیم تیغ خونریزش پا از حد خود بیرون نمی نهادند تا باهل ایران چه رسد از بس سفاکی و بیباکی نهال عمر اکثری از جوانان صفویه را بی گناه از پا در آورده تا از دیگران چه توان گفت در سنه ۹۸۵ بی عروض مرض شبی در قزوین از دست ساقی اجل مسموم شد و تخت خاک را نشیمن ساخت در مراتب شعر طبع خوشی داشت از وست

شادم بخدنگ تو که ناوک فگنان را | سوی هدف خویش نهانی نظری هست
چون غنچه چه دانی تو که در خلوت نازی | کز بهر تو چون باد صبا دربدری هست
از خندهٔ پنهانی لعل تو توان یافت | کز حال دل گم شده او را خبری هست

عبرت

عبرت احمد نام رباب نوازی بود شاگرد میرزا عبدالقادر بیدل ست رباب فکرش همه بر قانون

خیال بود ترنم طنبور سخنش از شور عشق مالامال در شاهجهان آباد مقیم بود شعرش بخیال

عجیبی لو میزند

غبار کوی او شد سرمه چشم عشقبازان را — بحسرت بسکه سودم جبهه بخت سیاه آنجا

همین احسان بس است از گریهای بی اثر مارا — که دارد عرض احوال دل ما گاه گاه آنجا

گرم است حسن نازک او رنگ می بازد — توان با حیرت آئینه گشتن عذرخواه آنجا

چو بوی غنچه زیر آسمان خواب فراغت کو — بیک مژگان زدن برهم شکستم قفل این درها

بزم بیخودی پروانه حسرت تماشائیم — که از شمع خیال او بر آتش میزنیم پرها

لب لعل که آتش میزند بر سینه ام عبرت — بجای اشک از چشم ترم میریزد اخگرها

گر نگاهش بغلط سوی بیابان افتد — سرمه خون گردد از چشم غزالان افتد

جز بد روزیش کجا سوز محبت باشد — عشق برقیست که بر خانه ویران افتد

نقد عمر یکه نه در راه طلب باختمش — گهری بود بخاک سیه انداختمش

عنایت محمد حفیظ خان بن شیخ الهیار بن شیخ عبد العزیز عزت خوشنویس هفت قلم بود در عمر هیجده سالگی از خطهٔ لاهور وارد شاهجهان آباد شده در پیادلان پادشاهی منسلک گردید و در کمال استغنا و قناعت میگذرانید و هیچ یکی از امرا و خوانین التجائی برد دیوان شعرش قریب پنجهزار بیت خواهد بود بسیار خوش او است مشق سخن چنین میکند

کجاست طاقت برخاستن ز جا مارا — نشانده اند براهت چو نقش پا مارا

دیگر گرفتم از سر مینا کلاه را چه — در خون تو به رنگ نمودم گناه را

در غم هجر تو ام آنچه که از من باقیست — مشت خاکی ز پی دیدهٔ دشمن باقیست

ز خلق سوختگانی بعافیت رستند — که در پروی نمود از سنگ چون شرر جستند

عارف شاه محمد شیرازی اوستاد شیخ علی حزین بود و فاضل پر تمکین گاهی طبعش با نشا و شعر مائل میشد ابیات غزا و رباعیات آشنا بمذاق عرفا دارد و چند بیت طراز حاشیه

این دختر شوست

زشوق منصب پروانگی در بزم او امشب / طپید تنهائی دل در سینهٔ من بال دیگر شد

نمیسوزد چراغ ما بیکس تا صبح حیرانم / که چون داغ دلم را هر شب این دولت میسر شد

قانع ز دیدنت بشنیدن نمی‌شود / هرگز شنیده که کند گوش کار چشم

عاشق کجا و اینهمه طاقت در انتظار / یک شمع تا بصبح قیامت نمیرسد

لب تشنه سهیل فروزان لعل یار / سیراب از عقیق مکیدن نمی‌شود

بالیدن از ترقی بالقوه بدنماست / پرواز چشم بال پریدن نمی‌شود

عباس ثانی خلف شاه صفی پادشاه عالیمقدار بود این مطلع از وست

بیاد قامتی در پای سروی گریه سر کردم / چو مژگان برگ برگش را بآب دیده تر کردم

عرشی میر محمد حسن بن سید اولاد حسن قنوجی برادر کلان اعیانی محرر سطور رحمه الله تعالی مستوی عرش سخندانی و سلطان ممالک مبانی و معانی ست سپهر والای سخن را نیر اعظم و جهان آفرینش معنی را جوهر اول برتری بخش پایهٔ دانشمندی محیط گرانمایهٔ ارجمندی صبای چمنستان رنگین بیانی و روانی شکرستان شیرین زبانی خضر چشمهٔ حیوان بلاغت کلیم طور سینای فصاحت گوهر یکتای محیط پاکیزه گوهری اختر سعد سپهر فرخنده اختری در علوم عقلیه و نقلیه پایهٔ رفیع داشت و در فنون نظم و نثر مهر تیغ در زبان فرس و عرب ید بیضا مینمود و در آن احد قصاید طولانی از هر جنس سخن نظم میفرمود و درین دور آخر که مرگ علم و برگریز هنر و خزان فضل و کمال ست معنی آفرینی باین قوت طبع و جودت قریحه و صفوه ادراک و ذکاوت ذهن و حدت فهم در قطری از اقطار جهان بگوش نخورده و سپهر دوار صاحب کمالی باین اقتدار در اقران و اماثل او بهم نرسانده در عین جوانی بعمر سی سال و دو ماه و بیست روز چراغ حیاتش خاموش گردید احرام حرمین محترمین بسته بود و در بروده ملک گجرات رسیده بمرض اسهال بنزهتکدهٔ رحمت عامهٔ الهی رخت سفر بگشاد محمد عباس رفعت تاریخ وصالش چنین نوشته

عرشی عالی گهر احمد حسن — در طفیل مصطفی مغفور باد
رخت بربست از جهان سوی بهشت — زیر طوبی همنشین حور باد
گفت رفت از پی تاریخ او — با امام المتقین محشور باد
۱۲۷۷ھ

از نتائج طبع آسمان پیوند و ثمار شجر خاطر ارجمندش قصاید و رباعیات و غزلیات چند در تازی و فارسی ست که بعد این سانحه محرر سطور از اوراق باد برده یکجا فراهم ساخت شاعری دون رتبهٔ اوست زیراکه در حوزهٔ دانشمندان داخل و با فضلا و اهل الله و اصل بود بنابر التزام این جریده طرفی از سخنش درین صحیفه حوالهٔ زبان خامه و بیان نامه میشود

انکه تا نام تو پرتو بر زبان انداخته — گوهر مقصود در جیب دهان انداخته
آب و رنگ حسن با آورده بر روی بهار — ساز و برگ عشق در جیب خزان انداخته
غنچه را گویا نمیسازد بگلبانگ شگرف — خار را در سرزنش عقد اللسان انداخته
گل چه گلبانگ ثنایش در تبسم میزند — بلبل از ذکرش چه آتش در فغان انداخته
در خط جادو نگاهان نزهت ریحان نگند — حیرت نرگس بچشم بیدلان انداخته
آه گردون سیر و نشو و نمای سرو رخت — در سرشت لاله داغ شعله سان انداخته
عقدهای غنچه بی امداد ناخن واکند — واز گهرها عقده بر آب روان انداخته
جذبهٔ عشق ترا نازم که در یکدم زدن — عقل بیپا را و هر او در لامکان انداخته

در قصیده نعت نبوی صلعم فرماید

بیا عرشی به پیشم گر حریف همنفس خواهی — سخن مدحت طراز آنکه بخشد تاج دارائی
مهین فرمانروای کشور دلهای نورانی — ابو القاسم محمد ابن عبد الله بطحائی
صبا گر از گل تقریر او نکهت ربا گردد — پر از روی گل چون هوش بلبل رنگ رعنائی
حدیثش گر اثر آموز آه عندلیب آید — فغانش میکند در چشم گل ایجاد شنوائی
شگفتی نیست گر خیزد ز کاشم جوهر اول — که با مهر نبوت نسبتی دارم آبائی

شاها شرمندهٔ تقصیر عصیان بر در خویشم — که دور افتاده ام از درگهت با هیچ پیدایی
نگاهی کن که از هندوستان خواهم برون جستن — بدان سان کز دل عاشق برون آید شکیبایی

یارب چکنم جوهر شمشیر زبان را — کز معرکه پرداخته دیدیم جهان را
عرشی صفت اندازه شناسی بمیان نیست — تا ساز کنم زمزمهٔ مرغ جنان را
هر موج بیانی که ز دریای دلم خاست — تا ساحل لب آمده برتافت عنان را
خون گشته ام اما لب من ناله سرا نیست — چون لاله بدل سوختم آهنگ فغان را
تا چند شراری بدل و سینه توان داشت — یارب مددی دیدهٔ خونابه فشان را
از منطقهٔ چرخ ستم پیشه توان یافت — کو از پی ایجاد ستم بسته میان را ؛
چون شمع مرا روشنی طبع بلا شد — با سوختنم هست سری کون و مکان را
گنجینه نگهداشتنم خوش ننماید ؛ — همت نگذارد بلبم مهر دهان را
فریاد که این کوردلانم نگذارند — تا سرمه کنم خاک در پیر مغان را
این زمزمها کز مدد طبع طرازم — گویند که روح القدس آموخت فلان را
تا لب ز دلم آنقدر انبوه معانی ست — کز دل نتوانم بلب آورد بیان را
هر نکتهٔ باریک که در سینه نهفتم — نشتر شده در داد خراشی رگ جان را
بر نازکی خاطر من جسم گران ست — برگیر الهی ز من این بار گران را ؛
گردون همه آشوب بلا بر سر من ریخت — زین باز پی خلق زند طبل امان را

صبحدم چاک گریبان میزنم — بر چراغ مهر دامان میزنم
آه من کو بد و بزم نشاط — خنده بر سرو چراغان میزنم
بس بیکر وهم چو فکر خویشتن — بر فراز عرش جولان میزنم
از پی عیش و نشاط بزم عشق — زخمه بر تار رگ جان میزنم
اشک گلگون چون همی آید بچشم — فال گلگشت گلستان میزنم

چون بدست آورد [illegible] پای دل
ساغر گردون گردان میزنم

سنگ بر آتش را شنیدارم [illegible]
طعنه بر گبر و مسلمان میزنم

یاد مژگان دلاویزش چه کرد
نشتر غم را بشریان میزنم

بید مجنون نخل ماتم میشود
ناله چون در سایهٔ آن میزنم

چشم بی مژگان نباشد خوشنما
بر سر تبخاله پیکان میزنم

بر دل دیوانه سوزم داغ عشق
سکه بر اقلیم ایمان میزنم

پای کلکم راه هستی می‌روم
دست جود موج احسان میزنم

تا ببینم روی آن خورشید وش
چون سحر چاک گریبان میزنم

سیر وهم بر باد در اقلیم عشق
پا بر اورنگ سلیمان میزنم

بحر مواجم در تحقیق علم
از معانی جوش طوفان میزنم

می طرازم نغمه هر دو زبان
گه حجاز و گه صفاهان میزنم

از صریر خامهٔ طراز خود
نعرهٔ شیر نیستان میزنم

مشتری بر نشیمن چرخ و زحل بر هفتم
طالع اهل کمال اینهمه نقصان دارد

عشرت صاف دلان همدم عسرت باشد
گل شکر خنده بصد زخم نمایان دارد

دوست دارم شرری را که بجانم افتاد
کین همان است که رخسارهٔ جانان دارد

گره دلها همه وابستهٔ گیسوی تو اند
این دو صد عقده چرا کاکل پیچان دارد

شمع بر خاک من سوخته حاجت نبود
آه بر مرقد من سرو چراغان دارد

فکر ایام طرب لازم روشن رای است
غنچه در موسم گل سر بگریبان دارد

چون باد صبا از در گلزار برآید
دانم که ز کوی تو بمن نامه برآید

حرفیکه از آن لعل شکر بار برآری
غلطی زده در چشمهٔ کوثر بدر آید

ای گریه تو بر آتش ما زن دم آبی
تا کی نفس از سینهٔ ما چون شرر آید

موسی نتوانست بنظاره در آورد
آن جلوه که ما را ز رخت در نظر آید

آتشی زد گرمی هنگامه ام رخت مرا
دود آه من سیه کرد اختر بخت مرا

در راه اتحاد نه بدسے رویم ما
تو بیروی ز ما و ز خود سے رویم ما

چو عاشق میشو و معشوق کار از چاره می افتد
گریبان چاکی گل را نباشد بخیه گر پیدا

کشیم بزیر فلک آه شعله زن تا چند
برنگ شمع بفانوس سوختن تا چند

بیار باده که آتش زنم بکعبه و دیر
و داغ وسوسهٔ شیخ و برهمن تا چند

بیا که طرح جنون دگر بیندازیم
قدم به پیروی قیس و کوهکن تا چند

ز خویشتن بدر آ همچو بوی گل عرشی
برنگ بلبل شوریده در چمن تا چند

آبی نزند گریهٔ من آتش دل را
فریاد که جانم همه این چشم ترم سوخت

دردا که بسر منزل جانان نرسیدیم
سرگرمی شوق اینهمه در رهگذرم سوخت

عرشی چه بلا سحر در افسانه دمیدی
آهنگ سخن سنجی تو بی شررم سوخت

مژده ای دل که دگر سلسله از پا افتاد
کار دیوانگیم باز بصحرا افتاد

نوبت درد دلم چون بمداوا آمد
آخر از بام فلک طشت مسیحا افتاد

دل دیوانهٔ من طاقت زنجیر نداشت
کار با سلسلهٔ زلف چلیپا افتاد

یارب آرامش دل را ز کجا می آرم
اندرین دشت که بانگ جرسی می آید

وای بیرحمی صیاد جفاکار که گفت
وه چه خوش ناله ز کنج قفسی می آید

عرشی امروز که پیمانه بکف می آید
هیچ بیمی بدلت از عسسی سے آید

پیش از این کین گنبد چرخ مدور ساختند
حسن را فرمانروای هفت کشور ساختند

عرصهٔ دل کم نبود از وسعت کون و مکان
داغ را همطالع خورشید محشر ساختند

هر شراری کز دل پرشور من سر بر کشید
قدسیان بر آسمان بردند و اختر ساختند

گر دغدغهٔ تهمت عشاق نباشد
از یار نگاه غلط انداز نباشد

چشمم تو با ما سخن عشق سرآید ؛   از ضعف مگر طاقت گفتار ندارد
دل برده و در سینهٔ من سوخته داغی   افروخته بر مشهد پروانه چراغی
از زلف تو کار من بی مایه برآید   کز مار توان برد بگنجینه سراغی
بلبل بقفس از غم گلشن بفغانست   در گوشهٔ عزلت نتوان یافت فراغی
ستمی از خم تیغ تو بسر داشته‌ام   که گه قتل هراطر ز نیاز آموزد
دل ازان بت نظری میخواهد   شیشهٔ ماست بخارا گستاخ
چشمک شوخی دشنام تو کرد   بوسه را با لب گویا گستاخ
گرمی عشق سوخت حاصل ما   آتشی شیشه‌ست با دل ما
چون مشتری برفعت کیوان نبوده‌ام   عرشی زپا فگنده سهم السعادتم ؛
ای باد صبا از تو من آشفته دماغم   از سلسلهٔ زلف پریشان که بودی
نرگس دمیده است زخاک مزار من   ای سرو نونهال ببین انتظار من
از لطفهای باد صبا گل نمی‌شود   سوز دگر بود بچراغ مزار من
گر اضطراب ندارم ز آرسیدن نیست   شهید عشق ترا فرصت طپیدن نیست
خندهٔ شیرین ادایان شکر خوان شماست   شور لبهای بتان هم از نمکدان شماست

عطا

عطا منشی سید تفضل حسین شاعر بعطا از سادات قصبهٔ چالیس بود و تحصیل علم در لکهنو نمود و بتلاش معاش برآمد نخستین در بهوپال آمد چندی نوکری در سرکار نواب مرحوم جهانگیر محمد خان بهادر کرد و بعده بحیدرآباد دکن رفت و عمر عزیز در مجرائیان نواب سراج الملک بهادر و نواب شمس الامرا بهادر و نواب شجاع الدوله مختار الملک میر تراب علیخان بهادر سپه سالار جنگ بعزت بسر برد و در ۱۲۸۵ جان بجان آفرین سپرد از یاران محمد عباس رفعت بود که ترجمه‌اش در حرف الرا گذشته

گشادم چشم بر روی تو و ز عالم نظر بستم   باین بستن گشادن رنگ الفت خوب تر بستم

سری با شوخی مژگان او دارم خدا را من — دل آسوده را بردم بنوک نیشتر بستم

طبیب شهر یان بگذر ز من در فکر مرهم هم — ببین من ریزهٔ الماس بر داغ جگر بستم

چه بگسست آهنی زنجیر کردم ربط با زلفش — جنون دست دگر بگشاد و من بند دگر بستم

کجا بگسست گرد عهد من از سختی هجران — که من پیوند الفت با جفا جو سخت تر بستم

بدست غیر داد و دست تا بهر حنا بستن — حنا بر پنجهٔ مژگان من از خون جگر بستم

چو دیدم سخت اندازست آن ناوک فگن چشمم — بروی سینه از داغ جگر نازک سپر بستم

دل آرا نامه آمد رفتم از خود در جواب او — دل مشتاق را بر بال مرغ نامه بر بستم

عطا خو کرده ام با هجر شوق از من چه میخواهد — که من وقت دعا خود بر دعا راه اثر بستم

دل نمیدانم چه شد دلبر نمیدانم چه شد — گشت برقی جلوه گر دیگر نمیدانم چه شد

بی خبر وحشی فغانی بی طپش بی اضطراب — امشب احوال دل مضطر نمیدانم چه شد

بار گر جا کم سری سید اشت پنهان غمزهٔ — خون روان دیدم ولی نشتر نمیدانم چه شد

عشق را سوزی نهان و ز دل نشانی هیچ نیست — باده می بینم بجا ساغر نمیدانم چه شد

اینکه می پرسی عطا را من چگویم حال او — نیم جانی داشت در بستر نمیدانم چه شد

عظیم منشی فضل عظیم همین برادر مولوی فضل حق خیرآبادی ست که در زمن غدر اقلیم هند بدست اهل فرنگ با خود گشته بیگون فرستاده شد و همانجا بمرد و در عربیت و منطق و فلسفه دانی او ضرب المثل ست و عظیم از شعرا مشاهیر قصبهٔ مذکور بوده طبع نظم نیکو داشت و دیرست که

منزل کوچه خموشان گزید این ابیات از وست

بزم دوش خش داد و دلبری میداد — فرشته باخته دل بود و جان پری میداد

دران زمان که ز آفت نبود نام و نشان — نگاه او خبر از فتنه گستری میداد

ستم نمود بجان من اینکه شب نگهش — بزم غیر رواج ستمگری میداد

فدای شوخی او میم که شب مرا هر بار — قسم بجان خود از بنده پروری میداد

عارف — عارف علی شاه آنکه وجاهت ظاهر و حسن باطن و طلاقت لسان و عذوبت بیان حمیده لما سیفر بود و در انفس زکی درویشان بنظافت طبع و لطافت مزاج آزادانه زندگی می نمود با این همه گاهی دست طلب بروی کسی دراز نکرده و سر احتیاج پیش احدی فرو نیاورده اصلش از اکراد خراسان از عمائد دولت محمد شاه پادشاه ایران بوده در عین کامرانی و ریعان جوانی جذبه از جذبات ربانی او را در کشید آنکه زخارف دنیویه و تعلقات خویش و بیگانه دامن چیده پای تجرید بر جادهٔ سیر و سیاحت عرب و عجم نهاد حتی که گذرش بشهر حیدرآباد دکن افتاد و آنجا سالک علی شاه نعمة اللهی را دیده و بدو گرویده حلقهٔ ارادتش در گوش عقیدت کشید مدتی اوقات عزیز را مصروف ریاضت و مجاهدهٔ نفس نمود و پس بحکم سیروا فی الارض چشم اعتبار کشوده وسعت آباد هند را بقدم تفرید پیمود هر چند بنارس و الهٰ آباد و کانپور و اکبرآباد در آغوش کرده گاه بیگاه بدان صوب سر تماشا میکشید لکن درین دور وگشت لکهنؤ را مرکز خود گزیده برین مقال گوش دال است

بهندوستان ندیدم موضعی دلچسپ چون لکهنؤ — اگرچه در طریق سیر تا چینا ماچین رفتم

و از قصبات نواح لکهنؤ قصبهٔ سندیله را مقام دلنشین می شمرد و ماهها در آنجا بطیب خاطر و انشراح بال بسر می برد چنانکه میگوید

کوی عشق است خاک سندیله — ای خوشا خاک پاک سندیله
در نگوئی بهیچ شهر و دیار — نبود اشتراک سندیله

و تا قیام لکهنؤ اکثر اوقات شبانروزی در منزل مولوی محمد یوسف علی صاحب که ذکرشان در حرف الیا سمت نگارش پذیرد هنگامهٔ مجالسه و مکالمه گرم داشتی و او را از دوستان صادق الولا انگاشتی باجمله طبعی موزون و فکری موجد مضمون داشت دیوانی ضخیم مشحونی هر گونه نظم یادگار گذاشت نغمهای بلبل شیراز را بضبط در آهنگ تضمین سروده گوئی ابیات حافظ محتاج مصاریعش بوده انشاد اشال این غزل بیشتر که از عروض

واراالرحیل بر کمال عرفانش دلیل ست

چو گل از این چمن با چاک چاک پیرهن رفتم | عزیزان بر شما این گلشن ارزانی که من رفتم
بکام دل دمی هم بر نیاسودم که چون لاله | بصد حسرت سراپا داغ و داغ از این چمن رفتم
همه جمع محبان جملگی خیل حریفان را | خدا حافظ که من بیرون ازین دیر کهن رفتم
سر از پا پا ز سر هرگز ندانم اینقدر دانم | که دل پر سوز چون شمع لگن زین انجمن رفتم
بیمن همت پیر مغان یکسر ز میخانه | بکوثر کامران و کامگار و خم شکن رفتم
لبی هم با شکایت وا نکردم از وفاداری | بدین تنگی همانا غنچه سان بسته دهن رفتم

تاریخ ارتحال آن مسافر اعلی علیین شب نهم رمضان سنه الف و مائتین و اربع و ثمانین ست معتقدان نعشش را دست بدست از لکهنؤ لیسند ... برده و بگلزار ... که در زندگی بالایش سر خود می نشست زیر خاک سپردند از وست

هادی و رهبر ما غفلت و گمراهی ما | جهل و نادانی ما علت آگاهی ما
قوت ضعف بصر بین که بعین دریا | خشک لب در طلب آب طپد ماهی ما
عارفا پستی دیوار رساندیم بخاک | چکند سرکشی سیل بکوتاهی ما
سواد زده زلف بتان ست دل ما | شوریده و سرگشته از آن ست دل ما

صبح عیش ست شام ماتم ما | عید بیچو شد از محرم ما
غیر این آدم ست آدم ما | عالم دیگر ست عالم ما
تو چو اسپی بخاک سیجویم | بی سبب نیست قامت خم ما
می پرستی ست مذهب عارف | حضرت خم امام اعظم ما
حضرت عشق قبله گاه من ست | راست گویم خدا گواه من ست
غیر او نیست در جهان موجود | وین دوئی علت نگاه من ست
جانبازی کار بوالهوس نیست | پروانه سوختن بکس نیست

کنون که هر طرف از جوش لاله گلزار یست　　بنال بلبل اگر با منت سر یاریست
که ما دو عاشق زاریم و کار ما زاریست

ساز طرب هم ساز و مهیا و تمام ست　　صحن چمنم جای و لب حوض مقام ست
امروز که کارم همه بر وفق مرام ست　　گل در بر و می بر کف و معشوق بکام ست
سلطان جهانم بچنین روز غلام ست

ز پیر باده فروشم نصیحتی یاد ست　　بگوش دل شنو از من که پند او ستاد ست
ترا که دست رسی بر عمل خداداد ست　　بیا که قصر عمل سخت سست بنیاد ست
بنوش باده که بنیاد عمر بر باد ست

رها ز بند علائق بدر ز قید قیود　　بکار و بار جهان بیخبر ز بود و نبود
نه بد دلیش ز نقص و نه خوشدلیش ز سود　　غلام همت آنم که زیر چرخ کبود
ز هر چه رنگ تعلق پذیرد آزاد ست

گاه بر جلوهٔ خورشید نظر وا میکرد　　گاه در آیینهٔ ماه تماشا میکرد
من چگویم که چسانم ته و بالا میکرد　　سالها دل طلب جام جم از ما میکرد
آنچه خود داشت ز بیگانه تمنا میکرد

با رخ چون مه و با قامت چون سرو روان　　غیرت طوبی و رشک همه حوران جنان
بخرامیکه بقربان کندش عارف جان　　باز دارد سر دل بردن حافظ یاران
شاهبازی بشکار مگسی می آید

عزیز خواجه عزیز الدین ابن خواجه امیر الدین والدش کشمیری مولد و منشا لکهنوی مسکن مدفن و این عزیز را لکهنو مولد و موطن طبعش موزون فکرش تازه مضمون ذهنش با جودت آشنا کلامش چون نامش عزیز دلها در آغاز شباب بسودای انکار افکار جنونی عبیر البر بسرش پیچید و بعد زمانی بشرف زیارت حضرت طبیب القلوب صلی الله علیه و آله وسلم در عالم رؤیا

مرضش بصحت انجامید مثنوی ذوبحرین وذوقافیتین مع التجنیس بطرز سحر حلال اہلی شیرازی
برسائی کلک اندیشہ اش گواہ واز نظم ہدیۃ الثقلین باہنگ تحفۃ العراقین شور فصاحت
وبلاغتش در افواہ آز مثنوی ذوالبحرین اوست

ای ز تو اندر سر من شورہا | نام تو ہست افسر منشورہا
گر سر تحمید تو دارد کتاب | پردہ در توحید تو آرد کتاب
یافتہ از لطف تو جان بایزید | آتش قہرت بود آن بایزید
در رہ احمد قدم از سر دہش | طاقت رفتار ہم از سر دہش
از پس پردہ شدہ تا رونما | پردہ دو عالم ہمہ را رونما
علم وی از دفتر درسی نبود | یک قلم آن از بر و در سینہ بود
شیشہ آن آئینہ افروز مہر | گرد از اینجا سوی حق رو ز مہر
جوہر گل ماندہ شد او بر درخت | پاک شدہ از سدرہ خود او بر درخت
ساقی از آن چشمہ حیرت فزا | در سر من نشئہ وحدت فزا
گوش کن از بلبل رنگین نغم | قصہ عیش و طرب آگین نغم

وازہدیۃ الثقلین اوست

ما ئیم و ثنای صانع پاک | روشنگر ذرہ ذرہ خاک
یاقوت گری و کان نوازی | وین حقہ مہر بر طرازی
بر دور نہاد طرح افلاک | زو مہر سکون نشستہ خاک
آن حقہ پر از حقائق او | این شقہ پر از شقائق او
دہد حق عشق احمد بندگان چیدہ خود را | بخاصان شادی بخشد می نوشیدہ خود را
ز حسرت داغ از رشک مہتابیکہ من دارم | زلیخا کور شد در حسرت خوابیکہ من دارم
نگاہ چین باید امانت نی و جام ساقی را | بیا و دوستہا در دل آتش و آبیکہ من دارم

هر کسی محو رخ شوخ خودآرائی هست — وای بر من که مرا کار بخود رائی هست

چند دلتنگ بغم خانهٔ هستی باشی — خیز و زین خانه برون آی که صحرائی هست

باین رحمت بچشم کم مبین عصیان ما ها را — جمالی هست در مشکین نقاب این سیاها را

ز چشم مرس حال جلوهٔ آغاز حسن او — صبوحی کردگان دانند قدر صبحگاها را

بود پیمانها لبریز و جانها بر لب از حسرت — که کج دار و مریز آموخت یارب کج نگاها را

ز شب کوری گریزی نیست ورنه پیش پا باشد — چراغ از نقش پای رهروان گم کرده راها را

ندارد حاجت تصدیق خون کشتگان او — باین حسن و جمال از کس نخواهد حق گواها را

چاک کن جامهٔ هستی که شود او پیدا — تا گریبان ندرد گل نکند بو پیدا

لطف در جلوهٔ لیلی فشان نیست کنون — یاد وقتیکه شب از دیدن آهو پیدا

بحق جستم امان دیدم که جانب دار دلدار است — هبت بردم پناه آن هم به بی رحمی دل یار است

اگر صد کوه هم باشد بآسانی توان کندن — ولی یکبار دل برکندن از وی سخت دشوار است

جماعتی که با خفای راز میکوشند — هزار ناله گره در گلوی خاموشند

برآ ز پرده و احوال جیب و دامان بین — تو مهوشی و تماشائیان کتان کوشند

لعل لبت بمردهٔ صد ساله جان دهد — چشم عنایت تو بآهو زبان دهد

آن پرتوی که از مه و خور زده ره خلیل — اکنون مرا فریب ز روی بتان دهد

جان بغم تا ندهی وصل بجانان نشود — شرط عشق است که تا این نشود آن نشود

جای رحم است بکم طالعی برهمنی — که رخ خوب ترا دیده مسلمان نشود

لطف را نازم که پیش از ورود فکر چاره کرد — تاک را حق آفرید آنکه مرا میخواره کرد

با جهانی در غمش یک جان دو قالب بوده‌ایم — سینهٔ ما چاک شد هر کس گریبان پاره کرد

برهم زنیم هر دو جهان از فغان دل — من بعد ما و دلبر و کنج نهان دل

جان در بدن بشورش است ابصار میان چشم — خوشتر از این همه که تو باشی میان دل

محمل ببرفت چون مجنون دم از غوغا زدم | کعبه آمد در نظر لبیک در صحرا زدم
زمهر الفت ز نم سینه پر زکین دارم | نماز میکنم و بت ز آستین دارم
مپرس بندهٔ درگاه کیستم که مرا | توان شناخت ز داغیکه بر جبین دارم

عاصم

عاصم منشی عبدالحلیم مکنّی بابی العاصم بن مولوی عبدالکریم مولدش کلکته ست بکسب علوم ضروریه پرداخته و مشق سخن بحلقهٔ شعر و شاعری آغا احمد علی مرحوم ساخته ۲۹ سال ست که با شاهد معنی همزبان ست و جوان شیوا بیان سخن را نیکو میگذارد و با اکابر عصر رابطه معرفت دارد دمیکه محرر سطور در سنه ۱۲۹۲ هجری وارد دار الاماره کلکته گردید همراه مولوی محمد شاه صاحب آمده ملاقات کرد جودت طبع از روش پیداست و ذکاء خاطر از حرف حرفش هویدا این

چند بیت از وی ست

مرا پسندای صیاد بی پروا بنا کامی | بامید بهاری بسته بودم آشیانے را
دل که گه ناله و گه شورش و فریاد کند | نکته این ست بهر رنگ ترا یاد کند
تا که خو کرده بدرد ایم طبیبا بگذار | رحم بر به شدن زخم کهن می آید
هر کس بشیوهٔ دل مسکین خراب کرد | سهل ست و طریقت یاران حسابل
بچندین زخم ای ظالم دلم شاد ست پنداری | تو همچون خود جهانی از غم آزاد ست پنداری
بهر رنگی که میخواهد سخن افروز میگردد | دریجا عاصم دیوانه استاد ست پنداری

عزیز

عزیز عبدالعزیز خان نبیرهٔ حافظ الملک نواب حافظ رحمت خان بهادر نصیر جنگ والی روهیلکهند ست ده ساله بود که پدرش نواب سعادت یار خان در سفر حج جان بحق سپرد وی بعد وفات پدر کتب درسیهٔ فارسیه و معقولات و منقولات اکتساب کرد و در سنه ۱۲۸۰ هجری بوفق بحفظ کلام مجید گشت طبعش با سخن ملایم افتاده شاگرد عبدالمالک ممتاز خواهرزادهٔ نذیر الدین حسن شائق ست در حین تحریر این مقاله رونق بخش بلدهٔ بانس بریلی ست برادر مرحوم او دیده در

باحمر سطور را اتفاق ملاقاتش نیفتاده آنز وست

پرورشش از خدا کسی [illegible] کامران خواهم شدن — پایمال او چو سنگ آستان خواهم شدن
آه از روزی که تو بر غیر ورزی بر جان خویش — مهربان خواهی شد و نامهربان خواهم شدن
تا نکهت گل بوی از آن زلف شنیده ست — بسته ست براه طلبش محمل غنچه
شهرت طلبان گوشه عزلت نگزینند — نکهت نشود منزوی منزل غنچه
کم مکن رتبه خود در هوس جام شراب — طوطی طبع مگردان مگس جام شراب
ساقیا حیف که با اینهمه ظرف عالی — شیشه سر باز زد از ملتمس جام شراب
کاش در آتش می سوخته گردد تن من — جسم کاهیده شود خار و خس جام شراب
گنه توبه کند هر که بمیخانه عزیز — دست او چست بگیرد عسس جام شراب
محیط عشق تن بفقر آشنائی من ست — بجای موج دران نقش بوریای من ست
چگونه بال گشایم بسیر سنبل زار — هوای زلف کسی رشته بپای من ست
ستم چه کار کند گر ستم کشی نبود — جفای تو همه ای ظالم از وفای من ست
مپرس از من دل داده مطلب و مقصود — که هر چه آرزوی تست مدعای من ست
عیان ز گریه بی اختیار من شد راز — اگر چو شمع بسوزی مرا سزای من ست
بحال خویش نگریم چگونه چون شبنم — که در تجلی نور رخش فنای من ست
عزیز کی شنود لحن عندلیب آنکس — که محو نغمه طبع سخن سرای من ست

علیم

علیم سید محمد علیم از دودمان نواب عبداللطیف طرفدار صوبه بنگال ست والد ماجدش سید محمد عباس الهآبادی فی الحال مهتمم بندوبست مساحت ملک محروسه بهوپال ست در سخنگوئی طبع سلیم دارد اصلاح سخن از عبدالعزیز خان عزیز نبیره حافظ الملک نواب حافظ رحمت خان بهادر نصیر جنگ والی روهیلکهند گرفته در حین نگارش این تذکره ملازم این ریاست ست

این ابیات نتیجه فکر صائب اوست

کاستم از رنج معشوقم ز پهلویم گریخت — خار دامن گشتم و دامان یار از دست رفت

بنگر ای زاهد چه خوش طرح کنشت افتاده ست | تو ده تو ده دل بجای سنگ و خشت افتاده ست
نیست بر سطح زمین این نقش پای آن نگار | بر جبین خاک طرح سرنوشت افتاده ست
بر راه زخم سینهٔ من چشم دوخت ست | از انتظار او به نمکدان خبر کست

حرف الغین المعجمه

غضائری رازی بعضی بغین معجمه ضبط کرده اند و بعضی بعین مهمله در بیضا تحقیقش کرده گویند پدرش کاسه گر بود از مداحان سلطان محمود غزنوی ست در مدح او قصیدهٔ هفتاد و هفت بیت نظم کرد دران قصیده میگوید

اگر کمال بجاه اندرست و جاه بمال | مرا ببین که ببینی جمال را بکمال
مرا دو بیت بفرمود شهریار جهان | بران صنوبر عنبر عذار مشکین خال
چه گفت گفت حاسدانا کس که بد سگال منست | ز راه باطن و در آشکار نیک سگال
دو بدره یافتی از نعمت و کرامت شاه | غنی شدی دگر از جور روزگار منال
بلی دو بدره دینار یافتم تمام | حلال و پاکتر از شیر دایهٔ اطفال

غزالی مشهدی غزالان خیال رام او و وحشیان فکر در دام او چون در دکن کارش رونق نگرفت بجانب خان زمان خان که از امرای اکبری بود و حاکم جونپور خرامید و در مرغزار آسودگی جا گرفت و اشعار آبدار در مدح او موزون ساخت از انجمله نقش بدیع ست که هزار بیت ست بر هر بیت یک اشرفی صله یافت دران میگوید

خاک دل آنروز که می بیختند | شبنمی از عشق برو ریختند
دل که بآن رشحه غم اندود شد | بود کبابی که نمک سود شد
بی اثر مهر چه آب و چه گل | بی نمک عشق چه سنگ و چه دل
چند زنی قلب سیه بر محک | سنگ بود دل چو ندارد نمک
ذوق جنون از سر دیوانه پرس | لذت سوز از دل پروانه پرس

آنکه شرر تخم نجاتش بود
شعله به از آب حیاتش بود

سبحه شماران ثریا گسل
مهرهٔ گل را بشمارند دل

غفلت دل تیرگی جوهرست
خاک بران لعل که بر گوهرست

آهن و سنگی که شرر می دروست
خوشتر ازان دل که نه یاری دروست

وبعد مقتول شدن خان زمان خان رو بآستان اکبری آورد و بعواطف ارزانی و خطاب ملک الشعرائی تحصیل مباهات نمود و اشعارش قریب بصد هزار بیت ست در گجرات در سنه [illegible] از دنیا بصحرای عدم رسید این چند شعر از کلام غزالی ست

رخ را نقاب زلف گره گیر میکنی
بر پای رشته بده زنجیر میکنی

بسکه دارم دل یکی با عاشقان در سوختن
گر کشم یک آه صد جا میشود آتش بلند

رقیب دامن ازان در شکست من مالید
که رنگ بر رخ عاشق شکسته تواند دید

چه میسوزی بداغ دوری خود ناتوانی را
که چون فانوس امشب استخوانی در بدن دارد

من بویرانهٔ غم مردم و هر سو طفلان
سنگ در دست که دیوانه کی آید بیرون

رباعی

آنانکه درین بزم می ناب زدند
بیدار نگشته تا ابد خواب زدند
از هستی ما همین نمون ست چو موج
نقشی ست وجود ما که بر آب زدند

تا از مرگ خود نمی ترسیم اما این بلاست
کز تماشای بتان محروم می باید شدن

خفتگان خاک یکسر کشتهٔ تیغ تواند
هیچ دخلی نیست شمشیر اجل را درمیان

تا باد و ایم و گرد گریبان ما خم ست
داریم نشهٔ که دو عالم درو کم ست

می عرق آلوده ساخت چین جبین ترا
فتنه ز سر آب داد خنجر کین ترا

جان دادم و فارغ شدم از محنت هجران
یعنی که ز شبهای دگر بهترم امشب

بباغ سبزهٔ نوخیز دل نواز آمد
عجب خطی بحریفان رفته باز آمد

غروری شیرازی غرور سخن در دماغ داشت و بادهٔ شور افگن در ایاغ مدح گستر صادق بیگ کتابدار شاه عباس ماضی صفوی بود غرور بلبلان خوشگو بنوا سنجی غرور چنین میشکند ؎

در فراق دوستان آخر ز ما چیزی نماند | هر که رفت از هستی ما پارهٔ با خویش برد
گل پژمرده هم در بوستان هاست | نکن خورشید را از کوی خود دور
باید که تو برنگردی از من | سهل است که روزگار برگشت

غروری کاشانی مربع نشین مسند سخندانی ست بهند عبور نموده و ظاهرا همین جا از دار غرور بسرای سرور انتقال نموده شاعر خوش نوا ست از وست ؎

نازک نهال من که خوشم با خیال او | قامت کشیدن ست گران بر نهال او
در عهد جمال تو نگیرند ز گل آب | عکس تو بهر آب که افتاد گلاب ست

غیاثا حلوائی شیرازی شاگرد نظام دست غیب ست و شاعری عیب از وست ؎

ز بوستان وفا بوئی خوشدلی مطلب | درین چمن گل سیراب چشم گریان ست
بروز هجر گرمی بیش بینم از خیال او | بلی خورشید در روز قیامت گرم تر گردد

غمازی سمرقندی سخن ساز سنجیده و غماز معانی پسندیده ست از وی می آید

آورد تپی جذبهٔ سنبل سوی باغش | در هر قدمی لاله بره داشت چراغش
پروانه کشد از پر خود پردهٔ فانوس | گستاخ مبادا که رسد دود چراغش

غباری قاسم خان اردستانی واقف شیوهٔ سخندانی بود و ملازم اکبر پادشاه از وست ؎

ز راه آه تیرش در دل دیوانه می آید | چو بارانی که از روزن درون خانه می آید

غنی ملا محمد طاهر کشمیری از قبیلهٔ اشائی ست شاگرد ملا محسن فانی کشمیری چون طبع بلند داشت در کمتر روزگار حیثیتی شایسته بهم رسانید و آخر بغواصی بحر سخن افتاد و جواهری که بنقد جان توان خرید بیرون آورد میرزا صائب کلام او را تضمین میکند و می فرماید ؎

این جواب آن غزل صائب که میگوید غنی | یاد ایامی که در دل شوق با سر خویش داشت

غنی بغنای طبعی مجبول بود و باوصف بی دستگاهی محضور خاطر بسر می برد از ینجاست که غنی تخلص میکند مدة العمر در شهر خود گذرانید و در ۱۰۹۸ دامن از عالم سفلی برچید دیوانش سایر و دایر ست و از قالب طبع برآمده مطبوع خاطر سخنوران گردید و اینجا چند بیت بنا بر ضابطه ثبت افتاده

عاشقان را جنبش مژگان چشم یار کشت — عالمی را اضطراب نبض این بیمار کشت

سیلی نخورده تا ز کف اهل زمانه — چون مهرهٔ شطرنج مرو جانه بخانه

تا توانی عاشق معشوق هرجایی مشو — میکند خورشید سرگردان گل خورشید را

سایه گر سایهٔ کوه ست سبک میباشد — کسب تمکین نکند سفله ز ارباب وقار

با تو نزدیکم ولی دورم ز فیض عام تو — موم در زیر نگین خالیست از نقش نگین

از کشته شدن چهرهٔ عاشق نشود زرد — این داغ به پیشانی سیماب نهادند

در دم صبح غنی پیر فلک میگوید — که قضا نان دهد آنوقت که دندان گیرد

نیست چون مهرهٔ نردم هوس قصر بلند — خانه ام ساخته از ریختن رنگ بود

خاطر او از غبار لشکر خط جمع نیست — هر دم آن زلف پریشان شانه بینی میکند

رفتیم سوی یار و ندیدیم روی یار — مانند رهروی که رود سوی آفتاب

غنی چو سایهٔ مرغ پریده در ره شوق — اگر بخاک نشستم نشستم از پرواز

چشم کرم مدار ز شاهان که جز نمد — آیینهٔ خلقتی ز سکندر نیافته ست

حسن سبزی بخط سبز مرا کرد اسیر — دام همرنگ زمین بود گرفتار شدم

سعی بهر راحت همسایها کردن خوش ست — بشنود گوش از برای خواب چشم افسانها

میکند بین ناتوان نگه آن شوخ — زبیم آنکه بگویند ناتوان بین ست

از کنار هم دختر رز کرده تا پهلو تهی — کار من اکنون غنی با طفل اشک افتاده ست

غزنوی میر محمد خان بعلو قدر و مرتبت مشهور مجلس و هیچگاه خالی از فضلا و شعرا نمی بود

وبا وجود اشتغال با مور ملکیه گاه گاهی بشعر هم میپرداخت و با کبر پادشاه میگفت که اشعار زمان شناست که چون سنی دران سوجوست دیوانی بزرگ ترتیب داده از وست ؎

در جوانی حاصل عمرم بنادانی گذشت انچه باقی بود آن هم در پشیمانی گذشت
ای جوان جز تخم نومیدی نکشتی در جهان موسم پیری رسید و وقت دهقانی گذشت

غزنوی حصاری صاحب دیوانست و بقدری طالب العلمی کرده در ماوراء النهر در سنه الف بانهزار حسرت در گذشت انوری می آید ؎

مختصر بود حدیثی زلبش فهم نشد خط بگرد لب او حاشیه مختصرست
دهان یار با من دوش رمزی کرد پنهانی که من سرچشمهٔ آب حیاتم هیچ میدانی

غیرتی شیرازی مدتی در هند بود و بعده بشیراز رفت از وست ؎

بقتل خنجرم راضی نیم زیرا که میدانم اجل زیر هلاک از خنجر جلاد من برده
هلاک خنجر آن قاتلم که خون مرا چنان بریخت که یک قطره بر زمین نچکید

غباری بیشتر عمر در استرآباد بسر برده در راه فقر و فنا سلوک داشت خط غبار خوب می نوشت لهذا غباری تخلص گرفت معاصر جامی ست و شاعر نامی از وست ؎

دی چو پیش آمد بناز آن دلبری رعنا مرا من زشرم او را ندیدم او ز استغنا مرا
بخبر بودم زدی سنگ جفا ناگه مرا از برای دیدن خود ساختی آگه مرا

غزالی هروی مردی ظریف لطیف بود و اشعار برجسته طرح مینمود از وست ؎

غم از هر جا که در ماند فتد در جستجوی من بلا از هر که سرگردان شود آید بسوی من
چاره‌ای این دل صدپاره نکردی رفتی جان من جان مرا چاره نکردی رفتی

غالب میر جلال الدین از سادات زیدپور من اعمال لکهنوست قریب هشت هزار بیت گفته ملازم نواب شجاع الدوله بهادر صوبه‌دار اوده بود در اواخر سنه ۱۲ در گذشت او راست ؎

ببزم مست نه صهبای ناب در مینا پری ز شرم نهفته گشته آب در مینا

چشمش که بخونریزی عشاق سری داشت　　میکشت یکی را و نظر بر دگری داشت

غالب شیخ اسد الله دختر زادهٔ شیخ محمد افضل الهآبادی ست اصلش از جونپور بود و جد کلانش سجاده نشین شیخ محمد افضل جونپوری استاد علامهٔ عصر ملا محمود صاحب شمس بازغه بود غالب بانتساب افضلین تفاخر داشت جوان مستعد شایسته بود و همیشه رگ خامهٔ سخن ریزیرا بنشتر اندیشه میکشود میر آزاد او را دیده بود و اواخر ایام حیات بدهلی آمد و در سنه ۱۱۶۳ از لباس زندگی مستعار عاری شد از افکار گهربار اوست

دلی دیوانه دارم که خاموشی ست تقریرش　　برنگ زلف خوبان بی صدا افتاده زنجیرش

گذر از کوچهای تنگ که صاحب دماغان را　　نمی آید برون از خامهٔ نقاش تصویرش

سیر مهتاب دو چندان کند آرایش حسن　　سایهٔ زلف بر خسار تو زلف دگر ست

پی بفکر آن دهان از یاد ابروی برم　　تیغ قاتل رهرو ملک عدم را جاده ست

ز بیماری نیفتد تا بهر جا سرمه را نازم　　عصائی آبنوسی داد از دنبالهٔ چشمش را

غازی خواجه معین الدین از ماوراء النهر ست در سرکار محمد معظم خلف عالمگیر بخدمت قورچگی سرفراز بود فکری عالی و سخنی برجسته داشت انموذجی از آن این ست

شوق بر صفحهٔ دل نقش خوش یار کشید　　سرمه در دیدهٔ ما حیرت دیدار کشید

شکوهٔ اهل جهان جمله ز اغیار بود　　دل ما هر چه کشید از ستم یار کشید

عرق جبههٔ او را نتوان گفت عرق　　گرمی مهر گلاب از گل رخسار کشید

غازی قلندر اصلش از صفاهان ست اما در سمنان نشو و نما یافته درویشی صاحب تجرید بوده و بسیاحت بسر برده از وست

مجبتم که فراموش کردهٔ از من　　وفا شدم که بگرد دلت نمیگردم

تمام درد و م و پیش تو شکوه سر نکنم　　تمام آتشم و در دلت اثر نکنم

غلام نبی متخلص بغلام بن سید محمد باقر بلگرامی همشیرزادهٔ میر عبد الجلیل بلگرامی ست

در صفای ذکا و علو فطرت و انواع قابلیت یکتای زمان بود و در فنون عربی و فارسی و هندی ممتاز اقران خصوصاً در شعر هندی کوس انفرادی نواخت و در موسیقی و ساز هندی نقش مهارت هم درست و در رفاقت نواب صفدر جنگ وزیر در معرکه جنگ با افاغنه مفقود گردید و چون عنقا بسر منزل بی نشانی آرامش گزید و این سانحه در ۱۱۶۳ واقع شد میرزا مظهر جانجانان فن هندی از وی گرفته این چند بیت از وی یادگار است

همیشه در دل خود یاد زلف او دارم — چنین که همچو نگین بار در سبو دارم
از خرام او دری بر خویشتن وا میکنم — عالم بالا درین عالم تماشا میکنم
آخر از تیرگی بخت نگین کام گرفت — که ز لعل لب او بوسه به پیغام گرفت
دوزخ عشاق باشد بی رخ جانان بهشت — باغ بی گل میشود ماتم سرای عندلیب
داد از دست نگاه تو که هنگام وصال — چون تغافل دهد از دست حیا ساز کنند
خط زلف تو رخ بزور گرفت — جای ما را این هجوم مور گرفت
تا نمک ریخت بر جراحت من — لب شیرین یار شور گرفت

رباعی

آنها که براه بی رهی شده اند — در خلق علم سحق شناسی شده اند
دریاب که این خدا فروشان جهان — در ترک لباس خوش لباسی شده اند

غریب سید کرم الله برادر میر نوازش علی فقیر بلگرامی ست جوانی خوش سیما و نورسی از ریاض آل عبا بود و بانواع قابلیت آراسته و بتهذیب اخلاق پیراسته و بحکم وراثت از مذاق صوفیه صافیه کامیاب بود و در سلیقه شعری کامل نصاب اکثر برد و او بین سخن سنجان نیز من محبور نموده و اشعار فراوان در خزانه خیال فراهم آورده در ۱۱۶۹ رخت بعالم سرمدی کشید این چند بیت از وی می آید

بسکه دود ناله من در سرش پیچیده است — همچو فانوس خیالی آسمان گردیده است

لعل با آن سرخی پان وزن پاسنگی نداشت — دل بمیزان تامل هر دو را سنجیده است

بعد عمری آشنا شد دلبر نامهربان — میتوان دانست قدر آشنا فهمیده است

بعد مردن هم بامید وصال آن پری — چشم من در خود نگاه واپسین دزدیده است

کرد بیمار نگه شوخ تو بیمار مرا — دارویی نیست بجز شربت دیدار مرا

بسمل افتاده ام از تیغ فراقش شاید — دل طپیدن برساند بدر یار مرا

نیست شخصی بی گرفتاری درین گلشن مگر — سرو را دیدم که آزاد آمد و آزاد رفت

نمیدادم خیال همکلامی با لب لعلش — بگوش خویش نام خود شنیدن آرزو دارم

آه این سرگشتگی از طالع من کی رود — من ز طفلی خورده ام در کاسهٔ گرداب شیر

بیک دزدیده دیدن خشک مغزی رفع میسازد — نگاهش روغن بادام باشد ناتوانان را

چنان بشیوهٔ دیوانگی شدم مشهور — که یار نیز مرا دیده مرحبای گفت

غلام مصطفی — غلام مصطفی بن سید عبد الله بلگرامی صاحب مشرب عالی بود نشئهٔ فقر و درویشی در بالا داشت همواره بشیوهٔ سپاهگری کسب معاش ضروری میکرد و شغل داد دن نزد شهید فی الله جولان سید او همراه نواب مبارز الملک سربلند خان توفی در جنگی که بسواد احمد آباد با راجهٔ ماڑوار واقع شد جرعهٔ شهادت چشید و باوجود تفحص اثری از جسد شریف او گل نکرد پیش از شهادت رباعی گفته بود

رباعی

در خلوت ما در آمدی یاری نیست — جایی که ز عرش و فرش اغیاری نیست

ما روح مجردیم ز آلایش مرگ — ما را بجنازه و کفن کاری نیست

سلیقهٔ او در انشاء رباعیات بسی متناسب افتاده و دریاهای حقائق و معارف از منبع طبعش جوشیده هر رباعی او موجهٔ ایست از بحر عرفان و ترانه ایست از پردهٔ لامکان هر نکته اش تازیانهٔ دلهای آگاه است و پرتوی از شعلهٔ انی انا الله دیوان رباعیاتش مدون است

مذاق فقرش از کلامش مبرهن بود رباعی

این هفت فلک که چون حباب اند ترا — تا در نگری همه دو آب اند ترا
تو پادشهی ولی ز خود بیخبری — پا نه بمه و خور که رکاب اند ترا

رباعی

هان حال جمال را ببازی مطلب — تا ساخته کار کارسازی مطلب
از آتش عشق تا نسوزی یکسر — توحید حق از سخن طرازی مطلب

رباعی

هر نشه که هست از می ناب من است — جنت چمنی ز باغ شاداب من است
کس را چه خبر ز رتبهٔ عالی من — چون عالم بهجت هستی خواب من است

رباعی

ما عاشق ذاتیم صفاتی دگر است — بیرون ز جهانیم جهاتی دگر است
ما واجبی ایم ذکر واجب گوئیم — افسانه نویس ممکناتی دگر است

رباعی

از دیدن روی تو رسیدم در خود — یعنی که جمالت همه دیدم در خود
صد شکر که از شوق تماشای رخت — چون برق طپیده آرمیدم در خود

رباعی

هر کس در خود بهار و باغی دارد — در کلبهٔ تاریک چراغی دارد
تو غره مشو که ماهی دریائے — غوک لب جوی هم دماغی دارد

رباعی

آن فرقه که خویش اهل میدانند — بیچاره عوام را بخود منجذبند
الله و رسول بر زبان میرانند — چون در نگری خلیفهٔ شیطانند

سر تا بقدم چو دیده می باید شد رباعی یعنی که بخود رسیده می باید شد
چون شیشهٔ پر شراب با صد مستی بر طاق بلند چیده می باید شد

رباعی

بر مشت غبار خویش آبی زده ایم یعنی که بهر جان شرابی زده ایم
خفاش بیا که بر در خانهٔ خود هر جا گلمیخ آفتابی زده ایم

رباعی

وقت ست که دل ز دهر بر کنده کنیم چون لاله و گل برین چمن خنده کنیم
در خلوت خویش قحبهٔ دنیا را عریان همه تن شویم و شرمنده کنیم

شیوری میرزا احسن از اعیان کرمان بود و با حدت شعور طبعی شگفته داشت و در شعر با سهر و مضامین تازه در کلامش بسیار ست و در علم سیاق شهرهٔ آفاق بود و مدتی بوزارت گرجستان دران حدود بسر برد باز با صفهان آمد این دو بیت از وست

خار این گلزار بودن گلستان سازد مرا باز مین هموار بودن آسمان سازد مرا

منه

بر سراپای وجود خود خط باطل بکش در ریاض زندگی چون سرو بی حاصل مباش

غضنفر قمی اکثر اوقات در کاشان بسر برده در عهد سلطان حسین میرزا هنگامهٔ صوت و صدا گرم داشت و تخم معنی در گلزمین سخن چنین میکاشت

امروز هر که بود ز ما سر گران گذشت دوشت اگر ترا گله بر زبان گذشت
یار و رقیب را بهم این همه الفت از چه شد شرم رقیب بر طرف تندی خوی یار گیر

رباعی

وحشی و برادرش چه خلوت کردند در ملک سخن ترک خصومت کردند
هر شعر که در کهنه کتابی دیدند بردند و برادرانه قسمت کردند

دل خونین بسیا داد و رزان گلگون قبا رفتند ... شرر سیر و دمی کز آتش سوزان جدا رفتند

تخلص فضل حسین واسطی بلگرامی شاگرد وصل است در فارسی و عربی استعداد مناسب داشت

در ۱۲۳۲ بعالم بقا خرامید از وست

چون دو دجله چشم کند گریه آورد ... تا خط عنبرین تو دیدم گریستم

بسینه داغ تو پوشیده می برم در خاک ... باین امید که شمع مزار خود باشم

غالب میرزا اسد الله خان دهلوی مخاطب بنجم الدوله دبیر الملک نظام جنگ بهادر از سخنوران نامی شاهجهان آباد و صاحب قوت فکر خداداد است موجد مبانی خوش و مخترع معانی دلکش شیر بیشه سخن پروری شهریار مصر معنی گستری در نثر و نظم طرز خاص دارد و در ترکیب دلنشین ابداع می نماید بسیاری از معاصرانش قائل بکمال او در نثاری و نظامی اند و جمعی از اقران بر طرز و ادای کلام او اعتراضات کرده اند چنانچه از ملاحظهٔ قاطع برهان و ساطع برهان چون صبح روشن میشود اما شک نیست که قدرت او بر اصناف سخن از نثر و نظم بیش از دیگران است قصاید و مثنویات و غزلیات و رباعیات دارد اما مخالص قصاید خوب واقع نشده و قصیده بهتر از غزل می سراید غالب قصاید او در مدح حکام فرنگ و رؤسا و اکابر هندوستان است از وظیفه خواران بهادر شاه پادشاه دهلی است مذهب شیعی داشت چنانکه خود هم میگوید

غالب نامم آورم نام و نشانم مپرس ... هم اسد اللهم و هم اسد اللهیم

و هیچ وقت خود را از شرب مدام و گردش جام معاف نمیگذاشت زبان فارسی نیکو رسیده است و از ایراد الفاظ عربی حتی الامکان گریزی نماید مهر نیمروز و دستنبو و منشآت و جز آن از کتب فارسیه یادگار اوست محرر سطور در ایام اقامت شاهجهان آباد او را دیده و تقریر چاره و تاثیرش گوش کرده و غزلها از زبان او شنیده و قصیده و غزل بسرعت تمام میگفت و طرز خود را در سخن سنجی از دست نمیداد احیانا شعر ریخته اردو هم میگفت دیوان مختصری در ریخته دارد و دیوان فارسی او بوجه طبع دائر و سائر است مجموع ابیاتش ده هزار و چهارصد و [illegible]

فاضل

غالب

وچهار بیت ست وهریک از روی شوخی تاثیر وخوبی تقریر پیرایهٔ گلوی بسمل وآویزهٔ گوش دل ست لفظ غریب تاریخ ولادت اوست وفاتش در ۱۲۳۵ھ بوده تتبع کلام ظهوری وعرفی شیوهٔ مرضیهٔ اوست واستفاده از سخن طالب وحزین راه ورسم دیرینهٔ او بنابر التزام چندی گوهر شاهوار از صدف طبع او دراینجا بسلک بیان کشیده می آید

خاموشی ما گشت بدآموز بتان را ‌‌— زین پیش وگرنه اثری بود فغان را
در طبع بهار این همه آشفتگی از چیست ‌— گوئی که دل از بیم تو خون گشته خزان را
بر طاعتیان فرخ وبر عشرتیان سهل ‌— نازم شب آدینهٔ ماه رمضان را
فرمان در د تا چه روائی گرفته ست ‌— صد جا چو نی بناله کمر بسته ایم ما
هر جا ست ناله همت ما حق گزار اوست ‌— حرزی ببال مرغ سحر بسته ایم ما
بیک دو شیوه ستم دل نمی شود خرسند ‌— بمرگ من که بسامان روزگار بیا
هلاک شیوهٔ تمکین مخواه مستان را ‌— عنان گسسته تر از باد نوبهار بیا
بهانه جوست در الزام مدعی شوقت ‌— یکی بر غم دل ناامیدوار بیا
وداع ووصل جداگانه لذتی دارد ‌— هزار بار برو صد هزار بار بیا
رواج صومعه هستیست زینهار مرو ‌— متاع میکده مستیست هوشیار بیا
بر نمی آید ز چشم از جوش حیرانی مرا ‌— شد نگه زنار تسبیح سلیمانی مرا
وه که پیش از من بپابوس کسی خواهد رسید ‌— سجدهٔ شوقی که می بالد به پیشانی مرا
بگیتی شد عیان از شیوهٔ عجز اضطرار ما ‌— ز پشت دست باشد تماشای دوری کار ما
نشستن بر سر راه تحیر عالمی دارد ‌— که هر کس میرود از خویش میگردد دوچار ما
نهال شمع را بالیدن از کاهیدن ست اینجا ‌— گداز جوهر هستی ست غالب آبیار ما
اجازت داد پیش یکدو حرف از درد دل گفتم ‌— پس از دیری که برخود عرضه دادم دستانی را
حیرانی ما آئینهٔ شهرت یارست ‌— شد جادهٔ یک پیش نفس باختنم ما

ما با تو آشنا و تو بیگانه ز ما ، — آخر تو چند اکه جهانی گواه کیست
بخود ز بوقت ذبح طپیدن گناه من — دانسته دشنه تیز نکردن گناه کیست
ظالم تو و شکایت عشق این چه ماجراست — باری بمن بگو که دلت دادخواه کیست
ور خود دگر ست جلوهٔ برق عتاب تو — این تیرگی بطالع مشت گیاه کیست
گر نمک سود کنی زخم دلم — سود زخم ست زیان نمک ست
ناز سرمایهٔ دیگر ز تو یافت — نمک خوان تو خوان نمک ست
بخود رسیدنش از ناز بسکه دشوارست — چو ما بدام تماشای خود گرفتارست
غمم شنیدن و گفتن بخود فرو رفتن ها — خوشا فریب ترحم چه ساده پرکارست
ز آفرینش عالم غرض جز آدم نیست — بگرد نقطهٔ ما دور هفت پرکارست
نازم نگه شرم که دلها ز میان برد — ز انسان که خود آن چشم فسون‌ساز ندانست
همدم که ز اقبال تو پیرا اثرم داد — اندوه نگاه غلط انداز ندانست
سرگرمی خیال تو از ناله باز داشت — دل پارهٔ آتشی ست که دودش نمانده ست
ز گلفروشی نالم که از اهل بازارست — تپاک گرمی رفتار باغبانم سوخت
بذوق خلوت ناز تو خواب گشت حرام — قضا بعربده در چشم پاسبانم سوخت
وجود او همه حسن ست و هستیم همه عشق — به بخت دشمن و اقبال دوست سوگندست
به بیم آنکه صبا وا نپرسدم از شادی — نگوید ار چه به برگ من آرزومندست
پیوسته دهد باده و ساقی نتوان خواند — همواره ترا شد بت و آذر نتوان گفت
آن راز که در سینه نهان ست نه وعظ ست — بر دار توان گفت و به منبر نتوان گفت
کشته را رشک کشتهٔ دگر ست — من و زخمی که بر دل از جگر ست
قفس و دام را گناهی نیست — ریختن در نهاد بال و پر ست
جز دل نازک دلدار گرانی کش او — خواهش ما که جگر گوشهٔ ابراهیمی ست

بیتو گر زیستہ ام سختی این درد بسنج — بگذر از مرگ کہ وابستہ ہنگامی ہست

شعر غالب نبود وحی و نگوئیم ولے — تو و یزدان نتوان گفت کہ الہامی ہست

گیرم ز داغ عشق تو طرفی نبست دل — اینم نہ بس بود کہ جگر روشناس کیست

لرزم بکوئی غیر ز بیتابی نسیم — کاندر امیدواری بوئی لباس کیست

گیرم کہ رسم عشق من آوردہ ام بدہر — ظلم آفریدہ دل حق ناشناس کیست

صحن چمن نمونہ بزم فراغ تو — باد سحر علاقہ ربط حواس کیست

آنکہ بی پردہ بصد داغ نمایانم سوخت — دیدہ پوشید و گمان کرد کہ پنہانم سوخت

بختم ندہد کام دل از غمزہ و غالب — گوئی لب یار است کہ در بوسہ لئیم است

غالب اگر نہ خرقہ و مصحف بہم فروخت — پرسد چرا کہ نرخ می لعل فام چیست

رضوان چو شہد و شیر بغالب حوالہ کرد — بیچارہ باز داد و می مشکبو گرفت

بہ بند پرسش حالم نمیتوان افتاد — توان شناخت ز بندی کہ بر زبان افتاد

من آن نیم کہ بتانم کشند در بجوئی — خوشم ز بخت کہ دلدار بدگمان افتاد

حدیث می بدف و چنگ در میان آریم — کنون کہ کار بشیخ نهفتہ دان افتاد

بکوئی یار ز پا افتم و کنم فریاد — بدان دریغ کہ دانشند ناگہان افتاد

غریبم و تو زبان دان من نہ غالب — بہ بند پرسش حالم نمی توان افتاد

مژدہ صبح درین تیرہ شبانم دادند — شمع کشتند و ز خورشید نشانم دادند

رخ کشودند و لب ہرزہ سرایم بستند — دل ربودند و دو چشم نگرانم دادند

برقی بگفتار آرم و ابری بتراوش — زان دشنہ کہ اندر کف جلاد بجنبد

ہفت آسمان بگردش و ما درمیانہ ایم — غالب دگر مپرس کہ بر ما چہ میرود

دوش کز گردش بختم گلہ بر روئی تو بود — چشم سوئی فلک و روئی سخن سوئی تو بود

دوست دارم گرہی را کہ بکارم زدہ اند — کاین ہمان است کہ پیوستہ در ابروئی تو بود

مردن و جان بتمنای شهادت دادن — هم ز اندیشهٔ آزردن بازوی تو بود

هست تفاوت بسی هم ز رطب تا نبید — لذت دیگر دهد بوسه چو دشنام شد

می بزهاد مکن عرض که این جوهر ناب — پیش این قوم بشورابهٔ زمزم نرسد

هر چه بینی بجهان حلقهٔ زنجیری هست — هیچ جا نیست که این دائره با هم نرسد

باید ز می هر آیینه پیمبر گفته اند — آری دروغ مصلحت آمیز گفته اند

پرده داران بهلی و ساز خشارش دادند — نالهٔ هیچ است که شرح ستم ناز دهد

هر نسیمی که ز کوی تو بصحرا گذرد — یادم از ولولهٔ محشر بیک تاز دهد

بجنگ تا چه بود خوی دلبران کاین قوم — در آشتی نمک زخم دلفگار انند

ز ریع و کشت شناسند نی حدیقه و باغ — ز بهر باده هوا خواه ابر و باران اند

ز وعدهٔ گشته پشیمان برای رفع ملال — امیدوار بمرگ امیدوار انند

ز روی خویش و منش نور دیدهٔ آتش — برنگ و بوی جگر گوشهٔ بهار انند

تا زهم فریب صلح که غالب ز کوی تو — ناکام رفت و خاطر امیدوار برد

داغ دل با شعله فشان ماند به پیری — این شمع شب آخر شد و خاموش نگردد

خیال یار و در آغوش همچنان بفشرد — که شرم اشتیم از شکوهای دوش آمد

فدای شیوهٔ رحمت که در لباس بهار — بعذرخواهی رندان باده نوش آمد

بجان تو نتوان که شرم از میانه هم رفته — [illegible] شده که وقت وداع هوش آمد

سپس نه بچه سواد سفینها غالب — سخن بمرگ سخن در سیاه پوش آمد

تا دگر زخم بناسور نوا نگردد — هر بند ز کهت الماس فشانی بمن آر

گرهم ای بخت هدف نیستم آخر گاهی — غلطی اند ز خدنگی ز کمانی بمن آر

یارب این مایه وجود از عدم آوردهٔ تست — بوسهٔ چند هم از کنج دهانی بمن آر

دل را ز غم گریهٔ بیرنگ بجوش آر — اجزای جگر حل کن و در چشم ترم ریز

گیرم که بافشاندن الماس نریزم
مشتی نمک سوده بزخم جگرم ریز

سبوچه و همت هر سحر زمی غالب
خدای را ز سر کوچهٔ مغان برخیز

ز کلکت می تپد نبض رگ لعل گهربارش
شهید انتظار جلوهٔ خویش است گفتارش

غالب ز جفای نفس گرم چه نالی
پندار که شمع شب تنهائی خویشم

سوخت جگر تا کجا رنج چکیدن دهم
رنگ شو ای خون گرم تا بپریدن دهم

تا بکی صرف رضاجوئی دلها باشم
فرصتم باد کزین پس همه خود را باشم

گاه گاه از نظرم مست و غزلخوان بگذر
ورنه بر عهدهٔ من نیست که رسوا باشم

هوش پرکار گشائی و رق بیخبریست
گم شوم در خود و در نفس تو پیدا باشم

حسرت روی ترا جور تلافی نکند
از تو آخر بچه امید شکیبا باشم

دگر نگاه ترا مست ناز میخواهم
حساب فتنه ز ایام باز میخواهم

گذشتم از گله در وصل فرصتم بادا
زبان کوته و دست دراز میخواهم

زمانه خاک مرا در نظر نمی آرد
ز نقش پای تواش سرفراز میخواهم

وکیل غالب خونین دلم سفارش نیست
بشکوهٔ تو زبان را مجاز میخواهم

ز وعده دوزخیان را فزون نیازارند
توقعی عجبی ز آه آتشین دارم

جواب خواجه نظیری نوشته ام غالب
خطا نموده ام و چشم آفرین دارم

بیا که قاعدهٔ آسمان بگردانیم
قضا بگردش رطل گران بگردانیم

گهی به لابه سخن با ادا بیامیزیم
گهی به بوسه زبان در دهان بگردانیم

نهیم شرم بیکسوی و باهم آویزیم
بشوخیی که رخ اختران بگردانیم

اگر بر خود نمی بالد ز غارت کردن هوشم
مرا در دل ازچه دشوار است گنجیدن در آغوشم

صبح از وعدهٔ وصلی که با من در میان دارد
که خواهد شد بذوق وعدهٔ دیگر فراموشم

جنون مستم بفصل نوبهارم میتوان کشتن
صراحی بر کفم وگل در کنارم میتوان کشتن

بجرم آنکه در مستی بپایان برده ام عمری
بگوئی میفروشان در خمارم میتوان کشتن

تغافلهای یارم زنده دارد ورنه در بزمش
بجرم گریهٔ بی اختیارم میتوان کشتن

جفا بر چون منی کم کن که گر کشتن هوس باشد
بذوق مژدهٔ بوس و کنارم میتوان کشتن

بیا بر خاک من گر خود گل افشانی روا نبود
بیاد دامنی شمع مزارم میتوان کشتن

[illegible] ... ارم ... پایان آخر
برین جان و دل امیدوارم میتوان کشتن

[illegible] ... غالب ... ✽
خون جگرست از رگ گفتار کشیدن

رشک ستم چیست نه شهد هوس ست این
تلخابهٔ سرجوش گداز نفس ست این

ای ناله جگر در شکن دام میفشان ✽
سرمایهٔ آرایش چاک قفس ست این

تقوی اثر چند بعنصر دگرستش
نازم می بیغش چه بلا زود رس ست این

لب بر لب دلبر نهم و جان بسپارم
ترکیب یکی کردن صد ملتمس ست این

خجل ز راستی خویش میتوان کردن
ستم بجان تهیچ اندیش میتوان کردن

تو جمع باش که ما را درین پریشانی
شکایتی ست که با خویش میتوان کردن

سر از حجاب تعین اگر برون آید ✽
چه جلوه‌ها که بهر کیش میتوان کردن

اگر بقدر وفا میکنی جفا حیف ست
بمرگ من که ازین بیش میتوان کردن

چه مزد سعی دهم مژده سکون خواهد
ز بوسه پا بدرت ریش میتوان کردن

لب دوختم ز شکوه ز خو دوفا رغم شمرد
نشناخت قدر پرسش پنهان شناختن

نازم دماغ تا ز ندانی زسادگی ست
کشتن بظلم و کشتهٔ احسان شناختن

رنج قضاست همت آسان گذار ما
قهر خداست خاطر مشکل پسند تو ✽

ای مرگ مرحبا چه گرانمایه دلبری
چشم بد از تو دور نکویان سپند تو

غالب سپاس گوی که ما از زبان دوست
می بشنویم شکوهٔ بخت نژند تو ✽

دیده میگرید زبان می نالد و دل می طپد
عقده‌ها از کار غالب سر بسر وا کرده

جنون الفت بیخودی داری و تماشا کن — شکسته صد دل از رنگ خویش پیداست چه غبار

تب چه خیزد از انگیز وعده های وفا — بدل شکست جفائی که داشتی دارے

توکی ز جور پشیمان شدی چه میگوئی — دروغ راست نمائی که داشتی داری

عتاب و مهر تو از هم شناختن نتوان — خود فریب ادائی که داشتی داری

خراب باده دوشینه سرت گردم — ادائی لغزش پائی که داشتی داری

بکردگار نگه دیدی و بهان بشنوس — حدیث روز جزائی که داشتی داری

جهانیان ز تو برگشته اند گر غالب — ترا چه باک خدائی که داشتی داری

غالب هوای کعبه بسر جا گرفته ست — رفت آنکه عزم خلخ و نوشاد کردمے

از سینه من که قلزم خون دست — چه تیر تو کس جان بسلامت نبرد

رباعی

آن مرد که زن گرفت دانا نبود — از غصه فراغتش همانا نبود

دارد بجهان خانه و زن نیست درو — نازم بخدا چرا توانا نبود

رباعی

ای آنکه براه کعبه روئی داری — نازم که گزیده آرزوئی داری

زینگونه که تند میخرامی دانم — در خانه زن ستیزه خوئی داری

رباعی

بازی خور روزگار بودم همه عمر — از بخت امیدوار بودم همه عمر

بیپایه بفکر سود ماندم همه جا — بی وعده در انتظار بودم همه عمر

رباعی

تا چند بهنگامه سلامت باشے — تا چند بکشمکش اقامت باشے

گفتی که نباشد شب غم را سحری — حیف ست که منکر قیامت باشی

غنیمت محمد اکرم پنجابی مقتی زاده قصبهٔ کنجاه از متعلقات گجرات شاه دولا بود در عهد عالمگیر پادشاه بخدمت نواب مکرم خان بسر می برد صیاد آهوان معانی تازه و دام گستر معانی بی اندازه نیرنگ عشق مثنوی او شهرت و قبول تام دارد و در حسن عبارت و نزاکت اشارت فایق بر مثنویات شعرا و نادراست ترکیب دلنشینش معجون مفرح خاطر نازک خیالان است و تضمین رنگینش عزیز دلهای آشفته حالان سرخوش در تذکرهٔ خود چه حرف خوش گفته که غنیمت از خاکیان هند غنیمت است در اواخر مائه حادی عشر نقد حیاتش غنیمت دست اجل گردید دیوانی هم سوای انشا و مثنوی دارد این چند بیت از آنجاست

نگردد قطع هرگز جادهٔ عشق از دویدنها | که می بالد بخود این راه چون تاک از بریدنها
بیا و داغهای کهنه دل دار تماشائی | بود طاوس اسیر چمن برگشته دیدنها
و چشمم پر زور طاقت زیر دست افتاده ست | همچو موج از خود بکار من شکست افتاده ست
طاقت برخاستن چون گرد و تمنا کم نماند | خلق میداند که مخمور دست افتاده ست
گره دارم از مهر لب نقد بیانها در گره | بسته ام چون غنچهٔ سوسن زبانها در گره
ز خلق آزرده گشتم دیدنش در خویش حاصل شد | غبار خاطر آخر توتیای دیدهٔ دل شد
جنونم کرده گل از گردش چشم دلارامی | بجوب گل نمی ماند هلا جم جوب باداسی
گهی بصلح و را بد سگهی بشکیب | مگر ز چشم بیاموخت این دو رنگیها
درین بساط بود بی سبب حریفان را | بسان مهرهٔ شطرنج خانه جنگیها
بآئین شوخی ندیدم رنگ اشک بیچ محزونی | تو در دل بوده ظالم بیا نا کرده خونی
بوسه ای ادهم آنقدر آورده مجوهم پا | کز لب لعل ترا فرصت دشنام نداد
نظر بروی که شد آشنا که میگردد | بگرد خویش چو گرداب دیدهٔ تر ما چه
از بسکه نازکست قد دلربای او | گل شیشهٔ شکسته بود زیر پای او
ستم از آن نگاه که آید بروز حشر | بوی شراب از دهن دادخواه او

رباعی

دوش از سر لطف بنده پروردن خویش — بنمود طریق مردمی کردن خویش

جرم همه عفو کرد و دستم بگرفت — خندان خندان فکند در گردن خویش

رباعی

تا چند نهی بر دل خود غصه و درد — تا جمع کنی سیم سفید و زر زرد

زان پیش که گردد نفس گرم تو سرد — با دوست بخور که دشمنت خواهد مرد

فرخی

فرخی سیستانی رستم سیستان سخن ست و یل میدان این فن رشید وطواط گفته فرخی در عجم همچو متنبی در عرب ست مداح ناصر الدین چغانی حاکم بلخ بود در جائزهٔ قصیدهٔ چهل و دو اسپ بخشید

این بیت از آن قصیده ست

چون تو از بهر تماشا بر زمینی بگذری — هر گیاهی زان زمین گردد زبان افتخار

سپس بدرگاه سلطان محمود پیوست و جاهی عظیم یافت پیوسته بست غلام با کمرهای زرین عقب او سوار میشدند ✤

قطرتی

قطرتی کشمیری صاحب فطرت بود و بلند فکرت در جایزه این دو بیت از اکبر پادشاه دوازده هزار روپیه انعام یافت

قسمت نگر که در خور هر جوهری عطاست — آیینه با سکندر و با اکبر آفتاب

او کرد گر معاینهٔ خود ز آینه — این میکند مشاهدهٔ حق در آفتاب

و نزد صاحب صبح صادق این هر دو بیت از مظهری ست لیکن روایت نخستین قوی ترست

فروغی

فروغی از روشن ضمیران خطهٔ کشمیر و عندلیبان این گلشن جنت نظیرست در صفت شاهجهان آباد و باغ حیات بخش مثنوی دارد و اندوهی می آید

گر دولت آرزو کند آن گوهر یگانه را — رقص کنان آب دهد چو حباب خانه را

آلاله راهم با چمن دل صاف نیست — ما دل یاران عالم دیده ایم

آنکه در رفتن شتاب تیر دارد عمر تو چون کمان بهر که میسازی منقش خانه را

فارغی سید شیرازی برادر شاه فتح الله بکبر تبه بهندوستان آمد در جفر و اعداد صاحب استعداد میزیست و منظور نظر بیرم خان گردید و آخر سدهٔ اکبری لازم گرفت از وست ه

در هجر ساختیم بحیات خود ای اجل نتوان در انتظار تو هم بیش ازین نشست

هر سنگ کز برای توام دشمنان زنند گر دارم و بتحفه بر دوستان برم

فهمی میر شمس الدین کرمانی در علوم ریاضی دستگاهی عالی داشته و در عهد سلطان محمد منصب صدارت رسیده این رباعی وقت رحلت گفته رباعی

خواهیم ازین جهان فانی رفتن در زیر لحد بناتوانی خفتن

در گوش زمین زبیوفائی فلک حرفی بزبان بی زبانی گفتن

فهمی کاشی کرباس فروش بود و در شاعری مشار الیه بزیارت عتبات عالیات موفق گشته

از وست ه

قانع بخیالی شدم از دیدن رویت بی منت پا میگذرم از سر کویت

فهمی طهرانی سفر کرده و جهاندیده و بهندوستان آمده و بولایت رفته طبع نظمی داشت از وست

دل را باحتمال پیامش دهم قرار هر چند این محال میسر نمی شود

فهمی سمرقندی خوش طبع بود بهند آمده و بولایت برگشته از وست ه

تا خاصیت باده بمن پیر مغان گفت از توبه پشیمان نچنانم که توان گفت

ز موی عنبرین چون بر تنش پیراهنی دیدم لباس کعبه اش پنداشتم بر خویش پیچیدم

فائض ملا محمد نصیر ابهری مورد فیض واهب و شاگرد رشید میرزا صائب ست نخست در بدو جزوکشی نموده فی الجمله بتحصیل مقدمات علمیه پرداخت اطوار عجیبه داشت و در مجلس آرائی منفرد میزیست از یاران علی حزین بود و نود سال عمر یافت در ایام محاصرهٔ اصفهان در سنه [illegible] باجل طبیعی در گذشت این چند گهر از کان طبع اوست ه

گردون در کینه ستیزند چو رنگر | جانان غم دل نمیخورد طور نگر
مطرب حرفی نمیزند عال ببین | ساقی قدحی نمیدهد دور نگر
شور بلبل میدهد یاد ز مستی پیشه کن | عکس گل در آب میگوید که می در شیشه کن
اوقات عمر بسکه بغفلت گذشته است | شرمندگی ز صورت دیوار می کشم
گداز و ماه را آخر تمنائی ضیا کردن | به پیش چون خودی سخت است عرض مدعا کردن
نیفشانم بروی بستر او گل ازان ترسم | که سازد گردش رنگ گلی از خواب بیدارش
تا با گردشی چکند روزگارها | ما دیده ایم گردش چشم تو بارها
آن فرصتی نبود که خاری ز پا کشم | در پای من ز گرمی رهی سوخت خارها
مشاطه سرمه میکشد آن چشم مست را | تا بیشتر سیاه کند روزگار من
عمرم بسر رسید و بسوی تو گذر نکرد | شد موسم خزان و نیامد بهار من
نظر کن از شکاف سینه تا داغ جگر بینی | توان از رخنهٔ دیوار کردن سیر باغ من
گر شب دوش بطول از غم آغوش گذشت | لیک زلف سیهش آمد و از دوش گذشت
نه همین شمع بسر کرد کفن خاکستر | شب هم از ماتم پروانه سیه پوش گذشت
تا شش برگ گل و آن عذار آل یکی ست | ز هر چه جلوه کند حسن را مآل یکی ست
من از ره ام چه منت احسان کس کشم | پا هم اگر ز پیش رود باز پس کشم

فرخی قزوینی بکسب عطاری قیام داشته و عطر سخن از گلشن فکر چنین میچکانید
در فراقت زان نمی میرم که نا دیده لبت | کان ستم نا دیده روزی چند با هجرم بسا[illegible]

فضل علیخان ایرانزاست در عصر فرخ سیر دیوان صوبهٔ لاهور بود و در عهد محمد شاه منصب چهار هزاری داشت در تاریخ قدوم آصفجاه بدهلی گفته

صد شکر که ذات دین پناهی آمد | رونق ده ملک بادشاهی آمد
تاریخ رسیدنش بگوشم هاتف | گفت آیت رحمت الهی آمد

فرخی

فضل علیخان

فسونی یزدی سیدی قصه‌خوان بود طبعش بشعر مناسب افتاده در سلک ملازمان اکبر پادشاه انتظام داشت این شعر از وست

کر تعظیم فسونی بغریب دگران / ورنه آن بی سر و پا لائق تعظیم نبود

کشتهٔ غمزهٔ جانان ننهد چشم بهم / دم آخر شده حیران برخ قاتل خویش

مردم از غم سخن از رفتن خود چند ای شوخ / این نه حرفی ست که گویی و شکرخند کنی

بعد از هزار وعده که یکبار رو نمود / آن هم ز بیم غیر زمانی نبود و رفت

فسونی محمود بیگ شاعر افسون طراز خطهٔ شیراز ست اما در تبریز نشو و نما یافته و از ملازمان شاه عباس ماضی بوده و بهند آمده در سلک ملازمان اکبری مندرج گردید و بعده در ملازمت شاهزاده پرویز بن جهانگیر شاه در بلدهٔ الهآباد در سنه ۱۰۲۷ جاده پیمای عدم در نوردید و دیوانش متداول ست این

خواب راحت شد از آن دیده که دیدن دانست / رفت آسایش از آن دل که طپیدن دانست

دلم از گرمی خوبان دگر نگشاید / غنچه را که بزور نفسش بگشایند

فیضی اکبرآبادی طوطی هند سخن گستری ست و ملک الشعراء درگاه اکبری در طبقهٔ سلاطین تیموریه اول کسیکه باین خطاب تحصیل مباهات نمود غزالی مشهدی ست که از پیشگاه اکبر باین خطاب نامور گردید و بعد رسیدن آواز صحرای فنا هم زمزمه ربقای شیخ فیضی باین لقب بلند آوازه گشت و در عهد جهانگیر طالب آملی و در زمان شاهجهان ابوطالب کلیم همدانی باین خطاب سکهٔ تفاخر در آفاق زدند فیضی ملک قمی و ظهوری را دیده و صحبت هم گیر افتاده و شیخ عبدالقادر بدایونی در منتخب التواریخ بذکر شعراء ترجمهٔ او مفصل نوشته و سخت بد گفته و حق بجانب اوست تاریخ وفاتش خالد فی النار ست اما میرزا صائب ورا بخوبی یاد کرده و گفته

این آن غزل که فیضی شیرین کلام گفت / در دیده‌ام خلیده و در دل نشسته

کتاب نلدمن چهار هزار و دو بیست بیت ست هر بیتش طعنه بر بیت ابروی خوبان میزند ها

شعر او رونق بازار گلرخان می شکند در حمد گوید

فکر تو بدل خیال بگداخت	اوج تو ز مرغ بال بگداخت
دانا که سخن بکنه او بست	بر کنگر شعله تار مو بست
این مرحله گرچه دلنشین ست	هشدار که باد ش آتشین ست

و در نعت گوید

آن مرکز دور هفت جدول	گرداب نشین موج اول
خاکی و بر اوج عرش منزل	امی و کتاب خانه در دل

دیوانش بی مزه اما متضمن اصناف شعر ست و در حین تحریر این جریده حاضر چند بیت از غزلیات او فرا گرفته شد

نماند گریۂ شب وصل بیقراران را	سهیل طلعت آن ماه برد باران را
خبر برید شب عید پیر مصطبه را	که راست میکنم امشب قصوری شبه را
با قامتش سری ست من تیره بخت را	مانند هندوی که پرستد درخت را
تنهانه سینه ام ز تف اضطراب سوخت	در دل شکیب خون شد و در دیده خواب سوخت
فیضی کجا و قطع نظر از بتان هند	از کافر آفتاب پرستی نمیرود
اگر سری نکشم سوی بیخودی چکنم	مرا ز همدمی خود ملال میگیرد
مژگان مپوش چون قدم از دیده میکنی	مردان ره برهنه نهادند پای را
آنچه بفیضی نظر دوست کرد	مشکل اگر دشمن جانی کند

رباعی

بر ما چه زبان اگر صف اعدا زد	مشتی خاشاک لطمه بر دریا زد
ما تیغ برهنه ایم در دست قضا	شد کشته کسیکه خویش را بر ما زد
ریخته خون جگر از چشم ما	گل انار ریز مشرح بها

حسنی تمام داده ام آن ماه پاره را / مه کرده ام بزور توجه ستاره را

سر و سودای تو نگذاشت دل و دین ما را / عشق دزدی ست که با خانه برد کالا را

آزرده دلان در خم امید نمانند / مرغان بهشتی نشناسند قفس را

خالی نکنیم ساغر از می / در مذهب ما خلا محال است

دلم از داغ تازه می سوزد / باز در خانه آتش افتاده ست

فیضی ز آسمان منال که او / از تو آشفته روزگارترست

مشکل که سیل دیده بگردش در آورد / طوفان نوح می طلبد آسیای ما

کعبه را ویران مکن ای عشق کانجا یکنفس / گه گهی پس ماندگان عشق منزل میکنند

ای عشق رخصتی ست که از دوش آسمان / بر دوش خود نهم علم کبریای تو

تا چند دل بعشوهٔ خوبان گرو کنم / این دل بسوزم و دل دیگر ز نو کنم

گر سیه این چنین شود چشم تو بر هلاک ما / از پی مرگ عاشقان سرمه کنند خاک ما

در هوس شکرلبی فیضی خسته داد جان / روح قدس ببین که شد واسطهٔ هلاک ما

خال منما کشتهٔ آن نرگس مستانه را / کس نیندازد به پیش مرغ بسمل دانه را

گر بدانی قدر لذت یکتائی را / بدو عالم ندهی گوشهٔ تنهائی را

هست هر ذره از ریگ روان مجنونی / که ز سر کرده قدم بادیه پیمائی را

فیضی احسنت ازین عشق که دوران امروز / کم دارد ز تو هنگامهٔ رسوائی را

کدام ساقی بدست گرم خون ریزست / که بوی می بدماغم ز بوی خون کم نیست

امشب وداع یار ز هر گم علامت است / شام وداع نیست که صبح قیامت است

دل بخوی تو گرفتار و تو بی پرواست / از کبابم خبری گیر که آتش تیزست

دل خوبان شهر مائل تست / سنگ آهن ربا مگر دل تست

دل من در کف طفلی ست که از بیخبری / بلبلش مرده بکنج قفسی افتاده ست

خاک هستی همه بر باد فنا رفت ببین آب فرعون چه شد و آتش نمرود کجاست

قربان آن تغافل و آن پرسشم که دوش فریاد من شنیدی و گفتی فغان کیست

یارب ز سیل میکده طوفان رسیده باد بتخانه که خانقهش نام کرده اند

خاک بیزان ره فقر بجاے نروند گویی این طائفه اینجا گهری یافته اند

در کمر بهانه آن ترک پری رو زده بود بیدلی دست هوس در کمر او زده بود

می نشینم پهلویش در بزم گر مستی نگر سر بزانویم نهد یا تکیه بر دوشم کند

چون وصل بتان قسمت عشاق نمودند در طالع ما بوسه به پیغام نوشتند

وصلت چو عمر رفته میسر نمی شود یکبار شد میسر و دیگر نمی شود

غمت مباد چه می پرسی از حکایت من دل تو طاقت این گفتگو کجا دارد

شربت ذوق بران مردم بیدرد حرام که بکیفیت معجون هلاهل نرسند

دامان فتنه بر زده از بهر قتل من طفلی که از حجاب برخ آستین نهد

تو باده با دگران خور که بر لب هوسم بس ست قطرهٔ خونی که از کباب چکد

رویت افروخت از عتاب امروز طرفه گرم ست آفتاب امروز

شد همه خاک ولیکن ز بوی تربت ما توان شناخت کزین خاک مردمی خیزد

فغانی شیرازی طراح طرز تازه بیانی و معاصر ملا جامی ست مجذوب و صاحب حال بود و شعر او نزد مولوی درجهٔ قبول و استحسان یافت مرشد هوسان کیمیا طلب ست نقد عمر گرامی بیازار تلاشش صرف کرده وحشی و عرفی و ثنائی و درکناسیح و شفائی متتبع طرز او بیند و غیر اصحاب اند کی آن شیوه را تغییر داده اجتهاد بطرز خاص نمود مشهور ببابا فغانی ست و امیر کشور سخندانی بتقرب سلطان یعقوب تبریزی مخصوص بود و بعد فوتش بجانب ابیورد رفت و در شرب خمر ولوعی پیدا کرده و در پایان عمر بمشهد مقدس شتافته موفق بتوبه و انابت شد و در سنه ۹۲۵ عنان سفر بملک جاوید تافت آزوی می آید

بروز حشر فغانی ز باز پرس مترس | تو بیکسی و غریبی ترا که می پرسد

نسخهٔ سحر سامری کاغذ توتیا شود | گر بکرشمه سر دهی نرگس سرمه سای را

غایت دستگیری ست آنکه چو طایر حرم | بر کعبه ره دهی رند برهنه پای را

دیوانهٔ ترا هوس عشق باغ نیست | وز گلشنم مخوان که مرا این دماغ نیست

بر ما چگونه سایهٔ مهر افگند هما | کین استخوان سوخته در خورد زاغ نیست

من عاشقم مراست پریشانی و ستم | معشوق را چه شد که حضور و فراغ نیست

زین انجمن فغانی دیوانه چون رود | یک لاله چون برنگ تو در هیچ باغ نیست

خوبی همین کرشمه و ناز و خرام نیست | بسیار شیوه هاست بتان را که نام نیست

شب ست و فتنه بهر جای می ایاغ کجاست | چه تیرگی ست درین انجمن چراغ کجاست

بستر افگنم و مردن کنم بهانهٔ خویش | بدین بهانه نگارست بخانهٔ خویش

مقصود صحبت ست ز گل ورنه بوی گل | انصاف گر بود ز صبا میتوان شنید

چه باشد عاشقی خود را بغمها مبتلا کردن | بصد خون جگر بیگانه را آشنا کردن

زگرد راه خوبان میفشاندم دامن تقوی | چه دانستم که خواهم روزی آنرا توتیا کردن

فغانی کمترین بازیست در عشق نکورویان | جفا از بیوفایان دیدن و نام وفا کردن

فکری سید محمد جامه باف از عظما سادات مشهد مقدس ست بهند آمده و شوق نظم رباعی داشته تا آنکه بمیر رباعی شهرت یافته و در سنه ۹۷۳ بعالم باقی شتافته از وی می آید رباعی

آن شوخ که جا در دل ناشاد گرفت | مانند زمانه خو به بیداد گرفت

آتش بجهان زدن ز آهم آموخت | خون ریختن از چشم ترم یاد گرفت

رباعی

چون گردش چرخ راه داری نبود | در رفتن و ماندن اعتباری نبود

خواهم که چنان روم که از رفتن من | بر خاطر ماندگان غباری نبود

رباعی

تا کی جگرم ز غصه خون خواهد شد | روز و شبم اندوه فزون خواهد شد
روزم بخیال اینکه تا شب چه شود | شب در غم آنکه روز چون خواهد شد

فائق

فائق نامش امینا بوده از خوشگویان خطهٔ صفاهان ست ع

تا خیال لب او شمع شب تار من ست | خواب شیرین نمک دیدهٔ بیدار من ست

فصیح

فصیح اکبرآبادی میرزا نادر الزمان نام داشته و از مردم ممتاز بوده از وست ع

عمر بگذشت و نیاسود دل از ناله دمی | کاروان رفت همان بانگ درا می آید
شد از دمیدن خط صید وحشی چشمش | بدام سبزه توان کرد صید آهو را

فصیحی

فصیحی تبریزی عاشق پیشه بود و بعلوم رسمیه مناسبتی داشته از وی می آید ع

از سوز محبت چه خبر اهل هوس را | این آتش عشق ست نسوزد همه کس را
کردم بداغ عاشقی ای دل نشان ترا | گر من چو گم شوی بشناسم بآن ترا
بقدر طاقت خود هر دلی غمی دارد | دل من ست که اندوه عالمی دارد

فیضان

فیضان آقا ابراهیم شاهجهان آبادی شاگرد سالم کشمیری ست استعداد لائق و طبع فائق داشت و در فن موسیقی مهارت رائق در سنه ۱۱۴۴ آهنگ مقام اصلی نمود ساز فکرش چنین نوا میدهد ع

شد چاک بسکه سینه ز زخم هوس مرا | هر جا قبا و سایهٔ من شد قفس مرا
نصیبت گر بود همچون صدف رزق از سما ریزد | چو قسمت نیست روزی از دهن چون آسیا ریزد

فوجی

فوجی میرزا محمد مقیم اصلش از خطهٔ شیراز ست چون همواره نوکری سپاه گری میکرد فوجی تخلص قرار داد فکری در کمال پختگی داشت مداح و ندیم مجلس خان زمان بهادر بود در اواخر شباب شوق زیارت حرمین شریفین دامنگیر او گشته رخصت گرفت و بعد تادیهٔ حج و عمره بوطن رفت و مدتی قلیل درین دار پر فنا مقیم مانده مسافر ملک بقا شد از نتائج فکر اوست ع

بی وصف تو ای سلسله پیوند بیانها ‌ ‌ کوتاه ز دامان سخن دست زبانها
در وادی شوق تو نیابیم دلیلی ‌ ‌ بر خاسته زین مرحله چون گرد نشانها
یوسف صفتان در صف بازار نکوئی ‌ ‌ از گرمی سودای تو در بسته دکانها
آنها که بعقل از تو نشان می طلبیدند ‌ ‌ پیراهن مهتاب نمودند کتانها
طاق ابروی بتی افگنده از طاق دلم ‌ ‌ چند روزی گوشهٔ محراب می باید گرفت
جای امنی دلنشین بر ساحل این بحر نیست ‌ ‌ خانه در کوچهٔ گرداب می باید گرفت
پرتو خورشید برق خرمن کیفیت ست ‌ ‌ فیض خواهی صبح را در خواب میباید گرفت
صاف دل در ناتوانی زندگانی میکند ‌ ‌ همچو صبح از پهلوی پیری جوانی میکند
بر نمی تابد گل این بوستان رنگ هوس ‌ ‌ آرزو بر خاطر عاشق گرانی میکند
با خود حکایت از لب خاموش میکنم ‌ ‌ خود نغمه می سرایم و خود گوش میکنم
عمریست مست عشقم و اوقات خویش را ‌ ‌ صرف نصیحت خرد و هوش میکنم
فوجی چو خاک رهگذر از پا فتاده ام ‌ ‌ با سایهٔ تو دست در آغوش میکنم
صبح ست و چمن مست ز بوی گل صدبرگ ‌ ‌ نرگس قدحی خورده بروی گل صدبرگ
داغ جگرم تازه ز جام می زر دست ‌ ‌ این لاله خورد آب ز جوی گل صدبرگ
آگاه نباشد ز شکست قدح من ‌ ‌ بر سنگ نخورد دست سبوی گل صدبرگ
دارد سر همچشمی خورشید جهالت ‌ ‌ خالی بود از مغز کدوی گل صدبرگ

فطرت میر معز از سادات موسوی و از منصبداران عمدهٔ عالمگیر پادشاه بود مدتی خدمت دیوانی صوبهٔ بهار داشت تا آنکه در سنه ۱۱۰۱ نقد جان را بدیوان قضا واصل گردانید گاهی موسوی هم تخلص میکند این ابیات از ویست

بخط جام محضر کردم آخر پارسائی را ‌ ‌ ز تار سبحهٔ می شیرازه بستم جزو تقوی را
نقاب از چهره بردار و ز حیرت ساز خاموشم ‌ ‌ چراغ خلوت آئینه کن منقار طوطی را

خون بچشمم از دل صدپاره آن خود کام ریخت — ساقی ما از شکست شیشهٔ می در جام ریخت
جلوه کردی که افتاد آفتاب از طاق چرخ — دستی افشاندی که مهتاب از کنار بام ریخت
طایر بال را چه داری در قفس کین ناتوان — هر پری کاورده بود از آشیان در دام ریخت
یافت فطرت از نگاه او حلاوت کام جان — حسن را نازم که قند از شیرهٔ بادام ریخت
راز گر فاش شد از ساده دلیها چه عجب — عکس را در بغل آیینهٔ پنهان کردند
همه جا ریگ روانست ز آمد و شد سنگ — شهر را بهر من اطفال بیابان کردند
در شبستان ازل شمع یکی بیش نبود — بزم را از پر پروانه چراغان کردند
در سرم شوق تو افتاد چو بلبل بقفس — هر بن موی مرا زخم نمایان کردند
تیغ بستند بگوهر سخن فطرت را — کس مخر بود متاع هنر ارزان کردند
جز ترک عشق با تو ستمکاره چاره نیست — آخر دل ست جان من این سنگ خاره نیست
موسوی گر خویشتن راهی کشی وقت ست وقت — صبح هم روشن شد و آواز پای برنخاست
تیغ مژگان بکف نرگس مستانه گذشت — چشم زخم عجبی از من دیوانه گذشت
نه تو تنگ ست چشمی نه من از نظاره مفلس — ستم ست بر نگاهم مژه را نقاب کردن
نگاه حسرت امشب بمژگان آشنا کردم — برنگ خامهٔ نقاش رنگین گریها کردم

فرید شیخ فریدالدین مسعود گنج شکر از اولیاء کبار و اتقیای ابرار و صوفیهٔ نامدار بود و مادرش دختر وجیه الدین خجندی ست این ابیات را حسین دوست در تذکرهٔ خود بنام وی ایراد کرده

دوشینه غمم دل حزینم بگرفت — **رباعی** — و اندیشهٔ یار نازنینم بگرفت
گفتم بسر دیده دوم بر در او — اشکم بدوید و آستینم بگرفت

رباعی

شب نیست که خون دل غمناک نریخت — روزی نه که آبروی من پاک نریخت
یک شربت آب خوش نخوردم همه عمر — تا یار ز راه دیده بر خاک نریخت

فریدون حسین میرزا بظاهر از سلاطین خراسان ست بفنون فضائل آراسته آین

ابیات ازوست

شوخی که وانما دل او مائل جفاست ... عمر عزیز ماست چه حاصل که بیوفاست

نرگس اگر ز شیوهٔ چشم تو دم زند ... گویند مردمان که عجب کور بیحیاست

از ضعف دل منال فریدون ز بیکسی ... پیدا ز دل قوی که کس بیکسان خداست

فرخ سیر بن عظیم الشان بن معظم شاه بن عالمگیر این رباعی ازوست که در حال حبس گفته بود

رباعی

دل مست جنونست شرابش بدهید ... خو کرده بآتش ست و آبش بدهید

هر کس که از احوال دل ما پرسد ... آهی بلب آرید و جوابش بدهید

فراقی قاضی ابوالبرکات شاعر شیطان صفات بود در بیحیائی و بدمعاشی نظیر نداشته

ازوست

شوخ و بیباک دا فهم غزلخوان شده ... بهر دل بردن عشاق چه طوفان شده

درین چمن ستم از بلبلان زاری کیـ[illegible] ... ولی بزاری من نیست از هزار یکی

با من این بیداد با کافر نامسلمان میکند ... کافرم گر هیچکس در کافرستان میکند

قاطعی خراسانیه سخن سنج معنی شناس بود و اشعار خوب دارد از انجمله این هست رباعی

آراسته باغ و عندلیبان سرمست ... یاران همه از نشاط گل باده پرست

اسباب فراغت همه در هم زده است ... بشتاب که جز تو هر چه می باید هست

رباعی

ای از تو وفا و مهربانی نایاب ... بی عیش تو لذت جوانی نایاب

وصل تو حیات جاودانی لیکن ... پاینده چو آب زندگانی نایاب

فرخ ملا فرخ حسین لاهوری سخن سنج معنی یاب هست از مداحان فرخ سیر بود شعر نیکو دارد

شب که بی روی تو دل جز گریه و سازی نداشت | ناله چون مرغی در آب افتاده پروازی نداشت

دل که هر شام از هوسها تازه سامان میشود | چون سرای رهروان هر صبح ویران میشود

با همه سامان چنین بی اعتبارم کرده اند | چون امام سبحه بیرون از شمارم کرده اند

فائض

فائض میر شرف الدین حسین از مردم سهرند بود و سخنور ارجمند در سلک منصبداران عالمگیری فائز بوده از وست

حسرت نگه نکرده چشم سیاه کیست | شور جنون صدای شکست کلاه کیست

رباعی

ای در پی مال و جاه سرگشته مدام | طبع تو ز فکر بیش و کم تیره چو شام

رمزیست لطیف بشنو و خوشدل باش | بیش از قسمت مخواه پیش از هنگام

فرقتی

فرقتی ابوتراب بیگ مولدش جوشقان و منشاءش کاشان است از قافیه سنجان عهد شاه عباس ماضی بود و گوی سخن از همداستانان می ربود ارتحال او در سنه ۱۰۲۶ اتفاق افتاده نهال گلشن چنین ثمری افشانده

مجنون ترا عار ز عریانی تن نیست | پروانهٔ پرسوخته محتاج کفن نیست

چه شد اگر مژه بر هم نمی توانم زد | که لب بلب نرسیده ست هیچ دریا را

چو جادوی که از بهر فسون لبها بجنباند | بافسونم زند چشمت بهم هر لحظه مژگان را

سیاه بختی ازین بیشتر نمی باشد | که مجلس دگران روشن از چراغ من است

ز بیتابی بسی شب گرد کویت تا سحر گشتم | سحرگه چون دعای بی اثر نومید برگشتم

فارسی

فارسی شریف نام داشت در حسن خط و تصویر بی نظیر بود و طبع پسندیده دارد و صاحب دیوان است این چند بیت از وست

مرا بناله درآرند شب روان غمت | که از اشعهٔ آن نور طی راه کنند

شرر ناله بغربال ادب می بیزم | که بگوش تو مبادا رسد آواز درشت

زمین عشق بکونین صلح کل کردیم — تو خصم باش ز ما دوستی تماشا کن

دل اگر بر چند ایا بشامش برسان — بوی هجران که بخون دلم آمیخته بود

ای فرو دست تهی تا چند در بازار عشق — قیمت هر جنس پرسی خجلت از کالا بری

توفیق در طریقت ما پای مرد نیست — ما دوست را بحالت دیگر شناختیم

رباعی

عشقی دارم که دین و ایمان منست — دردی دارم که میر سامان منست

گر عشق جدا شود ز من می میرد — گوید که شریف فارسی جان منست

جنس کساد شکر را نرخ ازان بلند شد — کز طرف دیار غم قافله نمیرسد

فراری گیلانی ولد ملا عبد الرزاق ست با نواع فضائل از شعر و خط و طالب العلمی آراسته بود و بصفت فقر و انکسار متصف صاحب دیوان ست این اشعار نتیجه طبع اوست

چه باک گر همه عالم شوند لیلی دوست — که میل خاطر لیلی بسوی مجنون ست

از پی رنج من فلک طبع خلیل میدهد — لقمهٔ آتش ار کنم بخت سیه کلیم را

روشن شدم ز آتش عشقت لسان شمع — هم پر مزار خویش غریبانه سوختم

از امتداد هجران شادم که میتوان کرد — بیگانه وار یادی آغاز آشنائی

فضلی شاگرد شفائی ست از سرکار امام قلیخان والی شیراز وظیفه معین داشت از وست

خونابه فرستند بهم چشم و دل من — چون کاسه که همسایه بهمسایه فرستد

حل میکنم سیاهی چشم از پی مداد — تا در لباس نامه ببینم جمال دوست

فردی تبریزی این شعر از وی یادگار ست

قاصد بنام من غم خود گفته پیش او — من شادمان که درد دلم را شنیده ست

فغفور میر محمد حسین لاهجی در فن طبابت و شعر و خوشنویسی ممتاز زمان بود و شاه کشور فصاحت و خسرو نقش طرازان قلم و کتابت ست و در آخر ایام زندگانی ملازم شاهزاده پرویز بن

جهانگیر پادشاه شده و اشعار خود را بمدحت او موشح ساخت و در بلدهٔ اله آباد در سنه ۲۹ چینی حیاتش بر سنگ فنا خورد و دیوانش قریب چهار هزار بیت بوده است نقاش فکرش باین حسن تصاویر سخن میکشید

فلک امشب بکام رند در آشام میگردد　　عسس کو خواب راحت کن که امشب جام میگردد

در عشق چو سبابهٔ تسبیح شماران　　صد عقده به پیش آمد و از راه نگشتیم

سر شوریده بسامان نتوان باز آورد　　این نه دستار پریشانست که از سر بندند

آین قوم خود نما که نه بینند عیب خویش　　آیینه کاش در گرو توتیا کنند

میرسد نازت ازان چشم که چون غنچهٔ گل　　سر مژگان تو از طرف کله میگذرد

ملاحت تو گواه است و شور بختی من　　که بی نمک نه سرشتند خاک آدم را

خسم که جلوهٔ برقی کند شکار مرا　　بدام شعله کشد دانهٔ شرار مرا

بوعده گر دهدم عمر خضر طے گردد　　در اولین قدم راه انتظار مرا

بیا که تا تو گرفتی کنار ز آغوشم　　گرفته حسرت آغوش در کنار مرا

خیال قد تو دائم بچشم تر دارم　　جز این نهال نروید ز جویبار مرا

ز بیم دور باش غمزهٔ تو　　نگاهم در پس مژگان نشیند

دل تنگ از سرشک دیدهٔ خونبار نگشاید　　ز شبنم غنچه را هرگز گره از کار نگشاید

فتحی اردستانی فاتح ابواب خیال بندیست و حرف شناس قفل ابجد مشکل پسندی

میرزا صائب سخن او را تضمین میکند و میفرماید

این جواب آن غزل صائب که فتحی گفته است　　از فراموشان مبادا آنکس که ما را یاد کرد

وفاتش در سنه ۴۵ واقع شد گوهر سخن چنین در سلک نظم میکشد

هزار نکته بمن گفت چشم غمازش　　چو سرمه خورده که بیرون نیاید آوازش

بدیده اشک شود رهنمون دل ما را　　ستاره شمع شود رهروان دریا را

خون صبا که شبنمی از بوستان نشست　　در گردن ملامت باغبان نشست

فصیحی

می آید از حدیث تو بوی نیاز و ناز | گوئی زبان بلبل و گل در دهان تست

فصیحی از اعیان سادات هرات و آئینهٔ نقش پذیر حسن صفات بود و خوانندهٔ افسون فصاحت نوازندهٔ قانون بلاغت عیسی نفسی ست معجز فن و نقاد جواهر رشته بازار سخن میرزا جلال اسیر گوید

آنانکه مست فیض بهارند چون اسیر | ته جرعهٔ ز جام فصیحی کشیده اند

چون رایت لوائی شاه عباس ماضی در سنه ١٠٣١ سواد افروز هرات گردید فصیحی باریاب ملازمت گشت و صحبت او دلنشین شاه افتاد و شاه او را همراه خود بعراق عجم و مازندران برد و دیوانش خوش محاوره ست اما مضمون تازه بندرت دارد این چند بیت نتیجهٔ طبع رسائی اوست

زبون در دبستان زلف یار شدم | نه صید دوست که صید دل فگار شدم

امشب از شعلهٔ آهم جگر شمع میسوخت | بر من و زندگی من دل ماتم میسوخت

جذبهٔ عشق بحدیست میان من و یار | که اگر من نروم او بطلب می آید

دی قاصد یار آمد و مژگان تری داشت | از یار نگه بهر بلا کم خبری داشت

نقش پای بسر کوی تو دیدم هر دم | که چرا غیر من آنجا دگری می آید

رهزنیست خط دوست که چون بخت مرآید | آب سیاه از چشمهٔ خورشید برآید

لبی کز نازکی بار تبسم بر نمی تابد | بخون غلطم که امروزش بدشنام آشنا کردم

رتبهٔ حسن بلندست چه حاجت بنقاب | بهر سنج نگهی کز مژه کوتاه ترست

هزار بار قسم خورده ام که نام ترا | بلب نیاورم اما قسم بنام تو بود

خویش را بر نوک مژگان ستم کیشان زدیم | آنقدر زخمی که دل میخواست در خنجر نبود

تا زهر قاتلیم فصیحی نه شهد ناب | هر دو طبانچه خوردن بال مگس نهیم

خار ترم که تازه ز باغم بریده اند | مجمر دم لب ستانم و هر دو دو آتشم

تو بهار را بنسیم گل عیشم مفریب | که من این نالهٔ زار از دل خرم دارم

مختصر دستی که خار را بود خونبها مشد | گر خدا روزی کند دستی و گیسوی نگارم

خاک آن کوی فصیحی ز جبین رنجه مکن — از سر و مهر بیا سوز جبین سائی را

فرج الله ملا شوستری تازه دماغ نشئهٔ زودرسی و انجمن افروز سخن عربی و فارسی ست در سلافة العصر احوال او و در الطمطراق نوشته و میرزا صائب مکرر او را در مقاطع یاد کرده از انجمله این ست ؎

همین ز خاک فرج کامران نشد صائب — که فیض هم بظهوری ازین جناب رسید

از وطن مالوف بسیر ممالک دکن خرامید و نزد قطب شاه والی حیدرآباد بمنزلت و ثروت تمام بهم رسانید پیرزادان سخن را چنین تسخیر میکند ؎

مغان که دانهٔ انگور آب می سازند — ستاره میشکنند آفتاب می سازند

در هوائی بادهٔ گلرنگ بیتابیم ما — سالها شد کز هوا داران این آبیم ما

از ره بهانگ هرزه درایان نمیروم — کی میدهد فریب صدای جرس مرا

اگر ز زیر سپهریم عجب نیست که دریا — ور زیر حباب ست و فزون تر ز حباب ست

همیشه میخورم از خود شکست پنداری — که نیمهٔ ز دلم شیشه نیمهٔ سنگ ست

فیاض ملا عبد الرزاق لاهیجی الاصل قمی الموطن صاحب کتاب گوهر مراد شاگرد حکیم صدرای شیرازی ست و در عقلیات و نقلیات دستگاهی عالی بهم رسانده و جلوه اندیشه را بسمت سخن طرازی نیز عطف ساخته دیوانش محتوی بر قصاید و مقطعات و غزلیات و ساقی نامه و دیگر نوع شعر قریب سه چهار هزار بیت بنظر رسیده بادهٔ سخنش چنین رنگ میدهد ؎

سوی زلفش میکشد آشفته سامانی مرا — میکند تکلیف هندستان پریشانی مرا

گرد داغ که از کوی یار برخیزد — نشسته ایم که از ما غبار برخیزد

اثر ندیده دل از حرف مهربانی تو — چو شمع تا بکی این گرمی زبانی تو

سنگ بالین کن و آنگه مژهٔ خواب ببین — تا بدانی که چه در زیر سر مردان ست

هزار حج کند ار باغبان باین نرسد — که وقف مشهد بلبل کند گلستان را
قتل همه کن حرام بر خویش — تا خون منت حلال باشد
قسمت ما زین چمن باری تعلق بود و بس — سرو را نازم که آزاد آمد و آزاد رفت
دریاب این اشاره که شاهان ناجو — نام بلند خود بنگینی سپرده اند
هر کس که زخم کاری ما را نظاره کرد — تا حشر دست و بازوی او را دعا کند
بیک زخم دگر جان مرا در اضطراب افگند — نمیدانم چسان معذور دارم قاتل خود را

فطرت میر ابو تراب مشهدی از ولایت خود بهند خراسید و در حیدرآباد در سنه ۱۱۰۱ بساط حیات در نوردید تربت او در دائرهٔ میر محمد مومن استرآبادی ست که گورستان ایرانیان ست و مردم بسیاری ازان ولایت دران بقعه خوابیده اند بر لوح مزارش کنده اند که این رباعی را دم آخر بنظم آورد رباعی

فطرت بتو روزگار نیرنگی کرد — نواخت بمهر و خارج آهنگی کرد
آن سینه که عالمی درو میگنجید — اکنون ز تردد نفس تنگی کرد

فرصت از توپچیان شاه سلیمان صفوی ست اسمش محمد بیگ این شعر از وست

صبح شد صبح که تا کام تمنا بخشند — می بما خنده بگل گریه بمینا بخشند
چو قاصدم ز پیام تو بیقرار کند — طپیدنم دل استاده را سوار کند

فقیر میر نوازش علی بلگرامی مشاطهٔ طبع همایونش در انجمن صوفیه جمال عرفان می آراید و درین محفل برقع از روی پریزادان معانی میکشاید اکثر سایهٔ التفات بر سر سخن موزون میگستر دو این خانه زاد موروثی را در آغوش فکر عمیق می پرور د اشعار او از قصیده و غزل و رباعی مدون ست و در سنه ۱۱۶۰ البسر استان قدس خرامید این چند ثمر از شجر ذهن اوست

خاک گردیدیم و از ما آه سردی بر نخاست — خانهٔ هستی ز پا افتاد و گردی بر نخاست

در حضور شمع جان بی صرفه میباز و نثار — از نژاد عشق چون پروانه مردی برنخاست

نیست از موج هوادث هیچ جس پروا مرا — جنبش گهواره باشد موجهٔ دریا مرا

آزادگی ز رنگ تعلق شکستنست — از خود برون چو آهوی تصویر جستنست

از نسیم سخن تند ز هم می‌شکند — شیشهٔ نازک دل بسکه شکستن دارد

چهرهٔ یار از شراب تاب روشن میشود — شمع حسن گلرخان از آب روشن میشود

کجا پنهان شود از ترک چشم یار نخچیرش — که آید از کمان همچون قضای آسمان تیرش

که دارد در جنون چون غنچه سامانی که من دارم — بود صرف دریدن جیب و دامانی که من دارم

نیست از دور فلک کس را امی عشرت بجام — هست ناممکن شراب از ساغر واژون زدن

تاکی چو گردباد کشی سر بآسمان — چون جاده تن بخاک ده و آرمیده رو

از یار پیام دغلی را چکند کس — این در خوشاب عملی را چکند کس

بلبل بنشان قدر شناسند چمن را — در باغ دماغ جعلی را چکند کس

قبای عقل که بودش غم ست و تار افسوس — اگر ز عشق نشد پاره صد هزار افسوس

برون ز حلقهٔ زلفش قدم چگونه زنم — که پای همت ما را گزیده مار افسوس

در وجودیم ولی رو بعدم میداریم — در گلو این رگ جان رشتهٔ حباب از نیست

ز پر فشانی مرغان روح شد روشن — که در نشیمن تن راحت قفس هم نیست

گرچه بر جستم فقیر از دام سعی مال و جاه — احتیاج آب و نان آخر شکارم کرده است

فارغ جلیسی بیگ تبریزی مشهور بعلامی از شاگردان خواجه افضل الدین ترکه اصفهانی ست در فطانت نادرهٔ روزگار بود و بهند آمده با اکبر پادشاهی بود در مراجعت بایران در لاهور بسنه

فوت شد از وی می آید

با آه و نالهٔ شب خواب پاسبان دزدم — گرانی سرش از خاک آستان دزدم

تو تا بچند خوری خون خلق و من تا کی — اثر ز نالهٔ دلهای ناتوان دزدم

رسید کار بجائی که بعد ازین من هم — نه ناله از دل و نی شکوه از زبان زدم

تف برق تجلی خلق را در خانمان افتد — گر این آتش مرا بیرون ز مغز استخوان افتد

گر جان سپرد ذوق حیات ابد گرفت — از هیچ کشته قاتل ما شرمسار نیست

خاکسترم نماند که بر باد بر دهم — آه این چه شعله بود که در جان من گرفت

فرصتی

فرصتی ابوتراب بیگ پسر میرزا علیخان همدانی وزیر کاشان اول کافی و آخر فرصتی تخلص میکرد و اشعارش هزار بیت بنظر رسیده مرد بسیار ہموار درست گو بود از وست

هر قطره که از دیدهٔ گریان من افتاد — سیلی شد و در خانهٔ ویران من افتاد

بر یاد سر زلف تو آهی که کشیدم — برقی شد و در خانهٔ ایمان من افتاد

گلشن داغ و نسیمش آه و سروش شعلهٔ آتش — بیا سامان بستان محبت را تماشا کن

باز کارم بجگر کاوی مژگان افتاد — نوبت خنده ام از لب بگریبان افتاد

دل مجروح از آن خنجر مژگان دارم — گریهٔ گرم تر از خون شهیدان دارم

ترک او کرده ام اما ز خمار لب او — حال میخوارهٔ از توبه پشیمان دارم

شادمانم ز پریشانی دل زانکه مدام — خبر از حالت دلهای پریشان دارم

لب پر از آه و درون پر ز خیال رخ دوست — در نفس دوزخ و در سینه گلستان دارم

دیدهٔ نرگس از زمین سرمه کشیده سر زند — سوی چمن گر افگنی نرگس سرمه سای را

فائق

فائق مولوی سید خیر الدین اصلش از امام نام مقام من متعلقات بلخ ست وی در مدراس متولد شد شاگرد مولوی محمد باقر آگاه ست مرد شاعر طبیعت بود در حیدرآباد دکن معاش تلاش کرده دران دیار بخوبی بسر برد و در سنه ۱۲۴۳ ودیعت حیات بجان آفرین سپرد از وست

موج طوفان سرشک ست روان از ره چشم — مگر از سینه برون شد دل دیوانهٔ ما

آخر رساند تشنگیم تا بجو مرا — یعنی ز آب تیغ تو تر شد گلو مرا

مظهر رحمت حق جرم سیه کاران ست — سر کشد روشنی صبح ز جیب شب تار

ناجرای بر دلِ زارم گذشت از آبِ چشم
مشت خاکی بود آن هم رفت در سیلاب اشک

فقیر میر شمس الدین عباسی دهلوی از اولاد شاه محمد خیالی بود هر چند فقیر تخلص میکند اما
باعتبار سرمایهٔ استعداد خداداد از اغنیاء زمان بود در انشاء و شعر و علم معانی و بیان و جز
آن از فنون فضل و کمال و زباندانی فارسی ممتاز اقران میز نیست از اعیان بلدهٔ دهلی بود
در ۱۱۱۵ه متولد شد در مبادی عشرهٔ خامسه بعد مائة والف در لباس فقر در آمد و معنی تخلص خود را
جلوه ظهور بخشید و سیری بدکن کشید و پایان عمر در آگره گوشهٔ انزوا گرفت این چند حرف از دیوان اوست

برای نازنینی میکشم نازِ جهانی را
ببوی یوسفی گیرم سرِ ره کاروانی را

یار نشناخته قدرِ دلِ بی کینهٔ ما
کاش میدید رخِ خویش در آئینهٔ ما

نالهٔ مرغ قفس می برد از کار مرا
که ازین پیش دلی بود گرفتار مرا

باغبان گو ندهد ره بگلستان قوم
بس بود جلوهٔ خارِ سرِ دیوار مرا

ز رفتنم خبری نیست همدمان مرا
چو بوی گل نبود گرد کاروان مرا

خوش ست جان که بود صرف یار جانی ما
دگر برای چه کارست زندگانی ما

همیشه تیر نگاهش بسنگ می آید
گران بخاطر یارست سخت جانی ما

ز صاحب خانه مهمان را بجز مشغول میباید
تماشا کرده ام بسیار این سقف منقش را

دلت شرکِ خفی دارد بنقشش چاره کن زاهد
بصر افشش بده تا بشکند این قلب و کش را

من نه از خود میروم دنبال او
سایه را سرگشته دارد آفتاب

همت عالی بزینت سر نمی آرد فرود
چرخ اطلس فارغ از نقش و نگار افتاده است

نیستم آگه ز تاراج تو بر یاران چه رفت
اینقدر از خود خبر دارم که دل در سینه نیست

فقیر را ز سعادت همین قدر کافی ست
که منتی ابرش سایهٔ هما نگذاشت

روزِ فراق رفت و شب وصل هم گذشت
آخر ز پیش چشم من این جش و کم گذشت

آخر کشید تیغ جفا بر سرِ رقیب
داد از وفای دوست که دشمن نواز بود

دوش از کوچهٔ یار بصد ناز گذشت | همچو کاکل بقفا داشت پریشانی چند
ظاهر است سوخته باز دل شیدائی | میرسد بوی کبابم بمشام از جائی
قدر هر چیز بضدش بتوان دانستن | حسن محبوب تو میخواست چو من رسوائی
ز ناله چند دهی خویش را بباد کسی | دلا نمیرسد اینجا کسی بداد کسی
بر خاطر حیائی تو هر لحظه بگذرد | شرمنده ام ز شوخی طرز نگاه خویش

فرد سید اسد الله بلگرامی ذهن وقاد و طبع نقاد داشت و بدقائق سخن خوب میرسید شعر خوب می نوشت و چاشنی تصوف بلند داشت از همنشینان میر آزاد بود در عین شباب مبتلای امراض مزمنه شده حیات چند روزه در نهایت بی حلاوتی گذرانید و در سنه رخت بدار الشفای آخرت کشید این چند بیت از مسودات او بدست آمده

نگاه شوخ چشم هر طرف بیباک می افتم | نریزد آبروی من اگر بر خاک می افتم
بپا بیش بوسه زد رنگ حنا سرخی و بالا شد | دلم خون شد ز حسرت این عجب نگاه بر پا شد
دلاوران صف عشق کشتهٔ خویش اند | نه هر که تیغ ببندد سپهگری داند
کسیکه دولت اقلیم نیستی دریافت | شکست آئینهٔ دل سکندری داند
بود بعالم تجرید با لباس دگر | بریدن از دو جهان مست قطع جامهٔ ما
عروس مقصد هم مشاطگی از خدا خواهد | وگرنه این حیا پرور بکس محرم نمی باید

فیض مولوی فیض الحسن بن خلیفه علی بخش بن خلیفه خدا بخش قریشی حنفی ساکن سهارنپور مضاف دار الخلافه دهلی حافظ قرآن حاجی بیت الله در آغاز عمر از والد ماجد خود علوم آموخته و فقه و اصول و معانی و منطق از علماء رامپور برداشته و تکمیل فلسفه و ادب بخدمت مولوی فضل حق خیرآبادی فرموده و قدری حدیث از شاه احمد سعید مجددی دهلوی و فن طب از حکیم امام الدین خان دهلوی اکتساب نموده شوق تالیف پیشه در سر دارد بر بیضاوی و مشکوة و جلالین و حماسه شرح و حاشیه نوشته و کتابی در انساب و ایام عرب نگاشته طبع نظم

هم دارد مثنوی [illegible] و دیگر اشعار و قصاید از وی یادگار است
در نظم [illegible] ید بیضا می نماید و در غزلیات فارسی
نیز خوش گوست این چند بیت از وی است سلمه الله تعالی که خود انتخاب کرده بفقیر ارزانی فرمود

زاهد برین مناز که دنیا گذاشتم — این همت من است که عقبی گذاشتم
چون پای خود بدامن راحت نمی کشم — آسودگی بنقش کف پا گذاشتم
شرم آمدم که شکوهٔ درد جگر کنم — دست طبیب و پای مسیحا گذاشتم
مطرب دگر میا که سر چنگ و دف نماند — ساقی برو که ساغر و مینا گذاشتم
کارم خراب بود که سر کردم آرزو — خود رام شد چو حرف تمنا گذاشتم
چون لذت خلش بدعا میکنم طلب — خار شکسته را بکف پا گذاشتم
جز یک گلیم کهنه دگر در برم نبود — آن هم بحکم همت والا گذاشتم
این هست فیض صحبت پیر مغان که باز — زهد و صلاح و توبه و تقوی گذاشتم
مزاجم نازک و یارم همه گوش و عدو گویا — مپرس از من که چون هم خانه بر نوک سنان دارم

یک نظر بر رخ پاکش انداز — گوش گل مال و بخاکش انداز
بتکلیف هجوم درد جانکاه — کشید آهی بیا بانگ نرم ناگاه
چه درد آه انگاهش سینه ریش — هر یکی کامل عشق ستم کیش
بدل نشتر بجان خنجر شکسته — نمکدانها ز خشم تیر شکسته
چه آهی زادهٔ سوز جگرها — نمک پرورده فیض اثرها
چه بانگ نرم بانگ خندهٔ گل — صدای اضطراب قلب بلبل

فقیر نامش مولوی اکبر علی وطنش نواح دهلی فی الحال در کلکته و اطرافش فقیرانه میگذراند
خامهٔ زبان و زبان خامهٔ سخن سنجی چنین میگرداند

بکوچی لوتیان در خاک و خون بین هر طرف دلها — نهی چون شد تماشا چاره و هنر [illegible] دلها

چه خندی از شکست توبهٔ ای پیمان شکن بر من	که من گر توبه بشکستم تو هم بشکسته دلها
سراپا حیرتم افسون عشقم جسم بی جانم	جنونم وحشتم افسانه ام خواب پریشانم
سپند آتشم پروانه ام شمع جگر سوزم	شرارم شعله ام برق طپانم آه سوزانم

فروغ مولوی عبدالعلی بن محمد مصطفی مولدش بلدهٔ چتور ست مضاف ملک مدراس والدش خدمت عدالت دیوانی وخطاب خانی داشت خودش در سنه ۱۲۶۳ وارد بلدهٔ لکهنو شده کسب حیثیات کرده و در علوم عقلیه ونقلیه دستگاهی مناسب بهم رسانید نظم ونثرش طبعی محض ست باکتسابش نپرداخته در حین تحریر این نامه مصحح مطبع نظامی کانپور ست بیشتر اشتغالش بتاریخ نویسی کتب مطبوعه باشد برای بعض مولفات نامه نگار هم تاریخها گفته ومیکه بماه ذیحجه سنه ۱۲۹۲ هجری عطف عنان از سفر کلکته کرده وارد کانپور شدم بلقاء یکدیگر حظ وافر دست بهم داد این چند ابیات ثمرهٔ شجرهٔ طبع لطیف اوست

سنبل ز زلف پرشکن یار شد خجل	گلبرگ از نزاکت رخسار شد خجل
با لعل لب و در دندان پر صفا	لعل بیان و گوهر شهوار شد خجل
زین پیش دهم آه رسا هم اثری داشت	کان شوخ ستمگاره ز دردم خبری داشت
امروز که پژمرده نمودست ز بوسه	دی شب گل رخسار تو رنگ دگری داشت
رخصت آه دهم گر دل صد چاکم را	آتشی در زنم این کالب خاکم را
وسعت عالم ایجاد همه غرق شود	گر کنم موج گر این دیدهٔ نمناکم را
ببین در گلشن ایجاد هر گل سبحه گردانست	بذکرش تر زبان نوک سر خار مغیلانست
زلف تو بوده دام روان گل و بلبل	خال تو بوده دانهٔ جان گل و بلبل
با ما سخن از شمع و ز پروانه مگوئید	مائیم ز سودازدگان گل و بلبل
زان روز که شد موج طراز لب لعلت	سرخ آمده منقار و زبان گل و بلبل
رمزی که جای حرف نباشد دهان تست	چیزی که غیر نام ندارد میان تست

وصل تو چاره بخش دل بیقرار ماست | ور میشود با شکسته‌دلان کی زیان تست
پاره پاره بود از دل طپیدن نه‌هم | قطرهٔ خون دل از دیده چکیدن ندهم
تار هر موی دلاویز تو ام تار نظر | دست مشاطه بزلف تو رسیدن ندهم
لبهای تو گلبرگ که لعل یمن ست این | بهر دُر دندان تو دُرج دهن ست این
جان باخته بینند چو در دشت جنونم | گویند که قیس آمده یا کوهکن ست این
هر نفس باشد بچشمم من رخ نیکوی دوست | هر زمان دارد لبم تکرار گفت وگوی دوست
با سیاه و صبح دهر اصلا ندارم هیچ کار | شام و صبحم بگذرد در ذکر زلف و روی دوست

رباعی

داریم تمنای رسیدن آنجا | کز شوق بود دلبر دویدن آنجا
جائیکه بود پای تو ما را از سر | هست آرزوی رخت کشیدن آنجا

رباعی

ما چارهٔ خود از تو بجوییم چرا | از خویش بسوی تو نپوییم چرا
چون شد رسن لطف تو در گردن ما | خود را سگ کوی تو نگوییم چرا

رباعی

هر غنچه که گل نمی شود آن دل ماست | راهی که بپایان نرسد منزل ماست
صبحیکه بوصل شد بسر حصهٔ غیر | شامیکه بهجر سر کشد حاصل ماست

حرف القاف

قاسم خان

قاسم خان جوینی قاسم مائدهٔ فصاحت و ناظم جواهر بلاغت ست در دولت شاهجهانی بمنصب پنجهزاری و ایالت صوبهٔ بنگاله امتیاز یافت و در سنه ۴۲ در بندر هوگلی باجل طبیعی درگذشت مستجمع اخلاق کریمه و فضائل عظیمه بود و در نماز تهجد تقید داشت خواهر نورجهان بیگم در حبالهٔ نکاح او بود و هر سال دولک روپیه بمستحقان میرسانید رایت سخن باین شکوه می افرازد

نمونه جرس بیدلم صدا انکنم ‌‌‌‌‌‌ زلب شکسته دلم لب بخنده وا نکنم

راه از هجوم گریه بر آواز بسته ایم ‌‌‌‌‌‌ خون خورده ایم تا ره غماز بسته ایم

ز شوق مهر رویت بسکه دل بیتاب میگردد ‌‌‌‌‌‌ بهر سو چشم من چون چشم اصطرلاب میگردد

سرافراز است شمع از دولت شب زنده داریها ‌‌‌‌‌‌ خوشا بینایی چشمی که شب بیخواب میگردد

از ذوق جور و لطف تو ما را گذشت باغ ‌‌‌‌‌‌ گه آرزوی خار و گهی آرزوی گل

خوشبوی تر شود گل و خوش نشئه تر شراب ‌‌‌‌‌‌ هرگه ببوی باده شود جمع بوی گل

بعد ازین در عوض اشک دل آید بیرون ‌‌‌‌‌‌ آب چون کم شود از دجله گل آید بیرون

عشقت آمد پی دل بردن و در خانه نیافت ‌‌‌‌‌‌ دزد از خانهٔ مفلس خجل آید بیرون

بسکه آزرده ام آزرده نخواهم کس را ‌‌‌‌‌‌ در دلم میخلد آن خار که در پای هست

مرغ هر شاخی نیم ای باغبان بالم مبند ‌‌‌‌‌‌ عندلیبم سایهٔ گلبن قفس باشد مرا

دل از زلفت بر من افتد چو از می رخ برافروزی ‌‌‌‌‌‌ که مرغ از آشیان افتد شب از نظارهٔ آتش

قدسی حاجی محمد خان مشهدی جان سخن پروری ست و روح معنی گستری حج خانهٔ کعبه بر آورده و به هند آمد و بتقبیل عتبهٔ شاهجهانی شتی بر لب گذاشت و در ذیل شاعران ... یافت عبدالحمید در شاهجهان نامه و شیرخان در مرآة الخیال ترجمهٔ او بتفصیل نوشته اند و قصیدهٔ قدسی خوب ست لکن غزلش چندان رتبه ندارد و در ۱۰۵۶ در لاهور بعالم جاودان انتقال کرد نعشش را بمشهد رسانیدند چند بیت غزل که خوب ست تذکره نویسان برده اند اما بعد تصفح دیوان این چند بیت باختیار افتاده

زود بهره کردم من بی صبر داغ خویش را ‌‌‌‌‌‌ اول شب میکشد مفلس چراغ خویش را

در جلوه گری مثل تو کس یاد ندارد ‌‌‌‌‌‌ نادر بود آن پیشه که استاد ندارد

در مجلسی که یاران شرب مدام کردند ‌‌‌‌‌‌ نوبت بما چو آمد آتش بجام کردند

اینجا غم محبت آنجا جزای عصیان ‌‌‌‌‌‌ آسایش دو گیتی بر ما حرام کردند

هر چه با زلف تو میماند دل از من می برد   روز عمرم در تمنای شب یلدا گذشت
غم هجوم آورد و من در فکر بی سامانیم   میزبان خجلت کشد هر چند مهمان آشناست
عیش این باغ باندازهٔ یک تنگدل است   کاش گل غنچه شود تا دل ما بگشاید
گر دست شام هجران گیرد گلوی شب را   مشکل که تا قیامت از صبح دم بر آید
عشق چون قسمت ارباب معیشت میکرد   لاله داغی ز میان برد که داغ غم دارد
تاب هجران شرابم نیست تا وقت صبوح   پیشتر از صبح میخندد گل پیمانه ام
بکدامین گل رخسار تو نظاره کنم   که ز هر حلقهٔ زلفت گل دیگر پیداست
تا چشم باز میکنم از پیش رفته   چون شمع کاش در مژه بودی نگاه من
با آمدنت رفتن شب دوش یکی بود   گویا که ترا صبح بخورشید غلط کرد
بیگانهٔ آشنا نما تو   بیگانه نمای آشنا من
نفس ز سینه چنان بی تو میکشم دشوار   که گوئی از دل خود میکشم خدنگ ترا
ز چاک سینه ام دل میکند نظارهٔ زلفش   چو مرغی کز قفس بیند بحسرت آشیانش را

قراری اصلش از گیلان و نامش نور الدین محمد برادر حکیم ابو الفتح گیلانی ست در خدمت احمد خان ناظم قزوین بسر می برد و از فضیلت و شاعریت بهرهٔ کافی داشته و در بنگاله بساط حیات در نوشته از وی می آید

مردم از نومیدی و شادم که نومید از تو نیست   سختی جان کندن امیدواران ترا
نآورد تاب وداعش دل بیتاب ای کاش   که نهان یار سفر بندد و غافل برود
من از جفاش نترسم ولی از آن ترسم   که عمر من بجفا کردنش وفا نکند
از امتداد هجران شادم که میتوان کرد   بیگانه وار با او آغاز آشنائی
آنکه من از همه دشمن ترست چه   کاش ز من دوستتری داشتی
تا نخواهد پیش او عذر گناه خویش را   لال میخواهم زبان عذرخواه خویش را

قاسم انوار از طائفهٔ صوفیه بوده ترجمه اش در نفحات و ید بیضا و غیرهما مذکورست دو نوبت
حج پیاده پا گذارده و در هرات بتلقین ارباب یقین مشغول بوده و چندی در سمرقند گذرانیده
و در سنه ۸۳۷ در جام داعی حق را لبیک اجابت گفته از وست ــه

سر بلندی بین که دائم در سرم سودای اوست | قیمت هر کس بقدر همت والای اوست
لن ترانی میرسد از طور موسی را جواب | این همه فریاد مشتاقان ز استغنای اوست

قنبری ابیوردی در خدمت عبد المومن خان اوزبک بسری برده ــه

ناخن زغم بسینه زدن پیشهٔ من ست | فرهاد کوه کندم و این تیشهٔ من ست

قربی از سادات گیلان بوده خط نستعلیق بسیار خوب می نوشت از وست

اشک گلرنگ روان نیست ز چشم تر ما | گشته لبریز ز خوناب جگر ساغر ما

قائمی آملی بولایت دکن رسیده میگذرانید و بصوم دهر و قیام لیل قیام داشت لهذا
قائمی تخلص گزیده ــه

قائمی تا یکی ز صرصر غم | نخل عمرت چنین بود بی برگ
دو سه روزی که زنده خوش باشم | نتوان مرد پیشتر از مرگ

قاسمی شیخ ابو القاسم انصاری گازرونی از فضلاء کامل نصاب و شعراء دقیقه یاب بوده
کتاب سلم السموات تالیف اوست ناظم تبریزی گوید بعد از وفات او در جمع دیوانش اقدام
نمودم مجموع دو هزار بیت باشد ــه

هرگز گلی شگفته نگردد ز بروی ما | ره گم کند نسیم چو آید بسوی ما
در کار ما شکست نه از سعی دشمن ست | خود بر زند بسنگ ملامت سبوی ما
از سخن پر در مکن همچون صدف هر گوش را | قفل گوهر ساز یاقوت زمرد پوش را
در جواب هر سوالی حاجت گفتار نیست | چشم گویا عذر میخواهد لب خاموش را

قوسی شوشتری شاعری بوده صاحب حسن خط و قبول نظم و مدتی در صفاهان بسر برده

از تو دل برکندم و بستم بدلداری دگر — قحط آدم نیست جای دیگر و یاری دگر

قسمت ملا علی نقی قمی معمار بوده و بدست چپ کار را راست کرده از وست

تو کز شکست دل ما عهد کهن را — مگذار که افتد بمیان فاصله بسیار

قاصد از شعرای بخارا بوده نامش ملا اسد است صید سخن چنین میکند

ز رشک آنکه هر سو چشم آن بی باک می افتد — نگاه من بخود می پیچد و بر خاک می افتد

قابل محمد پناه کشمیری در ید بیضا نوشته از شعرای این روزگارست در شاهجهان آباد میگذراند

و فکر سخن بتلاش مینماید و با بعضی از آشنایان فقیر مربوط است

قابل درین زمانه ز آدم نشان مخواه — چندین هزار سال ز آدم گذشته است

هر که قابل شد او حدیث مرد خاموشی فن است — یک سخن را از دو لب گفتن بکرر گفتن است

قانع سید مرتضی سیوستانی سیدی فاضل و جوانی قابل است کتب درسی بر وجه احسن تحصیل

کرده و در فارسی و ریختی خوب بهم رسانیده در ید بیضا نوشته که با فقیر بسیار مربوط است هرگاه

در سیوستان اقامت داشتم اشعار خود را بنظر این نحیف میگذرانید از وست

الوبیا رنگ باخته از پیچ و تاب ما — لغزید کوه از اثر اضطراب ما

هرگز زناگزند بمو رسی نمیرسد — مرهم نهد بداغ کتان ماهتاب ما

در اولین قدم بعدم رخت میکشد — در تنگنای بحر نگنجد حباب ما

بجمعیت دمی در دیده خونریز من ننشین — که میخواهم کف پای خیالت را حنا بندم

کی رود از دل خیال یار پر تمکین ما — عکس او در دیده آیینه مردم میشود

قایم محمد قایم چاندپوری شاگرد شیخ سودا است در فارسی صاحب طبع رسا در اوایل ۱۱۸۰ھ

بخلوتکدهٔ عدم مقیم شد از وست

آنانکه با حلاوت درد تو خو کنند — زخمی بدل زنند و نمک آرزو کنند

شب که اندازهٔ آغوشی او یاد کنم — خویش را تنگ بیر گیرم و فریاد کنم

قادر شیخ عبدالقادر اصلش از قرول مضافات غزنی ست و مولدش هندوستان و در شکل بندی
بی مثل بود و در طرز تازه نوبهار چمن سخنوری در سرکار سلطان محمد اکبر بعنوان منشی گری بسر می برد
در مدت قلیل پایهٔ تقرب بجایی رسانید که بجز وادی صفحه و چوبدستی قلم حاجبی در میان نماند این

چند بیت از وست

سر نوشتی نیست به خجالت جبین ساده را — چین پیشانی ست موج آبرو آزاده را
حاصل از سجاده گر بر دوش باری بردن ست — میتوان بر داشتن قادر سبوی باده را
سواد دیدهٔ مجدیده خال عنبرین او — شکست خاطر نازک دلان چین جبین او
چنین نشستنگاه حسن از هر یک بلند آمد — بناز ضم و نشستگاه ابروی بالانشین او
بهر تیغی که زد بی اختیار از شوق اندازش — لب هر زخم وا شد در ادای آفرین او
نخست دل شکسته گل نوبهار را اشک — آه کشیده سرو لب جوبار را اشک
یکدست شعله گل شده در دست دامنم — دانسته لاله از چمن لاله زار اشک
گه آب از دو دیده چکد گاه خون دل — دیدیم رنگها ز خزان و بهار اشک
پرتو مهر فروغی ز بهاران گل ست — صبح گردی ست که افشانهٔ دامان گل ست
حسن و عشق آیینهٔ چهرهٔ احوال هم اند — نالهٔ مرغ چمن نبض پریشان گل ست
طپش داغ بود گرمی هنگامهٔ دل — آتش افروز چمن جنبش دامان گل ست
نالهٔ دل اثر شوخی آشفته دلی ست — نکهت غنچه رگ خواب پریشان گل ست
جام گل در پی تکلیف قدح نوشان ست — غنچه در زیر بغل شیشهٔ سامان گل ست

قطب خواجه قطب الدین بختیار کاکی اوشی سر خیل جماعهٔ فقرا رسیده و سر آمد زمرهٔ اولیا
گزیده و سالار قافلهٔ صوفیه آرمیده و دست از نیابت شهرت مستغنی ترجمهٔ حالاتش در کتب
تواریخ و سیر حالاتش مفصل نوشته اند دیوان شعر هم دارد و سخن باین نوع سه بیت نگارد

اگر نگیرد شمع رویت عالمی پروانه شد — ولب شیرینت شوری بست در میخانه شد

من بچند بین آشنائی میخورم خون جگر | آشنا را حال این ست وائی بر بیگانه
قطب بسکین گر گناهی میکند عیبش مکن | عیب بود گر گناهی میکند دیوانه

قادری شاهزاده دارا شکوه بن شاهجهان پادشاه اورنگ نشین کشور خوش بیانی ست و سریر آرای ملک شیوا زبانی مرید ملا شاه خلیفه شاه میر لاهوری ست در ۱۰۶۸ھ بزبان انشد او مرض حبس بول اعلی حضرت رتق و فتق مهمات جهانبانی بقبضهٔ اقتدارش در آمد و باشاهزادهٔ اورنگ زیب معرکهٔ جنگ و جدال قائم شد و شد انچه شد تا آنکه در ۱۰۶۹ھ کارش باتمام رسانیدند و در مقبرهٔ همایون پادشاه بزیر خاک سپردند این قصه را در تاریخ الافکار مفصل حوالهٔ خامه و قمه گزار کرده از وست

خاطر نقاش در تصویر حسنش جمع بود | چون بزلفش او رسید آخر پریشانی کشید
تا دوست رسیدیم چو از خویش بریدیم | از خویش بریدن چه مبارک سفری بود
بشکست دل آبله از گردش پایم | در کار من آنهم گرهی بود که وا شد
هر خم و پیچی که شد از تاب زلف یار شد | دام شد زنجیر شد تسبیح شد زنار شد

قادری پانی پتی شاعری بوده نادر و در ادای معانی قادر منه

آنانکه می بروی گل و ارغوان خورند | از باغبان زیاده غم گلستان خورند
جهان چیست ماتم سرائی درو | نشسته دو سه ماتمی رو برو
جگر پارهٔ چند بر خوان او | جگر خوارهٔ چند مهمان او

قانونی میرزا ابراهیم چون قانون خوب می نواخت لهذا قانونی تخلص گرفت و در اکثر علوم و فنون دستگاه داشت نویسندهٔ نامی بود و معاصر جامی این رباعی از وست رباعی

تا لعل تو دلفروز خواهد بودن | کارم همه آه و سوز خواهد بودن
گفتی که بخانهٔ تو آیم روزی | آن روز کدام روز خواهد بودن

قانعی از مردم عهد جامی ست و سخنور گرامی از وست

یارم ز غمزه تیر و ز ابرو کمان کشید ٭ از روی خوب هر چه رسد میتوان کشید

قدسی معاصر سلطان حسین میرزا بود شاعر نیکو او است آن از وست

ایکه منعم میکنی از دیدن آن گلعذار ٭ حالت دل را نمیدانی مرا معذور دار

قدیمی محرم شیوهٔ ندیمی ست تقاسچی بود و در سه روز طرح اشعار می افگند از وست

بی جمالش دیدهٔ روشن چه کار آید مرا ٭ روشنی در دیده از دیدار یار آید مرا

آه ازان ساعت که ناگه در رهی پیش آیدم ٭ مدتی باید که تا دل بر قرار آید مرا

قیلان بیگ از قورچیان سلاطین صفویه بود معاصر جامی ست طبع نظم داشت صاحب دیوان ست از وست

گر آن کوچک دهن حرفی بزرگی گفت میزیبد ٭ که دریای فراخ آید پدید از چشمهٔ تنگی

در تنگ چیست اگر با منت سر جنگ ست ٭ بیا که شیشهٔ ما نیز عاشق سنگ ست

نمیرود نگهم پیش تو تا سر مژگان ٭ زبال سر نکشد طایری که دلتنگ ست

قسمتی محمد قاسم مشهدی شاعر بلند همت بود در طلاکوبی مهارت داشت طلای سخن را چنین عیار میگیرد

چه واقع ست که با غیر صد سخن داری ٭ به پیش من چو رسی مهر بر دهن داری

قوسی تبریزی چله کش زاویهٔ نکته انگیزی ست میگوید

نیست از ضعف سرم گر بقدم پیوسته ست ٭ این کمان را و سر از زور بهم پیوسته ست

قاسم اردستانی در شیوهٔ سخن بسیار کامل فن بوده و بصفاهان بسر می برده همانجا وفات در سنه [illegible] اتفاق افتاد از وی ست

کی سبب آن ذقن بکسی رایگان دهند ٭ سیبی ست آن ذقن که بصد جان بها دهند

از راه دیده میگذرد پاره های دل ٭ مانند برگ گل که به آب روان دهند

سوز دل گر همه از عشق مجازیست خوش ست ٭ عود هر چند بود خام چو سوزی خوش ست

قاسم میرزا قاسم ابن میرزا مراد وکنی از امرای جهانگیر پادشاه بود سخن خوب دارد ازوست

بلندی نگه از دیدن تو بر میگشت ٭ که هر دو چشم بقربان نگه گرد میگشت

دل و دماغ ز وصلت چو شاد میکردم ٭ سرم بگرد دل و دل بگرد سر میگشت

قدسی محمد اقدس علی حزین ذکرش کرده واین ابیات بنام او آورده

نیم در بند آن کز خانه کی جانان برون آید ٭ براه انتظار افتاده ام تا جان برون آید

انصاف بین که ساقی مجلس بدور ما ٭ می آنقدر بجام نریزد که بو کنم

خواهم ز مشام دگران بوی تو دزدم ٭ میل دل شان از خم ابروی تو دزدم

تا خوش نکند غیر مشام دل خود را ٭ از باد صبا نکهت گیسوی تو دزدم

چون باد از آن میرسم آشفته که خواهم ٭ نقش قدم بوالهوس از کوی تو دزدم

قسمی قاسم بیگ از امیرزادگان افشارست در کرمان متولد شده بسیار عاشق پیشه بود

در سنه ۹۸۹ جرعهٔ شهادت چشید ازوست

باکم از کشته شدن نیست از آن می ترسم ٭ که هنوزم رمقی باشد و قاتل برود

قسمی آن صبر و شکیبی که بآن می نازی ٭ بنمایم بتو چون یکدو سه منزل برود

مراست بخت زبونی که بیوفا طلبست ٭ نمیشود که ترا نیز بیوفا بکند

خدا بشکوه زبان من آشنا گردد ٭ من و شکایت آن بیوفا خدا نکند

قتالی از مردم مشهدست بعلاقی مشغول بود این رباعی ازوست

رباعی

گر جان طلبی ز من فدا خواهم کرد ٭ دشنامم اگر دهی دعا خواهم کرد

هرگز نشود که از تو بگردانم رو ٭ هر چند جفا کنی وفا خواهم کرد

قتیل میرزا محمد حسین بن درگاهی مل قوم کهتری بود اصلش از لاهور دست بر دست محمد باقر مسلمان شده مذهب تشیع اختیار کرد سیر دهلی نموده و بکالپی آمده مصاحب عماد الملک گشت

بعده در لکهنو آمد و تا آخر حیات همانجا بنهایت جمعیت خاطر بسر برد آسودگان لکهنو نسبت
تلمذ بوی درست میکردند بر کتب درسیه فارسیه از نظم و نثر عبور کرده بود و انشاء بفصاحت
می نوشت در قواعد فارسی و ضوابط این فن رسائل متعدده دارد مثل نهر الفصاحة و شجرة الامانی
و چار شربت و جز آن عبارت عربی هم می فهمید اشعارش خوش ادا است اما معنی تازه کمتر طبع زاد او
بوده آنرا ساتذه زمانه خود شمرده می شود و هرچند در خور این رتبه نبود وفاتش در سنه ۱۲۲۱ اتفاق
افتاده از وی می آید

منم که ناله بمرغان گلشن آموزم ... بروی خاک بسمل تپیدن آموزم
در ره عشق دلم شد هدف تیر کسی ... زخم من به نشد نیست ز تدبیر کسی
چکنم من بچه سان کشته نگردم که خدا ... خون من کرده حلال دم شمشیر کسی
چند بیاد آشنا دل طپد آشنائی را ... قوت پا بده ای خدا مرغ شکسته پائی را
صد بار بلب جان حزین آمد و برگشت ... یارب که گرفتست گریبان قضا را
کس ندیدست در آفاق ز بیداد کسی ... آنقدر جور که من میکشم از یاد کسی
فتنهٔ قد این چنین آشوب رفتار این چنین ... میتوان از خود گذشتن گر بود یار این چنین
خبر آمدن لشکر خارست بدشت ... خیمهٔ آبله گر دست دهد برپا کن
یک پهلو و صد خنجر یک سینه و صد پیکان ... در مقتل مظلومان این است نشان ما
قتیل ناتوان در خون طپیدن آرزو دارد ... اجازت ده بقتلم نرگس مستانهٔ خود را
دیدم نشسته بر سر راهی قتیل را ... او داند و دلش که چه دید و چرا نشست
یک وجب جای بکوی تو ز خون پاک نبود ... کشته بر کشته طپان بود و گر خاک نبود
به از قتیل ترا هست راز دار کسی ... که جان بلب برسد و لب بشکوه وا نکند
بیدار شد از غلغلهٔ طرز خرامت ... هر فتنه که خوابیده در آغوش زمین بود
کسی خود را اسیر درد دوری تا کجا دارد ... نهادم بر گلو خنجر که همت کار ما دارد

هر صبحدم که نور ببارد ز آسمان ۞ یاد آیدم گشودن بند قبای تو

چو آن کز دل غواره در گلشن برون آید ۞ من بیدست و پا هر دم ز جا خیزم بپا افتم

نه دشمنی است نقشم نه آشنائی هست ۞ عجیب واقعهٔ طرفه ماجرائی هست

نه وا نه از شکست دل که میگویند ۞ خدای نام در ینجا نه که خدائی هست

قدرت

قدرت محمد قدرت الله خان گوپاموی مؤلف تذکرهٔ نتائج الافکار در نسب صدیقی و در ارادت نقشبندی است در تذکرهٔ خود نوشته که اسلافم از بلاد عرب صوب ممالک هند کشیدند و رفته رفته ببلدهٔ قنوج رنگ اقامت ریختند و ازانجا یکی از اجداد در اواخر سلطنت غوریه در گوپامؤ مضافات لکهنؤ طرح سکونت انداختند ولادت فقیر در سنه ۱۱۹۹ بوده انتهی و علی هذا او قنوجی الاصل است و هنوز در گوپامؤ محلهٔ اهل قنوج مشهور است و از سادات و شیوخ معمور گوپامؤ وطن محرر سطور است کتب درسیهٔ فارسی را کسب نموده سلیقهٔ مناسب بهم رسانید و مشق سخن در خدمت خوشدل کرده مرید شاه نصیر الدین سعدی بلگرامی است و در مدراس منصبی شایسته امتیاز داشت نقش سخن به صفحهٔ فکر چنین میکشد

صیاد رخصت چمنم گر نمیدهد ۞ سیر هزار باغ بود در قفس مرا

آه ازین سوز و گدازیکه بدل میدارم ۞ همه تن سوخته این آتش خاموش مرا

شاید از مقدم جانان خبری می آرد ۞ طفل اشکیکه بصد شوق دوانست مرا

فارغ بعدم بوده ام از فکر جهانی ۞ آورد درین دهر تماشای تو ما را

بس اشک شمر بار که از چشم ترم ریخت ۞ مژگان زده چشم همه تن آبله پوش است

قدرت سریکه داشت بقربان تیغ او ۞ افگند و خوش نشست که باری بدوش بود

قدرت چسان نصیب تو آسودگی شود ۞ یکجان و صد هزار بلا در قفای اوست

دل بستهٔ مژده و وصل یار همی نالد ۞ چو بلبلی که بفصل بهار می نالد

در کنج قفس خوش با سیری گذرانم ۞ در کار تو آید اگر این مشت پر من

دگر طرف کله بشکسته بی باکانه می آئی ❊ سرت گردم بتاراج کدامی خانه می آئی

قاسم دیوانهٔ مشهدی در آغاز جوانی از اصفهان بهند آمد شاگرد رشید صائب ست در دهلی رخت بوادی خاموشان کشید دیوانش بملاحظه در آمد کلامش انچه رطب ست بسیار بلند و نازک واقع شده و باداهای سحر آمیز دلهای ارباب ذوق ربوده این چند بیتش پیرایهٔ تحریر می شود

میطپد دل در برم از شوخی سیارهٔ ❊ چشم داغم می پرد می آید آتش پارهٔ

میشود هر چند نیکو یار بدخو می شود ❊ ناز چون بر خویش بالد چین ابرو میشود

لب خموش شکوه در دل چارهٔ ما کردنی ست ❊ مانده در منزل کلید و قفل در واکردنی ست

قاتل دو کار در حق ما کرد روز قتل ❊ دستم گرفت و خون مرا پایمال کرد

چون نسخهٔ دقیق بنزدیک کم خرد ❊ از دیدن تو آینه را خواب میبرد

فسرده دل همه شب داغهای من شمرد ❊ چو مفلسی که زر دیگران حساب کند

کار مژگان تو از گوشهٔ ابرو آید ❊ بر کمان تو چرا منت تیرکش باشد

بی مشقت نبود قطع تعلق قاسم ❊ رشته هر چند ضعیف ست گسستن دارد

خدا داند که سر از دیده یا از دل برون آرد ❊ ز مژگان شوخ تر خاری که من در پای خود دارم

درین چمن ثمر نخلهای پیوندم ❊ فتاده ست بشاخ دگر رسیدن من

باشش هموار که آسیب درشتی نکشد ❊ صافی آینه بیکار کند سوهان را

لبش بکنید مم و خاموش آرزویم کرد ❊ کبودی لب او سرمه در گلو یم کرد

عقدهٔ خاطر من شد گره جبههٔ او ❊ بکجا کاشته ام دانه کجا می روید

رنگ از چهرهٔ گل شوق پریدن دارد ❊ میتوان یافت که آن شوخ حنا می بندد

علم در سینهٔ افسرده دلان بیقدر ست ❊ آسیا چون بایستد سنگ [illegible]

قاسم ارسلان اصل او از طوس ست نشو و نما در ما وراء النهر یافته شاعری شیرین کلام بحسن خط و لطافت طبع مقبول خاص و عام و بشیوهٔ لبیطه و نشاط آراسته بلطف حسن

اختلاط و ارتباط چیره بود و صاحب دیوان ست این چند بیت از وست

با آنکه هست خلوت وصل تو بی رقیب / شرم تو با هزار نگهبان برابرست

لفظ و معنی بحال من گرید / بی تو چون روی در کتاب کنم

گریان چو به منزل احباب گذشتیم / صد مرتبه در هر قدمم آب گذشتیم

قیدی شیرازی اسیر زنجیر نکته طرازی ست از مکهٔ معظمه بملازمت اکبر پادشاه رسید
و معاً در پایهٔ قرب جا یافت آخر عمر و دشمد طبعی بغایت خوش داشت این ابیات از وست

متاع شکوه بسیارست عاشق را ایمان بهتر / که جز در روز بازار قیامت بازنگشاید

ز بیزبانی خود خوشدلم که روز وداع / شکایت تو نیاورده بر زبان رفتم

ای قدم ننهاده هرگز از دل تنگم برون / حیرتی دارم که چون در هر دلی جا کرده

گو بمیرم من و غیری بود اعش نرسد / ساربان گرم حدی باش که محمل برود

کدام مرهم لطف از تو بر دل است مرا / که جان گداز ترا از داغهای حسرت نیست

قبول میرزا عبدالغنی کشمیری فاضل ممتاز بود و سخن سنج معنی نواز ترک منصب شاهی
نموده در شاهجهان آباد بلباس درویشانه بسر می برد در ۱۱۳۹ پیمانهٔ هستی او لبریز گردید گرد
میرزا دارابجویاست و با ملا شاه بدخشی قرابت داشت شعلهٔ آوازش چنین می بالد

بهر حالت که می بینی زعیب بی‌کسی پاکم / چو لای باده گرد عالم آیم همان خاکم

نهان کرده ست صیاد من از راه فسون بیمار / چو تخم عشق پیچان دامها در دانهٔ خالی

نه لازمست شجاعت نه شرط احسانست / بکام هر که فلک گشت خان دورانست

قبول بسکه کنی خویش را ز وصلش گم / ترا نشسته بپهلوی یار نتوان دید

قابل سید اسد بلگرامی در زمرهٔ فضلا معدودست و در گروه شعرا محسود در دار الخلافه
شاهجهان آباد در ۱۱۳۴ جان بجان آفرین سپرد اشعارش بتاراج حوادث رفت این یک
بیت بدست آمد

مگر بسرمه اثر کرد ضعف طالع من ؛ که بی عصا نتواند بچشم یار رسید

قمرالدین

قمرالدین اورنگ آبادی قمر ساطع اوج عرفان ست و مظهر اتم نور یزدان مرج البحرین جمع و تفریق بود و امام الحرمین تقلید و تحقیق در خزانهٔ عامره داستانی از حال خیر مآلش سرائیده و گفته اندیشه را بصوب گفتن شعر متوجه نمیساخت زیرا که این شیوه دون مرتبهٔ او باشد این یکدو بیت از انفاس گرامی اوست

در فقر من نباشد از کین و مکر نامی	ویرانه ام ندارد باخود و دمی و دامی
مشت خاکم دست و دامان تو شد	گر بیفشانی فشند بر پای تو
لقمهٔ دونان رساند در گلوی خویشتن	شست اول هر که دست از آبروی خویشتن

حرف الکاف

کلامی

کلامی اصلش از چغتاست در سند بسیار بوده و با ملا نیازی دائم بحث و جدل داشته چند گاهی در آگره می بود شعر بروش مردم ماوراء النهر میگفت از وست

نشین بچشم کلامی ز روی لطف دمی	که گوشه ایست بصفا و آب ز نظر ست
بستم بخیال سر زلفت ره گریه	لیکن نتوان آب بزنجیر نگهداشت

کاتبی

کاتبی نیشاپوری استاد فن و پهلوان پای تخت سخن ست الحق سنگ زوری برداشته که یلان عرصهٔ فصاحت دست او بوسیدند و کمان زبردستی کشیده که تهمتنان کشور بلاغت بتوای او خمیدند وجه تخلص آنکه در خوشنویسی دستی داشت در هرات و شروان رفته و در آخر عمر باستراباد آمده پای اقامت افشرده و در موضع طاعون بعلت طاعون در ۸۳۸ه درگذشت دیوانش از هر نوع سخن سرمایه ست این چند شعر ریختهٔ طبع بلند اوست

هجرت فزود درد دل من که جای نیست	بیش ست رتبت از همه جا پای تخت را
دل ز زلفش تا جدا افتاد دارد پیچ و تاب	در سفر داند هر دم قدر جای خویش را
کاتبی را غم خود داد و هم بجا رسی	گفت این توشهٔ ره ساز که وقت سفر ست

از غمت چون جان و دل بردی چه اندیشم ز مرگ / ملک ویران گشته را اندیشهٔ تاراج نیست

در هجر قاصد تو رها ندهم از سوز / در دوزخ از رسول امید شفاعت است

ای دل امشب درون سینه سوزان مباش / رخت بیرون کش که آتش در سرا افتاده است

اگر رکاب تو بوسد فلک مگرد ایمن / مباد پای تو از حلقهٔ رکاب برود

من از ثلاثهٔ غساله دیده ام ستری / که زاهدان بهزار اربعین نمی بینند

باحتیاط گذر از شکارگاه جهان / گمان مبر که ترا از کمین نمی بینند

گناه بخشی آن چشم آهوانه نگر / که خون من بسگ آستانه می بخشند

دنبال تیر تست مرا جان بروز قتل / چون وارثی که در عقب خونبها رود

پای بر دیده نه و از مژه ام پاک مدار / زانکه در پا خرد و خار چه نمناک بود

تفرج ار طلبی شاهراه دل بگذار / که شهریار ازین رهگذار می‌گذرد

تیری زد و چشمت طلبید ای دل گستاخ / شهسوار که نخچیر دارد در رهگذر است

می رخی بشکر خنده قتل مردم کرد / چو گفتمش که مرا هم بکش تبسم کرد

آن کس که هر انگشت بجور و ستمی چید / کاش از لب تا بوسه من آید قدمی چند

شادم ز نشانهای کف پای سگانت / مانند گدایی که بیابد درمی چند

هست در کوی تو هر ساعت تماشایی دگر / مردن آنجا به که بودن زنده در جایی دگر

ای فلک تا کی نمائی جامهٔ اطلس بمن / گر گدا گشتم چه شد بسیار دیدم زین قماش

زلف و غمزه ات از یکطرف پر خون دل دارم / بدستی تیغ و دیگر دست مرغی بسملی دارم

چند منت کشم از هجر پی کشتن خود / گو اجل تا که من از منت هجران برهم

ای دل اگر آید اجلت جز آن کو / تو زنده بمان بنده بجای تو بمیرم

همه تن جان شوم و بر تو فشانم چون شمع / گر گذارند شبی بر سر بالین تو ام

تا نباشد از تو رندان را غبار خاطری / خاک چون گشتی زمی نمناک می باید شدن

لب فرو بند اگر سینه پر از تیغ بود   همچو خورشید نشاید ز زبان آوردن

پیش از آن ساعت که از باد فنا گردیم خاک   خویش را بر آب آتش رنگ میباید زدن

در چمن پرده برانداز چو گل بر سر شاخ   بلبلی کشته و آویخته بین از هر سو

وجود کاتبی از غم روانه شد بعدم   گرفت خوش سفری پیش فی امان الله

کاشی مولانا حسن در آمل میگذرانید و همواره لآلی مدح خاندان رسالت می سنجید هفت بند او مشهور است گویند بقبول قصیدهٔ مدحیهٔ علویه در خواب مشرف شد مطلعش اینست

ای زبدهٔ آفرینش پیشوای اهل دین   وی ز عزت مادح بازوی تو روح الامین

کاهی محمد قاسم میانکالی کابلی در پانزده سالگی مولوی جامی را دریافت در بدخشان میرزا عسکری تمام خزانهٔ خود با او بخشید همه را دفعةً پاشید و بهند آمده مشمول عنایت اکبر پادشاه شد در هیئت و کلام و تصوف او را بهرهٔ تمام بود و تاریخ و معما نیکو میدانست اما همه عمر با لحاد و زندقه صرف کرد و اختلاط با سگان بیتحاشی داشت شیخ عبد القادر بدایونی گفته شاید این شیوه لازمهٔ ملک الشعرائی بود در آگره بسنه ۹۸۸ در سن صد و ده سالگی پیمانهٔ عمرش لبریز گردید از خیالات اوست

بروز هجر مرا دیده بس گهربار است   شبی که ماه نباشد ستاره بسیار است

کرک خواجه کرک ابدال در زمرهٔ اولیا و جرگهٔ صوفیهٔ باصفا بود محمد اسمعیل لاهوری در حال کشف و کراماتش کتابی مستقل نوشته وصال او در سنه هفتصد واقع شد این رباعیات از کلام لطیف اوست

اوست رباعی

اندر طلب یار چو مردانه شدم   اول قدم از وجود بیگانه شدم

او علم نمی شنید لب بر بستم   او عقل نمی خرید دیوانه شدم

رباعی

ما طبل مغانه دوش بیباک زدیم   عالی علمش بر سر افلاک زدیم

از بهر یکی مغبچهٔ میخواره   صد باره کلاه توبه بر خاک زدیم

رباعی

آنکس که ترا شناخت جان را چکند	فرزند و عیال و خانمان را چکند
دیوانه کنی هر دو جهانش بخشی	دیوانهٔ تو هر دو جهان را چکند

رباعی

در رشتهٔ بندگی خطا ها کردیم	با دوست چو دشمنان جفا ها کردیم
چندانکه همه خلق جهان کرده گناه	ما ظالم نفس خویش تنها کردیم

کمال اصلش از خجند است در تبریز بسر می برد از صوفیهٔ عهد میران شاه بن تیمور لنگ بود مولوی جامی فرموده اشتغال او بتکلفات شعری جهت ستر حال بود و در ایراد امثال و اختیار بحور رنگارنگ تتبع حسن دهلوی میکرد از جهت او را از دحسن میگفتند میان وی و خواجه حافظ شیرازی مراسلات بود گویند صحبت کمال به از شعر اوست و شعر حافظ به از صحبت او وفاتش درسنه ٨٠٣ بوده این دو سه بیت از دیوانش فرا گرفته شده

دمی ز دیدهٔ پرخون نمی روی بیرون	از آن سبب که تو طفلی و خانه رنگین است
سر و دیوانه شده ست از هوس بالایش	میرود آب که زنجیر نهد در پایش
خضر خطت ندیده مثال لبت در آب	هر چند گرد چشمهٔ حیوان برآمده
دو چشمت از دل و دین هر چه داشتم بردند	تو نگری که بستان نشست مفلس شد

کمال اسمعیل اصفهانی ملقب بخلاق المعانی است از کملاء فصحاء و صنادید بلغاست صاحب جاه و مکنت بود و همواره بسر انگشت دست احسان گره از کار مستمندان میکشود درسنه ٦٣٥ وفات یافت این رباعی دم نزع گفته رباعی

دل خون شده رسم جانگدازی این است	در حضرت او کمینه بازی این است
با اینهمه هم هیچ نمی آرم گفت	شاید که مگر بنده نوازی این است
دل بر سر گنبد گردنده منه کاین دولاب	آسیائی است که بر خون عزیزان گردد

جان دادن و نفس شدن او همه یکیست — مانند صبح هرکه درین راه صادقست

کمال چشمه سار شیرین مقالیست و جرعه ستان میکدهٔ فیض لایزالی در ۹۹۲ نهصد و نود و دو وفات کرد این بیت از دیوانش چیده شده

از جگر تیر بتان را سپری می باید — هرکه عاشق شود او را جگری می باید

کوکبی ماوراء النهری اختر اوج خوش کلامیست و معاصر جامی آرزوی می آید

بر خست هر قطرهٔ خون بر سر مژگان مرا — مشعلی باشد فروزان در شب هجران مرا

گله در پیش صبا زان گل رعنا کردم — بود در دل گرهی غنچه صفت وا کردم

کاکائی قزوینی بقال بود تره می فروخت و باین و تیره کسب معاش میکرد آذر در آتشکده ذکر او کرده و گفته لفظ کاکا معلوم نیست که اسم ست یا لقب یا تخلص بهر حال سخنور سنجیده گو بود در ۹۹۹ رحلت نمود از ویست

هر کس ز صحبت تو نصیبی برد بقدر — من نیز بی نصیب نیم رشک می برم

وعدهٔ قتلم بفردا آن پری پیکر دهد — بازمی ترسم که فردا وعدهٔ دیگر دهد

مجنون تو با اهل خرد یار نباشد — غارت شده را قافله در کار نباشد

کافی اردبیلی این بیت از وست

در دیاری که توئی بودنم آنجا کافیست — آرزوهای دگر غایت ناانصافیست

کمال الدین حسین فنائی توفیق استفاده از بسیاری علماء اعلام دریافته کاشف معضلات اوائل و حلال غوامض مسائل بود در معقولات قسطی وافی حاصل نموده بغایت خوش تقریر و نیکو تحریر بود و بصیقل اندیشه زنگ از دلهای سخن سنجان زدوده اشعار بسیار دارد بعضی ازان درین صحیفه نوشته میشود

ز استغنا تغافل در شکارم کرد ازین غافل — که صید لاغر من در کمین صیاد ها دارد

گره کلفت در دلم از بس بخود پیچیده است — ناله ام چون گرد باد از سینه می آید برون

ز دوستان گرامی جدا فگند مرا — ز بیوفائی دوران همیدار مپرس

کاظما تبریزی همیشه بشیوهٔ معلمی اوقات در کاشان گذرانید و باین تقریب بکاشانی مشهور شد در شعر بسیار خوش سلیقه است این اشعار ازوست

با کم ز ننگ نیست که سستم گرفته اند — داغم از ینکه شیشه ز دستم گرفته اند

این مرغ دل که در قفس سینهٔ من است — آخر مرا بخانهٔ صیاد می برد

کاظم قمی شاگرد حکیم سعید خان است آنروی می آید

یک نالهٔ مستانه ز جائی نشنیدیم — ویران شود آن شهر که میخانه ندارد

اشکم ز ضعف بر سر مژگان نمیرسد — این خوشهٔ شکسته چسان دانه پر کند

بجستجوی تو از بس برون شدم از خویش — چو عمر رفته امیدم بباز گشتن نیست

کامی سبزواری مردی زود رنج تنگ حوصله بود بهند آمده مدتی با خانخانان بسر برده بوطن برگشت از وست

تا هست بوئی از گل و دل تخیزدی بجاست — نیمی ز سیر و چشم و نیمی ز باغبان

کم رزق را ز نعمت قارون چه فائده — بر گنج خفته مار و همان خاک می خورد

کو کبی قباد بیگ گرجی غلام شاه عباس ماضی بود آخر الامر چون کوکب سیاره بر منازل دکن گذر کرد و در حیدرآباد ساکن شد و در ۱۰۳۳ از ظلمتکدهٔ فنا ناپدید گردید

هر چه هر رنگ بمشوق بود معشوق است — نقص عشق است که پروانه بمهتاب نسوخت

با کائنات گردم از ان دوستی که یار — در هر دلی که جلوه کند در دل من است

کاظم حکیم کاظم تونی از ولایت خود بهند آمده و اعتبار تمام بهم رسانیده صاحب مثنوی است

نگه ز روی تو هر لحظه دست بندگی ست — چو گلفروش که جا بهر در چمن دارد

هر چند سیر کردم جائی چو دل ندیدم — با صد جهان کدورت باز این خرابه جاست

کامل ملک سعید گیلانی بیشتر اوقات در شیراز بسر برده و در ۱۰۱۶ داعی حق را لبیک

اجابت گفته از وست رباعی

من قاعدهٔ رحمت او سیدانم   من عادت آن بهانه جو سیدانم
چشم کرمش مائل حسن گنه ست   من طرز عطائی او نکو سیدانم

کریما پسر کوچک ملا قیدی نیشاپوری ست در شاعری مقامی ارجمند داشته از وی می آید

جلوهٔ سرو قبا پوشی دلم را برده ست   چند روزی شد که در پیراهن خود نیستم
فیض و بیداری بهم دست ارادت داده اند   چشم تا از خواب میمالی سحر در خدمت ست

گنجی از گوهر سنجان جرد باذقان ست تلاش نیکو دارد

یا دهان تنگ تو کردیم و سوختیم   عمر عزیز ما چقدر مختصر گذشت
کنجی ز سر نمیگذرد آب تیغ یار   من بارها گذشته ام این آب تا گلوست

کاسب از سخنوران یزد ست کسب این فن چنین میکند

چون سه چار ده از گوشهٔ بامش دیدم   نگران بود بجائے و تماشش دیدم

کاشفی سید احمد کالپوی فخر ساکنان ملکوت و نخبهٔ عالم ناسوت صاحب کرامات ظاهره و علامات باهره بود وصالش در سنه [illegible] وقوع یافته منه

چگونه راز نهان ماندم که در بغل ست   ز زخم تیغ تو خصم دهن دریدهٔ من
ز خشم دلم هیچ دوا به نمی شود   الماس را برای دوا میتوان خرید

کرم گو کشمیری حافظ عبدالرحیم طالب العلم مستعد بوده شاگرد میر خوش ست در دکن باردوی عالمگیری رفته همانجا در اواخر سنه [illegible] رحلت کرد از وست

گرفته زخم دلم در دهن خدنگ ترا   بلند لی که مکد طفل شیر خوار انگشت
نه نرگس ست عیان بر سر مزار مرا   سپید شد بر هش چشم انتظار مرا
نه عینک ست که بر دیده دارم از پیری   برای خط جوانان دو چشم من چار ست
چون سایه همرهیم بهر سو روان شوی   باشد که رفته رفته بما مهربان شوی

چون تار عنکبوت ز هجر تو شد تنم — در گوشهٔ خرابه ازان ست مسکنم

بنا زکشت جهانی بت ستمگر من — هنوز بر سر ناز ست نازپرور من

ریخت باران بلا بر تن غم پرور ما — چه بلاها که نیاورد فلک بر سر ما

اشک من طالب آن نرگس جادو باشد — همچو طفلی که دوان در پی آهو باشد

ز خضر عمر فزون ست عشق بازان را — اگر ز عمر شمار ندروز هجران را

گاهی بگوش زنده دلان نغمه رسان — زان پیشتر که بانگ برآید فلان نماند

کلیم ابوطالب همدانی کاشانی استاد قیامت کارست و تخته کن دکان سخنوران روزگار خامهٔ سحر شکن او عصاست بلکه آستین ید بیضا اقسام سخن را در کمال خوبی بکرسی بیان نشانده و بیشتر غزلیات را بیک دست بهم رسانده عارج طور معانی ست و مقتبس نور سخندانی در جمیع اقسام نظم قدرت بلند دارد و همه جا داد مستعفیان سخن میدهد اورا خلاق المعانی گفته اند دوبار بسیر هند شتافت و تمتعی وافر برداشت آخر دست بدامن دولت شاهجهانی زده در ثنا گستران قوائم سریر خلافت رتبهٔ سر حلقگی بهم رسانید و بخطاب ملک الشعرائی بلند آوازه گشت فوت او در ماه ذیحجه سنه ۱۰۶۱ وقوع یافت و در کشمیر نزد قبر محمد قلی سلیم مدفون گردید کلیم آتش سخن از نخل قلم چنین بیرون مے آرد

دل دامن مجاورت چشم تر گرفت — با طفل اشک صحبت دیوانه در گرفت

درین چمن چو گلی نشنود فغان مرا — کجاست برق که بردارد آشیان مرا

بیک بیک وعدهٔ او را همه دیدیم کلیم — نیست یک وعده که شرمندهٔ صد فردا نیست

کلیم بوسه چه خواهی باین تهیدستی — ازان حریف که دشنام رایگان ندهد

زان چشم ندیدم که نگاهے بمن افتد — بسیار عجب نیست اگر کم سخن افتد

نه رحم کرد که خون دل خراب نخورد — غرور او ز سفال شکسته آب نخورد

دماغ بر فلک و دل بزیر پای بتان — ز من چه میطلبی دل کجا دماغ کجا

گر قفس تنگ است از بیرحمی صیاد نیست
صید از ذوق گرفتاری بخود بالیده است

گهر بر تن صدف نبود ز آنکه روزگار
یکجا بهیچکس سر و سامان نمیدهد

کباب حسن توام قدر خط نکو دانم
ز سایه ذوق نکرد آنکه آفتاب نخورد

اغنیا بهره ز اندوختهٔ خود نبرند
که همین تشنه لبی قسمت دریا باشد

مژه را داد ز کف چشم تو در آخر حسن
ترک مفلس چو شود تیغ ببازار برد

دوستان نازک مزاج و ما بسی نازک دماغ
چون کسی اوقات صرف پاس خاطرها کند

بتان ز صحبت هم میکنند کسب غرور
ترا آیینه هم آشنا نمیخواهم

دشنام و بوسه هرچه عوض میدهی بده
حاشا که با تو بر سر دل گفتگو کنم

چون رشتهٔ گلدسته بگرد همه خوبان
گردیدم و یک یار وفادار ندیدم

از ادای خارج هر کس خجالت میکشم
با کمال بیدماغی من وکیل عالمم

نهال سرکش و گل بیوفا و لاله دورو
درین چمن بچه امید آشیان بندم

مگشای زبان به ز خودی را چو ببینی
زنهار که شمع شب مهتاب نباشی

اگر از عیش جوانی نشدم در ره عشق
همچو آن عید که بر مردم زندان گذرد

یکنفس فرصت نمیدهد حرف گره در خاطر
وای گر گریه نیاید بمددگاری دل

خنده بر بخت زنم یا بوفاداری دوست
گریه بر خویش کنم یا بگرفتاری دل

عشق چون تیغ کشد بر سر بیچاره کلیم
کیست جز داغ که آید بسپرداری دل

با من آمیزش او الفت موج است و کنار
روز و شب با من و پیوسته گریزان از من

غزل دیگر بود در گوشهٔ صحرا مرا
میگذارد هر کجا خاری ست سر در پا مرا

تمتعی نبرند اغنیا ز نعمت خویش
که باغبان نشناسد که سیر گلشن چیست

چه میتوان ز پریشان تیره روز گرفت
کلیم دعوی دل را ز زلف یار گذاشت

اشک را در چشم از لخت جگر نتوان شناخت
طفل خودسر بود در رنگ همنشینان برگرفت

طبعی بهمرسان که بسازی بعالمی — تا همتی که از سر عالم توان گذشت

بدنامی حیات دو روزی نبود بیش — گویم کلیم با تو که آن هم چسان گذشت

یک روز صرف بستن دل شد باین و آن — روز دگر بکندن دل زین جهان گذشت

شوقم ز بسکه ساخته امیدوار تو — بی وعده انتظار بهر رهگذر کنم

وقت وداع او من دیوانهٔ خراب — با هر که روبروی شوم گریه سر کنم

پیشوا اول ستمگر گشته بیداد خویش — سیل دایم بر سر خود خانه ویران کرده است

چو شمع عمر طبیعی شبی ست عاشق را — بقتل سوختگان اینقدر شتاب چراست

ای جرس تا کی از ناله گلو پاره کنی — کس درین بادیه دیدی که بفریاد رسید

اگرچه از تو همی را حلال میدانم — خدا به تیغ تو خون مرا حرام کند

ز دود آه من ز شهری که حیران گذرد — کاروان از ره نا امن شتابان گذرد

کلیم از دست بیداد که نالم — بکشت ما گذار لشکر افتاد

از دلم تا دیده ویران شد ز دستانداز اشک — سیر و آبادی از راهی که لشکر میرود

عمر کم بر جان گوارا کرد بار زندگی — روز کوته مایهٔ آسایش مزدور بود

زود در رفت آنکه ز اسرار جهان شد آگاه — از دبستان برود هر که سبق روشن کرد

پارهٔ مومم بدست انقلاب روزگار — رو نخواهم ساخت هر صورت که خواهد رو دهد

بخت بر اهل سخن کار ز بس تنگ گرفت — قفس طوطی خوش لهجه ز آهن باشد

مردمی میزیبد الحق چشم بیمار ترا — خود باین حال و بحال خستگان وا میرسد

در محفلی که تازه درائی گرفته باش — اول بباغ غنچه گره بر جبین زند

در حقیقت تنگدستی مایهٔ دیوانگی ست — در چمن بید از غم بیحاصلی مجنون بود

خیال آن لب خندان بخاطر غمگین — بسان آب بقا در سرای فانی بود

چنان مکن که کلیم از در تو پا بکشد — شکسته دل شده یاری شکسته پا نشود

تا بدیدار تو شد دیدهٔ بستان روشن ‏ سرو را گفت بشکرانه که آزاد بود

بخانه چند نشینی سری به بستان کش ‏ چو چشم خویش دمی باده در گلستان کش

در جهان طالع خاکستر صیقل دارم ‏ خود سیه روز هزار آینه روشن کردم

خودنمائی شیوهٔ من نیست چون دیوار باغ ‏ گل بدامن دارم اما خار بر سر میزنم

بسان شمع کس آواز گریه ام نشنید ‏ باشک خویش اگر تا صباح غلطیدم

زشوق شاهد معنی همیشه همچو دوات ‏ براه عالم بالاست چشم حیرت من

معشوق خورد سال در آید بقید ضبط ‏ سروی که قد کشید ز بستان بر آمدن

عیش گر هم رود بدی تلخی اندوه نیست ‏ همچو نوروز که واقع در محرم بشود

کشفی مولوی شاه سلامت الله بدایونی نزیل کانپور شاگرد قتیل و فاضل عدیم المثیل و واعظ خوش تقریر و شاعر جادو تحریر است محرر سطور بارها او را دیده و لطف وعظ او دریافته در زمرهٔ علما خیلی خوش صورت نفیس سیرت بود عمر دراز یافت طبع نظم داشت دیوان شعر مرتب دارد و نثر خوب می نویسد نبات این ابیات از مصر طبع اوست

امید بوی تو از نوبهار بود مرا ‏ وگرنه با گل و گلشن چه کار بود مرا

دزدیده ام از بهر تو در سینه دمی چند ‏ وقت ست اگر رنجه نمائی قدمی چند

کشفی فسانه گوی که امشب به بزم دوست ‏ مردم تمام گوش بر افسانهٔ تو اند

دهد ز بسکه غم گلرخان فشار مرا ‏ پرید چو رنگ گل از پیرهن غبار مرا

ز بسکه در شب هجران گداختم چون شمع ‏ جز اشک گرم نمانده ست در کنار مرا

دمیکه صورت خوب تو آفرید خدا ‏ گهی بروی تو گه سوی خویش دید خدا

با طرز دگر میفگنم طرح بیان را ‏ بسم الله عشق تو کنم مد فغان را

کشفی شده ام پیر نود ساله و لیکن ‏ در آب و گلم ریخت قضا عشق جوان را

از ضعف به نیم ره فتادیم ‏ گوئیم چه بخت نارسا را

سر زلفش رقیب روسیه دارد بکف کشتی — عنان اختیار من بدست دشمن است امشب
تو جای عهد تو تشبیه با کمر دارد — شنیده وعده وصل تو از دهن پیداست
کشتی مرا شیشه می فروش گشت — سجاده را فروخته جام و سبو گرفت
تیغ از سر کشتی مخیز ای بی رحم — دمی نشین که ملاقات واپسین این است
امشب ظرف دل رخ آن آفت جان است — یاران نظری معرکه ماه و کتان است
اول بسر قتل من افتاد درین بزم — تیغ نگه ناز تو هم مرتبه دان است
چون ابر ز غم تو بهر جا گریستم — گه بر در تو گاه بصحرا گریستم
شعله عشق بتان در مغز جان داریم ما — آنچه دارد شمع در دل بر زبان داریم ما
چند بوعده بشکنی خاطر ناشکیب را — رخصت دلدهی بده نرگس دلفریب را
حسرت بدل افزود تماشای تو ما را — رسوای جهان کرد تمنای تو ما را
بچرخ خیمه زند آه عاشقانه ما — رسد بعرش برین ناله شبانه ما
بچهره بر فگن این زلف عنبر آسا را — بنفشه زار مکن عارض سمن سا را
ناوک زن دل جنبش مژگان که باشد — خونریز جگر غمزه فتان که باشد

کوکب میرزا احمد علی بن میرزا محمد علی خلف میرزا احمد بیگ طپان دهلوی جوان نورسیده است و چاشنی سخن را نیکو چشیده و از چند سال با پدر بزرگوار خود مجاورت مدینه منوره گزیده و مشق سخن بخدمت والد نامدار خود نموده از فن عروض و قوافی بهره دارد و درین وقتها وارد کلکته است این ابیات از وست

کوکب ببلغ دهر بلندست شان ما — آن بلبلم که چرخ بود آشیان ما
گفت در طفلی آن ماه منجم کوکب — کاین ستاره شود آخر قمر اندک اندک

حرف کاف فارسی

گرامی خلف و شاگرد میرزا عبدالغنی قبول کشمیری است رعنا طرز خوش مقالان و کلاه

گوشه‌نشین و نازک‌خیالان بود و در شاهجهان‌آباد قلندرانه میگذرانید و گفته شعرایست تازه‌گوی
و باغبار را سیر ساخته و وفاتش در سنه ۱۱۵۱ واقع شده رندی عجبی ازین جهان رفت چه تاریخ است

طوطی ناطقه را در گویائی می آرد

خون عشاق بران گردن سیمین باشد | چون بیاضی که پر از معنی رنگین باشد
همچو آن شمعی که روشن میکند صد شمع را | سوختم تا در غمش او عالمی را سوختم
ندیدم یک نظر آسایشی از نیش مژگانش | مگر در خواب چون مخمل به بینم روی بالینی

گلشن شیخ سعدالله دهلوی از فقرا شعرا است منشا خیالات رنگین و مصدر اشارات دلنشین بود از وحشتکدهٔ دنیا رم و در تجرید و توکل ثابت قدم از نسل اسلام خان وزیر گجرات احمدآباد بود از اولاد زبیر بن عوام رضی الله عنه از برهانپور بر آمده رحل اقامت در دهلی انداخت و در سنه ۱۱۴۱ متوجه روضهٔ رضوان شد دیوان سیر ضخامت دارد شاهد سخن باین

رعنائی بر کرسی بیان می نشاند

بچشم خویش نگه سحر سامری این ست | نظر بآینه کن شیشه و پری این ست
گشتم شهید تیغ تغافل کشیدنت | جانم ز دست برد غزالانه دیدنت
بدقت میتوان فهمید معنیهای ناز او | که شرح حکمت العین ست مژگان دراز او

گلخن قمی مرد مستعد بود خواهرزادهٔ شهیدی در نهایت تندخوئی بود در عراق و فارس

و جز آن مشهور بدرشت گوئی شده این ابیات از وست

شب به تنگ از ناله‌ام خلقی که این فریاد چیست | زان میان یک کس نمی پرسد که از بیداد کیست
ای مردگان ز خاک یکی سر بدر کنید | بر حال زنده بتر از خود نظر کنید
هر چند شب آزرده‌تر از کوی تو آیم | پیش از همه کس روز دگر سوی تو آیم

گدائی شاملو حسن بیگ در عهد شاهجهانی بهند آمده خوشگو بوده از وست

بخاطر میرسانی هر کجا گم گشته دارد | همین از خاطرت جان گدائی من فراموشم

یار می آید و هنگام نثار ست مرا | یکدم ایجان گرامی مرو کار ست مرا
مست آمده بودم خبر از بام و درم نیست | یاران ره بیرون شد ازین خانه کدامست
درآ در سینه و دل را خلاص از سوز هجران کن | خلیلی میتوانی آتشی بر من گلستان کن
نیم دور از تو چون بوئی تو برگرد تو میگردم | اگر روزی فراموشم کنی سر در گریبان کن
بوئی تو با نسیم بهار آشنا نشد | گلها شگفت بند قبای تو وا نشد
چو شمع شکوه گرامی ز غیر نیست مرا | هر آنچه دیده ام از چشم خویشتن دیده ام

گلشنی از سادات کاشان ست در هند بجوانی آمده و ثروتی بهم رسانیده و در سنه ۹۷۲ درگذشت از وست

ناصحا تعلیم قتل من مده جانانه را | شمع میداند که چون آتش زند پروانه را

گرامی میر عبدالرحمن وزارت خان اصلش از خواف ست در عهد عالمگیری به لیاقت شایسته مصدر خدمات بایسته بوده آخر کار مفلوج شد و در سنه ۱۱۲۴ مرحلهٔ آخرت پیمود خوشگوست از وست

شد فصل گل و دامن ساقی نگرفتیم | هنگامهٔ مستی به بهار دگر افتاد
بس عکس بود خاصیت زعفران عشق | تا رنگ خود در آینه دیدم گریستم

گلشن علی جونپوری انصاری شاگرد ثابت و قصیر و رفیق نواب شیر افگن خان دواله و حزین ست در قصبهٔ ماهل مضاف جونپور بدامن انزوا پا کشیده و در اواخر سنه ۱۲۰۰ رخت بعالم بقا بربست از وست

لاله در دشت نشانیست ز مجنون که هنوز | داغهای غم او بر دل صحرا باقیست
دلم از اختلاط یار با اغیار می نالد | که چون بلبل به بیند پهلوی گل خار می نالد

رباعی

شام آن بت سیم طلعت خورشید غلام | آمد بنظارهٔ مه نو بر بام

اورا بفلک نظرم ابر رویش | آن شوخ هلال دید و من ماه تمام

گوهر محمد باقر خان از اکابر مدراس و اعاظم قوم نائط بوده نظم آبدارش سلک گوهر بی بهاست و جواهر اشعارش در نهایت لمعان و صفا در سرکار نواب والاجاه اعتبار تمام داشت و بحصول قریه بطور سیورغال سر مفاخرت می افراشت و اواخر ۱۲۰۰ گوهر حیات خود را بسلک فنا کشید از وی ست

با برق شیوه داد نسیم زاری ما | نسبت به برق رسانید بیقراری ما
میتوان رفت بقربان کمانداری او | تیر او شیوهٔ دلجوئی ما سیده اند
آوازهٔ عروج و نزول برادر دوست | چون گرد باد سر بهوا سینه بر زمین
بچاک سینهٔ من لعل یار میخندد | فغان که بر گل زخمم صبا ریخند د

حرف اللام

لطف الله مولانا نیشاپوری جامع دانشمندی و سخنوری بوده و از مشرب فقر چاشنی داشت معاصر امیر تیمور بود و باغی ترتیب داده در انجا بسر می برد و با مردم کم اختلاط بود در ۸۱۶ از دنیا رفت و نزد بعض در ۸۱۲ وقت وفات تنها بود و این رباعی در دست او بر پاره کاغذ نوشته یافتند

دی شب ز سر صدق و صفای دل من | در میکده آن روح فزای دل من
جامی بمن آورد که بستان و بنوش | گفتم نخورم گفت برای دل من

لطفی شیرازی از تربیت کرده های میرزا بایسنغر بود و شعر نیکو میگفت از وست

تحمل دل پر درد خویش را نازم | که از جفای تو بیرحم در شکایت نیست
ز سوز سینه فریاد از دل ناشاد بر خیزد | بلی در خانه گر آتش فتد فریاد بر خیزد
بآن زلف و رخ و بالا بهر جا بگذری آنجا | همه سنبل دمد گل بشگفد شمشاد بر خیزد

لذتی ملا مهدی علی شاعر خوش ادا رنگین نوا ست از وست

بصد خون جگر پرورده ام این دل را که شد دشمن | چه سازم چون کنم با دشمنی کز خانه میخیزد

فات ۱۲۰۰

فات ۸۱۶

فات

فات

لسانی

لسانی شیرازی شیوا زبان نمکین بیان بود معنی رنگین با عبارات دلنشین آمیخته و بادهٔ گلرنگ در شیشهٔ شیرازی ریخته در سنه ۹۴۰ از دنیا سپری گشت دیوانش پنجهزار بیت است و لسانی میگوید

وقت کشتن دامن قاتل بدست آمد مرا ۔ آخر عمر آرزوی دل بدست آمد مرا
بیا که گریهٔ من آنقدر زمین نگذاشت ۔ که از فراق تو خاکی بسر توان کردن
نه در پی تو توان آمدن ز بیم رقیب ۔ نه بی تو ره بدیار دگر توان کردن
کرم بجور و جفا میکشی نمی رنجم ۔ که مست حسنی و اینها باختیار تو نیست
هزار میوه ز بستان آرزو چیدم ۔ یکی بلذت پیکان آبدار تو نیست
کرده ام عهد که تا صبح قیامت ندمد ۔ از سواد شب گیسوی تو بیرون نروم
همسایهٔ طاوس بهشت است خیالش ۔ کی سایهٔ او در دل ویران من افتد
بیغمان چون آب در گلزار میگردند و من ۔ می نشینم گوش بر آواز بلبل میکنم
کسی از بیکسی با سایه تا کی درد دل گوید ۔ سیه بخت دگر با من درین ویرانه بایستی
پای سگان کوی تو آزرده میشود ۔ زنهار شیشهٔ دل ما بر زمین مزن
جز ناله انیسی دل بیمار کسی نیست ۔ آنهم نفسی هست ز ضعف و نفسی نیست
شدیم پیر ز بار غم تو رحمی کن ۔ بما که رحم نکردیم بر جوانی خویش

لامع

لامع میرزا انور پسر نصیرا همدانی ست صاحب ذهن لامع و فطرت ساطع بود بخدمت امرای عهد خود مقرب و محترم میزیست از وست

گذشتی بر مزارم شورشی انداختی رفتی ۔ کف خاکم را صحرای محشر ساختی رفتی
سد راه وصل حق باشد تلاش اعتبار ۔ قطره را دریا نگردیدن ز گوهر گشتگی ست
خط باطل میکشد بر صفحهٔ اعمال خویش ۔ آه آهی هر که از دل در دم مردن کشد

لائق

لائق حکیم بلخی از خوش تلاشان وقت خود بود از وست

دل دامن زلف بکف آورد بصد سعی ۔ دانست که در دامن این شب سحری هست

لائق میر محمد مراد جونپوری در عهد عالمگیری مدتی بخدمت سوانح نگاری لاهور سرفراز بود بشوق ملاقات میرزا صائب از هند تا اصفهان پیاده پا رفت میرزا بدلجوئی تمام پیش آمد و بوثاق خویش جا داد و شعر او را پسند کرد با میر عبد الجلیل بلگرامی رابطه خاص داشته این رباعی از وست

زان لحظه که پنجه ات بدامان حناست | صد رنگ هوس شگفته در جان حناست
دست تو ز مصحف جمال تو بود | پنج آیت متصل که در شان حناست

حرف المیم

مسعود بن سعد سلمان همدانی از کبراء شعراء متقدمین ست از دولت آل ناصر ریاض الخواطر ناضر گردید و در دیار هند بحکومت محالات امتیاز داشته بیشتر مصاحبتش با شاهزاده محمود بن سلطان ابراهیم بوده تا آنکه هنگام حبس او زیاده بر بیست سال خودش نیز محبوس شد او را سه دیوان ست عربی و فارسی و هندی از وست

رباعی

ابرم که ز دیده اشک رانم همه عمر | آبم که برایگان روانم همه عمر
خاکم که بخواری شب آرم همه روز | سنگم که بسختی گذرانم همه عمر

مجیر بیلقانی از عظماء فصحاء متقدمین ست امیر خسرو دهلوی او را بر خاقانی ترجیح میداد و گفت که خاقانی از وی طرز سخن اخذ کرده بآستانه سلطان طغرل سلجوقی محترم بود دیوانش متداول این رباعی از انجاست

گل صبحدم از باد بر آشفت و بریخت | وز حالت خود حکایتی گفت و بریخت
بد عهدی عمر بین که خونین دل من | سر بر زد و غنچه کرد و بشگفت و بریخت

مراد قزوینی شاعری خوش بیان سیف زبان بوده در قزوین با امر معرفی قیام داشته و در ۱۰۴۲ کاتب قضا سجل حیاتش در نوشته از وست

رباعی

ای مولوی از کبر دماغت گنده — هر گه که کند بر تو سلام این بنده
چندان حرکت بکن که از روی قیاس — معلوم شود که مرده یا زنده

محوی — محوی میر غیاث الدین همدانی اصلش از اسدآباد دست مدتی در نیشاپور سکونت داشته از ولایت بشر بتکده هند آمد و حج برآورد و بظل عاطفت خانخانان بسر می‌برد در سنه ۱۰۱۹ درگذشت

از وست رباعی

هر فصل دمی از عقب تموزی دارد — هر جا شرری ز عشق سوزی دارد
صبری صبری دلا که این شام فراق — هر چند شب من است روزی دارد

رباعی

محوی بهوای دل نوائی نزنی — در کوچهٔ کس در سرائی نزنی
بیگانگی تمام عالم دیدی — زنهار که حرف آشنائی نزنی

مفید — مفید اصلش از بلخ است از خطهٔ توران بجوار شاعری کم برخاسته در عهد شاهجهانی بهند آمد و اوائل جلوس عالمگیری در ملتان بسنه ۱۰۸۵ تن بقضا درداد از وست

رفو زیاده کند زخم در دمند ترا — بچاک سینهٔ من بخیه موج سوهان است
تمام روز و شبم صرف راه غفلت شد — فغان که عمر چو مخمل همه بخواب گذشت
گره از دل کشودن گر ز دست چاک می‌آید — بچندین عقده خود بیرون چرا از خاک می‌آید
از آن چو پاس غبار غمی نیست بر دلم — مانند غنچه خود گره خاطر خودم

معنی — معنی کشمیری اگرچه قوت سامعه نداشت اما بناطقهٔ ارجمند گوهر معنی در رشتهٔ نظم نیکو تر میکشید از وست

صدای دل طپیدن از شکست رنگ می‌آید — زبان خامشی در پرده رسوا میکند ما را

میرزا — میرزا ابوالحسن شیرازی بعهد بهادر شاه خطاب قابل خان یافت و با آفرین لاهوری

وخط نستعلیق و نسخ دستگاه کامل داشت و عبدالرضا متین را دریافته و تذکره موسوم بنظم معانی نگاشته در اواخر سنه ۱۲۰۰ مبتلای مرض اجل گردید آزوست ٭

حیف که رفت یار من بی سبب از کنار من — دست نمیتوان گرفت عمر گریز پای را
با آنکه شد غبار من از آسمان بلند — آگاه نیستم که دلم خاک راه کیست
چرا خجل ز سنگ کوی یار نگشتم ٭ — نگداخت غم او گر استخوان مرا

مهربان — مهربان مولوی شاه عبدالقادر فخری اصلش از سادات رضویهٔ نیشاپور ست شاگرد میر آزاد بلگرامی ست کتب فارسی گذرانیده و استعداد علمی خوب بهم رسانیده فهم تند داشت و شعر خوب میفهمید جامع علم و عمل و تصوف و کمال بوده در مدراس ساکن شد و نزد نواب والاجاه محترم میزیست وفاتش در سنه ۱۲۰۱ اتفاق افتاد و در میلاپور مضاف مدراس مدفون گردید در تصوف صاحب تالیف ست آزوست ٭

خستهٔ آن گردش چشمم که کش زحمت طبیب — میتوان کردن بشبی گرد سرش قربان مرا
شب که پیچیدیم بسودای سر زلف کسی — هر نفس کز دل بر آمد ناله زنجیر داشت
دمید صبح و بامید وعده جان بلبم ٭ — چو شمع مدت عمرم در انتظار گذشت
علاج تارهای ساز از مضراب می آید — شکستم ناخنی در دل گره از ناله وا کردم
نه من باغ بهشت از عالم ایجاد میخواهم — قفس واری مکان از خانهٔ صیاد میخواهم
همدم دیرینه می باشد موافق با مزاج — در سبوی کهنه طبع آب میماند بجا
نیست در گل شوخی بوی که در عطر گل ست — فیض پاکان از گداز دل دو بالا میشود
محتاج چراغی نبود دشت غبارم — چون کاغذ آتش زده خود شمع مزارم
داغ حسرت را فروغی باشد از چشم ترم — زندگی از آب چون یاقوت دارد اخگرم
عشق دامن زد بروی آتش دل مهربان — آبیاری های چشم تر نمیدانم چه شد

میر — میر محمد تقی خواهرزادهٔ خان آرزوست در ریخته گوئی فرد زمانهٔ خود بود در لکهنو نزد آصف الدوله بها و میگذرانید در فارسی هم دیوانی قریب دو هزار بیت گذاشته در اوائل سنه ۱۲۲۵ آنجهانی

شعر از وست

گفتم آن آتش سوزان سر طور چه شد | دل اشارت بجگر کرد که اینجا افتاد
گر باین تمکین خرامی بگذری از طرف باغ | سرو را شوق تماشایت برفتار آورد

منت میر قمر الدین مشهدی الاصل دهلوی الموطن در لکهنؤ بسر می برد بوسیلهٔ مدح گورنر جنرل خطاب ملک الشعرائی یافت آخر بحیدرآباد رسیده ده هزار روپیه صله یافت سی هزار بیت غزل از وی یادگار است در کلکته بعمر چهل و نه سالگی در سنه ۱۲۰۸ درگذشت از وست

نقدی بکف نبود بجز آبرو مرا | آن هم ز دست ریخت بپای سبو مرا
پر از اسباب کلفت شد جهان جا بی نمی یابم | که بار خاطر غمدیده را یکسو نهم آنجا
زبس دیوانگی از حلقهٔ گیسوی تو خاست | شور محشر ز خرام قد دلجوی تو خاست

ماجد امیر الملک علی حسین خان بهادر نبیرهٔ نواب والاجاه بود ناظمی از آلکه مدراس مشغل او برخاسته و شاعری باین خوبی بزم سخن آراسته هجده ساله بود که در سنه ۱۲۱۴ درگذشت از وست

بی اختیار گریهٔ مستانه میکنیم | در کف بسان شیشه نباشد عنان ما
شمیم مشک از موج هوا چون نافه می آید | پریشان کرد شاید شانه آن زلف سمن سا را
تاب پرواز نمانده ست ز ضعفم صیاد | عبث از قید قفس میکنی آزاد مرا
چه حرف میزند آن چشم سرمه گین یارب | که هر که رفت ببزمش خموش می آید
ماجد نگفت کسی پسندم | خود نقطهٔ انتخاب خویشم
می خورده و باده بود چاره ماندگی | وا کردنیست بند قبا یار اندکی

مختار سیف الملک فرزند ثالث نواب والاجاه ست با وجود سرمستی مصطبهٔ امارت نشئهٔ شوق شعر و سخن در سر داشت و بصید غزالان معانی دام مبانی می پرداخت در سنه ۱۲۱۸ جهان فانی را وداع کرد و دیوانی مختصر ازو بنظر رسید این ابیات از انجاست

من نمیدانم چه افسون خوانده در گوش آب | که در قعر دریا و حیران دیدهٔ گردابها

از بس گداخت کاهش هجر تو جان ما — بی مغز همچو نی شده هر استخوان ما

ز هو ز پیچ و تاب زلف او را شانه میداند — زبان نالهٔ زنجیر را دیوانه میداند

به نیم غمزه توانی که قتل عام کنی — نعوذ بالله اگر غمزه را تمام کنی

تمکین میرزا محمد فاخر دهلوی نشئهٔ فقر در سر داشت و جامهٔ تجرید در بر بتاهل نشد شاگرد میرزا عظیمای اکسیر است با حزین ملاقات کرده و در فتنهٔ احمد شاه درانی بلکهنو آمده و در ۱۲۲۳ رخت سفر بدار آخرت بربست از وست

گه چون سبو ز میکده بر دوش من درآ — گاهی چو می بشیشه در آغوش من درآ

باده آخر شد و زین میکده رفتیم برون — شیشه تا گشت تهی پر شده پیمانهٔ ما

که بهار صحبت را سر زانو بگرداند — مگر در بزم تو زین پهلو بآن پهلو بگرداند

رقیبان گوش بر آواز و در باز و من تنها — سخن گفتن چه مشکل بود شب جائیکه من بودم

در کوی یار طرفه تماشا بود تمکین — رسوا شود کسی و تماشا کند کسی

مبجر غلام محی الدین مدراسی آرکاتی نظر بتحصیل کمالات گذاشته و بکسب استعداد در علوم سر رشتهٔ سخنوری بدست آورده معلم نواب عظیم الدوله بهادر بود شاگرد مولوی محمد باقر آگاه ست وفاتش در ۱۲۴۹ رو داده از وست

هر که می نگرم جام دل بکف دارد — نگاه ست که امشب بباده پیمائیست

از جگر چاکی عشاق بتان بیخبر اند — خبر چاک کتان از دل مهتاب مپرس

بیهوده دست و پا چه زنی در ره طلب — مطلوب نشسته جلوه گر اندر کنار دل

مصحفی شیخ غلام همدانی ساکن امروهه مراد آباد بود و در لکهنو بسر می برد و در فارسی و ریختهٔ اردو سخن نظم میکرد تذکرهٔ مختصری در ذکر شعراء فرس ترتیب داده و در ۱۲۴۰ قدم براه عدم نهاده

از وست

جانم بلب و وقت شمار نفس ست این — بنشین نفسی چون نفس باز پس ست این

معزی

بر بیکسی کشتهٔ تیغت لشکر افگن | در خاک کنون طعمهٔ مور و مگس است این
چون نعش مرا از سر کویش گذر افتاد | انگشت بدندان شد و گفتا چه کس است این

معزی نیشاپوری گویند سه شاعر در سه دولت مرتبه یافتند که مثل آن در هیچ عصر نشان ندهند رودکی در عهد سامانیان و عنصری در عصر غزنویان و معزی در زمان سلجوقیان شب عید سلطان با ارکان دولت هلال عید میجست ناگاه اول چشم سلطان بر هلال افتاد خیلی شاد شد و باشارهٔ انگشت دیگران را هم دلالت نمود معزی بر سبیل ارتجال این رباعی بعرض رسانید

رباعی

ای ماه کمان شهریاری گوئی | یا ابروی آن طرفه نگاری گوئی
نعلی زده از زر عیاری گوئی | در گوش سپهر گوشواری گوئی

وفاتش در ۵۴۲ بوده این رباعی هم از وست

رباعی

گر نور مه و روشنی شمع تراست | این کاهش و این سوز من از بهر چراست
گر شمع توئی مرا چرا باید سوخت | ور ماه توئی مرا چرا باید کاست

مجد همگر

مجد الدین همگر نسبش بکسری نوشیروان میرسد همگر رفوگر را میگویند و این حرفه با ولدیت کسری منافات ندارد که بجبا هم حرفه را با و میگیرند همگر معاصر شیخ سعدی از اتابک خطاب ملک الشعرائی یافت همگر بتار نفس چاک پیراهن دل چنین رفو میسازد

دگر چه چاره کنم عشق یار لشکر کرد | بتیغ قهر دل خسته را مسخر کرد
دگر بواسطهٔ زلف عنبر افشانش | نسیم عشق دماغ مرا معطر کرد
بباد داد مرا آتش هوائی کسی | که طعنه خاک ره او بر آب کوثر کرد
زهی چه کرد دل من مرا ملامت نیست | جز آنکه محبت شهریار صفدر کرد
گفتم که چراغ دوده باشی | افسوس که دوده چراغی

رباعی

یک عمر چو باد در بیابان گشتم ❊ یکچند چو قطره محو عمان گشتم
گستاخی زلف تو آمد یادم ❊ همسایهٔ آفتاب تابان گشتم

الٰہی

میر حاج از سادات جنابدست در قصاید میر حاج و در غزل الٰہی تخلص میکرد و بند نقاب از چهرهٔ لیلی طلعتان معانی میگشود از منظومات اوست لیلی مجنون مطلعش این ست ؎

ای عشق ترا جهان طفیلی ❊ مجنون تو صد هزار لیلی
ز سینه هر نفسم آه جانگداز آید ❊ چو آتشی که نشیند دمی و باز آید

محیی

محیی لاری از تلامذهٔ علامهٔ دوانی ست و جامع فضیلت و سخندانی در سلک شعراء سلطان یعقوب انتظام داشت و تا زمان شاه طهماسپ صفوی در قید حیات بود توفیق زیارت حرمین شریفین یافت و مثنوی فتوح الحرمین نگاشت بر قصیدهٔ تائیهٔ ابن فارض مصری شرحی نوشته از انفاس اوست ؎

بهر تو ام کشند و تو آهی نمیکنی ❊ ای سنگدل چه آه نگاهی نمیکنی
از برای تو بهر کس که شدم تلخ سخن ❊ تو با وی یار شدی دشمنیش ماند بمن
چون من از رشک نمیرم که چو آیم بر تو ❊ پرسی اول ز من سوخته حال دگران

محمود

محمود سلطان محمود شاه بهمنی قرآن نیکو میخواند و خط خوب می نوشت نوزده سال و نه ماه و بست روز سلطنت کرد طبع نظم داشت این ابیات از وست

عافیت در سینه کار خون فاسد میکند ❊ زخمتی ای دل که از الماس نشتر میخورم
خضر به سود است در بیع متاع عافیت ❊ میبردم این جنس را از جای دیگر میخرم
آنجا که لطف دوست دهد منصب مراد ❊ بخت سیاه و طالع میمون برابر ست

محتشم

محتشم کاشی از خیل سخن سنجان صاحب احتشام ست و در زمرهٔ ناظمان استاد عالیمقام مثنوی مختصری در مدح خانخانان دارد و مرثیه حسین بن علی رضی الله عنهما بسیار خوب گفته

و بدایت بدعت ماتم و نوحهٔ حسین از اهل بغداد در سنه ۳۵۲ بحکم معز الدوله دیلمی رافضی ست
موت او در سنه هزار هم بوده این چند بیت از دیوان اوست

بصد اندیشه افگند اشکم آن تیز دیدنها ... در اثنای نگاه تیز تیز آن لب گزیدنها
من خود ای شوخ گنهگارم و مستوجب قهر ... با من امروز مدارای تو بی چیزی نیست
تو که داغ تیره روزی نشمرده چه دانی ... شب تار محنتم را که ستاره میشمارد
تو ای طبیب ازین گر مترگذر قدری ... بران مریض که کارش ز چاره میگذرد
دامان سعی بر زده بر هلاک من ... اول هلاک بر زدن دامنت شوم
بر غم من تو با اغیار صبح و شام میگردی ... اگر من میشوم رسوا تو هم بدنام میگردی
هر ترکش حسن ست نگاهی که تو داری ... تیر کش او چشم سیاهی که تو داری

از مخالص اوست بعد تمهید خزان

نیندیشد ز خون مردم آن مژگان بگر آندم ... که رمح موشگاف اندر کف شاه جهان لرزد

مائلی از موزونان تبریز فارس ست میل طبع آزمائی داشت و تخم معنی در زمین سخن میکاشت
این دو بیت از قصیدهٔ اوست ... ای تو آنکه به هم جهان

ای کار جهانی شده از جور تو مشکل ... مشکل که رود نقش ستمهای تو از دل
لرزد ز جفائی تو دل دوست جهانی ... چون مرغ ستم دیدهٔ عاجز دم بسمل

هروی خواجه حسین شاگرد ملا عصام و ابن حجر مکی ست در شعر و انشا سلیقهٔ نغز داشت بهند
آمده در سلک امرای همایونی و اکبری منسلک گردید و در سنه ۹۹۹ رخصت وطن حاصل کرد چون
بکابل رسید دست اجل آستین او را کشیده جانب عدم برد از هروی این ابیات مرویست

باز ز دست خویش کن طرهٔ مشکناب را ... شانهٔ زلف شب لباز پنجهٔ آفتاب را
نمود روی بخواب و ربوده ست مرا ... غریب واقعه رو نموده ست مرا
درد مند یم سر کوی بلا منزل ماست ... شکن زلف بتان طرز شکست دل ماست

ثنائی

هروی

ملک قمی ملک قلم و فصاحت و مالک ازمه بلاغت مشهور سخن سرایان و معروف نکته پیرایانست در صغر سن بشوق شاعری افتاد و از قم بکاشان آمد و ایامی درانجا انجمن سخن گرم داشت آخر متوجه قزوین شد و بعد چهار سال سری بدیار دکن کشید و دربیجاپور دامن دولت ابراهیم عادل شاه والی انجا گرفت و جوهر قابلیت ملا ظهوری مشاهده کرده دختر خود را در حباله نکاحش درآورد فیضی در عرایضه خود با کبر پادشاه از احمدنگر نوشته در بیجاپور شاعر خاکی نهاد و صاف مشرب اند و در شعر رتبه عالی دارند یکی ملک قمی که بکس کمتر اختلاط میکند و فقره تربی دارد دیگر ظهوری که بغایت رنگین کلام ست و در مکارم اخلاق تمام انتهی وفات ملک قمی در سنه ۱۰۲۴ واقع شد دیوان غزل مختصری از و بنظر آمد خوش لفظ ست اما معانی تازه کم دارد و تشبیه که رکن رکین فصاحت ست در کلام او بسیار کم واقع شده این چند جواهر از خزانه ناطقه اوست

دلم ز داغ غمت صد هزار جا ریش ست
کسیکه دوست بود با تو دشمن خویش ست

از ین مسنج که بیداد کار محبوب ست
اگر وفا نماید ستیزه هم خوب ست

اگرچه مجلس مستان تهی ز غوغا نیست
ولیک صحبت شان خالی از تماشا نیست

بده رخصت که ریزد خون جهان چشم فتانت
که ترسم در صف محشر رسد دستی بدامانت

بروز حشر شهیدان چه خون بها طلبند
تبسمی کن و خاموش کن زبان همه

باحتیاط می عافیت بساغر ریز
که سنگ تفرقه خصم پیاله داران ست

پیام مست عمدان داشت
که قاصد وست بر نبض خبر داشت

صلح کردیم من و غیر درین بود صلاح
زانکه جنگ من و او باعث رسوائی تست

صد ستم دیدی ملک یکبار سر کن شکوه
نیستی شرمنده لطفی زبانت لال چیست

عاشق بهوس گر سر و کاری میداشت
جا در حرم چو تو نگاری میداشت

ای کاشکی ملک بوالهوسی می آموخت
تا در نظر تو اعتباری میداشت

آه بهلاک من خوش و من ببقای عمر او ‏ — ‏ قاعده وفا نگر یار چنان و من چنین

ز خون خویش بر آن قطره می برم غیرت ‏ — ‏ که گاه قتل بدامان قاتل افتاده ست

غرض این بود که از ذوق بمیرم ورنه ‏ — ‏ این ستمدیده سزاوار پیام تو نبود

خاریم و در برابر آتش نشسته ایم ‏ — ‏ ما را اگر رسد مددی از صبا رسد

تا چند غم سود و زیان پرده برانداز ‏ — ‏ تا هر دو جهان را بفروشم بنگاهی

ندارم قوت رفتن بکویش بخت آنم کو ‏ — ‏ که گوید ناتوانی داشتم او را چه پیش آمد

دوشینه تهی بودی و امروز بناسی ‏ — ‏ آزردن یک روزهٔ ما خوش اثری داشت

باندک سوزشی پروانه ز دلاف گرفتاری ‏ — ‏ وفای شمع را نازم که میسوزد سراپایش

سازند لخت لخت درون فسردگان ‏ — ‏ وانگاه بر جراحت دلها نمک زنند

آب شمشیر شهادت شست گرد اختلاف ‏ — ‏ گبر و ترسا و مسلمان کشتهٔ یک خنجر اند

خون چکانست ملک تیغ ستم می ترسم ‏ — ‏ که پی آخته بدر خانهٔ قاتل برود

دوش کردی حذر از هم نفسیهای فلک ‏ — ‏ خوب کردی که عجب سینه سوزانی داشت

آزان بوعدهٔ وصلم امیدوار کند ‏ — ‏ که آنچه هجر نکرده ست انتظار کند

مسیح حکیم رکنا کاشی مسیحا و مسیحی تخلص میکند شاعریست عیسی نفس در تشخیص مزاج سخن ید درس خادم طبیعت سخن روح آفرین قوالب کهن میرزا صائب نامش بتعظیم برده و گفته

این آن غزل حضرت رکناست که فرمود ‏ — ‏ پای ملخی پیش سلیمان چه نماید

در فن طبابت نیز ید طولی داشت و آثار تخلص خود بظهور میرسانید سالها از مصاحبان شاه عباس ماضی بود شاه مکرر منزل او را بپرتو قدوم خود برافروخت آخر مزاج شاهی منحرف شد حکیم کم التفاتی شاه مشاهده کرده از ولایت برآمد درین باب گوید

گر فلک یک صبحدم با من گران باشد سرش ‏ — ‏ شام بیرون میروم چون آفتاب از کشورش

و خود را بدارالامن هند کشید و در آستانهٔ اکبر پادشاه بآسودگی میگذرانید و تا زمان شاهجهان

سفر از زیست و در سنه [illegible] بنا بر کبر سن التماس رخصت مشهد نمود و در رفتن توفیق زیارت
حرمین شریفین یافت و با ایران دیار برگشت اوراست نظیری گوید

سپاهیان همنفسان خواستم مسیحا را | هزار شکر که دیدم حکیم رکنا را
سفینهٔ سخن از ورطه بر کنار آمد | گذر بساحل ایران فتاد دریا را
کهن شراب جوان نشئهٔ طبیعت او | نوید عمر طبیعی دهد اطبا را
زهی صبا و تماشای ساقی که رساند | بپای بوس صراحی پیالهٔ ما را

و بعد زیارت روضهٔ رضویه بجاذبهٔ حب الوطن متوجه کاشان گردید وفاتش در سنه ۱۰۶۶ واقع شد
کلیاتش قریب بصد هزار بیت است بچون سخن چنین مرتب بسازد

اگر خواهی که سنجی زور فقر و سلطنت باهم | بچینیهای فغفوری بزن کشکول چوبی را
ثمر پامال هست در زیر درخت میوه دار | در پناه اهل دولت هست خواری بیشتر
در آن هجر گیاه و روز صبورم که از فراق | چون شاخ نو بریده ندارم خبر هنوز

رباعی

هرگز نشدم بسوزنی یار کسی | وین دیده ندوخت چشم بر تار کسی
صد شکر که در جهان نیستم هرگز | تحت الحنکی بزیر دستار کسی
راست بگویم جرم آن بر چشم فتنه کار من است | گر بپای عاشقی خاری درین صحرا خلید
پروانه صفت اول شب سازد بلاکم | چون شمع مرادم بسحرگاه میندازد
پیش کسی که شکوه برم از جفای تو | او هم بجانب تو شود چون فدای تو
در بزم عاشقان چو برآرم ز سینه آه | چون هیزمی که دود کند دورم افکنند

ماهر شیخ محمد علی اکبرآبادی از ماهران فن و ساحران سخن است در اصل هندو لیسر بود معتصم دامن دولت داراشکوه مخاطب بمهرپرخان انجام کار ترک علایق دنیوی گرفت و خود را بپایهٔ والای درویشی رسانید و تا دم واپسین پای استقامت افشرد از افکار اوست

در عشق جز بمرگ نباشد فراغ ما ٭ غیر از کفن که پنبه گذارد بداغ ما ٭

مرا دیوانه دارد طرز عاشق مهربان طفلی ٭ که برگ گل نمیخواهد زند دیوانهٔ خود را

در کوی خود به تیغ جفا میکشد مرا ٭ جانم فدای او که بجا میکشد مرا

دلم بحلقهٔ زلف از تعلق آزادست ٭ قفس خلاص کند مرغ رشته برپا را

گر با نفس ز پای نشیند رود ز دست ٭ جز گردباد کس نشود همنفس مرا

چون صدف گر قطرهٔ آبی شود حاصل مرا ٭ از گلو تا بگذرد گردد گره در دل مرا

گهی حریر خوشش آید گهی پلاس مرا ٭ قرار نیست چو سوزن بیک لباس مرا

طاعت ما غافلان هرگز نیاید در حساب ٭ کی رقم در نامهٔ اعمال گردد فعل خواب

بعشق همچو خودی یار مبتلا شده است ٭ بلای عاشق بیدل یکی دوتا شده است

تصویر خیالت ز دلم محو نگردد ٭ عکس تو در آیینهٔ من نقش نگین است

چه شد که ساخته بیگانه عشقت از خویشم ٭ بس است اینکه مرا با تو آشنا کرده است

همچو مردن خطری در پیش است ٭ چه قیامت سفری در پیش است

پیری که زمان ناتوانی است ٭ خاکستر آتش جوانی است ٭

ما را حلاوتی نبود از جهان تلخ ٭ هستیم در جهان چو زبان در دهان تلخ

من از بیتابی پروانهٔ فانوس میسوزم ٭ که در پیراهن یار است و گرم جستجو باشد

خون ما شمع صفت زینت دوش و بر ماست ٭ این نه خونی است که در گردن قاتل باشد

همچو خورشید گذری نرسد حسن ترا ٭ چشم بر هم برخ خوب تو حیران گردد

ای گل مشو شگفته به پیرهن خویشتن مبال ٭ از جامه که هفته دگر کفن شود ٭

زداغ عشق تو حاصل شود سیه روزی ٭ چو دوده که ز نور چراغ میگیرند ٭

نسبتی هست دل تنگ مرا با دهنت ٭ بگشا لب سخن تا دل من بگشاید

هرگز دل از نگفته مکدر نمی‌شود ٭ حرفی است خامشی که مکرر نمی‌شود

آرامم اید مسیه بد اکسیر شهادت — سیماب صفت مضطرب کشته شدن باش

شب داغهاز وعدهٔ جانانه سوختیم — صد شمع از برای یک افسانه سوختیم

یار بود از من و امسال ازان دگرست — تا نصیب که شود سال دگر صحبت او

سیلی هروی میرزا قلی از اتراک بود وجه حسن وخلق مستحسن داشت واز رموز عشق آگاه بود وطبعش در نظم شگفته و دلخواه صاحب دیوان ست طرز وسلیقهٔ شعر آنچنان دارد که اگر چندی دیگر زنده میماند اکثری را از خام کاران زبان او دل از سودای شعر سرد میشد سالها در خدمت نورنگ خان بود و در مدح او قصاید دارد و آخر میگویند که بجهت بدگمانی بفرمودهٔ خان مذکور چیزی در کاسهٔ او کردند تا از هم گذرانید تدوفات او در مالوه شد این اشعار از وست

بسکه هر دم بفریب از ره دیگر گذری — هیچکس بر سر راه تو دگر ننشیند

نه آشنا و نه بیگانه نمیدانم — کز اختلاط چنین را کسی چه نام کند

بیقرارست دل اندر بدن کشتهٔ عشق — دیگر از یار ندانم چه تمنا دارد

امتحان نام نهد دل سستی گر تو کنی — خویش را چند باین حیله شکیبا دارد

جان بعزم رحلت و من شاد زینمعنی که دل — در چندین سالهٔ امید درمان یافته

در فراقت زان نمی میرم که ناید در دلت — کین ستم نادیده روزی چند باهجرم ساختست

منهم از زخمی دل آن نیم جان صیدی که بر حالتش — ترحم میکند صیاد و بسمل میکند زود وحش

یار خواهد که بهر گم شود آسودهٔ من — شرمساری برم از محنت جان کندن خویش

منم و دل خرابی بتو می سپارم اورا — بچه کار خواهد آمد که نگاه دارم اورا

دم آخرست دشمن بمنش گذار یکدم — که بصد هزار حسرت بتو میگذارم اورا

ساز دخموش تا من حسرت فزودهٔ را — گوید شنوده ام سخن ناشنوده را

بطعنه وعدهٔ وصلی که داد غیر مرا — ز سادگی سبب انتظار من شده ست

همانا در میان با غیر حرف قتل من داری — که سویم گوشهٔ چشمی در اثنای سخن داری

بوقت گفتگو بیم روی بر تابی و من خود را — دهم تسکین که شاید گوش بر آواز من آری
پس از عمری چو بنشینم بصد تقریب در پیش — سخن آغاز دعای من کند تا زود بر خیزم
میا به پرسش من چون امید صحت نیست — بحال مرگ مرا دیدن از محبت نیست
بغایتی هوس گفتگوست با تو مرا — که تاب خامشیم با وجود حیرت نیست
تو با رقیبی و میل تغافلی داری — تغافلی که کم از صد نگاه حسرت نیست
مینمایم خویش را وابسته از سودای او — تا فریب عشق من کم سازد استغنای او
چه شد که میگذری وحشیانه از میلی — مگر بتازه کسی را شکار خود کردی
ببالین تو آن عیسی نفس می آید ای میلی — که از شوق قدومش مرده صد ساله بر خیزد
کسی اگر سبب وصل یار من شده ست — ز سرگرانی او شرمسار من شده ست
غافل من رسید و وفا را بهانه ساخت — افگند سر به پیش و حیا را بهانه ساخت
تا از جفای او بره هم خون من بریخت — بی رحم بین که ترس خدا را بهانه ساخت
در پهلوی اغیار بهر سو نظری داشت — گویا ز نهان آمدن من خبری داشت
غایت ناکسیم بین که باین رسوایی — اگر از یار بپرسند مرا نشناسد
بخت بد بین که میلی نکند غیر جفا — خرد سالیکه وفا را ز جفا نشناسد
زدیدن تو دلم لذتی برد که فلک — نعوذ بالله اگر فکر انتقام کند
بی اعتبار پیش تو خلقی بجرم عشق — بیچاره میلی از همه بی اعتبار تر
ز بدگمانی خود شرمسار خواهی شد — مباش اینهمه در بند امتحان با من
ز ذوق تسلیم بکن جان بخدنگش میلی — دست و پایی زن و از بهر دلی [illegible]
شب که بزم خویشتن دید من خراب را — رفت برون ز مجلس و کرد بهانه خواب را
دلم ز دست تو آسوده ست و میدانم — که غیر بی خبر از لذت خدنگ ترا
چون کنی دور منم نگاهی کن ز بهر احتیاط — رشته می بندند بر پای مرغ دست آموز را

با آنکه ... [illegible] ما آورده هر دیم — گاه باز که پرسیده ره خانهٔ ما را
با غیر نشینی و فرستی ز پی ما — آنرا که نداند ره کاشانهٔ ما را

مظهری

مظهری کشمیری صاحب دیوانست از طرف اکبر پادشاه در وطن خویش بخدمتی متعین بود از وست

فدای آینه گردم که دلستان مرا — درون خانه بگلگشت بوستان دارد

محی الدین

محی الدین شیخ عبد القادر جیلانی سرآمد اولیاء کرام و صوفیهٔ عظام بود مذهب حنبلی داشت ماورای کمالات علمیه و عملیه دیوان شعر فارسی هم دارد این ابیات از وست

گر بیائی بسر تربت ویرانهٔ ما — بینی از خون جگر آب زده خانهٔ ما
شکر لله که نمردیم و رسیدیم بدوست — آفرین باد برین همت مردانهٔ ما
محی از شمع تجلی جمالش میسوخت — دوست میگفت زهی همت پروانهٔ ما
رهی بدوست ندارم بهیچ رهگذری — بگوشه ساخته‌ام چون نهال بی ثمری

معین الدین

معین الدین سنجری چشتی زبدهٔ اولیاء و قدوهٔ اصفیاست از غایت شهرت محتاج ترجمه نیست دیوانش بملاحظه در آمد این چند بیت از انجاست

ز پیش خویش برافگن نقاب دعوی را — ببین بدیده صورت جمال معنی را
آمی ترا بر طور دل هر دم تجلای دگر — طالب دیدار تو هر لحظه موسای دگر
من چگویم که مرا ناطقه مدهوش آمد — بر دلم ضابطهٔ عقل فراموش آمد
نکتها دوش دلم گفت و شنید از لب یار — که نه هرگز بزبان رفت و نه در گوش آمد

مجد الدین

مجد الدین بغدادی از کبار اولیاست مرید شیخ نجم الدین کبری بود این رباعی از وست

رباعی

فردا که شود مدت عالم کم و کاست — سرها همه از خاک بر آید چپ و راست
بیچاره تن شهید من غرقه بخون — از خاک سر کوی تو خواهد برخاست

محمد غزالی طوسی سر حلقهٔ دانشمندان و سر دفتر زمرهٔ کاملان بود مصنف کیمیای سعادت و احیاء علوم الدین و دیگر تالیفات نافعه است پنجاه و چهار سال عمر یافت و در ۵۰۵ هجری رحلت کرد از وست

ما جامه نمازی بسر خم کردیم — وز خاک خرابات تیمم کردیم
شاید که درین میکدها دریابیم — آن یار که در صومعها گم کردیم

ملک مشهدی در منتسبان شاه عباس ماضی منسلک بود این ابیات از وست

اگر بسیر چمن میروی قدم بردار — که همچو رنگ حنا میرود بهار از دست
از اول عمر میتوان یافت — کین فتنهٔ آخر الزمان است
میا از خانه بیرون کوچها بیت الحزن باشد — نمیخواهم ترا بیند کسی گو چشم من باشد

ملک طیفور انجانی در عهد شاه طهماسپ بود بقزوین آمد بعشقبازی و هرزه گردی میگذرانید از وست

امروز صبا اگر ره یار ندارد — شاید که دران رهگذری چشم تری هست
نوید آمدنت میدهند هر روزم — تو فارغی و من از انتظار می سوزم
ناله من شنوده گر باعث درد سر تو — دست دل گیرم و بیرون روم از کشور تو

مشفقی هروی در بخارا متولد شد و در عهد اکبر پادشاه بهند آمد از وست

ز مستی داشت قصد کشتن من چشم شهلایش — قدش برخاست بهر عذر و زلف افتاد در پایش

مانی شیرازی بتقرب شاه اسمعیل صفوی مخصوص بود قبرش در سرخاب است در وقت شهادت غزلی گفته مطلعش اینست

مرا بجور بکشتی طریق داد این بود — ز بادشاهی حسن تو ام مراد این بود
همیشه داغ غمم بر دل حزین بوده است — گلی که چیده ام از عاشقی همین بوده است
کسیکه بهر تو میرد چه غمش باشد — که چون تو سرو قدی نخل ماتمش باشد

بر کمالت گره عزلت افسر و تا زمین
کوته مسازرشته عمر دراز من

شفیعا طهرانی عادل شاه دکن شخندانیست در زمان شاهجهان بادشاه بهند آمده بوطن برگشت از ویست

با زشتی عمل چکند کس بهشت را
ماتم سراست خانه آیینه زشت را

هیچ کوه از خاکساری بر زمین پیچیده ام
میتوان دریافت از افتادگی روز مرا

تا کی صدای گر به رسانی بگوش خلق
یک کاسه آش می پزی و شور میکنی

سیاوشخان خواجه دیوان در فن نظم و موسیقی مهارت تمام داشت از اعاظم امرا تکلو بود در دولت شاه طهماسپ صفوی خدمات شایسته کرده و درحق دهاقین تظلم روا داشته ناگاه از دیوان قضا بسیاست رسید و مردم از آزارش نجات یافتند این بیتها از وست

گذشت عمر و زغفلت من آنچنان هستم
که هیچ توبه نکردم که باز نشکستم

رباعی

آراسته آمد و چه آراستنی
دل خواست بعشوه و چه دل خواستنی

بنشست تا بخوردن می برخاست قیص
های های چه نشستنی چه برخاستنی

محمد بیگ داغستانی لاله کوهسار سخندانیست ملازم شاه عباس ماضی بود و شاعر عشق ایما از وست

چنانچه سایه شود محو در میان دو شمع
ز حیا روم چو با آیینه روبرو گردد

مفلسی تو نگار معموره سخن سید است از سادات مشهد بود ناگاه جذبه باو رسید دیوانه گردید از وست

ای در رخ تو تو امیم یکی و لام دو
وز رخ و زلف تو مرا صبح یکی و شام دو

گفت که بوسه از لبم نسیه و نقد چون خری
گفتم اگر کرم کنی نقد یکی و وام دو

مسلمی جوانی ابدال وش بود و صاحب سخن خوش این مطلع از وست

خال او نقد دلم از دیدهٔ روشن کشد   همچو دزدی کو متاع خانه از روزن کشد

مشتری مهر سپهر سخن گستری ست از شعرای نامور هرات بود ست و معاصر جامی از وست

ساقی اگر نسیم نزهد در هوای گل   دست من ست و دامن ساقی و پای گل

مومن عبد المومن شاعر خوش سخن ست بر مزار جامی مجاور بوده از وی ست

دردا که درد عشق تو گفتن نمیتوان   این درد دیگری که نهفتن نمیتوان

ملا محمد برادر کوچک مولانا جامی بود و سیفروش مصطبهٔ نیکنامی از وست

بام بر آ و جلوه ده ماه تمام خویش را   مطلع آفتاب کن گوشهٔ بام خویش را

رباعی

این باده که من بتیغ بلب می آرم   نی از پی شادی و طرب می آرم

زلف سیه تو روز من کرده سیاه   روز سیه خویش بشب می آرم

مجنون مشهدی قیس وادی سرمدی بود از خوشنویسان نامی و معاصران جامی ست میگوید

بوعظ میروم و زار زار میگریم   بدین بهانه ز هجران یار میگریم

مجتبائی شیرازی ماهر آئین نکته طرازی ست و شاعر مشاعرهٔ نکته پردازی این دو بیت

از وست

سر و مجلس عشاق آه و افغان ست   در و پیالهٔ لبریز چشم گریان ست

خیال بوسه بران گردن بلند مبند   لبی که میرسد انجا لب گریبان ست

مقیم میرزا مقیم کتابدار صفاهانی صاحب طبع بود این اشعار از وست

بسکه زآمد شد پیغام چکد خون نیاز   از دلم تا بدل یار خیابان گل ست

از نوای نالهٔ شبگیر که در غایت شوق   بیشتر بر سر آن کوی رسیدی از ما

مدهوش میر مبارک خان اصفهانی از آدمی زادگان جریده در زمان شاه سلیمان بوده شاعر

سراپا هوش و طراح سخن پر جوش و خروش ست میگوید .

عشق آن روز بسر حد کمال انجامید — که پدر عاشق فرزند شد و عار نداشت

ملهمی تبریزی از صحبت حاکم تبریز رنجیده بشیراز رفت و از امام قلیخان والی آنجا رعایتها دید از وست

سوخت جانم حسد خار سر دیواری — هم بصحرایش سری هم بگلستان نظری

نه نگویم که بر بالای چشمت نیست ابروئی — ز بار حسن خم گردید شاهین ترازوئی

میر جمله بمنصب میر بخشیگری شاهجهان پادشاه سرفراز بود آخر ترک اختلاط کرده خانه نشین شد و این بیت گفت

کناره جوئی ازین مشت استخوان شده اند — سگان آن سر کو خوش مزاجدان شده اند

مسیحم شاه میم شاعر سلیم بود و از مریدان شاه برکت الله ساکن مارهره در دهلی میگذرانید و با میر آزاد بلگرامی رابطهٔ آشنائی داشت از وست

خواستم دست ز صحرای جنون بردارم — خار دامان بگرفت آبله در پا افتاد

آنکه از دیوانگی مست و خرابم کرده ست — حلقهٔ زنجیر از موج شرابم کرده ست

تسلسل لختهای دل بدامان ست از چشمم — بدست مردمان تسبیح مرجان ست از چشمم

معنی محمد مسیح بن اسمعیل مسیح مهد و فصیح عهد بود و از اجل تلامذهٔ آقا حسین خوانساری ست در اصفهان بزم آرای اولی الالباب بود و شمع محفل زمرهٔ احباب تا آنکه رحل اقامت بشیراز انداخت در علوم عقلیه نمونهٔ یونان بود شیخ علی حزین ترجمهٔ او در تذکرهٔ خود بتفصیل نوشته و قصیدهٔ مرثیهٔ خود که در حق وی گفته آورده در عربی مسیح و در فارسی معنی تخلص میکرد این چند بیت از وست

شمعی نزد از دست تو بر سر گل داغی — روشن نشد از پرتو حسن تو چراغی

غم نیست اگر دل غم بسیار ندارد — این بس که بمن عیش سر و کار ندارد

از شرم گل روی تو چون رشتهٔ گوهر — از دیده نگاهم عرق آلود بر آمد

همین بس ست که می باید هم جدا از تو زیست — دگر حکایت شبهای انتظار مپرس

سرشک نیم شب چون گوهر مقصود میگردد | باین امید من هم دانه بر خاک میریزم
گرفتار تراچون جوهر شمشیر از حیرت | سخن از ناتوانی بر لب اظهار می پیچید
ز عذر کرده‌ها سعی خجالت بیشتر دارم | بخود تسبیح من از شرم استغفار می پیچید
یکشب بکام شوق در آغوش خود مرا | میخواستم ز دور تماشا کنم نشد

محمد گیلانی بفضائل حمیده آراسته بود و بفنون عدیده پیراسته در شاعری مسلم اقران و مشکل پسندان هر دیار است میرزا صائب گفته اگرچه شعر کم دارد اما آنچه دارد منتخب است از وست

دل روشن بتقریب هوس عشق آشنا گردد | اگر خواهد که آب آتش شود اول هوا گردد
طمع خواری قناعت سربلندی بار می آرد | بسر گل تا توان بودن چرا کس خار پا گردد
نی بکار خویش باشم نی بکار دیگری | چون چراغ روز میسوزد مرا این زندگی
بر تربت شهید نوای گلعذار نیست | شمعی که رشته‌اش رگ ابر بهار نیست

ماهر محمد سعید گیلانی رشتی علی حزین او را در رشت که وطنش بود در حالتی که عمرش از هشتاد سال درگذشته بود دیده شوری در دماغ داشت و همچنان سرگرم شاعری بود و با آنکه امی شده منظور نامش کتاب فهمی بنظر در آمد اشعار سنجیده و روان بسیار داشت از وست

شب وصال نبود آنقدر که دامن یار | بدست دل دهم و دامن سحر گیرم
در بزم سخن غنچهٔ مژگان بستانم | خاموشم و خون میچکد از تیغ زبانم
فوارهٔ آتش شود هم آه جگر سوز | بر داری اگر مهر خموشی ز دهانم
عمریست که در انجمن وصل تو چون شمع | می سوزم و یک حرف نیاید بزبانم

محمد مختار بهاوندی ستوده اطوار آرمیده روزگار بود از تلامذهٔ علی حزین است از وست

کی بکشتن آرزوی وصلش از دل میرود | روح من چون سایه از دنبال قاتل میرود
بخور چو تو خورشید آشنا نشوی | فریب خورده این گرد آسیا نشوی
مرا ز آتش و آب این نصیحت است بیاد | که با مصاحب نا جنس آشنا نشوی

مائلی

مائلی قلیچ خان بیگ از الوس شاملوست از اقربای علی قلیخان ایشک آقاسی شاه عباس ماضی و از جانب او داروغه الکه ری بود و او را شیخ الاسلام حکام سکفنند از وست

نسیم صبح بر مجروح تیغش ست | حریر جامه بر بیمار بارست
نوا در گوش محزون بانگ نوح ست | شکر در کام غمگین زهر مارست
گهر در چشم محنت دیده سنگ ست | سمن در پای ره گم کرده خارست

مقیمی

مقیمی حسن بیگ از طرف پدر ترکمان و از طرف مادر از اقربای جهان شاه بود و این اشعار از وست

مرا افتاد در دل آتشی از جای کز غیرت | نمیخواهم که چشم غیر بر خاکسترم افتد
ندارد بیم از هجر تو جان در دفرسودم | که میدانم که درد اشتیاقت میکشد زودم
نهان شود زخجالت چو بیندم قاصد | زبسکه گفته دروغ از زبان یار بمن

رباعی

افسوس که اهل خرد و هوش شدند | وز خاطر یکدگر فراموش شدند
آنانکه بصد زبان سخن میگفتند | آیا چه شنیدند که خاموش شدند

محوی

محوی عبد العلی نام در ایران کسب کمالات کرده و در سنه ۱۰۲۴ بهند آمد و از میرزا رستم صفوی التفات بی غایت یافت و در سنه ۱۰۲۵ قدم در کوچه خاموشان گذاشت از وست

خواهم ز بتان شعلهٔ داغی بلند برد | این هم دل من نیست که با من بگذارند
رهی در پیش دارم کاخرش عمرست انجامش | بهر جا میرسم آسایش ده منزل نهم نامش
نصفیری سر نزد در هیچ حال از من بگرونی | که در دام آمدم صیاد غافل را خبر کردم
بوی گلی نمیرسد آه مگر ز بخت من | خواب گرفت در چمن قافلهٔ نسیم را

معروف

معروف تبریزی طبع نظم داشت این شعر از وست

وقت اجلم ناله نه از رفتن جان ست | از یار جدا میشوم این ناله از آن ست

معلوم محمد حسین بیگ تبریزی خوشگوست میگوید ؎

جواب نامه ام از بس زجانان دیر می آید ‌‌ — ‌‌ جوان گر میرود قاصد بکویش پیر می آید

موالی اصلش از قصبهٔ تون ست شعر بسلیقه میگفت از وست ؎

بسویم یک نظر نا کرده دامن پر کشید از من ‌‌ — ‌‌ نمیدانم چه بد کردم نمیگوید چه دید از من

مجد الدین دایه در مراتب سیر و سلوک پایهٔ عالی داشت و دلش از خیالات غیر خالی در سنه در بغداد وفات یافته و در مقبرهٔ شیخ جنید مدفون شده از وست ؎

هر سبزه که در کنار جوئی رسته ست ‌‌ — ‌‌ گوئی ز رخ فرشته خوئی رسته ست

تا بر سر لاله پا بخواری ننهی ‌‌ — ‌‌ کان لاله ز خاک ماهروئی رسته ست

رباعی

صحرا بگل و لاله بیاراسته اند ‌‌ — ‌‌ در عیش فزوده و ز غم کاسته اند

در خاک عروسان چمن خفته بدند ‌‌ — ‌‌ امروز قیامت ست و برخاسته اند

مسرور آقا رضی در کمال آرام و آهستگی و نهایت بی تعلقی و وارستگی بسر می برد طبعش خالی از امتیازی نیست از وست ؎

ای ساکنان کوی خرابات همتی ‌‌ — ‌‌ من میروم بکعبه شما را دعا کنم

فیضی عجب یافتم از صبح به بیند ‌‌ — ‌‌ این جادهٔ روشن ره میخانه نباشد

مخلص میرزا محمد قمی اصلش از قریهٔ فراق ست طبع موزون داشت اما اشعار ممتاز کم دارد از وست ؎

گل را چسان بروی تو نسبت دهد کسی ‌‌ — ‌‌ تو شمع آفتابی و او شعلهٔ خسی

گفتی که از من آنچه شنیدی بکس مگو ‌‌ — ‌‌ حرفی نگفته که توان گفت با کسی

مشربی قمی نوکری مشرب بود آخر ترک تعلق کرده بنای شعر نهاد و شاعر مذهب گردید از وست ؎

گرد شهیدان تو چون روز جزا جمع ... معلوم شود وسعت صحرای قیامت

مفرد اوقات بتعلیچی گری میگذرانید از شوق لعل در آتش بود آخر الامر بخدمت امرا میل کرد و نزد آقا خان وفات یافته از وست

هیچ دام از زمزمهٔ مرغ گرفتار شدم ... دیگری یاد تو میکرد و من از کار شدم

مومن یزدی شاگرد میرزا جان شیرازی ست در انواع کمالات یگانه و با خواص آشنا و با عوام بیگانه این رباعی از وست

مومن ببدی نیست کسی مانندت ... وین طرفه که خلق نیک میخوانندت

یکچند چنان بدی که خود میدانی ... یکچند چنان باش که میدانندت

میرزا مقیمائی بخاری نصیرآبادی جوانی بود در کمال مردمی و درویشی و در نهایت دلنشینی و صاف دلی مداح شاه سلیمان صفوی ست این مطلع پیش او خواند و پسند افتاد ست

پریشان نیست ما را خاطر از بی برگی بارها ... چو گل یک غنچه دل داریم و صد امیدوارها

دری در عهد خلد مکان بدکن آمد و در عصر فرخ سیر بسیف الدوله عبد الصمد خان ناظم لاهور پیوست و صد سال عمر یافت و در سنه ... درگذشت صاحب دیوان ست از وی می آید

پی بردم چمن شوخی نیرنگش را ... غنچه گردیدم و گل گشتم و بو گردیدم

مخلص اننداد رام چهتری لاهوری الاصل ست مخاطب برای رایان شاگرد بیدل و مرزا آرزو و در سنه ... قالب تهی کرد وکیل اعتماد الدوله قمر الدین خان وزیر بود از وی می آید

ز حال بلبل مسکین نداریم اطلاع اما ... بپای گلبنی دیدیم مشت استخوانی را

با بلبلان شریک فغان میشدم ولی ... نگذاشت فصل گل بچمن باغبان مرا

بگلشن چند سروی دیدم و فریاد سر کردم ... که یادم داد رنگین صحبت یاران هوزون را

برد سودای سر زلف تو از خویش مرا ... سفری دور و دراز آمده در پیش مرا

گرد باد آینهٔ غیرت احوال تو بس ... آرمیدن همه گر خاک شوی دشوار ست

متین

متین شیخ عبدالرضای اصفهانی صاحب رای رزین و سخن متین ست سلسلهٔ نسبش بمالک اشتر میرسد مردی درویش سیرت فانی مشرب بود خلق و شکستگی بدرجهٔ کمال داشت و صحبتش همنشینان را سرمایهٔ سروری افزود از معاصران میر آزاد بلگرامی ست ترجمهٔ او در خزانهٔ عامره بتفصیل از انشای متین مرقوم ست با نواب شجاع الدوله بسر می برد وفاتش در ۱۱۷۵ واقع شد از وی می آید

چون شمع صرفهٔ نبرد کس زکین ما ٭ آتش زبانه میکشد از آستین ما ٭

چشم او اظهار دل از بیم رسوائی نکرد ٭ دزد پنهان میکند چندی متاع برده را

خاطر ما را ز چرخ امید جمعیت خطاست ٭ باغبان کی دسته می بندد گل پژمرده را

تدبیر عقل مانع دل بردن تو نیست ٭ از پاسبان حذر نبود دزد خانه را

اندک ای خار ره امداد که سرپنجهٔ من ٭ صرف در چاک گریبان شد و دامن باقیست

همه را روز جزا تاب سوالست و جواب ٭ نتوان با تو سخن گفت قیامت اینجاست

هر لحظه مکش سر بزبان آوری ای شمع ٭ فرد است درین بزم گناه من و تو نیست

از گداز غم غبار خاطرم اکسیر شد ٭ شیشهٔ تن را دل خاکی گل حکمت گرفت

آدم از روز ازل خورد فریب شیطان ٭ هر که او بازی شیطان نخورد آدم نیست

بدل نقش ولای سرور آخر زمان باشد ٭ عقیق من بنام خاتم پیغمبران باشد

میرزا معز الدین

میرزا معز الدین از تبارزهٔ عباس آباد اصفهان ست با ابراهیم شاه برادر زادهٔ نادرشاه صحبت او گیرا افتاد و چون نوبت سلطنت با براهیم شاه رسید میرزا مختار کل گردید و بتقلب روزگار بجیدرآباد آمد با آزاد ربط تمام داشت در ۱۱۸۰ در اورنگ آباد رحلت کرد این

ابیات از وی ست

چشم از نسیم دارم شاید بروزگاری ٭ آرد بدیدهٔ من از کوی او غباری

در خیال تو چو از خواب گران برخیزم ٭ همچو آئینه سراپا نگران برخیزم

شادم نه قرب و بعد که تا قطره از محیط ✤ دوری نکرد و باز نیامد گهر نشد ✤

مرشد

مرشد یزدجردی مرشد سالکان جادهٔ سخن ست و صاحب تلقین مرتاضان این وادی از وطن خود رهگرای شد در قندهار بجاذبهٔ التفات میرزا غازی عقال پای او گردید و دران عتبه کرسی نشین عزت گشت و مرشد خان خطاب یافت و بعد شهادت او بارود وی جهانگیری واصل شده با مهابتخان بسر می برد در سنه ثلثین والف از لباس عنصری برآمد زبان خوبی دارد و سخن بقدرت میگوید دیوانش محتوی بر اقسام شعر ست این چند بیت از طبع بلند اوست

گیرم که روز حشر سر از خاک برکنم ✤ آن دیده کو که جانب قاتل نظر کنم

من آن مرغم که گر یاری نماید بخت ناسازم ✤ بود تا گوشهٔ بام قفس معراج پروازم

طرهٔ دلبر نیم تا کی پریشان زیستن ✤ چشم عاشق نیستم تا چند حیران زیستن

کاش اجزای وجودم بگسلد از یکدگر ✤ تا دو روزی جمع گردم زین پریشان زیستن

بسیار ز حد میگذرد گرمی مجلس ✤ دل سوختهٔ در پس دیوار نباشد

بی سبب مرشد ز طوبی من شکایت میکند ✤ اینقدر آخر نمیداند که من دیوانه‌ام

جوان ز بسکه شد از فیض ابر عالم پیر ✤ شگوفه ریزد از شاخ بر سر نخجیر ✤

همان برنگ گل افتد بخاک سایهٔ گل ✤ ز بسکه لطف هوا کرده در زمین تاثیر ✤

هوا چنان برطوبت که از زبان تا گوش ✤ هزار جا بزند ریشه نالهٔ شبگیر ✤

چنان ز لطف هوا گشته طبع آتش تر ✤ که شعله چون هی گلرنگ بگذرد ز حریر

راهی چشم نیست نشیب ست و فراز ✤ رباعی ✤ کز انجامش خبر ندارد آغاز

چون نالهٔ زار عاشقان پست و بلند ✤ چون وعدهٔ وصل گلرخان دور و دراز

مطیع

مطیع تبریزی طوطی بی بدل و مطیع استاد ازل ست میرزا صائب مصراع او را تضمین میکند و میفرماید

جواب آن غزل ست این که گفته ست مطیع ✤ کلید کعبه و بتخانه در بغل دارم

سطیع تجارت پیشه بود و از بار خود ببیر پند خراسیده و بنگاری بهمنا در شست طره اشعارش پیرایهٔ عارض ورق میشود

آبی که مرا از دل پر درد بر آید　　چون شاهسواری ست که از گرد بر آید

چو وسعت عدم در خیال می آید　　ز تنگنای وجود هم ملال می آید

میر محسن رضوی مشهدی از افاضل عهد اکبر پادشاه ست گاهی بشعر طبع آزمائی میکرد از وست

نخواهم مهربان با خویشتن در پیش اغیارش　　که می ترسم که غیری بیند و گردد گرفتارش

دل برد ز من سرو قدی غنچه دهانی　　رسوای جهان ساخت مرا تازه جوانی

موجی قاسم خان بدخشی از امرا ذوفنون بود شعر را خوب میدانست و میگفت در منتخب التواریخ گفته مثنوی در تتبع یوسف زلیخا مشتمل بر شش هزار بیت دارد آخر عمر ترک نوکری کرده و استعفا نموده گوشهٔ عزلت گزید وه چه خوب کردی اگر از شاعری نیز استعفا گفتی وفات او در آگره در ۹۷۹ اتفاق افتاد از وی ست

خمار بادهٔ غم چند دارد سرگران ما را　　بیا ساقی و از غمهای عالم وارهان ما را

ساقیا تا کی ز دوران شرح بدحالی کنیم　　شیشهٔ پر کن که یکساعت دلی خالی کنیم

میر معصوم پسر میر حیدر معمائی کاشی و برادر میر سنجر ست صاحب فهم ثاقب و هم طرح ابو طالب کلیم و میرزا صائب بود با حسن خان حاکم هرات بسر برد و در عهد شاهجهانی قصد هند کرد و در نواحی بنگاله افتاد اعظم خان ناظم بنگاله میر را با عزاز و احترام پیش آمد و لوازم قدرشناسی بتقدیم رسانید سکهٔ سخن باین خوش عیاری رواج میدهد

در گشایش خاطر نه از گلستانست　　کلید قفل دلم برهٔ بیابان ست

آنکه همراه موافق ز جهان میطلبی　　آنقدر باش که عنقا ز سفر باز آید

خراب همت خویشم که صبح چون گردون　　گر آفتاب ببستم فتاد و شام نماند

نامهٔ قاصد چون برآمد قالب من شد تهی — مرغ روح من جواب نامهٔ دلدار بود
حرام باد بمعصوم ذوق عشق اگر — بغل کشاده در آغوش نیشتر نرود
آن خال عنبرین که نگارم بر او زده — دل می بر دازان که بوجه نکو زده
کسیکه گلشن کوی ترا وداع کند — اگر بنکهت گل برخورد صداع کند

مخلص میرزا محمد از عالی تلاشان خطهٔ کاشانست قیاس صحیحش فتح مضامین تازه و کلام ملیحش مفید حلاوت بی اندازه مرد هموار نیکو خصال بود و طبعی بسخن آشنا و میلی مفرط بشعر داشت چندین گونه اشعار خوب دارد و سلیقه اش در شعر قصوری ندارد ولیکن چون از سرمایهٔ دانشمندان عاریست اگر او را تربیت فاضل فیض گستر فرا رسیدی و نفس او را کیفیتی حاصل آمدی از فارسان مضمار سخن گستری گشتی بوسیلهٔ بعض قصایدش محمد مومن خان شاملو او را از کاشان باصفهان طلب فرموده رعایت نمود مدتی دران شهر بود و با راقم آشنا و انیس شد تا آنکه وداع جهان بی بقا نمود انتهی دیوان غزلش بنظر رسید سیر تمامش از تنگی فرصت اتفاق نیفتاد چند بیت عجالة الوقت فرا گرفته شد

کرد بیجا دلم از طرهٔ جانانه جدا — دست مشاطه الهی شود از شانه جدا
نظر بنامهٔ این خاکسار نیست ترا — دماغ خواندن خط غبار نیست ترا
چه لازم در مقام بحث با دشمن میان بستن — نمی باشد سلاحی بهتر از تیغ زبان بستن
چگونه خواجه باسم سخا علم گردد — که چون سوال کنی حاتم اصم گردد
بآسانی نکردم قطع راه زندگی مخلص — بسی افتادم و برخاستم از خواب و بیداری
ما چون قلم سخن بزبان دگر کنیم — چون کار ما بحرف رسد گریه سر کنیم
این خواری که بر سر کوی تو میکشم — هرگز نشد که نقل بجائی دگر کنیم
قدرت بجا نشد مشهور در عالم بر عنائی — تخلص بیشتر شهرت کند از نام موزون را
چون گرفتی بیت شاعر در عطا سستی مکن — تا کسی مضطر نباشد کی فروشد خانه را

مخلص

هست تا محشر بپای بیگناهی یک قدم — این بود دن میکند نزدیک راه دور را
بیگانه وار میگذری از سواد چشم — ای نور دیده حب وطن در دل تو نیست

مظفر خان

مظفر خان از شعراء مرآة الخیال است شیرخان توصیفش بسیار کرده و این دو سه شعر از وی آورده ؎

جلوه ده بار دگر قامت رعنائی را — شعله در جیب بکن عیش تماشائی را
گره زلف کشاد و کمر طپش به بست — تا فرامش کنم حرف تهی آسائی را
چه شود گر ز کرم بر سر طور نگهم — محو دیدار کنی موسی بینائی را
اگرت هست مظفر سر پابوس یار — دگر از دست مده دامن رسوائی را
حسن را همچو من از کرده پشیمانی هست — هر کجا جلوهٔ زلفی ست پریشانی هست
خاطر نازک من بار تغافل نکشد — تا بدست نگهت خنجر عریانی هست
عندلیب گل رخسار تو گردیم که زد — خانهٔ آئینه را نیز گلستانی هست
بخنده سر نده غنچهٔ دهن بی تو — زبان نشین نکند بلبلی سخن بی تو
تو و نشاط می و یار و عشوه و مطرب — من و سرشک و غم و خنجر و کفن بی تو
چنین که ناله در آغوش کرده ما را — کدام زمزمه در گوش کرده ما را
سخنوران همه گویای حسن عشق تو اند — چه حکمت است که خاموش کرده ما را

محمد مسیح

محمد مسیح کاشانی از فضلای نامدار خطهٔ کاشان بود و اشعار فارسی بسیار گفته از انجمله این چند بیت است ؎

بلبل بگل نشان دهد از رنگ و بوی تو — پروانه با چراغ کند جستجوی تو
رفتی ز بزم و رنگ برخسار ما شکست — همچون حباب شیشهٔ دل بی صدا شکست
ناله دامن بچراغ دل پروانه زد — باد نگذاشت چراغان کنم این صحرا را
از بسکه دلم در ره شوق تو نفس سوخت — از نالهٔ من زمزمه در کام جرس سوخت

موسوی خان میرزا معز الدین محمد از اجلهٔ سادات قم و چراغ دودمان امام هفتم ست در صفاهان دو سال در حلقهٔ درس آقا حسین خوانساری تلمذ نمود و جادهٔ عقلیات و نقلیات نوردید خود را باقصی حد و کمال رسانید در سنه ۱۰۸۲ تشریف بهندوستان آورد خلد مکان بتزویج دختر شاه نواز خان صفوی وصلت ساختن با خود فرق عزتش برافراخت و بدیوانی مجموع ممالک دکن کامیابی اندوخت سال تولدش سنه ۱۰۵۰ و سال وفات سنه ۱۱۱۱ بوده اول فطرت تخلص میکرد و آخر موسوی قرار داد و خطاب خانی همین تخلص گرفت این چند رشحه از سحاب دیوانش میچکد

جز یاد تو فکری دل ناشاد ندارد
این شیشهٔ ما غیر پریزاد ندارد

نباشد آشنائی در جهان غیر از غمی با هم
اگر در خانهٔ خود نیستم در عالم آیم هم

نو توبه ایم کهنه شرابی بجام کن
ساقی عیار ناقص ما را تمام کن

بدل افگند آتش بار زلف عنبرین بوئی
چراغی نذر این بتخانه آورد ست هندوئی

چه خوش باشد که تا باشیم پرویش چشم گریانی
کشم در رشتهٔ نظاره مروارید غلطانی

نظر بر گریهٔ مستانه گر دوش میکردی
شراب جلوه در ساغر آغوش میکردی

تیره روزم پستی اقبال سعادت من ست
چون نگین روی زمین سرکوب ایوان من ست

شراب با گل مهتاب نشه بیش دهد
لبش ز خندهٔ دندان نما ربود مرا

با هیچ مسلمان نظر رحم ندارد
شمشیر نگاه تو مگر کافر فرنگ ست

اینکه از بی سخنی کشت مرا چیزی نیست
زنده ام کرد بیک حرف قیامت این ست

در قتل ما نکرد کمی التفات تو
کوتاهی که بود ز عمر دراز بود

نمیباشد نگین قیمتی را نقش در طالع
هنر هر کس که دارد در جهان گمنام میگردد

ندارد با بزرگان چیره گشتن صرفهٔ فطرت
که کهسار از جواب هیچکس ملزم نمیگردد

مژدهٔ زخم نوی گر بشهیدان نه رسند
هیچ امید سر از خواب عدم بر دارند

دران صحرا که بودم آگه از ذوقِ گرفتاری ... شغالان را سراغ خانهٔ صیاد میدادم
همت با صفحهٔ تقویم ما یک سر نوشت ... گرسیه روز تیم وقت عالمی از ما خوش است
در فکر آن دهانم و دریا در آن کمر ... چون من بروزگار دگر هیچکاره نیست

مظهر

مظهر میرزا جان جانان دهلوی بن میرزا جان ازینجا وجه تسمیه توان دریافت مظهر فیض الٰهی و مشرق صبح آگاهی شاه مسند فقر و فنا و مقیم آستان توکل و استغنا جامع فضیلت و سخنوری است و باقتضای اسم خود در روح الروح معنی پروری تو عروس مقال را بمشاطگی ذهنش طرز تازه و تصویر خیال را بتردستی فکرش حسن بی اندازه شعلهٔ آوازش آتش زن خرمنها و شوخی اندازبیش شور افگن انجمنها علوی نسب هندی مولد حنفی مذهب نقشبندی مشرب بود در عشرهٔ اولی مائهٔ ثانیه بعد الف متولد شد نشو و نمای ظاهری در آگره یافت و تربیت باطنی در شاهجهان آباد و وفات وی در سنه ۱۱۹۴ واقع شد دیوان شعرش بوجه طبع دائر و سائر است این چند بیت حسب ضابطه ازان ملتقط گردید

باغبان رو بمن آور که ثناخوان توام ... چون صبا باد فروشِ گل و ریحان توام
همچو سیلاب روم گریه کنان جانب دشت ... سنگ جاروب کش گور غریبان توام
طرفه شمعی تو که چون صورت فانوس خیال ... متصل گرد تو میگردم و حیران توام
آنکه روز و شب بلا گردان بیدار خود است ... داغ همچون آفتاب از دست رخسار خود است
پشت پای بر حنا زد سر را خاک درت ... از پی آزار من ناحق دل آزار خود است
خدایا آتش سودا ز سر تا پای من گیرد ... اگر عریانیم چون شمع ناموس پیرهن گیرد
هنر در کار باشد عشق را چون پا بسنگ آمد ... درین ره تیشه باید که دستِ کوهکن گیرد
ازان پیراهن خود چاک میسازم که میترسم ... گریبانم بمحشر آید و دامان من گیرد
ازین عالم مجرد میروم چون بوی گل مظهر ... که میترسم حق عریانی گریبان کفن گیرد
نسب درست کند گر بسا بیزاری ما ... همین بس است لب از مرگ خیر جاری ما

کاهیده نخلهای سخن گرچه تن مرا
بالیده چون نگین ز بنت سخن مرا

مرا کشته ست و باز این مرگ با من سر گران دارد
ترا بر نعش من چون دید گفت این مرده جان دارد

سوز دل از هر بن مویم نمایان کرده اند
این جفا جویان مرا سر و چراغان کرده اند

سحر عید گل و عاشور بلبل در چمن دیدم
به نیرنگ فلک بسیار همچون صبح خندیدم

نیاز مشهد پروانه شمع خواهم برد
اگر وصال تو این بار رو نمود مرا

مبادا بلبل دیگر پس از من آشیان بندد
توان آویخت از شاخ بلندی استخوانم را

چشم بر چشم چو افتاد گرفتار بهاست
حلقه بر حلقه چو افزود دگر زنجیر ست

عکس رنگ پان نمایان ست از پشت لبت
این بدخشی از کجا در سبزه وار افتاده ست

هیچکس بر جامه زیبان قتل من ثابت نکرد
گرچه خونم چون سجاف سرخ دامنگیر بود

نداشت هستی من تا عدم سر مو فرق
کمر تو بستی و من هفت از میان رفتم

مبین آئینه گردی زخمی تیغ نگاه خود
ضرورست ای پسر از حیرت سیفی حذر کردن

چنین تو در دیده من کس نگذارد قدمی
شهره دارد که درین خانه پری پیدا شد

بتان اگرچه ندانند قدر مظهر با
خدا گواه که دیوانه سخت مغتنم ست

کسی داد صحبت از کجا خواهد باین طالع
که برق رنگ گل بر داشت از شاخ آشیان ما

قضا از مشهد با مشت خونی وام میگیرد
که تا رنگین کند هنگامهٔ روز قیامت را

نگیرد باطن اهل صفا رنگ از نظر بازی
تصرف نیست هرگز در دل آئینه صورت را

بجای سنگ طفلان پاره های شیشه باید زد
چو مظهر میرزا دیوانهٔ نازک طبیعت را

بنا کردند خوش رسمی بخون و خاک غلطیدن
خدا رحمت کند این عاشقان پاک طینت را

نشستم عاقبت چون آفتاب از هرزه گردیها
سیه کردم باندک چشم پوشی روی دنیا را

ز عشق او جدائی کی تسلی می شوم مظهر
که غرق سوختن چون شعله میخواهم سراپا را

بر اهل استقامت فیض نازل میشود مظهر
نمیدانی تجلی گرد کوه طور میگردد

قفس کی سد راهِ وحشت ما نتواند شد — ولیکن رحم بر تنهائی صیاد مے آید

دماغش نشگفد تا خون عاشق رانمی ریزد — انار خندهٔ او از جلال آباد می آید

چو آن طفلی که جنباند سر زنجیر مجنونے — مرا از دست او هر عضو در فریاد می آید

ز یکسو بوی گل وز یکطرف پیغام یار آمد — من آن دیوانه ام کز هر دو سوی من بهار آمد

باز خواهم گله از جور تو بنیاد کنم — زیر دیوار تو بنشینم و فریاد کنم

گر بسر رشتهٔ تقدیر بیابم مظهر — عوض عشق عذابی دگر ایجاد کنم

نه خوش کردم ز گل رنگی نه بوئی یاسمن بردم — همین چاک جگر چون شعله با خود در کفن بردم

نمیتوان داد بما خدمت خیاطی خویش — که ببالای تو عمریست نظر دوخته ایم

نصیب من نشد در خواب هم دیدار یار من — بلی این بود هر دو دیدهٔ شب زنده دار من

شعر نازک بر این سنگدلان نتوان خواند — نیست این کار کم از شیشه بکهسار زدن

در بند نو بهار نباشد جنون من — چون خم تمام سال زند جوش خون من

خدا حافظ ازین سیل رباط کهنه مظهر — بیاد آستین از دیدهٔ نمناک پیدا زی

ای محبت چقدر خانه برانداز خودی — دل که آرام گهت بود خرابش کردی

محب سید غلام نبی بلگرامی جوانی صاحب سیف و قلم و در صف بزم و رزم پیشقدم بود و تیغ زبانش جوهردار حسن بیان مدّ ستانش بسملهٔ صفحهٔ میدان و دواوین سخن سنجان نو و کهن را سیر کرده با خوشگویان عصر مثل حزین و متین و تحسین ملاقات نمود در ۱۱۶۵ بزخم تفنگ نقد زندگانی درباخت چند بیت از محب به محبان سخن ملتمس میشود ه

دل از مژگان و خال پشت چشم او حذر دارد — که ترک چشم او بستانه شمشیر و سپر دارد

بهر رسم می پرستی عشرت رندانه شب کردم — نقاب شیشه وا از چهرهٔ بنت العنب کردم

ز فیض نیست بدون سیر بینوائی ما — بفرق خار نهد گل برهنه پائی ما

بسکه از دیوانگی باشد بسامان کار ما — سنگ طفلان گل زند در گوشهٔ دستار ما

ز سبزه بر رخ او گر دگل صبا نزد گر — بپای دل ز خم زلف خطش حنا نزد گر
قدم برون نگذارم ز آستانهٔ خویش — شدم چو جوهر آیینه نقش خانهٔ خویش
ز من نگار با پیام گفت و نگفت — بسینه دست نهاد و سلام گفت و نگفت
مقام صید دل خود ز یار پرسیدم — نمود کاکل پر حلقه دام گفت و نگفت
سپرد تیغ نگه را بدست مردم چشم — بعاشقان جهان قتل عام گفت و نگفت
ببین که ساقی کوثر محب صادق را — اشاره کرد سوی حوض جام گفت و نگفت
امشب ای شمع درین بزم بناز آمدهٔ — آفرین باد که پروانه نواز آمدهٔ
غیر محراب دو ابروی بتان سجده مکن — عشقبازانه اگر بهر نماز آمدهٔ
جرس شوق درین دشت بجنبان از دل — گر تو با قافلهٔ عجز و نیاز آمدهٔ
قصهٔ شوق مکن در شب هجران کوتاه — اگر ای شانه ازان زلف دراز آمدهٔ
هیچ جز وصف علی نیست بشعر تو محب — آفرین باد که خوش مدح طراز آمدهٔ

محزون سید برکت الله بلگرامی جوان شایسته و دانشمند بایسته بود اکثر بدواوین و کتب فارسی وا رسیده و اخذ آداب و مشق سخن از میر نوازش علی نموده ازوست ه

دعوی یک بوسه از لعل لبش میداشتم — خط برون آورد آخر کرد ما را لاجواب
با گناه ز حد فزون محزون را — رحمت از کردگار میخواهم

مرادی میر مرادی مدتی در مرو ساکن بود و بعزم حج بیت الله از انجا حرکت کرد و در تبریز فوت شد

این شعر ازوست ه

گفتم از وصل کنی شادم و انگه بکشی — این نشد ترسم ازان روز که آنهم نشود

مخمور مخاطب بمرشد قلیخان میرزا لطف الله ایرانی اصل سورتی مولد در خدمت آقا حبیب اصفهانی بتحصیل علوم پرداخت بسبیل تجارت جانب بنگاله رفت نواب شجاع الدوله ناظم انجا جوهر قابلیت او دریافته صبیهٔ خود را در عقد ازدواج او در داد و از بارگاه سلطانی

سالها بصوبه داری ملک اوڈیسه فرق امتیاز افراخت و آخر بدکن افتاد و در ظل نواب آصفجاه در حیدرآباد بسر می برد تا آنکه در سنه ۱۱۶۲ مسافت زندگانی بپایان رسانید در شعر زبانی خوب دارد و مضامین تازه هم می یابد این چند بیت از دیوانش فراگرفته شده

کو ساقی‌ای می تا دمی از هوش خود وارستم ‌‌ مانند سبو دست در آغوش خود وارستم

پشت فلک بخاک رساند غرور ما ‌‌ کهسار را کند کمری سنگ زور ما

بستان شیشهٔ ساعت رفیق کار پیدا کن ‌‌ بیک ساعت زمین و آسمان را زیر و بالا کن

باشد دو جهان قایم ازان ذات یگانه ‌‌ بر پا چو کمان هست بیک تیر دو خانه

تعجب نیست بد طینت اگر حاجت روا گردد ‌‌ که زخم کهنه را خاکستر عقرب دوا گردد

ز دونان کی بجز درماندگان را کار بگشاید ‌‌ گره امکان ندارد باز از انگشت پا گردد

زان نسبتی که هست بسنگ آبگینه را ‌‌ ای سنگدل شکست من آخر شکست کیست

بگلزار محبت رشتهٔ گلدسته را مانم ‌‌ که عمرم جمله صرف اجتماع دوستان گردد

سر از مضمون آن زلف سیه بیرون نمی آرم ‌‌ که در چشم تو مکتوب مرکب خورده می آید

تسکین دل ز صحبت روشن دلان طلب ‌‌ آیینه بیقراری سیماب می برد

چرا بسر نرود زود دفتر ایام ‌‌ که خود بخود ورق این کتاب میگردد

بفرستید نازنینان را بهر صورت که هست ‌‌ کاش چون آیینه من هم جوهری میداشتم

چون درختی که ز هر شاخ دهد ریشه بخاک ‌‌ در سجودت تو ز هر عضو زمین گیر شدم

ستم آن هست که گرمی ندهد دست بهم ‌‌ افشارم لب ساقی و به پیمانه کنم

رتبهٔ شخص فزاید ز صفای باطن ‌‌ چون نگینی که گذارند ورق در ته او

درین چمن بچه امید خوش کنم دل را ‌‌ چو نخل موم ندارم نمو و گمان اثرست

مپندار از ضعیفان کار سنگین بر نمی آید ‌‌ که کوه بیستون و صورتها پدید از خامهٔ موئی

مشرقی میرزا ملک مشهدی در نظم و نثر نشاء بدایع آثار بست و مشرق فراوان انوار

در خراسان با حسن خان شاملو گذرانید آخر باصفهان شتافت و در سلک ملازمان شاه عباس ماضی انتظام یافت خان مذکور در سفارت او غزلی گفته ازان ست

تا مشرقی از کنار ما رفت — از مشرق ما آفتاب رفته

دیوان مشرقی ملاحظه افتاد مضامین خوب در قصاید تلاش کرده این چند بیت از غزلیات او برچیده شد

نمیگوییم که آتش رنگ یا گل بو بگرداند — الهی آن گل آتش طبیعت خو بگرداند

ز دوستان بوئی می از خرقهٔ ما مے آید — نکهت یوسف ازین کهنه قبا می آید

همچو خورشید قدم بر سر دنیا دارم — عالمی در تهٔ یک آبلهٔ پا دارم

پرتو شمع رخی افتاده در کاشانه ام — سوختش یا قوت شد خاکستر پروانه ام

دل را بشبنم گل داغی نرسانیدیم — پروانهٔ خود را بچراغی نرسانیدیم

چو عندلیب ندارم باده و ناله گذشت — چو گل تمام بهارم بیک پیاله گذشت

غیر را با یار دیدم مشرقی — کاش با خود خنجری میداشتم

باغبان چون غنچهٔ نرگس مرا در خواب چید — تا بحسرت در کدامین بزم چشمی وا کنم

ز کعبه آیم و رشک آیدم بخونتابے — که از زیارت دلهای خسته مے آید

کار دو باره عیش بتاراج دادن ست — می را ز خم بجام کن و در سبو مکن

مطلب ز اضطراب بمقصد رسیدن ست — از شیشه تا بلب نرسد می رسیده نیست

نه در بهار نشاطی نه در خزان املے — فلک مرا بچه امید در قفس دارد

نه زخم خار کشیدم نه بوی گل دیدم — ز عندلیب شنیدم که نو بهاری هست

آب حیات تیغ تست جان داد مشرقی را — هرگز کسی ندارد جان دادنی چنین یاد

مومن میر محمد مومن استرآبادی آبا و اجداد او نزد سلاطین ایران معزز و مکرم بودند و خود نیز تا بیست و پنجسال وکیل شاه طهماسپ بود آخر عمری بدیار دکن کشید نزد قطبشاه

اعتباری بهم رسانید و در جمیع علوم متداوله تبحر داشت اعلم علمای عصر بود و شعر را نیکو میگفت

این اشعار از وست

شادمانی ست بندهٔ غم ما — عالم دیگرست عالم ما
حبذا عشق و رستخیز بلا — ای خوشا روزگار درهم ما
شکر درد تو چون کنیم که هست — داغ بالای داغ مرهم ما
شاه اقلیم درد و غم ماییم — ملک هجران سواد اعظم ما
نمک آن دو دیدهٔ خوش نگهست — کم ز کوثر مگیر زمزم ما
ید بیضای وصل گو که فراق — گشته ثعبان آتشین دم ما
خدا را وارهان از شور بختی دلفگاری را — که من بر باد شوقت داده‌ام خوش روزگاری را
ز شهد ناگوار چرخ کام عافیت سوزد — بحمدالله نصیبم کرد زهر خوشگواری را
چه عهدی بود عهد وصل جانان بهر جانبازی — دریغا ما ندانستیم ای دل قدر فرصت را
فدای رسم عادت سوز خود گردم که در عهدش — عجب ویرانه دیدیم سرای رسم و عادت را
بشرمست گر ز من بیتابی سر زد از و بگذر — پریشان داشت طرح وضع صحبت مغز فطرت را
اگر این ست سوختن صحبت هجران که من دیدم — بیرزمش خون خور و بیرون میا بگذار جرأت را
خوشم که بر دل من عشق مدعا نگذاشت — مرا به بلهوسیهای خویش وا نگذاشت

منیر ابوالبرکات لاهوری صاحب طبع منیر و نظم و نثر دلپذیرست در منشآت خود گفته من بی خانمان که در قلمرو سخن وطن گزیده‌ام صد هزار بیت بلند بنیاد نهاده‌ام شرحی که بر قصاید عرفی نوشته متداول ست در عهد شاهجهانی با سیف خان ناظم الهٰ آباد بسر می برد در سنه [illegible] در اگره رخت حیات بربست نعش او را به لاهور نقل کرده زیر خاک سپردند طبع منیر او سخن را

چنین روشن میکند

قدم برون نهادم من ز منزل خویش — بود چه صورت آیینه زیب محفل خویش

سهی قدان که گرفتار جلوهٔ خویش اند — چو نخل شمع دوانند ریشه در دل خویش

بنازگفت که آیم شبی بخواب تو من — درین خیال همه عمر من بخواب گذشت

برنگی کرد آن گل رشک گلشن خانهٔ ما را — که می پرسند از بلبل رهِ کاشانهٔ ما را

کس ایمنی از آفت همسایه ندارد — هر شعله که برخاست ز دل در جگر افتاد

در چمن آن سرو رعنا در کنار جو گذشت — آب از رفتار ماند و گل ز رنگ و بو گذشت

مومن

مومن حکیم محمد مومن خان دهلوی مومن کامل و شاعر قابل بود همیشه پریزادان معانی را بدام معانی صید میکرد و سخن در فارسی و ریخته هر دو می سرائید از شعرای نامور شاهجهان آباد و صاحبان استعداد خداداد است و رسالی که نامه نگار بنام نهاد طلب علم وارد الگهٔ مذکور گردید چند ماه پیش از رسیدنم مومن رخت حیات بغفران کدهٔ آخرت کشیده بود از وی حی آید

پی برده ام زکثرت هم بزمی مسیح — جان میدهد بران لب جان پرور آفتاب

دل گرفتند و ز دلدارنشانم دادند — آنچه بردند ز من بهتر از انم دادند

بت ز میگذرد تا حکایتی کنمش — کند ز من گله تا شکایتی کنمش

هم تاب وصل نیست من بی نصیب را — خود دشمن خودم شناسم رقیب را

ای مرگ تر اجان شده مشتاق تر امشب — سوی تو خود آید تو نه آئی اگر امشب

وصل ست اگر شمع کشم چهره میفروز — از سایهٔ خود نیز حذر میکنم امشب

بخشش اگرای داور محشر دارے — مومنم مومنم از گبر و مسلمان دریاب

با کفر و آستان کلیسا ترا چه کار — مومن بدین بهانه نشستن برای کیست

فریب لطف نهانی نخورده کس چون من — ز بزم راند و نشستم بر آستان گستاخ

مومن آهنگ حرم کرد ز بیداد بتان — بس بجان آمده شاید و سه منزل برود

با ناتوانی که کهنا از دست رفته بود — چاکی ز دوختم بجیب که از کس رفو نشد

کو دست که یکبار زنم بر دل دشمن — آن دشنه که صد بار زدم بر جگر خود

پامال ندامت شده‌ام از طعنهٔ بلبل / دیگر نتوانی گل بیسر خود بو
جانم بلب رسیده و چشمم براه دوست / دارم ز عمر رفته امید وفا هنوز
مردم و مشکلش آسان کردم / رحم بر بازوی جانان کردم
گر پای نازنین تو رنجد میا میا / از دور بر جنازهٔ مومن نماز کن
عصمتم طعنه بتقدیس ملائک میزد / بتمنای قبولت همه تقصیر شدم

رباعی

مومن چه شدست که رنگ زردی داری / دل سوخته که آه سردی داری
این نالهٔ دلخراش بیدردی نیست / دردی داری و سخت دردی داری

رباعی

عشقی خواهم که جاودانی باشد / یاسی خواهم که کامرانی باشد
عمری خواهم که بدتر از مرگ بود / مرگی خواهم که زندگانی باشد

رباعی

یارب نظری بچشم خونبارم کن / رحمی بدل سوختهٔ زارم کن
گر در خور آتشم بدوزخ مسپار / یک شعله ز برق طور در کارم کن

منشی لاله فتح چند برہانپوری قوم کایته طبع نظم دارد و خوشگوست از وی می آید

نیست آسایش بمنزل جان از خود رسته را / هر قدم دام است نقش پا شکار جسته را
بسکه از شرم تو در پرواز رنگ گلشن است / رشتهٔ نظاره بندد در هوا گلدسته را

مهری زنی بود که در صحبت نور جهان بیگم بسر می برد و بالماس فکر درهای مضامین آبدار می سفت این اشعار از وست

دل بهر نکته که از پیر خرد مشکل بود / آن همه دیدم بیک قطرهٔ می حاصل بود
خواستم شرح دل خویش بگویم با شمع / داشت او خود بزبان هرچه مرا در دل بود

در چمن صبحدم از گریه و زاری دلم | لاله سوخته خون در دل و پا در گل بود
آنچه از بابل و هاروت روایت کردند | جادوی چشم تو دیدم همه را شامل بود
گفتم از مدرسه پرسم سبب حرمت می | در هر کس که زدم بیخود و لایعقل بود
دولتی بود تماشای رخت مهری را | حیف صد حیف که این دولت مستعجل بود

مجذوب مولوی عبدالاول بن قاضی عبدالباری سلمه از گرامی زادگان دیار کلکته ست مشق سخن بخدمت آغا احمد علی مرحوم کرده و از همعصران در نظم سخن گوئی سبقت برده جوانی فرخنده حال ست و شاعری نازک خیال این ابیات از وست

جلوه افروز کلیسا و حرم یکسان ست | حل نشد مسئله کفر و مسلمانی شمع
تن من جلوه گر حسن تو شد جانم سوخت | برق آهی ز دلم سر زد و سامانم سوخت
همنشین تیرگی بخت سیاهم بنگر | آنکه یک عمر با و ساخته ام آنم سوخت
صد هوا در دل گرفتم غنچه دل وا نشد | گلبن نو رسته خاک مزار کیستم
دل و صد مرحله شوق تو یک کج نظری | ای بقربان تو صد دل نظری بهتر ازین

رباعی

در بزم جهان عبث نشستند همه | آنانکه بلند ند بپستند همه
بستند بد نیا دل و هنگام سفر | جز بار گناه بر نه بستند همه

حرف النون

نظامی گنجوی استاد آفاق ست و سر آمد مثنوی گویان بالاتفاق چمن فصاحت رهین تربیت او بهار هاست و متاع بلاغت را طفیل ترویج او رونق بازارها مخزن اسرار بنام بهرام شاه و خسرو شیرین بنام طغرل ارسلان و سه کتاب دیگر بنام سلاطین موشح ساخته اشعارش از غایت شهرت محتاج ذکر نیست در مدح نبوی گفته

امی گویا بزبان فصیح | از الف آدم و میم مسیح

با تو چه بدیسکنم حال تباه خویش را — تا تو نصیحتی کنی چشم سیاه خویش را

نظامی عروضی سمرقندی ساقی شراب در رساله‌ست و صاحب مجمع النوادر و چهار مقاله در عهد او دو نظامی دیگر بوده‌اند میگوید

در جهان سه نظامیم ای شاه — که وحید زمانه ایشانند
من یکی بنده پیش تخت شهم — وآن دو در مرو پیش سلطانند

نظام الدین استرآبادی از سرفرازکرده‌ای سلطان تکش بود سلطان را یکبار بسعایت حساد عزم بر قتل او مصمم شد فرمود سر او را بریده بدرگاه آرند وی بال بسیار صرف کرد تا او را زنده بحضور آوردند چشم سلطان چون بروی افتاد خواست که موکلان را بجهت اجرای حکم سیاست فرماید بیرون فی البدیهه این رباعی عرض کرد

من خاک تو در چشم خرد می آرم — حاضر ز یکی ذره که بسر می آرم
سر خواسته بدست کس نتوان داد — می آیم و برگردن خود می آرم

سلطان را بسیار خوش آمد و سر و چشم او را بوسه داد و از خون او درگذشته تمام اسباب مجلس باو بخشید با جمله وی نظام ولایت معانی ست و قیام مملکت سخندانی شناخوان اهل بیت رسالت و ستایشگر خاندان سیادت بود در سنه ۹۲۱ بگذشت دیوانش محتوی بر قصاید و غیرهاست و از اوست

قصیده نعت گوید

کسی ز محنت شبهای ما خبر دارد — که همچو صبح نهان داغ بر جگر دارد
چو خس فتاده بخاکیم لاکن آب سرشک — امید هست که ما را ز خاک بردارد
درین مقام ز پست و بلند چرخ مرنج — کز آفتاب زحل جا بلندتر دارد
کند مشاهده غیب آنکه کحل بصر — ز خاک پای رسول نکو سیر دارد
مجرمان را چه تغابن ز گناهان عظیم — که شفیعی چو شه مسند بطحا دارند

نصیبی مولدش گیلان ست اما در تبریز بجلوا فروشی میگذرانید و بشاهد سخن پرده گوش

سامعان را شیرین ساخت آخر الامر ندیم سلطان یعقوب ترکمان شد و هم در تبریز جادهٔ عقبی پیمود از وست

وقت کشتن دامن قاتل بدست آمد مرا | آخر عمر آرزوی دل بدست آمد مرا
شد چو مهمان من آن شمع شب افروز امشب | کاش تا روز قیامت نشود روز امشب
شبها تو خفته من بدعا کز تو دور باد چشم | آه کسان که بهر تو در خون نشسته اند
جمعی بتزلزل که مبادا روی از بزم | خلقی بسر راه که از خانه برآیی
بسیار میل وصل مکن زانکه این شراب | مستی زیاده بخشد اگر کم خورد کسی
دل پیش تو و دیده بسوی دگرانم | تا خلق نگوید که بسویت نگرانم

فهمی

فهمی کشمیری شاگرد قاسم کاهی و ستارهٔ سپهر آگاهی از کشمیر بماوراءالنهر رفته قصیده در مدح سلطان اسفندیار پرداخت این ابیات از انجاست

چو باز صبح برآمد ز جانب خاور | نواخت طبل زراندود باز دار سحر
ز آشیان جهان کرد زاغ شب پرواز | عقاب چرخ ز بیضا نمود بیضهٔ زر
بصنع ایزد بیچون چو بیضهٔ ققنس | همای روز برآورد سر ز خاکستر

نوعی

نوعی خبوشانی عندلیب خوش آواز و گلفروش گلشن راز ست نواهای نوع بنوع بگوش یاران میرساند و گلهای رنگارنگ بدامن خریداران می افشاند بعد انتقال شاهزادهٔ دانیال بعروهٔ دولت خانخانان تشبث نمود و صلها ستاند و بزر سنجیده شد این قطعه از ساقی نامهٔ اوست

قطعه

بده ساقی آن ارغوانی نبید | که روز خرابان بپایان رسید
بگردان زره عمر بگذشته را | چو شاه نجف روز شب گشته را
بخور مجمره سوز آه شعله بار من ست | شراب شیشه شکن اشک بیقرار من ست
زان پیش که صبح از شب امید برآید | بگشا دهن شیشه که خورشید برآید

نوعی

نوعی اصفهانی اتوکشی میکرد در عهد اکبر بهند آمد صاحب دیوان ست از وست

مشاطه خون مکن جگر مشکناب را | نشتر مزن بشانه رگ آفتاب را
بس من هنوز دلت در مقام بیزاری ست | شدم هلاک هنوزت سر ستمگاری ست
کسان که موسم گل توبه از شراب کنند | بقتل خود همه پیش از اجل شتاب کنند
نوعی آن پادشه حسن بداوت نرسید | داد کن داد که بیداد ترا نشنیده ست

نظیری

نظیری نیشاپوری فروغ بیانش نظیر صبح نیشاپور ست و سواد دیوانش بالاتر از گیسوی حور نظیری فیروزه وار از نیشاپور بر آمده در هندوستان بمین جوهر شناسی خانخانان تاج آورد و بجلدوی قصاید مدحت صلات گرانمایه اندوخت و بحرمین شریفین رفته بعد معاودت در گجرات احمد آباد رنگ توطن ریخت در آخر روزگار زندگانی عنان نظم تراشی بصوب طرز گفتار [illegible] و حدیث گزار منعطف ساخت و دستگاهی در علوم تفسیر و حدیث از خدمت مولانا حسین جوهری بهم رسانید و در سنه ۲۳ بخلوتکدهٔ عدم آرمید این چند بیت از دیوانش انتخاب افتاد

دل در امید مرهم و این آهوان مست | ریزند بر جراحت ما مشک سوده را
از پی آشوب ما در زلف دارد شانه را | شورش زنجیر در شور آورد دیوانه را
حسن بنیاد محبت بر پریشانی نهاد | تا نشوره خاک راه دهقان نریزد دانه را
حور جنت جلوه بر زاهد دهد در راه دوست | اندک اندک عشق در کار آورد بیگانه را
در خور اگر نیم می لعل فام را | ای کاش تر کنند ببوئی مشام را
قسمت چنین فتاد که ترکان مست او | در دور ما بطاق نهادند جام را
کم لذتم که زود بر آیدم ز آفتاب | در شانه چشم این شمیم [illegible] را
مور ره و بر گذار لشکر افتاده ایم | در راه پایمال شود کاروان ما
نگاه گم شده بر راه کوی یار مرا | گسسته خنده جگر گریه در کنار مرا
ولا سیلاب خون را از شگاف سینه بیرون ده | که امشب سوده ام بر دیده خاک آستانش

ز خار خار محبت دل ترا چه خبر ☙ که گل بجیب نگنجد قبای تنگ ترا
کو زخم عاشقانه که در جلوه گاه حسن ☙ صد چاک دل بتار نگاهی رفو کنند
رسوا شدم وگرنه تو صد بار در دلم ☙ رفتی و آمدی و کسی را خبر نشد
بر من نگر و مرحمتی پیر میفروش ☙ تا بر سر خمش نشکستم سبوی دل
بر صوفی بی وجد و بال ست عبادت ☙ بر شیشه که خالی ست زمی سجده حرامست
تو بخویشتن چه کردی که بما کنی نظیرے ☙ بخدا که واجب آمد ز تو احتراز کردن
جز نام صنم نقش مکن لوح جبین را ☙ تا چپ نکنی راست نخوانند نگین را
بی عشق عقل راهبری در دماغ نیست ☙ بد سوزد آن فتیله که از شعله داغ نیست
شرم می آید ز قاصد طفل محجوب مرا ☙ بر سر راهش ببندد از پی مکتوب مرا
دگر خدا بردای دل سر کجا دارے ☙ که یکدو روز شد آتش بزیر پا دارے
جرم من ست پیش تو گر قدر من کم ست ☙ خود کرده ام پسند خریدار خویش را
میگریم و از گریه چو طفلم خبری نیست ☙ در دل هوسی هست ندانم که کدام ست
بمهربانی او اعتماد نتوان کرد ☙ که تازه عاشقم و خاطرش بمن صاف ست
این رسمهای تازه ز حرمان عهد ماست ☙ عنقا بروزگار کسی نامه بر نشد
توان ز نامهٔ من یافت اشتیاق مرا ☙ عیار شوق باندازهٔ سخن باشد
به هیچ عشوه بهم جان کسست ناز مرا ☙ ادائیست که خود بر سر متاع آید
دولتی بود که مردیم بهنگام وداع ☙ آنقدر زنده نماندیم که محمل برود
تو کار خود بغمزهٔ معشوق واگذار ☙ بیطاقتی مکن که نکویان نکو کنند
مسافران چمن نارسیده در کوچ اند ☙ شگوفه میرود و شاخ بار می بندد
نازم باین شرف که غلام محبتم ☙ لاف نسب ز نسبت آدم نمیزنم
گره در رشتهٔ تسبیح می بندم چه شد قدرم ☙ برهمن میشدم گر اینقدر زنار می بستم

کنم بباده بدمستی که سودائی دگر دارم | بساقی تلخ میگویم که دل جائی دگر دارم

مرا بساده دلیهای من توان بخشید | خطا نموده ام و چشم آفرین دارم

بوی یار من ازین سست وفا می آید | گلم از دست بگیرید که از کار شدم

آنکه رحم از دل برد تاثیر فریاد منست | آنکه نسیان آورد خاصیت یاد منست

آن شکارم من که لائق هم بکشتن نیستم | شرم می آید مرا زانکس که جلاد منست

کار دشوار نظیری گریه می آرد که او | شاد از تدبیرهای سست بنیاد منست

نهانی

نهانی پرده نشین حجلهٔ سخندانی ست خوش ادا باصفا بود از وست

خواهم که بآن سینه نهم سینهٔ خود را | تا دل بتو گوید غم دیرینهٔ خود را

همچو من بر رخ خوبان نظر پاک انداز | هر کجا دیدهٔ آلوده بود خاک انداز

نظام الدین

نظام الدین خوانساری در حسن صورت و مهارت موسیقی و حساب از نوادر عهد بود فکرش بشعر آشنا و معمار رسا بود این ابیات زادهٔ طبع اوست

بعشق آشنا پرور هوس بیگانه می آید | برو ای آرزو از دل که صاحبخانه می آید

عنان گشتگی موج در کنار منست | ترا گمان که بدست من اختیار منست

نقی

نقی شیخ علی از شعرای معمورهٔ کمره و مروج نقود سره و فصحای سحر پرست اکثر ناوک فکر بصید معانی می انداخت و وحشیان خیال را در دام مبانی بند میساخت دیوانش مشتمل بر اجناس شعر بنظر آمد قصاید غرا دارد ثنا گستر اعتماد الدوله بود در ۱۰۳۰ وفات یافت این غزال از صحرای فکرت اوست

چندان دلم ز پرسش چشم تو شاد نیست | دانم که بر تواضع مست اعتماد نیست

گشتم چو سوی چمن بی قدت ملال مرا | گردد چو مار سیه سایهٔ نهال مرا

کمتر شراب لطف که پر شد ایاغ ما | روشن چنان شود که نمیرد چراغ ما

کردی سفید چشم نقی را ز انتظار | این بود شیوه که تو سازی بداغ ما

هنگام وداع عشق میکنم تو خود وداع این را
عاشقان را همی تعمیر به تاوان داشتند
نقش در گریه آورد اضطراب عشق جانان را
من کشته آن چشم که در عین تکبر شد
رفتی و چشم که در آغاز مصیبت
نقد دل وزدی و انگاه به تقریب حیا
نیست در عشق دلی شاد شنیدی که چه دید
وای بر جان خلائق اگر آرند محشر شد
کوه می کنند وقتی از پی تدبیر وصل
دست و پای میتوان زد اگر پیوست و پا
از قتل ما مپیچ سر و بر متاب زلف
گفتم کرا و هم دل ازین دلبران شهر
رحمی بحال خویش نقی کاین شکاریان
قربان آن لئیم که بخشش نکرد سبیل
کشور عشق است اینجا عدل شاهان رسم نیست
قاصد رسان مژده بدل زود مبادا
بجان دادن نقی خورسند و قاتل سرگران از وی
تو می آئی و هر دم مضطرب دل میجهد از جا
حسن در پرده محال است که ماند پنهان
دل رود در پی آن دلبر و اشکم در پای
بیشتر که بیخود اکنون بگشتم سوگند

چو بهاری که وقت مرگ ایشان تازه میسازد
کوهکن آخر به زور این قدم را بدنام کرد
که زور بر آتش سوزنده آب از چوب تر گیرد
با هیچ کسی در صدد ناز در آید شد
ما هم زده یک چند نشستیم بسر راه
سر به پیش افگنی و چشم بالا نکنی
پادشاهی زغلامی بدری از سری
عوض روز قیامت شب تنهائی را
یاد آن دوران که عاشق قوت تدبیر داشت
وای بر جان گرفتاری که بندش بر دل است
ما را شنیدم حاجت این پیچ و تاب نیست
خندید زیر لب که ارادت مقدم است
وقتی گشت رحم که تیر از کمان گذشت
با آنکه هر سوال مرا صد جواب بود
خون مظلومان خداوندان این کشور خورند
کم حوصله از لذت پیغام بمیرد
نمیدانم بجز تسلیم در بسمل چه میباشد
چو دام افتاده مرغی بر سر صیادی آید
غنچه گل گردد و گل نیز به بازار آید
طفل رسمی است کهن کز پی دیوانه رود
کسی که خورد قسم سرها بپای من

نکهت محمد یوسف برهانپوری شاعر خوش سلیقه و موجد اشعار انیقه بود از نژاد طائفهٔ چک
باشد که پیش از عهد اکبری سلاطین کشمیر بودند از پیشگاه محمد شاه پادشاه مخاطب بسخنور خان
بود این دو بیت از وی ست

نگردد رفعت دنیای دون پی کشمکش حاصل — بگردون خیمه را چندین طناب افتد که برخیزد
تغیر بین که بتن نقش بوریا دارم — الو کشیده که وار قبای عریانی

نظام دست غیبی شیرازی نسق ملک سخن طرازی و نظام قلمرو نکته پردازی ست در عهد
سی سالگی دنیای پنجروزه را وداع کرد و این سانحه در سنه ۱۰۲۹ واقع شد خوابگاهش حافظیه شیراز
سحاب کلکش باین آبداری گهری افشانده

دلم را عشق گرداند بگرد چشم پرکارش — چو آن عرقی که گرداند کسی بگرد بیمارش
ز دنیا یکسر مو غم نباشد اهل دنیا را — که دلگیری نباشد از قفس غنان دنیا را
گر فلک با من هم آغوشش نماید دور نیست — باغبان بر چوب بندد گلبن نوخیز را
چشم چون بی عشوه کرد اول بسوی خویش دید — باده خود خورد ساقی ساغر لبریز را
دل کر افسرده شد از سینه بیرون باید کرد — هر چه چشم نه پرست نگه نتوان داشت
من آنم غم که باشد آشنایم سایه پرگی — تو از جنبش بادی هوائی فتانان کردنی

نظیر مشهدی عندلیب بهارستان عدیل طوطی شیرین گفتار در سنه ۱۰۲۶ احرام بیت الله بست دراثنای مسیر
هند گشت و بشهر بیجاپور رسید و در سلک مقربان عادل شاه انخراط یافته آبروان معانی را
باین قسم سرکار میکند

نگذاشت زسامان تنم حسرت جدائی — چندانکه نگاهی شوم و از نظر افتم
در سلسلهٔ بال فشانان هوا — ...شده دار از نامه ... بال ... شکست

نادم لاهیجانی سرخروئی معرکهٔ شعراست اما از شکست نفس نادم تخلص میکرد و صدر آرای
مجالس فصحاست لکن از فروتنی در صف آخر می نشست الکن طلیق اللسان بود و قصب السبق

از زا یفنان بعشار زبان آوری می ربود از دیار خود بممالک دکن افتاد و بعد چندی بصوب بنگاله خرامید و از انجا بعظیم آباد حرکت کرد آخر باصفهان معاودت نمود و همانجا مرحلهٔ آخرت پیمود ریحان سخنش در سرزمین ورق چنان سبز شده است

در کعبه اگر دل بسوی یار نباشد — احرام کم از بستن زنار نباشد
هرگز این طفل مزاجی نرود از یادم — گر بتابوت روم شوخیٔ گهواره کنم
باعث جلوهٔ گل دیدهٔ بیدار من ست — بلبلان شور برآرید که خوابم نبرد
هنوزش رنگ طفلی هست گل چیدن نمیداند — بدامن آشیان بلبل از گلزار می آید
بهر طرف که فرو هشته زلف بجز اسے — گمان برند که صیاد دام بر دوش ست
نام من هر که برد باعث بدنامی تست — رفتم از خاطر خلقی که تو از یاد روی
دلم در وصل از تاب رخ جانانه میسوزد — فروزد گر چراغ تیره بختان خانه میسوزد

نادم

نادم هراتی سرخروی معرکهٔ سخنوریست از وست

در خانقاه وحدت ذکر مخالفت نیست — چون تار سبحه یکحرف از صد دهن برآید

نذری

نذری از طائفهٔ شاملوست بیشتر در عراق بخدمت امرا بسر برده این رباعی از وست

رباعی

نذری که ببزم وصل ساغر می زد — لاف یاری چو ستمگر می زد
دستی که بدامان وصالت زده بود — دیدم که نشسته بود بر سر می زد

نزاری

نزاری از اهل قهستان ست از شعرای پاکیزه بیان و فصحای بلاغت عنوان بود جامی در بهارستان در ترجمهٔ خواجه حافظ شیرازی گفته سلیقهٔ شعر وی نزدیک ست بسلیقهٔ نزاری وفاتش در ۷۲۰ بوده دیوانش بیست هزار بیت خواهد بود از وی ست

آوازه در افتاد که تائب شدم از می — بهتان صریح ست من و توبه کجا کی
از دوست تقاضای که پیغام آورد دیده ست — انصاف میدهم که کم از جبرئیل نیست

رباعی

در مذهب عاشقان قراری دگرست در مسیحی عشق را خماری دگرست
هر علم که در مدرسه حاصل کردیم کاری دگرست و عشق کاری دگرست

ناظم هروی عمدهٔ ناظمان جواهر معنی و زبدهٔ علی بندان عرائیس سخندانی ست در خدمت عباسقلیخان بن حسن خان شاملو اعتبار عظیم داشت برهان استعدادش مثنوی یوسف زلیخاست که یوسف سخن را از چاه زندان وا رهانیده و بمصر بلند پایگی برده بر تخت نشاند سنبل شعرش کاکلی می افشاند

خواهم که زحشر بدعمل زاهد پی کنم تسبیح تازیانهٔ گلگون می کنم
ز سیر باغ و زندان بر نیاید کام سودایم نه شاخ سنبلی بر سر نه زنجیری است در پایم
کی تا چند خواب ایمن است غفلت ناله سر کن سر مینای دل بگشا داغ و دیدهٔ تر کن
پیاله می ازین شیوه آبرو دارد بدستگیری افتادگان ز پا ننشین
قطرهٔ آبی که خونی شد و بر خاک ریخت آدم خاکی چه طرف از عالم ایجاد بست
بیقراری عضو عضوم را بکام دل رساند زخم تیغت بر تنم چون ماه نو بسیار شد
بسکه از بی اعتباریهای خود شرمنده ام آنچنان سوی تو می آیم که گویا می روم

نسبتی تهانیسری از شعرای عهد عالمگیر بود آرند و در مجمع النفائس نوشته که دیوانش قریب پانزده هزار بیت بلا حظه در آمد در اواسط سنه الیه دار البقا آرمید از وی می آید

جدا از ما دل ما را بزیر خاک کشید این ستمزده در یک هزار تیغ خفت
سینه روزن بکنی چون زبرم خواهی رفت گر تو همسایه شوی رخنه بدیوار خوش ست
من سیر هم ز بوالهوس نمیرد اینها گل اقتیاز عشق ست
باور نمیشود که کسی این دل خراب معمور بوده ست که ویرانه کرده اند
دل بردی و با ناله بکردیم ز هر سو فریاد برآمد که کسی دل ز کسی برد

می آمدی و چشم تو بر چشم من افتاد ... زانگونه که مستی بزند سینه بسینه

نجیب کاشانی نامش نور است برازی میکرد آز وست

جور فلک کشد و لم گر ز غمت رها شود ... دانه ز برق چون رهد طعمهٔ آسیا شود

نامی سبزواری سخندان نامی و معاصر جامی در فن انشا و خط نستعلیق دستگاه داشت آز وست

لا فد بخطت نافهٔ زهی بے سر و پائے ... غماز سیه کاسهٔ باد ربخطا سے

نسبت فارسی در عهد شاهجهانی بهند آمد و با جعفر خان بسر می برد این شعر از وست

جان عزیز ست ولیکن بسخن جان نرسد ... حیف بر جان سخن گر بسخندان نرسد

نظام خراسانی از فضلاء عهد امیر علی شیر بود آز وست

بد و در روی تو نام بت پرست میگویند ... چگونه همه ای بت من هر چه هست میگویند

نویدی شیرازی سروش عالم نکته طرازی ست بسیار خوش فکر بود زمزمهٔ کلامش نوید

لطافت سیدهد است

نه همین گل بچمن عاشق رخسار دوست ... دل هر خوبان همه یکدستهٔ گل بستهٔ اوست

نه همه نور چو بر دیده عالم دستش ... شمع ایجاد نه سر انگشت حنا بستهٔ اوست

نویدی سمرقندی طبع نظم ارجمند داشت آز وست

بشکر خنده ترا تا دهنے پیدا شد ... عاشقان را بتو راه سخنی پیدا شد

چو آب زندگی هر سو که آن آرام جان گردد ... سر راهش چو گیرم از ره دیگر روان گردد

ناصح میرزا عرب تبریزی نکته طراز ممتاز ست و در سخنوران نامی سرفراز سخن او شنیدنی

و جرعهٔ جام او چشیدنی میرزا صائب گوید

این جواب آن غزل صائب که ناصح گفته ست ... تا لب ساغر بخون من گواهی میدهد

در عباس آباد متوطن بود و بشیوهٔ تجارت اشتغال داشت سواد کلامش سرمه در چشم

ورق میکشد

نجیب
نامی
نسبت
نظام
نویدی
نویدی
ناصح

بسر زلفش نگر و با چشم جادویش
که از دو سیل سیاهی رمید آهویش

در زندگی بمرگ کشیده ست کار ما
خواب گران نا شده سنگ مزار ما

در حقیقت دل بی زخم ندارد مغزی
پسته را که نباشد لب خندان پوچ ست

رباعی

نادان غلطش ز مستی رای خود ست
بی قدریش از پستی کالای خود ست
بر مرکب چوبین چه شود طفل سوار
خوش ساعی و بدنامیش از پای خود ست

ناصر

ناصر تخلص نواب نظام الدوله ناصر جنگ شهید خلف نواب آصفجاه والی حیدرآباد دکن شاگرد میر آزاد بلگرامی جوامیر دین پرور عدل گستر نامی بود مشق سخن کرده و بغواصی فکر از بحر سخن گوهر آبدار برآورده این چند بیت از وی ست

کدام گل به چمن گوشهٔ نقاب شکست
که شبنم آینه بر روی آفتاب شکست

ای دل ز زلف یار بدیوان گرفت
سررشته ز عمر ابدی توان گرفت

گر بیخودی بمیکده فال سفر زند
از چشم مست یار بلد میتوان گرفت

ای شوخ هوای صیدفگن تیر نگه را
این ناوک بیداد بکار جگری کن

مرنجان خاطرم جانان مزاج نازکی دارم
تو گر از حسن مغروری من از عشق تو مغرورم

از گل گوشهٔ دستار بخود میبالد
قد او تازه نهالی ست که من پیدا ام

ای یوسف عزیز در آغوش من بیا
بوی خوشت رسید تو هم در وطن درآ

نه امروز ست ما را زین قفس آهنگ آزادی
درون بیضه میکردیم مشق پرفشانی را

نگاه و اتفاقی میکنی بر من سرت گردم
تو ای جان از کجا آموختی این قدردانی را

در یک نفس چو صبح بتاراج رفته ایم
دریافتیم چاشنی نوشخند را

با همه یکسان بود آمیزش روشندلان
بر خورد آیینه بر یکسان چه زشت و خوب را

تلخ رویی را مذاق حنظل و نخ بود
رنگ پایان ست پیدا چهرهٔ بشاش را

نمیدانم چه پا شد از گلستان نفع گلچین را / که بسیار از روان از چشم بلبل اشک خونین را

ناصحا کرو جان آسیب چشم خاکی نیستیم / همچو بوی می برآید از خم افلاطون ما

ناصر از ممنونی بال کبوتر فارغم / می برد تا یار رنگ رفته مکتوب مرا

آمی که در آمدن خویش حجابی داری / گر شب ماه نیامدی بشب تار بیا

آمدی دیوانه از صحرا بشهر ؛ / زخم سنگ کودکان جلوه‌ی گلدست

ناصر از بس بود مخمور نگاه مست او / جای صندل لای می بر جبهه بالیدن گرفت

سحر که پرتو حسن تو از نقاب گذشت / عرق ز جامهٔ زرین آفتاب گذشت

بسیل هیچ سیر نشد بجز خجالت ؛ / هزار بار ازین خانهٔ خراب گذشت

موسم پیریست مینا بد عصا / دست ما و گردن مینا خوش ست

قربان بوسه گر ز خطش بر گرفته‌ام / حکم جدید از لب خندانم آرزوست

خانقاه و مسجد و بتخانه را کردیم سیر / هیچ جا کیفیتی چون خانهٔ خمار نیست

کی بود در بارهٔ تاجر متاع خوش قماش / آنکه یوسف میفروشد کاروانی دیگر است

نیست در هیچ سری خواهش سودا ورنه / این زمان هم بجهان یوسف بازاری هست

در محفل سپهر ندیدیم امتیاز ؛ / بر آفتاب و ماه زحل را تقدم است

رشتهٔ عمر ابد شاید بدست آورده است / هر کسی بر مرگ دشمن شادمانی میکند

اینهمه تعجیل در کشتن عاشق چرا / عاقبت پیش تو روزی جانفشانی میکند

ناصر که معترف به سهو خود نشد ؛ / فرزند خاص حضرت آدم نمی شود

نظام نواب عمادالملک نبیرهٔ نواب آصفجاه طبع نظم داشت این اشعار از وست

نظام

ز جوش اشک کن در دامن مژگان لآلی را / که در هر دم نباشد اعتباری دست خالی را

فلک بسیار بی لطف است نتوان جست از وی را / توان انداخت از طاق دل این مینای خالی را

بتمکین پیش می آیی تکلف میکنی با من / فراموش کرده هنگامه‌های خورد سالی را

ندوزند اهل دانش دیده بر بازیچهٔ دنیا — که جا در بزم طفلان ست فانوس خیالی را

لطف تو نیست معتبر تا که مراست تازه عشق — چند سحر بود شکوه بلبل تو خنده را

رفته بودم که دلی خوش کنم از سیر چمن — بلبلان منظر مرا سخت پریشان کردند

وابکیدم عقدهٔ عمری از آن شمشیر شد — تیغ کج گر راست پیچی ناخن تدبیر شد

ندیم کشمیری هم طرح غنی بود و مبرّا از کبر و منی آز وست

ذوق مردن بود اندک چو هوس بسیار ست — خواب کم رود به انجا که مگس بسیار ست

نجیب نور الدین محمد کاشی باصفهان آمده بوسیلهٔ آشنائی میرزا ابراهیم مستوفی الممالک اشتهار یافت و صاحب منزل و سامان شده سکنی اختیار کرد تا آنکه بمرض فالج درگذشت در سخن از اقران و اشباه خود کمی نداشت بلکه بطرز شاعری آشنا تر بود و این ابیات از وست

نفروخته ست کس بتر از و متاع حسن — خود را بمهر و ماه چه سنجی که ننگ تست

من نقد دل بدست تو جاهل نمیدهم — تا ضامنی بمن ندهی دل نمیدهم

عجب دارم که ابر رحمتم نومید بگذارد — که من عمری بامید کرم تقصیرها کردم

نی ناله ماند در دل و نی آه در جگر — دیگر مرا بخاطر تو آورنده کیست

دارم بتی بجلوهٔ دل سنگ آب کن — از عکس خویش آینه ها حباب کن

نصرت دلاور خان نام اصلی او میر محمد نعیم ست وطن اسلافش سیالکوٹ از توابع لاهور پدرش عبد العزیز در سلک نوکران خلد مکان منصب دو هزاری داشت و وی بفوجداری رانجور از توابع بیجاپور مقرر بود آخر کار با نواب نظام الملک بسر می برد و بمزید احترام اختصاص داشت در ۳۹ سال بسر البستان بقا خرامید نصرت اقسام شعر خوب میگوید و مضامین مرغوب می بندد

دیوانش مرتب ست این یواقیت از ان معدن استخراج میشود

بسکه بیدار و حیا در پرده محجوب مرا — دیده بیگانه داند محضر مکتوب مرا

مژگان بهم نیاید دلدار بی نقاب ست — کی خواب میتوان کرد در خانه آفتاب ست

بلی ابروی تو از نظرم تیر میپرد | این تیر بی کمان چقدر دور میپرد
بیحاصلی که یک در و صد در وا نجشند | چه میشود دل ما را اگر بما بخشند
نیست ممکن که برد بیتو دمی خواب مرا | میزند دست بپهلو دل بیتاب مرا
چشم پوشیده توان کرد سفر | چقدر راه فنا هموارست
شیشهٔ ساعت بود آئینهٔ دنیا و دین | گر یکی آباد گردد دیگری ویران شود
بر زمینی که از غبار نشست | خاک بر سر گر آسمان نشود
بیتهی رسید هم از ترک دنیا | نشد آنچه از دست از پشت پا شد
بروشن دلان یاری نمی آید ز یاران دیده ام | سایهٔ هم در زیر پا گم میشود وقت زوال

فنی

نورالحسین فنی نبیرهٔ میر آزاد بلگرامی ست گاهی بیکم ارشاد شعر نظم میکرد از وست

بی انیسی آمدیم از خانهٔ دنیا برون | چون شرر تنها سفر کردیم از خارا برون

پسر شاه امیر حیدر نبیرهٔ میر آزاد از هم طبع نظم داشت و موزونیت از جبههٔ بیدارش تابنده بود

این ابیات از وست

نمی بینم ازو میداد گاهی مهربانی هم | بحالم سخت دشوارست هجران زندگانی هم
رود دولت ز ارباب غنا آهسته آهسته | کند گل میشود از مس طلا آهسته آهسته
بزرگان را بود دایم بکف سر رشتهٔ تمکین | گذارد فیل در رفتار پا آهسته آهسته

ناجی

ناجی میر محمد حسین مصقلهٔ فکرش زنگ از آئینهٔ خاطر نازک خیالان میزداید و سحاب طبعش غبار کدورت از ساحت ضمیر صافی مشربان میرباید در اصل از سادات بود و خودش بدهلی متوطن شده و در عهد فرخ سیر بمنصب هفتصدی و دیوانگی گوالیار رسیده و بسنهٔ [illegible] ازورق حیاتش بگرداب فنا افتاد طوطی سخنش چنین میسراید

در خیالت همچو گل آغوش دل وا کردنی ست | پرده از روی تماشایی تو بالا کردنی ست
در لباس عاریت جانی که داری از تو نیست | گر توانی دست بشا گیر گره وا کردنیست

خانه خراب آرزوست حال دل حزین مپرس
همچو حباب از هوای شکند بجوی تو

میروم از خویشتن اما نمیدانم کجا
می برد زور طپید نهای دل سوی کسی

نجات

نجات میر عبدالعالی از سادات اصفهان ست و منشیان شاه سلیمان صفوی با آنکه عمرش
از هشتاد گذشته طبع جوانش شگفته تر از گلزار و طرب افزا تر از خندهٔ نوبهار بود کلیاتش

قریب بده هزار بیت بوده باشد این چند بیت از دیوان اوست

سحر که از تف دل آتشم بجان میسوخت
ز قصهٔ المم شمع را زبان می سوخت

ز گرمیهای یار خود من دل ریش میسوزم
چو شمع انجمن از نور شمع خویش میسوزم

ای زهد سالهاست که شرمندهٔ توام
گر عاشقی امان بدهد بندهٔ توام

آسوده جان شدم ز دم و اپسین نجات
آخر کشیدم آن نفسی را که خواست دل

در موج شعله حال لب یار را ببین
این کافر مخلد فی النار را ببین

یکشب سری بخانهٔ ما بیکسان بکش
گریان بروز ما و در و دیوار را ببین

گفت سخت عظیم ست بچشم تو نجات
وسعت رحمت حق را تو چه پنداشته

نثاری

نثاری تبریزی مردی آرمیده و حریفی جهاندیده بود شعر بسیاری وارد از وست

فغان از آن که بر هم نا نشسته طعنهٔ غیر
بیادش آید و بی اختیار بر خیزد

رحم بر من میکند دشمن تکلف بر طرف
من حریف اینقدر بی اعتباری نیستم

نسبتی

نسبتی از شعرای مشهد رضوی ست مدتی در آذربیجان ساکن بود آخر در اردبیل مدفون
گشت از وست

میرفت و عالمی نگرانش ولی کسی
رشکم بدل فزود که تاب نظر نداشت

غائب ز دیده نا شده جان داد نسبتی
بیچاره تاب هجر ازین بیشتر نداشت

می نگری زمان زمان روز وصال سوی من
تا شب هجر سوزدم حسرت هر نگاه تو

نافع

نافع قمی طباخی میکرد آخر طبعش بآن راضی نشده خود را در سلک موزونان در آورد این

اشعار از و بخوش آمده

با هر که حرف دوستی اظهار میکنم — خوابیده دشمنی ست که بیدار میکنم

یک سر رشته و چو دو سر دیگر عدم ست — نیست فرقی بمیان این چه حدوث و قدمست

نرگسی ابوالمکارم ابهری در هرات بیشتر گذر میکرد و آخر بقندهار رفت و در سنه ۹۲۸ بعمر شصت سالگی درگذشت در نظم طبع خوشی داشت از وست

تیری که افگنی اگر از دل خطا رود — دل تیر را نشانه کند و ز قفا رود

ناجی میر معصوم خان ترمذی وارد هند گشته متوطن بهکر شد و از طرف اکبر پادشاه بسفارت پیش شاه عباس ماضی والی ایران رفت و با شفائی و فکری و اوحدی بزم صحبت گرم ساخت و در سنه ۱۰۱۵ در بهکر بمرد از وست

امشب نه سوز سینه چو شمعم مهلت ای اجل — خاشاک نیم سوخته مهمان آتش ست بپا

چون گریهٔ من دید نقصان کرد چشم — پیداست کاین گریهٔ من بی اثری ست

ناجی مولوی حاجی تراب علی خیرآبادی عباسی کتب درسیه از معقول و منقول بخدمت سید عبدالواحد و مولوی غلام امام گذرانیده و مشق سخن پیش میرزا قتیل کرده و بکلکته رفته برفاقت حکام طایفه سیر ایران و عراق عجم نمود و بکلکته باز آمده مدرس مدرسهٔ کمپنی شد و بزیارت حرمین شریفین شتافته وقت مراجعت در مقام یمن بسنه ۱۲۴۱ سفر آخرت گزید از وست

سحر از جنبش شمشاد بگلگشت چمن — یادم آمد روش قامت دلجوی کسی

هر زبان دست کشان می برد هم خندهٔ شوق — اثر پی سجده بطاق خم ابروی کسی

نیست از بخت بدم چشم امید آنکه بود — دست در دست و سرم بر سر زانوی کسی

نصیبی گیلانی از وطن خود به تبریز رفته بشیوهٔ حلوا فروشی قیام داشت با فغانی آشنائی و از جا سخنش محفوظ گشته بملازمت سلطان یعقوب رسانید و فاتش در سنه ۹۴۰ بوده از وست

دلی دارم خراب از التفات چشم بیمارش — همه از جور رحمی ترسد و من از لطف بسیارش

خوش آنکه دور افتاده ناگه بیار خود رسید　　　دستی که بر سر میزند در گردن یار آورد

نسیمی حسینی شیرازی صاحب فضل و حال بود او را بتهمتی مسلوخ ساختند از وست ؎

دست رنگین ز رقیبان بد اندیش بپوش　　　تا ندانند که خون دل ما ریخته ها

نورجهان بیگم دختر خواجه ایاس و محل جهانگیر پادشاه بود شاه بنابر فرط محبت و عشق که با او داشت مهام تمام مملکت هند بقبضهٔ اقتدارش داد و مشیت امور سلطنت بفکر و دستخط و مهر او میشد. نورجهان زنی شاعر طبیعت خوش مذاق حاضر جواب عالی دماغ بود این ابیات

از وست ؎

گشاد غنچه اگر از نسیم گلزارست　　　کلید قفل دل ما تبسم یارست

نه گل شناسد و نی رنگ و بو نه عارض و زلف　　　دل کسیکه بحسن و ادا گرفتارست

دل بصورت ندهم تا نشده سیرت معلوم　　　بندهٔ عشقم و هفتاد و دو ملت معلوم

بنا ابدا هول قیامت مفکن در دل ما　　　هول هجران گذرانیدیم و قیامت معلوم

بقتل من اگر شاها دلت خوشنود می‌گردد　　　بجان منت ولی تیغ تو خون آلود میگردد

نطقی نیشاپوری دانا و ملا قیدی ست بسیار خوش نطق عالی طبع بود با حکیم شفائی مشاعره و معارضه کرده و بلطائف مرغوبه حکیم را مغلوب ساخته ظاهرا بهند آمده و با قدسی صحبت

داشته از وست ؎

خارم ولی گلاب ز من میتوان کشید　　　از بسکه بوی همدمی گل گرفته ام

ناطق گل محمد خان مکرانی از موزونان زمان حال و شاعران شیرین مقال است از دیار خود هجرت بهند کشید و شطری از عمر در بلدهٔ لکهنؤ بسر برد و بمدح محمد علی شاه و امجد علی شاه و امرا دولت قصاید فراوان پرداخته درین نزدیکی او ان شاعری باین ذهن رسا و فکر آسمان پیما از ولایت باین مملکت نرسیده گل محمد خان ناطق مکرانی تاریخ وفات اوست که مطابق سنه ۱۲۶۳ هجری می‌شود جواهر سنگه جوهر شاگرد ناطق دیوان مختصری از سخن او فراهم

آورده و جوهر معظم نام تاریخی گذاشته این چند گهرهای بیجا از بیت المال طبع او زیور بیان کرده می شود

زکام از نکهت گلهای باغ خلد می آید — دماغ عندلیبان قفس پرورده اورا

نمیدانم شهید تیر مژگان که شد ناطق — کفن از پردهای چشم کردند آهوان اورا

خون صد توبه بریزیم و محابا نکنیم — عفو قاضی شده در محکمهٔ داور ما

فارغ از آفت ما باش که با خصم خودیم — ز آهن تیشهٔ فرهاد بود خنجر ما

گر چو بلبل کلبه از خار و خس باشد مرا — گشتنی باشم اگر گلشن هوس باشد مرا

تا چه آید بر سرم از دست بر دعافیت — گر نه بیدادت ز شفقت دادرس باشد مرا

آهنین دل نیستم یارب چرا در راه عشق — ناله بی تاثیر مانند جرس باشد مرا

بعد قتل من خدا را خنجر از خونم مشوی — اینقدر رحم از تو ظالم ملتمس باشد مرا

کی میسر میشود مرغان باغ خلد را — این فراغتها که در کنج قفس باشد مرا

در دهر بدولت نگراید هوس ما — بر شربت دنیا نچسپید مگس ما

جان بازد اجل گر بچکانند بکاوش — یکقطره ز زهر آب گداز نفس ما

هر مرغ که پر زد بتمنای اسیری — اول بشگون کرد طواف قفس ما

حرف هوس بوسه چو تبخاله گره ماند — از گرمی حسنت بلب ملتمس ما

زندانی دل بسکه شد از وحشت خویت — کرده ست فراموش ره لب نفس ما

فریاد نگویی که بگوشش نرسیده ست — ناطق بتغافل زده فریادرس ما

حکم غم یارست که ما زنده بمانیم ورنه — در زود نمردن گنه از جانب ما نیست

ما امت عشقیم بجز حسن پرستی — پیغمبر ما گفته دگر کار روا نیست

نگذار و بمکیدن لبت آن غمزه بلی — نیش زنبور سپاه عسل زنبورست

قسمتم بود که بستی سر من بر فتراک — ورنه ظالم ز تو این رحم بغایت دورست

نی غم دهر و نی غم ایامی هست
ای خوشا دیر که خوش گوشهٔ آرامی هست

منکه بستم ز پی عشق چه دانم که بدهر
شورش کفری و هنگامهٔ اسلامی هست

دام بر چین ز رهای کنگرهٔ قصر بهشت
مرغ دل صید تماشای لب بامی هست

منم آن پیر که از سلک مریدان من است
هرکجا زیر فلک میکده آشامی هست

سینه ام را بنسیم سحری دریاب
که درین تازه چمن غنچهٔ دل نامی هست

از بسکه طالعم به تنزل نهاد رو
آتش ز شمع تربتم اندر کفن گرفت

گر خضر کامیاب شد از چشمه رشک نیست
داد از کسیکه کام ز چاه ذقن گرفت

رفتم به پیش داور محشر بداوری
او نیز جانب بت بیباک من گرفت

چگونه جان بسلامت برم ز سفاکی
که بر درش ملک الموت بسمل افتاده است

جرس بناله ندانم مقلد دل کیست
که ناقه بیخود و لیلی ز محمل افتاده است

گذشت موسم و رفتند همرهان و هنوز
سفینهٔ من مسکین بساحل افتاده است

بکف تیغ جفا باز آن وفا بیگانه می آید
شفاعت پیشگان رحمی که بیرحمانه می آید

درون تفسیدهٔ عشق که ام یارب که آه من
برون از دل بسامان صد آتشخانه می آید

سرایت کرد امشب نکهت زلفش چنان در بزم
که بوی مشک از خاکستر پروانه می آید

خبر گیر ای امام شهر از کیفیت زاهد
که از مسجد صدای گریهٔ مستانه می آید

لبت اگر به تبسم نمک فشان نشود
دل و جگر به چه امید کس فگار کند

سبک ز دل هوس عشرت جهان برخیز
مشو بخاطر ازین بیشتر گران برخیز

بزیر جوش چنان گرم کاتش است آتش
شتاب از سر این شعله چون دخان برخیز

فراغ کنج قفس از فضای باغ مخواه
سراغ دام کن ای مرغ ز آشیان برخیز

گرفت روی زمین را سرشک گلگونم
تو نیز ناله بتسخیر آسمان برخیز

دمید صبح و گل از خفت غنچگی برخاست
تو هم بذوق صبوحی ز پرنیان برخیز

ستاره سحری سوی الست چشمک زن — قدح گرفته بکف همچو آسمان بر خیزند

بهیچ صومعه زاهد نشسته پیرت ی — دشتها چه نشین همی کش و جوان بر خیزند

شرابی است که گشتی اسیر غم ناطق — که گفته بود ترا کز دبستان بر خیزند

بتحیا بان چمن سرو من از ناز خرام — چند خمیازه بقد تو کشد آغوشش

شد لبالب قدح عمر من زار و نشد — که قدح وار نهم لب بلب می نوشش

ای عزیزان وطن دست بشوئید از من — کشته‌ام کهنه صم و سبزان گلابی پوشش

ناطق آن طفل کنون حرف تو کی گوش کند — باش تا خط سیه فام بمالد گوشش

ناطق ابنای روزگار گراند — خود به گوش بر فسانه خویش

خموشی ترجمان عرض بیداد ستمگر را — زبان در سر مه خوابانیدم آن تیغ سیه تابش

الهی جذبهٔ بیداری بخت نشد هم را — فلک تا چند دارد کوچه پیمائی رگ خوابش

حذر ای آسمان کامشب به پرخاش بیان بستم — پر و سوفار و پیکان باز بر تیر فغان بستم

دو او دستم اکنون ور دگر دو یا دو دو رانی — که از مرهم کافور بر زخم کتان بستم

بقربان ادب دوش از پی خواب سگان او — گلو تا صبحدم افشردم و راه فغان بستم

ز رشک آخر چسان بینم که خون دیگران ریزد — بطفلی آنکه شمشیرش من او دل بر میان بستم

دو دستی زد بفرق تیغ و من از اندیشهٔ جوهرش — نگاه عجز پوشیدم زبان الامان بستم

خوش آن غیرت که چون آهنگ گلگشت چمن کردی — بگلشن پیشتر رفتم نگاه بلبلان بستم

بشاخ گل نشیمن ساختن بر بلبل ارزانی — که من در چنگل شهباز خونریز آشیان بستم

حدیث لذت لعل حلاوت دستگاه او — بشهد افگندم و شکر فروشان را دکان بستم

صبا از جانب ناطق سلامی خاک بگران را — که من چون غنچه دل در گلشن هندوستان بستم

رفتم که باز سجده بدان آستان کنم — خود را شریک غالب هفت آسمان کنم

هم تا صبور کرده مرا شوق هم شنود — هم قاصدیت قسمتم و هم قصد جان کنم

تا آمدم بشهر وجودم شب غمت ها | گردش بسپهر کوچه بهر استخوان کنم
خلقی ز دست شیوه فنا شد بجان رسید | آفاق را بهم زدم و زار الامان کنم
ناطق ز طوف کعبه نشد کام من روا | رفتم که باز سجده بر آن آستان کنم
ساقی آن می که چو یک رشحه از آن نوش کنم | همه او گردم و از خویش فراموش کنم
میکند کسب صفا دُر ز سویدای دلم | بسکه اندیشهٔ آن صبح بناگوش کنم
چه بهشت است که بیخود شوی از باده وصل | چارهٔ خود ز تو از حسرت آغوش کنم
تا بکی شکوه ز بیمار من انشاء الله | هر ترا امشب ازین بار سبکدوش کنم
کی بود کی که ز نقش قدم پاک سگت | تربت ناطق خون ریخته گلپوش کنم
چند رانی سخن از مهلت قتل ناطق | این نه حرفیست که تو گوئی و من گوش کنم
شمع از سوختن خویش شکایت میکرد | وانمودم دل سوزان و خموشش کردم
بدل مرده نه بخشید حیات آب خضر | زنده از خاک در باده فروشش کردم
یاد آن طالع فرخنده که دشنامم داد | طلب بوسه اگر از لب نوشش کردم
دیگران سرم که گدایانه بدرت | خود را ستم کش سگ و دروازه بان کنم
تا قتل عام طائفهٔ خود می کنند | دردِ ترا بکشور دل حکمران کنم
آخر بگوشهٔ قفس است جای من | بر شاخسار سدره اگر آشیان کنم
یارب سعادتیکه جبین نیاز را | من بعد وقف سجدهٔ آن آستان کنم
نیم بسمل بهلم یکدو نفس تا که بگور | حسرت لذت بسیار تپیدن ببرم
هست از شوخی پرواز من آگه صیاد | نیست بیجا شکند گر بقفس بال و پرم
کو غارتی که جبه و دستار شیخ را | بفروشم و تهیهٔ رطل گران کنم
وارهم امید جائزهٔ نیم جز عشقه | زاهد چرا نه خدمت پیر مغان کنم
همه از بام و درش ظلمت عصیان بگریخت | چون بطاعتکدهٔ شیخ سیه کار شدم

بخط ساغری خط غلامی داده‌ام چه / فارغ از کشمکش سبحه و زنار شده‌ام
خواب دیدم که خورم آب حیات از دستش / تیغ می راند بحلقوم چو بیدار شده‌ام
پای درین ره ز من آموز شنا را که زدم / غوطه در قطره و از بحر پدیدار شده‌ام
گر خلم در دل یاران منافق چه شگفت / گل بدم از اثر صحبتشان خار شده‌ام
توبه از باده در ایام جوانی کردم / اول مستی من بود که هشیار شده‌ام
چه توان کرد بقسمت که ز قسمت ناطق / تو شدی زاهد و من رند قدح خوار شده‌ام
بیک پیمانه ساقی کرد بیهوش آنچنان دوشم / که از محفل حریفان چون سبو بردند بر دوشم
صد دشت آنطرف ز عدم بال میزنم / ای بیخبر بگیر ز عنقا نشان من
یاران بفکر مرهم و غافل که هر نفس / خمیازه میکشد نمک از زخم جان من
ای بوالهوس که دوخته دیده بر رخش / غیرت بگیر از مژه خون فشان من
بیرون نمیرود ز دلم مهر خسرخان / گو چرخ و صد چو چرخ شود خصم جان من
خوان هزار وعظ بگردون گرفته ست / صد آفرین بجرأت گوش گران من
جان بر لبم بفهم نیاید بیان من / کس جز چراغ صبح نفهمد زبان من
صد پاره باد دل که ببزم تو از طپش / صد پاره کرد پرده راز نهان من
در دل تنگم ز گرد غم بیابانی ببین / در بساط قطره سامان طوفانی ببین
در شب هجرت ببزم سینه‌ام یکره خرام / از دل پر داغ من سر و چراغانی ببین
آخرت بهر کشتنم تیغ جفا زد بغیر / از وفا برگشتن برگشته مژگانی ببین
سلطنت گر میل داری خاکساران از او / خدمت موری کن و خود را سلیمانی ببین
از سفر باز آ و ناطق را ز درد فرقتت / پای تا سر همچو شمعم چشم گریانی ببین
بوالهوس تحسیند ز ندالاف محبت بیرت / امتحانش دو سه روزی بجفا کاری کن
هوس گوشه میخانه مکن زاهد شهر / تو بمحراب نشین مشق سیه کاری کن

کیمیا ساز گری تو ولیکن چکنم | که مس من نکشد منت اکسیر کسی
سر گران میگذرد یار ز اغیار امروز | کرده تاثیر مگر ناله شبگیر کسی
مرغ جان از قفس قالب ما ناطق | کرد پرواز ولیکن به پر تیر کسی

رباعی

ناطق چو بلا به هر بد فال شدی | دور از وطن و عیال و اطفال شدی
شاعر شدنت بهر فلاکت کم بود | کاهی خانه خراب بازرمال شدی

بر سر بام بیا گوشه ابرو بنما | روزه داران جهان منتظر ماه نواند
استخوان ریزه مجنون مفکن پیش هما | کین تعلق بجناب سگ لیلی دارد
پرده چشم خود ای فاختگان فرش کنید | که بسیر چمن آن سرو روان می آید
رهین منت خوی تو ام که هر نفسم | بخشش ستم تازه شد سزا رکند
چنان تاثیر بگرفتاز نگاه مست و تیرش | که بوی باده می آید ز خون زخم نخجیرش
پیاله بر کفم و محتسب ز دیر گذشت | رسیده بود بلائی و لی بخیر گذشت

نیّر نواب محمد ضیاء الدین خان بهادر دهلوی بن فخر الدوله نواب احمد بخش خان بهادر والی فیروزپور جهرکا از یکه سخندانی و پادشاه ملک معانی و معانی بست در فارسی نیّر و در اردو و ریخته رخشان تخلص میکند امروز دهلی بوجود با وجودش و رنازست و زمره شعراء با سخن تمکینش دمساز علاوه قرب قرابت نسبت تلمذ با میرزا اسد الله خان غالب درست دارد و در انشاء نثر فارسی و انشاء نظم دری فیض سخن از عرش برین می ستاند تحریر سطور روزیکه طالب علم که بدهلی وارد شد بکرار او را دیده و با فرزند مرحومش شهاب الدین خان سر رشته الفت بهم رسانیده حیف که آن نوجوان بالغ قابلیت خدا داد در زمانه غدر چند جیها آباد از لباس حیات مستعار عاری گشته پدر بزرگوارش هنوز رونق انجمن آن شهرست واز فضائل جهوزی(؟) و فنونی بهره ور از چند بیت او بنا بر حذف الطول در تحت اشعار افتاده

نیّر

مکن هلاک که شادم بنارسائی خویش   بروی من نگشا چشم اعتبار مرا
نمود تیره چو شب روی روشنان سپهر   بخاک سای سر نخوت غبار مرا
کنی نه گر قدمی رنجه خنجری بفرست   مخواه در شب هجران تهی کنار مرا
گشود گر خم زلفی دلی دران بستم   که داده اند درین جبر اختیار مرا
خوش می برد بخواب عدم قصه مختصر   افسانه درازی شبهای تار ما
جام شراب برکف و نوشین لبی ببر   دیگر ز حق بگو که ترا التماس چیست
نیم نقاب گر نگند از رخش نسیم   وجه بباد دادن هوش و حواس چیست
نگشاند ز سوز جگرم دوش بر خود   خواهم که بخنجر بگشایم جگر خود
چون آمده ایم از عدم آسان بود اکنون   پیمودن راهی که بود دلی سپر خود
رو خشم مکن هرزه چه بندی پی قتلم   بر دیده وران عرض کن اول کمر خود
شکسته طرف کلاه و گشوده بند قبا   چه بیخودانه بت میگسار می آید
بعرق ریزی بیفاید بخیه گران   همچنان زخم جگر خنده زنان است که بود
روش دهر بیک گونه نباشد تیر   نه چنین بود که هست و نه چنان است که بود
این سر شوریده بر خشت لحد خوش آرمید   شد فرو دردسری کز بالش پر داشتم
گرد خاکستر سراپای مرا سوزید درون   شد غلط چشمی که من از دیده تر داشتم
آندم که نقش چشم و دهان کرد روزگار   خندیدن از تو بوده و از ما گریستن
هان ابر چشم قیس نه خارج از حیاست   بر مرقد مطهر لیلی گریستن
زین پس بضبط کوشم و سوزم بسوز اشک   فرسوده شیوه ایست همانا گریستن
تا ز تخم آتشی بچرخ آه مرا شرار کو   تا بهم این جهان بباد دیده اشکبار کو
تا تو ستیزه آوری من بره عجز لیسیرم   جور ترا کران کجا شوق مرا کنار کو

نواب تخلص محرر سطور راقم این حروف است نام اصلی او صدیق بن حسن بن علی حسینی بخاری

قنوجی ست باشتر دریوزه گر کوچهٔ فضلا و ریزه چین مائدهٔ مفسرین علما و محدثین نبلا ست
در بدایت شعور گاهی ماهی بر آستانهٔ سخن می نشست و گوش بر آواز و چشم در راه کلام موزون
میماند چندگاه ست که آئینهٔ ضمیر را از صور خیال غیر پرداخته و از بیت سخن با بیت الحزن یعنی
ماتمکدهٔ هستی خود ساخته این گستاخ شوخ چشم کیست که با وصف کج مج زبانی پهلوی شیوا بیانان
نشیند و با وجود تنک سرمایگی در بازار سیه متاعان دکانی برچیند عمرها در جلوه دل دیوانه گشت
و بجائی نرسید سالها در پی کاروان ناله افتاد بمقامی سر نکشید اما از انجا که گل را از خار و مل
را از خمار و فلک را از غبار گزیر و گریز نیست باین دستاویز حرفی چند از ترجمهٔ مستمند خویش بسر
یاران بزم همزبانی عرض میدارد و در رود این آوارهٔ دشت ایجاد و سرکن و برکن بزمین
کون و فساد از شبستان عدم در بزم وجود نوزدهم جمادی الاولی روز یکشنبه سنه یکهزار
و دوصد و چهل و هشت هجری دست بهم داد موطن و منشای او محلهٔ شیخ پوره واقع بلدهٔ کهن سال
قنوج از سرزمین میان دو آب گنگ و جمن ست و نسبش بسید جلال الدین بخاری مخدوم جهانیان
جهان گشت بسلسلهٔ صحیح میرسد و منتهی بامام زین العابدین بن حسین سبط شهید کربلا رضی الله عنه
میشود و عشیرهٔ او هنوز بسادات بخاری شهرت دارد تحصیل علوم متداوله از چند اساتذهٔ مشاهیر
عصر خود کرده آنجمله علوم دانشمندی را در حوزهٔ درس صدر الافاضل مفتی محمد صدر الدین خان
بهادر صدر الصدور دهلی متخلص بآزرده بپایان رسانیده و فاتحهٔ فراغ خوانده و از خدمت
ایشان بعد اکتساب منطق و حکمت و فقه و علم ادب بطاقه سند حاصل نموده و سرمایهٔ فنون
درسیه بدست آورده و علوم طیبهٔ شرعیهٔ دینیه از تفسیر و حدیث و فقه سنت و اسماء رجال
و احکام بر مولانا شیخ حسین بن محسن انصاری قاضی حدیده مرتب گذرانیده و موفق بحصول
اجازت بر طریقهٔ انیقهٔ محدثین کرام ادام الله تعالی اقبالهم شده و نیز سند دواوین اسلام
از معاجم و مسانید و صحاح و جوامع و جز آن از مولانا محمد یعقوب دهلوی برادر مولانا محمد اسحق
دهلوی نزیل مکهٔ معظمه رحمهما الله تعالی حاصل نموده و استجازت ثالث از شیخ سهم مولوی عبد الحق

بن فضل الله ساکن قصبهٔ نیوتنی رحمه الله تعالی بدست آمد و همگی مشایخ و اساتذه در حق وی ادعیهٔ
نافعه بر زبان برکت ترجمان خود شان گذرانیده‌اند میدانم که این همه رفعت صوری و معنوی
و مزیت دینی و دنیاوی که حاصل روزگار من است برکات انفاس قدسی اساس این بزرگواران است
و هر چند این اسانید و سانید و اجازات صحیحهٔ شریفه فضیلتی بزرگ است و باین نوع که مرا حاصل شد
کمتر کسی را دست بهم داده باشد لیکن بعد طی این مراحل شطری از عمر گرانمایه در سیر و کار مطالعهٔ
اسفار و صحف کثیره اندر هر جنس بگذشت و تلمذ حقیقی با ائمهٔ هدی که عبارت از زمرهٔ اهل حدیث و
اثر است حاصل گردید و ملاحظهٔ مصنفات ایشان بابی عظیم از فهم و هدایت و درایت بر دل کشود
و نفع بی نهایت در هر باب بخشود خصوصاً مؤلفات حضرت شیخ الاسلام احمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام ابن
حرانی و تصانیف حافظ متکلم محمد بن ابی بکر بن قیم جوزی و نتائج طبع بدر ملت منیر سید محمد بن اسمعیل بن
امیر یمانی و مجامیع قاضی القضاة محمد بن علی شوکانی قدس الله ارواحهم و هر یکی از ایشان در عصر
خود یگانهٔ دهر و مجتهد زمان بود و تقلید احدی جز اتباع ادلهٔ صریحهٔ کتاب و سنت نمی‌نمود و این بندهٔ
شرمنده نیز درین رائی صواب انتما همعنان ایشان است و در مقام استقامت بر اتباع دلیل
بمحل اعلی و مکان رفیع الشان محمدی مشرب سنی مذهب نقشبندی طریقه است اگر چه هنوز دست
بیعت بدست کسی نداده است و جز از کوثر شارع علیه السلام آبی از سر چشمهٔ خضر راهی نخورده در
مدة العمر او را پنج سفر پیش آمده یکی سفر بطلب علم و درین حرکت نواح وطن مثل فرخ آباد و کانپور
و دهلی را پی سپر کرد و بقدر مقدر از خمخانهٔ علم ساغر صهبای صاف کشیده و از درد جام بدر دل
ناکام آرمیده دوم سفر بطلب معاش و درین سیر بلدهٔ بهوپال را اولاً و بلدهٔ ٹونک را ثانیاً
گلگشت کرد و اقامت ٹونک هشت ماه بیش نبود و دل دران وحشتکده نچسپید صرف بپاس خاطر
وزیر الدوله مرحوم والی آنجا چندی پای اقامت افشرد و باز رخت بدار الامان بهوپال کشید و
درینجا بتادیهٔ سنت نکاح با دختر مدار المهام محمد جمال الدین خان صاحب بهادر نائب ریاست پرداخت
و این اول عقد من است و دو پسر و یک دختر بهم رسیده‌اند و در ضمن این آمد و شد بلاد دیگر را

مثل میرزاپور و جبلپور و هوشنگ آباد و جز آن ملاحظه کرده باند و همراه نواب سکندر بیگم صاحبه مرحومه والیهٔ بهوپال رفت و برگشت و بعد انتقال ایشان دور خجسته نواب شاهجهان بیگم صاحبه رئیس اعظم دولا و طبقهٔ اعلای هند سایهٔ عاطفت بر سر این الکه انداخت سوم سفر حرمین شریفین زادهما شرفاً پیش آمد و در سنه یکهزار و دو صد و هشتاد و پنج هجری شوق زیارت مکهٔ مکرمه و مدینهٔ منوره که از مدتی دامنگیر دل درد منزل بود بهجوم آورد و بحصول دستوری از آقای نامدار محمل حجاز میمنت طراز بربست و مسافت بر و بحر نوردیده خود را باماکن مقدسه رسانید و جبین نیاز بر آستانهٔ بیت الله مالید

جمال کعبه مگر عذر رهروان خواهد
که جان خسته دلان سوخت در بیابانش

و چون از مناسک حج فارغ گشت رو بمدینهٔ منوره آورد و غبار عتبهٔ رسالت را کحل الجواهر چشم فؤاد ساخت

زبعد کعبه نظیری زیارت اماکن
که دلبری نمکین هست در مدینهٔ ما

و یک اسبوع در جوار خیر البشر صلی الله علیه وسلم گذرانیده حرف عنان بسوی ام القری نمود و از آنجا براه حدیده سری بدیار بهوپال کشید و در این آمد و شد کتب بسیار از علوم قرآن و حدیث مطالعه کرد و کتابت نمود و اشترا کرد و بر روی دریای شور بدست خود نسخها نوشت که در کتب خانه ام موجود است در حین حضوری خود پیش باب بیت الله نزد ملتزم مکرر دعا کرد که ای خداوند زمین و آسمان از معاش سد رمقی بیش نمیخواهم آن هم بر وجه حلال و بی منت رجال و آنچه منتهای آرزوی من است حصول رتبهٔ کمال در علوم دینیه سیما تفسیر و حدیث است این هر دو علم را چنانکه من میخواهم و چنانکه تو خواسته باشی باین هیچمیرز کس مپرس ارزانی فرما و آزین حیص بیص معاش که دران مبتلا بوده ام و ازین ضیق قلب که از ناروائی و ضعف دین و دوا دین احکام شرع متین که نقد وقت دارم برهان مگر حق تعالی دعای این بندهٔ شرمندهٔ عاصی پر معاصی خود را اجابت کرده باشد که باین روز اقبالم رسانید و از تنگنای حسد و حقد ابنای زمان رهائی

هرچه تمامتر بخشیده

الحمد اقربان احسانت شوم این چه احسان است قربانت شوم

بعد معاودت از سفر حجاز میمنت طراز چون ورود بلدهٔ بهوپال که خال رخ هفت کشور اقبال است
دست بهم داد اول باهتمام ارسال این خطه باز بخدمت امیر الانشائی حضور رئیسهٔ معظمه مامور بخطاب
خانی نامزد شد و پایه بپایه عارج معارج ترقی دولت گردید تا آنکه لیس بر نیامد که بسابقهٔ ازل و
تقدیر عز و جل اتفاق عقد ثانی با رئیسهٔ موصوفه شد و باین رهگذر اولاً بمنصب نیابت درین
ریاست سربلند شد و ثانیاً در همان نزدیکی زمان از نیابت بعالی خطاب نواب والاجاه امیر الملک
سید محمد صدیق حسن خان بهادر سرمایهٔ امتیاز اندوخت تاریخ این عقد خیر عهد که در سنه دوازده صد
و هشتاد و هشت هجری صورت بست تتمهٔ کعبه دگر به و اخری تحبونها است و بوجه این انتساب
اقطاع هفتاد و پنج هزار روپیه سالانه از محال برلی مضاف ریاست بهوپال رعایت شد
درین حین نزیل بهوپالم و قرین صدگونه اقبال والحمد لله الذی بنعمته تتم الصالحات هر چند بجای
خود گوشه گزین و خاطر حزین هم اما در چشم ظاهر بینان صورت پرست متکی اریکهٔ ریاست و صدر
نشینم تدبیر مصالح عباد و منافع جملهٔ رعایا و برایای این الکه بدست او سپرده اند و لی خواسته ام

باین کار و بار دشوار بر نوشته

بار جهان بر دل آن نازنین سینه چنین نازک و بار چنین

او سبحانه که مبدئ این تکوین است انجام مجاری این همه امور بخیر کند و اوج و موج این مخفی سر از احجاب
بصر بصیرتش از صعود معارج و ارتقا نگرداند سفر چهارم سفر استحصال تمغای میناهی و بلند پایهٔ
رئیسهٔ عالیه بود که در سنه ۱۲۹۰ از محمیهٔ بهوپال و محروسهٔ این دار الاقبال بمعیت یکدیگر و جمعیت لشکر
بسوی بندر بمبئی حرکت و سیر اتفاق افتاد و بعد ورود آنجا لارڈ نارتهه بروک گورنر جنرل و ویسرای
کشور هند که لو وار این مملکت بود بحکم ملکهٔ انگلستان کوئین وکٹوریا تمغای سٹی درجهٔ اول بامیری
این منصب ساخته ولایت انگلند و علم عالی پرچم و خطاب گرینڈ کمانڈر اسٹار آف انڈیا باشند

خطاب هیز شیح بدستخط ملکهٔ معظمه و وزیر اعظم انگلستان ارزانی داشت و لقب پیس لاور اعظم طبقهٔ
اعلای ستارهٔ هند بخشید و رتبهٔ صاحب خطاب را در مجمع رؤسای هند که حاضر جلسه بودند بیان
مراتب عزت و شرف و مزیت خیر سگالی و علو همت در انتظام ملکی و مالی دو بالا گردانید و عقد این محفل
سرور منزل خاص از برای همین عطیه بود تا پایهٔ رفیع رئیسهٔ معظمه را بر اقران و امثال وی جلوه
امتیاز بخشند در این سفر میمنت اثر اتفاق گلگشت ملک گجرات صورت بست و بلدهٔ سورت
و احمد آباد دیده و عمارت آن دیار و اقطار بچشم اعتبار ملاحظه افتاد و سفر پنجم رحلت بسوی
دار الامارهٔ کلکته است که در ماه ذیقعدهٔ ۱۲۹۳ هجری همپای رئیسهٔ معظمه دست بهم داد مدت
این سفر خیر اثر دو ماه و چهار روز بود و درین گلگشت ملاحظهٔ مجامع ملوک و امراء و حکام برطانیه
و دیگر اکابر بلده بروجه تفصیل و اجمال صورت بست و با میر نواب علیخان سرسالار جنگ بهادر
وزیر ریاست حیدر آباد دکن و نواب امیر علیخان بهادر وزیر السلطان و دیگر اهالی و موالی
ملاقات گردید و مشاهدهٔ اکثر رفیعه و بساتین بنیعه و شوارع مستقیمه و انهار و جداول سائله
اتفاق افتاد و با گورنر جنرل و شاهزادهٔ انگلستان مکرر رسم ملاقات و اتحاد مودی گردید
نام صیلی لارڈ بیرنگ است و اسم شاهزاده پرنس آف ویلز و درین آمد و شد اتفاق گذر بهمه
بلاد دیگر هم طوع قدم شده و در بنارس و اله آباد و کانپور یک یک اسبوع توقف افتاد و جمعی
بلاد و اهالی و دیار دیگر از آنجا نموده مراجعت بسوی بهوپال کرده آمد سفر اول بضرورت
کسب علم و حصول روزگار بوده و سفر ثانی به تبعیت رئیسهٔ نامدار ـــــــ
سفر سفر که چنین یار غار در سفر است   تو بخت بخت سفر دان و کار کار سفر
اکنون بعد از بن اسفار پای توطن در بهوپال شکسته است و رنگ اقامت درین شهر و
ریخته تا منتظر نظر کیمیا اثر پیست و چشم آرزو برا اختیار سفر ششم آخرت که هیچ فرد البشر را
از آن گزیر و گریز نیست دوخته تا کی بیکی از دو حسم محترمی و مدنی بپای شوق جلی را
کرده بقیهٔ انفاس مستعار و حیات ناپایدار را در زاویهٔ عافیت و گوشهٔ قناعت بسر برد

وقاصد اجل مسمی را نیز دور و دو بسعود لبیک اجابت گفته کلمهٔ توحید باریتعالی گویان و مغفرت
ارحم الراحمین راجویان ازین خاکدان فناسری بدار الامان بقا کشید و از حضیض ناسوت
اوج گرای لاهوت گردید عمریست که همگی همت خود را با وجود علائق فصل خصومات و عوائق
رتق و فتق مهمات وقف شغل علم و مطالعهٔ صحف دین و دواوین ائمهٔ اسلام و اشاعت مسائل
شریعت حقه و تدوین تفاسیر صحیحه و سنت مطهره داشته ام و دل رنجیده و خاطر اندوه آرمیده و جان
شمیده را از ملاحظهٔ زشت و خوب جهان و جهانیان و شیوهٔ جور و ستم و اندیشهای نابایست ابنای
زمان بر داشته و در رنگ دانشمندان معاصر که در شکست یکدیگر میکوشند و افزایش جاه علم و دولت
اقران را بدیدهٔ کوتاه بین نمی توانستند دید چشم پوشیده انفاس گرامی و اوقات عزیز را بحرکت
ارادی یا قسری در سر کار و بار خدمت قرآن کریم و حدیث شریف بسر می آرم این صحیفهٔ موزون
که در رنگ سبزهٔ بیگانه در چمن تالیفات شرعیه این جور کش زمانه دمیده است و چون آب روان
در پای سبزان گلشن دین و ایمان آرمیده محض بولولهٔ سوز و گداز قدیم از آتشکدهٔ دل بیتاب
چون دخان سر بالا کشیده و برای احماض مذاق خواطر آشنا و بیگانه هیچ چاشنی بر مائدهٔ الوان نعمت
بهم رسیده و رنه درین هنگام که قوی بضعف گرائیده و جوش شباب مبدل بذبول شیب گردیده
خود مرا سری باین سودا نیست و کیف که امروز در بزم بجای گلبانگ میخواران دعای دینداران را نسبت
و عوض هوهای مستان تهلیل خداپرستان ـــه بجای نغمهٔ نی صوت دلکش حافظ و بجای
جرعهٔ می بادهٔ محبت دوست و نهال عمر تنگمایه بچهل و چهار سال کشیده و آفتاب زندگی مستعار
بلب بام فنا رسیده و دل از کرده منفعل و خاطر از آورده خجل و جان ناتوان از پیش آمدهای
آنجهان وجل گردیده و هوا و هوس جوانی و پیچ و تاب بالاخوانی و ولولهٔ عنفوان شباب فانی
مضمحل گشته و طبع کلیل از دوادید اوضاع زمان و زمانیان و نظارهٔ تغیرات بی پایان جهان
و جهانیان و گم شدگی مدارج ایمان و شکستگی ساز و برگ عرفان و بهم رسی اسباب فسق و فجور
و سر سبزی اهل نفاق و زور بر خود تنگ آمده ارحم الراحمین بر بندگان خود ببخشاید و خاتمه

کاروبار این بی سروپا را بخیر گرداند و پروانهٔ بی پر و بال الشعلهٔ دیدار فائض الانوار خویش برساند هر چند میخواهم که پای خامه را حنابندم و سرگردانی او را در وادی خیال نه پسندیم اما ذوق فطری را چکنم که میخواست بر سخن طرازی می آرد و با حرف بر مضمون و معنی موزون و شناسا میسازد و بیشتر چاویده خامهٔ حق نویس صواب گذارش دفاتر گرانمایه تفاسیر طوامیر بلند پایهٔ احادیث است در لغت عرب و فرس و ریخته و با وجود طبع نظم سخن موزونش در غایت قلت و نهایت ندرت واقع شده گویا گاهی جرعه ازین میخانهٔ هوش افزا بکام جان نکشیده و

بوئی ازین گلزار پیرا بدماغش نرسیده و کیف که

قافیه اندیشم و دلدار من | گویدم مندیش جز دیدار من

این چند خزف پاره که در ینجا بر بساط سخن پریشان کرده بتقریب تسوید این نامه درین نزدیکی در رشتهٔ نظم کشیده و بمیزان وزن سنجیده و نغمهٔ تازه در طنبور دمیده تا نگویند که از گهرهای شاهوار دیگران انبارها فراهم آورده و داد شعرفهمی و سخن سنجی داده و از خود حرف موزونی بر زبان خامه و بیان نامه نگذارده ناچار ابیاتی چند درین جریدهٔ ارجمند گذارش میکند ؎

ازشگاف قفس دل در دمند بیرون میدهد ؎

گویند که دلدار بود در دسر ما	باور نکنم تا که نیاید ببر ما
آتشکدهٔ عشق بتان ست دل من	پرهیز که برقی نجهد از شرر ما
صد طعنه کند بر هوس بادهٔ پرستان	تلخابهٔ سرجوش گداز جگر ما
من محو تجلی سراپای نگارم	آئینه نیارد به نیش نظر ما
درمان دل زار بود نیم نگاهم	دیریست که خون میچکد از خنجر ما
جان دادهٔ ریحان رخ تازه نهالم	در پای چمن دفن بکن بال و پر ما
هر نقش که از پای نگارست بگلشن	چاکی ست بجیب هوس رهگذر ما
پروردهٔ ناز نعیم سلطان کده عشق	سیمرغ مگس دارد ما از نظر ما

در عشق رسیده‌ایم بجائی من چو نواب — پروانه و بلبل شده اند ز رشک ما

رفته بودم که دمی خاطر خود شاد کنم — در چمن جلوهٔ گل برد ز سر هوش مرا

ای صبا رحمی بمشت خاک من — از سر آن کو نبر دار سے مرا

وعدهٔ وصل مرا آن شوخ بر فردا افگند — دیر می آید قیامت کشت هجرانش مرا

بوصلی زنده گردان کشته شبهای هجران را — امیر الملک والا جاه صدیق الحسن خان را

تر دامن آمدم بر داور بروز حشر — فرمود یک زمان بنشیند در آفتاب

قرآن بیکشتم و دل نمی شود خرسند — مگر بیا دبد اندیش رفته‌ام یا رب

دل ماند ز من جدا همیشه — گوئی که ضمیر منفصل هست

آدب بگذاشتم گفتم بمستی — شمیم گل غبار کوی یار ست

هر چند که حسرت بدلم مصون ست — این طیست که رسوا نشوم بوی جنون ست

تا دلم ذائقه گیر شب هجران شده ست — مرگ باز ندگیم دست و گریبان شده ست

غزل

هزار جانم اگر رفت امتحان باقی ست — هنوز از تن من مشت استخوان باقیست

بخاک رفتم و لیکن ز تاب آتش عشق — هوای سجده بران خاک آستان باقی ست

منال بلبل بیدل اگر شدیم ز باغ — که کنج دام ز من وا ز تو آشیان باقیست

گرفت سیل سرشکم بساط روی زمین — کشیم آه که تسخیر آسمان باقی ست

بکنج دام و بکنج قفس چرا نالم — که گرچه پیر شدم همت جوان باقیست

خراب گشت اگر مسجد ریا منزل — اسیر غم نشوم درگه مغان باقی ست

ز من نماند بجز نام و آن وفا دشمن — هنوز بر سر جور ست کامتحان باقیست

شگفت چیست اگر زخم دل شود ناسور — تبسم لب لعل نمک فشان باقیست

بیا بیا که ز جان فگار در غم هجر — چو آفتاب لب بام یک نشان باقیست

بزیر تیغ جفا نیم بسملم بگذار ✽
تپیدن دل بیتاب ناتوان باقیست

اگر بوعدهٔ وصلی دمی نوازش کرد
چه سود بیم شب هجر بیکران باقیست

جفای یار اگر اندک ست بسیارست
بیک نگاه بسی چشم خونچکان باقیست

بزیر سایهٔ زلفش نمی توان خفتن ✽
صدای گردش دولاب آسمان باقیست

بیکدو بوسه دل مضطرب نیاساید ✽
تلافی شب غمهای بیکران باقی ست

فریب رای عزیزان کجا خورم که مرا
حدیث سید کونین بر زبان باقی ست

گمان مبر که زبون بتان شود نواب
برای نصرت ایمان شه جهان باقی ست

پیمان وصل و صدمهٔ جانکاه هجر یار
مردن نداد و زیستنم هم نمیدهد ✽

گریه و آه مرا بیند و گوید برقیب ✽
این خرابات چه خوش آب و هوائی دارد

دردمی بر سر مجنون چه بلاسے آید
جرس ناقهٔ لیلی بصدا می آید

غرض آنست که جانم برود بر سر ذوق
ورنه محرومی من در خور پیغام نبود

کجا از سودهٔ صندل صداعم به تواند شد
علاج درد سر را زانوی آن دلستان داند

صبا نوید وصال که میدهد امشب
که جان ز فرط مسرت به تن نمیگنجد

نسیم دوست گذر کرد بر سر نواب
رسول امت خود را بجا نوازش کرد

من وکیل از طرف دل که اگر دست دهد
دولت وصل شبی شکوهٔ هجران نکند

نقاب زلف گر از رخ نبردارد روا باشد
که آب زندگی دائم وطن در تیرگی دارد

بکوی یار رسیدن نداشت بال و پرم
دعا که کرد که در جنت آشیان باشد

علاج درد جدائی بمرگ آسان ست
اگر امید وصال تو درمیان نبود

نگاه مهر ستمگر چه جای تهنیت ست
خدا کند که درین لطف امتحان نبود

آنکه نگه غلطش بر صف شاهان نزند
کی نظر سوی دل خستهٔ نواب کند

بذوق جلوهٔ حسنش دل ستمدیده
ز چشم آینه چشم گرسنه دارد

من اگر سوختم از آتش رخ چیست عجب　　سوختن شیوۂ آبائی پروانہ بود ؛
دلبر من کہ ہمہ خوبی عالم دارد　　اینقدر ہست کہ آئین وفا کم دارد
بعد عمری کہ بیک بوسہ دلم شاد کند　　می شناسد کہ جوانمردی حاتم دارد
کاش جانی ز سر نو بمن مردہ دھد　　نازنینی کہ دم عیسی مریم دارد
بودم امشب در فراقش اضطرابی تازۂ　　دست گر بر داشتم از دل نہادم بر جگر
از کنج قفس نیست مرا ہیچ شکایت　　آزاد مکن در چمن خویش نگہدار
کی نسیم چمن خلد فریبد ما را ؛　　منکہ در کنج قفس منت صیاد برم
جذبۂ حضرت گل برد بگلشن ما را　　بلبلان مژدہ کہ ما نیز بگلزار شدیم
تنہا نہ ہمین جان و دلم در تب و تاب ست　　چون کاغذ آتش زدہ یک شہر شرارم
بر زخم دلم ریختن ملح چہ سود ست　　ای کان نمک چسپ باین سینۂ ریشم
چو من پیغام خود با قاصد آن گلستان گویم　　مبادا دیگری فہمد بطور چیستان گویم
مپرس از ماجرائی دیدۂ و آہ جگر دوزم　　امیر الملک والاجاہ عشق خانمان سوزم

غزل

خواہم کہ شوم باد و ز گل بوئی تو دزدم　　گلچین شوم از سنبل تر موئی تو دزدم
بلبل بچمن در طلب گل بفغان ست　　گلبانگ وفا از لب خوشگوی تو دزدم
خوبان جہان را ہمہ شیوہ بجز جور ؛　　غمخواری عاشق مگر از خوئی تو دزدم
آسایش جاوید ستانم ز رخ تو ؛　　عمر خضر از کاکل ہندوئی تو دزدم
از سرو سہی در چمن و ہر بصد رشک　　انداز خرام قد دلجوئی تو دزدم
طرز نگہ از دیدۂ آہو بربایم ؛　　از مشک ختن نکہت گیسوئی تو دزدم
ظلمتکدۂ رائی گذارم بعزیزان　　انوار سخن از رخ نیکوئی تو دزدم
تقلید مذاہب قفسی بیش نباشد　　گلزار حدیث از سر مشکوئی تو دزدم

غزل

دگر ز نو دل بیتاب و داغ میخواهم / ز چرخ بادهٔ غم در ایاغ میخواهم

بزیر تیغ ستم میکشی و من از ذوق / برای زود نمردن دماغ میخواهم

گذشتم از گلهٔ جور و شکوهٔ هجران / کجاست دولت وصلت سراغ میخواهم

برو رقیب که من بهر فرصت وصلش / حضور خاطر و کنج فراغ میخواهم

درازی شب تقلید تیرگی آرد / ز نور سنت بیضا چراغ میخواهم

بکنج رای نباشد فضای علم اثر / گذشته از قفس سیر باغ میخواهم

بابر و باد نباشد مرا غرض نواب / برای دور صراحی دماغ میخواهم

درد دل را تو توانی که کنی گوش ولی / از من این قصهٔ جانسوز نباید گفتن

تا صبح مرا دیده براه قدمت بود / از حال شب هجر من زار چه پرسی

قطعه

دلیل شرع بود چار چیز میگویند / یکی کتاب خدا و دگر حدیث رسول

سوم قیاس و چهارم وفاق مجتهدان / ولیک در نظر امتحان جمله فحول

قیاس ما و شما در مراتب احکام / خصوص نزد تصادم بحجت منقول

بهیچ چیز نماند که فضلهٔ رائیست / کسش قبول نسازد بجز ظلوم و جهول

وجود هیئت اجماع خود بسی مشکل / باحتجاج نیرزد به پیش اهل عقول

قیاس فاسد و اجماع بی اثر آمد / بجز دو نوع نخستین نباشد اصل اصول

رباعی

نهاد اهل حدیث ست اتباع سنن / صبای رائی نیاید گذر درین گلشن

کجاست صاحب تقلید گو بیا و ببین / بهار این چمن و خار زار رائی من

رباعی

فرداست که گیرند حساب از من و تو | تا طوق لعل شود کتاب از من و تو
تقلید کسان سود نبخشد آنجا | پرسند ز سنت و کتاب از من و تو

رباعی

در جمله ملل افضل ملت بهتر | یعنی که طریق اهل سنت بهتر
زانجمله مخصا به عهد پیغمبری | در سنتیان باهمه ملت بهتر

رباعی

صدیق حسن بلاست سرمستی تو | خود نیست برابرت باهستی تو
بی نقد عمل کسی نفروشد جنت | هیهات هیهات از تهیدستی تو

رباعی

هرچند گنه کنم گاه و بیگاه | نومید ز رحمتش نباشم والله
گر هست نجات عالمی زنده عدل | بخشیده شوم بفضل انشاء الله

نور حدیقهٔ سعادت نور حدیقهٔ سیادت چشم و چراغ شبستان این روشنگر شمع انجمن اولین ثمر شجرهٔ وجود و گلبن این گلشن لخت جگر نور بصر سید نور الحسن بارک الله فی عمره و جعله جبرانی کل علم و فن پرتو اختر مولد اسعدش صبح بست و یکم ماه رجب سنه الف و مائتین و ثمانیه و سبعین از هجرت سید المرسلین تافته و دم نغمه سنجی عندلیب این خانه گلبن وجودش با آبیاری فصل بهار پیرای گلستان ایجاد و تکوین در خیابان پانزده سالگی ساز و برگ نشو و نما یافته تام تا بخشش نظر حسن باشد طبع سلیم و ذهن مستقیم دارد و بخدمت مولوی الهی بخش صاحب فیض آبادی مولف تحفهٔ شاهجهانی و مدرس اعلای مدرسهٔ سلیمانی بکسب فضیلت و درس شرح جامی و دیگر فنون آلیه مشغول است هرچند باشتغال تحصیل علوم عقلیه و نقلیه و فضائل اصلیه و فضیلت از شعر و شاعری ممنوع است لکن سنجیدگی فطری و موزونی ازلی باین صغر سن احیانا سخنان برجسته از زبانش موزون و مطبوع برآید انموذجش اینست

نگه ز دیده همی بینم بسوی ترک چشم او — که صید ناتوان دل ندارد تاب چشم او

تن بیجان مرا عیش ابدی می بخشد — یک نگه از تو بود همدم اثر آب حیات

پایم شکست و منزل من کوی یار شد — منت نهاد بر سر من پا شکستگی

عارضش در زیر زلف او بود — آفتابی در میان سایه

امید وصل تو در هجر زنده میدارد — وگرنه مردن ما همچون شبی چه دشوارست

کجا تاب تماشایش دل دیوانه میدارد — که ترک چشم او با خویشتن میخانه میدارد

نساخ

نساخ مولوی عبدالغفور خان بهادر بدین تخلص متخلص جوهر ذهن رسایش باعراض انواع علوم و فنون مختص از ارشد تلامذه ضیغم و حشمت والدش قاضی فقیر محمد مرحوم وکیل عدالت و برادرش مولوی عبداللطیف خان بهادر در فرمانروائی فرنگ عظیم المنزلت طبع نساخش خط نسخ بر نظم و نثر اقران کشیده چشمه فیضش بیان قند پارسی مرغوب دل شاهدان عشرت گردیده مولدش دار الحکومت کلکته یوم عید الفطر سنه الف و مائتین و تسع و اربعین و کسب علومش بمدرسه همان بیت الریاسة نزهت آئین و درین اوان از جانب سرکار انگلشیه کلکٹری و مجسٹریٹی ملک و مال ضلع جهانگیر نگر ڈهاکه را منصرم و ناظم و زبانش بدین نسق

نغمه مترنم

خدایا جوهر قاتل بده تیغ زبانم را — پی حاسد دم شمشیر کن طرز بیانم را

چنان خامل بعشق آن دهان و آن کمر گشتم — که در عالم نمیداند کسی نام و نشانم را

پس از قتلم پی تشهیر اگر آن مو کمر گوید — بپای مور باید بست جسم ناتوانم را

دل پژمرده نساخ داغ گلرخی دارد — بهار تازه باشد در بغل نخل خزانم را

کجا مرغ دلم باشد اسیر دام پرواها — فاجدت له نفسی بدنیاها و عقباها

ز محبت بروی و کاکلش با مراغ انگیم — اذا بدر تفرق الدیاجی ام صحباها

رهائی از سلاسل گر دهد وحشت جنون پا را — کنم چون دامن صحرا چاک خود دامان صحرا را

اگر گویم حدیثی زان دهان ناپدید او — کشم در شکّهٔ فکر رسائی خویش عنقا را

جبینِ تو تجلّی ست ز باغِ یدِ بیضا — ای خالِ رخت چشم و چراغِ یدِ بیضا

هر سبزه که رست از گِلِ ما — آهی ست که خاست از دلِ ما

با تو شکایتِ غمِ هجران گناهِ من چرا — با من بیان وصلِ رقیبان گناه کیست

از خندهٔ تو غنچهٔ خندان گله دارد — وز گریهٔ من ابر بهاران گله دارد

ای از خیالِ عارضت دارم گلستان در بغل — وز یادِ زلفِ پرخمت صد سنبلستان در بغل

مطلعی مرصع که بسی دو طریق توان خوانده

بازوی او شاخِ سمن چشمان او تیغِ قضا — گیسوی او مشکِ ختن مژگان او تیرِ جفا

رباعی

از وحشتِ دل که هست صحرا صحرا — آبست روان ز دیده دریا دریا

از سوزشِ دل چه برنگارد خامه — این چوبک خشک را چه یارا یارا

رباعی

شد سجده به پیشِ بت نمازم یارب — برباد شد این عمرِ درازم یارب

عفوم نکنی وگر پناهم ندهی — ای وای کجا روم چه سازم یارب

رباعی

گل در غمِ روی تو قبا را بدرید — سنبل ز غمِ موی تو بر خود پیچید

شد غرقهٔ خون لاله ز رنگِ رخ تو — چون سرو قدِ تو دید آهی بکشید

رباعی

تناسخ بکلبه ام که جانان آمد — در کالبدِ مردهٔ من جان آمد

در مستی وصل شد برابر شب و روز — خورشید جهانتاب بمیزان آمد

رباعی

از میکده ساغر شرابی بمن آر | یاقوت وشی لعل مذابی بمن آ
دل سرد شد از ما تا گرم شود | ای ساقی مهوش آفتابی بمن آ

رباعی

وامق صفت عذرا ز عذار تو مفتون | تا دیده بعشقت دمن از دل افزون
بر لعل شکر فشاند شیرین فرهاد | بر گیسوی شبرنگ تو لیلی مجنون

نادر

نادر تخلص مولوی سید نجم الدین حسین خلف سید قمر الدین زاد و بومش قریه امیته در ضلع نصیرآباد تحصیل علوم متداوله و شعر سخن مولوی شاه سلامت الله کشفی مرحوم او را استاد طبعش موزون و کلامش خوش مضمون است

در بزم هوای رخت آهنگ نوا نیست | تا گل نبود بلبل من نغمه سرا نیست
رخسار یارم میکشد زلف پریشان در بغل | بنگر شب دیجور را خورشید تابان در بغل
من بلبلم ولی بگل شعله سر خوشم | بر شاخ نخل طور بود آشیان من

نجف

نجف مولوی علی نجف خلف مولوی حکیم علی احسن قاصر باین تخلص متخلص است و با صد آثار حسن بانواع فضائل مختص هر چند درین زمان جاگیر خطه کلکته است مگر زاد و بوم نژادش رامپور و در نکته سنجی و بذله گوئی نادره مشهور پیش والد خودش و حسین علیخان شادان تلمیذ غالب دهلوی زانوی مشق سخن ته نموده و در اندک مدتی بچوگان طبع رسا گوی سبقت از اقران ربوده از نتائج فکر اوست

مبادا عاشق خود گردد و باشد رقیب من | دلم را شوق خود آرائی او در گمان دارد
منه بر سینه پای خویشتن قاتل پس از کشتن | که همچون سنگ مقتولت بدل آتش نهان دارد
نرگس بیاد چشم تو حیران برآمده | سنبل بگیسوی تو پریشان برآمده
ترسم که کارخانه عالم کند تباه | آهی که امشب از دل سوزان برآمده
آن ورچه سوختم بتمنای قد یار | هر داغ سینه سرو چراغان برآمده

نامی

نامی منشی محمد حسن ابن محمد بخش متوطن باندہ سخنگوئی نغز گفتارست درین نزدیکی در وطن خود مشتغل وکالت و مختاری بسر می برد و دم شاعری میزند برعایت ضابطه بیتی چند از فکر رسایش نوشته آمد از وست

دلم محراب کعبه ابروی جانانه میداند عجب تر اینکه چشم مست را میخانه میداند

شبا نگه گرد بالینم نشانده حال من پرسد نگر در دِ دلم را خوشترین افسانه میداند

دل وحشی شناسد غمزهای چشم مست او بهم رازِ دلِ دیوانه را دیوانه میداند

اگر روشندلی خواهی ز ساقی جام جم بگیر که رازِ هر دو عالم را بیک پیمانه میداند

بهر مش فتن و حیران نشستن بس بود نامی چه حاجت عرض مطلب را که خود جانانه میداند

نوش

نوش تخلص منشی کنج منوهر لعل ساکن بهوپال پدرش بمنصب نظامت این ریاست ممتاز بود خودش جوان سعادتمند و از مقتضیات شباب بی گزند ملازم ریاست و متوسل این دولت از محمد رسول اصلاح نثر و از حافظ خان محمد خان شهیر اصلاح نظم گرفته و سلیقه شایسته درین هر دو هنر بهم رسانیده اگر همبرین منوال چندگاهی مشق سخن کند در اقران امتیاز نمایان بهم رساند این ابیات از وست

مردگان از خاک میخیزند هنگام خرام جلوه محشر بود سرو خرامان ترا

حسن زیبایت ترقی کرد و در شوقم فزود میشوم قربان مسی مالیده دندان ترا

از غم هجران تو زارم چه شد ار رخصتی تا مکد بیمار تو سیب زنخدان ترا

بیش ازین مپسند بر ما جور ای ظالم بترس خود از آن روزیکه باگیرم دامان ترا

تا بکی در شغل آه و ناله آری شب بروز نوش تاثیری نه بینم آه و افغان ترا

بلبلان را شورشی در سر فتاد نغمه زد هر گه لب خوشگوی تو

جان فزاید در غم یعقوب وار نکهت پیراهن خوشبوی تو

عاشقان را کرده بی پرواز خلد لطف گلگشت ارم در کوی تو

از مسلمانان دل و دین شد مگر | دیده اند آن کاکل هندوی تو

حرف الواو

وجدان میر معصوم مخاطب بعالی نسب خان خلف الصدق میر محمد زمان راسخ سرهندی واجد مبانی رنگین و خازن گنج معانی شیرین است دیوان ضخیم قریب بیست هزار بیت فراهم آورده توطن لاهور اختیار کرد شصت و چند سال عمر یافت و در سنه [illegible] جان بجهان آفرین تسلیم نمود این نظم شعلهٔ فکر اوست

جان حاضر است لیکن دل مسکنی طلب نیست | یک شیشه بود شکست پهلوی من حلبیست
دلی بیار و بمیخانهٔ عاشقانه در آ | بگو که شیشه فروشم باین بهانه در آ
نه در بند فقیری شو نه میل دولتی کن | سفر در پیش داری ساعتی بنشین و طی کن
بسیر باغ اگر شیرد آن طفل وحشی ترسم | بگل از بسکه همرنگ است در گلزار گم گردد
چون نکهت پیراهن گل صید وفایم | گردی ز قفس گر تو رها گرد تو گردم
گردش پهلو ببین در خواب هم آرام نیست | کام آسایش نمیدانم که در دنیا گرفت
نه من شهرت تمنا دارم و نی نام میخواهم | فلک گر واگذارد یک نفس آرام میخواهم
دل از من تا پذیرفتی نگاهی میتوان کردن | نگویم قیمت آیینه ده انعام میخواهم
فروغ طبع بخشیدی الهی اوج همت ده | بسیر عالم مهتاب پشت بام میخواهم

واله علیقلی خان داغستانی نسبش بعباس عم آنحضرت صلعم میرسد بهند آمد و بتدریج از زمان بمنصب هفت هزاری رسید واله در اصفهان در سنه ۱۱۲۴ متولد شد و در هنگامهٔ نادرشاه سانحهٔ عجیبی او را پیش آمد یعنی خدیجه سلطان دختر عم او با او نامزد شده بود و این هر دو در یک مکتب باهم درس میخواندند و سبق عشق از بر کرده نسبت لیلی و مجنون بهم رسانیدند چون افاغنه بر اصفهان مسلط شدند غلام محمود خان او را بنکاح خود آورد و بعده نادرشاه فی نکاح او را تصرف کرد و سپس در زنی نجفقلی بیگ حاکم یزد در آمد و بعد کشته شدن او صالح خان قاتل نادرشاه با وی نکاح بست

سپس میرزا احمد وزیر اصفهان در حبالهٔ نکاح خود آورد و ولیعهد قتل وی شد بجهة سلطان ارادهٔ
هند کرد و در اثنای راه فوت شد والد در هندوستان همه وقت شعور او در سر داشت و اشتغال بسیار

در فراق او گفته این بیت از آن ست

از گلشن حسن تازه سروی | نشسته بشاخ او تذروی

سرآزاد و والهٔ او در لاهور دیده و ترجمهٔ حافظ او در خزانهٔ عامره نوشته در سنهٔ ... هجری در
شاهجهان آباد ودیعت حیات سپرد و در مرض موت قریب حالت احتضار در فکر شعر بود وقت مولوی
عبد الله کشمیری گفت که ام وقت فکر شعر ست کلمه باید خواند و ایمان تازه باید کرد

در غضب آمد و این رباعی خود که سابق گفته بود بخواند

گر جان رود هم ز تن نخواهم مردن | ور خاک شود بدن نخواهم مردن
گویند علی قلی بمرد این غلط است | او هام تو مرد من نخواهم مردن

این چند بیت از وی ست

جانان بسر مزارم آمد | آخر مردن بکارم آمد
در دیده بجای سرمه بنشست | گردی که ز کوی یارم آمد
از ورزش جفایش دل را چو سنگ کردم | با یار آهنین دل سامان جنگ کردم
در دشت عشق مجنون دنبال ماند از من | با آنکه من درین ره صد جا درنگ کردم
بپای خویش پر دم شمع زان خاکستر اندازد | که میخواهد برای خستهٔ خود بستر اندازد
چو شمع قصهٔ شوقم بانتها نرسید | دمید صبح و مرا با تو گفتگو باقی ست
توشه از لخت دل و دیدهٔ تر می بندد | عاشق از کوی تو چون رخت سفر می بندد
عمر شب زندگی سر آمد | کوتاه نشد فسانهٔ دل
رمز بیان حسن نفهمد کسی چو من | پروانه طینتم که زبان دان آتشم
آب حیات و کیمیا عمر دوبارهٔ وفا | این همه میرسد بهم یار بهم نمیرسد

برسر هیچ دلم جنگ خریداران بین   این متاعی ست که در کردهٔ بازار تو بود
بتقریب مرض عشقبازی والهٔ داغستانی نسخهٔ مفرح دلگشای این بیماری درینجا ثبت می افتد
این نسخه را اطبای حکمت اساس و حکمای مزاج شناس از روی قانون عقل و ادراک تالیف
نموده اند و خسته دلان بیمارستان عشق را بتناول آن ترغیب فرموده نسخه این ست
سنبل الطیب زلف گل سرخ رخسار عنبر اشهب خال مشک سیاه کاکل ابریشم مقرض خط
لعل و یاقوت لب مروارید ناسفته دندان صندل سفید پیشانی پرسیاوشان ابرو بادام چشم
پستهٔ دهن مرزنگوش گوش آب سیب ذقن ورق نقرهٔ بدن پشم سفید سینه حجر الیهود دل
مرجان پنجه فندق سر انگشتان سقنقور ساق این اجزا را از دکاکین شهر بازار حسن تفحص نمایند
و بعد ترتیب و تالیف آن عرق بید مشک خوی رخسار را با قدری شکر خنده اضافه کنند و با آتش
نرم خوی گرم آهسته پخته سازند و گاه بیگاه بقدر دسترس بکار برند مداومت آن نشاط تمام
آورد و نور چشم و سرور دل بیفزاید و دماغ جان را تازه دارد و درد قلب و ضعف دل را زائل
سازد و سودای خام را از سر بیرون برد نسخهٔ دیگر تخم خرفهٔ سیاه خال انچه بهم رسد
بنفشهٔ خط انچه برآید سنبل زلف انچه بنظر آید عناب لب دو دانه مروارید ناسفتهٔ دندان
سی و دو دانه قرص تبسم بقدر احتیاج شربت فواکه کرشمه آنقدر که در حوصله گنجد تخم حنظل
دشنام مقداری که تلخ نشود تخم نیلوفر تغافل آنقدر که بکار آید مشک تاتار انچه از گیسو بهم رسد
مجموع این ادویه را کوفته بیخته با شیرهٔ تخم محبت در دیگ تحمل کرده بجوشانند تا بقوام آید و آب
از چاه زنخدان کشیده با عرق گل رخسار ضم کرده جهت ضعف گلقند گفتار و سیب زنخدان بقدر
احتیاج آمیخته بنوشند غذا کبوتر دل گرفته با تیغ غمزه کشته و در تیر مژگان کشیده با آتش سینه کا
کباب کرده تناول فرمایند که تقویت بسیار دارد فائده این دو نسخه مرض عشق که بهمت حکما
یافت درمان درد عشق مجازی ست که نزد جمعی از کار آگاهان مذموم ست و نزد برخی از ارباب
الفت صوری محمود و گویند عشق مجازی بمنزله پلی ست از میخانهٔ عشق حقیقی و محبت آثاری

بمثابه پرتوی ست از آفتاب محبت ذاتی اگر این پرتو نشد بآن میخانه نرسد و اگر این پرتو نیابد
از آن آفتاب بهره نتواند و چنانکه جمال آثاری که متعلق عشق مجازی ست ظل و فرع
جمال ذاتی ست همچنین عشق مجازی که ظل و فرع محبت حقیقی ست بحکم المجاز قنطرة الحقیقة طریق
وصول بدان و سبب حصول آنست زیراکه چون مقبلی را بحسب فطرت اصلی قابلیت محبت ذات
جمیل مطلق بوده باشد و بواسطهٔ تراکم حجب ظلمانیهٔ طبیعیه در حیز خفا مانده اگر ناگاه پرتوی از
نور آن جمال از پردهٔ آب و گل در صورت دلبری موزون شمائل متناسب الاعضا نمود گیرد
هر آینه دلش بران اقبال نماید و در هوای محبت او پر و بال کشاید اسیر دانهٔ خال و شکار دام
زلف او گردد و از همه مقاصد و مطالب رو بگرداند بلکه جز وی مقصود و مطلوب دیگر نداند و نشناسد
آتش عشق و شعلهٔ شوق در نهادش افروختن گیرد و حجب کثیفه که عبارت از انتعاش حرکات
دل ست بصور کونیه سوختن پذیرد و غشاوهٔ غفلت از بصر بصیرت او بگشاید و غبار کثرت از آئینهٔ
حقیقت او بزداید دیدهٔ او تیزبین شود و دلش حقیقت گزین نقص و اختلال حسن سریع الزوال
را دریابد و بقا و کمال جمال ذوالجلال را ادراک نماید و از آن بگریزد و درین حال بوزد سابقهٔ عنایت
استقبال او کند و جمال حقیقی بر وی ظاهر شود و آن را باقی و ماسوای او را فانی ببیند ه

راستی فتنه انگیز ست سرو قامتت — هستی ما جز دروغ مصلحت آمیز نیست

و چون عشق و محبت را با شراب صوری مشابهتی تمام ست لاجرم الفاظ و عباراتی که در عرب
و عجم بازاء آن موضوع ست برای عشق و محبت استعاره میکنند مثلاً تسمیهٔ آن براح و مدام
و می و باده بوجوه عدیده و جهات سدیده ست از آنجمله آنکه می را در جایگاه اصلی خود که جوف خم ست
بواسطهٔ قوت جوشش و شدت غلیان بی محرک خارجی میل بجانب ظهور و اعلان میباشد
همچنین محبتی که در تنگنای سینهٔ عشاق و سویدای دل هر مشتاق مستور ست بسبب غلبه و استیلا
با عدم باعث بیرونی مقتضی انکشاف و متقاضی ظهور ست و از آنجمله آنکه می را فی حد ذاته شکلی معین و صورتی
خاص نیست بلکه اشکال و صور او بحسب صور و اشکال ظروف ست پس چنانکه در خم بشکل خم و

خم ست و در سبو بصورت تحویل سبو و در پیمانه بهیئت درون پیمانه همچنان محبت حقیقی مطلقه
وظهورش در ارباب محبت بحسب ظروف قابلیات و ادوات استعدادات ایشان باشد
در بعضی بصورت محبت ذاتی و در بعضی بصورت محبت اسمائی و صفاتی و در بعضی بصورت محبت
آثاری باختلاف مراتب جلوه کند واین تفاوت بحسب تفاوت مواد قابلیت و استعداد هر قابل
و مستعد ست و از انجمله عموم سریان مست پس چنانکه اثر شراب صورت در همه جوارح و اعضای
شارب او جاریست حکم شراب محبت در جمیع مشاعر و قوی صاحبش ساری یک موی بر تن او از
ابتلای محبت نرهد و یک رگ بر بدن او بی اقتضای مودت نجهد چون خون در رگ و پوست او
راه کرده ست و چون جان بیرون و درون او را منزلگاه خود گرفته از انجمله آنکه می و عشق شاربه
و صاحب خود را هر چند بخیل و لئیم باشد جواد و کریم میسازد و ثمرهٔ اول بذل دینار و درم
موجود ست و ثمرهٔ ثانی بذل کل ما فی الوجود و از انجمله آنکه هر مست می و مست عشق بیباک و لاابالی باشد
و از صفت جبن و ترسناکی خالی و در مخاوف دلیر ست و در مهالک از جان سیر اما شجاعت او از
مغلوبی عقل اخربین باشد و دلیری این از غلبهٔ نور کشف و یقین آن بهلاکت دو جهانی کشد
و این بحیات جاودانی و از انجمله آنکه شارب می و صاحب عشق متواضع باشد چه مستی عشق و سکر
محبت نازنینان را از پیشگاه ترفع و سربلندی باستان عجز و نیازمندی اندازد و عزیزان جهان را
از اوج عزت و کامگاری بحضیض مذلت و خواری افگند و از انجمله افشای اسرار و اظهار اضمار ست
این همه اسرار اذواق و حقائق اشواق و رموز توحید و کنوز مواجید که بر صفحهٔ روزگار و لوح
لیل و نهار مانده ست ثمرهٔ گفتگوی متجرعان جام سلسبیل محبت و نتیجهٔ قیل و قال متعطشان
شراب زنجبیل معرفت ست و از انجمله آنکه ارباب این احوال را شیوه بیهوشی و مستی و خلاص
از قید هستی و خودپرستی ستا بقدر باشد که مستی محبت کمال شعور و آگاهی بمحبوب ست و مستی می غایت
جهالت و نهایت غفلت و ضلالت از هر مطلوب این دوران را طریق عذاب و نکال نماید
و آن نزدیکان را علو مدارج قرب و وصال افزاید و از انجمله آنکه هر چند بیشتر نوشند در جستجوی

آن بیشتر کوشند و چندانکه افزون خورند رنج در طلب آن افزون برند نه مست آن هوشمند گردد و نه حریص این خرسند آز انجمله آنکه پردهٔ حجاب رسم و طبع از میان برخیزد و پاس ناموس و دهشت زوال پذیرد و چون سکر محبت استیلا یابد حجاب این همه رو برتابد و بر بساط انبساط نشینند و دامن از هر چه ضد اوست برچینند و لهذا احدی از شعرای ربع مسکون چه عرب و چه عجم بلکه بسیاری از اهل علم و عَلَم و اصحاب ولایت و هم که طبع موزون و خاطر بر مضمون داشتند الا ما شاء الله تعالی از تعریف شراب و شاهد فارغ نبوده اند و از ذکر زلف و رخ آسوده نبوده و از یاد خد و قد و دهان و میان نهود و عهود قطع نظر نفرموده سخنهای سعدی و خسرو و نظامی شنیده باشی و کلام منظوم سنائی و عطار و جامی دیده و آنچه از ادای این معانی بلباس صورت و گذارش این الحاظ بر زبان الفاظ اراده است از انجمله آنکه آدمی در بدایت حال بواسطهٔ اعمال الآت حس و خیال از محسوسات پی بمعقولات می برد و از جزئیات بکلیات سیر پس ادراک معارف معانی جز در ضمن صور و مبانی مانوس نفس و مالوف طبع او نمی باشد اگر جادهٔ خلاف آن سپرد و تحمیل که قوت فهم ادراکش نکند و توانائی دریافتش نیارد ؎

هرچند ترا رای جفاکاری نیست در سینه تمنای دل آزاری نیست
بی پرده بسوی عاشق خود مگذر کش طاقت آنکه پرده برداری نیست

از انجمله آنکه در ادای معانی بلباس حقائق جز اهل معنی دیگری بهره ور نمی تواند شد و در لباس صور نفع عام و فائدهٔ تام باشد بسیار است که صورت پرستی را بمناسبت آنکه بعضی معانی بلباس صورت موهوم شده باشد باستماع آن میل افتد و جمال جمیل حقیقی از پردهٔ صورت مجازی پرتو اندازد و فهم او را تیزتر گرداند و سرّ او را لطیف سازد و وی از صورت گریخته در معنی آویزد و از سبب بمسبب رسد و از معلول بعلت انجامد ؎ دلیل عشق حقیقی است عشقهای مجاز ؞ بآفتاب رسد شبنم از نظارهٔ گل ؞ از انجمله آنکه هر کس و ناکس محرم اسرار حقیقت و واقف اطوار اهل طریقت نیست پس بنا بر ستر و اخفای آن احوال و واردات

الفاظ و عباراتی که در محاورات اهل صورت و مجاز در مقاصد ظاهری مستعمل و مشهور اند
استعاره کنند تا جمال شاهد آن معانی از دیدهٔ بیگانگان دور ماند و از نظر نامحرمان مستور

دی شانه زد آن ماه خم گیسو را — بر چهره نهاد زلف عنبر بو را
پوشید بدین حیله رخ نیکو را — تا هر که نه محرم است نشناسد او را

ازانجمله آنکه اذواق و مواجید ارباب محبت و اسرار اصحاب معارف که بلسان اشارت
و دهان عبارت مذکور میگردد تاثیرش در دل سامعان و نفوس عاشقان زیاده تر باشد
نسبت بدیگر کلمات و لهذا بسیاری ازین طائفه را باستماع یک بیت غزلی یا فارسی یا هندی
که مشتمل بر وصف خال و زلف خوبان و غنج و دلال محبوبان میباشد یا بر ذکر می و میخانه
و ساغر و میفروش و پیمانه حال متغیر گردد و شور در نهاد می افتد که مثل آن در شعر عارفی و عبارت
نگاری دست بهم نمیدهد

خوشتر آن باشد که سر دلبران — گفته آید در حدیث دیگران

اما جمعی از محققان خدا پرست و بالغ نظران کار آگاه که بحقائق مدارک شرع شریف رسیده اند و
انجام و آغاز مجاز و حقیقت بمیزان اعتبار سنجیده این طرز و شیوه و هنجار را نپسندیده و صرف
انفاس گرامی و اوقات عزیز خود را در سر این کار و بار ضائع شمرده بلکه حاجب و مانع از وصول
بطریق نجات دائمی و نشاط اخروی باقی دیده اند و لهذا اگر جمعی قلیل قیام باین کار کرده
جم غفیر از علما و اولیا خصوصاً اصحاب کتاب آسمانی و هم راویین حدیث پیغمبر آخر الزمانی بمراحل
بعیده ازین جنس گفت و شنود گریخته اند و خود را آلودهٔ این اضافات مجازیهٔ بی اعتبار رتبهٔ
خوش نکرده تا آنکه اگر یکی ازین آلاف بمقتضای طبع موزون بنظم سخن پرداخته با تعریف حق و ستایش
کاری نداشته و شک نیست که پایهٔ رفعت این گروه با شکوه از آن جماعهٔ عشق پژوه بالاتر
و چنانکه حقیقت را بر مجاز شرف امتیاز حاصل است همچنین ایشانرا بر آنها مزیت کامل بوده است
در مرآة الخیال نوشته عالمگیر پادشاه در اوائل ایام سلطنت خود حکم کرده بود که دیوان

خواجه حافظ شیرازی را مردم از کتابخانها بیرون بر آرند و معلمان مکاتب هجر و تعلیمش بصبیان
و اطفال نمایند با آنکه همیشه این دیوان معرفت ترجمان در مطالعهٔ خاص آن سر حلقهٔ اهل الحال
می بود چون بعضی مقربان از سر این معنی استکشاف کردند و استفسار نمودند فرمود هر کس را
قدرت بر فهم رموز این کلمات طیبات و کنوز این معارف هدایت سمات حاصل نیست لیکن که
ارباب غفلت بر ظاهر عبارت حمل نموده در ورطهٔ بیباکی و عصیان فرو روند و برای شرب خمر
و استعمال سکر و شاهد پرستی دستاویزی بدست آورده بهاویهٔ خذلان منهمک گردند انتهی حاصله
و شک نیست که مفاسد این معنی بیشتر از مصالح اوست چنانکه اثم خمر بیشتر از نفع وی باشد
فصل عشق را از کتاب اغاثة اللهفان و حکم عشقبازی نسوان و مردان را از فتاوای
هدایة السائل و بدیدنی ست و این شرک شیرین و کفر نمکین را گذاشته ست بدان حسب الهی و مودت
رسالت پناهی رزوانی ست و مجاز را بحقیقت عوض ساختنی و صورت را بمعنی فروختنی تا کرامت
مقام رفیع و مکان منیع تواند و از عشق فانی بمحبت باقی برند و اما معنی عشق از روی لغت
پس در صحاح گفته العشق فرط الحب وقد عشقه عشقا مثال علمه علما ورجل عشیق ای کثیر العشق
و عن یعقوب والتعشق تکلف العشق قال الفراء یقولون امرأة محب لزوجها و عاشق انتهی و در قاموس
نوشته العشق والمعشق کمقعد عجب المحب بمحبوبه او افراط الحب ویکون فی عفاف وفی دعارة
او عمی الحس عن ادراک عیوبه او مرض وسواسی یجلبه الی نفسه بتسلیط فکره علی استحسان
بعض الصور عشقه کعلمه عشقا بالکسر وبالتحریک فهو عاشق وهی عاشق وعاشقة وتعشقه
تکلفه و کسکیت کثیرة و عشق به کفرح لصق انتهی و اما ماهیت و علاج او پس در سدیدی نوشته

ونوع آخر من المالیخولیا یقال له العشق وهو مرض وسواسی شبیه بالمالیخولیا یعتری للعزاب
والبطالین والرعاع قال صاحب المجمل الرعاع سفلة الناس ونقل صاحب عنوان السعادات
عن بقراط ان العشق طمع یتولد فی القلب ویجتمع فیه مواد من الحرص فکلما قوی ازداد صاحبه
فی الاضطراب وشدة القلق وکثرة السهر وعند ذلک یکون احتراق الدم واستحالته الی السوداء

والتهاب الصفراء وانقلابها الى السوداء ويحدث من طغيان السوداء فساد الفكر ومن فساد الفكر كثرة
الندامة ونقصان العقل وربما يتمنى ما لا يكون وتمنى ما لا يتم حتى يؤدي ذلك الى الجنون فحينئذ
ربما قتل العاشق نفسه وربما مات غما وربما وصل الى معشوقه فمات فرحا ولذلك قال المصنف وسببه افراط
الفكر في استحسان بعض الصور والشمائل وربما لم يكن معه شهوة جماعية اي من معشوق الذي
كان المطلوب مطلق المشاهدة والوصال لا المباضعة والنكاح وهذا الصنف من العشق لا يعتري
للبطالين ومن يجري مجراهم بل للعارفين وكبراء النفوس وكثيرا ما لا يطيق هؤلاء ان ينظروا الى
المعشوق زمانا فكيف يتصور في شانهم ذلك وقد ينتقلون من هذا العشق المجازي الى الحقيقي
بالرياضة وصفاء النفس فيرتقون الى مدارج العارفين المشتاقين الذين لا التفات لهم الى هذا
العالم بل طلبهم وقصارى غايات افكارهم معرفة الحق الاول مبدع الكل اله كل عقل ونفس
عز سلطانه وعظم برهانه وعلامته غور العينين وجفافهما اي بغير دمع الا عند البكاء ومن الجفن
السهر وكثرة ما يتصعد اليه اي الجفن من الابخرة اي يكون جميع اعضاء العاشق ذابلة سوى
العين فانها تكون مع غورها مقلتها كبيرة الجفن وذلك لترقي الابخرة الى راسه لسهره الكثير ومع ان
حركة الجفن ضاحكة كانه ينظر الى شيء لذيذ او يسمع خبرا سارا ويكون نفسه كثير الانقطاع والا
سترداد ويتغير حاله الى فرح وضحك والى غم وبكاء عند سماع الغزل ولاسيما عند ذكر الهجر والنوى
ومن علاماته ايضا قوله وسهر وهزال وتنفس الصعداء كما ذكرنا وان لا يكون بشمائله نظام
الخلط الفاسد ولان الارواح تتوجه الى الخارج تارة والى الداخل اخرى ويعرف معشوقه اذا
اخفى حتى قد عرفان معرفة معشوقه احد سبيل علاجه بوضع اليد على نبضه وذكر اسماء وصفات
فايها اختلف النبض عنده اختلافا شديدا شبيها بالمنقطع وتغير لون الوجه عرف انه هو و
تلك المعرفة تكون تامة اذا جرب مرارا كثيرة قال الشيخ فانا قد جربنا هذا واستخرجنا به ما كان
في الوقوف عليه منفعة وقال صاحب الملل والنحل ان بقراط قد جرب هذا فصادف حقا
العلاج لا شيء كالوصال اي لا علاج انفع من الوصال ان اتفق وتيسر فان لم يتفق على الوجه الشر

فليتامل فان كان سبب العشق هو احتراق المواد واجتماعها فی الدماغ والقلب فيشتغل بالمرطبات
والمنضجات والمستفرغات وان لم ينفع ذلك فبتسليط العجائز التي تبغض المعشوق اليه قال
الشيخ فان هذا عملهن وهن احذق فيه من الرجال الا المخنثين فان المخنثين لهم ايضا فيه
صنعة لا تقصر عن صنعة العجائز وذلك بمحاكاة قبيحة واستهانة به اي بالمعشوق مع تدابير
الماليخوليا فان كان العاشق من العقلاء تنفعه النصيحة والعظة والاستهانة والاستهزاء به
اي بالعاشق وتخيله الفاسد والتصوير لديه ان ما به ضرب من الجنون والوسواس وذلك
مما ينفع نفعا عظيما وربما اعترى ذلك قوما اخرين اي غير العاقلين فلا تنفع النصيحة بالنسبة
اليهم بل الوصال والتدبير الذي للوسواس ويجوز ان يكون قوله هذا عطفا على قوله هو ليعتري
للمراتب والبطالين ومن المسليات الصيد والاشتغال بالعلوم العقلية وكذلك الاشتغال
بالعلوم الشرعية والمحاكاة فيها اي في الاشياء التي تتعلق بابتلاء العشاق بالمعشوقين ونحوها
وكثرة الجماع ولو مع غير المعشوق لان الجماع وخصوصا الكثير منه يستفرغ به المني الغليظ المتراكم
لان الغرض ان العاشق عزب ويتحلل به الابخرة الفاسدة واللعب والسماعات المقصودة منها اللعب
كالتي بالخيال واما التي يذكر فيها الهجر والنوى فكثيرا ما يهلك عشقا قال الشيخ واما الصيد
وانواع اللعب والكرامات المتجددة من السلاطين وكذلك انواع الغموم العظيمة فكلها مسليٍ
انتهى وخلاصه بيان شيخ رئيس در تعريف مرض عشق و علاج وی در فن اول از کتاب ثالث از
قانون نیز همین ست که از سدیدی ذکر کرده ایم اگرچه در بعض الفاظ فی الجمله اختلافی هست لهذا عبارتش
در اینجا بقصد عدم تکرار نقل نکرده ایم و در شرح اسباب و علامات و در ذکر عشق چنین نوشته ویقرب منها
اي من انواع الماليخوليا العشق وهو مشتق من العشقة وهي نوع من اللبلاب يلتف على
الاشجار فيجففها يسمى هذا المرض به من جهة التشبيه لانه يجفف صاحبه ويذهب عنه
رونق الحياة قال الشاعر ؎ فذا العشق ماخوذ من العشق الذي + اذا التف بالقضبان
جفف رطبها + قال الشيخ ابن العربي في الفتوحات المكية العشق ماخوذ من العشقة وهي

البلابل التي تلتف على شجرة العنب وامثالها فهو يلتف بقلب المحب حتى تعمير عن النظر
الى غير محبوبه وقال ارسطاطاليس هو عمى الحس عن ادراك عيوب المحبوب وسببه
الهام النفس بالمحبوب وعلامته البهوت لاستغراقه في خيال المحبوب واتصال الفكر في
شمائله فيبقى ساكتا لا يعقل من امره شيئا والنسيان لذلك فلا يمكنه ان يتلقى الاشياء
التي يدركها بالحفظ والقبول ولغلبة الجفاف على الدماغ والاطراق اي انحناء الراس
الى تحت وذلك لان الانسان متى يريد ان يتخيل شيئا يطرق راسه بالطبع يطلب بذلك
ان يميل الارواح الى البطن المقدم الذي هو موضع الخيال فيقوى تصرف هذه القوة والعاشق
لا ينفك عن تخيل المحبوب واستحضار صورته ولانه يريد بذلك ايضا ان يجتمع حواسه في
تخيله ولا يتفرق من الالتفات الى كل جهة وحالة شبيهة بالماليخوليا من لزوم الفم وحب
الوحدة والسكوت وقلة مباشرة الاعمال وغور العين لقلة الروح النفساني المالي لها بفرط
التحليل لاتصال الفكر ولقلة الغذاء ولكثرة السهر ويبسها اي ذهاب طراوتها ورونقها
لقلة الرطوبات التي بها نضارة الاعضاء وظهوره فيها للطافة بنيتها من غير هزال فيها
لكثرة ارتفاع الابخرة الغليظة اليها بسبب السهر المستلزم لعدم الهضم وكثرة حركتها
لاشتغال الروح ويكون فيها غنج ودلال كانه ينظر الى شئ لذيذ او يسمع خبرا سارا وذلك
لاستقرار شكل المحبوب وشمائله في الخيال حتى صار نصب عينه ولا شئ عنده الذ من
ذلك واختلاف النبض كنبض صاحب الهولان الطبيعة تتوجه الى تخيل المحبوب واستحضار
صورته والتفكر فيه فتنصرف عن النبض الى ان تشتد الحاجة ثم تتوجه اليه وهكذا ينتقل
من احدهما الى الاخر ويحدث الاختلاف او لان العاشق دائما بين الياس والرجا فاذا غلب
عليه الرجا صار نبضه مثل نبض المسرور عظيما سريعا الى ابطاء وتفاوت واذا غلب عليه
الياس صار نبضه مثل نبض المغموم صغيرا ضعيفا متفاوتا بطيئا وتنفس الصعداء اي
يكون نفسه كثير الانقطاع والاستردادات اما الانقطاع فلانصراف النفس والطبيعة الى

تخيل المحبوب والتفكر فيه واما الاسترداد فلشدة الحاجة الى نفض البخار الدخاني بسبب
تراجع الروح الى القلب قال روفس علامة المغموم يبس البدن والسكوت وقلة النشاط
للعمل قال ابن التلميذ بهذه العلامات يحصل جنس العلة وهو الغم وبكتمان سبب الغم
يتخصص سيما اذا انضم معه قلة مبالات المريض بقول الطبيب ومساهلته فانه يدل
على انه عارف بدائه ولا يمكنه ان يبديه للطبيب اما لكونه في ولاية غيره من والد
او مالك او للاستحياء من الناس او لغير ذلك فاذا اتفق مع هذا ان يتغير حال العليل
في نبضه ونفسه ولونه مما يسمعه او يراه فاعلم ان له تعلقا بذلك الشئ وبهذا الوجه
فهم جالينوس امر المرأة العاشقة فانها كانت مستهنية بكل ما يسألها عنه ثم انه اتفق
ان ذكر رجل فتغير لونها ونبضها فذكر رجل اخر فلم يتغير ثم امر بذلك الرجل الاول فعاد
التغير فقضى بعشقها اله ويعرض هذا في اكثر الامر للمخنثين والمتغزلين اي المحدثين مع
النساء والمخالطين معها من الرجال والفراغ من الامور المهملة لما قال الحكماء النفس ان لم
تشغلها شغلتك لانها لا تكاد تفتر ساعة عن تدبير فان شغلتها بالامور النافعة اشتغلت
بها والا اشتغلت بمثل هذه الامور التخيلية الفاسدة ولهذا لا يكاد يتمكن في المنغمسين
في الجد والمرهقين بالفقر الى الضروريات والحقيري الهمم من الرجال والنساء فان
ارباب الهمم العالية لا تكاد انفسهم تتعلق بالدنيا وما فيها فكيف بتلك الرذائل الوهمية
التي لا اعتداد لها عند العقل الصحيح وعلاجه ترطيب المزاج لان هذا المرض وان كان
من عوارض النفس لكن البدن ينفعل عنه ايضا بدوام السهر والفكر وقلة الطعام
وغيرها فينبغي ان يعالج النفس والبدن بترطيب البدن بالاستحمام بالمياه العذبة
والتمريخ بالادهان المرطبة والتوسع في الاغذية وسائر ما ذكر في علاج ماليخوليا من المرطبات
وذلك لئلا يجف دماغه فيصير الى ما هو شر منه واشتغال النفس بالاشغال الشاغلة
التي تنسي المحبوب كاستماع الاغاني والمزامير والاحاديث والاسمار وحكايات الزهاد والنظر

الی البساتین والمزارع الزهرة ومباشرة الاعمال المهیجة للخصومات والمنازعات لیشتغل افکارهم بذلک ویکثر اهتمامهم بغیر المعشوق وینفعهم السفر والصید ونحو یفیهم بغتة احیانا وفی الجملة ینبغی ان لایترکهم فارغین والجماع بغیر المعشوق ینقص من العشق ویزیل الفکر فیما ینشط النفس ویشغلها بغیره ودیما یدفع عن الدماغ والقلب الابخرة الردیة المنفصلة عن المنی ویکسر عادیة المواد المحترقة التی تحصل فی العاشق من دوام الفکر والسهر والجوع وغیرها انتهی وتمام این بحث باماله وماعلیه در کتاب نشوة السکران من صهباء ذکر الغزلان که درین جزو زمان ریخته خامه آشفته بیان در تازی زبان گردیده ذکر کرده ایم و ابو اسحق ابراهیم بن تمیم قیروانی در کتاب المصون فی سر الهوی المکنون برای عشق نامها ذکر کرده از انجمله این ست شغف مقت وجد کلف اسف تیم جوی دنف صبوة صبابت کرب کآبة شجو خلابه بلابل حسرات تباریح سدم غمرات وهل شجن لاعج حزن کمد اکتاب وصب لذع حرق سهد ارق رقت جزع خوف هلع لهف حنین تحرق انین استکانت تبلد تباله تجلد لوعه تفجع فتون شجون مس جنون لمم خبل رسیس تبل داء مخامر ضنا عقل مختلس نفس مختلس لب مسلوب دمع مسکوب علق غرام هیام انتهی و از انجمله ست دمعة باکی ولوعة شاکی بلکه هر لفظ که دران معنی سوز و گداز باشد و مؤدی مضمون سودا و رسوائی بود صالح آنست که برای عشق نام باشد ابن ابی طاهر از علی بن عبیده آورده که هیچکی خالی از صبوت و عشق نباشد مگر آنکه دراصل خلقت ناقص افتاده یا منقوص البنیه بوده است یا بر خلاف ترکیب اعتدال واقع شده و لهذا

شعبی این بیت بسیار میخواند

اذا انت لم تعشق ولم تدر ما الهوی … فانت وعیر فی الفلاة سواء

و دیگری گفته

ولا خیر فی الدنیا ولا فی نعیمها … وانت وحید مفرد غیر عاشق

و بعضی گفته

وما تلفت الا من العشق مهجتي — وهل طاب عيش لامرء غير عاشق

و دیگری گفته

ولاخير في الدنيا بغير صبابة — ولا في نعيم ليس فيه حبيب

و بعضی گفته

ماذاق بوس معيشة ونعيمها — فيما مضى احد اذا لم يعشق

و دیگری گفته

واني لاهواها واهوى لقاءها — كما يشتهي الصادي الشراب المبردا

و بعضی گفته

كفى حزنا بالهائم الصب ان يرى — منازل من يهوى معطلة قفرا

و دیگری گفته

عجبت لمن يقول ذكرت الفي — وهل انسى فاذكر من هويت

و بالجمله اگر باب پنجم از کتاب گلستان سعدی شیرازی خوانده باشی دریابی که این عشق خانه برانداز و مرض جانگداز بلای عام و ابتلای خواص و عوام بوده ست و هیچکی از اهل دل و صاحب علم و عمل الا ماشاء الله ازان نیاسوده ع تو خود چه آدمی کز عشق بیخبری ٭ لیکن اینقدر هست که بیش ازین عشاق بر ذکر محاسن معشوق و نظر بر روی او اکتفا میکردند و گذشتن ایشان در کوی محبوب و شمیدن بوی او نهایت تمنای بود هر چند اینهم از مقاصد شریعت حقه فی الجمله اجنبیتی دارد چه مقصود از خلقت بشر و آفرینش این نوع بزرگ حب محبوب حقیقی و عبادت خالق و فاطر عالم

زعشق بنی آدم گوینده درینمقام چه خوش گفته ست ٭

غیر حق هرچه دولت را برد — سد راه تو همان خواهد بود

و سعدی فرموده

دلارامی که داری دل درو بند — دگر چشم از همه عالم فرو بند

و ازینجا ظاهر شد که صرف عشق در بارهٔ غیر محبوب مطلق اضاعت وقت و قلب موضوع ست ولهذا
در قرآن کریم آمده وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ پس اگر یکی آفرینش او بر قلق و اضطراب آمده
اگر بمرتبهٔ محبوبیت جمال ذو الجلال نرسد و گرفتار رنگ و بوی مظاهر کونیه گردد و بر وجهیکه دامن حالش
آلوده عصیان نگردد و این مجاز موصل بحقیقت شود غنیمت ست بخلاف جمعی که این درد و سوز را
درمان بوصال محبوب کرده اند و این پیشگی و چسپیدگی را غایت مطلوب دانسته چه این صریح
ظلم و ستم بحت ست ولهذا امیر حسینی در منقاه چه خوش کلام بر زبان رانده رباعی

خوبان زمانه جملگی سیم طلب — عشاق فتاده در طمعهای عجب
افسوس که از گردش دوران دو رنگ — در حسن حیا نماند و در عشق طلب

وصفی حلی گفته

يقولون لي بالله ما انت صانع — اذا زارك المحبوب قلت انيك

و دیگری گفته

حدثنا عن بعض اشياخنا — ابن بلال شيخنا عن شريك
لا يشتفي العاشق مما به — بالضم والتقبيل حتى ينيك

و قیس بن ملوح گفته

فوالله لولا خشية الله والحيا — لعانقتها بين المقام وزمزما
وقد حرم الله الزنا في كتابه — وما حرم الرحمن خلا او لافما

و این نوع شیفتگی و این طرز آشفتگی در واقع از ثوران قوای حیوانیه و شهوات نفسانیه ست
نه افعال انسانیه زیرا که محبت صادق و مودت واثق همان ست که دران خیال فاسد بخاطر عاشق
نگذرد و جز جوش درون و شنیدن مضمون و دیدن روی دلستان طلب دیگر برنخیزد ورنه داخل
در فنون جنون و اقسام مالیخولیا ست کما تقدم ولهذا القطوبه درین محل چه خوش سخن فرموده
و داد فریاد پرستان داده

کم قد خلوت بمن اهوی فیمنعنی ٭ منه الحیاء وخوف الله والحذر

وکم ظفرت بمن اهوی فیقنعنی ٭ منه الفکاهة والتجمیش والنظر

اهوی الملاح واهوی ان اخالطهم ٭ ولیس لی فی حرام منهم وطر

کذلک الحب لا اتیان معصیة ٭ لا خیر فی لذة من بعدها سقر

عتبی درین محل لطیفه سنجیده گفته که مردی بعض عرب را گفت ماینال احدکم من عشیقته اذا خلا بها قال اللمس والقبل وما شاکلهما قال فهل یتطاولان الی الجماع فقال بابی وامی لیس هذا بعاشق هذا طالب ولد انتهی گویم نیل لمس وقبل از عشیقه نیز مرتبهٔ نازل است و درجهٔ عالی صبر وعفاف وقناعت بر ذکر باشد یا اغماض بعض اوقات بانشاد اشعار زیرا که هرچند سودن وبوسیدن از صغائر ذنوب است نه کبائر جرائم لیکن استرسال نفس در امثال این احوال منجر بفساد مآل میگردد واز عشاق مجازی این زمان کمتر کسی باشد که طالب وصال محبوب ونیل مطلوب نبود اینچنین کس که ذائقهٔ محبت در دل داشته باشد و پابند سلسلهٔ آداب ومحبت بر طریقهٔ اصحاب دل بود در صد هزار یکی هم نتوان یافت امروز هرکه هست که دعوی عشق باکسی میدارد غرض وی از محبوب استحصال وصال یا استجلاب امتعه واموال است لا غیر بلکه اگر بنظر غور نگرند دریابند که درین دور آخر خود وجود عشق ومحبت اگرچه بر طریقهٔ مجاز بود یافته نمیشود واینکه دیده وشنیده میشود فسق بحت وغرض صرف واظهار غیر واقع واضمار مخالف اظهار است پس آن عشق نبود اینکه در مردم بود ٭ این فساد خوردن گندم بود ٭ وازینجاست که ثوران این مرض در اهل دول وجاه واصحاب فراغت وفرصت بسیار است و در مفالیس ومحاویج که دست رس بمقاصد خویش ندارند کمتر ونادر بلکه معدوم ومفقود است

چنان قحط سالی شد اندر دمشق ٭ که یاران فراموش کردند عشق ٭

واگر این عشق که آنرا فسق نام کرده ایم جائی باشد که آنجا حصول مطلوب بگنجد ونیل مقصود دست بهم میدهد تاهم غنیمت است زیرا که بروجه شرعی اگر تا یار رسد مضائقه نیست اگرچه

اگرچه بمرتبهٔ سافل و درجهٔ نازل واقع ست قیامت این ست که بصرف این عشق درین روزگار پرآزار از نسوان متجاوز گشته بمردان افتاده ست که هیچ راهی برای سلوک این جادهٔ ناهموار و طریق دشوار گذار بر روی کار نیست و اگر معالج بالفرض مسیحا باشد از ازالهٔ این مرض باین درمان نتوانستن کرد این بلاء ناگهانی و آفت آسمانی آفریدهٔ اوباشان ایران زهرهٔ مردم صفاهان ست ولهذا دواوین و مجامیع فارسیان را دیده باشی که در تشبیب و تغزل خود چه ستمها که بر جان ایمان نکرده اند و کدام خونریز ست که برد و دامان انصاف روا نداشته و بدولت این ناپاک دینان و تاک پرستان این داء عضال بسیر گلزمین هند و سند خرامیده و در خانه و دلهای مسلمان زادهای غفلت منش که از علم شریعت و احکام ملت بی بهره محض افتاده اند ریشهٔ اقامت دوانیده و درزوایای خواطر ایشان بکشاده پیشانی آرمیده انا لله وانا الیه راجعون

هر خس و خار که در راه نمودی دارد آخر ای باد صبا این همه آوردهٔ تست

پیش ازین اطوار حب الهی را برای تسلی خاطر آشفته و دل شکسته در پیرایهٔ سخن نظم جلوه میدادند و بر الفاظ ساغر و مل و رخ و زلف تفرج نمیکردند تا آنکه گروهی از نفس پرستان دین دشمن و بوالهوسان شیفتهٔ شاهدان سیمین تن بر ظواهر این مبانی قناعت نموده و از معانی قطع نظر فرموده هنگامهٔ عشقبازی و جان سپاری آراستند و خلقی بسیار را از پسران و زنان گل اندام بدام معشوقی گرفتار ساخته و این فسوق و فجور را در چشم هوی پرستان جلوهٔ استحسان داده از جا ربودند و بنابایستها را دنموده مبتلای آلام دنیا و آخرت فرمودند و لوح دلها را از نقوش عرفان و توحید رحمان پاک شسته جادهٔ دوزخ جاویدان پیمودند و بتقلید پیر مغان سیکدهٔ کفر و کافری عزازیل راضی به تنها روی در هاویهٔ سقر نشده گروهی را از همجنسان و ابناء نوع خود نیز همراه بردند و رفیق طریق وادی آتش گردانیدند ضلوا فاضلوا و شک نیست که اگرچه نبات سلف درین شعر و شاعری مستحسن خواهد بود و وقوف مفاسد در خواطر شان مخطور نشده لیکن اینقدر انهماک درین کاروبار بیدار و استغراق

اوقات و انفاس گرامی در پی افکار خیالی از لغزش ناسزا و کردار غیر زیبا نیست گو در حق تمام
اشخاص بیگانگان این فسوق معتبر نباشد هنوز گروهی از خداپرستان است که شغل باین فن دارند
و ذره از خلاف حق بر زبان و بیان ایشان جاری نمیشود و ارتکاب عمدی و فعل محظوری
از ایشان صورت نمی گیرد لکن قلیل ما هم حکم بر شیء بر اکثر است نه بر اقل پس صرف وقت
در انشا و شعر و انشاء نظم اگر بقدر ملح در طعام و نحو در کلام باشد و مقصود از آن احماض خاطر
و استمام و تسلی دل ناکام بود مضایقه نیست و اگر عوض جمیع اشغال مستحسنه و افعال بایسته
و احوال شایسته و اصلاح ظاهر و باطن بقواعد شریعت حقه و اوامر و نواهی ملت صادقه همین
سودای جنون در سر و پیرایهٔ مالیخولیا در پیست محل عبرت و مقام غیرت باشد تا کرا فهم صحیح بهره بخشی
در موضع او ارزانی فرمایند و از مزالق افراط و تفریط رهائی بخشیده بر شاهراه یقین و عرفان
بگذارند و باحوال زندگان فنا اساس و فانیان بقا اقتباس نظر بصیرت او را واکشایند

رباعی

دنیا خوابی ست کش بهم تعبیر ست | صید اجل ست گر جوان و پیر ست
هم دنیا بیرون باهیست و هم زینهار | این صفحهٔ خاک هر دو رو تصویر ست

الٰهی بحق پیمبران این ابیات آنکش با اشیای تباه و پیراد نجات افتم و از چنین بینش کردار بیت و
زبون برگران صواب آیم

دولت اگر همدمی ساختمی | عمر بدین تیره نپرداختمی
در دلم آید که گنه کرده ام | کین ورق چند سیه کرده ام

الله بس باقی هوس

واقف شیخ نور العین خلف قاضی امانت الله ساکن بٹاله من توابع لاهور طبع بلندش
تحسین خواه و فکر ارجمندش قابل بارک الله عمری خدمت سخن کرده و در تصحیح زبان کوشید اگرچه
کتب تحصیلی هم کسب نموده اما لذت شعری بر مذاقش غالب آمد میگفت شبی در رویا این مصرع

واقف

بخاطر رسید ع جام طرب بدست تو لبریز داده اند بعد بیداری این پیش مصراع بهم رسانیدم
در خنده اختیار رنداری برنگ گل * و نیز میگفت این مصراع بخاطر رسید ع ای چرا غمت
بکف از رنگ حنا زود بیا * پیشتر باده فکر مصراع دیگر کردم تا این پیش مصراع بهم رسانیدم
ع دل ز دستم به شبستان غمت گم گردید * دیوانش سیر ضخامت است این اشعار از انجا

فراگرفته شده

نکشد یار از غرور مرا
کشتن خویش شد ضرور مرا

خواهم سعادتی ز طواف قدم برم *
ورنه چه حاصل است ازین مشت پر مرا

آنقدر یاد می که زخم کهنه تا نو شود
آرزو زان خانه شکین رقم داریم ما

نشنوم نافه گر از نکهت زلفت دم زد
اعتباری نبود گفته سودایی را

در نظر چون سایه شمشاد می آید مرا
سر بپای یار سودن یاد می آید مرا

ای هم آوازان وداع عندلیب من کنید
بوی گل از جامه صیاد می آید مرا

آه از خشکی طالع که درین فصل بهار
سیل تشریف نیاورد بویرانه ما *

گر ز نگاه بود این دل پریشان را
خدا ز باد کند همچو زلف جانان را

تو آمدم بدام تو زود چه سنگدلی
بگذار یکدو روز به کنج قفس مرا

چند روز [illegible] شد [illegible] و یاد نکرد
گرچه یاد آرند اگر [illegible] نیاز رفته را

تخجل [illegible] را [illegible] *
نه عندلیب نه پروانه کرده اند مرا

یارب ز دود آه که این سیاه روز
آن زلف در نهشت پریشان نشسته است

خامه را احوال ما تقریر کردن مشکل است
زانکه او را نیز بان زخم است ما را در دل

رسید یار و گریبان من درید و گذشت
بداد کوتهی دست من رسید و گذشت

نی جیب من درید و نه دامان من کشید
ما را درین بهار نیامد بکار دست

ز هر کسی بجهان یادگار می ماند
بکوی یار ز ما هم غبار می ماند

نرگس او گاه گاه از سرمه دنباله دار   با سیه روزان خود لطف زبانی میکند
دلم از کوچهٔ آن زلف هراسان گذرد   همچو مجروح که از مشک فروشان گذرد
غم چه استاده تو بر در ما   اندر آ یار با پرا در ما
دل از غرور ببین وا نمی شود نفسی   ز پهلوی تو مگر این دماغ پیدا کرد
قسمت ببین که از لب شیرین تو خطش   حلوا بدیگران و بما دود میرسد
ترا که گفت که مایل ببیرستان باش   بنوش یکدو سه جامی و خود گلستان باش
همان بهتر که من از آستانش زود برخیزم   چه لازم بعد روزی چند نا خشنود برخیزم
آشفته بچون میروم از کوی تو بیرون   میخواست دل من که باین رنگ برآیم
تو نویسی بکس مکتوب لیکن از بدگمانیها   چو برخیزد کبوتر از سر بامت برو پیچم
من نمیگویم که مجنون باش در صحرا نشین   شهر هم بد نیست لیکن فارغ از دنیا نشین
سرو روان من گذری کن بسوی من   تا آب رفته باز بیاید بجوی من
شود سالک ز بند خود رها آهسته آهسته   رود از دست چون رنگ حنا آهسته آهسته
نخواهم تند چون سیلاب گفتن سرگذشت خود   کنم پیش تو عرض ماجرا آهسته آهسته
تلاش وصل این سیمین بران آخر گدایم کرد   شدم مفلس ز فکر کیمیا آهسته آهسته
ای آنکه سوز مطلبی از هزار ها   از حسرت منور پروانه غافلی

وحشی دولت آبادی روزی چند مرغ روحش در وحشت آباد عالم خوشگوئیها نموده در سنه ۱۰۹۰
از قفس بدن پرواز نموده است

قربت نا حاصل نشد دوری زجانم بر نخاست   اتحاد شمع برق خرمن پروانه بود
بی لطفی بحال تو دیدم که سوختم   وحشی بگو که از تو چه تقصیر آمده است
آتش بجگر زان رخ افروخته دارم   وین گریهٔ تلخ از جگر سوخته دارم
در دام غمت تازه فتادم نگهم دار   من عادت مرغان نو آموخته دارم

وحشی بدل این شعله سوزنده چو فانوس ‌‌ از پرتو آن شمع برافروخته‌ام هم
صبر خواهم کرد وحشی بر غم نادیدنش ‌‌ منکه خواهم مرد گو از حسرت دیدار باش
بست زبان شکوه‌ام لب بسخن گشادنش ‌‌ صد ره عتاب گفتن و صد مژده لطف دادنش
مصلحت دید چنین صبر که سویش نروم ‌‌ بنشینم بره‌اش بر سر کویش نروم
دید خوش مصلحتی لیک دریغا کو تاب ‌‌ که یک امروز بنظاره رویش نروم
زینسان که تند میگذرد خوش خرام من ‌‌ کی ملتفت شود بجواب سلام من
من و از دور تماشای گلستان کسی ‌‌ بی‌نصیبی شده خورسند ز بستان کسی
در نظر نعمت دیدار بحسرت نگران ‌‌ دستها بسته و مهمان شده بر خوان کسی
وحشی از شوق تو جان داده تو باشی زنده ‌‌ زندگی بخش کسی عمر کسی جان کسی

ولی دشت بیاضی واقف رموز خفی و جلی ست و آسوده گنج عمر باشی صلاحش از قائن ست در شعر آ
نظم طبع خوشی داشت معاصر شاه طهماسپ بود در قائش در سنه ۹۹۹ واقع شد صاحب ایمان است
و شاعر رفیع الشان آزوست

کاش در بزم تو غیرت ندهد راه مرا ‌‌ تا بحسرت نکشد طعنه بدخواه مرا
بگفتم تا شکیبم وعده را حدیست پنداری ‌‌ بشوخی سر برآوردی و رسوا ساختی ما را
بلاگردان شوی اینکه وصلی نمی‌گنجم ‌‌ بکش که جام طرب بست تا چشیده دوشت
دل که هر دم ز رخت صد هوس شیرین است ‌‌ گرت بیک نگاهی تسلی شود معذور است
بمصلحت نگر آسایش تو وصلی ورنه ‌‌ فدای لعل تو است اگر صد هزار جان دارد
درمانده احوال تو وهم این چه حجاب است ‌‌ فارغ گذر از طاقت نظاره که دارد
چندین بشکوه لب توام از زبان ستمگر کرد ‌‌ که هر چه در حق من غیر گفت باور کرد
یاد آن آغاز رسوائی که یار از دیده‌ام ‌‌ شرمگین میگشت و سر از روی حجابی داشتم
دل بجرعه دیدار غم به که ز دور ‌‌ تا بحسرت نگران آیم و نظاره کنم

هزاران آه ازان خواری که چون میرید از بزمم || بامید شفاعت جانب اغیار رسیدم

بجز تو شنیده ام سخنها || شاید که تو هم شنیده باشی

تهمت زده ام کرده بعشق دگری کاکلش || بپسند که غیر از تو بعالم دگری کیست

از دوستیت بهره ام این ست که در شهر || یک دوست ندارم که بجان دشمن ما نیست

قاصد ز بزم رفت که آرد خبر از یار || باز آمد و اکنون خبر از خویشتن ندارد

خوش آنکه با تو دهم شرح مشکل خود را || بگریه استم و خالی کنم دل خود را

والهی از سادات بلدهٔ قم بود برادر طفلی از طائفهٔ شاملو شیفته شده گوش و بینی خود بباد داد

از وست

حلق خشکی ز تف سوختن دل دارم || دم آبی طمع از خنجر قاتل دارم

گر کنم آرزوئی بوس و گهی میل کنار || یک کف خاک و صد اندیشهٔ باطل دارم

چاک پیراهن یوسف که گل تهمت بود || خنده بر سستی تدبیر زلیخا میکرد

واعظ میرزا محمد رفیع قزوینی پایهٔ تعریفش ازان رفیع تر که بسلالم قلم توان رسید و شرفهٔ توصیفش ازان بلندتر که ببال اوراق توان پرید لآلی منظوماتش در کمال خوش جلائی و جواهر منثوراتش در نهایت بیش بهائی بحجت کمالش کتاب ابواب الجنان بست که باتفاق جمهور کتابی باین خوش بیانی در باب مواعظ ترتیب نیافته مطالعهٔ دیوان واعظ طبع را در اهتزاز آورد ازینجا چند غزال رعنا از ختن زار دیوانش بخرامش می آید

از زبان کلک نقاشان شنیدم بارها || بی زبان نرم کی صورت پذیرد کارها

اینقدر طول امل نه میدهی در دل چرا || مصحف خود را باین خط میکنی باطل چرا

آزاده بهر اهی کس بند نگردد || خاصیت سروست که پیوند نگردد

حرفی اگر بعاشق بیتاب می زند || شرمش طپانچه بر گل سیراب می زند

سر برون آورد عکس از روزن آیینه گفت || فیض صحبت میتواند سنگ را آدم کند

نیکخواهان در جهان کمتر ز بدخواه مردم اند | چند ترشی بود لیکن باشد شربت از بیمارها

روزگار آخر ستمگر را ستمکش میکند | شیشه میسازد مکافات شکستن سنگ را

اگر خورشید رخسار تو در پیش نظر باشد | چو باد نوبهاری میروم سوی چو اخیفا

ز ابنای جنس خود بحذر باش زانکه آب | با آن سرشت پاکی با چوب دشمن است

آزاد نیستند بدولت رسیدگان | گردید پای بند نگین تا سوار شد

گر تهی دستی نه واعظ مایه دیوانگی ست | چیست باعث کز درختان بید مجنون میشود

صد حیف که ما چو برق جهانیدیم و نبودیم | رو رخصت که رسیدیم با بام جوانی

ظاهر آرایی نباشد شیوه روشندلان | مهر و آتش از برای جامه خاکستری

تا از شکست خویش رخ یار دیده ایم | این باغ را ز رخنه دیوار دیده ایم

عرق تا کرده پاک از خجلت باشد نگار را | درین گلشن سبب برخاست از شبنم بهار را

زبان بسته نگهبان راز دل باشد | حصار خانه ویران چراغ خاموشی ست

تدبیر دلگشایی ما هیچکس نکرد | این قفل را بدامن صحرا گذاشتیم

دوری ره از شد سفر نبود وصل مرا | گویا ببوی زلف تو از هوش رفته ام

امشب کشاکشی نبود چشم صبح را | واعظ گرفته اوج مگر دود آه تو

وحید میرزا محمد طاهر قزوینی یگانه عصر بود در فنون و علوم و نظم و نثر گوی از معاصران می‌برد دفترنویس شاه عباس ثانی بود آخر مجلس نویس شاه که عبارت از وقایع نگاری باشد مقرر گردید و آخر الامر بوالا پایه وزارت متصاعد گشت شیخ علی حزین ترجمه او در تذکره خود به تفصیل تمام نوشته دیوان غزل قریب سی هزار بیت از وی بنظر در آمد سرسری چند بیت

وحید دستجرده

تو معشوق ازل بودی دلم از یار افتاد | تا کسی خورشید ز آئینه بدیوار افتاد

مرا از صحبت جاهل چه باک می‌باشد | که در دهان نجس حرف پاک میباشد

چو می بینیم بدی از خصم خود در مهر میکوشیم — ز آب سرد دایم چون سفال گرم میجوشیم

ناقصان را چو ربیا شد گوارا تر ز لطف — آتش سوزان به از آب است خشت خام را

سیم و زر دنیاپرستان را اضافت میکند — پشت و رو باشد یکی آیینه ی بی سیم را

دل اگر میگوییم از طفلی نمیدانی که چیست — انچه روز اول از ما برده آن را بده

آگه کسی از ناخوشی زاده خود نیست — از تلخی گفتار خبر نیست زبان را

بر میوه رسیده زدن سنگ ابلهی ست — زنهار از سوال مرنجان کریم را

مرا بر ریختن خون خود مضائقه نیست — کسی اگر بتو گوید چرا چه خواهی گفت

چو آن نمیرم یار میگوید عاشق میکشد — من نه تنها عاشقم بر دوست خود هم عاشق است

بود خاصیت آب بقا خوی ملایم را — که از دندان زبان را زندگانی بیشتر باشد

بشاهان میرسد از زیردستان فیض پنهانی — بنای خانه را از خشت زیرین محکمی باشد

چو دولت یافتی خوی بدت فرمان روا گردد — که در وقت سواری دست چپ صاحب عنان باشد

بزرپاشی بود مشهور خورشید جهان اما — زر پاشیده را پیوسته در دامان خود دارد

در وصل دلم وا نشود بسکه ضعیفم — از رشته باریک گره دیر گشاید

نیایم در شمار اما بسان رشته ی گوهر — درشتان را بهم آشنای یکدگر سازم

در سر کوی بتان هیچ سخن در دل لال — هر طرف روی کنم راه بدر نیست مرا

بگلشنی که رخ دوست بی حجاب شود — ز شرم غنچه ی گل شیشه ی گلاب شود

لبی که زمزمه ی خواستن بود سازش — صدای ریختن آبرو ست آوازش

چو لاله روزن گلچین بود گریبانم — حدیث زشتم و نیکو نوشته اند مرا

هر جا دلی ست در پی چشم سیاه تست — عالم تمام زیر نگین نگاه تست

آنقدر همچو تار شد مژه ام خون دیده ریخت — گفتی مگر که بخیه ز زخمم ز هم گسیخت

ما طائران شوقیم آرام نیست جان را — بر بال خود نهادیم بنیاد آسمان را

چرخ را آرامگاه عافیت پنداشتم
آشیان کردم تصور خانهٔ صیاد را

هر چند که خود گم شده ام راه نمایم
در قافلهٔ عشق تو آواز درایم

چون شاخ که از میوهٔ بسیار شود خم
از بار هنر بر دل خود نیز گرانم

ای راز دل چه آمده بر سر زبان
بیرون نمیروی ره ازین کوچه بازگرد

ز بار منت احسان دریا ابر نیسانی
کند افغان چو مجروحی که زخمش آب بردارد

وحید ملا کلوج در زمان شاه اسمعیل در عرصهٔ سخنوری داد هرروی داده دیوانش هفت هزار بیت دیده شده و با آنکه عامی بوده از مساعدت بخت و درستی سلیقه سخنش خالی از عیب است

ازوست

محال است اینکه عاشق را شود یکام دل حاصل
تمنا بر تمنا بشکند تا جان برون آید

گر میسر نشود بوسه زدن پایش را
هر کجا پای نهد بوسه زنم جایش را

من مست می عشقم و او مست می ناز
من بیخبر از خویشتم و او بیخبر از من

توان بخواب رخت دید لیکن از خجلت
چگونه روی تو بیند کسی که خواب کند

واضح میرزا مبارک الله مخاطب بارادت خان از دودمان امارت است در عهد جهانگیری بمنصب میر بخشیگری و هم مباهات میزد و در زمان جلوس شاهجهان بوالا پایهٔ وزارت مترقی گشت بعد مدت قلیل با یالت دکن و خطاب خان اعظم فوز عظیم اندوخت در ایام حکومت جونپور موافق سنه ۱۰۵۸ مرحلهٔ آخرت پیمود دیوان واضح بنظر در آمد این چند گل ازان چمن چیده شده

عارف ازو پرست ولی او نمی شود
آیینه رونما شود و رو نمی شود

ز مقراض فنا نور است شمع زندگانی را
بود آب دم شمشیر صندل سرگرانی را

چه الفت است بزلف تو بیقراران را
بلی سیاه پسند است سوگواران را

موج وحشت کند محروم از ساحل مرا
در طپیدن رفت از کف دامن قاتل مرا

در عالم دل باختن خویش رواج است
عمریست که ویرانهٔ ما فقد خراج است

عجب صبح ز خورشید گلفشانیهاست ٭ بجام پیری ما باده جوانیهاست

براه او چه دربازیم فی دینی نه دنیائی ٭ دلی داریم و اندوهی سری داریم سودائی

واضح بهیچ راه دلم وانمی شود ٭ این قفل زنگ بست شکستن کلید اوست

بر مراد دل خود بال زدن نقصان ست ٭ وقت آن خوش که مراد قفس انداخته ایست

گرچه آزادم ولی جانم فدائی دیگریست ٭ گرد سر گردانده صیادی مرا سر داده ست

رشک فرمائی دلم نیست بجز عیش حباب ٭ یافت یک پیرهن هستی و آن هم کفن ست

بجوش شد غم آفت مینای ادب بود ٭ ساقی کرم افزود که در نشئه کمی کرد

رفتنیهای جهان قابل دل بستن نیست ٭ اینقدر بسکه وطن خاطر خود شاد کنند

گله صاف به از عفو غبار آلود ست ٭ هست دوزخ گنهی گو بمدارا بخشند

بهار وقت صبا گل بکام گلچین باد ٭ که ما بکنج قفس طرح آشیان کردیم

بکاغذ اخگری پیچیده ام یعنی دل خود را ٭ مبادا گر نه بر حالم کنی ای نامه بر رحمی

نشان سیر بهارست عمر رفته بیاد ٭ ز نقش پای صبا رنگ غنچه پیدا است

رباعی

در گنجفهٔ دهر شهان عالم ٭ در صنف رعیت اند نی بیش و نه کم

حکمی دارند زان جهاندار شدند ٭ چون حکم نماند گشت بازی برهم

واحد

واحد میر عبدالواحد ترمذی بلگرامی صاحب طبع لطیف و ذهن شریف بود و بحلیهٔ مکارم اخلاق و جلائل اوصاف سراپا آراستگی داشت اختر نجابت از جبین مبینش میدرخشید و عطر خلق محمدی از گل عنصرش می تراوید شعر بزبان فارسی و هندی میگفت و جواهر زواهر بثقب اندیشه می سفت در موضع راهون از اعمال لاهور در معرکهٔ جنگ با کفار آن نواحی جرعهٔ شهادت چشید و این واقعه در سنه ۱۱۳۴ واقع شد صیاد فکرش وحشیان معانی فراوان صید کرده اما از عوارض روزگار [illegible] رشتهٔ شیرازه نساخته اند اکثری ازان به پرواز آمد بعضی از اشعار که در بیاضها مثبت بود

در بین سواد سفینه‌ای بیگیند

امروز جبین تو چین دیده‌ایم ما ❊ صد رنگ ناز را بکمین دیده‌ایم ما ❊

گر بود ره بکعبهٔ بی رهنما دور رست دور ❊ بی اجل نتوان رسیدن گرچه منزل زیر پاست

آگه ز دل شکستن بلبل نه هنوز ❊ طرف کلاه خود بگرای گل ندیده

عمری ست در رخ تو تماشای خودیم ❊ آیینه ست بسکه ترا از صفا جبین

نباشد از گداز دل محبت نامه‌ام خالی ❊ چه بگشای سر مکتوب من طوفان شود پیدا

نیستم محتاج خضر از فیض سوز خویشتن ❊ اخگرم خاکستر خویشم به از آب بقاست

رباعی

تا کی بهوا و حرص مایل باشی ❊ زان ره که بریدنی ست غافل باشی

اکنون که گذشته را تلافی خواهی ❊ از خنجر انفعال بسمل باشی

ثابت

و الا اسلام خان بدخشی جد محمد افضل ثابت نامش میر ضیاء الدین حسین بود طبع موزون داشت

این شعر از وی ست

وسعتی پیدا کن ای صحرا که امشب در غمش ❊ لشکر آه من از دل خیمه بیرون می زند

وامق

وامق محی الدین بلگرامی ذهن درستی داشت و با کتب فارسی اشتغال نمود و حشیقی بهم رسانده

و مشق سخن از میر نوازش علی کرده و در اواخر سنه ۱۲ در گذشته از وی می آید

گر به بینی تو مرا بر سر راهی گاهی ❊ چه شود گر بنوازی بنگاهی گاهی ❊

بسکه وا مانده‌ام هجر م رخصت امیخواهم ❊ وصل هر روز اگر نیست بماهی گاهی

یاد روزی که گذر داشت بکویش وامق ❊ بود با او نظر لطف تو گاهی گاهی

بسکه حیران تماشای تو گردیدم نماند ❊ در چراغ دیده‌ام چون دیدهٔ بسمل فروغ

سحری که رفت جانان برکاب او نرفتی ❊ بر و از تن من ای جان بچه کار خواهی آمد

ز دیدن سر کوی تو شاد شد وامق ❊ مسافر ست و نگاهش بمنزل افتاده ست

ظالمان از جنس مردم نیستند آدم مگو — در حقیقت آدمی خوارند این گفتارها

وفائی سلطان اسمعیل عادل شاه پیوسته با علما و فضلا صحبت میداشت و مراعات ایشان واجب می شناخت حلیم و کریم و سخی بوده از علو همت هرگز بدخل و خرج مملکت وانمیرسید و طریقهٔ عقد و انقباض را دوست میداشت و در ماکولات و ملبوسات میکوشید و هرگز فحش بر زبان جاری نمیساخت هیچکس از سلاطین دکن بلطافت و متانت او سخن نگفته این چند لآلی از خزانهٔ طبع اوست

دل خوبان ز قید مهر آزاد است پنداری — ندارد دلبری بر جور و بیداد است پنداری
مرا صد محنت از عشق تو بر دل میرسد هردم — دل ویران عاشق محنت آباد است پنداری
ز هجرت آتشی دارم بدل کز بهر تسکینش — نصیحتهای سرد زاهدان باد است پنداری
دل ریشم قایم آنچنان خو کرده با تیرش — که پیکانش بجای مرهم افتاده است پنداری
ای وفائی منال از ستمش — که ستم نیز غایتی دارد

وقوعی محمد شریف نیشاپوری الحادش از هر کس که در زمان اکبری بآن اشتهار داشت زیاده بود و تناسخ قائل بلکه عازم و جازم آن؛ ازوی است

در زیر جسم تیغ تو عمداً نمی طپیم — شاید ز ناتوانی خویشت خبر کنم
از غم افتادم بحال مرگ هنگام وداع — تا شوی آگه که در هجران نخواهم زیستن

وحشت عبدالواحد از نبایر امام غزالی ست در قصبهٔ تهانیسر نشو و نما یافته بآزادگی طبع سرو بود و در چمن روزگار و در عالم وارستگی نخلی بود فارغ از اغصان حوادث این [illegible] در آخر سنه [illegible] درگذشت این ابیات ازوی است

برنگی شورش آلوده است از یاد تو آرامم — که شد چاک گریبان نگین بیتابی نامم
شهید تیغ مژگانم تماشایی توان کردن — قیامت سبز گردیده است برگرد در و بامم
سیه بختی پیامم یک جهان برق بلا دارد — بود گرد خرام صبح محشر جلوهٔ شامم
نگه در دیدن از عالم تجرد خانه میخواهم — ز مژگان وا نکردن طرح این کاشانه میخواهم

بنازم بیخودیهایم اگر ظالم قبول افتد تراد رجلوه میخواهم دل دیوانه میخواهم
پیام وصل بی قاصد بغرما سوی من آید برای خواب از خود رفتنی افسانه میخواهم
چشم را خالی کن از دیدن تماشا نازکست آرزو در سینه بشکن جلوه آرا نازکست
صد بیابان ناله پرواز از خموشی گشته ایم سرمه سیداند که فریاد دل ما نازکست

وحشت شیخ عبد الله تهانیسری معاصر بیدل بود و شمع محفل آزوست

بمحفلی که حریفان وحدت آهنگ اند بهم چو دیدهٔ تصویر همچو یک رنگ اند

وفائی اصلش از اکراد عمادیه ست در اصفهان بسر می برد و بگفتن رباعی میل تمام داشت

این رباعی از و پسند آمد **رباعی**

میگفتم عشق می ندانستم چیست میگفتم یار و می ندانستم کیست
گر عشق این ست کی توان با او بود ور یار این ست کی توان با او زیست

وصالی سخن سنج معنی طراز بود شعر نیکو میگفت آزوست

مستانه میگذشت وصالی بکوی دوست انجا رسید و سستی پا را بهانه ساخت

وفا آقا محمد امین اصلش از اصفهان ست پدرش بعهد عالمگیری بسیر هند خرامید و در رفاقت نواب آصفجاه منصب دو هزاری و هفصد سوار یافت وی مشق سخن از محمود مازندرانی و شیخ غلام مصطفی انسان کرد و در سنه ۱۱۹۳ درگذشت آزوست

گر بود مخفی ز ناقص فطرتان قدرم بجاست پیش این جهل آشنایان معنی بیگانه ام

واصلی میرزا امام وردی بیگ اصلش از ایران ست خودش در شاهجهان آباد متولد شد شاگرد شمس الدین فقیر بوده و در خوشنویسی و موسیقی و تیراندازی مهارت داشته در لکهنو با نواب شیر افگن خان زندگانی بخوبی میکرد در اواخر سنه ۱۲ واصل بمقام اصلی گشت ازوست

واصلی را دگر آزار دل خود هوس ست که رساند خبر آن شوخ دل آزار مرا
خوش آن نشاط که در پای خم زهوش روم برون ز میکده همچون سبو بدوش روم

وفا میرزا اشرف الدین قمی در آخر دولت نادری بهند آمد و تا سی سال بخوبی گذرانید آخر سنه ۱۲۰ بساط هستی در نوشت از وست

عارض چون مهش یکی سنبل مشکفام دو — وای به تیره روز من صبح یکی و شام دو

والا سید ابو طیب خان در آلکه رحمت آباد مضاف مدراس متولد شد و سلیقهٔ استعداد و کتابت بهم رسانید شاگرد محمد باقر آگاه بود و مرید شاه رفیع الدین محدث دکنی در سرکار نواب والاجاه بتقریب تدریس سر افتخار باوج اعتبار داشت این ابیات نتیجهٔ فکر صائب اوست

کند بیان که پیش تو حال جان مرا — نمی برد سگ کوی تو استخوان مرا
ز خاک ملک جنون است بسکه تخمیرم — بغیر قیس نداند کسی زبان مرا
نیست والا زیر بار منت ای باغبان — هر سحر از داغها در سیر گلزار خود است
چو دید صفحهٔ تصویر او گلستان گفت — نگارخانهٔ چینی ز نقش ارژنگی ست
والا بشوق ناوک دزدیده دیدنش — چون نی صدای ناله ز ناسور شد بلند

واقف مولوی میران محی الدین برادر دیگر متولد شد و بخدمت مولوی علاء الدین لکهنوی و مولوی خیر الدین فائق زانوی ادب ته کرده حیثیات بهم رسانیده مرید خال خود شاه منصور قادری ست از وست

چند از هستی تو حجابی ست در نظر — ورنه بروی یار کسی پرده دار نیست
در بحر نقش ما و بقا هست چون حباب — واقف بموج هستی ما اعتبار نیست
لبان شمع و خورشید است طرز یار و حال من — که او در جلوه سرگرم است و من سوی عدم کوشم
چون حبابم نیست غیر از نشهٔ صهبای وصل — می برد از خود مرا یک جنبش مستانه ام

وقوعی تبریزی مرد اصلاح آثار بود بزیارت عتبات عالیات سعادت اندوز گشته و جاروب کشی کربلای معلی اختیار نموده همدران خاک [illegible] از وست

لب بستن او باعث بیتابی من شد — خاموشی گل پرده در مرغ چمن شد

وهمی طهماسپ قلی قندهاری از طایفهٔ اکراد بود در هند نشو و نما یافته خدمت دیوانی بندر سورت داشته از وست

زکشته فتره ات هیچ گوشه خالی نیست ‌ ‌ ‌ جهان ز تیر تو چون خانهٔ کمان پر شد

وفا هروی از شعرا خوش طبیعت ست در عهد شاهجهانی از راه بنگاله وارد هند شده بسیگذرانید آز وست

از ما مپوش چهره که پای ادب نییم ‌ ‌ ‌ کوته ترست از فترهٔ ما نگاه ما

واصب قندهاری در موسیقی از جمله ماهران بوده در لاهیجان رفته با محمد قلی سلیم صحبت داشته آز وست

دریاب خویش را که درین بحر موج خیز ‌ ‌ ‌ همچون حباب وقت تو بسیار نازک ست

واضح نامش آقا زمان و وطنش در نواحی اصفهان بوده سخن موزون چنین میگذارد

عشق آگاهی نبخشد جان غفلت دیده را ‌ ‌ ‌ برق نتواند بریدن این ره خوابیده را

پیر چون گشتی بیفشان بر جهان دامان ترک ‌ ‌ ‌ داس کشت آرزو کن پشت خم گردیده را

واصل لاهیجی محمد امین نام داشت سخنش بسیار متین ست مثنوی خلعت از تالیف اوست نغمهٔ سخن چنین می سراید

در حقیقت عینکی بهتر ز پشت چشم نیست ‌ ‌ ‌ دیده چون بستی دو عالم را تماشا میکنی

والی میرزا افضل بخاری در سلک نشینان امام قلیخان پادشاه انتظام داشت از وی است

ضبط آه و ناله چون سازد دل زارم را ‌ ‌ ‌ آخر این پرهیز خواهد گشت بیمار مرا

والی نجف قلی بیگ نام داشته و از ایل بختیاری بوده منه

پیراهن گل ریزهٔ مقراض قبا میست ‌ ‌ ‌ کز روز ازل بر قد حسن تو بریدند

واصف ملا ابراهیم از شعرا مشهد مقدس ست اندازه حرفش چنین باشد

درانمقام که دل هر یغ نامه بر باشد ‌ ‌ ‌ کشودن فتره مقراض بال و پر باشد

والہ میرزا محمد یوسف در صفاهان بسر میکرد طبع نظم داشت این بیت از وخوش آمد بیت

چه کوتاه است شبهای وصال گلرخان یارب
خدا از عمر ما بر عمر این شبها بیفزاید

وقاری ملا امیر یزدی شاعر عالی ضمیر بود منه

برنگ رشته که از بخیه‌های زخم کشند
کشم چو آه دو وخون دل بدا مانم

واثق نیشاپوری بولایت هند آمده و روزگاری مهنا داشته و در اوائل جلوس عالمگیری
ترک منصب کرده بدیار خود برگشت مزاجش خالی از سودا نبود منه

ای جوان بر قامت خم گشتهٔ پیران نگر
رفته رفته زندگی بار گرانی میشود

وارد محمد شفیع از شعرای شاهجهان آباد بوده منه

عروج منزلت کاملان پریشانی ست
که آبروی گهر در لباس عریانی ست

وحشی نافقی کرمانی در یزد بسر می برد بعهد شاه طهماسپ صفوی باعتبار میزیست مرد عاشق مزاج
بود سخنش چاشنی درد دارد و مثنوی فرهاد و شیرین و دیوان شعر از وی یادگار است در ۹۹۱

وحشی روحش از قفس جسم اوج گرامی صحرای عدم گردید منه

از من مپوش چهره که غماز نیستم
چون طفل اشک پرده در راز نیستم

تو بمن گذار وحشی که غمم ترا بگویم
که تو در حجاب عشقی ز تو گفتگو نیاید

گرد نشیند بطرف دامن آزادگان
گر براندازد فلک بنیاد این ویرانه را

مریض طفل مزاج اند عاشقان ورنه
علاج درد تغافل دو روزه پرهیز است

بلبل آن به که فریب گل رعنا نخورد
که دو روزست وفاداری یاران دو رنگ

وحشی از خوش تلاشان خطهٔ کاشان است شاگرد محتشم بوده سخنش صرف غزل گوئی بوده و آخر
حال بسیر هند رسیده و مدتی درین گلزمین بسر برده ناظم تبریزی گفته وفاتش در ۱۱۳ است
در دکن مدفون شد دیوانش دو هزار بیت باشد از وست

شب گذاری بدل بیخود وخوابم کردی
آنچنان گرم گذشتی که کبابم کردی

دور از چشمم در نظاره را اسمار کرد   هر نگاهی خنجری گردید و در دل کار کرد

گر سرشک آتشین ریزد دل من دور نیست   شعله نتواند نگهدارد شرار خویش را

اهل نظر بقیمت یاقوت میخرند   خونابه که بر سر مژگان گره شود

واسطی تخلص سید فضل رسول خان بهادر ابن حکیم محمد عبد الشکور ست وطنش قصبهٔ سندیله از مضافات صوبهٔ اوده از احفاد مخدوم سید علاء الدین واسطی جاجنیری که نسبش بواسطهٔ سید ابو الفرح واسطی بحضرت زید شهید ابن امام زین العابدین منتهی میشود از اخوان خود بمقدرت و تمول ممتاز و حکام انگلشیه را باوی مراعات اعزاز در زمان غدر و فساد هندوستان که عالمی کمر بمعادات ربات فرنگ بسته هزاران را کشته و خسته واسطی بواسطهٔ خیر سگالیهای قوم انگریزی جائی در دل حکام انگلش ساخت که فرمانفرمای برطانیه بعد تسلط بر ملک از دست رفته در صلهٔ این خدمت بعطای چند قری بطریق التمغاش نواخت وی بحسن تدبیر آنرا در عرض و طول افزود و اسباب معیشت را باحسن وجوه فراهم نمود طبعش نکته سنج و دقیقه فهم با موزونی توأم و نتایج افکارش نزد شعرای فارسی وارد مقبول و مسلم استفادهٔ این فن از تدبیر الدوله منشی سید مظفر علیخان المخاطب اسیر نموده و این اسیر که اصلش از قصبهٔ امیتهی ست در لکهنو نشو و نما یافته بدبیری و ندیمی شاه اوده واجد علی شاه گوی سبقت از معاصرین بوده صریر کلک واسطی شنیدنی ست

هر که بیخود از شراب نرگس مستانه شد   فارغ از فکر می و دریوزهٔ میخانه شد

خاک گشتم در هوای بوسهٔ لبهای یار   کی عجب باشد اگر از خاک من پیمانه شد

واسطی از آمد و رفت خیالات بتان   کنج عزلت داشتم از دل مسافر خانه شد

آنقدر زارم که دشوارست تحریک نفس   قوت دل المدد آهی کشیدن آرزوست

گردن ما را که هست از عالم بالا بلند   زیر محراب خم تیغش خمیدن آرزوست

واسطی اهل فنا را وجه بینائی ست مرگ   سرمه در چشم از غبار خود کشیدن آرزوست

ذوق غم تو از دل شیدا نمیرود   این درد از علاج مسیحائی رود

کی سر و باغ سبز شود در نگاه من ؛ از دل خیال آن قد رعنا نمیرود

همره خضر شوق دل تا منزل مقصد مرا ؛ سایه آسا قطع این ره کردم از پای دگر

چشمه چشم ترم را اشک چشم کم مبین ؛ چه شد از هر قطره این بحر دریای دگر

حیرت چشم بجا باشد که شکل آینه ؛ در تماشای رخش کردم تماشای دگر

نشاید زخم کشا از غیر شیون آرزو کردن ؛ اگر خندد دهان زخم دل باید رفو کردن

اگر داری سر طاعت نه محراب شمشیرش ؛ ز آب کوثر و تسنیم می باید رفو کردن

چه زیبا نرگس مستانه داری ؛ شراب طرفه در پیمانه داری

چه دیدی واصف از چشم مستش ؛ که هردم گریه مستانه داری

واصف مولوی سید حسین شاه کشمیری مولد بخاری اصل در هندوستان علوم متداوله از اساتذهٔ وقت آموخت و فاتحهٔ فراغ پیش مفتی عنایت احمد مرحوم خواند طبع موزون و خاطر حرفت مشحون داشت در بهوپال آمده باهوار صد روپیه ملازم شد چون بسفر حرمین شریفین رفتم وی در قریه های گهاٹ مضافات علاقهٔ ریاست بعارضهٔ هیضه در عین جوانی بسنهٔ ۱۲۸۵ هجری فانی شد خدایش بیامرزاد وقت تحریر تذکره این چند بیت از کلامش دست بهم داد

تا ترک من بناز سر زلف پر شکست ؛ زاهد ز پا فتاد و بکف آه شیشه شکست

چشمم بگریه آمد و از ابر آب برد ؛ لعلت بخنده آمد و قدر گهر شکست

نازم بذوق واصف مستانه وش کاو ؛ گر با شتا شکست بخون جگر شکست

سحر بگلشنی از جنبش هوا دیدم ؛ که گل بگرد سر عندلیب میگردد

پیام من که رساند بحضرتش واصف ؛ که هر که میرود آنجا رقیب میگردد

وحید مولوی ابوالمعالی محمد عبدالرؤف بن منشی احمد علی مرحوم متوطن دارالامارهٔ کلکته ست مترجمان اول کونسلی قانونی محکمهٔ گورنری البته زانوی ادب بخدمت شاه الفت حسین ته کرده و در مشق سخن نام استادی برآورده امروز سواد کلکته بوجه دش سراپا نازست و شاید نظم و نثر

واصف

وحید

فارسی باتفاقات خاطرش ممتاز این ابیات از وست

تو با اغیار در گلشن که شب گرم سخن بودی
ندانستی که من هم یکطرف اندر چمن بودم

تشنه ام لیک بقلزم نروم از پی آب
موج خیزست بلب شربت تقریر کسی

یک ناوکی که آن نگهِ شرمگین زده ست
صد رخنه در دل و دو صد آخر بدین زده ست

سیراب کرد زآب بقا جان تشنه را
تیغی که ترک من بدم واپسین زده ست

شفتالوی ز روضهٔ فردوس دامنش
آن بوسه که لب بلبش از کمین زده ست

در کنج چمن ما و مے و یار دگر هیچ
این ست تمنای دلِ زار دگر هیچ

عیسی نفسان جان بلبم اینا دم نزع ست
یک جرعه از شربت دیدار دگر هیچ

ای شیخ تو و مسجد و سجاده و تسبیح
ما و بت و بتخانه و زنار دگر هیچ

صبح ست و شراب ناب برخیز
ای غیرت آفتاب برخیز

با روی نشسته مو نبسته
بی پرده و بی حجاب برخیز

یک نیزه رسیده ست خورشید
ای غیرت خور شتاب برخیز

کشتگانِ تیغ ابرو تشنگانِ لعل لب
کرده کوئی قاتلم را کربلای تازهٔ

دی بزمِ قدسیان افتاد بر شعر وحید
غلغل احسنت و شور مرحبای تازهٔ

دم نزع ست مگر شربت قندی زلبت
بچکانی زلبم تا جگر اندک اندک

قدم آهسته بنه در رهِ آن شوخ وحید
میتوان کرد بخویش گذر اندک اندک

کی خضر خورده ست ز سرچشمهٔ حیات
آبی که خورده باغ دلِ من زجوی عشق

هر چند باغبانم و بیدل نیم هنوز
شاخی قلم زده بر دار از نو جب رفیق

جز یاد تو شد از دل دیوانه فراموش
هم خویش فراموشم و بیگانه فراموش

ولہ

خواست یار من برآرد کام جانم ناگهان
[illegible] خود از پردهٔ نازش تعلل گفت بس

عرضه کردم بار هجر یار بر بازوی دل | طاقت و تاب و توان صبر و تحمل گفت بس
بیک کرشمه دل و دین و جان ربودستی | بغمزهٔ دگر آخر چه آرزو دارے
خاک راهت شدنم بود قضای ازلے | بعد ازین تا بابد خاک من و دامن تو
سر خسته فرش پا شد که گذر کنی نکردی | دل بسته چشم وا شد که نظر کنی نکردی

واصف

واصف مولوی معراج الدین تحصیل حیثیات در مدرسهٔ عالیهٔ کلکته کرده در خدمت آغا احمد علی مرحوم بمدارج سخن سرائی رسیده سلیقهٔ نظم درست دارد و تخم مبانی تازه در زمین معانی بیگانه می کارد از وست

بآرزوی خدنگ کدام تیر انداز | دلم بسینه طپان ست چون شکار شب
منکه هرگز دختر رز را نخواهم همنشین | کامیاب آخر ز لعل میگسار کیستم

وصفی

وصفی مولوی سرفراز علی بن شاه نجیب بخش ساکن قصبهٔ امیٹھی ضلع لکھنؤ از اولاد مخدوم بهاء الحق جد ملا جیون شیخ احمد ست ولادتش در ۱۲۵۳ هجری بوده فیض سخن از خدمت مولوی غلام امام شهید برده دیوان فارسی وارد و هر دو دارد و ترانهٔ بلبل و نغمهٔ عندلیب و گنج تواریخ و نغمهٔ عشاق تالیف اوست از ۱۲۸۳ هجری در حیدرآباد دکن بصیغهٔ منشی گری صدر محاسبی بسر می برد در حین تحریر این نامه نزیل دائرهٔ مولوی رضی الدین احمد بخانهٔ مولوی وهاج الدین خان خود واقع الهٰ آباد بوده است این چند بیت از کلام اوست که برای اندراج درین تذکره لطف نموده

مرغ دل در قفس بفریاد ست | داد خواه کدام صیاد ست
سر شوریده را دوا جستم | گفت سنگ هزار فرهاد ست
بیدار شو و یار دلش نرم نگردد | در آه من خسته اثر هست و اثر نیست
اشکسار انتوان گفت گهر | فرق در خشک و تری بایستی
آخر از عشق تو گل کرد جنون | ابتدا را خبری بایستی

نامہ بر جان عوض نامہ بیر — قصۂ مختصری باید

بسکہ دیوانۂ آن نرگس فتان گشتم — مَی شدم جام شدم گردش دوران گشتم

از نرگس مخمور تو دل بیخبر افتاد — دیوانہ چو با مست در افتاد دبر افتاد

بیمار تو و مسا ز سپند ست درین بزم — بنشست چو برخاست چو استاد بر افتاد

گرہم چنانکہ اشک کباب جگر شوم — سرتا بپا گداز م و شمع سحر شوم

وصفی اگر بدار کشندم بجرم عشق — من ہم بکشتگان غمش نامور شدم

آئین رسم عدل و داد کہ آورد در جہان — این پایہ جود و فیض و عطا از کہ شد عیان

خورشید بر در کہ جبین سا است تا سحر — از سطوت کہ پشت فلک گشت چون کمان

حاتم ز مطبخ کرم کیست کاسہ لیس — ابر از نہیب نوال کہ گشتہ گہر فشان

وصفی ز بسکہ بود درین فکر تا سحر — انصاف داد حضرت نواب رانشان

گفتم کہ جاہ و عمر چنین صاحب کرم — افزون بود ز فضل الٰہی زمان زمان

وفا تخلص عبد الغفار در نظم فارسی مشہور ست و از رئیسان شہر جہانگیر نگر اصلاح کلام خود بواسطہ کتابت از میرزا اسد اللہ خان غالب داشت و آہنگ نغمۂ سخن چنین بر میداشت

چشم بکشا کہ ابر گوہر بار — قطرہ زن شد بساحت گلزار

تیغ کوہ از دمیدن سبزہ — ہمچو فولاد گشت جوہر دار

سبزہ صد پیرہن بخود بالد — سرو آید بوجد در رفتار

وحشت نامش رشید النبی ابن حبیب النبی از احفاد عالم ربانی مجدد الف ثانی قدس سرہ با حکام زمان بتدریس علوم عربیہ در مدرسۂ عالیہ کلکتہ اشتغال داشت و خود ش علم افتخار ضلع ہوگلی می افراشت از علوم رسمیہ حظی وافی بردہ و زانوی مشق سخن پیش حافظ اکرام احمد ضیغم تہ کردہ ذہنش سلیم و طبعش مستقیم گوہر نظم تازی و دری وارد و بجہت شستہ فکر نیکو می سفت حیف کہ در ریعان شباب ۱۲۰۰ ہجری ازین وحشتکدہ داعی اجل را لبیک اجابت گفت

این دو بیت از کلام اوست

از رشک غیرت خورشید سراپرده ناز — پرده دیده صاحب نظرانست اورا
ناتوان عاشق دلگیر تر از ناتوان گفت — قوت کشمکش جان گرانست اورا

واصف حکیم اشرف حسین بن حکیم معز حسین فرخ آبادی حال عمر او با وجود عنفوان شباب باکتساب فضائل موصوف ست بذکاوت خاطر و جودت طبع معروف با تحریر سطور آشناست و با عندلیبان گلزار سخن هم نوا این چند گهر شاهوار از صدف طبع لطافت کار اوست

دنیاست آنکه شاد و حزین میکند مرا — گاهی چنان و گاه چنین میکند مرا
من خود بقصد مستی و شورش نمیکنم — زاهد هدایت ره دین میکند مرا
خوف و هراس صحبت یاران تیره دل — همچون نگاه گوشه نشین میکند مرا
واصف فضای عشق قرار بی اضطراب — مستغنی از بهشت برین میکند مرا
بالله که خود دیده بیدار ترا نیست — ورنه بجهان جلوه گه یار کجا نیست
ای لاله عذاران بوفا هم مفرسید — دانیم که از مهر نسیمی بشما نیست
در صومعه زاهد سجاده نشین را — غیر از خم ابروی تو محراب دعا نیست
ای صدر نشینان سراپرده خوبی — از چیست که در شهر شما رسم وفا نیست
واصف چکند قصد نگاهی به بهشت — چون سایه نواب کم از بال هما نیست

حرف هاء هوز

هلالی استرابادی فروغ جبین فضائل و مشار الیه انامل فواضل بود و طوطی شکر ریز ست و بلبل شور انگیز از اعیان اتراک جغتا بود و چون عبید الله خان بر خراسان استیلا یافت اورا ملازم خود ساخت ساعیان رسانیدند که او رافضی ست عبید خان نیز گفته فرمان قتل او صادر شد او در عذر خواهی قصیده غرا موزون کرد اما سودی نبخشید و در چارسوی هرات ۹۳۶ خون او را ریختند این اشعار ناخن بدل زن هلالی از دیوانش استخراج یافت

واصف

هلالی

من که و بوسه زدن ساعد پایش را   گر مرا دست دهد بوسه زنم پایش را

ترک یاری کردی و من همچنان یارم ترا   دشمن جانی و از جان دوست‌تر دارم ترا

بسی چو ابر بهاران گریستیم و هنوز   گلی نرست ز باغ امیدواری ما

اگر از آمدنم رنجه نگردد خوب است   هر دم از دیده قدم سازم و آیم سوی تو

دم آخر که مرا عمر بسر می آید   گر تو آئی بسرم عمر دگر می آید

چو سایه روی نهالی بخاک یکسان باد   اگر ز سایهٔ تو رو بآفتاب کند

بر وای نرگس نادان تو بآن چشم مناز   ناز را چشم سیه باید و مژگان دراز

ای کجی آموخته پیوسته از ابروی خویش   راستی هم یاد گیر از قامت دلجوی خویش

عجب شکسته دل و زار و ناتوان شده‌ام   چنانکه هجر تو میخواست آنچنان شده‌ام

تو آفتابی و من ذره ترک مهر مکن   که در هوای تو من بر آسمان شده‌ام

گر یار غم این است که من میکشم از تو   والله اگر کوه شوم از کمر افتم

خواهم نزنی تیر و به تیغم بنوازی   تا در دم کشتن بتو نزدیک تر افتم

خورشید حیاتم بلب بام رسید است   آن به که در آن سایهٔ دیوار بمیرم

آنکه میگوئی دل گم گشتهٔ خود را بجو   منکه خود گم گشته‌ام او را کجا پیدا کنم

پشت و پناه من بود دیوار دلبر من   از گریه بر سر افتاد ای خاک بر سر من

نظاره کن در آینه خود را حبیب من   اما بشرط آنکه نگردی رقیب من

غم تو در دل تنگم نشست و منفعلم   که نیست لائق او کلبهٔ محقر من

خواهم فگندن خویش را پیش قد رعنای او   یا بر سر من پا نهد یا سر نهم بر پای او

چند گیرد جام می کام از لب میگون او   ساقیا بگذار تا بر خاک ریزم خون او

چون نیامیزی بمن در کوی خود زارم بکش   خون من باری بیامیزد بخاک کوی تو

بر من ای شوخ ستمها کردی   بارک الله کرمها کردی

همایون

دوری میان ما و تو صورت پذیر نیست | نقاش صنع و فاخته همراه میکشد
بر امید آنکه شاید یکدمت بینم بخواب | دوشش تنهائی بصد افسانه امد در خواب کرد
از هلال خم ابروی تو دل رفت زکار | حل شد این عقده و از ناخن تدبیر چکید

همایون از سادات اسفراین بوده شاعریست در نظم اشعار بی بدل و در قدرت گفتار ضرب المثل در عنفوان شباب به تبریز رفته و بتقرب سلطان یعقوب اختصاص یافته سلطان اورا خسرو کوچک میخواند در ان ایام بعشق جوانی سودا بهم رسانید و کارش بآن کشید که چندی در زنجیر مقید گردید وفاتش را ناظم تبریزی در سنه ۹ نشان داده قبرش در قریه آریاک

من اعمال کاشانست منه

بود زکسوت آسودگی فراغ مرا | بس ست پوشش تن پنبهای داغ مرا
نموده گوشه سیراب از نقاب گوشش | چو شبنمی که نشسته برگ گل در آغوشش
در چمن از بسکه دلها بسته بهر موی او | گلبن هر غنچه زا ماند شده دلجوی او
نیابی در چمن سروی که من صد بار در پایش | سری ننهادم و دیگر نیستم بر یاد بالایش
ممتاز بود نام اندر صف عشاق | چون آه مصیبت زده در حلقهٔ ماتم
زخراش سینهٔ من بود آگهی کسی را | که زناوک غمش خاری بجگر خلیده باشد
وصلش دوش بخواب دیدم و نفسی آسودم | لیک فریاد از آن لحظه که بیدار شدم
ز جولان سمندش اشک چشم من بجوش آید | بلی چون تند گردد باد دریا در خروش آید

هاتفی

هاتفی عبدالله جامی از فضلای نامی و شعرای گرامی ست و خواهرزادهٔ مولانا جامی خمسهٔ نظامی را بچهار کتاب جواب گفته و بخدمت شاه اسمعیل صفوی اختصاص داشته در سنه ۹۲۷ بکنج عدم خزید بجواب قطعهٔ فردوسی گفته

اگر بیضهٔ زاغ ظلمت سرشت | نهی زیر طاوس باغ بهشت
بهنگام آن بیضه پروردنش | ز انجیر جنت دهی ارزنش

دہی آبش از چشمۂ سلسبیل | دران بیضہ دم در زند جبرئیل
شود عاقبت بیضۂ زاغ زاغ | برونق بیہودہ طاؤس باغ

هاتف میرزا ابو علی اصفهانی در طفلگی همراه پدر بهند آمد و نقد لیاقت بکف آورد شاگرد ثابت و فقیر ست از سرکار شجاع الدوله صوبۂ اوده در همراهیان میر محمد نعیم خان سه صد روپیه مشاهره می یافت در آخر مایۂ ثانی عشر بمقر اصلی شتافت آزوست

فارغ ز بد و نیک جهانم که خیالش | یکدم نگذارد که بفکر دگر افتم

رباعی

هاتف تو که جسم ناتوانی داری | چون شمع بلب رسیده جانی داری
از داغ غم یار چه آمد بسرت | تقریر بکن تو هم زبانی داری

هاشمی از اعیان بخاراست شیخ الاسلام آن مقام بوده و نزد عبد الله خان منزلتی عالی داشته در سنه ۹۴۵ درگذشته از وست

بناز سرمه مکش چشم بی ترحم را | نشسته گیر بخاک سیاه مردم را

هاشمی اصفهانی شمس الدین نام دارد بولایت دکن رسیده و از خوان نعمت عادل شاه بهره برداشته و اعتبار تمام بهم رسانیده مخاطب بصدر جهان گشت از وست

مرا هر شب خیال یار در آغوش می آید | غلط کردم که جانی در تن بیهوش می آید

هجری از فرزندان شیخ احمد جام بوده و در خدمت همایون پادشاه قربت داشته شاعری صاحب دیوان ست

ای دل آواره بر خاک درش جا کرده | نیک جائی از برائی خویش پیدا کرده

هجری قمی شمشیرگر بود و شعر خوب انشا میکرد از وست

گویم چو بآن شمع شبی سوز نهانی | ای صبح خدا را دم سردی نرسانی

هاتفی از شعرا قزوین ناظمان با تمکین ست

بدل ز عشق تو خونیست از جهان رفتن ۔۔ که بی رفیق بجائی نمی توان رفتن ؛

هاشمی بنظام الدین کاشی است در اصفهان گذرانیده و در سنه ۱۰۹۰ بموکب سلطان محمد صفوی خطاب ملک الشعرائی یافته و در نواحی سمنان بسفر آخرت شتافته منه

از بهر قتل هجرمی مضطرب مباش ۔۔ جان دو کون در خطر از اضطراب تست

هادی از شعرای کاشان است بامر طبابت اشتغال داشته منه

در جنب رحمتش چه نماید گناه خلق ۔۔ یکمشت خاک گل نکند آب بحر را

همت از سخنوران سیستان است منه

آخر بر آمد از لب لعل تو کام ما ؛ ۔۔ کند این عقیق را خط مشکین بنام ما

همایون پسر ملا شکوهی همدانی است منه

مجمع دهر بجمعیت مستان ماند ؛ ۔۔ کان یک از پای فتد و آن دگری برخیزد

هدایت میرزا در مشهد مقدس بامر قضا قیام داشته و در سخن سنجی صاحب سجل ناطق بوده منه

زبسکه بی تو چمن در هم است پنداری ۔۔ که سبزه بر رخ گلزار چین پیشانی ست

همت محمد عاشق گورکهپوری شاعریست بلند انداز و در تازه گوئی بی انباز عرائس حجلهٔ خیالش بزیور دلربائی آراسته و گلهای نوبهار مقالش از گلزمین رعنائی برخاسته اگرچه بحسب سرشت چون خال پریزاد هند و نژاد بوده اما از افق طالعش اختر سعادت دمیده و مشام اعتقادش بنسیم اسلام مبدل گردیده در اوائل حال نواب خان جهان بهادر کوکلتاش و پسرش همت خان بهادر بزمانهٔ ایالت صوبهٔ الهٰ آباد همت بتربیت همت گماشته اند و او را در کنف ناصر علی قرار داده اما سخن ناصر علی را رتبهٔ دیگر است از وست

نیم بلبل که در آغوش برگ گل بود خوابم ۔۔ چو اخگر از گداز خویش باشد فرش سنجابم

حیا بانیست در تاراج دل چشم سیاهش را ۔۔ که سیدار دنگه ابروی او پشت نگاهش را

اگر فتنی بپرده از رخ نشسته حیرت و بالا شد ۔۔ نگاهم تا نشین چون در دو دنبالم تماشا شد

اسیر انتزاع آن تغافل پیشه صیادم | که شد تو شید از چشمش کشیدنهای دام من
بر اهش چون سپندم بیقرار دل طپیدنها | بدوشش ناله بستم محمل از خود رمیدنها
شب وصلت ندارد فرصت باریدن گریه | سحر شد در زبان افشانی رنگ نزاکتها

هادی

هادی محمد هادی مشهدی اصفهانی از جمله اعاظم عالم و اکابر بنی آدم بود در ۱۱۳۷ از ین دار بیقرار بعالم انوار پیوست از وست

بسینه چنگ زدم دل در اضطراب آمد | بدیر حلقه زدم کعبه در جواب آمد
نشان مرد ره گم کرده از منزل چه می پرسی | حدیث کشتی طوفانی از ساحل چه می پرسی
حرفم اگر چه همچو نگین بر زمین فتاد | شادم از انکه شیوهٔ من دلنشین فتاد
منت تردستی احسان کم از سیلاب نیست | از خرابی نیست بهتر هیچ تعمیرے مرا

هجر

هجر مولوی محمد حسین بن قاضی غلام حید راز شرفاء نامور و قاضی زادگان قصبه جیور ضلع بلند شهر از اولاد شیخ الاسلام ابو اسمعیل عبد الله انصاری هراتی ست سلمه الله تعالے بلبل شاخسار سخنوری و طوطی شکرستان معنی پروری شاگرد رشید امام بخش صهبائی ست کتب نظم و نثر فارسی را بکمالها از خدمت ایشان استفاده فرموده و مشق سخنوری را بالتفات استاذ بپایهٔ تکمیل رسانیده و بتحقیق مقامات و تحصیل دقائق کتب متداوله و اصطلاحات و محاورات فارسی پرداخته و در انشاء نظم و انشاء نثر دستگاه تام بهم رسانیده در حین تحریر این نامه بانصرام عهدهٔ محکمهٔ مرافعه ریاست اندور که خدمتی جلیل ست می پردازد و لبوفور اخلاق و مروت و فراوان مکارم و فضائل موصوف ست حسب طلب نامه نگار این چند گوهر ابدار از بحر طبع وقاد خود برای درج این جریده لطف نمود و از غایت تواضع تحریر فرمود که سبزه بصر غزار بردن و نمی بقلزم سپردن و زران سفید کردن بیش نیست اما بحکم المامور معذور ارسال این شکسته بسته چند از عالم ع برگ سبز ست تحفهٔ درویش چه می شمارد امید که نظر اصلاح فرمای حضرت بفرباید سهامی تا درستیش برسد انتهی با لجمله سخنش بافصاحت همدست

وحرفش با بلاغت هم آغوش این چند ریزهٔ جواهر از کان طبع همایون اوست

بمن تعلیم وحشت هست هر دم جوش سودا را
دهید از گرد باد هر دم مژدهٔ دامان صحرا را

زند ساغر بخون بیگناهان لعل جان بخشی
که جای دم زدن نبود به پیش او مسیحا را

نمیدانم کدامی شوخ احرام چمن دارد
که گر صهباست در پرواز رنگ روی گلها را

جنون سرگرم شوق حسن او محو خود آرائی
مرا آوارگی آیینهٔ آن روی مصفا را

تو با این حسن شرم آلوده گر آئی سوی گلشن
گداز رنگ رو آبی زند گلهای رعنا را

نه تنها دوری آن روی تابان وحشت انگیز است
خیال زلف پیچان هم پریشان میکند ما را

بلبلی میتوان گفتن حدیث شوق مجنون را
که شاید جذبه دامنگیر گردد آن دل آرا را

صبا از بوی یوسف هدیهٔ او گر نمی آرد
که سوی کاروان وا میکند چشم زلیخا را

ز تاب آه هجر ناتوان غافل مشو ظالم
که جا در آتش است از رشک او زلف چلیپا را

بعد مردن هم نیاساید دل بیتاب ما
سیفروشد صد تپش خاکستر سیماب ما

رقص بسمل میکند یارب شهید روی کیست
صد تپش در آستین دارد دل بیتاب ما

هر نفس بندد حنا مژگان ز خون جوش دل
گل کند رنگ شفق از دیدهٔ بیخواب ما

بسکه شان لعل رمانی ز اشک ما شکست
میخورد خون جگر از گوهر شاداب ما

هجر باشد از طفیل ابر چشم اشکبار
چرخ سرگردان چو خس در حلقهٔ گرداب ما

چنان ضعیف شد از غم تن نزار مرا
که بار خاطر من میکند غبار مرا

تو نیز چارهٔ حرمان نمی توانی کرد
بجلوه آئی و حیرت برد ز کار مرا

بیاد روی تو عیشی در انجمن دارم
من و خیال تو با دیگری چه کار مرا

ندارد تاب بینش دیده حسن بیحجابش را
که باشد حیرت چشم نقاب آفتابش را

نگه وزدیده نرگس میدمد از خاک تا محشر
شهید ناز چشم سحر ساز نیمخوابش را

کنم گر عرض حال این دل صد پارهٔ درپیش
بخاموشی سپارد هجر آن بدخو جوابش را

حرف الیاء التحتیه

یحیی قاضی لاهیجی برادرزاده یقینی از علوم تحصیلی گذشته و در زی طائفه صوفیه بسر برده و در هند بعده کتابداری سرکار شاهی مامور بود آخر در کاشان رنگ توطن ریخت و همانجا در سنه [illegible] رشته حیاتش بگسیخت اشعار بسیار از وی بنظر رسیده ازانجمله این ست

درد دل من نهفتنی نیست	این درد دگر که گفتنی نیست
بگذشت و بهار و وا نشد دل	این غنچه مگر شگفتنی نیست
جام و سبو شکسته ام ای مرگ مهلتی	تا توبه که کرده ام آن نیز بشکنم
آخر سر خود در رهت ای ماه نهادیم	اول قدم ست این که درین راه نهادیم
خوش آندم کز گمان آشنایی با من گفتی	که بگذر پیش مردم بعد ازین بیگانه وار از ما

یگانه از خوش گویان بلخ و صاحب معانی بیگانه ست شعر

عرق هر گه کز آن رخسار آتشناک می افتد	گل خورشید می روید اگر بر خاک می افتد

یحیی سبزواری منشی والی هرو بود بعده بعراق عجم رفت و بکربلا شتافت و پانزده سال مجاورت حرم محترم کرد تا آنکه در سنه [illegible] مقیم روضه رضوان گردید ناظم تبریزی گفته اشعارش زیاده ازانست که محصور گردد از وست

زبسکه خسته ام از درد سینه بریان ست	چو مجمرم همه تن چشم آتش افشان ست
بدل شکستم ازان پای گریه کاین گلگون	عنان گشاده و افلاک تنگ میدان ست

یحیی شیخ محمد یحیی اله آبادی والد ماجد زائر جامع علوم ظاهری و باطنی بود و منبع کمالات صوری و معنوی شعر دون رتبه اوست اما بمقتضای فطرت موزون گاهی سخن نظم میکرد

در سنه [illegible] بجوار رحمت لایزال انتقال فرموده

چو وصل آن جوان از بخت خود دشوار می بینم	بسوی خانه اش راه نظر از دیوار می بینم

یکتا لاهوری نامش محمد عاقل بوده و در سخنوری هم کمال آراسته

تا لب از نقش اسم هر کس زایل رقم ست　　تیغ ناطق این حرف صریر قلم ست

یقینی

یقینی شاه درویشی صحیح اخلاق گزیده و صفات حمیده بود در کوتله لودی که موضعی در ظاهر سواد دهلی ست تکیهٔ فقیرانه ساخته میگذرانید از وست

ما را نبود طاقت برخاستن از جا　　چون داغ بهر جا که نشستیم نشستیم

حلیمی

حلیمی ملا محمود برادر یحیی همدانی از وطن بهند آمد و سالها بسر برده در نظم طبع خوشی داشت باصفهان درگذشت از وست

کوه غم بر دل نشست و آه سردی برنخاست　　آسمانی بر زمین افتاد و گردی برنخاست

یحیی

یحیی سمنانی اصلش از شیراز ست و سخنش بافصاحت همراز اشتغال بتجارت داشت و تخم سخن در زمین نظم میکاشت از وست

در هیچ خانه بی تو دل دردمند ما　　آهی نزد که آتش ازان خانه برنخاست

صیدش طپان نه بهر خلاصی ز بند اوست　　هر قصد از نشاط که صید کمند اوست

بهر خدنگ تو خواهم سینه راه دگر　　که دل کند بتو از هر دری نگاه دگر

یقینی

یقینی خلخالی جمال الدین نام داشت حلی بند شاهد سخن ست و مشاطهٔ خوبان این فن از وست

با خودم هر لحظه یاد او بگفتار آورد　　آری آری عاشقی دیوانگی بار آورد

تا بکی خواهم بدرد و محنت و غم زیستن　　زیستن گر اینچنین باشد نخواهم زیستن

یحیی

یحیی کاشی یحیی آخوند کتاب و سخن سرای کامل نصاب بود شاعریست احیاء معانی کار او و جان در کالبد سخن دمیدن شعار او پدرش از شیراز برآمده طرح توطن در کاشان انداخت یحیی در هند آمد و مداح داراشکوه گردید تا آنکه در شاهجهان آباد در سنه ۱۰۶۴ طومار عمر را بانجام رسانید از وی می آید

اینکه از دشواری راه فنا ترسی مترس　　بسکه آسانست این ره میتوان خوابیده رفت

گل سبز گشت پشت لب آفتاب ما　　کز رشک گرد زهر فلک در شراب ما

باکه گویم بعد ازین گر پیشم آید مشکلی
در جهان از دلبری نگذاشتی صاحبدلی

دیده هر قاصد که رویش گرد در کویش وطن
بعد ازین گر زنده ام خود می برم مکتوب را

زان باز نگیرم دل ازان گل که شود خوار
هر جنس که از دست خریدار برآمد

نه آز دل در دکان آفرینش نیست کالائی
چرا غافل دل از اسباب دنیا بر نمیدارد

به بوریانهی پا که از فقیران ست
قدم منه به نیستان که جای شیران ست

مده ز دست گریبان گوشه گیری را
که مومیائی پای شکسته دامان ست

هر چه یابم تا نیفشانم نمیگیرم قرار
در کف زال فلک پیوسته چون پرویزم

ز می بسیار خواهد باو رشتان ساختن
شفق خونها خورد تا در استخوان جا کرده ست

حیاتم بس بود چندانکه یک شب با گلی باشم
شود چون روز روشن عمر چون شبنم نمیخواهم

دوا یکیست بدار الشفای میکده ها
ز هر مرض که بنالد کسی شراب دهند

ز دست عقل بپیچیدم گلی بکام ز عشق
چه کودکی که بگلزار با ادیب رود

دو لب دو ناخن هر دست تا بهم نرسند
گره ز خاطر خود وا نمیتوان کردن

رباعی

یحیی بجهان نمیتوان خندان شد
حیف از عمری که صرف این زندان شد

دل زنده کسی بود که چون شمع آ
پیش از مردن مقیم گورستان شد

یکتا احمد یار خان از نژاد قوم برلاس ست اسلافش در قصبه خوشاب از اعمال لاهور توطن داشته اند یکتا در عهد خلد مکان صوبه دار ته شد یکتای اماثل بود و مستجمع فنون فضائل خطوط در نهایت جودت می نگاشت و تصویر در غایت شستگی میکشید و اقسام شعر بکمال قدرت میگفت در بلده خوشاب در گوشه خلوت نشین تراب گردید مثنوی متعدد دارد مثل گلدسته حسن و شهر آشوب آزوی می آید

تا خطش طرح جهانگیری کاووسی ریخت
لشکر زنگ چو رومی بسر روس ریخت

باميدی که شود جلوه گر آن سرو روان / خاک شد جبههٔ و در راه قدمبوسی ریخت

سرمه آلوده نگاهی که بپا دهم آمد / که سرشک شفقی از مژه ام طوسی ریخت

هر در بتکده از نالهٔ زارم ناقوس / همه تن اشک شد و در بر ناقوسی ریخت

شمع از رشک رخش بوقلمون سوخت ببزم / جای اشکش همه خاکستر طاوسی ریخت

از بسکه سراپا ز غم عشق تو داغم / چون کاغذ آتش زده یک شهر چراغم

چه پرسی از سر و سامان من عمریست چون کاکل / سیه بختم پریشان روزگارم خانه بر دوشم

پاری

پاری شیرازی در فن هیئت ید طولی داشته و بعهد سلطان حسین میرزا در هرات بسر برده

میگوید

نخواهم پیش مردم دیده بر رخسار یار افتد / چو پیش آید نظر بر روی او بی اختیار افتد

یزدی

یزدی حزین گفته شعرش متفرق دیده شد از وست

رباعی

ای ساقی بادهٔ محبت جامی / وی قاصد غمزهٔ بتان پیغامی

تا کی هدف تیر تغافل باشم / قهری لطفی تبسمی دشنامی

یعقوب

یعقوب سلطان یعقوب خلف حسن پادشاه ترکمان در اتراک پادشاهی باین جاه و جلال نبرخاست طبع نظم داشت این رباعی از وست

دنیا که در ان ثبات کم می بینم / در هر فرحش هزار غم می بینم

چون کهنه رباطیست که از هر طرفش / راهی به بیابان عدم می بینم

یوسف

یوسف عادل شاه ترکمان فاتحهٔ اقبال و غرهٔ اجلال خاندان عادل شاهیه از اولاد سلاطین روم آل عثمان بوده بیجاپور دق کوس سلطنت نواخته و بتربیت علما و شعرا چنانکه باید پرداخته طبع نظم داشت این چند گهر از معدن طبع اوست

گر وا رسی بدرد دل ناتوان من / گاهی بدیگر کسان رشک جان من

درد دل خود از نگفتم کار مشکل ست | ظاهر که میکند بتو درد نهان من
با آنکه صد رهم بجفا آزموده | تیغی کشیده از پی امتحان من
ای گل رسیده ست بگوش تو قصه‌ام | بلبل نخوانده وقت سحر داستان من
گویا که بلبلان چمن نقل کرده‌اند | حرفی ز بیوفایی آن گل از زبان من
یوسف بزاری دل من گوش کس نکرد | کو بخت آنکه گوش کند نکته دان من
مرا ز بادهٔ جامی فراغ یعنی چه | سبو سبو خم و خم خم ایاغ یعنی چه

رباعی

آنکس که علم به نیکنامی افراشت | در مزرع دهر تخم نیکوئی کاشت
نیکو نامان زنده جاوید اند | مردانکه بمرد و نام نیکو نگذاشت

یوسف میر محمد یوسف بلگرامی دخترزادهٔ میر عبد الجلیل و برادر خاله‌زادهٔ میر آزاد مرحوم بود در اقران انتخاب ست و در ستاره‌ها آفتاب دانای علوم عقلی بود و شناسای فنون نقلی در مقام تقوی بلند پایه و در سامان طاعت سرمایه صاحب شان عالی بود و عزیز مصر صحبت کمالی از یاران میرزا مظهر جانجانان و خان آرزو ست در سنه [illegible] رحلت فرمود از نتایج طبع او کتابی ست ناشی الفرع النابت من الاصل الثابت مشتمل بر چهار اصل و خاتمه در تحقیق مسئلهٔ توحید که تحریرش بسیار متین و لطیف واقع شده و مطالب بلند مقاصد ارجمند فراهم آورده گاهی میل بنظم سخن هم میکرد این چند جواهر از خزانهٔ یوسفی ست

ز جام عشق بود هیچ بادهٔ مستی ما | بقدر وصل شود محو یار هستی ما
به رنگ نقش نگین از فرو نشستن آخر | چه نامها که برآورد سر به پستی ما
ز طرف دامن پاکیزه تو کامیاب نشد | بخواب هم چو زلیخا درازدستی ما
همین که چشم گشودیم صبح چون شبنم | ز آفتاب رخت رنگ باخت هستی ما
دلم ز عرض تجمل ملول شد یوسف | غبار آینه گردید خودپرستی ما

از نالهٔ ما در دل جانان اثری هست　　　پیچیده بسر رشتهٔ ما با گهری هست
ای گل خبر از بلبل بیچاره چه پرسی　　　افتاده بکنج قفس بال و پری هست
قمری بسر تربت من گرم فغانست　　　بسمل شدهٔ قد ترا نوحه‌گری هست
گر نیست نشانی ز دل سوختهٔ من　　　شادم که درین راه مرا چشم تری هست
سوزد جگرم از اثر گرمی آهش　　　دانم که بخاکستر قمری شرری هست
پیغام من و باد صبا این چه خیالست　　　در کوی تو از آه مرا نامه‌بری هست
زندانی چاه ذقن از خود شده یوسف　　　داند که ترا نیز بحالش نظری هست
مانند شمع از همه آزاده میرویم　　　صد جاده سوختیم و بیک جاده میرویم
صورت نه بست در دل ما نقش هیچکس　　　آیینه وار از دو جهان ساده میرویم
در شاهراه عشق نداریم کاهلی　　　چون شمع در مقام خود استاده میرویم
در دور چشم یار شکستیم توبه را　　　بیرون ز دام سبحه و سجاده میرویم
در راه شوق تا سر کوی تو عمرهاست　　　بی دست و پا چو جادهٔ افتاده میرویم
پست و بلند راه ندانیم همچو سیل　　　یوسف عنان خویش ز کف داده میرویم

رباعی

ای در چمن پیمبران تازه گلی　　　در محفل ساکنان لاهوت ملی
یوسف نتواند که کند نعت ترا　　　آغاز دو عالمی و ختم رسلی

یقینی

یقینی سید عبد الرزاق شاه آبادی سید عالی نژاد بود و سلالهٔ سلسلهٔ اجداد در جودت طبع و سلامت مزاج و مهارت فنون فارسی ممتاز عصر خویش است دیوان غزل و رباعیات و ترجیع بند و جز آن دارد اصلاح سخن از میرزا محمد فاخر مکین گرفته و مناظر الانوار در سراپای محبوب و مظاهر الاسرار در حالات محب بسیار خوب و خوش اسلوب نوشته و بر کتب درسیهٔ فارسی مثل گل کشتی و دیوان آصفی و غنی و نیرنگ عشق و جز آن شروح دارد

ولهٔ آنش درین حین دستیاب نگردید آنچه از مستعدین بهم رسید این چند بیت است

برخ نه آن مه بی‌مهر من نقاب گذاشت
خسی بشعلهٔ کتانی بماهتاب گذاشت

دلم شگفته نشد بی تو ماه و سال گذشت
نسیم رفت و صبا آمد و شمال گذشت

ز سرگذشت ببینی دگر چه می‌پرسی
که روز هجر گذشت و شب وصال گذشت

برخیز و برخ زلف شکن در شکن انداز
در گردن خورشید قیامت رسن انداز

رباعی

عمریست که بر پای تو سر می‌سایم
بر خاک درت دیده تر می‌سایم

چون سود نکرد سودن چشم و سرم
اکنون کف خود بیکدگر می‌سایم

یوسف مولوی ابوالحامد محمد یوسف علی بن مولوی مفتی محمد یعقوب علی الحاج گوپاموی مولد لکهنوی موطن عثمانی نسب حنفی مذهب چشتی مشرب که جملهٔ میلاد بست و چارم از شعبان لفظاً از تاریخ ماه و عدداً از سال ولادتش مشعرست علوم رسمیه عقلیه و نقلیه از والد ماجد خود استفاده نموده و تکمیل تحصیل بحلقهٔ درس مولوی قدرت علی لکهنوی داماد ملک العلما ملا عبد العلی مرحوم کرده و صحاح سته و دیگر کتب احادیث را قراءةً و سماعاً پیش مولوی عبد القیوم بن مولوی عبد الحی مرحوم سند نموده شعر دون رتبهٔ علم اوست اما احیاناً بموزونی طبع سخن سنجی میگراید هر چند بهیچ‌مدان نگارندهٔ خامه را بتدوین و جمع آن مُیسّر نیاید در حین تحریر این مقاله که مدار بالان خاص نواب شاهجهان بیگم والیهٔ ریاست بهوپال است این چند گهر بی‌بها از صدف طبع رسای اوست

حریفی کو که از پیمانه‌ام نوشد شرابی را
که در هر ذره بیند جلوه افروز آفتابی را

کجا چشمی که از کحل بصیرت سازمش روشن
که در هر قطره دریابد محیطی بی‌حجابی را

ندا بر دامن تر چشم یار الست عیبم را
ولی ترسم که کار آبی شود نار جهنم را

جلوه فرما دلبری صدر اله آباد را
بندهٔ خود ساخته صدها چو من آزاد را

سرزمینِ عشق را آب و هوائی دیگرست — صبح و شامی دیگر و مهر و سمائی دیگرست

صحو و سکر و جوع و عطش و سیرشی دیگر بود — باده و آبی دگر نقل و غذائی دیگرست

مرگ خود عینِ بقا و زندگی عینِ فنا — این فنائی دیگرست و آن بقائی دیگرست

توتیائی چشمِ ظاهربین مداد نامه‌هاست — عینِ بینائی بطون را توتیائی دیگرست

گرچه یک غوغاست هم در خانقاهِ زاهدان — لیک در دیرِ مغان هنگامه‌هائی دیگرست

شان و آنِ شاهد هم از عالمِ دیگر بود — دلبران را هر یکی آن و ادائی دیگرست

زخمیِ پیکان و مژگان را بود راحت دگر — کشتهٔ تیغِ نگه را خونبهائی دیگرست

پنجهٔ دستِ نگار و نیشِ مژگانِ من — گرچه همرنگ ست هر یک را حنائی دیگرست

دردِ یوسف را مجو درمان ز طبِ یوسفی — چاره از صدیق جو کانرا دوائی دیگرست

آبِ سرشار از شیخ و اشکم تر کرده ست — در دلِ سرد آتشین آب آتشی سر کرده ست

چشمِ مستش دید تا کیفِ سیه‌مستانِ عشق — از شرابِ نرگسی لبریز ساغر کرده ست

غیرتِ آبِ زندگی قطعاً چرا آبِ تیغِ او — تمرِ منت کشتهٔ کز وی گلو تر کرده ست

از وصالِ خار با گل ناله دارد عندلیب — کاین خلش در سینهٔ او کارِ نشتر کرده ست

حرفِ تلخ آن شکرخا از شکر شیرین‌ترست — کانش لعلِ لبش قندِ مکرر کرده ست

قطره دارد در گره دریا ز عکسِ روی او — ذره را تابِ جمالش مهرِ انور کرده ست

پرده زان روی فتنه‌گر افتاد — در جهان طرفه شور و شر افتاد

دل که از عشق با خبر افتاد — از برِ یار دورتر افتاد

هر که در دل نیافت دلبر را — وای بر وی که بی‌بصر افتاد

آن غیور از نظر شود پنهان — گر بغیرش ترا نظر افتاد

هر که را در سرست سودایش — سودِ کونین پشتِ سر افتاد

بتماشای او ز خود رفتم — در حضر کار با سفر افتاد

ملاحظه ... سید محمد صدیق حسن خان بہادر ... ۱۲۹۰ھ

چون گذشتم بچشم دریا بار   برلب دوزخ الحذر افتاد
بتمنای طفل هر جائی   دل دیوانه دربدر افتاد
نور چشمی که گشت آواره   طفل اشک است کز نظر افتاد
هر که ز دولت پا بافتاده   پیش پا خورد پس بسر افتاد
دل بتاراج دستانی رفت   کوه غم بر سر جگر افتاد
دوری بگریزد از قریب و بعید   شوق قربش بدل اگر افتاد
بزلیخا رسید کی یوسف   تا نه دور از بر پدر افتاد
کرد تا فوج خزان تاراج از گل برگ و زر   گل بچشم بلبل افتاد است و خارش در جگر
طریقه ام بعد و نیست غیر حسن سلوک   چو باد رست نبود چند روز دشمن باش

رباعی

ارهم سری شگفته در پردهٔ دل   حاشا که شود سماء و ارضش حامل
اعلانش بود قاتل و اخفا مهلک   گویم مشکل وگر نگویم مشکل

رباعی

تنها زده عشق نیست از دیده بدل   بل از ره هر حاسه راند محمل
گه ذائقه و شامه و لامسه اش   چون سامعه میشود بجانها موصل
جلوه مضر و شیده بامن ای بتان خود فروش   شد دلم سرو از تماشا گرم تماشای خودم
شوریده سر حجاب عدم سر در پیده ام   چون سنبل و بنفشه پریشان دمیده ام
هم چه پیم واعظا ز وجه سواد رو و سپیدی مو   سیاهی کان پدیدار بود ز ضعف پیری نشست برد
کجا بخاطر ما بگذرد غم شادی   نشسته ایم ز عمری بماتم شادی
بعالمی که منم زینهار نفروشند   فروغ ذره غم را بعالم شادی
منم آن کز کمال استغنا   سر که بر اغنیا فروختمی

گر نظیری بیاید این سعدی خوار — چشم بر سوزنی ندوختی

از قصیده اش

با غرور ستم نشتر قضا در راست گرمی — تا لها د خانهٔ زنجیرم از وادی جا ل
این دل سوده اسویدایم لبود داغ شگفت — کز چه وادی این سپید نهاست ای غزال

از مرثیهٔ فرزند خودش

ز آه گرمم بفراقت جگر خلق کباب — سرد شد عالم دل از دم سردم باسط
دامنش سرد شد از ریزش خونابهٔ اشک — هر که انداخت نظر بر رخ زردم باسط

قطعه که از هر چیز اعداد اسم عمر رضی الله عنه برآورد

مظهر اسم عمر هر چیز باشد در جهان — چار چندان کرده اعدادش فزائی بر آن
پس بزن در عشر و ده طرح چهل افزائی — جمله در ده ضرب کن راز نهان گردد عیان

معما بنام محمد سطور

بنامم می نویسم نامه اینک قاصدی نیکو — جریده از عصا پا ساخته از سر آ و او

تاریخ ازدواجم با رئیسهٔ بهوپال

آصف عصر و سلیمان زمان — قدوهٔ و اسوهٔ حکام و ولات
حضرت سید صدیق حسن — ناشر و جامع خیر و حسنات
خلوت و جلوت شاه بهوپال — بست آئین چو از آن نیک صفات
رتبهٔ قرب و عماد الملکی — یافت بذات معلاش ثبات
فکر تاریخ نمودم دل گفت — بارک الله رفیع الدرجات
۱۲۸۸

تاریخ بخشش خطاب نوابی

ایوان نوابی گرفت آرایش باغ و چمن — بجلوس صدیق الحسن حسن جمیع خصال
جویای تاریخش شدم آمد لقب رحیب من — زروان سعدی این سخن بلغ العلی بکماله
۱۲۸۹

تاریخ بنای مدرسه اهم

رافع ارکان دین حضرت صدیق عصر ساخت پی طالبین مدرسهٔ دلنشین
سال بنا جستمی یافتمی بی جبر و کسر فکر مهندس چنین مدرسهٔ فضل و دین ۱۲۸۹

تاریخ رسم بسم الله فرزندم علی حسن

علی نوباوهٔ بستان صدیق نموده افتتاح علم دینی
بگفتم بی سر اندیشه تاریخ جهتا بر علی مکتب نشینی
۱۲۸۹

بر کار آگاهان مخفی نیست که صناعت شعر اگرچه بنسبت بصناعات علمیه و مقامات علیه پستی پایه موصوف ست لیکن چنان سهل و آسان که عوام روزگار آنرا گرفته اند و هر شوریده سری بیهوده گوئی را اثر خامی بدان خود را متسم ساخته نیست چه استکمال این فن و بهار این گلشن موقوف بسر مایهٔ خطیر و شرائط کثیر ست که حصولش بهر عامی و سوقی دشوار باشد و بعد از نسبت خاص و کمال اختصاص عمری دراز باید سپری ساخت تا رونق گیرد و چون نزد ما هیچ مایه درین کار و بار نمی باید ازانست که بشعر و شاعری از هر چیز دلبر ترانه با آنکه حصول مرتبه پستش نهایت بیقدر و سافل بلکه نازل کنندهٔ قابلیت ست و صنعت وسط آن تضییع وقت و وجود و عدمش در پایه مساوات و ارتکاب کامل آن اگر از لب و کام پاک نفسی برآید در روزگار بی تمیزی بی مصرف و بی سود باشد بلکه گوهر خویش شکستن و باخسته شکار در آمیختن ست و اکنون سالهاست که چنانکه شریعت سخنوری و نظم سرائی منسوخ و شاهد این فن در نقاب احتجاب ست بچنین سنجیدن و فهمیدنش هم نایاب و لاف مدعیان بیشتر هرزه و گزاف و درین زمان پسین ناظمان سخن و ناشدان اشعار نو و کهن اگرچه از حد و بیش از عدد اند اما چون بسیاری از آنها بنا بر عدم بضاعت و فقدان مناسبت با این صناعت درخور اعتنا و التفات نیند و سخن شان قابلیت ذکر و سماع ندارد آنها را از حضار این مجلس جا ندادم و قلم سنجیده رقم را بتحریر ناصواب آشنا نکردم هر چند ازین گروه

چند بیت مربوط بگوش آشنا سرزده شده باشد چه آن بندرت و بخت و اتفاق خواهد بود و دلیل مهارت نمیتواند شد و اتفاق و سقاجات را خاصه در پیشهٔ مبتذل اعتبار نباشد و اگر بیخواستم که اقتصار بذکر کاملان قدیم و حدیث رو دهر آیینه معدودی قلیل بیش نمی بودند و حاجت باین تفصیل و چنین تطویل نمی افتاد لاجرم بذکر جمعی از ملوک و صوفیه و علماء و شعراء نامدار و بعض معاصرین و بعض شاذه و فاذه که بعض سخن و شعر آنها را اشعار قبول شامل ست عنان اشهب خامه معطوف نموده آمد تا این بزم تمکین و مجلس رنگین را سرمایهٔ جمعیت و پیرایهٔ کثرت بهم رسد و چون هر کس را در هر صنف پایهٔ نصیب متفاوت ست بذیل تراجم موافق شناخت خود و اهلیت و لیاقت او اشارت رفت و شیوهٔ عدل و راستی قلمی فرو گذاشته نشد چه معلوم ست که جمعی کثیر ازین طائفه همصفیر من نیست و سلوک بجادهٔ عقیدت و مشرب من ندارد بخلاف جاهلان که بی تمیزی خود را تمام امتیاز دانند و از افراط و تفریط مدح و ذم بحسب بغض و عناد خود مضمون نمانند و صفحه صفحه ستایشهای بی اصل و مدح باطل و هفوات لاطائل و اجحاف و اعتساف را انشاء و رنگینی کلام پندارند و ژاژخائی طبع نافرجام را هنرفروشی و فضیلت نمائی انکارند و هر که خاطر خورسندش ذاهل باشد هر کذب و غلو که تواند در هم بافد و از هر کس که معرض بود و حضیض قدرش را نصب العین خود سازد با آنکه بر ممیزان مراتب و پایه شناسان مناصب مخفی نیست که چنانکه هیچکس بمجرد دانستن و افاده نمودن چند ضابطهٔ علم نحو نحوی نشود و بگفتن دو سه مسئله هندسه مهندس نگردد همچنین کسیکه در مدة العمر از وی چند شعر یا صد بیت سرزده باشد هر چند شایسته بود شاعر نشود و در سلک این صنف معدود نگردد و رنه کمتر کسی در دنیا بوده باشد که چند حرف موزون و مصراع پر مضمون بر زبانش نگذشته و دو سه لفظ نظم از وی صادر نگردیده پس با اینهمه تنک مائگی او را در شعرا شمردن خون انصاف ریختن بیش نیست از نجاست که با وجود این جمع و تفریق خود را این چمن سبزهٔ بیگانه میشمرم و در زمرهٔ ناظمان خوش اندیشه حلقهٔ بیرون در میدانم و نگارش این نامه بهنگامی از خامه سرزد که هوش از کثرت فکرت

وپریشانی پریده تر از رنگ گل بستانی بود و حواس از هجوم اشتغال جهانبانی آشفته تر از
اوراق خزانی خواستم که به بهانهٔ این افسانه خاطر را باوقات فرصت شگفته افسردگی بهم
دهد و بو که گرانباری طبع شمیده و دل اندوه آرمیده رو به سبکی آرد لامحاله در پریشانی ارقام
و آشفتگی کلام که بی درنگ بر زبان کلک جواهر سلک روان شده معذور تواند بود و چون در
استقصای مطالب استقرار مآرب جمعیت خاطر ناگزیر است بسا باشد که بعضی از یاران معاصر
و سخنوران اکابر دوستان معاشر در وقت سرعت تحریر از خاطر شکسته و بال گسسته محو و منسی شده
و بعضی باستبداد فرمایش و سعی بعض احباب درین مجلس جاگزین گردیده درین قصور خارج اند
معذور و معاف و معذورم و بسا باشد که از بعض اشخاص بلکه اکثر اصحاب پیشین و پسین به دو سه
بیت بلکه بیک شعر اقتصار رفته چه منظور نظر ابرام در ایراد نظم اختصار تام است و با فتور خاطر
یکسو تحریر ابیات سنجیده و سخنهای گزیده پس از فراوان کلام هر سخنور هر بیت و شعر که در حین
انتخاب بدل چسپید و مضمونش خاطر پریشان را بجمعیت طبع رسانید یا موافق مقتضای حال
آمد یا داد نیرنگی طبع داد همان ثبت افتاد حفظ ذوق هر ذائق و ضبط شوق هر شائق و پاس
رضای هر خاطر و مراعات طبع هر کامل و قاصر امر دشوار و جادهٔ صعب گذار است کریمه
كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ عقده کشای این معماست و کل نفس و دیعها درین نمایشگاه بوقلمون
جلوه پیرا لامحاله اقتصار بر پسندیده های خود نمودن و از سیر ناگی همگنان ضبط نفس فرمودن
زیبا تر می نماید بر حافظه ام اعتماد نیست که متعهد مکرر ننوشتن شوم و حالت و نحوانیست که بر گزیدها
خود وثوق نمایم و بسا است که در یک تذکره شعری را منسوب بکسی کرده اند و در تذکرهٔ دیگر همان
شعر بنام دیگری آورده بلکه خود در یک تذکره اینچنین تکرار نزد ذکر بسیاری از شعرای نامدار
صورت وقوع گرفته و عدم اطلاع بر نام و تخلص یا عدم وقوف بر اصل نسخهٔ دیوانش سبب
این اختلاط و تکریر گردیده تا آنکه کمتر تذکره نویسان ازین جنس مزالق اقدام و مداحض اقلام
خالی بوده باشند الا ما شاء الله چه بیشتر از اینها بر نقل دیگران اکتفا کرده اند و رجوع بمعادن

جواهر بخشش نیاورده و هر که مخزن منظوماتش حاضر وقت ست آنجا خود این مسامحت نمیگنجد
و علی ای حال چون مقصود بالذات ازین جمع و تفریق صرف احتفاظ خاطر مستمند و دل دردمند
صاحبدلان ست سخن از هر که باشد مزیل ملال و مفرح بال و مسکن بلبال ست هر چند بعد فراغ
جهد در بعض مواضع نادره در تصحیح انتسابش بسوی قایل اختلالی رو داده باشد چون بنای
تالیف این تذکره بر عدم اعتنا ست درچنین تعجیل سیر تحریرش نزد ترتیب مراعات سنین وفیات
شعرا بمیان نیامده و ضبط تقدیم و تاخیر عصر هر واحد چنانکه باید صورت نگرفته ناچار این تهذیب را
بر طبع ثانی اگر اتفاق افتد گذاشته آمد که حالا تمیمی بعض تسوید بوجه انطباع بر صاحب شوق

آسان ست و لنعم ما قیل ؎

درین کتاب پریشان نه بینی از ترتیب | عجب مدار که چون حال من پریشان ست
هزار شکر که با این همه پریشانی | چو تار طرهٔ دلدار عنبر افشان ست

بالجمله کیف ما اتفق بهاری طبع هنرمند و دستیاری خامهٔ نقشبند طرحی در سواد شهرستان سخن انداخته شد
و این شغل دلاویز را وسیلهٔ رفع تعطل خاطر ساخته آمد بو که صاحب دلی کار آگاه را
گذر وقت بر سر این نقش پارینه افتد و بملاحظهٔ حرفی از کتاب و پرتوی از آفتاب
این چنین نگارنده را بشرف نظر گیرد و تا مه نگار تا توان کار را بدعای خیر یاد آرد و ناظر جوهر
شناس از الفاظ رنگین و معنی نمکینش ذوق وقت ربوده و حظ طبع ستانده و بحکم خذ ما صفا و
دع ما کدر از سهو و نسیان که لازم نوع انسان ست قطع نظر فرموده بمعاملهٔ و اذا مروا
باللغو مروا کراما پیش آید ... و من له الحسنی فقط در
بعض تذکره ها از نام ها شعرا نام و وطن و چند شعر ذکر کرده اند و اشعار ... که
مصداق لا یسمن و لا یغنی من جوع باشد نیز آورده چون آن اشعار بغایت مرغوب و نهایت
تازه اسلوب بود طبع حقیر برضا بایهال نداد و اسامی ایشان ... نیافته سهو افتاد و یا ...

تمام شد شمع انجمن

منت خدای را عزّ و جلّ که خامهٔ خوش خرام بمنتهای این قلمرو رسید و سیاحتی که آغاز کرده بود
بانجام رسانید و درین گلزمین که سرو آزاد بوستان فصاحت و خزانهٔ عامرهٔ کشور بلاغت
ذکر جمعی از شعراء نامدار و پارهٔ از معاصران والاتبار حوالهٔ زبان قلم سحر رقم گردید و بعضی
استعارهٔ نظم و نثر ایشان از سرو آزاد و خزانهٔ عامره و ید بیضا و نتایج الافکار و آتشکدهٔ آذر
و تذکرهٔ حسینی و سفر خوش و جز آن از صحائف بقدر ناگزیر اتفاق افتاد و از دیگر دواوین
اشعار و تذکره‌های آبدار هم باندازهٔ فرصت وقت ابیات دلکش بانتخاب در آمد و جمعی دیگر از
معاصرین که ازین شکارگاه تذکار بدر جسته باشند و مهمان این خوان الوان نعمت نگردیده و پای هند
عبارت و اشارت نگشته ذکر آنها را حوالهٔ جمعی که بعد ازین قدم در صحرای وجود نهند نموده شد
چه این سلسله چون برهان تطبیق لانهایت است و احاطه‌اش در یک آن و زمان فوق الوصف و الغایه

دو نیم چه سکر گر در روزی کباب　　که بشگفت گوید بهار با سبب
بسا تیر و دی ماه و اردی بهشت　　بیاید که ما خاک باشیم و خشت
کسانیکه از ما بغیب اندرند　　بیایند و بر خاک ما بگذرند

سبحان الله قلم سودائی مزاج چون دل دیوانه با هر آشنا و بیگانه خشکی و خنکی کرده و هر طره
سودا که در سویدا داشت از کانون دل وحشت منزل فرو ریخته و هر چه بر زبان هرزه سیاش
آمد از جداول انامل بیرون داد انجمن آرایان آستان اقبال که درین صحرا بادیه پیمائی کنند چگونه
و آیندگان صاحب اقبال را چه اسباب بی هرزگیها چه باشد

هر [illegible] شگون خواند از دمی ترسم　　که با تو روز قیامت [illegible]

و چون ساعتی نگرم این مسوده حکم بیاضی دارد که هرگونه انداز روش تقدیمی از شعرا یا
مسودهٔ خود را در انتقای کتابت آورده شد پس اطلاق تالیف بران خارج از [illegible]
انصاف [illegible]
[illegible]

ناقص عیار و متاع بی قیمت و بی مقدار و عبارت قاصر و اشارت فاتر برای ترتیب دعوی
من بس ست ع مرا ندانند از ان گونه کس که من دانم ؛ خدا آگاه ست و دل ناتوان گواه که غرض
اصلی ازین هنگامه آرائی و سخن پیرائی جز رفع خاطر وحشت زده و تفکه طبع بزم آرایان فنا کده
کاری دیگر نیست و کیف کسه مناجتیان ذکر خوان من اند ؛ خراباتیان خود از ان من اند
پس اگر گوشهٔ چشمی برین متاع کاسد و کالای فاسد اندازند و با وصف کم مائگی منظور نظر التفات سازند
این گذارش پیرا پریشان نوا را با رمغان دعا یاد آرند و این گلدستهٔ رنگین بیانی و یاسمن
گلشن شیوا زبانی را رفیق صبح و هرنجان انگارند که زخمه بر تار رم پریشان میرود ؛ کین نواهای
پریشان بیشتر نهم ؛ خداوندا هرزه درائی من بدرازی کشید و از مرتبهٔ آحاد بدرجهٔ آلاف رسید
جوهر فروشی آب آئینه بخاک ریخت و خامجوشی صافی صهبا را با دُرد آمیخت با اینهمه آرزو
دارم که لطف عامت بآمرزش خاص مرا بنوازد و ریزش این جام خمار بدستی مرا از میان بردارد
رقم سپید و سیاه من بزمین شکسته نگاه من   چه من و چه قدر گناه من خجلم ز نام غفور تو
اللهم اغفر آمین ثم آمین

خاتمة الطبع ریختهٔ خامهٔ عزیز مصر صاحب کمالی مولوی سید ذوالفقار احمد
نقوی بهوپالی مصحح مطبع رئیس المطابع بلدهٔ بهوپال محمیه سلمه رب البریه

الحمد لله والمنة که این شمع انجمن افروز و مصر نمروز خوبی شراب طهور مسکیدهٔ حسن محبوبی گیرندهٔ
تراجم شعرا ر نامدار آرزنده زاده های طبع سخنوران فریبنده گفتار معدن جواهر زواهر اشعار
رنگین مخزن نقود سرهٔ ابیات عشق آگین که بی هنجار سخن طرازی و طراز بلند پروازی و فهرستی
از فصاحت و طوماری از بلاغت باشد و بی شائبهٔ بالاخوانی و سامان شیوا بیانی رحیق هر حرف
خمخانهٔ ازل و کشمهٔ دماغ رس اندیشهٔ حصول امل ست بتوجه خاطر دریا مقاطر او رنگ زیب کشور

دقیقه سنجی و سخندانی سلطان اقلیم نکته پروری و سحر بیانی فارس میدان انشا رنگینی و الجگا
املا آنکه زلیخای دانش را در پیرانه سری بخلعت جوانی نواخته و حاصل مزرعهٔ علم را در ایام
خشک سالی بچه مرتبه ارزان ساخته طبع دقیقش نشتر عروق اشکالات و فکر بلیغش گره کشای
عقود معضلات در علوم شرعیه آیهٔ کریمهٔ رحمت الهی و در فنون رسمیه بحر مواج نامتناهی حسن
خلق که گل سر سبد انسانیت ست پیرایهٔ گلستانش و صلاح عمل که ثمر شجر علم ست سرمایهٔ بوستانش
سخن نمکینش در تازی و دری همه شور انگیز و حرف شیرینش چون نیشکر در مذاق احبا علاوه خیز
اعنی مطرح الطاف خفیه و جلیه حضرت باری نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن
خان بهادر قنوجی بخاری که دیرگاه بدارائی این آلکه بما نافقش تالیف یافته و رنگ ترصیف
بر روی ظهور گرفته زهی شگفتگی حسن بیان که در برابرش گلشن از شبنم اشک شرمساری بر رو
و خهی صفائی سخن که در محاذیش آئینهٔ رخ خوبان را چشم حیرت رو برو ضیافت طبع اخوان
بنی نوع را خوان الوان نعمت اشتیاق ست و مصاحبت ابنای جنس را یار غم تراش و مونس
ایام فراق گرمی هنگامهٔ رنگینی بزم پرچم فیروزی معرکهٔ رزم برگ عشرت سرمایهٔ بهجت گل
بی خار معشوق بی آزار بهار بی خزان باغ بی دربان آتش افسرده درونان مرهم دل ریشان
بیت المعمور خزائن اسرار گنج شایگان نتائج افکار مصریست پر از یوسف طلعتان معانی
سواد اعظمی ست مملو بسبز خطان چمن معانی مشکین شاهدی ست نقاب عنبرین برو کشیده
بنفشه زاریست که از چمن نسرین دمیده در سواد این ظلمت آب حیات سخن پنهان ست و
از سرادق این ابر آفتاب جهانتاب معنی نمایان نظم آبدارش خمار آلودگان فراق دلدار را
شراب ریحانی ست و چاشنی شهد گفتارش گرسنه چشمان وصل مطلوب را غذای روحانی
سخن دلپذیرش چون دل سخن پذیر در همه جا عزیز و فکر بلندش چون بلندی فکر مرغوب اهل تمیز

شده از فیض بهار قلمش	قلم گل ز تراش قلمش
عکسی از صفحهٔ او صفحهٔ گل	ورقش پردهٔ چشم بلبل

تا نظر کرد بران صفحهٔ تر　　گرد گل ریخته بلبل بر سر

باجمله درین نزدیکی که این برج درخشنده اختر و درج ارزنده گوهر بپایان رسید فرمان واجب الاذعان
شرف نفاذ یافت که این کان جواهر لی بها و سبیکهٔ صفرا و بیضا را در مطبع رئیس المطابع بهوپال
محمیه که بقدرشناسی و هنرپروری رئیسه معظمه علیه نواب شاهجهان بیگم صاحبه والیهٔ
ریاست بهوپال رئیس اعظم دلا در طبقهٔ اعلای ستارهٔ هند دام لها الاقبال آنکه در رفعت مرتبه چون
اوج سما بلند پایه و در حسن ملکداری و انصاف پروری همچو شاخ پرمیوه گرانمایه ست بزیور
انطباع آراسته و از غبار خس سهو و غلط پیراسته در چارسوی گیتی جلوه بخشند چنانچه بامتثال
امر والا و اشارت بالا از قالب طبع برآمده مطبوع طبع خداوندان دل گردید و مستعد دلربائی
نظارگیان دیده ور و صاحب جوهران هنرپرور شد و از تنگنای قوت بوسعت آباد فعل خرامید
عاشقان سخن را بدل سروری و آشفتگان ذوق را بچشم جان نوری ارزانی فرمود باهتمام
جامع خوبیهای نوع انسانی کان اخلاق جان مهربانی مولوی محمد عبد المجید خان مهتمم
مطبع شاهجهانی و بتردستی قلم شیرین رقم منشی احمد حسین صفی پوری با هزار هفت
جلوه آرا گردید و در سنهٔ ١٢٩٢ هجری در کم مایهٔ فرصت از سیر عالم طبع عود احمد کرده گرم هواداری
نورسان چمن حال و استقبال و شمع افروزی بزم آرایان حال و جلوه پیرایان قال گشت
و بخواتم زیبا و قصاید غرا و دلربای شاعران شیرین مقال و صاحبان سحر حلال گردید
باغبان گلشن عالم این نونهال گلزار معانی و سرو ناز حدیقهٔ معانی را از دست برد خزان
آهوگیران صحرای این دار فانی و کوته نظران محافل سخندانی نگاه داشته قبول خاطر شیوابیانان
سخن سنج و نازک خیالان معنی آفرین هنر گنج ارزانی فرماید

خاتمهٔ دیگر از انشا نخلبند حدیقهٔ فصاحت بلبل شاخسار بلاغت ذکا مجسم ستوده شیم بحر سیاه و رای آب بحر فضیلت
را تا سلالهٔ آل کرام مرتضی سید غلام مصطفی الهٔ آبادی متوسل ریاست بهوپال خصه الله بالعز والافضال

غزلخوانی بلبلان خوش الحان خامه بخیابان صفحه بزمزمه پردازی حمد باغبان حقیقی ست که گلهای
معانی موزون بر شاخسار حروف والفاظ دمانیده و عذب البیانی طوطیان شکر زبان بر اغصان
لسان بلاغت تبیان بترانه نعت طوطی شکر مقال و ما ینطق عن الهوی ست که چاشنی عسل مصفای
هدایت بمذاق جان تلخکامان حنظل ضلالت رسانیده اما بعد بر ملتقطان جواهر زواهر معانی مخفی نیست
که گلزاریکه همیشه بهار باشد و دماغ خوشدماغان اولوالابصار را خوشوقت وارد بجز گلدسته ریحان
نازک خیالی یعنی سخن رنگین و حرف خوش آئین نیست چون اکثر شواهد معنی از کمال جوش حسن محجوب تا
مستوری نیافته از حجله خیال بمنصه قرطاس خرامیدند مگر ببعض وجوه آوازه حسن و جمال آن پردگیان
بکمال قرع صماخ مشتاقان نشده و دیده انتظار نرگس وار وا شیفتگان خوش ادائی مطلوب
خمیازه کش تمنا ماند یعنی در تذکره که مائده گستر سفره نو و کهن و شیرین ساز مذاق اهل سخن ست
بمرتبه اشاعت نرسیده که درین زمان سعادت اقتران باشان و شوکت و اوان باجاه و عظمت
باوجود مشاغل مهمات ریاست و انتظام سیاست جمال مجامع فحول کمال محافل ارباب منقول و
معقول کشاف حقائق کلام مفتاح دقائق اسرار کتاب ملک علام شعاع شمس معانی ارتفاع سپهر
همه دانی اقلیم سخن تاج فرمانش علم معانی گوئی خم چوگانش فضائل ازان نازی و کمالات را
بدان نیازی انواع معانی تازه رهین زبان و اصناف مضامین رنگین حاصل بیان در موقف
امر بالمعروف کمر صدق بر میان سعی بسته و ناوک دلدوز نهی عن المنکر در دل بد طینتان شکسته
بموافقت اجتهادش مسائل بتوضیح موصول و بوضاحت تحقیقش دلائل منقول مقبول تر از معقول
گلبن کمال صورت جمال سیرت افضال خدا دوست دوست آشنا وعده وفا سراپا صدق و صفا
دریا دل در هر فن کامل صادق کلام رکن اسلام ترجمان معانی سحبان ثانی بدر سمای تحقیق مستوی
عرش تدقیق مقبول بارگاه حضرت ذوالمنن جناب مستطاب امیر الملک والاجاه نواب سید
محمد صدیق حسن خان بهادر نفع الله المؤمنین بعلومه و بارک له فی لیله و یومه مخفی را
که با نام نامیش مناسبت نیست دروغ ست بل اصلش لی فروغ صفائی لولوی آبدار انشا

وتحریر زوال پر جلای جوهر شمشیر تقریر اوست و حسن تقریر دلپذیر سراپا تنویر روشن تر از انشا

وتحریر اولی الراقمه

گردش گردون ز صرفش شمه ‌ ‌ ‌ نظم انجم هم ز نحوش نکته

هم بتفسیر و بدیع و هم بیان ‌ ‌ ‌ کم بود هم وصف آن والامکان

کامل آمد در حدیث و در حساب ‌ ‌ ‌ نطق هم از منطقش شد بهره یاب

در فصاحت در بلاغت هندسه ‌ ‌ ‌ در ریاضی در فرائض فلسفه

در معانی در حدیث و فقه دان ‌ ‌ ‌ ذات او را ماهر اسرار آن

گلبن علم معانی را گل ست ‌ ‌ ‌ ساغر فضل و کرامت را مل ست

در ادب گویی بلاغت در ربود ‌ ‌ ‌ هیئت معنی بصورت وا نمود

خامه اش ابریست گهربار که از قطرات مطرات نیسانی دامن بحر منظوم و منثور را پر از دانهای مروارید معانی بیسازد و یا سمندیست بادرفتار که از کمال جولانی عنان گسسته بر روی هوای تلاش مضامین بلند می تازد و صریر خامه عندلیب گلشن فصاحتش و نی کلک سرو جویبار بلاغتش بگهرباری خامه اش سحاب از بس خون میگرید که کف دریا پنجه مرجان ست و آز حسد در ریزی کلکش غرق عرق تشویر دریا و کان سه مطول هر کلامش را معانی ست + بیانش گنگ میسازد زبان را + بمقتضای آنکه آدمی را عقلاً و نقلاً صفتی بهتر از دل سخن پذیر و لطفی و اثری گزیده تر از سخن دلپذیر که غبار زوال را بر ذیل اجلالش دست رس نیست و دست انقلاب از دامن حالش کوتاه ست نیست بتصانیف هر فن چه شورافگنیها نموده و در تالیفات قیامتها آشکارا کرده که چشم ناظرین بملاحظه شمس بازغه جمال کمال مضامینش پر آب و دیده حاسدین خفاش طینت در آفتاب رخسار شاهد معنیش در انسکاب گلدسته مواد آرام طلبی را که خاصه فراغت شعاریست بر طاق نسیان گذاشته نیکو نامی و ناموری و دعای خیر طلبان را ذخیره ساخته در کارگاه اشتغال حکمش ماه در رفوکاری رخنه قصب دستگیریش برای حصول مامول اهل دوران عمده

سبب طبع نازکش خریدار متاع سخن و خاطر پاکش قدردان هر ذی فن سخن و صاحب سخن را
بمرحمت خاص و عام نواخته و پایه او را تا سدرة المنتهی بلند ساخته و زیب و لا چهرهٔ سخن را به پرتو
التفات تالیف نسخهٔ مالوفه قلوب یعنی تذکرهٔ شعرا که شمع انجمن ارباب دانش تواند شد برافروخته
و با استعداد خداداد و مذاق محبت اتحاد گلدستهٔ گلزار سخن و کلیات اجزای هر فن اندوخته
آنرا به قدر افزائی دل محزون این غریب دیار و جلیس هموم و افکار را به پرتو حسن التفات
از غم پرداخت و بنمائش طرف عذار دلربای شیرین لبان شکرستان فصاحت که عبارت از
مرآة الخیال اهل کمال از لطائف مالامال سراسر حسن و جمال است دلم را سرگرم سودای آن ساخت
روضه ایست که از ریاض الفاظش گلهای فنون در دمیدن و نسیم بلاغت از عبارت پر فصاحت جلوه‌اش
در وزیدن اطیار بلاغت بر شاخسار معانیش در ترنم و بلابل فصاحت در چمنستان صفحه‌اش
در تکلم لطافت از نزاکت معنیش مخوری بالیده و نزاکت از لطافت مبانیش می نازد و سواد

دیده در بیاضش حیران و بیاض حدقه بسوادش نگران است

صورتش دیدهٔ جان را بصفا روشن کرد — معنیش در دل محزون اثر غم نگذاشت
بود نقش همه آمال و امانی در وی — آفرین بر قلمش باد که این نقش نگاشت

لیلای مضامینش را دلم مجنون و سلمای معنیش را خاطرم مفتون است بفرط عنایت و کمال مکرمت
و مرحمت ایما شد که نگارستان اندیشه را رنگ آمیز تحریر سطوری چند بطور یادگار باید ساخت و چهره
نقش چهرهٔ تقریظ این روشن نگار را رنگ معانی باید پرداخت چار و ناچار امر واجب الانقیادش را
صدر نشین محفل قبول داشته و نامه را بمجاورت توصیف و کامی عالیش ... صاحب ... و خامه را
بمجاورت تعریف ذهن باصفایش لسان بر چرخ انگشت نمای ظهور یافته بحکم الامر فوق الادب
سطری چند از الفاظ ناهموار و سطری ... ساختم گر قبول افتد زهی عز و شرف
فاسته گرانمایه آفرین سخن ... مستغنی از القاب
و کنی مولوی محمد حسین متشاعر آبادی ... تعالی بالا باد

این نامه‌ایست جانفزا و چامه‌ایست دلگشا مونسی‌ست غم‌زدا آئینه‌ایست جهان‌نما رنگین
شمایلیست روح‌پرور رعنا نگاریست دلبر نگارخانه‌ایست ازچین کارنامه‌ایست نوآئین
شمع محفل دلسوزی‌ست و مهر منیر سپهر خاطر افروزی نعم البدلی‌ست از دفاتر گوناگون تخیلات
از جراید بوقلمون آرمی‌ست ذات العماد بزمی‌ست از مهوشان خلخ و نوشاد منعمی‌ست که خوان
الوان نعمت نهاده کریمی‌ست که دست بهمه بخشی کشاده گلشنی‌ست همیشه بهار بهاریست گلشنها
در کنار گلی‌ست صد رنگ نگاری‌ست رشک ارژنگ تحلی‌ست پر از سرمهٔ سلیمانی پرستانی‌ست
در جلوهٔ دلستانی صفحه‌اش چو لیلا نقش بدعا ملحوظ و رقش کام روان ازو محظوظ عقل سلیم را ازو حیاتی
ذرک فهیم را ازو برالی قلزمی‌ست در کوزه نهان جهانی‌ست در حجرهٔ آبادان همانا این شمع انجمن
و بهار گلزار سخن نو و کهن صحیفه‌ایست مشتمل بر تراجم شعراء زمن تالیف جان‌بخش کالبد سخن نور
حدیقهٔ دهر کهن نزد رباز روی فهم رسا جهبر داروی جهل نارسا مجمع البحرین فضیلت و سخندانی
امام الحرمین مبانی و معانی قران السعدین دولت و دین جامع الشرفین تواضع و تمکین مظهر
جمال و جلال مصدر فضل و کمال ثمرهٔ شجرهٔ سیادت عظمی شجرهٔ ثمرهٔ شرافت کبری هنراجان سخن
فروغ مشکوی دهر کهن نبض‌شناس قلم صاحب سیف و علم نسق ملک سخن طرازی نظام قلمرو نکته
پردازی معنی‌یاب نکته‌آفرین گلدسته‌بند خیالات رنگین دانشمند نزد و درس طبیب مسیحا نفس
یگانهٔ عصر در نظم و نثر مستوعب مناقب علیا مستجمع فضائل حسنی مطاع همه و من محمد حسین تمنا
جناب معلی القاب نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر دام بالعلی والتفاخر

والعمر والتناصر

شیرین رقمی کز شکرافشانی تحریر — گردیده نی خامه بدستش نی شکر
تکرار کند گر بسخن حسن فزاید — لطفی شود افزون چو شود قند مکرر
در عالم رأیش چو نمایند خطابش — گویند بخورشید که ای ذرهٔ خاور
گر دم زند از منطق و حکمت نتوانم — جز آنکه بگویم که بود نطق مصور

منت نه پذیرد ز سخنهاے من و تو   فکرش که ز تعلیم ازل یافته رهبر

هر که او را ندیده هیچ ندیده و هر که سخنش نشنیده هیچ نشنیده صد سپاس خداوندگار که من بیچاره را بهره و نعمت بنواخت و جانم از غصهٔ نادیدگی اهل کمال بپرداخت

خاتمهٔ دیگر با تاریخ تالیف از سر آرای کشور شیوا بیانی اورنگ زیب سخنوری و سخندانی مالک ازمهٔ تقریر و تحریر حافظ خان محمد خان شهیر سلمه القدیر

غنم اندکی زسوز درون میدهد برون   دل شاد میکند نفسی دردمند ما

یا رب سخنیکه زبان را با دل یکی کند از خدائیست و گفتگوئی که دل را با زبان یگانگی بخشد از یکتائی تو زبان را آب این گفتار نیا فریدی نفس ته میکند قلم را مرد این کار نفرمودی میدان میدهد رباعی

تا چند بجستجو خودش مصقله چیست   تا چند بگفتگو که عکس رخ کیست

ای آینه داران تحیر پرداز   حیران لقای یار میباید زیست

هان و هان ونگ تراش قلندری شهیر آسیمه سری امروز دیده تماشای رنگ و بو شگرف ارم زار در نظر دارد که تا اندران قصور دلکش را طرح ریخته اند حور و غلمان را رانده اند و شاهدان معانی و بیان را بجایش نشانده آنی لی شگرفی در میان نگاه بدستم ترین نزدیکی زیبا نگاری هرا به ارنگی دیوانه کرد و تازه بهاری مرا بگلستانی فریفت بهوای بوی گل شتافتم رانچه یار معانی یافتم بجوی لی زبانان از رنگ دو دیدم بحرت آمدگان الفاظ دیدم دانستم نقش کتابی ست چون خواستند که این نقش را کشیده آید آب از سلسبیل روانی طبیعت گرفتند و از آتشکدهٔ گرمی گفتار آتش آوردند خاک زمین وقار تکلم بیختند و باد از فرازستان رسائی دریافتند نگارندهٔ آخشیجان پیوند الفت گرفت شخص دین و دولت را پیکر بستند که به نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر نام بر آورد

دوش از پیر خرد پرسیدم — کای بسیر تو جهان شیفته است
میر صدیق حسن خان امروز — صاحب شوکت و والا جاهست
بیش ازین رتبه چه خواهد بودن — من بلند اختم که دگر منزله چیست
نگهش کرد بسوی اخلاق — گفت خاموش که علت با قلبیست

ها نا دران شگرف مقسم که بروز ازل نام برآورد و فلک را آسمان نمودند و مهر را درخشان فرمودند ماه را تابان کردند و نواب را کامگار و حکمران برآوردند اشک مردمک شسته چشم غمناکان چکیده باشد در دوات افگندند و آه راست بالای سینهٔ چاکان علم شده باشد قلم تراشیدند ورنه دودهٔ چراغ بیکد و قطرهٔ آب آمیخته که بسیاهی پذیرفته آید این سواد شبرنگ چه انگیزد و ازین نی پارهٔ خشک که در دست من و تو بنام قلم جنبد چنین آتش را

پارسے چه خیزد ۵

صدیق حسن خان بهادر که ویست — در کالبد معنی و الفاظ روانها
آن تذکرهٔ طرفه رقم زد که بهایش — زیبد اگر اهل سخن آرند زجانها
با تازه عبارات و اشارات نوانگیز — از اهل سخن و ز سخن آورد نشانها
برکرده ببزم شعرا شمع معانی — تاریخ بود شمع شبستان بیانها

سخن مختصر کنم شهیر آزاده روزگار ستم شعار افتنهٔ پیش بینی ست عمریست که این ستمگار جفاجو دل غمزده و وفا پیشه که دستم از تیغ جفا بدو نیم کرده در پهلوی ریشم گذاشته بود و نمیدانستم که این دو بخش کردن بصنعتیکه پاره بر نیمه نیفزاید از چیست اکنون همهٔ ازان این شوخی انتخاب با خود برد و نیمه بجوهای کلام منتخب سپردمش

ای نفس آهنگ فغان ساز ده — یک نفس از درد دل آواز ده
ای نفسم بر اثر ناله رو — ای اثر ناله بدنباله رو
حرف ز دل رفت بدر جستن است — آتش آواز ز کلک بستن است

مرد توانگر بطفیل نواست — آنکه نوای نکشد بی نواست
تازه نوای که نه هر کس شنید — آه بتقلید که باید کشید
جان بلب آورده تقریر کیست — دل دگر آماجی تحریر کیست
تیر بود گر سخن سلک نظیر — کیست که پیکان نشاند به تیر
تیغ سخن هست که سرها فشاند — کیست که آنرا بفسان بر نشاند
نغمهٔ رنگین که در رنگ و بوست — بر ورق گل اثر گفتگوست
کیست که هر جا که سخن ریختست — نقش بدیع دگر انگیختست
کس نبود جز فلک ایوان ما — حضرت صدیق حسن خان ما
آنکه ستوده به همه دانی ست — آن همه دان را همه ارزانی ست
با همه عیش ست چنان عمل کوش — کاین قباد آمده راحت فروش
پیش چنان مرد بشان چنین — حرف ز افلاک فتد بر زمین
چون قلمش سحر نگاری کند — لفظ خزان نیز بهاری کند
یک نظر را که رسیدن دهد — چون بقلم پای دویدن دهد
یک فن و بنوشت هزارش کتاب — جوشش طبعش بنشاند شراب
بسکه خودش موجد طرز خودست — در عرب بست چو ابوالاسود ست
بشگفاند بسخن اندرون — تازه بهاری بچمن اندرون
گاه ز من هم سخنی میکشد — جان بتن استخنی میکشد
هر سخنش نغمهٔ ترک گفتگوست — از پی دیوانه نشانند بهست
تفته دل آتش نفسی را کباب — ز آتشش آذر نفسان کامیاب
جان و دلم سوخته سامان اوست — شعلهٔ آهم شرر افشان اوست
گرچه بهر نکته سروش آمدست — طرفه ترانیست بجز دوش نیست

ای همه پیشه وران سخن / گفته با آن چه پریشان سخن

کاری به هم بسته ای ایام تو / دولت هم جرعه از جام تو

لطف کن از نه همی کهن تازه را / پیش مده رخصت خمیازه را

آتش شعرش به دل افروختند / سینه برشته و جگر سوختند

دیده چو تاریکی شب هم سخن / شمع برافروخت درین انجمن

تذکرها را چه جوابی نوشت / نادره سنجانه کتابی نوشت

رایحه باغ نفسش کام برد / از همه عنبرنفسان نام برد

گه ز ظهوری و گهی از ظهیر / گه ز شفائی و گهی از نصیر

گاه خودش هم سخنی رانده است / نخل شکر نیست که بنشانده است

گر به شکرگاه ببندد نبات / از پی خواننده نویسد برات

زهر هم از وی بمذاق نکوست / دل همه تریاکی گفتار اوست

داد ز شور و ز موزون او / آه حنائی کف مضمون او

گیسوی خوبی نگهان شانه کرد / عقد لآلی بورق وا نکرد

پا به عروسان بلاغت نشست / طره خوبان فصاحت شکست

طرفه کتابیکه چو برداشتم / نشتر و آتشکده بگذاشتم

تذکره آیینه دار نگار / هر ورقش چهره کشای بهار

امی ز بهارش همه تن گل شکن / خار درون دل بلبل شکن

جان بجو دشمن صف کند دل بخود پیش / کشمکشانیست که آید به پیش

ترک مضامین نگاه کشند / شاهد معنی به دماغ بلند

لطف نه هرگز بشباب اندریست / آنکه درین جا کتاب اندریست

هرکه بدین نامه نظر میکشد / هر نظرش گنج گهر میکشد

کرد بهم معنی و لفظ اتفاق — چون دل زار و شبهای فراق
شوق همه محو تمنای او — وسوسه فرمای تماشای او
طرح کش آتش عشقم بسوخت — طرح فروشانه چه طرحی فروخت
برد ز یاد این دو سه استاد را — آرزو و آذر و آزاد را
شعلهٔ آواش بدل سوخت داغ — یاد الهی همه روشن چراغ

خاتمهٔ دیگر ریختهٔ خامهٔ بلاغت شمامهٔ یکه تاز میدان فضیلت سباق غایات سخن سنجی محلّی بهر زین حکیم اصغر حسین صاحب فتح آبادی صدر محکمه اپیل ریاست بهوپال سلمه الله المتعال

نخست سخن آفرینی را سپاسم که مرتبهٔ سخن بفراز این پایه نهادهٔ اوست و روای هرگونه کالا بدست سخن دادهٔ او و تحیت ختم رسالت بر ذات قدسی صفات فخر المرسلین بدست آویز قرآن مجید ست و فرو ماندن والا دستگاهان عرب و عجم از نظارهٔ فصاحت و بلاغت فرقان حمید ستپس ستایش این مجموعهٔ سخن موسوم بشمع انجمن زبان میگشایم و درین پردهٔ آهنگ ستایش روشنگر این مصباح مینمایم الحق این صحیفهٔ دانش و بینش نور بخش دیدهٔ دیده وران ست و نضارت افزای چشم صاحب نظران در هر ورقش جوش بهارست و در هر صفحه اش سیر لاله زار هر سبزهٔ شاداب این چمن بستر خواب گذشتگان گرامی ست و هر ساغر گل ازین گلشن یادآور سخنجان نامی عشرتکدهٔ بزم روحانیان ست و مکتب خانهٔ درس عرفانیان شگوفه زاریست که از چمن‌گیهای افکار طبایع سخنوران کامل عیار ریاحین گوناگون بمشام جان میرساند و گلهای رنگارنگ از نوبهار چمنستان افکار اهل این فن در دامن خیال میریزد و در هر مقام نواسنجی بادای ترانه‌سازست و بهر جا نغمه‌سرا گاه جانفزا ترنم پرداز جای داغ سوزی عشق غمناک ست و جای دلربائی حسن بیباک در یک سطر عشوه‌گریهای شیرین دهنان نازپرور جلوه‌فروش ست و در سطر دیگر پریشان آشفتگی فرهاد وشان از خود فراموش بهار پیرائی سبزان چمن رنگین ادائی خوبان گلشن

سراپای نازنینان گل پیرهن آداهای مه جبینان نازک بدن جلوهٔ سوز و ساز شمع و پروانه
نازونیاز شیرین و فرهاد دیوانه چهره افروزی رنگ گل هوش ربای تشنه دل درین نیرنگ
عالم دیدنی ست و صدای شکست دل و شیون طپیدن بسمل های و هوی مستان نعرهٔ
وعظ خداپرستان آه و زاری زندانیان چاه ذقن فریاد و فغان اسیران کاکل پرفن شکایت
مجنون و لیلی حکایت وامق و عذرا درین غوغای محشر شنیدنی ـــــ ـه

تعالی الله ازین بزم دل آرا ✽ که حسنش تازگی بخشد ادا را
شمیم گل چکیده از مدادش ✽ ضیای شمع نور از سوادش
تراشش لفظها آرایش حور ✽ فروغ معنیش سرمایهٔ نور
گلستانها ز فیضش رنگ و بو یافت ✽ بهارستان طراز آبرو یافت

نی نی ستایش و آفرین سخن سنجی را سزاست که شمع افروز این انجمن است و سبب آرایش
این بزم فرخی نشیمن چند احوال هر یک برگذشتگان فرسوده روان بتجدید نام و نشان از زندگانی
جاودانی بهره‌مند گذاشته و برای آیندگان تشنه کام کارنامهٔ شگفت و دریای ژرف ارزانی
داشته رهنمای سخنگویم که نگارندهٔ لوح این طلسم هوش و نقش‌بند این حرز حریر پوش قبلهٔ ارباب
سخن ست و کعبهٔ اصحاب این فن طرازان این گلدستهٔ نقش بیرنگی ست ریختهٔ خامهٔ جادو طراز
او و قطرهٔ حقیرست چکیدهٔ کلک سراپا اعجاز او اعنی حضرت فلک رفعت عالیجاه هنرور
پناه سروری و سروری دستگاه ملاذ و مآب اینجا خواه گوهر اکلیل نامداری و درة التاج
سربلندی و بختیاری والا نژاد گرامی نهاد نکوخو بهشتی رو دست شجاعت را بازو و بازو
قوت را نیرو چهرهٔ فخر و دست را آیین جبین عزت را آبرو کج کلاه راست گفتار شکر النفس
درست کردار صدر نشین چرخ چهارم افکار بلند گنجور خزائن عامرهٔ نکات دلپسند بیت القصیده
هنرمندی و شهریاری مطلع سر دیوان ارجمندی و کامگاری مجموعهٔ فضائل و کمالات نوع انسان
مرجع و مآب پیشوایان دوران نواب والا جاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر

آنکه پارسائی در نهادش چون نشه در مل و عفت در مزاجش بسان رنگ در گل تر مدمج
اخلاق محمدیهٔ او چون شمائم مشک ختن جابجا رسیده و آوازهٔ فصاحت و بلاغتش آویزهٔ
گوش عالمیان گردیده فراوانی دانش و فروزانی اندیشه این فرزانه استاد از مصنفاتش
که شمار آن زیاده بر صد میرسد و یدلی ست لاسیما از مطالعهٔ تفسیر فتح البیان و شرح بلوغ المرام
بدستگاه نگاه و بالغ نظری آن یگانه کار آگاه وا رسیدنی +

مطلع شان هدایت مظهر نور هدی — گوهر کان مروت مخزن صدق و صفا
شهریار مصر معنی داور ملک سخن — زیبد اقلیم فصاحت را چنین فرمانروا
از جبین لفظهایش حسن معنی جلوه گر — همچو حسن خوبرویان از رخ رنگین ادا
هست نقاد سخن از و نوشت این تذکره — کان زر خالص بود از ابتدا تا انتها
راست میگویم کزین مجموعه برتر بوده است — رتبهٔ تصنیفهای آن رئیس اتقیا
اینچنین تفسیر بنوشته که آن لاریب فیه — فائق از کشاف و بیضاوی است بیچون و چرا
نیر اوج براعت بحر مواج علوم — پادشاه کشور دانش امیری با حیا
بر سپهر سروری رخشنده چون ماه منیر — بر زمین خاکساری اسوهٔ آل عبا
تا کند کسب سعادت از در دیوار او — آشیانی ساخته بر طاق ایوانش هما
سایهٔ پروردگار و آفتاب برترے — حامی دین متین و مفخر مجد و علا
حضرت نواب والاجاه صدیق الحسن — تاجدار ملک معنی معدن مجد و وفا
دوستش دلشاد و خرم باد و دشمن پایمال — بالیقین دانم که دائم مستجاب است این دعا

خاتمهٔ دیگر ریختهٔ خامهٔ سحر آهنگ مجموعهٔ دانش و فرهنگ معدن خوبیهای
دارین مولوی اعظم حسین خیرآبادی ملازم ریاست بهوپال سلمه الله تعالی
بیکران سپاس یزدان دادگر و فراوان نیایش جان آفرین داور که سنجیده ترین آئین

وبایسته وجوه تبیین این زیبا گلدستهٔ ازاهیر سخن که بفرط تنویر شبستان معانی شمع انجمن
نام دارد و هرچه تمامتر شیرین کلام شعرای ماهر فن و نوشین مقال بلغای کامل سخن را جامع
آمده الحق کارنامهٔ آگهی ست و دستور العمل دانائی و دانش نامه سراپا خرد بسوی خرد طلبان
و منشوری از صفوتگاه تقدس برای سعادت پژوهان آمن کم از هیچ را چه یارا که طوطی آسا
بمدحش شکر شکنم و روح بخش حلاوتی ازین شهد برانگیزم لبم کجا و کجا هیچ انگبین مذاق نواز
و زبانم کو و کو این زلال حلاوت دمساز اگر یکی از هزار بمدحت سلاست و نفاست عبارت
و بلاغت بیانش خامه فرسایم سحرطرازی شمع افروزان بزم سخن و جادو بیانی سخنوران
کهنه زمین بیخ نگارم جادوطرازان یکتائی روزگار وابستهٔ سلسلهٔ کلامش و سحرکاران
سخن آفرین مسحور سحر حلالش نثرش نثرهٔ نثر طائر شکسته و بلاغت ادایش باج از فصحای جهان
فراخواسته الفاظش نقابی ست که شاهدان معانی بر رخ کشیده اند و نقاطش ماهتابی ست
که بفروغ رخسار مایهٔ هوش از توانان هوشان ربوده الحق باین فراوان محاسن چه قسم
محبوب دلهای جهان مطبوع طبع خواطر اهل زمان از کران تا کران نباشد که تالیف شریف و جمع
منیف بندگان سیادت مکان علامهٔ عصر المعی دهر نحریر زمان لوذعی دوران نظیری نظیر
فکری فکر لسانی لسان کلیم وادی فصاحت خازن گنجینهٔ بلاغت جوهری رستهٔ بازار سخن
واقف اسرار نو و کهن آبیار حدائق فضل صورت نگار فرهنگ عقل فروغ ایوان اجتبا
ناموس کاشانهٔ ارتضا رئیس عالی شکوه امیر معدلت پژوه حامی سنت ماحی بدعت خادم
حدیث و کتاب عالیجناب والاخطاب نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن
خان بهادر ست درین فراخنای کشور هند نظارگیان چارچمن صورت و معنی و نورچینان
انجمن حق گزینی و هنر بینی که از فراخی حوصله و وسعت عرصهٔ آگهی بر دقائق حقائق فطرت
فرارسیده اند و به نیروی ایزدی و ضیای مدارک با صفای خود در میدان ادراک سبکپا
چالش نموده از مردان خداشناس حقیقت اساس چنین عالی همتی که دل صفوت منزلش

با وصف فراوان تعلقِ نظامِ مهامِ مملکت بیاد حق متعلق و از طلیعهٔ توحیدش عساکر دوئی
متفرق باشد ندیده اند و نظیرش درین دور آخر باقلیمی از اقالیم گیتی بگوش حق نیوش نشنیده
بمساعدت بخت خداداوش بگزیده ترین وجوه و پسندیده ترین عنوان سامان یزدان شناسی
و نصفت گزینی سرانجام یافته و سرمایهٔ منفعت صوری و معنوی بدست افتاده که عقل اول
بشگفت آمده معقولیان نیرنگ کار را بحیرت دست و بازو شکست ناخن همتش عقده
کشای کار فروبستگان و اخلاق رافت بارش مرهم جراحت خسته دلان بحر محیط عالم در است
چرخ بسیط دنیای فراست استقلال خاطرش دیدنی ست که کثرت تعلقات ظاهری و مقتضیات
شبا روزی زنگ فتوری بآیینهٔ دل وحدت گزینش نه نشانده و فور یکتا دلی و حق پرستیش
با وتفرقهٔ دوئی در هنگامهٔ ظاهر نو زاند مناقب والای جناب تقدس انتسابش طراز گوش و
گردن ایام و کنار و دامن روزگار را از محامد گرانمایه اش زیب و زینت مستدام نیر فروزان
سپهر جاه و جلال ست و مهر تابان جهان فضل و کمال قانون شریعت حقه را بعهد فرخی عهدش
روز بازاری و کلهای ارباب شرک و بدعت را از صولت شحنهٔ سنتش طرفه آزاری چون مدحش
بیش از اندازهٔ بیان باشد ختم سخن بر دعا کردن مصلحت بر ناطقه زبان نهادن ست قطعه

قیصر سان سرور عالی تبار — با ذل سرکردهٔ پروردگار
سرو چمان لب جوی شکوه — تازه گل گلکدهٔ روزگار
عاجز و غمگین و دل آشفته را — ای بسخا جز کفت او نیست یار
شعله ز بذلش که ز دست کرم — در تگ سیم خواست گهر ریزها
قدر نیارد بنگه چون پشیز — گاه سخایش گهر شاهوار
دیده فروزد و بعید و رخ اگر — زود بگیرد ادبش در کنار
هر دو را امن بستهٔ بندگان چه — بسته سدادش بزبانه حصار
یکسر سیم را بگدازد و گیتی — باد صبا را بگلستان گذار

ببین چه سدادست که در عهد وی | فتنه بریزد ز سر خود دمار
دبدبهٔ عدل و سدادش چه خوش | کرده ستمگاره چنین را نزار
تا نه پسندید نگاهش گهر | گر چه یتیم ست نشد آبدار
تا بجا طول دهی عظمتش | نیک بیاساید ه اختصا
تا بجهانست ره روز و شب | تا شب و روزست بهم همکنار
باد شکوه و فر و عمرش دراز | عمر بداندیش کم اندر شمار

خامهٔ دیگر از ناظم بیمثال شاعر باکمال نادرهٔ زمن شیخ محمد عباس رفعت بن شیخ احمد عرب صاحب نفحة الیمن مهتم دفتر تاریخ ریاست بهوپال سلمه الله تعالی

هر دم ازین باغ بری میرسد | تازه‌تر از تازه‌تری میرسد

الحمد لله والمنة که فروغ شمع انجمن والاجاهی همچو لمعات قبسات وادی ایمن کلیم کلامان طور سخندانی را محو تجلی معجز بیانی ساخته والصلوة علی نبی الرحمة که سلالهٔ دودمان صاحب آیت بیضا بر فرق سخن پروران انوری رای صائب ذکا سایهٔ درفش منقش ارژنگ نقش فتش قلم جادو رقم خویش انداخته زین پس سلام و تحیت بر آل و اصحاب میخوانم و بر صفحهٔ کاغذ زر پاره می افشانم و مژدهٔ تازه و تر بنازک خیالان هنر پرور میرسانم و بجد اکه در اظهار اضمار خود صادق البیانم که صریر خامهٔ امیر الملک بهادر در ریختهٔ قالب سخنوران گذشته روان نوشتن از سر دمید و لبیاری از زندگان این گروه انجم شکوه را جام سرشار از چشمه سار نوشانوش بخشید تا شاه اسد تذکره رقم فرسود بهار فرسیا و تاریخ نوشته صبح تر از تاج و سر پراو رنگ

زیباسه

بتاریخ آن کلک عنبر سرشت | طلسم خیالات عالی نوشت
نه سعدی و نه فرزدق درین جهان باقیست | ولی مناقب و ذکر سخنوران باقی ست

کجاست خسرو پرویز و جاه و شوکت او — نه طاق قدیمی ولی گنج شایگان باقیست

جهان و آنچه درو هست جمله وقف فناست — ولی ز فیض سخن حال رفتگان باقیست

چنانکه از رقم کلک حضرت نواب — بسی محامد و اوصاف شاعران باقیست

امیر ملک که از ضوء شمع انجمنش — فروغ کوکب فضل گذشتگان باقیست

زهی کتاب و خهی تذکره رقم فرمود — که از ملاحظه اش یاد کاملان باقیست

شگفته باد گل جاه او بگلشن دهر — بباغ تا که گل و سرو و ضیمران باقیست

آری بعنایت الٰهی جناب نواب عالیشان امیر الملک والاجاه سید محمد صدیق حسن خان بهادر امروز سرمایهٔ نازش روزگار است و بعلم ملل و نحل و بفضل تقوی و عمل و اقبال و کمال و حسن اخلاق و جمال خورشید اشتهار حصر کمالاتش از اندازهٔ بیان بیرون تصانیف غرائش در علم دین از صد کتاب افزون شهریاری اقلیم سخن بر ذات همایونش بی شبه مسلم و اهل علم و فضل بدورانش بر چهار بالش عزت و راحت چنانکه باید و شاید معظم و مکرم کشور هند از یمن ذات باکمالش با اقلیم شیراز و بخارا برابر و خطهٔ بهوپال ببرکت وجود با وجودش خال رخسار هفت کشور

جهان داورا داورت یار باد — بکام دلت چرخ دوار باد

رخ دوستانت ز الطاف تو — فروزنده چون نجم سیار باد

ز قهر خداوندگارت دوار — سر دشمنانت نگونسار باد

پی اهل دانش در دولتت — نشان بشر فهمای بسیار باد

خاتمهٔ دیگر زادهٔ طبع رسا و فکر ذکاوت انتما منشی انشا

فصاحت مآل بلاغت منشی احمد علی احمد سلمه الاحد

چو اول سخن بر زبان میرود — بحمد خدای جهان میرود

کنایعنی چون نیازم ستود — بجان پیمبر فرستم درود

سخن را ستایش سخن را سپاس | که گشتم ازو در جهان روشناس

چو آب بقا زندگانی دهد | سخن مرده را جاودانی دهد

سخن از خداوند و خلق از سخن | جهان شد بکون خدا گفت کن

گهی امر و گه عقل و گه نور شد | بلفظ جداگانه مذکور شد

خرد خواند او را اگر فلسفی | قلم کرد تعبیر شرع نبی

جهان را چو دست از یک سخن | سخن شمع باشد درین انجمن

سخن مرد را میکند سرفراز | سخن آدمی را دهد امتیاز

نباشد چو از لغو و هزل و هجا | سخن بعد من باشد از من بجا

گرانمایه گوهر خزانهٔ غیب ست و هنگامه آرای زمان شباب و شیب امروز رونق بازار سخن را شناسگاها نست و مشتریان این متاع گرانبها را وقت کوتاه کار فراوان علی الخصوص اندرین ورمی جائی نیست و این جنس عزیز الوجود را بجز سوی هند دکانی نه چه توان کرد خود فلک را رفتار اینست و زمانه را هنجار همچنین هر دم را کار با حساب و سیاق ست کالای سخن بالای طاق سه امیر که بر ترند از افتخار ده ز ساحت سرای ثریا قدم ها اساس سخن آرای را بنای رفیع ساحت همه دانی را فضای وسیع آسمان فرس هلال رکاب کیوان شکوه عالیجناب حیدری الاصل فاطمی نژاد کریم خلق فرشته منش قدسی نهاد سیادت پناه چون و سیان کار نبودی کدام کس ست که این در از کشیدگان خاک نشینی را بدین گونه سخن یاد فرمودی جهان پهلوان مدینهٔ سخن ست و در مواضع معاملهٔ مشکل گشا خیبر شکن نقد او روان ست کار او نمایان خلاصهٔ اعصار ست لباب دهور در دلها مانوس بر لبها مذکور آویزهٔ ادب باشد که مدینهٔ هنر بنام نامیش سکه میزنند خطبه میخوانند من این سخن از خود نمیگویم مرائی العین بینندگان نیکو دانند تازی باشد که دری جمله صاف و سرسری چه میکند جان میکنند درین هر دو معرکه دو دستی میزند و فصاحت مشهور در بلاغت علم

گویا قبای سخن بر قامت او بریده اند بیش نه کم بنابر آنکه خاطر شریف در صدد اختصار است
درین تذکره گلی از گلشن و دانه از خرمن اندکی از بسیار مشتی از خروار است **مثنوی**

چو تالیف و ترتیب این تذکره — تمامش توان گفت نقد سره

بیاید درون و لیش نا گرفت — ز خروار مشتی نمونه گرفت

تشنه کامان بادیهٔ سخن را از آب زلال جو لیست دیوانگان بازار معانی را هوئی همه نادره کار
جمله شکرف نگار از تذکره همین قدر مراد باشد و هر چه بیش ازین باشد مستزاد باشد الحق که
پیشینیان جواهر ریخته اند و پس آیندگان قباستها بر انگیخته ما مشتی شاعران که درین آخر زمانیم
نقش سخن را لوحه گرانیم آشنا پستی را خانه آباد کار فرمایان مطالب را وقت خوش عمر دراز
باد هر کدام را از ناکسان در محل سعدی و انوری فرود آرند رنگین تر اینکه از عقب برین
دعوی سخن ما گواه گذارند چون امروز کار بدست ایشان نمی بود این ورد سرها که می سرائیم
که می شنیده اند دیهه بدیهه که میکشید و از جای بجائی که می رود خود این تذکره محک امتحان است
در سخن ما و پیشینیان پانصد ساله راه در میان هیچ نمی بر همه سری را درین انجمن جای یافتن
و یکی ازین هزار کس سخن طراز در شمار آمدن را سبب اینست که فروزندهٔ شمع این انجمن
با من سری دارد و از کار من خبری هر چند وقت دست نداد هر دو دامن نگذارد که بانصفون
نگراید خواه نخواه از باب سخن چیزی بسراید هر کس داند که بلا زبان آستان سیادت حاشیه نشینان
بساط امارت اهم امور جهانبانی و کامروائی نیز ذمه خود دارند تنها همین تالیف و تدوین
بس نمیشود **مثنوی**

تا پدید از هیچکس آسانی — کار تصنیف در جهانبانی

در ره فارسی چراغ بسوخت — هم بتازی ذخیرها اندوخت

می شمارم من از کرامت او — این قبا قطع شد بقامت او

در ستایش این هاشمی جوان علامهٔ زمان بطور طغرا و طرز ظهوری کار از پیش نمی رود و دو دیده ربودگی

سخنت‌ها ان هر فن باز از سخن چنین سود می‌نماید هر وقت راستانی غلط شده هر زبانه را لباسی دیگر است چیزی که پیش از این مسعود و پیشه امروز مر اسر و سر نوشته را نوشتن تحصیل حاصل است بیهوده را پیمودن فعلیت عبث برای فاعل کهنه فروشی عاقبت برهنگی پرده پوش تر از جبه استعاره من بر این سهل نویسی می‌سپرم بیع و استعاره مفت نگیرم از اینجاست که طریق اختصار می‌سپارم و این مثنوی موزون نقاشان شکرگزاری می‌نگارم **مثنوی**

این رشک دهٔ نگارار ژنگ — یکدست فسون و سحر و نیرنگ

نقشیست که دلنشین فتاد است — سوگند بمفت دست داد است

از خلد نشان دهد سراپا — دل لبن نکند که تماشا

در دیده دلم ز بخت برخورد — چند انشت چو گنج باد آورد

از دور نظر کنار بکشاد — این مردم دیده جای خود داد

والله که به از این نباشد — بتخانهٔ چین چنین نباشد

دل گفت بمن معامله چیست — این نقش و نگار خامهٔ کیست

حیف است که قیمتش ندانم — این وقت غنیمتش ندانم

باز از سخنوران ادوار — اسباب سخن و دو رسته انبار

از اهل کمال هر دفینه — مشتی سخنی درین سفینه

چندانکه صرف و ناگزیر است — بس نازک و نغز و دلپذیر است

هر خانه چو این کتاب باشد — در سر ز سخن حساب باشد

البته که آشنای این فن — هرگز نرود دگر بگلشن

من خاطر دل بسی بجویم — گفتم که بیا بتو بگویم

دارم سری به نوجوانی — بر من ز تو بیش مهربانی

صدیق حسن به نام مشهور — در علم ادب امام جمهور

بیهوده دماغ خود نپاشد | انداز سخن بگوش ناسد *
بنوشته صحیفهٔ گرامی | شد چهپن بدهر نام نامی
چهپیده چهپن حساب دارد | در هر سخنی کتاب دارد
این تذکره شمع انجمن نام | چون روز کند شب سیه فام
موجیست ز بحر بیکرانش | حرفی ز دراز داستانش
در سال سواد این صحیفه | از قدرت حق بگی لطیفه
بی مثل سخن سوال کردم * | هم زاری و ابتهال کردم
تشریف قبول کرد در بر | این خوبی اتفاق بنگر *
هر کس که شنید بس عجب کرد | بی مثل سخن بگوش من خورد

خامهٔ دیگر نگاشته تاثرین ناظم شیوا بیان شیرین مقال ـــ منشی
کنج منوهر لال ساکن بهوپال بخشی آستانهٔ ولیعهد ریاست متخلص بهوش

شمع انجمن سخن ستایش توانا خدای سخن آفرینیست که شمع دلفروز سخن از باد نفس بر کرد و چراغ ظلمت سوز دانش را از آب روانی طبع بر سر روشنائی آورد تا طلیعهٔ مصرع برجستهٔ هلال را زیب صفحهٔ سبز فام آسمان نمود و شاعر یکه بحسن مطلع خورشید ورق زرفشان سپهر را آب و رنگی تازه افزود لراقمه زباد نفس شمع نطقی فروخت * زهی قادری شمع از باد خموش و رونق بزم کلام به نیایش فرستادهٔ والا مقامیست که مطلع نور خالق زمین و زمان ست و شیرازهٔ مجموعهٔ اجزای کون و مکان با آنکه حرفی از دانش نیاموخته آنا بلغا عرب از بلاغتش در آب عرق افتاده اند و با وجودیکه چیزی از علم نیندوخته لیکن فصحای عجم پیش فصاحتش روی بر خاک نهاده ـ احمد مرسل شرف انس و جان * روح تن و قوت دل قوت جان *
زین بعد تحتی از شگرفکاری مشیت باری سطرازم که امروز کالای گران ارز سخن را در

چارسوی گیهان روز بازاری نیست وشاخساری گلفشان معانی را در چارچمن گیتی برگ و
باری نی از ناسزائی روزگار ناهنجار گرد بیرونقی بر چهرهٔ خوش بیانی نشسته وآزوارون
خرامی سپهر کج رفتار رشتهٔ گوهر آبدار گوهر فشانی از هم گسسته لیکن سرور دیباچه آمیزین
پایگاه سرلوح دیباچهٔ جاه وجلال فرخنده عنوان صحیفهٔ دولت واقبال تذکرهٔ اعاظم علمای
متقدمین تبصرهٔ اکابر فضلای متاخرین دریای استکمال واستبحار را گران بها دُر نواب
والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر را نازم که در هیچ کساد بازار زمانی
علم وهنر سری برنگ آمیزی نگارستان معانی دارد و همت بآبیاری بهارستان مبانی
می گمارد و همای فلک پیمای فکرش در سیر وطیر ست و همت نگارش صحائف شرائف بری
از اندیشهٔ غیر و دیر آهنگ درین نزدیکی خجسته نامهٔ فصاحت نظام شمع انجمن نام بآئین
بهین وطرز گزین زیب رقم فرمود و در همهٔ صفت کردن این آراسته پیکر نوخاسته ید بیضا
[مراد از این کتاب ۱۲]
نمود که پیش سخنوران نغز گفتار و بالغ کلامان کامل عیار پیشین وپسین را در آن بیاد آورد
وبرای نوازشگران قانون نواخوانی ونواخوانان امشکدهٔ شگرف بیانی نهالین صفاآگین
[نام ساز ۱۲] [سرود خوانان ۱۲] [نوشکفته ۱۲]
از اوراق خوش قلم گستر دو نام خداکاری کرد که جز از کریم النفسان والا فطرت نیاید وبنام ایزد
سگالشی بس زابکار برد که غیر از جوانمردان عالی همت رو نماید یارب این کار دست بستهٔ او
ستودنی ست وزبان بمدح وثنایش کشودنی که هم مردان را زندگی وزندگان را پایندگی
ارزانی داشت همانا این گلدستهٔ رنگین ومجموعهٔ نوآئین نزهتکدهٔ پردگیان خلوت خانهٔ
دل ست وجلوه گاه نازنینان نهانخانهٔ آب وگل خسروی شیلانیست مشحون از اغذیهٔ خوشگوار
گوناگون بضیافت طبع ارباب سخن وشاهی میکده ایست مملو از صهبای پرتگالی وبادهٔ
شیرازی جهت دماغ رسانیدن تردماغان این گرامی فن ✽ ✽ الراقم

بنام ایزد زهی مجموعهٔ نغز — که روشن شد ازو خوانندهٔ را مغز
فروغ دیدهٔ ارباب بینش — نگارین طاق آفرینش

سعادتیش کلید باب امید   بخوبی طاق چون ابروی ناهید

بیاضش یادداد از صبح نوروز   سوادش همچو سرمه دیده افروز

آن وہات این نامهٔ نگارین مخجل نگارخانهٔ چین قافیه سنجان گهرآمار اند کره ایست دلپسند و خود هر یکی از آنها ازین در خانهٔ خسروی به تشریف گرانمایه ذات ناموری و شهرهٔ آفاقی مشرف وارجمند المختصر این بیاض خوش سواد در عذوبت عبارات رشیقه و لطافت فقرات انیقه و برجستگی اشارات دلربا و وابستگی کلمات دلکشا و اختراع معانی بیگانه و ایجاد الفاظ در نفاست یگانه بعدیل افتاده و آبروی صاحب جوهران کامل فن و تذکره نویسان نو و کهن بر باد داده با اینهمه این عمان فراید فروزان پیش قلزم زخار فضائل مصنف والا جاهش بالاستوده آمد قطره ایست بی آب و در برابر تلالو لوح کمالات مؤلف کیوان پایگاهش که نام نامی او پیشتر وانموده آمد ذره ایست بی تاب و چرا نباشد که هر عضوی از ذات شریفش دانشی ست معمور و هر موی بر عنصر لطیفش زبانیست نکته سنج و معانی گستر

درگاه و دربار پادشاهان ۱۲

عقلیکه چراغ دل فروزد   وین خلوت آب و گل فروزد

مالیده برخ غبارش از راه   تا گشت چراغ هفت خرگاه

خورشید که فرق بلندش   با دست بشان ارجمندش

[illegible] سوده بر آستانهٔ او   تا شد فلک آشیانهٔ او

طبعش که بها دهد سخن را   گل کرده بهار صد چمن را

چون در خدمت سراپا افاضتش زانوی ادب شکسته ام و در حلقهٔ ارادت و تلمذ نشسته این خزف ریزهٔ چند که هیچ نیرزد در سلک تحریر کشیدم و این مشت خاری که کاری انشا ان در پهلوی این گلدستهٔ عز و چیدم تا خورشید تابان شمع انجمن آسمان ست خانهٔ دل و دیده را از فروغ پذیرا ازین شمع انجمن باد و تا قندیل ماه با وج سما معلق به طناب کهکشان ست چراغ عمر و دولت امیر الملک والا جاه بهادر منور و روشن باد برب العباد

قطعهٔ تاریخ تالیف از حکیم اشرف حسین مہتمم ڈاکخانہ ریاست

چو شد ترتیب این رعنا صحیفه — چمن دیدار و ہم جنت مظاهر
بمن فرمود ہاتف سال تاریخ — بگو اشرف کتاب خوب و نادر
۱۲۹۲

قطعهٔ تاریخ تالیف از سوہن لال منشی یالان خاص رئیسہ دار الاقبال بھوپال

امیر الملک صدیق الحسن خان — که بر ملک معانی گشته فیروز
چه نیکو تذکره تالیف فرمود — نباشد بهتر از وی دیگر امروز
فصاحت را از و گرم ست بازار — بلاغت را از و شد روز نوروز
چه خوش گفت ست سوہن لال تاریخ — که شمع انجمن شمع دل افروز
۱۲۹۲

قطعهٔ تاریخ تالیف از مولوی ابو الحامد محمد یوسف علی یوسف کا مدار یالان خاص و لیعہد

چون امیر الملک صدیق الحسن — سرور والا گهر عالی تبار
آنکه نوابی ز والا جاہیش — کسب کرده عظمت و عز و وقار
حال و قال نکته سنجان جهان — کرد بر ترتیب دلکش اشتهار
سال تاریخش رقم زد کلک من — یادگار شاعران روزگار
۱۲۹۲ھ

ایضاً

زد رقم خامهٔ امیر الملک — افسر سروران شایسته
داستان سخنوران عجم — بزبان و بیان شایسته
نقش تاریخ در صحیفهٔ دل — یافتم داستان شایسته
۱۲۹۲ھ

تاریخ تالیف از فضل علی حسین لکھنوی خوشنویس حنفی و علی کاتب تفسیر فتح البیان سلمه الله الرحمن

بزد نقش بهین تالیف تذکار اسیرا	که گردیده است زو حالات ارباب سخن روشن
برای سال تالیفش شنودم فکر از هاتف	ندا آمد دل عالم ز شمع انجمن روشن
	۱۲۹۲ھ

تاریخ تالیف از منشی کنج منوهر لال ساکن بھوپال بخشی آستانه و لیعهد متخلص بهوش

زین زمزمه که در همه عالم بهر لب است	زین تذکره که نام بر آورد در جهان
نزدیک و دور می‌شنوم من بگوش خود	امروز جای جای سخن هست در میان
نقشیست یادگار ز دست کسیکه او	بهر زمین شعر و سخن هست آسمان
نسل شریف جای نشین رسول حق	از بطن پاک دختر پیغمبر زمان
امروز هست چشم خرد را بجای نور	امروز هست شخص سخن را بجای جان
در شهر هر کسی بصفاتش بود گواه	در دهر هر کدام بخیرش در افشان
هر دم زبان بکام شریفش شکر فروش	هر وقت خامه در کف جودش گهر فشان
گاهی نمیشود که کند کار در فضول	روزی نمیرود که دهد وقت رایگان
هر چند هر کدام بمیرد بوقت خویش	اما سخنوران که نمیرند بیگمان
زنده به لطف کرده عظام رمیم را	آب حیات ریخته بر کهنه استخوان
یارب بکام او همه ایام بگذرد	در جاه و در جلال فزاید زمان زمان
افکار خویش پیشکشش عرضه میدهم	هستم یکی ز جمله ز دلشکستگان
ما را تو بساط سخن نیست و دسترس	ای حق‌شناس اینهمه انعام او بدان
مخمور در چاره ساز و نگهبان حال من	مقبول حق چو پیشه او هست مهربان
این تذکره که یا نه نیابد جدید ابتدا	تاریخ یاب وقت تمام ز خستگان نشان

منت خدائرا که به جد حسن ختم شد — قرب هزار یافت شمار سخنوران
نوشش حزین ز سال سوادش چو فکر کرد — اندر دلش گذشت که دستور شاعران
سنه ۱۲۹۲ھ

قطعه تاریخ طبع از مولوی حافظ سید محمد صاحب سولی متنعم مخاطب بھوپال

مخزن هرگونه دانش منبع هرگونه فن — حضرت نواب والا جاه صدیق الحسن
گر کسی گوید که مینو جز در ان عالم که دید — بزم ممدوح منش بنمای کاینک انجمن
شاید از سحر نمایان جهان پرسیده اند — کز صریر کلکش این آوازمی آید که من
تذکره تالیف کرد اما بخوشتر انتخاب — هم سخن تقریر فرموده ست وهم اهل سخن
این سواد منتخب در هر کتاب فن بود — هر دو یک در دیده و جان رتن گل در چمن
از سر الهام سال این همایون تذکره — گو کمال روشنی طبع شمع انجمن
۱۲۹۳

صحت نامهٔ تذکرهٔ شمع انجمن

صفحه	سطر	خطا	صواب	صفحه	سطر	خطا	صواب
۵	۸	اعتدلال	اعتدال	۳۶	۱۰	دایوانی	دیوانی
۶	۳	ورمند	دردمند	۳۷	۱۰	زلبس	زلبس
۱۵	۱۲	فرصت	فراغ	۳۸	۱۱	بدیا	بدیار
۲۱	۱۷	بود	ست	۴۰	۹	بدروی	بدوری
۲۲	۲	طهور	ظهور	۴۱	۲۱	بیدای	بیدائی
۲۹	۱۵	شیدی	شنید	۴۸	۲۰	بازی ور	بازی بر
۳۳	۱	روزگارانرا	بی روزگارانرا	۵۰	۴	خباب	حباب

صفحه	سطر	خطا	صواب	صفحه	سطر	خطا	صواب
۵۴	۱	یارستش	یار بهر پرستش	۸۲	۱۶	بهم رسانیده	بهم رساند
″	۲۱	ووصفت	وصفت	۸۴	۱۶	کیست	کیست
۵۵	۱۳	این نیکه	اینکه	۸۵	۲۱	به پیش	به پیش
″	۲۱	خودم	خوددم	″	۲۱	بپرسیدم	نپرسیدم
۵۶	۱	سیمای پیشش	ط	۸۷	۳	پیگان	پیکان
۵۸	۳	یکهنی	ایلینی	۸۸	۶	کردست	کرده ست
۵۹	۲۱	منصب	بمنصب	۹۲	۱۳	غنوان	عنوان
۶۰	۱۴	جوشنے	جوشنے	۹۷	۱	دیگر	دلگیر
۶۳	۷	گر	اگر	″	۱۲	زن	این
″	۱۳	بدست	بدوست	۱۰۱	۱۰	بیرنگ	نیرنگ
۷۰	۲۰	×	آزرده	۱۰۸	۲۱	سرگز	هرگز
۷۱	۱۰	ناله زور	ناله بسیار	۱۲۶	۱۴	گشته	سرگشته
۷۳	۵	بگوشم	بگوشم	″	۲۱	رباعی	×
″	۱۶	موسوی	موسویست	۱۲۷	۱۳	حسن بیابت بیقید	کردست ودیم
۷۴	۴	نمود	نمودند	۱۲۸	۳	درآور	درآور
۷۶	۲	تلاشش او بکوی طرهٔ بتان	بکوی طرهٔ خوبان	۱۳۶	۱۸	بهروه	بهروه
″	۱۴	تو داری	تراست	۱۳۸	۲۱	ملائکان	ملائکه
۷۷	۱۲	خفتگان	رفتگان	۱۳۹	″	درین	اندرین
				″	۲	برآمد	برآید
″	۱۷	حاجری	حاجری	۱۴۱	۱۷	شستی	خستی
۸۰	۲۰	میسازد	میسازد	۱۴۲	۱۶	خبرد	ببرد

صفحہ	سطر	خطا	صواب
۱۴۶	۴	محمد خان	محمد جان
۱۵۲	۱۰	خو بخود	خود بخود
۱۵۴	۱۴	زره	زره
۱۶۳	۱۱	خرد	خورد
۱۶۷	۷	مدلل	سیمتن
۱۶۹	۲	ہمرسی	ہمرہی
۱۷۰	۱	نی	سنے
۱۷۳	۷	دہ	دہد
۱۷۵	۱۸	گشست	کشت
۱۷۶	۲۱	اسے	این
۱۸۱	۱۰	دزد	ورز
۱۸۱	۱۸	آہم	آنہم
۱۸۲	۱	سنہ ۱۲۴۹	سنہ ۱۲۴۸
۱۸۹	۱۷	جارب	جاروب
۱۹۰	۷	سینہ چوس	سینہ چون
〃	۱۹	ابرم گلستان	ابرم گلستانم
۲۰۳	۱۸	کسکہ	کسیکہ
۲۰۸	۲	عشق	عشق
۲۱۰	۱۹	علی قلی خان	خانزمان خان
۲۱۱	۳	در	وز
〃	۶	امج	ازواج

صفحہ	سطر	خطا	صواب
۲۱۴	۷	بجهان	نه جهان
۲۱۸	۵	گل شده	گل گل شده
۲۱۹	〃	میرزازاهد	میرزاهد
۲۲۲	۱۹	دہمہ	دہمان
۲۳۸	۲	گلچہرہ	گل چہرہ
〃	۸	سید محمد	سعد محمد
〃	۱۷	مصاف	مضاف
۲۳۹	۳	اورانگ	اورنگ
۲۵۳	۴	وار	دار
۲۵۸	۴	شگفند	شگفتہ
۲۶۰	۲۰	ازخدمت	درخدمت
〃	۸	بارگشتنہای	بازگشتنہای
۲۶۶	۱	داد	درد
۲۷۳	۸	ازو	زرو
〃	۱۱	ایمان	ایما
〃	۱۹	کافر	کافسر
۲۷۸	۱	طریقی	ہمان طریقی
۲۷۹	۱۵	اشغال	اشتغال
〃	۹	کودر	کودره
۲۸۲	۷	یار	بار

صفحه	سطر	خطا	صواب	صفحه	سطر	خطا	صواب
۲۸۳	۱	فهرست ظهیر	×	۳۳۷	۳	بہ رراه	برراه
۲۸۳	۳	پہان	جہان	۳۵۰	۱۶	بادهٔ	بادهٔ و
۲۸۴	۱۰	شیوه	شیوا	۳۵۵	۸	خلخ	خلّخ
۲۸۵	۸	نزیست	نذرست	۳۵۷	۷	ضدید	صندید
۲۸۶	۱۳	پشبه	پنبه	۳۶۰	۱۲	فروعی	فروغی
〃	〃	نهادن	نهادم	۳۶۱	۱۵	آو	او
۲۸۷	۲۰	پیداست	بندست	〃	۲۱	دولبست	دوبیست
۲۹۰	۲	حبری	خبری	۳۶۴	۱۹	مخضوض	مخصوص
۲۹۴	۲۰	سنه ۱۲۱	سنه ۱۳۰۰	۳۶۵	۱۵	فکری	برحاشیه ہم باید
۲۹۵	۱۳	فقیر	فقیه	۳۶۸	۱۴	حسرت	حسرتے
۳۱۱	۴	بردم	بردر	۳۶۸	۲۱	تا یار	تا باز
۳۱۴	۱۲	گوارا	گورا	۳۶۹	۸	وآمیش	آبش
۳۱۷	۳	ہمہ تن	روا	〃	۹	وجوالبش	جوالبش
۳۱۹	۲۰	وجود وصدم	وجود وعدم	۳۷۶	۱۷	جلیسی	چلپی
۳۲۱	۲	بانشا	بانشاد	۳۸۳	۱۲	محمدخان	محمدجان
〃	۲۱	وشعر	شعر	۳۸۷	۱۰	شکستۂ	شکستہ
۳۲۹	۱۲	نگوئی	نکوئی	〃	۱۶	آشفتۂ	آشفتہ
۳۳۲	۱۵	زرشک	ورشک	۳۹۲	۴	دل کہ	ولیکہ
۳۳۳	۱۱	گگل	گل	۳۹۴	۸	نیاورد	نیاورده
۳۳۴	۹	شب	شد	۳۹۵	۱۵	تہمتلان	تہمتنان

صفحہ	سطر	خطا	صواب
۳۹۶	۱۸	گو	کو
۴۰۴	۱	تا	یا
۴۱۰	۱۳	انیسی	انیس
۴۱۶	۲	تیج	پیچ
۴۱۷	۲۰	ولامت	ملامت
۴۱۸	۱۷	سیخورم	سیخرم
۴۱۹	۱۵	دوست	دوست
۴۲۱	۱۵	طبیعت	طبیعت
〃	۱۵	بتعطیم	بتعظیم
۴۲۲	۱۴	تبسم	تبسم
۴۲۳	۱۹	فزودۂ	فزوده
۴۲۵	۶	وابستۂ از	وابستۂ
۴۲۸	۵	روزمرا	زور مرا
۴۳۱	۱۸	بیادندی	نہادندی
۴۳۳	۱۵	بیتیز	بینید
۴۳۸	۱۳	طرۂ	طرہ
〃	۱۹	سنگشم	سنگشتیم
۴۳۹	۱۱	آئینہ	آتشہ
〃	۱۳	ے	ھے
۴۴۱	۹	شما	شناسے
〃	۲۰	میشدم	میشودم
۴۴۱	۱۶	خاک وبت	برخاک بخت
〃	۱۸	سبک	بسنگ
۴۴۲	۲۱	گرو	گرو
۴۴۵	۱۹	اثرسے	برسے
۴۵۰	۱۳	مرحلۂ	مرحلہ
〃	〃	تو یک	تو و یک
۴۵۲	۱۳	وقت الخ	+
۴۵۵	۸	ویرینۂ	ویرینہ
۴۵۹	۳	حلی	خلی
۴۶۱	۲۱	ختطل	خنظل
۴۶۳	۱۴	بجلوۂ ول	بجلوۂ دل
۴۶۵	۱۰	حال	خال
۴۶۶	۱۹	نصیبی	سہوا لکرشد
۴۶۷	۱۰	تاشدہ	ناشدہ
〃	۱۷	شرین	شیرین
۴۶۸	۹	زاہ	راہ
۴۷۳	۱۵	باوجودش	باجودش
۴۸۱	۷	گلزار پیرا	گلزار سرت پیرا
۴۸۳	۲۰	آنکہ نگہ	چون نگاہ
〃	۲۱	آشنہ	آشنہ

صفحه	سطر	خطا	صواب
۴۸۳	۲۱	گرسنه	گرسنه تر
۴۸۶	۲۱	برآید	برمی آید
۴۹۲	۱۳	بارم	یارم
۴۹۳	۶	باقوت	یاقوت
۔۔	۱۰	سازنذ	سازند
۔۔	۱۴	بنظز	بنظر
۴۹۷	۲	شایدان	شاهدان
۔۔	۴	ست	×
۵۰۴	۱۳	جانگذاز	جانگداز
۵۰۸	۱۲	و	ور
۵۱۱	۱۸	گذر	بگذر
۵۱۲	۵	بزهم	بر هم
۵۱۸	۲۱	زمژگان وا بگردون	زمژگان بجیحون
۵۲۱	۱۷	گشت	گشت
۵۲۲	۳	بدا	ملا امیر
۵۲۳	۷	غذر	عذر
۔۔	۸	وخسته	وخسته
۔۔	۱۱	دقیقه	دقیقه
۴۳۵	۸	قفسان	نفسا
۔۔	۱۱	نقشته	نشسته

صفحه	سطر	خطا	صواب
۵۲۶	۱۹	یارو	یا رو
۵۳۱	۱۹	وهفش	دهنش
۵۳۳	۱۲	ثپش	تپش
۵۳۷	۵	بگذشت بهار	بگذشت بهار
۵۳۹	۴	بنست	نیست
۵۴۰	۱۰	دیذه	دیده
۵۴۴	۱۰	بر	بر
۵۴۵	۱۱	ارم سری	دارم سری
۵۴۶	۹	سر	ستم
۵۴۷	۷	بنسبت	نسبت
۵۴۸	۲۰	ازین	درین
۵۵۵	۶	رنگمن	رنگین
۵۵۷	۱۷	ار	را
۔۔	۱۸	بحاورت	بمجاورت
۵۵۸	۴	خلج	خُلّج
۔۔	۶	ارژنگ	ارژنگ
۵۵۹	۸	بآب	باب
۔۔	۶	بیرون	بیرون
۔۔	۱۲	ونگ	ونگ
۵۶۱	۸	حبر	جبر

صفحه	سطر	خطا	صواب		صفحه	سطر	خطا	صواب
۵۶۲	۱۲	مشتشور	مشتهر		۵۶۸	۹	یاو	باو
۵۶۳	۵	یاو	باو		۵۶۹	۱۲	باوجودش	باجور
۵۶۶	۱۱	توانات	توانا		۵۷۲	۱۶	منرور	مشهور
۵۶۷	۷	تفاقات	توافقات		۵۷۵	۸	کہ	که

تمام شد صحت نامۂ تذکرۂ شمع انجمن

میگوید راجی رحمت رحمان محمد عبد المجید خان مہتمم مطابع ریاست علیه صانها الله عن کل بلیه که تالیف این تذکره
در غایت عجلت صورت بست و بکمال بی اتفاقی حضرت مؤلف دام اقباله نقش جمعیت گرفت و وجهش آنست
که بیشتر تصانیف وی مد ظله متعلق علوم شرعیت و باین نوع تو الیف توجه خاطر فیض مقاطرش چنانکه
باید و شاید نیست چون تالیفات فنون دینیه را جز اهل علم و ارباب دین قدر شناس نبند و ذات
سامی و عنصر گرامی جامع فضائل دین و دنیاست و با اکثر امرا و ارکان دولت راه و رسم دوستانه
در میان است جمعی از اهل فراست خواستگار شدند که کتابی عام فهم خاص پسند که بکار اتحاف هر جنس و هم از علما
و غیرهم باید و تقسیم زمرهٔ هنود و مسلمانرا شاید نیز ریختهٔ خامهٔ بلاغت جامه گردد ناچار باستمداد گروهی این گلدسته
بوستان را در اسرع از مان ترتیب داده عجالة الوقت از قالب طبع بر آوردند و فرصت امعان نظر و دست بهم نداد
و فراغ وقت برای تهذیب خاطر خواه میسر نشد کیفما اتفق آنچه در بادی النظر بملاحظه در آمد بر صفحهٔ قرطاس رنگ
تسویدش ریخته شد درین اثنا که این تذکره در معرض انطباع بود سفر خیر در بار دهلی بتقریب خطاب قیصری
ملکهٔ معظمهٔ انگلستان پیش آمد و کارکنان مطابع ریاست در کمال شتابکاری تحریر و طبع و تصحیحش را بانجام
رسانیدند و شاهد زیبای این مجموعه را بحلیهٔ انطباع آراسته پیش از سفر مذکور بنظر گذرانیدند تا بکار تقسیم
شعرا و نثاران حاضر دربار مسطور در آید پس اگر نظارگیان بهار این گلشن کوتاهی کدام نوع در آرایش
و پیرایش این چمن ملاحظه کنند باید که آنرا حمل بر عجلت وقت نمایند و بمقتضای حسن ظن زبان و
دهان را بهرزه گوئی نیالایند ه غلام همت آن عارفان با کرمم + که یک صواب ببینند و صد خطا نه پوشند